TIJDSCHRIFT VOOR NEDERLANDSCH INDIË.

TIJDSCHRIFT

VOOR

NEDERLANDSCH INDIË.

23ste Jaargang.

AFL. 1—6.

EERSTE DEEL.

UITGEGEVEN DOOR

Dr. W. R. VAN HOËVELL.

ZALT-BOMMEL,
JOH. NOMAN EN ZOON.
1861.

HARVARD COLLEGE
JUN 6 1916
LIBRARY

INHOUD.

Eerste Aflevering.

Tweede Aflevering.

Derde Aflevering.

Vierde Aflevering.

Vijfde Aflevering.

Zesde Aflevering.

De indigo-planter in Djokjokarta en in de Gouvernements-landen.

Men zal zich herinneren, dat in een der vorige nommers van de *Economist* een artikel voorkwam, getiteld: „*De indigo-teelt in de vorstenlanden van Java en daarbuiten*". 't Behelsde eene beschrijving van die teelt in Djokjokarta, en eene vergelijking met die teelt in de Gouvernements-residentiën.

Eenige vragen en bedenkingen, door iemand, die dat artikel las, aan den steller gedaan, gaven aanleiding tot eene nadere toelichting en uiteenzetting van sommige punten, welke thans hieronder volgt.

1. In de eerste plaats werd de opmerking gemaakt, dat de bekel of het dessa-hoofd, die in Djokjokarta alles regelt, ook een Javaan is, en dus weinig waarborgen geeft.

De bekel ontvangt van de, door den Europeschen planter gehuurde, gronden, een vijfde gedeelte voor zich (loengoeh). Daarvoor is hij verantwoordelijk voor de goede bewerking van de met indigo beplante velden (patoman), bestaande in het twee vijfde gedeelte der gehuurde gronden. Hij verdeelt den daarop te verrigten arbeid gelijkelijk tusschen de bewoners zijner dessa, en zorgt dat elk zijn aandeel (bagian) behoorlijk bewerkt.

Nu is de opmerking juist, dat dit hoofd, op wien zoo veel aankomt, een Javaan is evenzeer als het dorpshoofd in de Gouvernements-residentiën een Javaan is. Hij is echter in die residentiën niet begrepen onder de Gouvernements inlandsche ambtenaren. Integendeel, onder beide stelsels, zoo wel onder dat van het Gouvernement als van de vorstenlanden, vertegenwoordigt de bekel de bevolking. De verhouding van den bekel tot de bevolking is onder beide stelsels dezelfde, maar het toezigt, de kontrole over de handelingen van dat dessa-hoofd en over zijn gedrag ten opzigte der bevolking verschilt, en geeft ongetwijfeld in Djokjokarta waarborgen, die elders ontbreken.

2. Naar aanleiding van de mededeeling, dat, in Djokjokarta, van de gehuurde gronden door een Europeschen planter, slechts ²/₅ gedeelten aan de bevolking worden afgestaan (glebakan), werd de opmerking gemaakt: „dat bij het Gouvernements-kultuurstelsel de bevolking ⁴/₅ gedeelten voor zich behoudt, dewijl slechts ¹/₅ gedeelte voor de kultures voor de Europesche markt mag worden afgezonderd. In Djokjokarta laat men haar slechts ²/₅ gedeelten, zoodat dit een verschil is van de helft, ten nadeele der bevolking van laatstgenoemde residentie."

Vóór alles mag betwijfeld worden, of de Gouvernements indigo-plantende bevolking ⁴/₅ gedeelte harer gronden voor zich behoudt. Meestal wordt veel meer indigo geplant, dan op ¹/₅ gedeelte der sawah's, en men laat die langer te velde staan, dan uit de afschrijvingsstaten blijkt. Dit zijn misbruiken, die in sommige residentiën zeer menigvuldig zijn voorgekomen. Maar 't geen veel meer afdoet, in de sawah's der dessa's van de Gouvernements residentiën, hebben niet alleen de hoofden een veel grooter aandeel, maar ook de wakil's, de sentono's, de kaoem's, de kjai's en orang kaja's. Zij betalen dan wel de landrente der gronden, maar oogsten daarentegen ook de voordeelen, die de sawah's afwerpen. Ook de regent, de wedono, de djaksa, de pateh, de mantri en de kliwon exploiteren hier en daar eenig gedeelte der dessa-gronden, zoodat al die exploiteurs, waarvan verre weg het meerendeel geen indigo-planters zijn, een aanzienlijk deel der sawah's aan de indigo-plantende bevolking ontnemen. Daardoor neemt het voordeel van deze laatste, 't welk in de overwinst van hunne, met landrente bezwaarde, padi-gronden bestaat, aanmerkelijk af; zoodat het zeker geen ⁴/₅ gedeelte meer bedraagt.

In Djokjokarta daarentegen zijn alle beschikbare gronden in vijf gelijke deelen verdeeld. Daar kan van de drie vijfde gedeelten, die, na aftrek der ²/₅ voor indigo van den landhuurder bestemd, overblijven nimmer meer dan een vijfde voor de hoofden worden afgenomen; zoodat haar ²/₅ zuiver te beurt vallen. Misbruiken kunnen hierbij niet plaats hebben. Daartegen waakt de landhuurder, door zijn belang gedreven.

3. Voor belooning van planten en onderhoud alleen, geniet de bevolking met hare hoofden ³/₅ gedeelten der rijstvelden, een vrij en onbezwaard gebruik der dessa's en van hare voortbrengselen, en *minstens twee opvolgende gewassen van hare gronden, alvorens de indigo op haar ²/₅ gedeelte wordt verwisseld*, *waarmede* 12 *of* 14 *maanden*, *soms langer*, *verloopen*.

Hiertegen is ingebragt, „dat dit toch geen twee opvolgende *rijst*gewassen in 12 of 14 maanden kunnen zijn. En aangenomen, dat dit op den duur mogelijk ware, dan heeft bij het Gouvernement de bevolking ook twee opvolgende rijstgewassen, maar op een terrein dat tweemaal zoo groot is, want zij behoudt ⁴/₅ der velden voor zich, terwijl zij in Djokjokarta slechts over ²/₅ te beschikken heeft. De indigo zal toch wel overal evenveel tijd noodig hebben, om te groeijen."

Zoo even hebben wij tegen dit laatste reeds eene wederlegging gegeven. Is die wederlegging, omtrent het ⁴/₅ gedeelte van de velden der indigo-plantende bevolking in de Gouvernements-residenties juist, dan is deze laatste stelling niet juist. Maar bovendien verlieze men niet uit het oog, dat de partikuliere planter in Djokjokarta zijn aandeel in de sawah's (⁴/₅ gedeelte van 't geheel) als loon ontvangt voor zijnen indigo-aanplant, voor het planten en onderhouden van de indigo; terwijl de Gouvernements indigo-planter daarvoor slechts *f* 6.27 hoogstens geniet, en zijn padi-aanplant in geene de minste betrekking staat tot de verdiensten op zijne indigo-

velden, waarvoor hij afzonderlijke landrente moet betalen. Waar in Djokjokarta water te brengen is, en dat wordt meer en meer algemeen door het beteid en de zorgen en kosten der Europesche landhuurders, plant men tweemaal 's jaars padi, namelijk „padi-dalem" en „padi-gadoe". Ontbreekt het aan water, dan plant men dikwerf „padi-gogo" of „padi-gaji" ook wel drooge padi genaamd. En daar de tweede gewessen niet anders dan met ketella, djagong, katjang, tabak enz. worden afgewisseld, is mijne begrooting eer te laag dan te hoog gesteld.

4. De Javaan gaat onder het Gouvernements-stelsel eene overeenkomst aan met het Gouvernement, zijnen meester, alzoo zonder hooger beroep bij verongelijking; zijn gebieder is partij ter andere zijde en diens ondergeschikten zijn de personen, over wie en aan wie de eventuele klagt moet worden ingezonden. In Djokjokarta daarentegen hebben de kontraktanten ongeveer gelijke regten; *wordt dáár de Javaan mishandeld of gekneveld, dan zoekt hij zijn regt bij de bevoegde autoriteit;* heeft de bevolking te veel of te zwaar werk, *dan verlaat zij hare dessa's, en niemand mag haar zulks beletten.*

Men vraagt: „Wie is die *bevoegde autoriteit?* Is er bij die *bevoegde autoriteit* meer waarborg voor den inlander, dan wanneer hij bij de Gouvernements kultures klaagt over de zoogenaamde „bastiaans"? In het algemeen moet men niet vergeten, dat het in den aard der zaak ligt, dat de landhuurders hun grooten steun vinden in de *landverhurende grooten*, bij voorbeeld door de bedreiging, dat zij anders de huur niet zullen kunnen betalen. En dan heeft die bijvoeging, dat de bevolking *hare dessa's verlaat en niemand haar zulks mag beletten*, al zeer weinig kracht; want dat mag haar in de Gouvernements-landen evenmin belet worden."

Wij antwoorden, dat de *bevoegde autoriteit* in Djokjokarta voor de Javanen de rijksbestierder is. Hij heeft geen onverwegend belang bij de landverhuringen, maar het streelt zijne eigenliefde en zijne heerschzucht, wanneer hij zijn gezag tegen over den Europeschen landhuurder kan doen gelden. Dat is voor hem een prikkel te meer, om alle klagten naauwkeurig te onderzoeken en de regten zijner onderhoorigen te handhaven. Bij het Gouvernement is het regelen, het ten uitvoer leggen en de verdeeling der werkzaamheden van de kultures opgedragen aan den regent en de wedono's, de inlandsche autoriteiten voor den Javaan. Als deze zich bezwaard gevoelt, ten gevolge hunner regeling, moet hij zijne klagte indienen bij hen, over wie hij te klagen heeft, bij de auteurs zijner grieven, bij diezelfde wedono's en regenten. Immers 't is eene uitzondering, wanneer de zoogenaamde kleine man zijne hoofden voorbijgaat en regtstreeks bij den kontroleur komt klagen.

Om al deze redenen schijnt het onwederlegbaar te zijn, dat de planter in Djokjokarta op partikuliere landen meer waarborg bij de *bevoegde autoriteit* vindt, dan de Gouvernements planter.

Eenige pressie van de zijde der *landverhurende grooten* in Djokjokarta bestaat in geenen deele, om de volgende redenen. *Vooreerst* mag de ver-

huurder zich niet mengen in de zaken tusschen de huurders en de bevolking. *In de tweede plaats* stelt zich hun alles overtreffende trots eerder tegen de landhuurders, dan dat zij zich met hen zouden vereenigen. En *ten derde* heeft eene ondervinding van ruim 25 jaren hun geleerd, dat hunne huurders het gehuurde land te veel noodig hebben, dan dat zij des noods niet gewillig vermeerdering van pacht zouden willen geven; zoodat er geen vrees hoegenaamd bestaat dat de huurders, onder welke omstandigheden ook, hunnen pachtschat niet zouden voldoen, of met die nietvoldoening zouden durven dreigen. Dat weten de landverhurende grooten maar al te goed, dan dat zij daardoor zouden worden afgeschrikt, om, kwam het hun wenschelijk voor, allen steun aan hunne huurders te ontnemen.

En wat nu de laatste opmerking betreft, „dat ook in de Gouvernementslanden de bevolking hare dessa kan verlaten en niemand haar dit kan beletten"; hierbij zij herinnerd, dat wanneer de Javaan bij de indigo-kultuur in Djokjokarta zijne dessa verlaat, hij zich dadelijk kan gaan vestigen op de gronden, die nog onder 't onmiddelijk beheer zijner eigen grooten zijn en waar geene indigo- of andere kultuur hem drukt. De Javaan in de Gouvernementslanden daarentegen vervalt, als hij zich wil verplaatsen, dikwijls van kwaad tot erger. Overal ontmoet hij dwang en kultures voor het Gouvernement.

5. Het is in het belang van den gouvernements-ambtenaar, om de indigo-produktie zoo hoog mogelijk op te voeren; zijne renommée en zijne schatkist hebben daarbij evenveel belang. Het is daarentegen voor den partikulier in Djokjokarta eene levenskwestie, om eene talrijke en welvarende bevolking te hebben; hoe beter hij deze behandelt, hoe zekerder hij tot zijn doel, eene produktieve onderneming, zal geraken; zijn belang en dat der bevolking zijn op het innigst zamen verbonden, want de bevolking behoort tot het produktief kapitaal van den landheer; van daar, dat deze zorgt voor eene goede en getrouwe surveillance, ja, zelfs waakt voor de belangen van ieder huisgezin zijner onderneming; hij kent zijne gronden, schroomt geen uitgaven tot verbetering daarvan, en onderzoekt en onderdrukt alle mogelijke knevelarij en knoeijerij; dit kan de partikulier doen, omdat geene onderneming zóó groot en uitgestrekt is, of hij kan die geheel en al nagaan en hij heeft uitsluitend zijnen tijd ten behoeve daarvan beschikbaar.

Geheel anders is, uit den aard der omstandigheden, de verhouding van den Gouvernements-ambtenaar tot de bevolking. Het verblijf van den ambtenaar is gewoonlijk van korten duur en zijn werkkring op te groote schaal, dan dat hij van een zeer klein deel zijner vele bezigheden zoo veel omslag en werk zou kunnen maken. Hij, die steeds zou willen zien door eigen oogen, zou den tijd daartoe niet kunnen vinden; de menigvuldige administratiën, korrespondentie, indiening van staten, enz. verijdelen de beste pogingen, de edelste bedoelingen, die gaarne over 't algemeen aan de ambtenaren in Oost-Indië worden toegekend. Maar wat is hiervan het gevolg? Dat de surveillance alzoo nagenoeg geheel overgaat in handen van inland-

sche ambtenaren, die nimmer te vertrouwen zijn. Het verschil is dus aanmerkelijk tusschen de dirigerende personen onder beide stelsels, en het kan niet anders dan op den langen duur nadeelig voor het Gouvernement uitvallen; een natuurlijk en overmijdelijk gevolg van het stelsel, waarbij het Gouvernement voor eigen rekening doet planten.

Tegen deze beschouwing zijn de volgende bezwaren ingebragt. „Men is er verre van af, de voordeelen voorbij te willen zien, aan de indigo-industrie van Djokjokarta verbonden; maar men moet dan toch ook de nadeelen niet te ligt tellen.

„De Gouvernements-ambtenaar heeft er zeker belang bij, dat de produktie zoo hoog mogelijk worde opgevoerd, maar de Europesche landhuurder in Djokjokarta heeft daarbij nog veel meer geldelijk belang.

„De landhuurder in Djokjokarta heeft ongeveer dezelfde regten, als de partikuliere landheer in Buitenzorg en Batavia, met dit onderscheid, dat de eerste die regten alleen heeft gedurende den huurtijd, en de laatste in perpetuum door koop. Van den laatsten zou men alles kunnen zeggen, wat zoo even van den eersten is gezegd. Maar is nu de bevolking op de partikuliere landen van de twee genoemde gewesten welvarender dan in de Gouvernements-landen? Het is minstens voor twijfel vatbaar. Zeker is het, dat in het *regeringsverslag over* 1857 (over Buitenzorg) het tegendeel wordt gezegd. Als reden wordt opgegeven, *dat dáár geen kultuurstelsel bestaat*. Maar het kultuurstelsel is ook wel eens als een last beschouwd, en het is dit werkelijk in sommige streken, en bij sommige kultures, al geeft het in andere voordeel voor de bevolking.

„De reden van de mindere welvaart der bevolking op de partikuliere landen is wel eens gezocht in den scherpen prikkel van het eigenbelang bij de partikuliere landheeren, bij wie deze prikkel wel eens krachtiger werkt, dan de zorg voor het belang der bevolking."

't Zal ons niet moeijelijk vallen, deze bedenkingen te weerleggen. Het eigenbelang ziet scherp en veelal juist. Waar dit niet het geval is, verkeert men in eenen exeptionelen toestand. Als regel mag men dus aannemen, dat het voor een landbezitter van 't hoogste belang is, om de produktie zijner onderneming in evenredigheid te houden met de produktieve krachten zijner bevolking. Hoe meer hij die krachten kan opwekken en uitbreiden, des te meer zal zijne produktie op eene soliede wijze toenemen, des te meer waarde zal zijn huurkontrakt behouden. Om hiertoe te geraken moet hij de welvaart zijner bevolking langs alle kanten en door alle middelen bevorderen, en moet hij de kwaliteit zijner gronden met al de hem ten dienste staande middelen verbeteren. De winsten van den landheer bestaan immers in eene *duurzaam* blijvende en toenemende produktie; en kan die wel anders plaats vinden, dan als 't gevolg eener goed ingerigte onderneming, maar bovenal als het resultaat eener welvarende, zich uitbreidende, zich meer en meer ontwikkelende bevolking?

Dit is ontegenzeggelijk het geval met de gehuurde landen in Djokjokarta. En zou deze waarheid niet nog van sterker toepassing zijn op de eigen-

dommen in Buitenzorg enz.? Is het daarom aannemelijk, dat bij die landeigenaren de prikkel van het eigenbelang zóó verstompt zou zijn, of zij zelven zoo kortzigtig zouden wezen, dat zij de hen zouden willen slagten om hare gouden eijeren? 't Partikulier landbezit in Buitenzorg is schrijver dezes te weinig bekend, om te durven beslissen, in hoe verre daar werkelijk minder welvaart heerscht, en om in dat geval andere oorzaken voor die mindere welvaart op te geven. Maar wat hiervan zij, in alle geval meent hij te moeten betwijfelen, dat die oorzaak zou gelegen zijn in het ontbreken van 't kultuurstelsel in die streken. Immers het staat vast, dat de voordeelen voor het Gouvernement, de bevolking en den landeigenaar, onder de vrije werking der partikuliere industrie, altoos grooter en van oneindig meer belang moeten zijn, dan onder de werking van het tegenwoordige kultuurstelsel.

Ofschoon deze kwestie slechts oppervlakkig behandelende, meent schrijver dezes toch te kunnen wijzen op de meerdere opbrengst van een gelijk aantal gronden en op de veel grootere produktieve kracht van een gelijk aantal menschen, aan dezelfde kultuur werkzaam, bij den partikulier, boven die bij het Gouvernement.

6. Bij het Gouvernement verrigten de ingezetenen *heerendiensten*, waarvoor zij niet worden betaald; zij worden nu en dan bovendien tot het slepen van balken en andere houtwerken, het bakken van steenen, enz., tegen zoogenaamde betaling geprest; maar van de gelden zien zij gewoonlijk weinig, daar het grootste gedeelte bij zulke gelegenheden in den zak van het inlandsch hoofd te regt komt; de tijd van den Javaan gaat evenwel daarmede verloren, nutteloos en zonder wezenlijke verdienste. De bevolking bij den partikulier daarentegen doet geen heeredienst (wel dessa-dienst), en verrigt *geen* andere diensten, dan die zij vrijwillig, en dus tegen goede belooning, wil vervullen; de inlander beschikt over zijnen tijd, zoodra de indigo-velden naar behooren onderhouden zijn, en .... time is money, ook op Java.

Ook tegenover deze mededeelingen zijn een paar beschouwingen en bedenkingen te kennen gegeven, van den volgenden inhoud: „Dat de bevolking in Djokjokarta vrij is van Gouvernements-heerendiensten is ongetwijfeld een voordeel. Het maximum van de heerendiensten in de Gouvernements-residentiën is, naar men meent, een van de zes of zeven dagen; maar dat maximum wordt zelden, althans voortdurend, gevorderd. Wat de *betaalde* diensten betreft, 't zal wel zoo zijn, dat van die betaling soms een deel in de zak der hoofden komt, maar 't schijnt toch overdrijving, als men dit, tegenwoordig althans, als regel zou willen stellen."

De zucht, die in deze opmerking doorstraalt, om het drukkende der Gouvernements-heerendiensten op Java te betwijfelen, kan gemakkelijk worden wederlegd. Het maximum dier heerendiensten bedraagt *een* van de *vijf* dagen. Zij variëren, naar mate van de meerdere of mindere grootte en vruchtbaarheid der dessa's in sommige streken, van één van de *vijf*,

zes of *zeven* dagen. Intusschen is wel aan te nemen, dat de heerendiensten in de laatste jaren verminderd zijn. Maar 't is in geenen deele aantenemen, dat men zou overdrijven, als men beweert en als regel stelt, dat de Javaan bij voortduring gekneveld wordt. Met de zuiverste bedoelingen en de beste voornemens, kunnen noch de ambtenaren noch de partikulieren daartegen voldoende waken. Wij zijn bereid voor deze stelling een overgroot aantal feiten als zoo veel bewijzen aantevoeren. Intusschen is het den partikulier gemakkelijker, daartegen zoo veel mogelijk afdoende maatregelen te nemen, dan dit den Gouvernements-ambtenaren is; dewijl de een, op een betrekkelijk klein terrein, met veel beschikbaren tijd, daartegen kan te werk gaan, maar de andere, op eene zeer groote uitgestrektheid, en zonder zijnen beperkten tijd daaraan persoonlijk te kunnen wijden, de beteugeling aan zijne inlandsche hoofden geheel en al moet overlaten. Maar deze laatsten brengen meestal zelven dat kwaad van knevelen en knoeijen het sterkst van allen in praktijk. Zoo wordt tegenwoordig, bij voorbeeld, aan de suikerplantende bevolking, door de fabrikanten in tegenwoordigheid van den kontroleur, hoofdelijk het plantloon uitbetaald. Dat is volgens een welwillend en billijk Gouvernementsvoorschrift. En toch is, alvorens de kleine man zijn kleinen schat heeft te huis gebragt, een goed deel daarvan overgegaan in de handen der hoofden. Hij denkt er niet aan, om zijne hoofden, zoo zij 't niet al te erg maken, aan te klagen; hij durft dat niet; hij meent meestal, dat die kleine afzetterijen aan zijn meerderen geoorloofd zijn, dat zij tot de „adat" behooren. Maar bovendien, al wilde hij, bij wien zou hij zijne klagt inbrengen? Altijd zou hij te land komen bij die zelfde hoofden, tegen wie zijn bezwaar is gerigt. Of zou hij zich tot den kontroleur begeven? Neen! hij weet maar al te goed, dat het, in de tegenwoordige omstandigheden, nog maar de wijste partij is, zich stil te houden. Bevindt hij zich bij eenen partikulieren ondernemer, die hem bijna bij name kent, dien hij overal kan ontmoeten, wien hij zijne grieven kan influisteren zonder dat iemand er iets van verneemt, dan neemt hij die gelegenheden gretig te baat, om zijne grieven te doen kennen. Maar dan weten ook de hoofden, dat hunne knevelarij streng wordt vervolgd. Om al deze redenen is het kwaad bij de partikulieren veel minder.

7. Bij het Gouvernement moeten de ingezetenen de indigo planten, onderhouden, de bladeren snijden, naar de fabrijk transporteren en fabriceren, in fabrijken door hen opgerigt, met materialen door hen bekostigd en door den kontraktant ter andere zijde voor hunne rekening gebouwd en gekocht. Buiten het zonderlinge van dezen toestand, hebben dus de planters nog oneindig meer werk, dan die onder den partikulier, waar zij niets anders hebben te doen dan de indigo te planten, te onderhouden en te snijden. Maar wat is nu de belooning voor den planter onder het Gouvernementsstelsel? Van 1855 tot 1857 waren er gemiddeld, ieder jaar, 111,645 huisgezinnen bij de indigo-kultuur ingedeeld. Deze hebben 18,330 bouws met indigo beplant, welke gemiddeld per jaar hebben opgeleverd 598,672

ponden indigo, of $5^1/_2$ pond *per gezin*, waarvan, na aftrek der landrente ad *f* 471,300 over de met indigo beplante bouws, de zuivere betaling bedroeg *f* 700,062 's jaars, of *f* 6,37 voor elk gezin.

Eene bedenking is tegen deze berekeningen, of liever tegen deze uitkomsten, gemaakt, welke aldus luidt. „Men neemt de hier gestelde cijfers, ofschoon men ze niet heeft kunnen nagaan, als juist aan. 18,333 bouws, met indigo beplant, zouden hebben opgebragt aan landrente, die van het loon wordt afgetrokken, *f* 471,300! Maar dat zou zijn *f* 25.„ per bouw aan landrente! Dat is bezwaarlijk te gelooven. Als men het totale cijfer der landrente op Java vergelijkt met het aantal gekultiveerde bouws op het eiland, en als men aanneemt, dat in den regel niet meer dan $^1/_5$ van het produkt wordt geheven, dan komt men tot een geheel ander resultaat."

In antwoord op deze bedenking wordt erkend, dat het cijfer der landrente onduidelijk was opgegeven, ofschoon de uitkomst dezelfde is. De som van *f* 471,300, over de met indigo beplante bouws, is het bedrag der landrente over *drie* jaren, zoodat het jaarlijks bedrag in *f* 157,000 of ongeveer *f* 8.75 per bouw bestaat.

De berekening, waarop de boven opgegeven uitkomst berust, en die de betaling van elk indigo plantend gezin op *f* 6.27 in 't jaar stelt, is geput uit de officiële regeringsverslagen, en is als volgt:

	ingeelde huisgezinnen.	beplante bouws.	landrente van deze bouws.	verkregen ponden indigo.	bruto betaling.
$18^{55}/_{57}$.	334,935	54,99	*f* 471,300	1,796,016	*f* 2,571,487
gemiddeld per jaar.	111,645	18,330	*f* 157,100	598,672	*f* 857,162

Wanneer men nu van deze bruto-betaling.	*f* 857,162
aftrekt de landrente	„ 156,100
dan geeft dit per jaar	*f* 700,065
of per gezin	*f* 6,27.

Intusschen moet de landrente wel bepaaldelijk van het plantloon worden afgetrokken, wil de planter zijne zuivere verdienste berekenen, zelfs zonder eenige vergelijking met den toestand in Djokjokarta. Van de bruto-winsten, die een gegeven stuk grond aan den planter opbrengt, moeten de onkosten, *en daaronder behoort ook de landrente*, worden afgetrokken, om de *zuivere* verdienste te vinden.

8. In Djokjokarta genieten de huisgezinnen per bouw indigo een even groot aandeel in de sawah's, waarvan de opbrengst kan gerekend worden op 11 pikols per bouw á *f* 5.00 per pikol = *f* 55.00, benevens den oogst hunner tweede gewassen, welken men als minimum op *f* 15.00 kan stellen, totaal *f* 70 of *f* 35 per huigezin. Hiervan gaat af gemiddeld *f* 7 per bouw voor bearbeiding van en de zaadpadi enz. voor hunne eigen gronden, zoodat hunne verdienste bedraagt zuiver *f* 63 per bouw, of *f* 31.50 per huisgezin, dat is *vijfmaal* zoo veel als die van den Gouvernements-indigoplanter. Dit onderscheid is verbazend groot, en toch is het waar. Nu zou men kunnen aanvoeren: het Gouvernement telt 6 en de partikulier slechts 2

huisgezinnen per bouw; dit staat dus niet gelijk. Het verschil ligt in het stelsel, zoo als later zal worden aangetoond. Maar het Gouvernement kan met niet minder toe dan 6, en de partikulier heeft niet meer noodig dan 2 huisgezinnen, om te planten. Stel echter de verdienste onder het Gouvernementsstelsel per bouw in plaats van per huisgezin, dan krijgt men nog een verschil van *f* 24.91 per bouw, ten voordeele der partikuliere nijverheid, ongerekend nog de kortingen bij den Gouvernements-planter voor fabrijk en materialen, en waarvan men voorbeelden weet, dat die kortingen al de verdiensten absorbeerden, zoodat de planter soms *niets* in handen kreeg; dus, bij zoovéél méér werk, onder den last van *heerendiensten* daarenboven, staat de verdienste van den Javaan onder het Gouvernementsstelsel, tot die bij den partikulier, als *f* 6,27 *buiten kortingen* tot *f* 31,50 vrij per huisgezin, of per bouw als *f* 38,19 tot *f* 63.

De volgende bezwaren en wederleggingen zijn, tegen deze vergelijking van de verdiensten der planters, onder beide stelsels, ingebragt.

„Wanneer men *twee* huisgezinnen een bouw indigo laat bewerken, dan moeten ook die *twee* huisgezinnen *tweemaal* zoo veel arbeiden, als wanneer er 4 gezinnen per bouw waren, en *driemaal* zoo veel als wanneer er 6 waren. Betere regeling van den arbeid kan voorzeker wel wat afdoen om den arbeid te verligten, maar toch zoo veel niet.

„Hetgeen hier boven over Djokjokarta gezegd is toepassende op de Gouvernements-residentiën, dan verkrijgt men het volgende resultaat, aannemende 4 huisgezinnen per bouw. Bij de Gouvernements-kultuur genieten de 4 huisgezinnen per bouw indigo een even groot aandeel in de sawah's, waarvan de opbrengst kan gerekend worden op 11 pikols per bouw à *f* 5 per pikol = *f* 55, benevens de oogst hunner tweede gewassen, enz. De toestand is dus volmaakt de zelfde als hier van Djokjokarta verhaald wordt, om de eenvoudige reden, dat men bij het Gouvernement wel heeft 4 huisgezinnen per bouw indigo, maar ook 4 bouws sawah's.

„Neemt men 6 huisgezinnen per bouw, dan zullen zij zoo veel minder behoeven te werken.

„Ligt niet de fout daarin, dat men voor Djokjokarta de opbrengst van de sawah's rekent en voor de Gouvernements-residenties niet? In de laatste heeft de bevolking evenzeer de opbrengst harer velden, *boven en behalve* hare verdiensten voor de indigo. Die verdiensten voor de indigo zijn te gering; dat moet erkend worden."

Op de volgende wijze meenen wij deze argumenten, tegen onze stellingen, te kunnen wederleggen.

Dat men in Djokjokarta twee man en bij het Gouvernement 4 en 6 man noodig heeft, voor 't bewerken van een bouw indigo, geeft het regt nog niet, om daaruit af te leiden, dat die 2 man in Djokjokarta dan ook twee en driemaal zoo veel zullen moeten werken als de 4 en 6 in de Gouvernements-residentiën. De oorzaak, waarom men slechts twee arbeiders noodig heeft, ligt niet uitsluitend in de zoo veel betere regeling van den arbeid in Djokjokarta, maar hoofdzakelijk in het feit, dat in de laatstgenoemde

residentie de planter individueel zijn halve bouw bewerkt en daarvoor ongeveer vijfmaal meer betaling ontvangt, dan de Gouvernements-planters, die gezamenlijk en in massa de velden moeten beplanten en schoon houden, dan nog de indigo moeten transporteren naar de fabrieken en daar helpen bewerken en fabriceren. Bij zoo veel meer arbeid en vijfmaal minder verdiensten verrigt de Gouvernements-planter dus dat massale werk, waarvan de karige belooning gelijkelijk verdeeld wordt. Waar ligt, bij zulk eene regeling, de prikkel tot vlijt voor den arbeider? Wat baat hem zijn ijver? Integendeel, hoe trager en langzamer hij werkt, hoe meer hij zich aan het werk weet te onttrekken, hoe beter, in evenredigheid tot den arbeid van de anderen, zijne betaling zal zijn. Ziedaar dus werkelijk eene konkurrentie tot luiheid! Moet zulk eene regeling niet tot demoralisatie leiden, vooral bij den bewoner van een tropisch land? Er is in dat opzigt werkelijk geene vergelijking te maken tusschen den werkman in Djokjokarta en dien van het Gouvernement.

Ook de andere gevolgtrekking omtrent de 4 bouws sawah's, die de huisgezinnen bij de Gouvernements-kultuur, boven hunne betaling, genieten, zou juist zijn, indien het nu medegedeelde geene waarheid was. Wij kunnen niet aannemen, dat de indigo plantende bevolking bij het Gouvernement de opbrengst van 4/5 der sawah's geniet. Integendeel, wij gelooven niet te overdrijven, als wij veronderstellen, dat zij zeker niet meer sawah's heeft, dan de indigo plantende bevolking van Djokjokarta; met dit onderscheid, dat de planter in de laatste residentie zijne 1/2 bouw sawah ontvangt *vrij* en als *belooning* voor zijnen indigo-aanplant. Alleen bij de berekening der voedingsmiddelen, die der bevolking te dienste staan, kunnen in de Gouvernements-residentiën de sawah's in aanmerking komen, maar nimmer kunnen ze beschouwd worden als belooning voor den indigo-aanplant.

9. De boven opgegeven cijfers en toelichtingen maken het duidelijk, dat de bevolking onder het Gouvernements-stelsel, in vergelijk van die bij den partikulier werkzaam, verarmt en alleen door middel van dwang indigo blijft planten; dat men dus weinig kan verwachten van eenen aanplant, onder de gegevens hierboven geschetst, te meer daar de wijze van planten en onderhouden onder het eerste stelsel op zich zelf veel verschilt van die van den partikulieren planter, waarin almede de reden is te vinden van de min gunstige resultaten van de Gouvernements indigo-teelt. Zoo, bij voorbeeld, plant de partikulier geregeld voort, het geheele jaar door; dit geeft hem het voordeel van *nimmer* overhaast, met *altijd* goede frissche stekken, te kunnen planten en inboeten; hierdoor wordt eene sterkere en meer verfstof houdende plant verkregen. Het Gouvernement daarentegen doet zijne aanplantingen in eens, jaarlijks, binnen den kortst mogelijken tijd, werkt met overhaasting, mist de keus van stekken, voornamelijk voor inboetingen, en loopt slechts één kans bij ongunstige weersgesteldheid; terwijl diezelfde kans bij den partikulier verdeeld is, zoo veel malen als zijn aanplant heeft plaats gevonden; de gronden over 't algemeen worden min-

der goed bewerkt door den gedwongen Gouvernements-planter, dan door den partikulieren landbouwer, die op de hem toebehoorende akkers reeds de vruchten van zijn arbeid ziet ontwikkelen, ter gelijker tijd dat hij de gronden voor zijn indigo-aanplant omwerkt, laat uitdampen en in orde brengt.

„Men wil wel aannemen", aldus heeft men over deze vergelijking gesproken, „dat deze wijze van werken bij den partikulier beter en voordeeliger uitkomsten oplevert, maar men ziet nog niet in, dat *de totale som van den arbeid* voor den indigo-planter minder wordt, al wordt de arbeid meer en beter verdeeld.

„Voorts stelt men hier den *gedwongen* Gouvernements-planter tegenover den *partikulieren* landbouwer. Wil men daarmede beweren, dat in Djokjokarta de indigo-kultuur vrij is? Dat zou geheel onjuist zijn. Het wezen der zaak bestaat hierin, dat de landverhurende grooten hunne regten op den grond en op de personen verhuren aan de landhuurders; daarin ligt de grondslag van 't verschil van 't gansche stelsel in Djokjokarta. Alleen de arbeid in de fabrijken zou men welligt vrij kunnen noemen".

In de eerste plaats houden wij, ook tegen deze ingebragte bezwaren, vol, dat de arbeid niet alleen beter wordt verdeeld, maar dat die ook aanmerkelijk wordt verminderd in vergelijking met de Gouvernements-indigo-kultuur. In Djokjokarta, bij voorbeeld, vernietigt men de galangan's of dijkjes der sawah-velden niet; men maakt niet overal zulke hooge beddingen en diepe gooten; men laat de indigo, gedurende de eerste 4 of 6 weken, in 't vuil staan en zuivert niet dagelijks den grond van elk grasscheutje. Hierdoor wordt voorzeker de totale som van den arbeid niet onbelangrijk verminderd.

En wat nu de vraag betreft, of de arbeid bij de indigo-kultuur in Djokjokarta vrij is, antwoorden wij: hij is niet geheel en al vrij en zonder dwang. Men maakt, om 't zoo eens te noemen, een onderhandsch kontrakt met den bekel, waarbij hij aanneemt, het ¹/₅ gedeelte der tot de dessa behoorende bruikbare sawah-velden met indigo te beplanten; de bevolking blijft vrij, om al dan niet daaraan deel te nemen, doch èn op den bekel èn op de bevolking wordt pressie uitgeoefend door den huurder en den verhuurder.

Het transport der indigo-bladeren, het werk in de fabrijken, en het transport van de indigo naar Samarang geschieden daarentegen met geheel vrije arbeiders. Bovendien geeft dit stelsel aanleiding tot en bevordert den vrijen arbeid. In den regel zijn er van de gronden, die tot de onderneming of de dessa's behooren, verscheiden voor padi- of indigo-kultuur ongeschikt. Deze benuttigt de landhuurder voor tabak, kochenille, vanille enz. De Javaan indigo-planter kan dus zijn vrijen tijd hieraan op eene winstgevende wijze besteden, en hij blijft dan ook niet in gebreke, om bij zijnen landheer vlijtig te komen werken tegen 20 duiten daags. Zou dit stelsel nu, bij eene algemeene toepassing, en als overgang van dwang tot vrijen arbeid, dien vrijen arbeid niet krachtig bevorderen en ontwikkelen?

10. De vergelijking tusschen de Gouvernements en partikuliere indigo-kultuur valt in alle opzigten ten nadeele van de eerste uit.

Het Gouvernement verliest, bij voorbeeld, tijd met het maken van goten, het ophoogen van beddingen en het al te zorgvuldig uitroeijen van elk grasscheutje; terwijl de partikulier zijne driemaal diep omgeploegde velden eenvoudig beplant en slechts daar goten en beddingen maakt, waar de noodzakelijkheid dit vordert, en eerst zes weken na den aanplant zijne velden van onkruid zuivert, waardoor wortel en stam voldoende vastheid en omvang hebben verkregen, om die bewerking te kunnen weerstaan, terwijl het onkruid dan tusschen de rijen in geulen wordt begraven, zoodat men aan den grond teruggeeft wat hij voortbragt; deze omwerking geschiedt bij herhaling. Bij het Gouvernement daarentegen zorgt men bijkans dagelijks, dat de oppervlakte en het geheel een goed effekt maken op den inspekterenden kontroleur en resident of inspekteur der kultures. Veel en doelloos werk wordt hierdoor verspild.

Wordt later de indigo rijp, dan moeten de Gouvernements-planters de bossen bladeren naar de fabrijk, soms vrij verwijderd, *dragen*, de partikulier daarentegen laat de bossen door eigen karren derwaarts brengen; dat wint tijd en handen uit, ongerekend *de onoverwinnelijke afkeer*, die de Javaan tegen „pikol" of dragen heeft. Dit een en ander geeft de reden, waarom het Gouvernement voor één bouw indigo drie maal zoo veel menschen noodig heeft als de partikulier, die bovendien naar omstandigheden met zijnen aanplant handelt, de velden, geschikt voor de beplanting in het drooge of natte jaargetijde, ter verwisseling uitzoekt of de bestaande aanplantingen op nieuw doet inboeten en aanhoudt naar plaatselijke omstandigheden; en daardoor van ieder plekje, in overleg met zijnen planter, het meeste voordeel trekt, zich aan geene bepalingen of besluiten behoeft te houden, maar zijnen grond verbetert, van mest voorziet in overeenstemming met de noodzakelijkheid enz. Hij behoeft daartoe geen voorstellen te doen of bevelen af te wachten, doorgaans van algemeene strekking, die plaatselijk soms zeer ondoelmatig werken; maar boven alles heeft de industriëel ook geen tegenwerking te duchten eener ontevreden bevolking, een stellig diep ingrijpende kanker bij de Gouvernements indigo-kultuur. Zelfs de rijst, op de door het Gouvernement afgeschreven indigo-gronden geplant, slaagt zeer zelden goed, terwijl de Javaan bij den partikulier juist *die* gronden verkiest voor zijne padi-aanplant; de redenen liggen in de meerdere doelmatigheid, waarmede een partikulier zijne gronden doet omwerken; in de bemesting, die hij zijne sawah's geeft, en den *juisten tijd*, waarop hij zijne oude indigo-aanplantingen aan de bevolking teruggeeft, alsmede de persoonlijke zorgen, die hij voor waterwerken en padi-bibitsoorten aanwendt. Bij het Gouvernement daarentegen geschiedt de afschrijving van indigo-aanplantingen volgens officiëlen staat; veelal worden die afschrijvingen te laat bewerkstelligd; de gronden, die lang te voren omgegooid hadden moeten worden en herhaaldelijk de bewerking, voor padi geschikt, hadden moeten ondergaan, krijgt men daartoe te laat terug; de bewerking

geschiedt alzoo hoogst oppervlakkig en de bibit is dan meestal van mindere soort, die gemakkelijker wordt geplant, maar ook minder vruchten afwerpt; in menig punt ontbreekt ook hier het opzigt en de hulp van den eigenaar.

Men komt dus tot de overtuiging:

1°. dat de surveillance bij het Gouvernement veel te wenschen overlaat en *nimmer* zoo kan zijn als bij den partikulier.

2°. dat de bevolking, bij veel *meer* werk, *vijfmaal minder* verdient; dan bij den partikulieren industriëel.

3°. dat, bij soms doelloos werk, de plant zich niet zoo duurzaam krachtig ontwikkelt en de grond meer wordt uitgeput dan bij den partikulier.

4°. dat de Gouvernements indigo-planter 5½ pond per hoofd en de partikuliere planter van 20—25 pond indigo per hoofd produceert.

5°. dat zelfs de padi-oogsten van *mindere* soorten en *minder* produktief zijn, dan bij den vrijen planter.

6°. dat dus ook hier het dwangstelsel voor natuurlijke en gepaste vrijheid moet wijken.

Den steller van deze beschouwing der vergelijking van de gouvernements indigo-kultuur en die van partikulieren, is de opmerking gemaakt: „dat men veel van hetgeen hier gezegd wordt erkent. Men erkent volkomen de voordeelen, welke in het algemeen de industrie van een partikulier, die zich geheel aan de zaak wijdt, aanbiedt boven die van een gouvernements-ambtenaar, voor wien de indigo eene bijzaak is. Men moet evenwel niet vergeten bij de vergelijking in 't oog te houden, dat de kultuur van de indigo, tot en met het snijden der bladeren, in Djokjokarta *onbetaald* geschiedt; en dan is de vraag: hoe veel meer wordt aldaar voor den overigen arbeid betaald, dan de som, die bij de Gouvernemenst-kultuur aan den inlander wordt uitgekeerd. Bovendien komt het vreemd voor, dat in Djokjokarta aan de velden, die met indigo zijn beplant geweest, voor de padi de voorkeur wordt gegevèn, terwijl toch VAN DER PANDT door scheikundige proeven heeft bewezen, dat de indigo juist die bestanddeelen uit den grond trekt, welke voor den groei der padi noodig zijn. Wordt nu beweerd, dat dit kwaad, zoo het bestaat, door betere bearbeiding en door bemesting kan overwonnen worden, dan herinnert men, dat althans in de Gouvernements-residentie Bagelen de bemesting sedert lang is ingevoerd."

Het volgende diene tot toelichting van deze opmerkingen. 't Is volkomen waar, dat VAN DER PANDT scheikundig heeft bewezen, dat de padi dezelfde bestanddeelen aan den grond ontneemt, als de indigo; maar hij deed dit vóór hij Djokjokarta had bezocht. Later was hij van voornemen op dat eerste beweren terug te komen, en dan zou gebleken zijn, dat de indigo-kultuur niet schadelijk is voor de padi-kultuur. Hij is intusschen overleden; doch de praktijk heeft in Djokjokarta *algemeen* bewezen, dat de padi op afgeschreven indigo-velden het best en voordeeligst slaagt, en van ongedierte en andere plagen het minste heeft te lijden.

En wat nu de indigo-bemesting in Bagelen betreft, steller dezes heeft die gezien, maar zij kwam hem voor zeer ondoeltreffend en onpraktisch te

zijn; vooreerst omdat men de meststof tusschen de planten strooide, waardoor een groot gedeelte harer kracht, door de tropische zonnehitte, wordt vrij gemaakt of verdampt, terwijl een ander gedeelte bij zware regens wordt weggespoeld. Bovendien was de hoeveelheid mest veel te onvoldoende; zij bedroeg bij lange na geen 60 of 70 pikols per bouw, zooals in Djokjokarta, waar men de mest, alvorens geplant wordt, onderploegt. De mest wordt daar verzameld in gemetselde en overdekte mest-putten, welke in de nabuurschap van eenige dessa's zoodanig worden aangelegd, dat al de zich in die dorpen bevindende mest daarin wordt vereenigd, om ter gelegener tijd op de omliggende sawah-gronden te worden benuttigd. Sommige landhuurders hebben dit mest-systeem in 't groot toegepast, zoo zelfs, dat het op een land van eenigen omvang wel op *f* 30,000 te staan komt, gelijk ook verhaald wordt door den kontroleur der 1ste klasse VAN BEEST HOLLE, in zijn officiëel verslag aan 't Gouvernement, over de kultuur en bereiding van indigo in de vorstenlanden, opgenomen in het Tijdschrift van het *Instituut voor taal-, land- en volkenkunde te Delft*, deel III, 1ste stuk, een verslag dat in 't algemeen, met het oog op hetgeen door ons wordt medegedeeld en beweerd, overwaardig is gelezen te worden.

Zou, ten opzigte van de minder doeltreffende bemesting bij het Gouverment, niet toepasselijk en van kracht zijn, hetgeen wij hierboven omtrent „de konkurrentie tot luiheid, door het stelsel bevorderd bij den Gouvernements indigo-planter" hebben aangevoerd?

Eindelijk zij nog opgemerkt, dat de indigo-planter in Djokjokarta wèl betaling ontvangt, voor het planten en onderhouden van het indigo-veld; hij ontvangt daarvoor *vrij* en *onbezwaard*, zonder aan landrente of heeredienst onderworpen te zijn, het vruchtgebruik van een halve bouw sawah, die hem gemiddeld zuiver opbrengt *f* 31.50; bovendien geniet hij, zonder eenige korting of belasting, de vruchten van hof en erf.

11. Het stelsel, waaronder de Javaan bij den partikulier in de Vorstenlanden werkt, bevat het beginsel van vrijen arbeid en van individueel landbezit.

Dit is den steller van de vragen en bedenkingen niet regt duidelijk. Hij houdt voor den grond der geheele zaak, dat de landhuurder gehuurd heeft en dus uitoefent de regten van de vorsten op den grond en de personen. „Vastheid van bezit van den zelfden grond", zoo gaat hij voort, „schijnt evenmin het geval te zijn, omdat er *verwisseling* van gronden voor de indigo-kultuur plaats heeft. De landhuurders hebben wel voortdurend *denzelfden* grond ter bewerking, maar de individuen der bevolking niet."

In de eerste plaats wordt hiertegen de twijfel gesteld, of de landhuurders wel *regten op personen* huren en uitoefenen? Ware dit het geval, dan zou de persoon niet meer vrij zijn; hij zou zich met der woon niet meer elders mogen vestigen, want de landhuurder zou *regten* op hem hebben. Inderdaad men huurt niets meer dan de regten op den grond. De Javaan bewoont een huis en geniet de opbrengst van zijn erf en zijne vruchtboo-

men; hij moet als belasting hiervoor opbrengen aan den leenheer den arbeid voor één van de vijf, zes of zeven dagen (al naar de waarde van 't geen hij bezit) in heerendienst. De Javaan verrigt zijne dessa-diensten en brengt op, als pacht voor zijne sawah's, $^1/_5$, $^2/_5$ of $^1/_3$ deel van 't produkt dier gronden, al naar mate van hunne kwaliteit. Zijn het nu niet deze twee hoofdregten *op den grond*, die de Europesche landhuurder van den primitiven Javaanschen leenheer huurt? En blijf *de persoon*, die den grond in gebruik heeft, ook gedurende den huurtijd, niet min of meer verbonden aan den vorst, ten wiens behoeve hij heerendiensten moet verrigten, voor het maken en onderhouden van wegen, bruggen enz.?

De dessa-diensten worden door den Europeschen landhuurder zoo veel mogelijk in 't belang van den Javaan gewijzigd. De heerendiensten, die de Javaan voor den vorst moet verrigten, worden door den landhuurder, meestal door geld, anders door 't leveren van huurlingen, voldaan. Hij heeft dus geene belastingen meer te betalen. Doch daarvoor geniet nu de landhuurder $^2/_5$ gedeelte van den grond en den arbeid, die vereischt wordt om dien met indigo te beplanten en dat gewas te onderhouden. Deze overeenkomst tusschen den Javaan en den landhuurder is, wij erkennen het gaarne, van de zijde van den eersten, niet geheel vrij en zonder dwang te noemen. Zeker is het echter, dat men de ingezetenen niet *dwingen* mag tot de indigo-kultuur.

Overigens bevat het geheele stelsel in zijne werking de meest zuivere beginselen van vrijen arbeid. Zoo besteedt, bij voorbeeld, de Javaan al zijne vrije dagen in dienst van den landhuurder tegen 20 duiten per dag, en plant hij daarvoor tabak, cochenille enz. of maakt waterwerken in 't algemeen belang der ingezetenen van het land, of verrigt den arbeid in de fabrijken, transporteert bij aanneming de indigo-bladeren met karren derwaarts, levert gereedschappen en kisten, vervaardigt steenen enz. Daardoor ontwikkelt zich langzamerhand eene andere soort van industrie in het dessa-leven, en wel die van den handwerksman. Zoo vindt men bijkans overal smeden, metselaars, timmerlieden, steenbakkers, indigo-planters enz.

In het bovengenoemde verslag van den kontroleur VAN BEEST HOLLE liggen in menigte de gegevens, waaruit de ontwikkeling en aanmoediging van den vrijen arbeid in Djokjokarta kan worden gekend. Daaruit blijkt tevens, hoezeer de ijverige en kundige landhuurder nog altoos eer te weinig dan te veel volk heeft, niettegenstaande zijne bevolking met ijver en met lust het loon komt verdienen, dat hij haar aanbiedt. Alleen het werk aan de rijstvelden en de padi-oogst houdt haar daarvan terug, maar dat is ook de aangenaamste bezigheid van den Javaan.

Vastheid van bezit van den grond vindt men onder de indigo-plantende bevolking van Djokjokarta vrij wat meer, dan bij eenige Gouvernements-kultuur. Ieder zoogenaamde „kleine man" in Djokjokarta heeft één bouw grond, waarvan hij beurtelings $^1/_2$ bouw voor zijnen landhuurder met indigo beplant; maar die ééne bouw blijft altijd uitsluitend in zijn bezit, tenzij hij zijne werkzaamheden verwaarloost. Heeft dus de landhuurder denzelfden grond, de planter bezit dien evenzeer, en naarmate hij het voordeel van

dat bezit beter leert kennen en waarderen, hecht hij zich ook meer aan dien grond. Met regt mag dus beweerd worden, dat het stelsel, in Djokjokarta bij de landverhuringen gevolgd, het beginsel van individuëel landbezit in zich bevat.

12. Ziehier eene berekening van de respektive baten en lasten van een indigo-planter in de vorstenlanden en daarbuiten.

Men mag stellen, dat een partikulier planter aan zijne indigo-velden besteedt per jaar	120 dagen
wegens ziekte van hem of zijn gezin berekene men	45 〃
voor het bewerken van zijne halve bouw sawah	20 〃
dan blijven hem geheel ter zijner beschikking	180 〃
	365 dagen

De Gouvernements-planter daarentegen heeft noodig voor het aanleggen en onderhouden van zijn indigo-aanplant, het transport van bladeren naar en het werk in de fabrijk en voor diensten aan zijne hoofden.	190 dagen
van elke vijf dagen moet hij er 1 in heeredienst werken . .	73 〃
voor verschillende korveën moeten nog berekend worden . .	27 〃
wegens ziekte worden ook hier in rekening gebragt	45 〃
voor het bewerken van zijn $^3/_4$ bouw sawah.	30 〃
dan blijven beschikbaar.	00 〃
	365 dagen

Op de juistheid dezer vergelijking van den indigo-planter in de vorstenlanden met dien daarbuiten, zijn de volgende aanmerkingen gemaakt.

〃 Neemt men aan, in Djokjokarta, 120 dagen arbeid per bouw, waarom dan 190 dagen per bouw bij het Gouvernement?

〃 Moet men niet voor Djokjokarta rekenen 240 dagen, omdat daar twee bouws van de vijf met indigo beplant worden, en bij het Gouvernement slechts één bouw van de vijf? Of wanneer men voor Djokjokarta aanneemt 120 arbeidsdagen voor twee huisgezinnen, moet men dan ook niet nemen voor het Gouvernement 190 arbeidsdagen voor 4 of 6 huisgezinnen? Verdeeld over 4 huisgezinnen, zou elk 140 of 150 vrije dagen overhouden.

〃 Mag men boven de heerediensten de korveën in rekening brengen, waardoor men verstaat betaalde diensten?

〃 Moet niet buiten berekening gelaten worden de arbeid aan de sawah's?

〃 Worden voortdurend een van de vijf dagen voor heerediensten gevorderd?"

Wij beantwoorden eerst de laatste vragen. Gaarne nemen wij aan, dat omtrent de hoeveelheid dagen, die voor heerendiensten geëischt worden, afwijkingen van lokalen aard bestaan, en dat men dus wel eens één van de zeven dagen neemt.

Wel degelijk moeten de dagen, aan de bewerking der sawah's besteed in rekening worden gebragt, dewijl ook de opbrengst der $^3/_4$ bouw sawah's in geldswaarde wordt berekend.

Juist dewijl de korveën betaald worden, behooren zij niet tot de heerendiensten, en zijn zij door ons ten voordeele van den Gouvernements indigo-planter gebragt.

Dezelfde bronnen, die in de te korten van den Gouvernements-planter kunnen voorzien, al is het dan ook tijdelijk, vloeijen hier en daar ook voor den partikulieren, onder veel voordeeliger omstandigheden, omdat hij die bronnen kan exploiteren, doen toenemen en niet behoeft uit te putten, ten einde te korten te dekken.

Thans zullen wij onze berekening verklaren. Zij is deze. Een partikuliere planter werkt 120 dagen, of twee partikuliere planters werken 240 dagen per bouw indigo. Bij het Gouvernement werkt ieder planter, met inbegrip van het transport der bladeren, 't verwerken in de fabrijken en de bijzondere diensten bij zijne hoofden, die niet tot de eigenlijke heerendiensten of korveën behooren, 190 dagen of 6 planters × 190 = 1140 dagen perbouw. Dit onderscheid is verbazend; wij zullen trachten het duidelijk te maken.

Voor ons ligt de Memorie, behoorende bij het rekest van suikerfabrikanten op Java, van den 23 Februarij 1860. Men geeft daarin op (zie blz. 105), dat ieder man 90 volle dagen moet besteden aan den suikeraanplant; dit geeft alzoo 4 man × 90 dagen per bouw. . . 360 dagen
voor de helft van 1/2 bouw . . . . 180 dagen
wanneer men bedenkt, dat de suikerkultuur zoo veel minder werk vereischt, dan die van de indigo, dan is het opvallend, dat de 1/2 bouw partikuliere indigo wordt bewerkt door één man in . . . . 120 „
dus in . . . 60 dagen
minder dan 1/2 bouw Gouvernements-suikerriet. De arbeid van één partikulier planter is dus gelijk aan dien van drie Gouvernements-planters! Houdt men nu hierbij in 't oog, dat de bewerking en het onderhoud van de suiker- en indigo-kultuur zeer aanzienlijk verschillen, ten nadeele van de laatste, waaraan de planter bijna zonder ophouden zijne zorgen moet wijden; rekent men bovendien de transporten der indigo-bladeren naar de Gouvernements-fabrieken, die zich drie maal in 't jaar herhalen; bedenkt men de zoo veel omslagtiger bewerking in de Gouvernements-fabrijken, waar de Javaan zelf het zoogenaamde kloppen van het indigo-water in de bakken verrigt, 't geen bij den partikulier door middel van een stevig waterrad geschiedt; voegt men daarbij nog de diensten, die de Gouvernements-indigo-planter aan zijne verschillende hoofden moet bewijzen, — dan voorzeker wordt de berekening duidelijk. Als *twee* partikuliere arbeiders gelijk staan aan *zes* Gouvernements-arbeiders, dan kan men de 70 dagen, die per Gouvernements-planter meer worden gerekend, gerust beschouwen als te zijn besteed aan diensten, die hij boven en behalve het planten en onderhouden van de indigo verrigt.

Het groote verschil in tijd zou ook wel in cijfers zijn aantewijzen; maar wij onthouden ons daarvan, dewijl in dit geval de cijfers niet met genoeg-

zame zekerheid in bijzonderheden zouden kunnen gegeven worden, en bovendien te veel afhankelijk zijn van lokale omstandigheden.

Al heeft echter de Gouvernements-planter in verscheiden streken werkelijk een te kort op zijn jaarlijksch onderhoud, zoo behoeft hij daarom nog niet te bedelen of onderstand te ontvangen. Java is daarvoor in zijne natuurlijke bronnen nog te rijk en te overvloedig. Jammer maar, dat men dien rijkdom moet dienstbaar maken aan het exploiteren van hulpmiddelen en surrogaten tegen achteruitgang! Zoo kan de Javaan zich voeden met minder kostbare spijs dan rijst, bij voorbeeld met djagong (maïs), ketella en met nog veel andere voedingsmiddelen, ja zelfs met bladeren. Maar 't behoeft voorzeker niet gezegd te worden, dat zulk voedsel zijne krachten ondermijnt. Al verder zijn de dessa's zeer verschillende in grootte en vruchtbaarheid, zoodat de verkoop van vruchten, klappers, bamboe, alang-alang enz. op zich zelf reeds voor menigeen een middel van bestaan oplevert. Deze baten kunnen hier en daar te gemoet komen aan de tekorten. Ook daar, waar de veestapel minder ongunstig is dan elders, kunnen de winsten op 't verkoopen van vee, als te gemoet koming in de tekorten, in rekening worden gebragt. Dit een en ander geeft voldoenden grond om te beweren, dat, wanneer de indigo-kultuur niet genoegzaam kan voorzien in de levensbehoeften van een Javaansch huisgezin in de Gouvernements-residentiën, en wanneer die kultuur den Javaan verarmt en soms in ligchaamskrachten uitput, gelijk vooral in Pakalongan en Banjoemas, daaruit nog niet dadelijk bedelarij en publieke onderstand zouden moeten geboren worden. Maar deze omstandigheid maakt het juist zoo hoogst moeijelijk, om het in werking zijnde stelsel naar waarheid te beoordeelen. Immers al zijn de lasten en de gevaren daaraan verbonden menigvuldig, zij kunnen toch voor een tijd lang, en zelfs soms voor lange jaren, verholen blijven achter een schijn van welvaren, dat inderdaad soms niets anders is, dan de laatste stuiptrekkingen van eene uitgeputte natuur. De hongersnood van Demak was daar, voor men er verdacht op was, en toen hij zijne slagtoffers bij duizenden wegmaaide, kon men 't nog niet gelooven. Zeker partikulier werd het zeer ten kwade geduid, toen hij het gewestelijk bestuur waarschuwde — en toch lagen toen reeds de lijken langs den grooten weg verspreid. Wij komen op dit oude en helaas! maar al te treurige feit volstrekt niet terug, ten einde op nieuw „het zwarte boek der gruwelen" te openen en bittere grieven te doen gelden; wij doen het alleen, om te bewijzen, hoezeer eene schijnwelvaart der bevolking het oog kan bedriegen, en hoe verschrikkelijk de waarheid dan plotseling te voorschijn treedt.

Eenige denkbeelden over eene regeling der suiker-kultuur.

I.

Het in de laatste maanden gebeurde met de Gouvernements suikerindustrie heeft dien belangrijken tak van het kultuurstelsel meer dan ooit in het onzekere gebragt. Afgescheiden van alle politieke voor- of tegen-ingenomenheid, zal men hoe langer zoo meer tot de overtuiging komen, dat de leiding, door den Minister van Koloniën aan de zaak gegeven, den toets eener bedaarde en verstandige kritiek niet kan doorstaan. Welke beginselen die Minister ook tot leidraad wenschte te nemen, bij de behandeling van een gewigtig onderwerp van algemeen belang behoorde hij toch te letten op zijne stelling, te midden van onzen parlementairen toestel, en had hij geene vrijheid zich op een idealistisch standpunt te plaatsen, daarbij alle perken weg te denken en zijnen wil op te dringen, tegen de nadrukkelijke uitspraken van de vertegenwoordiging in. Een partijman mag men verantwoord achten, wanneer hij bloot eene daad verrigt die de tegenpartij onaangenaam is. Voor eenen staatsman is dit niet genoeg; aan de beginselen die hij voorstaat moet hij een bepaald overwigt weten te geven; de beslissing die hij uitlokt moet inderdaad eene beslissing wezen.

Ook zij, die tegen openbare uitbesteding der suikerkontrakten ijverden, die minder ingenomen zijn met den konstitutionelen invloed der Staten-Generaal op de koloniale aangelegenheden, en die deze liever aan het onbegrensd gezag van het opperbestuur zagen toevertrouwd, zouden van den Minister kunnen vergen: vooreerst, eene regeling steunende op een juister en vaster begrip van het onderwerp dat geregeld zou worden; in de tweede plaats, eene regeling, die niet alle morele kracht mist en waarop de vertegenwoordiging het merk der afkeuring niet zou gedrukt hebben. Zij zouden van den Minister eene betere uitkomst van den door hem gevoerden strijd met de Tweede Kamer hebben kunnen verlangen. In plaats van dien strijd met eene nederlaag te besluiten en daarmede de zaak, waarvoor gevochten werd, dubieus te laten, behoorde het pleit voor goed uitgemaakt en het denkbeeld, dat daarop nog zal worden teruggekomen, door iedereen opgegeven te zijn.

Het punt, waarop de gevoelens algemeen instemmen, de wenschelijkheid, namelijk, om aan den onzekeren toestand der suikerkultuur op Java een einde te maken, is thans minder dan ooit beslist. De onzekerheid duurt niet alleen voort, maar is oneindig grooter dan tijdens het kolossaal onderzoek *in loco*, door een vorig minister uitgedacht, om de zaak slepende te houden, en de tijdelijke verlenging der kontrakten hangende dat onderzoek. Het

in de zitting van de Tweede Kamer der Staten-Generaal van den 1 October jl. uitgebragte verslag der speciale kommissie, somt eenige redenen van die meerdere onzekerheid op. Het betreft bepaald den vorm, waarin de ministeriële regeling is vervat. Men heeft nu niet eene wet, zelfs niet een Koninklijk besluit, maar een eenvoudigen last van den Minister aan den Gouverneur-Generaal. Die last kan ieder oogenblik door eenen nieuwen last worden opgevolgd, die het geregelde wijzigt of geheel omverwerpt. En dat dit geene ijdele voorspiegeling is, blijkt uit de verandering, die, al dadelijk na de uitvaardiging, in eenige bepalingen der algemeene grondslagen zijn gebragt, ten einde die te verduidelijken, zoo als het heette. Op die voet, — wij zeggen het de kommissie na — kan met elke mail eene nieuwe last aan den Gouverneur-Generaal worden verzonden, die elke paragraaph der „algemeene grondslagen" verduidelijkt, verandert of omkeert, al naar de tijdelijke meening van den tijdelijken Minister van Koloniën.

Alleen wat betreft den vorm, wordt reeds het bezwaar van wankelbaarheid op Java ondervonden, dat juist eene goede en wijze regeling had moeten onmogelijk maken. Het schijnt, dat men aldaar niet tot de toepassing van de aangenomen grondslagen over gaat, en dat eene nadere bekrachtiging van de grondslagen noodig geoordeeld wordt, omdat en de vorm en de wijze van afkondiging niet overeenkomen met den regel voor besluiten aangenomen, waaraan men kracht van wet wil bijzetten. Het is moeijelijk de vertwijfeling hooger op te voeren. Maar ook indien de Indische regering, op grond van de algemeene grondslagen, onmiddelijk de hoofden van plaatselijk bestuur gemagtigd had, om met de suikerkontraktanten onderhandelingen te openen, ten einde hunne kontrakten te vernieuwen, dan nog zou de deur ruim geopend zijn gebleven voor allerlei bedingen, die de onzekere kansen der suiker-industrie moesten vermeerderen. Wat den aard van de „algemeene grondslagen" betreft, straalt daarin wel de strekking door, om het deel der kontraktanten zoo groot mogelijk te stellen, maar de meer of minder ruime toepassing blijft toch van het Gouvernement afhankelijk; de grondslagen stellen geen enkel beginsel, dat niet door uitzonderingen verlamd wordt of waarop de regering niet het een of ander voorbehoud kan doen gelden. Het stelsel van gunstbetoon is konsekwent doorgevoerd; men treft het aan, niet alleen in de tienjarige verlenging der kontrakten, maar het is bovendien de grondtoon van schier elke bijzondere bepaling, van elk voorschrift, van elke paragraaph. Naar gelang men een kontraktant genegen of ongenegen is, kan men die bepalingen toepassen in eenen voor hem buitenwoon voordeeligen of ongunstigen zin. Zoo blijft het aan de gewestelijke besturen voorbehouden, om te beoordeelen, of, tengevolge van schraalheid der gronden, behalve de jaarlijksche verwisselingen, nog bemesting noodig wordt gekeurd. Volgens de „algemeene grondslagen" zal dit het onderwerp uitmaken van eene bijzondere overeenkomst, waarbij bepaald wordt, dat de kosten van aanschaffing van den mest in billijke verhouding door het Gouvernement en den fabrikant gedeeld worden. Het bestuur beslist dus eerst de vraag, of bemesting noodig is, en wanneer het

zoo ver mogt gekomen zijn, om die vraag in toestemmenden zin te beantwoorden, zal het te bezien zijn, wat er door *het deelen der kosten in billijke verhouding* verstaan wordt. Die billijke verhouding kan zijn: de helft voor rekening van ieder der beide partijen; zij kan ook een derde voor de eene en twee derde voor de andere partij zijn; het bestuur zou eindelijk, naar gelang van omstandigheden, $^9/_{10}$ van de kosten op rekening van het Gouvernement, of omgekeerd voor rekening van den fabrikant kunnen laten. Neemt men hierbij in aanmerking, dat, zoo het bestuur eenmaal de noodzakelijkheid van bemesting der velden uitgemaakt heeft, de fabrikant zich moet onderwerpen aan de meerdere kosten, die hem daarvoor opgedragen worden bij de nader aan te gane overeenkomst, of wel zich aan de onzekere kansen van een regtsgeding gaan wagen, dan zal het vooruitzigt op dit punt verre van geruststellend voor menig kontraktant bevonden worden.

Nog duisterder zijn de voorschriften omtrent de uitgestrektheid van den aanplant. Het bestuur kan dien aanplant, naar goedvinden, boven of beneden het schijnbaar gemiddeld cijfer van 400 bouws brengen. Wil men begunstigen, dan zal men b. v. 500, 600 tot 800 bouws suikerriet voor eene fabriek laten aanplanten; laat men zich daarentegen door tegenovergestelde bedoelingen leiden, dan kost het weinig moeite om zich strikt aan de minst mogelijke uitgestrektheid te houden. Vooral met het oog op het verbod, op de fabrikanten gelegd, om geen suikerriet te ontvangen, aan te koopen of te verwerken, dan hetgeen verkregen wordt van de ten zijnen behoeve op last van het Gouvernement beplante gronden, kan het goedvinden van het bestuur, bij het bepalen van de uitgestrektheid van den aanplant, onzekere uitkomsten voor de kontraktanten hebben. De een zal de gunst kunnen bekomen, om zijn kontrakt des noods met eenen grooteren aanplant en het oprigten van eene tweede fabriek zeer produktief te maken, terwijl aan den ander dat redmiddel ontzegd zal worden.

Voor menig fabrikant mag het een aangenaam vooruitzigt zijn, dat, bij het aanwenden van stoomkracht tot vermaling van het riet, het Gouvernement de helft der kosten zal dragen van de daartoe benoodigde toestellen; maar het is alweêr het bestuur, waarvan de toekenning van dat geldelijk voordeel afhangt, en dat zich voorbehoudt die verbetering, onder gunstige voorwaarde voor den fabrikant, in te voeren.

De „algemeene grondslagen" schijnen zeer gewillig in het verleenen van Gouvernements tusschenkomst tot het bekomen van arbeiders. Alleen het transport van het riet naar den molen en de afvoer van de suiker mogen in geen geval met behulp van bestuurs-bemoeijingen geschieden. Voor het snijden van het riet, en zelfs voor de werkzaamheden in de fabrieken, kan de hulp van het bestuur ingeroepen worden. Die hulp spaart den fabrikant kosten en moeiten, daar het Gouvernement, bij het oproepen van werkvolk, in het een en ander geval, het koeli-loon zal bepalen, en dit natuurlijk lager kan stellen dan het bedrag, waarop het den fabrikant komt te staan zoo de zaak aan haren natuurlijken loop wordt overgelaten. Maar het blijft natuurlijk aan het bestuur voorbehouden, om te beoordeelen of de

fabrikant voor het snijden van het riet en voor de werkzaamheden in de fabriek al dan niet vrijwillige arbeiders kan bekomen, dus ook om hierin toestemmend of weigerend te werk te gaan.

Bij dit alles komt nu nog de groote onzekerheid, die het wegnemen van het vast fixum en het weder-invoeren van een vlottend bedrag van aflevering in het leven roept, zoodat men in de „algemeene grondslagen", afgescheiden van den vorm, menige bepaling aantreft, die als zeer verontrustend voor de toekomst van de suiker-industrie op Java moet beschouwd worden. Maar bovendien blijft er onzekerheid bestaan, in de eerste plaats, omdat het over de uitgifte der kultuur-kontrakten tusschen den minister van koloniën en de Tweede Kamer der Staten-Generaal ontstane konflikt nog niet bijgelegd is, en de opvolgende afkeurende motiën van orde niet als eenvoudige advisen, onder het stof der vergetelheid, ter griffie van die vergadering gedeponeerd zijn *); in de tweede plaats, omdat de „algemeene grondslagen" de strekking hebben, om de voorschriften van art. 50 van het regerings-reglement geheel ter zijde te stellen en in plaats van de rigting in te slaan naar vrijwilligen arbeid, door die voorschriften nadrukkelijk bevolen, integendeel het bestendigen en uitbreiden van den gedwongen arbeid en van het monopoliestelsel in de hand werken.

Dit zijn bezwaren, die men niet gering moet schatten, die zich met den dag meer zullen doen gevoelen en het terrein, waarop de suikerfabriekanten thans bouwen, onder hunne voeten zal doen waggelen. Eene wijziging der bij „de algemeene grondslagen" aangenomen beginselen, ligt in een welligt zeer naast verschiet, en zelfs wanneer reeds nu alle kontrakten, volgens de door den minister van koloniën voorschreven modellen, voor een nieuw tijdperk van tien jaren hernieuwd waren, en de vertegenwoordiging zich eindelijk bij het *fait accompli* zou nederleggen, dan nog durven wij de onderstelling wagen, dat vóór dat de helft van dit tijdperk verstreken zou zijn, vele kontraktanten gaarne genoegen zouden nemen met eene regeling, waarbij het Gouvernement van geheel andere beginselen uitgaat. Het is met het oog daarop, dat wij wenschen eenige denkbeelden in het midden te brengen, die welligt bij eene nadere wijziging als niet van belang ontbloot zullen beschouwd worden.

II.

Bij het beoordeelen van de suiker-kultuur op Java is het vooral wenschelijk dat men alle eenzijdigheid vermijde. Wanneer men, met het oog op het belang der schatkist, het dwangstelsel van het gunstbetoon wil zuiveren, dan ontmoet men nog altijd zamenwerkende belangen, die de belangstelling overwaardig zijn. Gaarne wenschten wij den indruk weg te nemen, die bij velen schijnt te bestaan, dat hier alleen de eenvoudige vraag geldt, om de voordeelen, door de kontraktanten tot dus ver genoten, zoo

*) Dit stuk was reeds geschreven vóór de behandeling der begrooting van koloniën. De verwerping van die begrooting door de Tweede Kamer der Staten-Generaal geeft nog meer kracht aan onze beschouwingen.

veel mogelijk aan de schatkist te verzekeren. Men dient wel degelijk acht te slaan op het belang der bevolking, op de vereischten der suiker-industrie, op de regelmatige aanspraken der fabrikanten. Dit zijn de elementen, die bij eene deugdelijke regeling in aanmerking komen en die zamenwerken moeten, om tot het groote doel te naderen, dat ook door de wet aangewezen is: het vestigen, namelijk, van eenen natuurlijken toestand, waarbij de algemeene welvaart bestendigd en het genot van direkte baten, zonder dwang en monopolie, verkregen wordt.

De Javaansche landbouwer kan ons niet meer onverschillig zijn en in alles, waarin hij betrokken is, behoort het tot onzen pligt op zijn belang naauwkeurig te letten. Onverschillig kunnen wij niet zijn voor het volk, dat door zijnen noesten vlijt Nederland uit zijnen finantiëlen nood heeft gered, den Nederlandschen staat in de gelegenheid heeft gesteld zijnen schuldenlast aanmerkelijk te verligten en hem thans de middelen verschaft, om grootsche werken ten algemeene nutte tot stand te brengen. Hoe meer wij ons aan de Indische baten gewennen, hoe meer ons het Javaansch volksbelang ter harte moet gaan. Niet enkel bloote erkentelijkheid, maar ook eene wijze staatkunde noodigt ons daartoe uit. Men raadplege de geschienis van het laatste honderdjarig tijdperk, en men zal juist de reden van de ontzaggelijke ontwikkeling van het Westen, van de kolossale vermeerdering van den rijkdom, in de groote gebeurtenis vinden, die de maatschappelijke kluisters deed vallen, de vrijheid aan het geheele volk schonk en aan de groote schare der arbeiders de vruchten van hunnen arbeid toekende. Daardoor zijn de Westersche staten in kracht, in vermogen, in rijkdom zoo enorm toegenomen; daardoor is het thans mogelijk, groote staande legers op de been te houden, duizende millioenen belastingen te heffen en aan ontelbare bronnen van beschaving de noodige voeding te verleenen. Maar ook de ondervinding, door onze voorouders met Indië opgedaan, doet ons zien, dat men nimmer straffeloos de belangen van een volk kan verwaarloozen. Jaren lang trok de O. I. Compagnie buitensporige voordeelen van het wreede monopolie, dat de inlanders hoe langer zoo meer verarmde; jaren lang deed men de stem van het gevoel zwijgen en tuurde men op het Indische goud, zonder zich te bekreunen door welke middelen het bijeen vergaard werd; maar eindelijk stopte de rijke bron waaruit men gewoon was te putten. De kompagnie werd insolvabel, hare aandeelen bekwamen de waarde van scheurpapier. De Oost-Indische bevolkingen waren onder het monopoliestelsel uitgemergeld; in het moederland was alles in verval geraakt; de ondernemingsgeest was uitgedoofd; nergens gaf men eenig blijk van energie, en de eerste de beste staatkundige storm was voldoende, om den naam van Nederland uit de rij der onafhankelijke staten te vegen.

Uit een welbegrepen finantieel oogpunt, is het lot van den Javaanschen landbouwer niet minder behartigenswaard. De leer, dat onbeloonde of slecht beloonde arbeid van den Javaan de meeste voordeelen aan Nederland verschaft, strookt evenmin met de tegenwoordige ekonomische begrippen, als verwoesting en plunderen met de beginselen der hedendaagsche

krijgskunde. Even als men met regt Europeanen, die zich onder de keerkringen, in onzen tijd, aan middeneeuwsche wreedheden overgeven, zou verfoeijen, evenzoo kan het anders niet dan afkeer verwekken, dat besturen de verlichting versmaden en de bekrompen beginselen van regeren uit een vroeger tijdperk, onder welk voorwendsel dan ook, in verafgelegen streken blijven toepassen. En die afkeer wordt niet louter verwekt door philantropische inspraken; positieve redeneringen en koude berekeningen werken hiermede zamen. Meer nog dan geestdrijverij, toonen zij aan, dat op Java, gelijk in elk ander werelddeel, de financiële eischen des te hooger, des te zekerder kunnen zijn, naar mate de bevolking meer verdient, meer bezit, meer waarde voortbrengt. Op Java is dit zelfs nog meer waar, dan b. v. in Nederland. Terwijl de spaarzame en uitrekenende Hollander zijn verkregen kapitaal al spoedig in effekten plaatst, en zich dus voor een groot gedeelte van zijn vermogen tegen belastingen vrijwaart, zal de Javaan, in den regel, zijn geld besteden aan voorwerpen, waarop een inkomend regt of eene belasting geheven wordt. Geeft de inlandsche bevolking meer geldruimte, en zij zal onmiddelijk meer zout, meer visch verbruiken, en daardoor het bedrag van het zoutmonopolie en van de belasting op de visscherijen en de vischvijvers opvoeren; zij zal zich onmiddelijk beter kleeden en daardoor de inkomende regten op de lijnwaden produktief maken; zij zal zich andere voorwerpen aanschaffen, waarop almede douanenregten geheven worden; in een woord, zij zal en de produktie en de konsumtie doen vermeerderen, waardoor onvermijdelijk 's lands middelen en inkomsten zullen opgevoerd worden.

De regering kan dus zonder schroom overgaan tot de uitvoering van het voorschrift van art. 56 van het regerings-reglement, waarbij geboden wordt, dat de belooning der betrokken inlanders zoodanig zij, dat de gedwongen kultures hun, bij gelijken arbeid, ten minste gelijke voordeelen opleveren als de vrije teelt. Dat dit niet geschiedt is bij de „algemeene grondslagen" voor de gouvernements suiker-kultuur, hebben wij reeds vroeger doen opmerken. Volgens die grondslagen, bekomt de Javaansche landbouwer minder vergoeding van den suiker-aanplant, dan van de eenvoudige inheemsche kultures. Men weet, dat de sawah, met rijst en tweede gewassen beplant, ten minste twee oogsten geeft in den tijd dat een enkele suikeroogst tot rijpheid komt. Aan de rijstteelt, wanneer de velden eenmaal goed geïrrigeerd zijn; behoeft de Javaan bovendien oneindig minder tijd en zorg te besteden, dan aan de suiker-aanplantingen, zoodat een enkel landbouwer best een sawah van een bouw kan bewerken en het produkt oogsten, terwijl bij de suiker-kultuur minstens vier planters voor ieder bouw beschikbaar worden gesteld. Neemt men bij gevolg twee oogsten, rijst en djagong, de rijstoogst tegen *f* 75, de djagong *f* 60 *), dan maakt dit *f* 135. Na aftrek van de landrente, ad *f* 16, houdt de landbouwer dus

*) Zoo de inlander kapas, djarak, widjen of tjabé teelt, is zijn oogst aanmerkelijk meer dan *f* 60 waard.

f 119 over. Stelt, daarentegen, eene suiker-produktie van 45 pikols per bouw, hetgeen vrij hoog is, daar het gemiddeld cijfer der produktie in 1858 maar 41 pikols geeft, dan wordt voor plantloon betaald *f* 120 of, na aftrek der landrente, *f* 104, die onder minstens vier planters moeten worden verdeeld, zoodat elk maar *f* 26 bekomt.

Wil men dus den Javaan, overeenkomstig de wettelijke bepalingen, aan de verpligte suiker-kultuur zoodanig verbinden, dat alle dwangmiddelen kunnen achterwege blijven en hij zich gewillig op die kultuur toelegt, dan behoort vooral zijn loon meer in evenredigheid tot de opbrengst van zijne vrije kultures geregeld te worden. Men schroome niet daarbij te mild te zijn en, in plaats van eene opklimmende vermindering, juist het tegenovergestelde, eene progressieve vermeerdering, als maatstaf van berekening aan te neman. Volgens de „algemeene grondslagen" wordt het plantloon naar den volgenden maatstaf berekend:

bij eene opbrengst van niet meer dan 30 pikols, per bouw,	*f* 3 per pikol.
voor elken pikol daarboven, tot en met 45 pikols, per bouw,	2 〃 〃
voor elken pikol boven de 45 pikols, per bouw,	1 〃 〃

De maatstaf, zou kunnen zijn als volgt:

bij eene opbrengst van niet meer dan 30	pikols per bouw	*f* 3.00 per pikol.
voor elken pikol daarenboven tot en met 40	〃 〃 〃	3.25 〃 〃
〃 〃 〃 〃 〃 〃 〃 50	〃 〃 〃	3.50 〃 〃
〃 〃 〃 〃 〃 〃 〃 60	〃 〃 〃	3.75 〃 〃
〃 〃 〃 〃 〃 〃 〃 70	〃 〃 〃	4.00 〃 〃
〃 〃 〃 〃 〃 〃 〃 80	〃 〃 〃	4.25 〃 〃

Naar dezen maatstaf zou aan plantloon betaald worden bij eene produktie: van 40 pikols per bouw *f* 122.50; van 50 pikols *f* 195; van 70 pikols *f* 235, van 80 pikols *f* 277.50.

Ofschoon hierin eene algemeene aanmoediging voor de landbouwers ligt, om de suikertuinen goed te beplanten en te onderhouden, ware het evenwel nog doelmatiger, het riet bij taxatie over te nemen en volgens drie klassen te betalen. Daardoor zou voor 's hands vermeden worden het opvoeren van het plantloon, bij zeer hooge produktie, tot een bedrag, dat de Javaan nog niet geleerd heeft te bedingen bij vrijwillige overeenkomsten, maar dat hem toch in billijkheid zou toekomen, volgens eenen logischen maatstaf en in verband tot de opbrengst zijner vrije teelt. Wij hebben gezien, dat hij daarmede een voordeel van *f* 119 kon verkrijgen; bij eene suikerproduktie van 80 pikols per bouw, zou zijn loon nog maar *f* 65.37 zijn, daar van de *f* 277.50 de landrente afgetrokken moet worden en die som tusschen vier planters verdeeld wordt.

Maar de verhooging van het plantloon, hetzij in eene progressieve verhouding tot de vermeerdering der produktie, hetzij naar gelang van den staat van het gewas, zou geen afdoend middel zijn, zoo daarmede niet gepaard ging: 1°. de verlegging van den aanplant dessa's gewijze, 2°. de zekerheid, dat den Javaan het verdiende loon, of de voorwerpen die hij zich daarmede aanschaft, niet afgenomen worden. Dit laatste behoort meer be-

paald tot de politiezorg van de regering en tot haren pligt, om de bevolking te beschermen tegen knevelarij harer hoofden. Wat betreft de verlegging van den aanplant, dit moet eene hoofdvoorwaarde blijven van elke deugdelijke regeling der suikerkultuur. Daardoor zal de bevolking, in de nabijheid harer dessa's, de suikertuinen onderhouden, zonder tijdverlies, en evenzoo zullen haar nog sawah's genoeg overblijven om daarnaast genoegzame levensmiddelen te teelen. Men zal met meer zekerheid het verdiende loon aan den regten man kunnen uitbetalen, en eindelijk de prikkel tot arbeid bij den Javaan sterk genoeg doen worden, om hem, zonder den minsten dwang, in een betrekkelijk kort tijdsverloop, voor de suikerkultuur over te halen.

III.

De „algemeene grondslagen" zijn vooral ontworpen met het doel, om de dwangkultuur te bestendigen en uit te breiden. Daarentegen is het in alle opzigten wenschelijk, dat er aan alinea 6 van art. 56 van het regeringsreglement eene zoo ruime uitvoering mogelijk worde gegeven, en men er naar streve, om eenen toestand voor te bereiden, waarbij de tusschenkomst des bestuurs kan ontbeerd worden. De ondervinding heeft thans voldingend bewezen, dat ook bij de suikerkultuur de vrije arbeid in aanmerking genomen kan worden. De regering beschouwde dien tot dus verre als een vijand, minstens als een geducht konkurrent. De laatste reaktie is daarvan een treurig bewijs; maar die reaktie moet tevens de overtuiging gevestigd hebben, dat, wat men ook ondernemen moge, de vernietiging van alle vrije industrie eene wanhopige poging is. De vrije nijverheid zal blijven standhouden en zich ontwikkelen, in weerwil van alle tegenwerking en belemmering. Het is bij gevolg te verwachten, dat de strijd over vrijen en gedwongen arbeid zal voortduren; maar die strijd is geenszins wenschelijk en ook zoo moeijelijk niet te vermijden. De regering make eenvoudig den vrijen arbeid tot een bondgenoot van de gedwongen suiker-kultuur. Wanneer de aanplant verlegd, het plantloon verhoogd en aan den planter verzekerd wordt, dan mag men vrij beweren, dat de Javaansche landbouwer, in plaats van meer tegenzin tegen de suiker-kultuur te betoonen, die kultuur met genoegen zal beoefenen. Hij zal buitendien meer tijd en meer sawah's daarvoor over hebben, en bij gevolg meerder riet willen aanplanten, dan de op *prentah* beplante, zoo hij dat riet tegen een billijk loon bij de fabrikanten kan afzetten.

Eene goede regeling van de gedwongen suiker-kultuur zou dus van zelf medebrengen, niet het verbod aan de kontraktanten om vrij geplant riet aan te koopen, maar integendeel aanmoediging, om den gedwongen aanplant zooveel mogelijk aan te vullen met vrijwilligen aanplant. De regering zou moeten bepalen, dat gedwongen aanplant in geen geval de 400 bouws zal te boven gaan, maar dat bovendien de kontraktant vrijheid heeft, om door vrijwillige overeenkomsten met de bevolking zich zooveel riet aan te schaffen als hij bekomen kan. Die bepaling zou zeer in het voordeel zijn van

de bevolking en de fabrikanten en op de ontwikkeling van de suikerindustrie op Java eenen onberekenbaren invloed uitoefenen.

De bezwaren, tegen deze bepaling ingebragt, zijn kortelijk opgesomd in de Memorie van Toelichting behoorende bij de „algemeene grondslagen". Daarin wordt gezegd: „De verwerking van het riet, door vrijen arbeid verkregen, „op de fabrieken bestemd voor de verwerking van het riet van Gouver- „nements-aanplant, is gebleken onbestaanbaar te zijn met de volstrekt „noodige waarborgen tegen het beschikken over meerdere velden dan met „de behoefte aan padi is overeen te brengen, tegen overdrijving van de „werkkrachten der bevolking, en tegen fraudes ter verkorting van de be- „langen van het Gouvernement, zoo als die bij de kontrakten zijn bedongen; „aangezien het onmogelijk is te beletten, dat suiker, uit den Gouverne- „ments-aanplant verkregen, doorga voor produkt van vrijwilligen aanplant." Nog een ander bezwaar, tegen de kombinatie van vrijen en gedwongen aanplant ingebragt en niet in de Memorie van Toelichting opgenomen, is de waarschijnlijkheid, dat de bevolking riet van gedwongen aanplant als vrij geplant riet bij den fabrikant zou kunnen afzetten en dus dubbel daardoor betaling erlangen.

Wat de twee eerste bezwaren betreft, het beschikken over velden, die voor de padi-kultuur noodig zijn, en de overdrijving van de werkkrachten der bevolking, is het onaannemelijk dat, zoo men den vrijen wil der bevolking eerbiedigt, zij niet zorgen zou, dat haar genoeg velden voor de teelt van padi en van andere levensmiddelen overblijven en dat zij uit eigen beweging zich dood aan de suiker-kultuur zou werken. Zoo sterk zal de prikkel tot arbeid wel nimmer bij geheele bevolkingen bestaan.

Het bezwaar, dat suiker, uit den Gouvernements-aanplant verkregen, doorga voor produkt van vrijwilligen aanplant, is inderdaad moeijelijk op te lossen in het stelsel van vlottende fixums van aflevering, bij de „algemeene grondslagen" aangenomen. Geheel onmogelijk was het echter niet. Bij het aannemen van een vast fixum, kan er geen sprake van dit bezwaar zijn, daar toch de fabrikant al de meerdere suiker, die hij uit den oogst maakt, ter vrije beschikking heeft.

Om eindelijk het bedrog te voorkomen, dat riet uit gedwongen aanplant bij den fabrikant als vrij geplant riet door de bevolking aangeboden wordt, zou men een maximum van plantloon voor den gedwongen aanplant kunnen bepalen, indien namelijk het plantloon op de thans gevolgde wijze wordt uitbetaald. Wordt echter het riet aan de planters betaald per bouw, na taxatie van het produkt en niet na verwerking van het riet tot suiker, dan zal de vrees voor bedrog, als waarvan gewaagd wordt, blijken ongegrond te zijn, daar de fabrikant, bij elke dessa, zeer wel de velden zal onderscheiden, waarop vrijwillig riet staat, van de sawah's die door tusschenkomst des bestuurs zijn beplant geworden.

IV.

Eene der grootste teleurstellingen van de „algemeene grondslagen" is

voorzeker de opheffing van het vast fixum van aflevering. Het verdient nog meer opmerking, dat juist daarop de verdediging der ministeriële regeling hoofdzakelijk gegrond was. Het Gouvernement zou nu meer pikols suiker bekomen en daardoor hooger winsten maken. Of dit werkelijk het geval zal wezen, moet ons de toekomst leeren, maar al ware dit zoo, dan zou de regering voor de schatkist nog iets beters hebben kunnen uitdenken.

Vooraf meenen wij de vraag te moeten stellen of, met het regerings-reglement in de hand, het Gouvernement nog geacht kan worden gemagtigd te zijn, om het handels-monopolie uit te breiden? Wij gelooven, dat die vraag in ontkennenden zin moet beantwoord worden; wij meenen, dat het regerings-reglement den vrijen landbouw en de vrije nijverheid tot einddoel aan het Gouvernement voorschrijft. Maar ook al bleek dit niet nadrukkelijk uit het regerings-reglement, dan zou toch een geleidelijke oplossing van het handels-monopolie met eene wijze en voorzigtige staatkunde overeenkomen. De regering zou daarom behooren ten minste geene meerdere produkten te ontvangen, dan die zij thans van de fabrikanten bekomt. Uit dat oogpunt zou niet alleen het beginsel van een vast fixum moeten behouden blijven, maar dat fixum zelfs niet vermeerderd worden, volgens de gemiddelde produktie van de drie laatste jaren. Met de kontraktanten zou dien ten gevolge overeengekomen moeten worden, dat zij, gedurende den duur van het kontrakt, jaarlijks geen meerdere suiker aan het Gouvernement zullen leveren, dan de hoeveelheid bij de laatstelijk verlengde kontrakten bepaald; maar dat zij, als equivalent voor de meerdere winsten die zij daardoor bekomen, eene jaarlijksche schatting in geld aan het Gouvernement zullen betalen. Op die wijze zal voorzeker de schatkist de meest mogelijke en te gelijkertijd de meest zekere voordeelen bekomen. Wij durven aannemen, dat, bij eene verpligte levering, die het tegenwoordig fixum niet overschrijdt, bij de zekerheid van eenen aanplant van 400 bouws en bij de vrijheid om bovendien met de bevolking overeenkomsten te sluiten voor het vrijwillig planten van riet, de inkomsten belangrijk hoog zouden zijn, en voor alle de op Java te verlengen kontrakten de som van 10 millioen zeer nabij zou komen, misschien wel overschrijden. Al worden de kontrakten niet bij uitbesteding verlengd, dan nog zou het Gouvernement deze beginselen moeten aannemen, ten einde de betrokken belangen op den weg van een beter stelsel van landbouw, nijverheid en handel te brengen, de schatkist de direkte baten te verzekeren, die voor het bestaan van den Nederlandschen staat noodig bevonden worden.

Een gewigtige stap zou daardoor in de vooruitgaande rigting gedaan worden. Het Gouvernement zou een geldelijk belang bij den vrijen arbeid bekomen en alle denkbeeld van tegenwerking opgeven. De winsten voor de schatkist uit de suikerproduktie zouden maar gedeeltelijk meer van de onzekere kansen der marktprijzen afhangen; terwijl de Nederlandsche vrije handel zich met den dag ontwikkelen en het monopolie spoedig voorbijstreven zou. In 1859, bedroeg de suikerproduktie op Java 1,600.000 pikols,

waarvan 800,000 pikols voor het Gouvernement en 800,000 ter vrije beschikking van de fabrikanten. Bij eene regeling, die den vrijwilligen aanplant opneemt, zou zij in korte jaren 2 millioen overtreffen. De suiker in het vrije verkeer, die nu nog maar het gemonopoliseerde produkt balanceert en, volgens de „algemeene grondslagen", achteruitgesteld wordt, zou dan een beslissend overwigt bekomen, en krachtiger, invloedrijker belangen medeslepen, waarin eindelijk zelfs een alledaagsch Gouvernement steun genoeg zal vinden om kultuur- en monopolie-stelsel geheel op te lossen.

Het valt toch niet te ontkennen, dat het kultuurstelsel en het Gouvernements-monopolie nog meer leunen op de Nederlandsche belangen, die zich daarmede verwikkelen, dan op de zoogenaamde Indische behoudspartij. Die partij kan gemakkelijk door een zelfstandig Minister in bedwang gehouden worden, terwijl er een doortastend, voortvarend en energiek staatsman zou noodig zijn, om het leger van de bij het monopolie-stelsel belanghebbenden te trotseren en, in spijt van hunnen invloed, dat stelsel in de hartader aan te tasten. En nog zou het te bezien staan, of een zoodanig staatsman niet op het een of ander struikelblok zou vallen, voor dat hij het ondernomen werk voltooid had.

Het komt derhalve voorzigtiger voor, de Nederlandsche monopolisten gelijdelijk tot een stelsel van vrijheid te brengen, een stelsel dat, naar onze overtuiging en met het oog op het regerings-reglement en den stand der oekonomische wetenschappen, geen ijdele theorie kan blijven.

De werking en de uitkomsten van de dwangkultuur en het handelsmonopolie, in verband tot hetgeen Nederland en de Oost-Indische koloniën door de ontwikkeling van vrijen landbouw, nijverheid en handel, van 1830 tot 1860, zouden zijn geworden, bevestigen overigens die overtuiging. Wel is waar, trachten de blinde voorstanders van het kultuurstelsel een ander gevoelen ingang te doen vinden. Zij zijn gewoon te wijzen op de statistiek der in de laatste jaren door de dwangkultuur verkregen produkten voor de Europesche markt, en stellen daarnaast het waarlijk geringe cijfer der produkten, uit de jaren die het kultuurstelsel onmiddelijk voorafgingen. Maar daarmede is het pleit verre van beslist te zijn. Zelfs gaat de vergelijking niet op en moet dus ook de konklusie falen, die men daaruit gewoon is te trekken. Het ligt toch in den aard der zaak, dat gedurende den Javaschen oorlog van 1826 tot 1830, de vrije landbouw, nijverheid en handel niet die natuurlijke ontwikkeling konden hebben, welke men alleen in een toestand van zekerheid en vrede kan verwachten. Om hier eene juiste vergelijking te maken, zou men moeten weten, hoeveel produkten door middel van het kultuurstelsel in Nederland te gelde zouden gemaakt worden, indien — hetgeen God verhoede — een opstand, gelijk die van DIPO NEGORO, op Java, onder de tegenwoordige omstandigheden, uitbrak en vier jaren lang toomloos door bleef woeden? Zou niet een dadelijk gevolg van dusdanigen opstand zijn het verlaten der velden, waarop suiker, koffij en indigo voor het Gouvernement in dwang geteeld worden? Zou er nog wel iets van het kultuurstelsel, na het dempen van den opstand, overblijven?

Maar niet alleen is het noodig eenen opstand op den weg van het kultuurstelsel te veronderstellen, om tot eene juiste vergelijking met de vrije produktie te komen; men zou moeten weten, wat door een stelsel van vrije nijverheid en vrijen handel, in de dertig jaren van orde en rust sedert 1830 vervlogen, aan Java en Nederland zou zijn te beurt gevallen, zoo het kultuurstelsel en het monopolie het terrein van den partikulieren ondernemingsgeest niet ingenomen hadden. De voorstanders van het kultuurstelsel zijn zoo zeer vereenzelvigd met het denkbeeld van eene *politique borne*, dat zij noch in hun eigen stelsel, noch in dat hunner tegenstanders, den minsten vooruitgang, de minste ontwikkeling bespeuren. Zoo was de Javaan vóór 30 jaren, zoo zal hij immer blijven; zóó is de toestand in 1850, zoo zal hij eeuwigdurend zijn; zóó was de produktie van Java in 1830, zoo zou zij, in hun oog, nog in 1860 zonder het dwangstelsel geweest zijn. Maar die onbeweeglijkheid wordt in geene enkele maatschappij meer waargenomen; overal geldt, in meerdere of mindere mate, het beginsel van vooruitgang, en wanneer men zelfs dat beginsel in het kultuurstelsel aantreft, dat uit den aard der zaak een zwaar, massaal raderwerk is, dan kan men veilig aannemen dat, onder een stelsel van vrije nijverheid en vrijen handel, de Nederlandsche ondernemingsgeest op Java, in een tijdsverloop van meer dan eene kwart eeuw, wonderen zou tot stand gebragt hebben. Dit kan nog met des te meer gerustheid verzekerd worden, daar, niettegenstaande de konkurrentie van het monopolie en het dwangstelsel, de partikuliere nijverheid en handel toch aanzienlijk zijn vooruitgegaan, zelfs bij zekere takken van landbouw de Gouvernements-kultuur zijn voorbij gestreefd, en alleen die verpligte teelt, waarbij de tusschenkomst van partikulier kapitaal en partikuliere kennis werd ingeroepen, de suikerkultuur namelijk, eene progressieve produktie oplevert. Wat zou dus Java niet voor Nederland zijn geweest in 1860, zoo de regering zich gedurende 30 jaren op het zuiver standpunt van den souverein had bewogen, den vrijen landbouw, nijverheid en handel door wijze wetten had aangemoedigd en beschermd en door verstandige maatregelen de hinderpalen, die hunne ontwikkeling in den weg stonden, had opgeruimd, in plaats van stelselmatig, in het belang van het dwangstelsel en van het monopolie, die vrije ontwikkeling met kracht tegen te gaan?

Het is gemakkelijker dien toestand te bevroeden dan in bijzonderheden aan te toonen. Door de invoering van het kultuurstelsel is de statistiek daarvan onmogelijk gemaakt. Meer bepaald kan men echter de uitkomsten van dat stelsel waarnemen, en zoo men zich niet met eene oppervlakkige grootspraak te vreden stelt, dan zal men niet weinig door de keerzijde getroffen worden. De Javaansche bevolking, die vóór de invoering van het kultuurstelsel betrekkelijk welvarend was, zag die welvaart spoedig verdwijnen. De massa der welgestelde dorpsbewoners vervielen tot de geringste volksklasse; met den dag verdwenen de kleine voorwerpen van weelde en betere woningen, terwijl de talrijke buffelspannen en trekpaarden, door menig huisgezin vroeger bezeten, nu bij uitzondering het een of ander inlandsch hoofd onderscheidden. De Javaan werd van lieverlede gedwongen zijnen

besten arbeid aan de dwangkultures te besteden; daarenboven moest hij zware, onbeloonde heerendiensten blijven presteren en onbetaalde leverantiën voor publieke werken enz. doen, zoodat hem ter naauwernood de tijd en de gelegenheid overbleven, om genoegzame levensmiddelen te teelen voor zijn gezin, terwijl de geringe verdiensten, die hem de dwangkultuur opbragt, voor de belasting moesten bestemd worden, ja dikwerf niet voldoende waren om de landrente te kwijten. Wat wonder dan ook, dat, onder de werking van het kultuurstelsel, Java voor het eerst, sedert onheugelijke tijden, door verschrikkelijke hongersnooden werd geteisterd, die honderd duizenden nijvere landbouwers met gade en kroost ten grave sleepten. Op Java zag men, onder de werking van dat stelsel, het treurige verschijnsel, dat hoe meer de bevolking arbeidde, des te rampzaliger haar naaste verschiet werd; terwijl overal elders, vermeerdering van den arbeid, vermeerdering van welvaart en rijkdom tot onmiddelijke uitkomst heeft. De regering werd hierdoor onwillekeurig tot de overtuiging gebragt, dat de dwangkultures binnen eenen naauwen cirkel moesten beperkt blijven, dat uitbreiding daarvan het bestaan der bevolking in de waagschaal stelde en dus, in plaats van opdrijving, inkrimping van den gedwongen arbeid tot regel moest aangenomen worden. Ofschoon, onder een belangstellend bestuur, de bevolking eindelijk weder heeft kunnen verademen, is het er nog verre van af, dat zij haar voormalig welvaren zou terugbekomen hebben, laat staan welvarender zou zijn geworden. De officiële cijfers van het Gouvernement leveren daaromtrent stof tot treurige overwegingen. Om maar enkel van de zout-konsumptie te gewagen, zien wij dat de bevolking van Java in 1833 nog nagenoeg 40,000 kojan's zout gebruikt; dit cijfer daalt, onder de werking van het kultuurstelsel, tot 27,000, 30,000 en 29,000 kojan's in 1841, 1844 en 1847, om eindelijk tot 17,738 kojan's in 1852, 23,892 in 1856, 21,423 in 1857 en 22,823 in 1858 in te krimpen, terwijl sedert 1833 de bevolking eene aanmerkelijke vermeerdering heeft ondergaan en bij gevolg eene grootere behoefte heeft aan dit voorname artikel van levensonderhoud.

De nadeelen, door den Staat bij het kultuurstelsel geleden, zijn nooit in cijfertallen aan de natie bekend gemaakt. De regering alleen zou die cijfers kunnen opgeven, maar, om haar bekende redenen, wacht zij zich zorgvuldig van alle indiskretie daaromtrent. Het Nederlandsche volk zou, inderdaad, vreemd opzien, wanneer het eens in de gelegenheid werd gesteld, de onafzienbare lijst van de verliezen der Gouvernements-industriën op Java onder de oogen te krijgen. Bij de tabaks-kultuur verlies; bij de indigo-kultuur verlies; bij de thee-kultuur verlies; bij de suiker-kultuur, jaren lang schromelijke verliezen en op dit oogenblik, alles goed nagerekend, nog maar eene onbeduidende winst; bij de koffij-kultuur, eindelijk, gedurende jaren verlies, dat tegenwoordig eenigzins door de hooge prijzen wordt opgewogen, maar tevens verkregen wordt ten koste der produktie, die jaarlijks vermindert, althans niet vooruitgaat. Schatten zijn voor eeuwig op Java bedolven in fabrieken, door het Gouvernement opgerigt en weder ge-

sloopt; schatten zijn verdwenen, kapitaal en renten, in voorschotten die nimmer zijn terugbetaald; schatten zijn te loor gegaan in handels-operatiën op de produkten, door dwang op Java verkregen, en die men eindelijk zelf gedwongen werd aan de konsumenten met groot nadeel te verkoopen. Voegt men hierbij de nagative verliezen, de derving van voordeelen, die bij een vrij stelsel door den Staat aan uitgaande regten en andere baten zouden zijn genoten; bedenkt men dat, bij slot van rekening, geene andere goede uitkomst voor het kultuurstelsel overblijft, dan eene oplossing in partikuliere nijverheid, en dat het Gouvernement verpligt zal zijn daartoe over te gaan, door de slechte uitkomsten van het dwangstelsel, zoo als dit reeds met enkele kultures geschiedt, dan kan, uit het oogpunt van het staatsbelang, dat stelsel het verwijt, van eene kolossale geldverspilling te zijn geweest, niet ontgaan.

Wat eindelijk betreft den invloed van het kultuurstelsel op den Nederlandschen handel, en de zoo hoog geroemde indirekte winsten, die daaruit voortspruiten voor het moederland, is het duidelijk, dat juist dat stelsel langzamerhand den waren handel uit Nederland verdreven en tot een bekrompen makelaarschap heeft teruggebragt. De voorvaderlijke ondernemingsgeest werd daardoor uitgedoofd, alle voortvarendheid vernietigd, zoodat Nederland zelfs op het terrein, waar het, eeuwen herwaarts, de eerste plaats bekleedde, op het terrein van koophandel, nu de laatste plaats inneemt en, voor het oog van Europa en Amerika, achterstaat bij Antwerpen, Bremen en Hamburg.

G. H. VAN SOEST.

De „onbaatzuchtige politiek" in Japan.

Toen de redaktie van het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië*, jaren geleden, den raad gaf, tegenover Japan eene andere staatkunde te volgen, werd met trotsche woorden die raad afgewezen. Nederland moest zich plaatsen aan het hoofd der beschaving van het Japansche volk, zoo heette het; Nederland moest het voorbeeld geven eener „onbaatzuchtige politiek", daarin bestaande, dat men niets voor zich zelf vorderde, maar alles aan anderen gaf. Onze invloed, beweerde men, zou daardoor des te grooter worden. Te vergeefs werd daar tegenover gesteld: *charité bien ordonnée commence pas soi-même;* geene baatzucht, geen monopolie, maar dan toch billijke vergelding. Wij behooren wel het edel voorbeeld, dat wijlen Koning WILLEM II in Japan gegeven heeft, te volgen; maar wij behooren tevens zorg te dragen, gelijke regten met anderen te verkrijgen, opdat onze handelsbelangen niet geheel achtergesteld worden en onze invloed geheel te niet ga. Te vergeefs werd deze leer door ons verkondigd; men was nu eenmaal op den weg der „onbaatzuchtige politiek", en men bleef er op.

Indedaad was onze positie in Japan eertijds bijzonder geschikt, om voordeelen te trekken van de loslating van het afzonderings-sijsteem. Twee eeuwen lang was Nederland alleen aldaar onder alle Europesche natiën toegelaten. De Japanners wisten, dat zij ons noodig hadden, om op de hoogte te blijven van hetgeen in de wereld omging. De Nederlandsche taal was de eenige Europesche klank, die een Japanner hoorde en zich eigen trachtte te maken. Onze handelswaren en onze vlag, ondanks argwaan en velerlei beperking, waren de eenige, die op de markten en in de havens van dat rijk waren toegelaten. Maar zoodra Amerika en Engeland maatregelen namen, om het Japansche rijk binnen te komen of binnen te dringen, kwam er eene verandering in de inzigten der Japansche regering; men begreep dat de beschaafde natiën althans toegelaten behoorden te worden.

Welk eene schoone plaats hadden wij toen kunnen innemen! Maar onze politiek tegenover Japan is al weder een droevig bewijs van de weinige veerkracht van hen, die jaren lang aan het hoofd der koloniale zaken stonden. In plaats van te zorgen, dat Nederland onder de eersten was, die op beter voet in Japan werden toegelaten, waren wij de laatsten, die een traktaat verkregen. In plaats van zorg te dragen, dat men ons niet langer als een volk van kooplieden behandelde, is de Japanner ten onzen opzigte blijkbaar niet van politiek veranderd. In plaats van voordeelen uit onze positie te trekken, heeft Japan ons schatten gekost. In plaats van een bevoorregt standpunt in te nemen, klaagt onze handel zonder ophouden over gebrek aan bescherming.

Elke dag brengt ons daarvan nieuwe bewijzen. Wij willen de geschie-

denis van vorigen tijd niet ophalen. Wij willen slechts herinneren, dat eerst een voorloopig traktaat aan de vertegenwoordiging werd overgelegd, waarbij aan Nederland bij lange na de voordeelen niet werden toegekend, die aan andere staten waren gegund. Daarop volgde, geruimen tijd daarna, een traktaat, dat ons gelijk stelde met alle anderen. Intusschen had Japan daarentegen van ons onbegrijpelijk groote geschenken ontvangen, en daarenboven aan Nederland een tal van eischen gedaan, tot het leveren van bestellingen. Hoe meer de Japanner met de Europesche beschaving van andere natiën in aanraking kwam, des te hooger werden die ons gestelde eischen. Nederland verkreeg minder, gaf meer dan anderen. In een tijd, toen in de Staten-Generaal en in het geheele land de kreet „de marine is in verval!" den pijnlijksten indruk maakte, werd een onzer oorlogschepen, de *Soembing*, weggeschonken; de Indische begrooting werd bezwaard met de kosten van allerlei andere geschenken; eene schuld van, zoo als sommigen zeggen, millioenen schats maakten de Japanners bij ons; onze officieren, onze ingenieurs, onze krijgslieden werden naar Japan gezonden om daar aan de inwoners wetenschap en kunst te leeren. De kamban-handel werd voor tonnen gouds van den pachter afgekocht. En wat hebben wij verkregen?

Japan heeft een gezantschap naar een vreemd land gezonden, niet naar Nederland. Het heeft de schuld aan ons land niet betaald. Het veroorzaakt aan onzen handel toenemend beklag. Ziedaar de uitkomst der staatkunde van de Nederlandsche regering tegenover Japan.

Wij hebben den heer QUARLES VAN UFFORD den redakteur van het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* zeer hard zien vallen, over hetgeen in dat maandwerk omtrent Japan wel eens is geschreven. Hij heeft de onvolprezen politiek van Nederland luide verkondigd en op hen uit de hoogte nedergezien, die in die loofliederen niet deelden. Maar het is te betreuren voor hen, die zulk een juichtoon aanheffen, dat de uitkomst steeds voortgaat eene oorverdoovende ketelmuzijk te leveren bij hunne hooggestemde eerezangen en zelfvergooding.

Japan behandelt Nederland bij voortduring als den koopman, als het volk, dat er vroeger geduld werd. Een gezantschap, tot uitwisseling van het traktaat met de Vereenigde Staten gesloten, is naar Noord-Amerika vertrokken. In het voorbijgaan is Java gedurende eenige dagen bezocht. De Japanners zijn op Nederlandsch gebied gekomen, begeleid door Amerikaansche officieren, onder hunne bescherming, met hun eskorte, door hen geen oogenblik uit het oog verloren. De Engelsche taal verdringt meer en meer de Nederlandsche; waarom zou de Amerikaan dan ook niet de plaats innemen, die ons toekomt?

Maar als de Japanner iets noodig heeft, dan bestelt hij dat aan den vertegenwoordiger van het Nederlandsche Gouvernement, aan den „opperkoopman", aan zijn kommissionair. Wat hebben wij toch zien gebeuren? De pogingen, om ons aan het hoofd der Japansche beschaving te stellen, zijn ons duur te staan gekomen. Het Japansche Gouvernement kocht hier te lande schepen, machineriën, boekwerken en tal van voorwerpen van allerlei aard. De kosten werden door de Indische begrooting gedragen.

Reeds in menig vorig jaar, bij de behandeling der begrooting, vroeg een der afgevaardigden aan den Minister van Koloniën, of het waar was, dat wij groote sommen van het Japansche Gouvernement te vorderen hadden, en of de betaling zoo moeijelijk te verkrijgen was? De Minister antwoordde, dat hij het feit niet kon ontkennen, en dat hij op afdoening der rekening zou aandringen. In het Verslag over de begrooting is in dit jaar weder hetzelfde punt ter sprake gebragt. En wat is het antwoord?

De ondergeteekende moet tot zijn leedwezen mededeelen, dat hij in den loop dezes jaars ongunstige berigten ontvangen heeft aangaande de verrekening met de Japansche regering, welke, hoezeer voortgaande met de kwijting harer schuld, daartoe heeft afgegeven belangrijke hoeveelheden Japansche voorwerpen tegen zoodanige faktuurswaarde, dat daarop te Batavia verliezen geleden zijn.

Uit het hierbij gevoegd besluit van den Gouverneur-Generaal, dd. 4 Januarij 1860, n°. 7, blijkt, dat die landvoogd daarin niet heeft berust en den Nederlandschen konsul-generaal van voorschriften heeft voorzien. Van zijnen kant heeft de ondergeteekende, toen deze staat der zaak ter zijner kennis kwam, zich gehaast den Gouverneur-Generaal op te dragen, een gestreng onderzoek te doen instellen naar de oorzaken van deze uitkomsten, en zoo er termen voor bevonden worden, hen, aan wie dit te wijten is, daarvoor persoonlijk verantwoordelijk te stellen, en voorts bij het Japansche gouvernement nadere en dringende gemotiveerde vertoogen te doen. Deze aanschrijving is van den 24sten Maart 1860, en daarop is, gelijk trouwens uit den aard der zaak te verwachten was, nog geen antwoord ontvangen.

Het overgelegd besluit is merkwaardig. Het bewijst op nieuw de waarheid van onze stelling, dat Japan de Nederlanders als een volk van kooplieden beschouwt, niet als eene natie, waarop men met gelijken voet behoort te handelen. Dat besluit zegt:

Gelezen de missive van den direkteur der produkten en civile magazijnen, gedagteekend 12 December 1859, n°. 7916, houdende een beknopt overzigt betreffende de aangelegenheden van den handel met Japan over de laatste jaren, met voorstellen, strekkende om de verrekening der pretentiën op Japan te bevorderen;

Den Raad van Nederlandsch Indië gehoord (advies van 30 December 1859, n°. XCVII),

Is goedgevonden en verstaan:

Eerstelijk: Te bepalen:

a. dat de ladingen der uit Japan te Batavia aangekomen schepen *Gelderland*, *Jan van Brakel*, *van Galen*, *Alida Maria Adèle* en *den Elshout*, tot eene factuurswaarde van *f* 645,000,87 (*zes honderd vijf en veertig duizend gulden, zeven en tachtig cents*), tegen reçu zullen worden afgeleverd aan de factorij der Nederlandsche Handel-maatschappij, ten einde, na op eene oordeelkundige wijze te zijn gesplitst, naar verschillende landen te worden gezonden, en aldaar ten meesten voordeele van het Gouvernement te worden verkocht; zullende de regeling van een en ander geheel aan het beleid en de zorgen van genoemd handelsligchaam worden overgelaten, en zulks tegen voldoening van 8 pCt. kommissie van het netto provenu der in originali over te leggen verkooprekening;

b. dat de uit Nederland ontvangen of nog te ontvangen goederen, bestemd voor Japan, alleen derwaarts verzonden zullen worden voor zoover dezelve niet vatbaar zijn om in Indië tegen billijken prijs te worden van de hand gezet.

Ten tweede. Den direkteur der produkten en civile magazijnen aan te schrijven, om voor de uitvoering van het bepaalde bij art. 1, §§ *a* en *b.*, het noodige te verrigten; van die verrigting te dienen van berigt, en te zijner tijd van de verkregen uitkomsten aan de regering te berigten.

Ten derde. Den Nederlandschen kommissaris (konsul-generaal) in Japan te kennen te geven, dat het het uitdrukkelijk verlangen der regering is, dat in betaling der Japansche schuld niets anders in ontvangst worde genomen dan koper, goud en steenkolen, dit laatste artikel tegen

geen hooger prijs dan *f* 15 (*vijftien gulden*) per ton van 2000 Amsterdamsche ponden; en dat bepaaldelijk in betaling worden geweigerd: kopjes, schoteltjes en alle andere goederen, gelijk aan die welke tot dusverre het grootste gedeelte der retourladingen uitmaakten, met last om namens het Nederlandsch-Indisch Gouvernement aan de Japansche regering te kennen te geven:

dat van onze zijde goederen van groote en degelijke waarde aan Japan zijn geleverd, zoo als stoomschepen, machineriën, lijnwaden enz.;

dat onze regering nimmer zulke leveringen op zich neemt, maar daartoe alleen is overgegaan uit vriendschap voor Japan;

dat onze regering tot dusverre, tegen alle verwachting, daarvoor in betaling heeft ontvangen goederen, die hier zeer geringe waarde hebben en tot den kleinen handel behooren, die door den geringen man wordt gedreven;

dat het aan de Japansche regering bekend behoorde te zijn, dat ons Gouvernement zich met zulke waar niet kan inlaten, ook uit den vroegeren kompshandel, waarin jaarlijks van Japan kamfer en 6000 pikols koper werden ontvangen, zijnde dan trouwens ook nog bij art. 1 van het vervolg op de additionele artikelen, tusschen de Nederlandsche en de Japansche gevolmagtigden gesloten, bekend gesteld:

„aangezien de kompshandel van nu af ophoudt, en geen koper mag worden uitgevoerd dan alleen door het keizerlijk Gouvernement in betaling van eischgoederen, zoo worden de geschenken en de fassak, bedoeld bij art. 26 van het traktaat, afgeschaft;"

dat onze regering, in het belang der materiële en intellektuële ontwikkeling van Japan veel gedaan heeft en dus mag verwachten, dat de Japansche regering meer overeenkomstig hare en onze waardigheid hare schuld zal betalen met artikelen, die hier degelijke waarde hebben, zoo als: koper, goud of steenkolen, aangerekend tegen billijke prijzen, en dat mitsdien vertrouwd wordt, dat de Japansche regering hare restant-schuld met zulke artikelen zal afdoen;

met aanschrijving wijders aan den Nederlandschen kommissaris en diens opvolger, den konsul-generaal der Nederlanden in Japan, om zich stiptelijk naar het bovenstaande te gedragen, en omtrent de uitkomst, door tusschenkomst van den direkteur der produkten en civile magazijnen, te dienen van omstandig rapport.

Ten vierde. Den Nederlandschen kommissaris in Japan, onder toezending van een afschrift van het rapport van den direkteur der produkten en civile magazijnen, van den 12den December 1859, n°. 7916, aan te schrijven, om ter zake te dienen van berigt, en tevens alle zoodanige ophelderingen te geven, welke het Nederlandsch-Indisch Gouvernement in staat zullen kunnen stellen om een meer helder inzigt te verkrijgen in de zaken des Japanschen handels.

Wij zien hieruit, dat men ons koopwaar zendt, kopjes, schoteltjes, enz., in plaats van de goederen, die de Nederlandsche regering aan de Japansche zond. Kooplieden ziet men in ons, als zoodanig bejegent men ons, en nog wel als handelaren, met wie men 't zoo naauw niet behoeft te nemen. En stonden de voordeelen dan nog gelijk met hetgeen wij vroeger genoten; ging het ons goed bij die bejegening als kooplieden, dan zou men kunnen beweren: „geld verzoet den arbeid", al blijft het ook altoos waar, dat de waardigheid en de eer van ons land boven geldelijk voordeel staan. Maar helaas! ook in dien handel zijn wij de dupe. Vroeger zond men ons kamfer en koper; thans ..... wij zouden bijna zeggen: een zootje koopwaar. De Gouverneur-Generaal, wij zeggen het den heer VAN DER LINDEN na, moet tot den Nederlandschen kommissaris in Japan zeggen: „och, zend ons toch geene kopjes en schoteltjes meer!"

Het moge de spotlust van menigeen opwekken, wanneer men dit besluit leest, toch is het eene ernstige zaak. 't Is een treurig gevolg van de door ons in acht genomen politiek, dat de Japanner ons zoo durft bejegenen. Maar inmiddels blijft de schuld van Japan voortdurend onbetaald. De in-

komsten van Indië worden met die aanzienlijke sommen verminderd, die òf door meerdere krachtsinspanning en onthouding van den armen Javaan moeten worden aangevuld, òf het aangebeden „batig slot" zooveel kleiner maken; op het zelfde oogenblik, dat men zich in Nederland afvraagt, of menige uigave, op zich zelf wenschelijk, wel geraden is, ten einde den aanleg van spoorwegen niet te belemmeren; op hetzelfde oogenblik dat groote uitgaven op Java onvermijdelijk zijn, tot verbetering van de havens, verbetering van transportmiddelen en zooveel meer, altemaal uitgaven, waarvan elke gulden, in den vruchtbaren bodem van den Archipel geworpen, schatten aan rente zou opleveren. Terwijl dat alles plaats heeft, laat men zich door het Japansche Gouvernement om den tuin leiden, en laat men dan nog de wijsheid onzer „onbaatzuchtige politiek" uitbazuinen.

De schuld, wij hebben het zoo dikwerf gezegd, ligt aan de laauwheid en onbekwaamheid van het koloniale bestuur. Noord-Amerikanen, Britten, Franschen hebben eene vloot naar Indië gezonden. Nederland geeft schatten uit aan het herstel zijner marine, maar slechts één enkel schip heeft zich daar vertoond, veeleer ten dienste van Japan (*de Groningen*), dan om ons te vertegenwoordigen. Onze kommissaris in Japan, de heer DONKER CURTIUS, was eertijds de „opperkoopman" der Nederlanders. Toen de politiek van Japan eene andere rigting nam, werd onzerzijds aangedrongen dien heer te vervangen. Nederland moest op een anderen voet vertegenwoordigd worden. En wat gebeurde? Men heeft, ja, den titel veranderd, maar den titulairis lang, veel te lang gehandhaafd. Dit had bittere vruchten. In Japan en in alle Oostersche landen let men oneindig veel op het uiterlijke. De Nederlanders zijn nog altijd in hun oog kooplieden en handelaars, want zij hebben de vormen niet veranderd.

Eindelijk zijn twee heeren onder andere titels naar Japan gezonden. Wij hebben in der tijd eenige opmerkingen over die onlangs gedane benoemingen medegedeeld. Wij hadden een politiek vertegenwoordiger in Japan willen zien; maar tevens, in het belang van den handel, één persoon, die met den loop van den handel bekend was. Dit is niet geschied. Intusschen leert de uitkomst al weder, hoe hoogst noodzakelijk dit zou geweest zijn. Den alleenhandel op Japan had ons Gouvernement van den pachter afgekocht, met het doel om dien voor partikulieren open te stellen. Die handel zou de opofferingen te goed doen, die wij ons getroost hebben. En wat hebben wij gezien? Reeds geruimen tijd geleden is een petitie aan de regering ingezonden, waarbij de voornaamste handelaars, of hunne representanten in Japan, den Minister van Koloniën om meerdere bescherming verzoeken. Inderdaad, hunne positie is niet benijdenswaard. De schraapzucht van eenige Europesche en Amerikaansche spekulanten heeft wrevel in Japan doen ontstaan, en de naauwelijks aangeknoopte betrekkingen zijn meer dan eens reeds daardoor in gevaar gebragt. De Japansche regering is ter naauwernood tot de openstelling der havens van het land overgegaan, of zij heeft, door hare handelingen ten opzigte van den geldsomloop, gedeeltelijk trachten terug te nemen, hetgeen zij geconcedeerd had;

zij heeft althans de relatiën en transaktiën zeer bemoeijelijkt. Reeds zijn Europeanen vermoord en de overigen worden, onder voorwendsel van hen beter te kunnen beschermen, onder strenge kontrôle en afzondering gehouden. Ook twee Nederlandsche scheepskapiteins zijn onder het moordstaal gevallen. Onder zulke omstandigheden heeft onze handel in Japan krachtige ondersteuning en bescherming van de regering noodig. Hoezeer zij die hulp verlangt, blijkt uit een tweede adres van den handel, dezer dagen door de dagbladen gepubliceerd.

Hoe wij de zaken ook beschouwen, nergens zien wij gunstige resultaten voor Nederland in de tegenwoordige koloniale politiek, die thans door het verwerpen van het XIde hoofdstuk der staatsbegrooting door de vertegenwoordiging krachtig is veroordeeld. Ten opzigte van Japan is al onze beduchtheid gebleken waar te zijn. En dan moge men op hoogen toon ons hard vallen, omdat wij niet ophouden de waarheid te zeggen; wij weten het, de waarheid is pijnlijk; maar wij zullen niet ophouden haar te herhalen: onze belangen zijn in Japan niet behoorlijk behartigd door hen, die tot dus verre de teugels van het bewind voerden. Het doet ons leed in de uitkomst de bevestiging te moeten zien van al hetgeen wij voorspelden. Onze handel op Japan had eene schoone toekomst kunnen te gemoet gaan; misschien is het voor eene lange, zeer lange reeks te laat; welligt is onze positie daar vooreerst bedorven. De handel en de nijverheid in Nederland hadden groote verwachtingen van de openstelling van dat land voor het algemeen verkeer. Een enkel industriëel heeft in korten tijd twee schepen regtstreeks daarheen bevracht. Maar als onze regering niet spoedig met ernst en nadruk optreedt, zal de handel ontmoedigd zijn, voor dat eigenlijk nog de openstelling van Japan volledig haar beslag zal hebben verkregen. Door den tegenwoordigen toestand zal men afgeschrikt worden; en de schatkist boet voor de fouten der regeerders. Mogt de houding van de vertegenwoordiging een beteren dageraad voor onze koloniale belangen doen aanbreken, dan zal men misschien, indien het niet reeds te laat is, nog iets ook ten opzigte van Japan kunnen doen. Onze onderdanen aldaar moeten hunne bede om hulp niet onverhoord zien.

V. L.

Dertienjarige beoordeeling van 't kultuurstelsel op Java.

In de laatste zitting der Tweede Kamer, die de heer ROCHUSSEN als Minister van Koloniën bijwoonde, bewees hij mij de eer, eenige zinsneden voor te lezen uit mijne *Reis over Java, Madura en Bali*, I, 55, geschreven in 't jaar 1847.

Om verschillende redenen heeft mij die herinnering van 't geen ik, nu dertien jaren geleden, op 't papier bragt, verheugd. In de eerste plaats bragt zij mij eenen gelukkigen tijd in 't geheugen, toen ik den kwistigen rijkdom van Java's prachtige natuur naar hartelust genoot, en in de maatschappij zelve van het goede volk, dat dit paradijs bewoont, de krankte, waaraan het leed, leerde kennen en de kiemen van ontwikkeling, die het bezit, bestudeerde. Maar bovendien werd ik er door bevestigd in de overtuiging, dat ik in dien tijd goed had gezien, en dat hetgeen ik toen voor waarheid hield, door de proef van dertien jaren gebleken is werkelijk waarheid te zijn.

Wanneer men gedurende zulk eene lange periode zoo veel geschreven heeft als ik, zou in die geschriften al ligt iets kunnen gevonden worden, niet volkomen in harmonie met hetgeen in diezelfde geschriften ergens anders wordt gezegd. Maar wat het kultuurstelsel betreft, daarvan ben ik zeker nimmer iets als mijne meening te hebben bekend gesteld, dat ook thans nog niet ten volle door mij wordt bevestigd. Ik had dat onderwerp te zeer van alle kanten bekeken, toen ik er mij in 't publiek voor 't eerst over uitliet, en al wat ik er over gesproken en geschreven heb is te zeer de vrucht van ernstig en langdurig nadenken, dan dat ik vreeze in dat opzigt op tegenspraak betrapt te worden. Eene aanhaling, uit den mond van den heer ROCHUSSEN, van 't geen ik, dertien jaren geleden, over 't kultuurstelsel heb gepubliceerd, was mij daarom bovenal welkom. Zie hier de wijze, waarop de Minister dat citaat heeft behandeld.

„Het kultuurstelsel moge door velen veroordeeld zijn, maar ik moet toch eens voorlezen het oordeel over het kultuurstelsel van een schrijver, die Indië wel kent. Ik houd niet van citaten, maar in dit geval is het toch niet onnoodig.

„De generaal VAN DEN BOSCH, den aangeboren aard van onverschilligheid „en vadsigheid van den Javaan kennende, of liever den toestand der maat„schappij, waarin hij leeft, en die hem grootendeels van het genot der „vruchten van zijnen arbeid berooft, doorgrondende, heeft op Java algemeen „een stelsel ingevoerd, waardoor de Javaan verpligt is, om op een gedeelte „zijner velden produkten voor de Europesche markt, koffij, suikerriet, in„digo enz. te verbouwen, en deze aan het Gouvernement tegen eene billijke „betaling te leveren. Niemand kan dit stelsel, zoo als het daar ligt, meer

„toejuichen dan ik. Het is gegrond op eene juiste kennis van het karakter „der bevolking; het is ten uitvoer gelegd langs den weg, dien haren oor„spronkelijke voorvaderlijke instellingen, het gemeenschappelijk grondbezit, „als van zelve aanwezen; het had ten doel om den landbouw uit te breiden, „om den Javaan aan arbeidzaamheid te gewennen, vooral door hem voor„deel van zijnen arbeid te doen trekken, en om aan het moederland rijke „vruchten van deze, door onze vaderen veroverde, kolonie te verzekeren. „Het denkbeeld van dwang hindert mij in dit stelsel volstrekt niet; want „redenering over het nut en betoog van de welvaart, die daardoor de be„volking stond te wachten, zou op haar niet den minsten invloed gehad „hebben, en thans is in die residentiën, waar het stelsel behoorlijk werkt, „zoo als b. v. in Pasoeroean, volstrekt geen dwang meer noodig. Kinderen „kan men niet overtuigen, men dwingt ze tot het goede, en als zij er het „voordeel van ondervinden, dan eerst doen zij het vrijwillig. Er moet eene „geheele hervorming der Javanen voorafgaan, door onderwijs, door opvoe„ding, door beschaving en ontwikkeling des geestes, voor men van hen kan „verwachten, dat zij uit zich zelve iets meer zullen doen, dan hetgeen tot „hun dagelijksch onderhoud noodzakelijk wordt vereischt: een der middelen, „om die hervorming te bevorderen, is ongetwijfeld hen aan arbeidzaamheid „te gewennen en te doen ondervinden, dat zij gelukkiger worden, èn door „den arbeid zelven èn door de vruchten van dien arbeid. Werd hun de „vrije beschikking daarover toegestaan, dan zouden zij er weinig voordeel „van genieten; want de ondervinding had reeds maar al te duidelijk bewe„zen, dat ze in dat geval de speelbal waren van opkoopers, die, veel slu„wer dan zij, zich voor een spotprijs, en dikwijls door allerlei bedrog en „kunstgrepen, van den oogst hunner velden wisten meester te maken. Daarom „was het eene gelukkige omstandigheid, toen de belangen van het moeder„land medebragten, dat het Gouvernement zelf van de Javanen, tegen eenen „vastgestelden niet onbillijken prijs, hunne produkten kon koopen."

Na dit citaat voegde de heer ROCHUSSEN er bij: „Dat is het gevoelen van iemand, die met Indië van nabij bekend is, en niet behoort tot de klasse van de onverbeterlijke oudgasten. Dit is het gevoelen van een geacht lid dezer Kamer, den afgevaardigde uit Almelo, den heer VAN HOËVELL. Het is waar dat hij geen onverbeterlijke oudgast is, *want hij belijdt thans dat gevoelen niet meer.*"

Deze bijvoeging heeft het genoegen, dat het citaat mij deed, voor een goed deel bedorven. Zonderling! Er zijn er, die tot mij zeggen: „wij verheugen ons, dat gij wat kalmer, wat bedaarder zijt geworden; met hetgeen gij thans voorbrengt, kunnen wij ons vrij wel vereenigen; jammer, dat gij in vroegere jaren zoo overdreven en zoo luide den kreet van afbreken en omverhalen hebt doen hooren."

Nu leest de Minister van Koloniën in 's lands vergaderzaal eene lofrede op 't kultuurstelsel voor, in 1847 door mij geschreven, en voegt er bij: „de schrijver belijdt thans dat gevoelen niet meer!"

Is dat zoo? Denk ik thans niet meer zoo gunstig over het kultuurstelsel? De heer ROCHUSSEN vergist zich. Al wat hij heeft voorgelezen is in volkomen overeenstemming met hetgeen ik na dien tijd heb gesproken en 't geen ik tot op dit oogenblik beweer. Daarvan 't bewijs te leveren kost mij weinig moeite. 't Bewijs bestaat eenvoudig in kopijwerk.

Om mijne beoordeeling van het kultuurstelsel, in 1847 geschreven, naauwkeurig te leeren kennen, had de heer ROCHUSSEN meer moeten afschrijven. Hij had er bij voorbeeld het volgende, onmiddelijk tot het voorgaande behoorende en daarmede één geheel uitmakende, moeten bijvoegen *):

„Zoodanig was het stelsel. Indien de uitvoering even voortreffelijk ware geweest, dan zou het in alle opzigten eene onbeperkte en onvermengde lofrede verdienen. Maar hier stuiten wij op verschijnselen, die nu reeds de schromelijkste gevolgen na zich hebben gesleept, en die, zoo geen weldadige magt tusschenbeide komt, eene vreeselijke toekomst voorspellen †). Immers wij zouden veronderstellen, dat in een land, hetwelk zooveel rijkdommen afwerpt als Java, waaruit jaarlijks voor bijna veertig millioen gulden aan produkten wordt uitgevoerd, ook onder de bevolking, die de oorzaak is van dien rijkdom, *algemeene* welvaart en voorspoed zou gevonden worden. Maar helaas! juist in die residentie, waar wij op onze reis voor het eerst dit stelsel zien werken (Cheribon), vinden wij armoede, ellende en hongersnood. Ik zal hier geen zwart tafereel ophangen van hetgeen, in den laatsten tijd, in sommige streken van Cheribon is gebeurd; ik zal in geene bijzonderheden treden omtrent hetgeen de bevolking aldaar heeft geleden; ik zal alleen herinneren, hoe het gebrek tot zulk eene hoogte gestegen was, dat duizenden huisgezinnen, na alles wat zij bezaten verkocht te hebben, om voedsel naar andere residentiën zijn verhuisd, en dat men meer dan eens ongelukkigen, die van ellende en honger gestorven waren, op de wegen en velden heeft aangetroffen. En niet in deze residentie alleen heeft het gebrek geheerscht, maar ook op andere plaatsen van Java doen zich dezelfde verschijnselen voor. In het gebergte van Pakalongan, Bagelen, Kadoe enz. heeft in het jaar 1846 en in 't begin van 1847 eene epidemie gewoed, die meer dan 30,000 slagtoffers heeft in het graf gesleept, en waarvan, zoo al niet de oorzaak, althans de vreeselijke algemeene verspreiding, door bevoegde beoordeelaren, die de zaak in loco grondig onderzocht hebben, aan het slechte voedsel (wilde wortelen en bladeren), aan gebrek en ellende wordt toegeschreven. Maar bovendien heeft er zulk eene stijging van den prijs der eerste levensbehoeften van de inboorlingen, voornamelijk van de rijst, hun hoofdvoedsel, plaats gehad, dat die prijs bijna is verdubbeld; voorzeker het sterkste bewijs, dat een groot gedeelte der bevolking, althans gedurende sommige maanden van het jaar, tegenwoordig daarvan verstoken

*) Zie *Reis over Java, Madura en Bali*, I, 61.
†) Die toekomst is niet uitgebleven. De jaren 1848 tot 1852 zullen niet ligt uit het geheugen worden gewist van hen, die eenig belang stellen in de Javaansche bevolking, en haar als nog wat anders beschouwen, dan als werktuigen om koffij en suiker te produceren.

is. Zoo heeft men dan het zonderlinge verschijnsel op Java, dat dit eiland jaarlijks bijna veertig millioenen schats afwerpt, en dat de bevolking van datzelfde eiland niet bij magte is, in hare eigene behoeften te voorzien.

„Den sleutel vinden wij, niet in het kultuurstelsel, maar in de wijze, waarop het is ten uitvoer gelegd. Het behoeft geen betoog, dat, ofschoon de oude voorvaderlijke instellingen der gemeentegronden en van het dessabestuur zulk eenen gemakkelijken weg aanwezen, om dat stelsel in te voeren, echter eene naauwkeurige statistiek van de bevolking en eene grondige kennis van de velden, die tot de verschillende dessa's behooren, volstrekt noodzakelijk was, en altoos de grondslag van alle verdere handelingen tot het in werking brengen van dat stelsel behoorde te blijven. Hoe toch was het anders mogelijk, om met grond de arbeidskrachten te beoordeelen, die deze dessa's bezaten, en de hoeveelheid der velden, die zij voor andere kultures konden afstaan, zonder dat hare eigen belangen en behoeften, voornamelijk de rijstkultuur, daarbij schade leden? Te noodzakelijker was die kennis, omdat juist door dat gemeenschappelijk grondbezit het kwaad in den beginne niet zoo spoedig zou openbaar worden, dewijl het algemeen op de dessa-bewoners drukte, en reeds groote verwoestingen zou hebben aangerigt, eer men het erkende.

„Maar die statistiek en die kennis ontbraken. Men moest afgaan op de opgaven der inlandsche hoofden zelven, in wier belang het natuurlijk was, het cijfer zoo gering mogelijk te maken; en toen het bestuur nu zelf in de zaak trachtte door te dringen, en statistieke opnemingen begon, zoowel van velden, als van bevolking, ontwaarde men, dat beiden veel talrijker en uitgebreider moesten zijn, dan men tot dusvere vermoed had. Zulke onderzoekingen gingen met vele moeijelijkheden gepaard en vereischten niet alleen veel meer personeel, dan waarover de residenten konden beschikken, maar ook een langdurigen tijd. Ondertusschen verlangde de regering, dat het kultuurstelsel met kracht werd doorgezet, en gebruikte, om dit doel te bereiken, een hefboom, die niet missen kon, met verbazende snelheid te werken. Aan de ambtenaren en inlandsche hoofden werden geldelijke belooningen toegezegd; voor elke pikol suiker, koffij, indigo, tabak, die hunne onderhoorigen leverden, ontvangen zij eene vastgestelde premie, onder den naam van *pro cento's* bekend, — en ziedaar den sleutel van het vraagstuk. De weinige ondervinding had geleerd, dat de velden en de bevolking veel talrijker waren dan was opgegeven; daarom stelde men als zeker, dat eene uitbreiding van kultures mogelijk was, en bekreunde zich niet om de grenzen. Dáár schitterde het goud allen in de oogen, welke op deze uitbreiding eenigen invloed konden uitoefenen, en toen eenmaal die *auri sacra fames* de motor was geworden, verbrak zij dammen en dijken, en werd door niets meer gestuit."

Dit alles en nog veel meer had de heer ROCHUSSEN moeten voorlezen, wilde hij de Kamer juist en volledig bekend maken met het oordeel, dat de heer VAN HOËVELL in 1847 velde over het kultuurstelsel. 't Geen hij

heeft voorgelezen en 't geen hij heeft weggelaten, alles wat ik er in dat jaar over op 't papier stelde, heb ik later altoos erkend en bevestigd, en onderschrijf ik ook thans, in 1860, nog in alle opzigten. Ik *heb* het onderschreven, en zal de bewijzen daarvan leveren.

Mijne woorden, in 1847 geschreven, door den heer ROCHUSSEN als een citaat gebruikt, werden in 's lands vergaderzaal door hem niet het eerst aangehaald. In 1851 werden reeds door mij diezelfde woorden aan de leden der Kamer voorgelezen.

De zitting der Tweede Kamer van 6 December 1851 was in menig opzigt hoogst merkwaardig, al ware het alleen door de erkenning en mededeeling van den heer J. C. BAUD, dat ook hij begon te twijfelen aan de goede werking van het kultuurstelsel; dat hij daarom een onderzoek naar den toestand er van volstrekt noodzakelijk hield; dat hij zich zelven daartoe aan de regering had aangeboden; — al ware het alleen door deze woorden, toen door hem gesproken: „Mogten de omstandigheden van het moederland eenmaal toelaten, dat men zonder eenig voorbehoud terugkeerde tot het stelsel van volkomen vrijheid van kultuur en van industrie; met één woord, tot een stelsel, overeenkomende met Europesche begrippen van vrijgevigheid, dan zou een mijner wenschen vervuld zijn."

Bij die gelegenheid heb ik, in eene opzettelijke redevoering, mijne denkbeelden omtrent het kultuurstelsel uiteengezet. Ik zal de vrijheid nemen, die rede, voor 't grootste gedeelte, hier te laten volgen; men kan dan beoordeelen, in hoe verre toen, vier jaren later, mijne inzigten verschilden van 't geen ik in 1847 had geschreven.

„Vergun mij, zoo kort mogelijk, mijne denkbeelden over hetgeen omtrent het kultuur-stelsel thans gedaan moet worden, uiteen te zetten. Ik zal dat *nu* doen, niet alleen omdat ik meen, dat ik thans bij velen meer gehoor zal vinden dan vroeger, maar ook dewijl ik het aan mij zelven en aan hen, die met mij zijn, verschuldigd ben. Men heeft tegen ons zoo dikwijls het gewone kunstmiddel aangegrepen, om onze denkbeelden te overdrijven, ons beginselen toe te schrijven, die wij nimmer gehad hebben — en dan niet onze beginselen, maar die overdreven denkbeelden, als of ze de onze waren, te bestrijden. Zoo heeft men gezegd, dat wij alles op Java willen nivelleren, dat wij het kultuurstelsel willen ten onderste boven werken, en in plaats daarvan een geheel nieuw vreemd gebouw willen optrekken.

Ik reken mij verpligt, met ronde woorden en zoo duidelijk en kort mogelijk, te herhalen, wat ik en velen met mij ten opzigte van het kultuurstelsel verlangen. Ik zal daartoe deze drie vragen beantwoorden:

1o. Welke waarde heeft het kultuur-stelsel?

2o. Heeft dat stelsel uitgediend? en

3o. Welke weg moet onmiddelijk worden ingeslagen?

I. Welke waarde heeft het kultuur-stelsel? Ik schroom niet te zeggen, dat ik geloof, dat vóór en in 1830 het kultuurstelsel, zoo als het lag in het brein van den generaal VAN DEN BOSCH, niet zoo als het geworden is, misschien het eenige mogelijke en uitvoerbare was, om Java produktief te maken voor de Europesche markt. Ik moet hier opmerkzaam maken op eene kleine misstelling van den heer BAUD. Hij heeft een onderscheid gevonden, tusschen het stelsel van den kommissaris-generaal ELOUT en dat van den heer DU BUS. De eerste begreep, zoo stelt hij voor, in 1829 dat het stelsel der vrije kultuur niet meer bestaan kon, en zag geene andere uitkomst dan de proef van den heer DU BUS. Ik geloof, dat dit niet juist is; ik meen dat èn het stelsel van DU BUS èn dat van ELOUT één grondslag hadden, dien, namelijk, van vrije kultuur en vrijen arbeid. Maar de ondervinding had geleerd, dat op Java iets ontbrak, hetwelk volstrekt noodig is, om met een stelsel van vrijen arbeid produkten te kunnen leveren voor de Europesche markt.

De koffij- en suikerkultuur op Java kan op groote schaal niet anders worden gedreven, dan door eene vereeniging van krachten: daarvoor zijn *kapitaal* en *kennis* noodig. Stelt u eens voor, dat men zeide, dat, dewijl tot dus verre nog geene kanalisatie in Drenthe heeft plaats gehad, het stelsel van vrijen arbeid in Drenthe niet uitvoerbaar is. Welnu, geef kapitaal en ook daar zal men zien verrijzen, wat nu nog gemist wordt. Zoo is het ook op Java. Waarom had het stelsel van vrijen arbeid weinig suiker, weinig koffij, weinig andere produkten voor de Europesche markt geleverd? Omdat daarvoor het noodige kapitaal en de noodige kennis ontbraken. Nu wilde de kommissaris-generaal DU BUS daarin door Europesche kolonisatie voorzien; hij wilde dat kapitaal en die kennis door partikulieren op Java brengen. Maar de generaal VAN DEN BOSCH stelde iets anders daartegen over, en in dien tijd misschien teregt. Hij begreep, dat men, bij den weinigen ondernemingsgeest en bij de vooroordeelen, die er vooral toen nog in 't vaderland bestonden tegen ondernemingen in Indië, het noodige kapitaal en de noodige werklieden voor de kennis (zoo ik mij dus mag uitdrukken), niet naar Java zou kunnen brengen. Hij heeft toen in die ontbrekende kennis en kapitaal op eene andere wijze dan door kolonisatie trachten te voorzien. Hij heeft dat gedaan door het Gouvernement en zijne magt in de plaats te stellen van het kapitaal, en de Gouvernements-ambtenaren in plaats van de industrie bij partikulieren. Wat het kapitaal anders zou hebben laten doen uit vrijen wil, dat trachtte hij nu te doen door bevel en dwang.

't Is mogelijk, dat, indien ik in dien tijd uitspraak had moeten doen, ik misschien de voorkeur aan het stelsel van den generaal VAN DEN BOSCH had gegeven, omdat ik toen welligt het stelsel van den kommissaris-generaal DU BUS voor onuitvoerbaar had gehouden, met het oog op de onverschilligheid, de traagheid, den tegenzin en het vooroordeel onzer natie, om hare kapitalen en industrie naar Java over te brengen.

Maar hoe heeft nu dat stelsel gewerkt? Al de schilderingen, die in deze Kamer zijn opgehangen, van den ongelukkigen toestand der Javaansche

bevolking, en als wier oorzaak het stelsel van kultures is gebrandmerkt, — al die tafereelen van hongersnood, ellende, verarming, epedemiën, ontvolking — dat alles is waarheid en niet overdreven. Het is echter geen noodzakelijk gevolg van het stelsel geweest; gij moet het wijten aan de wijze waarop het is ten uitvoer gelegd. Straks zal ik daarop terugkomen. Maar ook al erken ik dit, toch zijn er redenen om te verklaren, dat het stelsel goede diensten heeft bewezen. Ik zal niet wijzen op de millioenen schats en op onze talrijke koopvaardijvloot, die sedert dien tijd in het leven is geroepen; maar ik zal herinneren, hoe de belangstelling in de kolonie en de genegenheid, om kapitaal en arbeid naar Indië over te voeren, inderdaad wel langzaam maar toch merkbaar, in het moederland zijn toegenomen. Ik zal wijzen op het feit, dat daar, waar het stelsel goed heeft gewerkt, zoo als in Pasoeroean, Probolingo en in enkele streken meer, inderdaad welvaart onder de bevolking bestaat.

Meent nu niet, dat deze beschouwingen over de waarde van het kultuurstelsel, die ik de eer heb u voortestellen thans voor het eerst door mij worden geleverd. Ik zal mij veroorlooven, u voortelezen, wat ik daaromtrent in het jaar 1847, in mijne *reis over Java, Madura en Bali* heb gezegd *).

II. Thans kom ik tot de vraag: heeft dan dat kultuurstelsel, dat in zijnen aard en in zijne bedoelingen zoo voortreffelijk was, maar in de wijze waarop het ten uitvoer werd gelegd, zoo verderfelijk is geweest, — heeft dat kultuurstelsel thans uitgediend? Moet het onmiddelijk worden afgebroken en vernietigd? Ik antwoord volmondig: neen! — maar ik doe het op andere gronden, dan de heer BAUD. Hij heeft verklaard, terug te willen keeren tot het oude stelsel van vrijheid; maar omdat het verlaten van het stelsel van kultures zou leiden tot vernietiging van handel en scheepvaart, en alzoo tot een staatsbankroet, daarom moet dit stelsel wel behouden blijven. Op dien grond verlang ik niet dat het voortdure. Ik heb daarvoor andere redenen.

Tot dus verre is in deze diskussie het kultuurstelsel voornamelijk voorgesteld in zijne werking op de Javanen en in zijne uitwerkselen op de Javaansche maatschappij. Maar er is nog eene andere beschouwing, dat is: de invloed van dat stelsel en van het geheele koloniale monopolie op de schatkist. Er zijn onlangs, op goede gegevens steunende, berekeningen geleverd, waaruit blijkt, dat juist dat monopoliestelsel groot nadeel veroorzaakt aan de schatkist. Dat wil zeggen: indien dit stelsel niet in werking was, maar het Gouvernement zich eenvoudig bepaalde bij zijnen werkkring en zijne verpligtingen als souverein, en geen kultuur en geen handel dreef, — in dat geval zouden de inkomsten van Indië voor de schatkist jaarlijks millioenen meer bedragen. Wanneer nu deze berekeningen in alle opzigten den toets kunnen doorstaan, dan zou de heer BAUD geene

*) Dezelfde zinsneden, die de heer ROCHUSSEN nu onlangs voorlas, volgen hier, en tevens een gedeelte van datgene 't welk ik hierboven er bijvoegde, doch hij wijselijk wegliet.

reden meer vinden, om niet onmiddelijk het stelsel van kultures te laten varen. Dit heeft hij met zoo vele woorden gezegd. Alleen de vrees voor de schatkist, voor onzen handel en scheepvaart, weerhoudt hem. Maar ook dan nog zou ik zeggen: neen, gij moet het kultuurstelsel niet vaarwel zeggen. Immers ik heb andere gronden, waarop mijn verlangen steunt, dat het zal blijven bestaan.

Die gronden zijn tweederlei. De eerste is, dat het kultuurstelsel wel reeds zeer veel heeft gedaan, om meerdere Europesche industrie en kapitalen naar Java over te brengen, maar dat het in dit opzigt bij lange na nog niet heeft uitgewerkt. In vergelijking van hetgeen Java noodig heeft, is er nog te weinig van die twee onmisbare elementen voor zijne ontwikkeling. Het stelsel moet dus nog blijven werken, om dat doel verder te bereiken, dat zijn oorspronkelijke schepper beoogde.

In de tweede plaats: ik wil geene schokken; ik wil niet den boom omhouwen, maar ik wil de dorre takken snoeijen, en aan den boom eene betere rigting geven. Ik wil die twintig jaren, dat het stelsel op Java heeft bestaan, niet wegdenken. Wij zijn niet meer in het jaar 1830. Die in dat jaar eene keuze zou gedaan hebben, ten nadeele van het stelsel van den generaal VAN DEN BOSCH, moet bedenken, dat het thans bijna het vierde van eene eeuw heeft gewerkt, dat het wortel heeft geschoten, dat het eene geheele verandering op Java bewerkt, eene geheele hervorming, ja, ik durf zeggen eene revolutie in de Javaansche maatschappij heeft in 't leven geroepen. Ik wil geene proefnemingen op de Javaansche bevolking; ik wil haar en hare instellingen geleidelijk ontwikkelen; daarom verlang ik, dat het stelsel niet zal worden afgebroken; daarom zeg ik: het stelsel heeft nog niet uitgediend.

III. Ik kom tot de beantwoording van de derde vraag: welke is de weg, die voorshands moet worden ingeslagen? Ik geef eerst een algemeen antwoord. Wij moeten *naar* het stelsel van vrijheid van arbeid en vrijheid van kultuur. Maar wij moeten daarheen, *niet met verwerping* van het stelsel dat thans bestaat, maar *door* dat stelsel. Dat stelsel moet zoodanig ontwikkeld, en daaraan moet zulk eene rigting worden gegeven, dat het ons eenmaal brengt tot vrijheid van kultures en vrijheid van arbeid.

De heer BAUD heeft aangedrongen op een onderzoek bij de regering. Op een onderzoek? waar naar? naar de meerdere of mindere juistheid van hetgeen men omtrent de verschijnselen van ellende hier in 't midden heeft gebragt? naar het verband, waarin die verschijnselen staan tot het stelsel van kultures? Ik verlang meer dan zulk een algemeen onderzoek: ik geloof, dat de tijd daar is, dat de tijd reeds lang daar is geweest, waarin *gehandeld* moet worden. Ik verlang daden. En welke daden? Ik zal ze in twee karaktertrekken zamenvatten; de eerste is: het kultuurstelsel moet worden gezuiverd van de overdrijving en misbruiken, die aanleiding hebben gegeven en nog aanleiding geven tot zoo veel ellende als wij aanschouwden. De tweede is: het kultuurstelsel moet worden ten uitvoer gelegd als een middel, om tot vrijen arbeid te komen.

Ziedaar de twee wegen, die ik beschouw dat onmiddelijk moeten worden ingeslagen. En nu zal ik niet uitvoerig aanwijzen, welke middelen ons tot dat tweeledig doel kunnen brengen. Maar ik zal voor beide toch enkele voorbeelden aanvoeren van maatregelen, die mij thans voor den geest staan, en die mij voorkomen dat onmiddelijk kunnen worden genomen. Er is meer — er is veel meer te doen; maar 't zou mij niet mogelijk wezen alles op te noemen.

Vooreerst: het kultuurstelsel moet worden gezuiverd van zijne overdrijvingen en misbruiken. Hoe is dat te doen?

In de eerste plaats moeten de kultuurprocenten der ambtenaren worden afgeschaft. De auri sacra fames, daaruit geboren, is oorzaak geweest, dat op vele plaatsen die overdrijvingen zijn ontstaan die wij betreuren. Dat kwaad, of liever die oorzaak van zoo veel kwaad, moet onmiddelijk worden afgeschaft. Hebben die ambtenaren geen traktement genoeg, wel nu vermeerder het; — maar hun eene belooning te geven voor elken pikol suiker of koffij, ieder pond indigo, die zij van de Javanen leveren aan het het Gouvernement, en naar mate die pikols en ponden talrijker worden, dus ook grootere belooningen te geven, — dat is een onzedelijke motor, eene verleiding, waaraan geen Gouvernement zijne ambtenaren mag blootstellen.

Een tweede maatregel, dien ik aanraad, is meer Europesche ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur te plaatsen, opdat daardoor de kontrole over de inlandsche ambtenaren degelijker en gemakkelijker zij.

Een derde maatregel, dien ik voorstel, is eene betere bezoldiging van de inlandsche ambtenaren. Er zijn inlandsche ambtenaren, die gewigtige werkzaamheden hebben te vervullen, die belast zijn met het bestuur van distrikten, waarin 50,000 ja 60,000 menschen wonen, en die eene bezoldiging genieten van *f* 40 *f* 50 en *f* 60 in de maand. Onmogelijk is het hun daarvan te leven, zoodat gij hen in de verpligting brengt, om misbruik te maken van hun gezag, en om zich ten koste van de bevolking te verrijken. Ook zij deelen thans in de kultuur-procenten. Ook van hen zeg ik: ontneem ze hun. Maar leg hun daarentegen eene ruime bezoldiging toe, die hen niet in de verzoeking, ja, soms in de verpligting brengt, om op den Javaan te verhalen, wat gij hun onthoudt.

Een vierde maatregel is: eene welwillende bejegening van hen, die misbruiken aanwijzen. Tot dus verre werden zij, die verkeerdheden aan den dag bragten, (ook zelfs niet door de drukpers, maar alleen bij het Gouvernement) beschouwd als vijanden van het kultuurstelsel, als opposanten, als gevaarlijke menschen.

En eindelijk, ik verlang publiciteit. Ik verlang dat niet meer, wat op Java gebeurt verholen blijve, maar dat het aan den dag worde gebragt. Ik verlang, dat er lichtstralen vallen op die groote werkplaats van eenige millioenen menschen, door dwang aan den arbeid gebragt. Indien voor vijf, zes en zeven jaren de verkeerde rigting, die van hieruit aan de zaken op Java gegeven werd, — de handelingen van vele hooge en lagere ambtenaren, —

de misslagen en fouten waren aan 't licht gebragt, ik houde mij verzekerd, dat, alleen door de bekendheid daarvan, vele ongelukken, die wij thans betreuren, zouden voorkomen zijn. Ik verlang dus de publiciteit op Java, als een middel om aan het geheel eene goede rigting te geven en de regering in de hand te werken, ten einde de misbruiken en verkeerdheden, die thans dikwijls buiten haar weten plaats grijpen, te kunnen beteugelen.

Ziedaar enkele middelen aangewezen, om dat ééne doel te bereken, dat ik in het oog heb, namelijk: het kultuurstelsel te zuiveren van zijne overdrijvingen en misbruiken.

Ten tweede. Het tweede punt, waarop ik gewezen heb, is, dat het kultuurstelsel voortaan ten uitvoer worde gelegd, niet als een normale toestand, als een toestand waarin wij moeten blijven verkeeren, maar als een middel om tot vrijheid van kultuur en arbeid te geraken. Ik zal mij bepalen bij drie maatregelen, die ik aan de hand wil geven, om ook dat doel te bereiken.

De eerste maatregel is: de bevordering en aanmoediging der partikuliere krachten op Java, in 't belang van ontginning, landbouw, kultuur en industrie. 't Vorige jaar heb ik den Minister opmerkzaam gemaakt op de talrijke gronden, die op Java nog woest liggen, en slechts op handenarbeid wachten, om schoone en rijke vruchten op te leveren. Ik heb hem, onder meer, ook gewezen op eene groote streek in de Preanger-Regentschappen. Kort nadat dit geschied is, heeft zich meer dan één persoon van Java bij den Minister van Koloniën aangemeld, om in die streek gronden te mogen hebben, 't zij in huur 't zij in koop, en om door eigen kapitaal en eigen industrie die gronden in ontginning te brengen. Ik weet niet, hoedanig het antwoord is geweest van den Minister; maar dit weet ik, dat het mij voorkomt, dat juist dergelijke pogingen moeten worden ondersteund, krachtig ondersteund. Dat is het middel om te komen tot het doel, dat wij beoogen. Ik heb hooren zeggen: wanneer ik op Java de vrije kultuur en den vrijen arbeid breng, dat kan ik het kultuurstelsel op den duur niet meer in stand houden. Dat was tot dus verre het groote argument. Maar ik keer het om. Is dat waar, dan werken en kultuurstelsel en partikuliere ondernemingen tot hetzelfde doel, tot het brengen van vrije kultuur en vrijen arbeid op Java. Ik wenschte wel, dat de vrije kultuur en vrije arbeid zich zoodanig uitbreidden, dat daardoor het kultuurstelsel weldra zijne groote diensten zal hebben gedaan en niet meer noodig zal zijn.

Een tweede maatregel, dien ik aanprijs, is, dat het Gouvernement van zijnen werkkring in het kultuurstelsel zoo veel aan partikulieren overgeve als maar immer mogelijk is. Ik zal met een voorbeeld ophelderen wat ik bedoel. Ik verlang dat, bij het vernieuwen van suiker-kontrakten, de voorziening in de behoeften der fabrieken niet meer geschiede door het Gouvernement, maar aan de ondernemers worde overgelaten. Wanneer de bevolking maar niet te zeer zucht onder heerediensten en knevelarijen, dan is het zeer uitvoerbaar.

De derde maatregel, dien ik in het oog heb, en dien ik wel het eerst had mogen noemen, omdat hij in menig opzigt de gewigtigste is, heeft betrekking op het onderwijs der Javanen. Er bestaat een naauw verband tusschen het kultuurstelsel, althans tusschen het kultuurstelsel, als overgangs-middel tot vrijen arbeid en vrije kultuur, en het onderwijs der Javanen. Men zegt — en voor een gedeelte te regt — gij kunt den Javanen geen vrije beschikking geven over de vruchten van hunnen arbeid, want zij laten zich bedriegen; zij vallen in handen van Chinezen; zij kunnen als kinderen het bestuur over hunne eigen goederen niet voeren. Indien dit waar is, en indien dit een van de redenen is, waarom het kultuurstelsel noodig blijft, welnu onderwijs den Javaan. Bevorder een goed lager onderwijs, ontwikkel de bevolking tot hooger beschaving, en het kwaad, dat thans nog het kultuurstelsel noodig maakt, zal langzamerhand ophouden".

Ziedaar, hoe ik in 1851 dacht over het kultuurstelsel. Het vermoeden heb ik voor mij, dat ik er na dien tijd nog altoos evenzoo over denk, want in art. 56 van het regerings-reglement van 1854 zijn, wel in algemeene en al te onzekere trekken, zoodat de reaktie juist van die algemeenheid en onzekerheid thans zich meester maakt, maar dan toch voor elken onpartijdige duidelijk en onwederlegbaar, diezelfde beginselen opgenomen, welke ik drie jaren vroeger had ontwikkeld. Instandhouding van het kultuurstelsel, maar op die wijze, dat het ons naar de vrijheid voere; zuivering van het stelsel van zijne misbruiken en overdrijvingen, maar tevens voorbereiding voor eenen toestand, waarin de dwang geheel en al kan worden gemist. Wel verlangde ik meer dan dat, bij de behandeling der wet in de Kamer; wel wenschte ik meer bepaalde regelen er in op te nemen — maar dat mijne beginselen in het art. werden gehuldigd, blijkt uit hetgeen ik er van zeide, en dat niet is tegengesproken. Men vergunne mij, ook uit die rede van 11 Julij 1854, hier een gedeelte te laten volgen.

„Ik moet opregt bekennen, dat ik in zeker opzigt dit artikel 56 met de meeste zelfvoldoening heb gelezen. Nu ongeveer drie jaren geleden, heb ik mijne beginselen omtrent het kultuurstelsel breedvoerig ontwikkeld. Ik heb toen veel tegenspraak ontmoet; maar thans vind ik mijne beginselen in dit artikel uitgedrukt. Dat is eene groote voldoening.

Maar zij vloeit uit nog eene tweede oorzaak voort. Toen ons het eerste ontwerp werd aangeboden, stond daarin geen enkel woord over het kultuurstelsel. Ik heb medegewerkt, om in het *Voorloopig Verslag* de verklaring op te nemen, dat vele leden overtuigd waren van de noodzakelijkheid, om in dit wets-ontwerp omtrent het kultuurstelsel voorschriften te geven. Wij hebben daartegen bij de regering wel zeer veel tegenkanting ontmoet,

maar tevens deed zij, hoewel noode en met veel tegenstribbeling, eene poging om aan ons verlangen te voldoen. Zij gaf een artikel, waarvan zij echter de zonderlinge verklaring aflei, dat het niets bepaalde en weinig regelde. Bij het nieuwe onderzoek ontstond er herhaalde, sterke aandrang, waartoe ik krachtig heb medegewerkt; en thans vinden wij een artikel, dat vrij uitvoerig een onderwerp behandelt, waarvan men vroeger verklaarde, dat de behandeling onnoodig en onmogelijk was.

Ik zeg dus openhartig, met zelfvoldoening heb ik dit artikel gelezen. Maar voldoet nu dat artikel aan 't geen ik verlang? In geenen deele. Ik beschouw het als een zeer nuttig voorschrift in eene instruktie aan den Gouverneur-Generaal; als nuttige wenken, waaraan de opperlandvoogd in 't algemeen zich in zijn bestuur zal behooren te houden; maar het regelt niets. En nu verlang ik, dat voor 't geen hier in algemeene bewoordingen, bij wijze van goeden raad, den Gouverneur-Generaal wordt op het hart gedrukt, regels in dit onderwerp zullen voorkomen, die ons verzekeren, dat ook aan die instruktie voldaan worde. Ik verlang, niet in een enkel artikel, maar in een geheel hoofdstuk *over het kultuurstelsel*, regelen, waaraan ik de uitvoering der bevelen, die den Gouverneur-Generaal ter behartiging worden opgedragen, zal kunnen toetsen. Die regelen mis ik.

Men heeft mij dikwijls, bij meerdere grieven, ook beschuldigd, dat ik een vijand zou zijn van het kultuurstelsel, dat ik dit stelsel wilde vernietigen. Thans echter bevind ik mij in den aangenamen toestand van het zelfs in bescherming te kunnen nemen tegen den heer BAUD. Wat heeft die spreker verklaard? Dat, wanneer de nood van het moederland er het Indisch bestuur niet toe gedrongen had, men in Indië, het regeringstelsel had moeten volgen, 't welk overal het beste is, dat men dan het kultuurstelsel niet had moeten invoeren; en dat wanneer de nood van het moederland het niet meer zal gebieden, men dat stelsel zal kunnen laten varen.

Dat is niet mijne meening. Ware op dit oogenblik de schatkist in dien toestand, dat wij die 14 millioen van Indië geheel konden missen, dan zou de heer BAUD verlangen, dat het kultuurstelsel onmiddelijk, althans zoo spoedig mogelijk, worde afgeschaft; maar dan zou ik mij tegen hem verzetten, dan zou ik zijn hevigste tegenstander wezen. Waarom heeft dat stelsel — ik spreek niet van de misbruiken, niet van de overdrijvingen — maar waarom heeft dat stelsel *als stelsel* zulke groote verdiensten? En ik verzoek u niet te gelooven, dat ik ze er nu eerst in zie; ik heb de verdiensten er van reeds aangewezen in een geschrift van 1847; ik heb ze in deze vergadering luide verkondigd. Waarom heeft dat stelsel zulke groote verdiensten? Omdat, bij gemis van kapitaal, bij gemis van kennis en industrie bij het Javaansche volk, door het stelsel die bevolking is kunnen gebragt worden tot werkzaamheid, tot nuttigen arbeid; tot het kultiveren van produkten, die, wanneer het aan zich zelf ware overgelaten, niet ligt gekultiveerd zouden hebben kunnen worden. Wanneer wil ik dat stelsel verlaten? Niet wanneer de schatkist het toelaat, maar wanneer het Javaansche volk zoodanig ontwikkeld zal zijn, wanneer de *bescherming* van

dat volk zoodanig eene waarheid zal zijn geworden, dat het zelf de vruchten plukt van zijn werk, en, die vruchten genietende, *daarom* algemeen uit vrijen wil arbeiden zal datgene, wat het nu nog slechts gedwongen doet".

Maar ben ik in den laatsten tijd ook van meening veranderd? 't Kon zeer goed wezen. Gedurende het bestuur van den Gouverneur-Generaal DUIJMAER VAN TWIST is, nevens het kultuurstelsel, de produktie door vrijen arbeid aanzienlijk toegenomen. Die opperlandvoogd gaf, voor zoo veel hij daarin door den Minister van Koloniën niet werd belemmerd, uitvoering aan art. 56 van 't regerings-reglement, in zijne ware beteekenis en ter goeder trouw. Hij zorgde voor de instandhouding van 't kultuurstelsel; hij zuiverde het, zoo veel hij vermogt, van zijne misbruiken en overdrijving; maar tevens liet hij, overal waar de vrije arbeid zich ontwikkelde, aan die ontwikkeling haren vrijen loop.

Daarop is, na het aftreden van dien Gouverneur-Generaal en vooral na den dood van den vice-president van den raad van Indië den heer DE PERREZ, eene krachtige reaktie gevolgd. Bovenal hier te lande heeft zij hare stem doen hooren. Oude Indische ambtenaren en suikerfabriekanten hebben zich vereenigd, om de zich ontwikkelende kiem te verstikken, en den dwang uitsluitend en voor goed ten troon te heffen. Het kultuurstelsel zou niet meer zijn een middel om tot vrijen arbeid te geraken; maar 't zou de normale toestand wezen, waarin de Javaansche maatschappij geklemd moet blijven. Al wat men op Java aanwees als vrije arbeid, was niet anders dan verholen dwang, veel drukkender, veel gevaarlijker, dan de dwang van 't kultuurstelsel. Daarom alleen en uitsluitend het kultuurstelsel, en de vermeerdering van produktie van het eiland alleen afhankelijk gemaakt van de uitbreiding van het kultuurstelsel. In de residentiën, waar partikulier grondbezit gevonden wordt, in de vorstenlanden, en op de in huur afgestane woeste gronden kan de partikuliere industrie zich ontwikkelen; maar overigens moet het kultuurstelsel onaangeroerd, als een vast, onveranderlijk, voor de verste toekomst bestemd beginsel, blijven staan. „De voorbereiding eener regeling, steunende op vrijwillige overeenkomsten met de betrokken gemeenten en personen, als overgang tot eenen toestand, waarbij de tusschenkomst des bestuurs zal kunnen worden ontbeerd", door art. 56 van 't Regeringsreglement voorgeschreven, zal alleen bestaan in eene zuivering van 't kultuurstelsel van zijne overdrijving en misbruiken, ofschoon tevens gepaard met eene aanzienlijke uitbreiding der dwangkultuur.

Ook de Minister van Koloniën werd door deze reaktie medegesleept. Ook hij nam het kultuurstelsel, in dien zin, met verachting van al wat vrijen arbeid heet, in zijne bescherming.

't Zou zeer ligt mogelijk zijn, dat, nu de partikuliere ondernemingen en de vrije arbeid zoo vijandig werden bejegend, ook mijne beoordeeling van het kultuurstelsel eene wijziging onderging en ik, op mijne beurt, dat stel-

sel miskende en vernederde, 't welk men nu zoo eenzijdig, ten koste van de vrijheid, op een voetstuk plaatst.

Maar ook te midden van deze verwarring, dezen gloed der hartstogten, deze verblinde partijziekte, door vooroordeel en eigenbelang gevoed, is mijne beschouwing van het kultuurstelsel dezelfde gebleven, als zij sedert dertien jaren geweest is. Wilt gij het bewijs? Vergun mij dan eenige regelen af te schrijven van 't geen ik, den 26 Januarij 1860, in *Felix Meritis*, heb gesproken.

„Het kultuurstelsel heeft, gedurende de dertig jaren dat het werkte, eene nuttige omkeering in de Javaansche maatschappij te weeg gebragt. Vergun mij u op enkele bijzonderheden te wijzen.

In de eerste plaats heeft de werking van dit stelsel den Javaanschen landbouwer meer in onmiddelijke aanraking gebragt met de Europeanen. Vroeger drongen wij weinig door tot het hart der inlandsche maatschappij. De koffij-kultuur in enkele streken en de heffing der landrente vereischten weinige bemoeijenis met het Europesche gezag, in vergelijking van de uitgestrekte velden met suikerriet, indigo en tabak, die thans, op het bevel en onder de leiding van Nederlandsche ambtenaren, worden verbouwd; van de tallooze indigo-fabrijken, waarin de inboorlingen zelven, onder die leiding, de werkzaamheden verrigten; van de menigte suiker-etablissementen, waarin zij, onder 't bestuur van grootendeels Europesche ondernemers, uit het riet, na het geoogst te hebben, de suiker helpen bereiden; van het aantal tabak-loodsen, waarin zij, altoos onder 't beheer van Europeanen, de tabak voor de Europesche markt gereedmaken en verzamelen.

De regeling dezer kultuur op het veld, zoowel wat de verdeeling der akkers als die van den arbeid betreft, bragt natuurlijk mede, dat wij ons bekend moesten maken met de gebruiken, de instellingen, de regten in die inlandsche maatschappij, waaraan wij ons vroeger weinig lieten gelegen liggen. Maar niet minder was daarvan het noodzakelijk gevolg, dat wij, hetgeen wij vonden, bogen, plooiden en wrongen naar de behoeften der nieuwe regeling, die wij invoerden.

Zoo werd er voor den Javaan, die eeuwen lang zijnen ouden weg had gevolgd, die was ingeslapen bij 't geen hij van zijne voorouders had overgenomen, eene nieuwe orde van zaken en een nieuw leven geboren. Zijne hoofden werden van groote en kleine despoten, die langs allerlei wegen uit de bevolking haalden 't geen zij haar af konden persen, ambtenaren van 't Gouvernement, onderworpen aan orde en regel, aan toezigt en kontrole, met administratieve werkzaamheden belast, en voor wie meer kennis en wetenschap langzamerhand zulk eene behoefte werd, dat zij thans hunne kinderen op scholen zenden, ten einde die kundigheden zich eigen te maken, eene vóór het kultuurstelsel nooit gehoorde nieuwigheid in de Javaansche maatschappij.

Niet minder krachtig was in dat opzigt de omkeering, die bij de land-

bouwers plaats greep. Zij, die vroeger bijna alléén rijst en enkele zoogenaamde tweede gewassen verbouwden, zij werden thans verpligt zich aan nieuwe kultures te wijden; zij werden vertrouwd met de verbeteringen, die de Europesche beschaving in het verbouwen dier produkten aanbragt; zij leerden werkzaam te zijn in fabriekmatige nijverheid, en daar geregeld en volgens vaste voorschriften te arbeiden; zij zagen er de werking van toestellen en werktuigen, die nimmer op Java waren aanschouwd.

Nog eene gewigtige nieuwigheid werd door het kultuurstelsel in die maatschappij ingevoerd. 't Is waar, het stelsel steunde op verpligting, op bevel, op dwang. De bezitter van een stuk land was niet vrij; hij moest verbouwen 't geen de overheid voorschreef; hij moest arbeiden, waar de overheid hem zond, op den akker, in de suiker-etablissementen, in de indigo-fabrijken of in de tabaks-loodsen — doch terwijl hem vroeger ook verpligte diensten werden opgelegd, maar zonder eenige belooning, de zoogenaamde „heerediensten", plukte hij voor dezen dwangarbeid althans vruchten van zijnen arbeid. Hij werd betaald voor 't geen hij verrigtte. Hij ontving loon voor zijn werk. Voeg hier nu bij de zorg van 't Europesche gezag, dat hij bleef in 't bezit van 't geen hij had verdiend — en gij zult erkennen, dat, indien de werking van zulk een stelsel, gedurende dertig jaren, aan de theorie beantwoordde, daardoor meer kennis en gewoonte van, meer lust tot den arbeid in die maatschappij moest geboren worden, dan in eeuwen te voren.

Er zijn eenige streken op Java, waar werkelijk, onder dat stelsel, vrij wat welvaart is ontstaan; daar zijn ook de behoeften der inboorlingen toegenomen; daar is de zucht, om daaraan te voldoen, opgewekt; daar ziet gij, bij voorbeeld, eene bevolking, die vroeger bijna naakt liep, thans in Europesche lijnwaden gekleed; daar ziet gij betere woningen, zelfs sieraden en kleinodiën.

Ziedaar enkele bijzonderheden van de nuttige omkeering, die het kultuurstelsel in de Javaansche maatschappij heeft te weeg gebragt. Ik haast mij echter er bij te voegen, dat ik deze schoone lichtzijde van het stelsel niet overal waarneem; en dat ik niet in het strijdperk wil treden met hem, die tracht te bewijzen, dat in een zeer groot deel van Java de omkeering verre is van zoo weldadig voor den Javaan te hebben gewerkt. Ik erken, in tegendeel, dat er jaren zijn geweest, waarin de bevolking van menige provincie zwaar heeft geleden en onder het stelsel is verarmd en uitgeput, in plaats van verrijkt en opgebeurd.

Nog een uitstekend resultaat heeft het kultuurstelsel. Het heeft menig beletsel tegen de ontwikkeling van vrijen loontrekkenden arbeid, onder anderen gebrek aan industrie en kapitaal, verminderd of weggenomen.

Voor de ontwikkeling van vrijen loontrekkenden arbeid zijn ondernemingen noodig, die aan werklieden arbeid verschaffen. Op Java vooral kunnen, suiker, koffij en indigo niet op eene groote schaal voor de Europesche markt worden geproduceerd, zonder eene vereeniging van krachten, die de arbeiders in 't werk stelt. Daarvoor nu zijn industrie en kapitaal noodig. Beiden ontbraken vóór het kultuurstelsel, en van daar dat Java zoo weinig

produkten voor de Europesche markt leverde. De generaal VAN DEN BOSCH begreep, dat men, bij den weinigen ondernemingsgeest en bij de vooroordeelen, die er vooral toen nog in het vaderland bestonden, tegen ondernemingen in Indië, het noodige kapitaal en de noodige industriëlen niet derwaarts kon brengen. Hij heeft dat gedaan door het Gouvernement en zijne magt in de plaats te stellen van het kapitaal, en de Gouvernements-ambtenaren grootendeels in de plaats van de industrie bij de partikulieren. Wat het kapitaal anders zou hebben laten doen uit vrijen wil, dat trachtte hij nu te doen door bevel en dwang.

Maar wat is daarvan het gevolg geweest? Dat thans een geheel andere geest onder de mannen van kapitaal en industrie, èn in Nederland èn in Indië is ontwaakt. Toen de generaal VAN DEN BOSCH personen noodig had, die zich met het fabriceren van de suiker uit de grondstof zouden belasten, waren er bijna geene te vinden. En toen hij hun suikerkontrakten aanbood, op zulke voordeelige voorwaarden, dat ze thans fabelachtig schijnen, en daarbij twee, drie, vier tonnen gouds rentelooze voorschotten, waren er nog maar weinigen die, en dat nog wel schoorvoetende, er toe overgingen. En daarbij ontbrak het die eerste fabriekanten aan kennis van hun vak. 't Was voor hen eene geheel nieuwe zaak, waarvoor ze geene opleiding hadden ontvangen. En waar geen kennis is, daar is geen vertrouwen, daar hield zich ook het kapitaal terug.

Is het te verwonderen, dat in zulk een toestand ook voor de ontwikkeling van vrijen loontrekkenden arbeid op Java geene plaats was. Geene arbeiders boden zich aan, omdat er geene ondernemers waren; en omdat er geene ondernemers waren ontbraken het kapitaal en de industrie, waardoor de vrije loontrekkende arbeid wordt gevoed.

Thans, na dertigjarige werking van het kultuurstelsel, is dat alles anders geworden. Men heeft, door de vruchten van dat stelsel, gezien, welk eene schoone gelegenheid het rijke Java aanbiedt voor de voordeelige plaatsing van kapitalen. Niet alleen behoeft het Gouvernement thans geene tonnen gouds aan rentelooze voorschotten meer aan te bieden, als het lokaas, om suiker-kontraktanten te verkrijgen; niet alleen zijn er liefhebbers te over voor allerlei kontrakten, die zelve de noodige fondsen willen aanbrengen; niet alleen is er een tal van ondernemende mannen, die bestaande kontrakten voor groote sommen durven koopen, om gedurende den tijd van het kontrakt te exploiteren; — maar er zijn ook industriëlen in overvloed, die, zonder kontrakten met de regering, alleen steunende op eigen krachten, belangrijke kultuur-ondernemingen durven beginnen. Zoo kan thans de vrije loontrekkende arbeider werk vinden bij verschillende takken van kultuur, en is op die wijze een groot beletsel tegen de ontwikkeling van vrijen arbeid, namelijk gebrek aan industrie en kapitaal, aanmerkelijk verminderd.

Ziedaar wat het kultuurstelsel heeft gewrocht".

En nu laat ik aan anderen over te beoordeelen, in hoe verre éóne en

dezelfde gedachte heerscht in alles wat ik, gedurende een tijdvak van dertien jaren, over het onderwerp heb gesproken en geschreven.

Ik laat aan anderen over te onderzoeken, in hoe verre diezelfde gedachte zich heeft ontwikkeld, naar mate de gebeurtenissen en de verschijnselen, in die lange periode, nieuwe toestanden in 't leven riepen en dus nieuwe behoeften schiepen.

Maar ik meen het bewijs geleverd te hebben, dat ik het regt heb den heer ROCHUSSEN de bevoegdheid te betwisten, om, na het voorlezen van een gedeelte van mijn opstel over het kultuurstelsel, in 1847 geschreven, te zeggen: „Dit is het gevoelen van iemand, die met Indië van nabij bekend is, en niet behoort tot de klasse van de onverbeterlijke oudgasten. Dit is het gevoelen van een geacht lid dezer Kamer, den afgevaardigde uit Almelo, den heer VAN HOËVELL. Het is waar dat hij geen onverbeterlijke oudgast is, *want hij belijdt thans dat gevoelen niet meer*".

Ik zal den heer ROCHUSSEN geluk wenschen, wanneer eene zamenvoeging van 't geen hij, in een, al is het ook veel korter, tijdvak, over gewigtige beginselen en onderwerpen gezegd en geschreven heeft, zoo veel overeenstemming en harmonie zal aan den dag brengen. Ik had groote lust er eens de proef van te nemen, bij voorbeeld met hetgeen hij als zijn gevoelen omtrent den vrijen arbeid bij de tabakskultuur, gedurende slechts twee jaren heeft te kennen gegeven.

Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde.

De regeling der Gouvernements-suikerkultuur, beschouwd in verband met het daarover uitgebragte verslag door de drie overgeblevene leden van de kommissie van onderzoek, uit de Tweede Kamer der Staten-Generaal, door H. F. MORBOTTER, suiker-kontraktant op Java. 's Hage 1860.

Over 't algemeen hebben wij dit boekske met genoegen gelezen. 't Bevat wel niet veel nieuws; 't zijn wel meestal de bekende, oude, dikwijls wederlegde, argumenten, die de bestrijders van hervorming van 't kultuurstelsel, speciaal wat de suikerkultuur betreft, al zoo menigwerf hebben doen gelden; — maar dat alles is in een onberispelijken stijl opgesteld, en de schrijver neemt die vormen in acht, welke men ook aan zijne tegenstanders verschuldigd is.

Wij zouden 't bij dit algemeene oordeel kunnen laten. Immers de suikerregeling is nu eenmaal tot stand gebragt. 't Is op dit oogenblik niet de vraag, of zij goed was, maar of zij zal gegrond blijven op de aanschrijving van den Minister van Koloniën, den heer ROCHUSSEN, daartoe door den Koning gemagtigd, aan den Gouverneur-Generaal. Zal het stelsel zegevieren, door de Tweede Kamer gehandhaafd, dat de grondslag dier regeling eene wet moet zijn, of het stelsel van den Minister, dat de wet hier niet tusschenbeide mag komen? Wanneer deze vraag, die vooral ook door de verwerping van het XI^de Hoofdstuk der Staatsbegrooting groote beteekenis heeft verkregen, zal zijn opgelost, dan eerst zullen de diskussiën over de regeling der suikerkultuur zelve weder doel kunnen treffen.

Wij zouden ons dus bij het uitgesproken algemeen oordeel over dit boekske kunnen bepalen, indien wij ons niet verpligt rekenden, den heer MORBOTTER op twee bijzonderheden opmerkzaam te maken, die hem waarschijnlijk onbekend zijn. Had hij ze gekend, hij zou twee beschuldigingen, als geheel ongegrond, achter wege hebben gelaten. En indien wij ons niet vergissen in zijne loyauteit, dan zal hij, na daarvan kennis te hebben genomen, ongetwijfeld leed gevoelen, eene onverdiende veroordeeling te hebben uitgesproken.

De eene bijzonderheid raakt ons zelven. Zie hier de woorden van den heer MORBOTTER, waarop zij betrekking heeft.

In het oordeel der meerderheid (van de kommissie uit de Tweede Kamer) werden alle bezwaren opgesomd die zij vermeent, dat tegen een aanplant van meer dan 600 bouws bestaan, en beroept zij zich tot staving van dat oordeel op den inhoud der Memorie van Toelichting. Behalve hetgeen de minderheid der kommissie tegen dat oordeel heeft ingebragt, stellen wij nog twee andere beweringen daartegen over.

De eerste werd uitgesproken door het lid der Tweede Kamer, den heer VAN HOËVELL, in de zitting van 26 November 1859. Behandelende de suiker-kwestie zeide de afgevaardigde uit Almelo:

„Een vierde beginsel is, dat men voor allen, zonder onderscheid, niet meer aanneemt, dan

400 bouws. Er zijn kontrakten van 500 bouws en meer, die voortreffelijk werkten, ten genoege van alle partijen, en ten voordeele der ondernemers.

„Door die beperking tot 400 bouws, krimpt men dus, zonder eenige noodzaak, de suikerkultuur in, en alles te zamen genomen, is die inkrimping niet onaanzienlijk. Daar komt bij dat men geene nieuwe kontrakten meer uitgeeft" . . . . Hierop volgt eene beschouwing van den vrijen arbeid, en eindelijk: „Wat wil men dan eigenlijk? Vermindering van de suikerproduktie op Java? — Welnu, men zal zijn doel bereiken."

In de eerste plaats neem ik de vrijheid te herinneren, dat de woorden van den heer VAN HOËVELL niet volledig zijn teruggegeven. Door eene kleine weglating, kan men elken zin gemakkelijk verminken.

Maar nu volgt nog op blz. 113 der brochure eene gevolgtrekking en beschuldiging van inkonsekwentie, in deze woorden vervat:

In § 8 betreurt de meerderheid der kommissie het verlaten van het heilzame beginsel, om 400 bouws als maximum voor iedere fabriek aan te nemen; tot die meerderheid behoort de heer VAN HOËVELL. Wij verwijzen naar de door ons aangehaalde bestrijding van de onvoorwaardelijke toepassing van datzelfde beginsel, door genoemden heer, op den 26sten November l.l. in de zitting der Staten-Generaal. Door den Minister van Koloniën is dit incident bij de debatten aangehaald; maar de heer VAN HOËVELL heeft het niet wederlegd. Schenkt eene dergelijke handeling het vertrouwen, dat de uitgebragte opinie het gevolg van *overtuiging* is? of moet de gevolgtrekking worden gemaakt, dat de partijzucht deze opinie beheerscht, al naar gelang men de handelingen der regering wenscht aan te vallen?

Wat was het doel van mijn betoog in November 1859? Aan te toonen, dat regeling der suikerkultuur volstrekt noodzakelijk was, omdat zij juist door den onzekeren toestand, die nu reeds vele jaren duurde, moest kwijnen en achteruitgaan. „De kontrakten", zeide ik, „worden, wanneer zij geëxpireerd zijn, voorloopig verlengd, in den regel voor twee jaren. Die onzekere toestand, die onzekerheid van de toekomst is voor elke industrie doodend, en laat ook haren verderfelijken invloed gevoelen op de suikerkultuur."

En nu vond ik het in alle opzigten af te keuren, dat men in *die provisionele kontrakten* het systeem, van vermindering tot 400 bouws, in alle kontrakten invoerde. Al is het systeem op zich zelf ook goed, al werken in den regel kontrakten van 400 en 300 bouws ook beter dan grootere, toch is het niet te verdedigen, dat men het *bij zulke provisionele verlengingen* toepast.

Ziedaar mijn betoog; men kan het in het Bijblad in zijn geheel lezen, en zal dan werkelijk vinden, dat het die strekking had. En nu vraag ik, of het niet allezins in overeenstemming is met hetgeen ik, als lid van de meerderheid der kommissie, tegen het stelsel der *definitieve regeling* heb ingebragt.

De heer MORBOTTER herinnert teregt, dat de heer ROCHUSSEN mij in de zitting der Tweede Kamer van 15 October ll. ook reeds deze inkonsekwentie voor de voeten had geworpen. Maar in eene teregtwijzing, in 't November-nommer van den vorigen jaargang van het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië*, blz. 340, heb ik reeds de redenen opgegeven, waarom ik in de Kamer niet onmiddelijk daarop heb geantwoord. Hoe de heer MORBOTTER nu deze beschuldiging, na die teregtwijzing, en zonder er notitie van te nemen, kan herhalen, is mij onbegrijpelijk.

Van erger natuur is hetgeen hij de kommissie uit de Tweede Kamer,

voor de suikerregeling, ten laste legt, op menige bladzijde van zijn geschrift, maar zamengetrokken in de volgende woorden:

„De tweede algemeene opmerking is deze: dat wij ons, tot ons leedwezen, moeten te vrede stellen met de argumenten van de minderheid, zooals de overgebleven drie leden der kommissie hebben goedgevonden, die te formuleren. Maar het is ook bekend, dat die argumenten noch met juistheid, noch volledig zijn teruggegeven, zoodat die minderheid heeft moeten weigeren het rapport van den steller — den heer VAN HOËVELL — mede te onderteekenen. Behalve de konklusie van partijdigheid, welke daardoor over het geheele rapport moet worden gemaakt, is het ook verklaarbaar, waarom ons hier en daar het gevoelen der minderheid minder juist moet voorkomen. Dat is noch de schuld van de minderheid, wier opinie men verwrong, noch te wijten aan ons; maar het is de schuld van den aard en de werking van het verslag."

De heer MOEBOTTER heeft zeker de mededeelingen niet gelezen, die de heer DUIJMAER VAN TWIST, over den oorsprong van dit verslag, aan de Tweede Kamer heeft gedaan. Hij kan ze lezen in 't Bijblad der *Staats-Courant* (zitting van 1 October ll.) blz. 40. Wij zullen ze hier laten volgen.

„De kommissie meent redenen te hebben, om de reeds vroeger medegedeelde *feiten* nog eenigzins aan te vullen.

„Reeds vroeger is gezegd, dat in de kommissie *eenparig* was besloten, dat het verslag zou gehouden worden te zijn vastgesteld op den dag, dat de punten waren vastgesteld, die daarin zouden worden opgenomen en de besluiten, die aan de Kamer zouden worden voorgesteld *); dat evenwel het verslag, nadat het zou zijn opgesteld, bij de leden der kommissie zou worden rondgezonden, die daarop hunne aanmerkingen aan den steller zouden kunnen mededeelen; dat *eindelijk*, zoo noodig, bij den aanvang dezer zitting de kommissie nog eene bijeenkomst zoude houden, om de bezwaren tegen de redaktie, zoo die mogten bestaan, weg te ruimen.

„Ten gevolge van de rondzending hadden twee leden der kommissie †) onderscheiden, door hen in eene nota bijeengebragte, wijzigingen der redaktie verlangd, die de rapporteur niet alle eigener autoriteit er in durfde brengen.

„In de bijeenkomst der kommissie, in den aanvang dezer zitting (door 4 leden bijgewoond, zijnde een der leden §) om ziekte afwezig), werden de door die leden verlangde wijzigingen besproken, en werd tegen het opnemen daarvan geene bedenkingen gemaakt, evenwel met *drie* uitzonderingen.

„*Eene* van die uitzonderingen had betrekking op een punt, waarin met de twee leden, een ander lid **), *wat de zaak* betreft, eenstemmig was, maar dat lid zich niet kon vereenigen met de redaktie, zooals die door de twee leden werd verlangd; de meerderheid meende dus, dat op dit punt de redaktie *niet* behoorde te worden gewijzigd.

---

*) De kommissie deed dat, ten einde den heer POOLMAN in de gelegenheid te stellen, het stuk nog mede op te maken en te onderteekenen. De heer POOLMAN zou, na het sluiten der zitting, die bevoegdheid niet meer bezitten, dewijl hij als lid der Kamer uitviel.

†) De heeren POOLMAN en DE KEMPENAAR.

§) De heer DE KEMPENAAR.

**) De heer VAN NISPEN VAN SEVENAAR.

„Eene *tweede* uitzondering had betrekking op een punt, waarbij de twee leden verlangden andere zaken te hebben opgenomen, dan bij de vaststelling der punten in de kommissie waren verhandeld; de meerderheid meende, dat ook op dit punt de redaktie behouden moest blijven.

„De *derde* uitzondering betrof de narratio facti van hetgeen met het kontrakt Pangka is gebeurd; de twee leden verlangden, dat daarvoor eene geheel andere, door een hunner opgesteld, zou worden in de plaats gesteld; de meerderheid der kommissie meende, dat de redaktie van den door de kommissie benoemden rapporteur moest behouden blijven, zoolang daarin geene gebreken werden aangetoond.

„Zoo besloot dan de kommissie *al* de door de twee leden verlangde wijzigingen in de redaktie op te nemen, met uitzondering van de drie opgenoemde; en voorts, wat deze drie laatstgenoemde betreft, aan de twee leden vrijheid te laten, in eene bij het verslag te voegen nota, waarvan in het verslag zou worden melding gemaakt, op te geven, welke wijzigingen zij in de redaktie van de drie punten wenschelijk hadden geacht.

„Een der beide leden *) zou zich den volgenden dag op reis begeven naar het tweede lid †), ten einde zich over het afgesprokene met dat lid te beraden.

„Vóór dat lid die reis aanvaardde, vervoegde hij zich nog bij den steller van het verslag, met verzoek om hem mede te geven de nota's der door de twee leden verlangde wijzigingen. De steller van het verslag vond zich eenigermate bezwaard, om aan dat verzoek te voldoen, vermits de wijzigingen in de redaktie, waartoe besloten was, alsnog volgens die nota's in het verslag gemaakt moesten worden. Hij voldeed echter aan het verzoek, na de belofte dat de nota's zoo spoedig mogelijk aan hem zouden worden teruggezonden.

„Een paar dagen later ontving ik bij brief berigt van een der beide leden, dat zij zich met het voorstel niet konden vereenigen.

„De nota's werden daarbij niet teruggezonden, en zijn ook later bij den steller van het verslag niet terugontvangen.

„De wijzigingen alzoo, die de kommissie anders, op aandrang van de twee leden, niet ongenegen was geweest in de redaktie van het verslag te brengen, zijn daarin niet kunnen worden opgenomen.

„Dat het voor het overige ten eenenmale onjuist is te beweren, dat het gevoelen der minderheid in het verslag niet is vermeld, zal der Kamer blijken, indien zij mogt besluiten, dat het verslag, door de drie leden der kommissie geteekend, zal worden uitgebragt."

Niet alleen de heer MORBOTTER, ook anderen, die elke gelegenheid gretig aangrijpen, om de zoogenaamde „koloniale oppositie" te belasteren, hebben het gedrag der meerderheid der kommissie veroordeeld en de minderheid voorgesteld als door haar verdrukte, mishandelde en tot zwijgen genoodzaakte slagtoffers. Wij vragen niet aan onverbeterlijke, door hartstogt verblinde, partijzieke reaktionairen, maar wij vragen den heer MORBOTTER,

---

*) De heer POOLMAN.
†) De heer DE KEMPENAAR.

of hij, na het verhaal dat de heer DUIJMAER VAN TWIST van 't gebeurde reeds den 1sten October l. l. heeft gegeven, zijne verwijtingen en beschuldigingen niet intrekt? Al de leden der Tweede Kamer, waaronder ook ongetwijfeld politieke voorstanders van de minderheid der kommissie, hebben hunne goedkeuring gehecht aan 't gedrag der meerderheid, want niemand hunner is daartegen opgekomen, en met 34 tegen 8 stemmen is beslist, dat het verslag der kommissie, al was het dan ook door twee leden niet geteekend, zou worden aangenomen. De waarheid van al wat de heer VAN TWIST heeft medegedeeld valt niet te betwijfelen; zelfs de twee leden der minderheid hebben die erkend, door hun stilzwijgen; zal de heer MORBOTTER, die waarheid kennende, niet de verklaring afleggen, dat hij zich vergist heeft?

De heer MORBOTTER schrijft op blz. 112 zijner brochure: »Welke opinie men nu ook toegedaan zij, kan het niet anders, of de omstandigheid, dat de twee van de vijf leden der kommissie geweigerd hebben, het verslag te teekenen, moet daaraan een zweem van partijdigheid geven. Wij kunnen geen enkele gegronde reden vinden, waarom het gevoelen der leden, die geweigerd hebben mede te teekenen, niet in dat verslag is uitgedrukt, gelijk zij vermeenden daarop regt te hebben. Bij eene gemoedelijke en onpartijdige beoordeeling had, onzes erachtens, aan dien billijken eisch ten allen tijde moeten voldaan worden; en het moet voor een iegelijk, die onbevooroordeeld zijne gedachten uit, aanleiding geven tot de onderstelling, dat de onderteekenaars van het verslag meenden, dat, indien zij het gevoelen der andere leden teruggaven zoo als deze het verlangden, dan hunne eigene beweringen, die zij met zoo veel aandrang op den voorgrond stelden, krachteloos zouden worden gemaakt."

Hoe zou de heer MORBOTTER zoo iets hebben kunnen schrijven, indien hij de mededeelingen van den heer VAN TWIST gelezen had? Men zou echter kunnen vragen, of iemand, die op zulk eene wijze over eene aangelegenheid schrijft, de stukken die daarover handelen, niet behoort gelezen te hebben. Hij haaste zich nu *amende honorable* te doen. De loyauteit eischt dit van hem.

Indien er aanmerkingen te maken waren, men zou ze moeten maken op 't gedrag der minderheid. Zij is in de gelegenheid gesteld, om de wijzigingen, die zij in 't verslag verlangde, te doen gelden. Men was genegen onmiddelijk aan al hare verlangens in 't verslag zelf gevolg te geven, en, wat de drie overige punten betrof, eveneens, maar onder eenen anderen vorm, in een afzonderlijke nota, waarvan in 't verslag zelf melding zou worden gemaakt? Waarom heeft zij die gelegenheid ongebruikt gelaten? Waarom heeft zij de nota's, die in handen der kommissie behoorden te blijven, aan haar door een belofte weder ontnomen? Waarom heeft zij hare belofte niet vervuld? Waarom geeft zij nu nog geene publiciteit aan hare nota's? Durft zij niet? Laadt zij thans niet den schijn op zich, als of 't haar minder te doen was, om de wijzigingen zelf, dan om de behandeling der zaak te vertragen of op het verslag den geheel onverdienden stempel te drukken van partijdigheid en eenzijdigheid?

Varia.

Mijnheer de Redakteur! Weinige dagen voor mijn vertrek uit Indië naar Nederland werd mij ter hand gesteld eene *cirkulaire* der Indische regering, over den aanleg van spoorwegen in Nederlandsch Indië. In dat stuk vond ik de denkbeelden van den Minister van Koloniën over deze gewigtige zaak uitgedrukt en de voornemens, die hij ten gevolge daarvan koesterde.

Ik verwachtte daarom niets van de zending van de heeren STIELTJES en DIKSON en had mij voorgenomen, na aankomst in Nederland, dadelijk eene audiëntie bij den Minister aan te vragen, en, met ter zijde stelling van elke klagt over het mij in Indië aangedaan onregt, den Minister te overtuigen, dat zijne denkbeelden over den aanleg van spoorwegen in Indië verkeerd zijn, en de daarop gegronde plannen aan de schatkist groote offers kosten, maar voor de ontwikkeling der rijke hulpbronnen van Java geene, althans geene aan de offers geëvenredigde, bijdrage zouden leveren.

Ik wilde verder mijne eigene gedachten en die mijner Indische vrienden uiteen zetten, over hetgeen in die rigting aanvankelijk in Indië behoorde gedaan te worden, bij name, hoedanig een spoorweg van *Samarang* naar de *Vorstenlanden* (eene levenskwestie voor deze en de aangrenzende provinciën) kan worden aangelegd, niet alleen zonder de geringste wezenlijke opoffering van wege den staat, maar met belangrijke, *zelfs dadelijke*, voordeelen voor den staat, zoowel in financiëel als politiek opzigt.

Daarop wilde ik, in vereeniging met ...., eene aanvraag gronden, om *koncessie tot den aanleg van een spoorweg van Samarang naar de Vorstenlanden.*

Bij aankomst te Marseille was het eerste nieuws, dat ik over Nederland vernam, het berigt in „*Galignani's Messenger*": dat de Tweede Kamer het XI hoofdstuk der begrooting verworpen en de Minister van Koloniën ten gevolge daarvan zijn ontslag had aangeboden.

Zonder hier in nadere uiteenzettingen te treden over deze verwerping van het XI hoofdstuk (het eerste voorbeeld van dien aard), zal ik alleen als mijne overtuiging te kennen geven, dat ik die aftreding in elk opzigt beschouw als eene weldaad voor Nederland en Indië, niet alleen, omdat gedurende den tijd, dat de heer J. J. ROCHUSSEN de portefeuille van Koloniën in handen had, vele gewigtige aangelegenheden niet zijn geregeld, die sedert lang hadden behooren geregeld te worden, en waarvoor onder *zijn* ministerie weinig kans bestond, maar ook en vooral, omdat die Minister, aangaande sommige, nog te regelen, onderwerpen (bij voorbeeld de spoorwegkwestie), reeds aan een programma was gebonden, dat bij eventuële opvolging Indië moest benadeelen, en omdat hij eene regeling der suiker-

kultuur en de daarvoor te sluiten kontrakten had bevolen, die voor alle belanghebbenden in Indië en Nederland, evengoed als voor den staat, verderfelijke gevolgen moest na zich slepen; eene regeling, zoo gebrekkig en gedeeltelijk zoo onuitvoerbaar, dat zelfs de heer PAHUD, anders de volkomen lijdelijke uitvoerder der ministeriëele bevelen, geaarzeld heeft, die regeling te publiceren en voor Indië verbindende te maken.

De val van den Minister doet die regeling mede vervallen, en *regeling bij de wet* is voortaan eene kwestie van „to be or not to be" voor elkeen die zich met de portefeuille van kolonien wil belasten.

Die uitkomst moet worden beschouwd, als een gevolg der houding, door de liberale partij in deze zaak aangenomen; als een gevolg der beginselen, die zij voorstaat en der kracht die deze beginselen bij de wetgeving hebben verkregen.

Op dat standpunt gekomen, behoort nu, mijns inziens, de liberale partij al dadelijk een stap verder te gaan, want de kwestie is niet beslist door afbreken alleen, zij moet beslist worden door weder opbouwen, en wel door *spoedig* opbouwen, waar zoo vele en gewigtige belangen door langer wachten worden in gevaar gebragt.

Het is waar, en ik heb er de bewijzen voor in handen, dat de voorgestelde regeling der suikerkontrakten door nagenoeg *alle* belanghebbenden alleen dáarom als aannemelijk is beschouwd, omdat zij de deur opent voor dadelijke en gedurige wijzigingen en aanvullingen, en omdat men op die wijzigingen *rekende*. Indien men daarbij beweert, dat de suikerkwestie *niet anders kon* geregeld worden, dan zal ik op dit oogenblik die beweringen in haar geheel laten, en alleen doen opmerken, dat eene regeling, die alleen met het oog op de te wachten veranderingen (die niemand kan overzien) en verbeteringen als aannemelijk wordt beschouwd, in geen geval is eene *geregelde*, maar alleen eene op nadere regeling wachtende, dus *ongeregelde*, *regeling*.

Zoodanige regeling kan *bij de wet* niet plaats vinden, maar het behoort en *zal* zal zijn eene regeling, die een wezenlijk einde maakt aan de veeljarige onzekerheid, en die de toekomst der suikerkultuur op Java, zoowel als de daaruit voor den staat te verwachten voordeelen, op vaste grondslagen vestigt.

Thans heerscht die onzekerheid ten volle en is niet geëindigd door den val van den Minister van Koloniën. Wanneer men nu in het oog houdt, dat daarbij niet alleen het belang van honderden huisgezinnen, maar ook dat van nijverheid, scheepvaart en handel in 't algemeen op het spel staat, dan zal elkeen, tot welke partij hij ook behooren en welk beginsel hij moge aankleven, mij moeten toestemmen, dat *de regeling der suikerkultuur bij de wet* de eerste aangelegenheid moet wezen, waaraan een optredend Minister behoort te denken, en waarop alle partijen, bij de heropening der Kamer, behooren aan te dringen.

De liberale partij, die de voorgenomen regeling afgekeurd, en feitelijk onmogelijk heeft gemaakt, blijft hierbij altijd op den voorgrond.

De regeling op zich zelve is uiterst gemakkelijk voor hem, die Indië kent en het gepaste verband niet uit het oog verliest, dat ook ten deze tusschen de belangen van Nederland en Indië moet bestaan, een belang, dat, behoorlijk toegepast, de kwalifikatie van *Nederlandsch* of *Indisch* verliezen en die van *algemeen belang* zal aannemen.

Mijne denkbeelden over die regeling zijn sedert vele jaren bekend, en ik heb in het sedert door anderen geschrevene nog geen enkele reden kunnen vinden, om van denkbeelden te veranderen; en wanneer ik naga, wat daarover tusschen u en mij sedert jaren schriftelijk en mondeling is verhandeld, dan kom ik tot de konklusie, dat wij het in de hoofdbeginselen altijd volkomen eens waren en nog zijn, en dat men alleen door woordverdraaijing daarin verschil heeft kunnen vinden.

De hoofdpunten der regeling komen mij voor, in groote trekken de volgende te zijn:

1). Dat het belang van den staat, zoowel als dat der inlandsche bevolking (alle vroegere verklaringen of beloften ter zijde gesteld), vergen, dat de regelen, bij de wet te stellen voor de toekomst der suikerkultuur in Nederlandsch Indië, op de tegenwoordige kontraktanten, *die zich aan die regelen onderwerpen*, worden toegepast, *zonder* dat die kontraktanten worden onderworpen aan konkurrentie met mededingers; met andere woorden:

dat de bestaande kontrakten met de kontraktanten, volgens de eens vastgestelde regelen, *onderhands* worden verlengd.

2.) Dat de verlenging voor *ten minste tien jaren* worde vastgesteld, daar een korter termijn zoowel de uitvoering der regeling als de ontwikkeling der kultuur zoude benadeelen.

3.) Dat voor den Gouvernements-aanplant een *vast tantum* als levering per bouw worde aangenomen.

4.) Dat een *afdalende* gedwongen aanplant tot beginsel gemaakt worde, en dat de fabrikant van den, *door vrijwillige overeenkomsten te verkrijgen*, aanplant eene belasting per bouw betale, onder den vorm van landrente, geëvenredigd aan de te verwachten opbrengst der velden, of voor korteren of langeren tijd vast te stellen bij het aangaan der kontrakten; ten einde de onzekere winsten der regering, die thans afhangen van den marktprijs der produkten, te vervangen door eene vaste belasting op den grond, die voor de kultuur van produkten van uitvoer wordt gebezigd.

Ziedaar, mijnheer de Redakteur, eenige gedachten, die ik gaarne in het eerstkomend nummer van uw tijdschrift zoude zien gepubliceerd.

Mogten uwe denkbeelden over deze zaak in 't algemeen met de mijnen overeenstemmen (en ik vermeen daarvan zeker te zijn), dan zal eene bijvoeging van uwentwegen in dien zin niet alleen aan de belanghebbenden in Indie tot groote gerugststelling verstrekken, maar ook in Nederland zal men zien, dat men, bij rationele regeling der suikerkultuur, van den afgevaardigde uit Almelo niet dan kordate medewerking heeft te wachten.

Men slotte nog een enkel woord. Men deelt mij mede, dat men mij in Nederland heeft genoemd „*l'enfant terrible du parti libéral*."

Heeft men dit gezegd in dien zin, dat ik de waarheid voorsta, *onverschillig*, *ten wiens behoeve*, *of tegen wien dan ook*, dan beschouw ik die kwalifikatie als eervol en neem haar aan, onder dien verstande, dat zij, die beweren, dat de liberale partij de waarheid niet *wil* hooren, alleen door de meest gezochte verdraaijing van woorden en denkbeelden die konklusie kunnen verdedigen. Bovendien hoop ik, dat bij elke *wettige* regeling van Indische aangelegenheden (bij name ook die der suikerkultuur) zal blijken, dat de liberale partij in Nederland het omtrent de hoofdbeginselen altijd met die in Indië eens was, en dat ook heden tusschen hare leiders geen verschil van gevoelen bestaat.

Ik heb de eer, mij met onderscheiding te noemen,

H. J. LION.

Zonder dat wij ons over de bijzonderheden, die in eene wet, regelende de suiker-industrie op Java, te huis behooren, kunnen uitlaten, willen wij gaarne erkennen, dat naar onze meening, die wet gegrond moet zijn op de beginselen, in art. 56 van 't regeringsreglement vervat.

Door die wet moeten wij eene schrede nader gebragt worden tot den „toestand, waarin de tusschenkomst des bestuurs kan worden ontbeerd", tot den toestand van vrije nijverheid en ondernemingen.

Eene loyale medewerking daartoe van de tegenwoordige suikerkontraktanten zou in alle opzigten wenschelijk zijn. En indien zij genegen worden bevonden, om de voorwaarden, daartoe leidende en die ons binnen een zeker tijdvak tot het doel kunnen brengen, aantenemen, dan zou ik volstrekt niet inzien, waarom het Gouvernement met hen niet zou kontrakteren. Die voorwaarden zouden onder anderen ook in 't algemeen dergelijke bepalingen kunnen bevatten, als door den heer LION zijn aangegeven.

Maar één punt mag daarbij niet worden uit het oog verloren. Iedereen, die op Java voor eigen risiko en door eigen kracht eene suikeronderneming wil beginnen, moet daarin door de regering niet worden belemmerd. Regelen moeten gesteld worden, tot bescherming zoo wel van den ondernemer als van de bevolking, en daartoe behoort ook de bepaling der voordeelen, die de schatkist van dergelijke ondernemingen zal genieten.

De wet behoort zoodanig ingerigt te zijn, dat zij niet alleen de tegenwoordige suiker-industrie in stand houdt en beschermt, maar bovenal, dat zij die industrie gelegenheid geve tot die groote ontwikkeling, waarvoor zij, met het oog op den vruchtbaren grond en de arbeidzame bevolking, vatbaar is.

De heer G. L. BAUD heeft gemeend, eenige bijzonderheden te moeten mededeelen, betreffende het hem toegelegde pensioen van *f* 7500. Daar wij, in onze vorige aflevering, over dit onderwerp onze meening hebben gezegd, brengt de onpartijdigheid mede, dat wij de door hem gegeven ophelderingen overnemen uit het blad, waarin hij ze plaatste. Dat blad is de *Nederlandsch Indië*! En de brief aan den redakteur van dat blad luidt aldus:

Mijnheer de redakteur, In de Tweede Kamer der Staten-Generaal is aanmerking gemaakt op het, aan den ondergeteekende toegelegd, pensioen van *f* 7,500.

Men heeft dit doen voorkomen, als een aan hem bewezen *gunst*, en aangezien hij nu *volstrekt niet* op *gunsten* gesteld is, zoo wenscht hij de onderwerpelijke aangelegenheid eenigermate toetelichten.

Bij besluit der Indische regering van den 28sten Augustus 1844 N°. 1 A., werd aan den ondergeteekende te kennen gegeven, dat *het belang van den lande*, om hem als nog in de betrekking van direkteur der kultures werkzaam te doen zijn, oorzaak was, dat hij toen niet tot direkteur-generaal van Financiën bevorderd werd.

's Lands belang was oorzaak, dat hij als direkteur der kultures bleef fungeren, en het zou dus wat hard geweest zijn, om hem *voor dat belang* tot eene te zware boete te veroordeelen, en zulks te meer, daar hij door de menigvuldige overplaatsingen in Indië, telkens met *verhooging van rang*, doch de twee laatste malen met *vermindering van inkomsten*, geldelijk reeds zwaar geboet had.

Toen hij dus in 1845 *wegens ziekte* met verlof hier te lande aankwam, *reklameerde* hij een verlofstraktement, geëvenredigd van het ambt van direkteur-generaal van Financiën, en dit werd dan ook toegestaan bij ministeriële beschikking van den 23sten April 1846 N°. 5, L. A.

De ondergeteekende is, na expiratie van dat verlof, hier te lande werkzaam gebleven tot het jaar 1852, en werd toen, zonder daartoe verzoek te hebben gedaan, gepensioneerd met *f* 6000, als direkteur der kultures. Hij bleef desniettemin, in verschil met vroeger en anderen, zonder eenige toelage, zitting houden in den raad van state, en verzocht in 1858 dat die zitting hem (even zoo als zulks aan de Oost-Indische ambtenaren met verlof geschiedde) in dienst mogt worden aangerekend. Zoodoende zou zijn pensioen als direkteur der kultures tot het maximum van *f* 7,200 geklommen zijn.

Dit werd echter van de hand gewezen, doch later werd hem, bij ministerieel besluit van den 13 Januarij L. A. N°. 7, kennis gegeven, dat het zijner Majesteit den Koning had behaagd, om hem, bij besluit van den 4den te voren N°. 60, met ingang van 1 Januarij van dat jaar, te stellen in het genot van een pensioen, groot *f* 7,500, overeenkomstig de klasse, waarin het ambt van direkteur-generaal van financiën is gerangschikt.

Met het oog nu op het, in den hoofde dezes aangehaalde, besluit der Indische regering van den 28 Augustus 1844, N°. 1 A., in verband tot zijne dienstbetrekking hier te lande, was gemeld koninklijk besluit *billijk* en *regtvaardig*.

'S GRAVENHAGE,
December 1860. G. L. BAUD.

Wij veroorlooven ons eenige opmerkingen op dezen brief aan de redakteur van *de Nederlandsch Indië*.

Ter beoordeeling der vraag, of het „gemeld koninklijk besluit" billijk en regtvaardig was, moet men niet alleen het oog vestigen op het besluit der Indische regering van 28 Augustus 1844, waarbij aan den heer G. L. BAUD werd te kennen gegeven, „dat *het belang van den lande*, om hem als nog in de betrekking van direkteur der kultures werkzaam te doen zijn, oorzaak was, dat hij toen niet tot direkteur-generaal van financiën bevorderd werd"; maar ook op de verklaring, door den heer G. L. BAUD zelven gegeven, in een officieel stuk van 10 Julij 1843, „*dat hij zich weinig op het finantiewezen heeft toegelegd.*"

De ministeriële beschikking van 13 Januarij 1857, waarbij den heer G. L. BAUD kennis werd gegeven, dat hij in 't genot werd gesteld van een pensioen groot *f* 7,500, eenige honderde guldens hooger dan hij zelf gevraagd had, is afkomstig van den heer Mr. P. MIJER, die voor zich zelven later een pensioen van *f* 10,000 wist te verwerven, zonder dat hij ooit het ambt had vervuld, waaraan het verbonden is.

Passez moi le poivre et je vous passerai la moutarde.

Zou de volgende aanmerking van den heer THORBECKE, waartegen deze brief van den heer G. L. BAUD voornamelijk gerigt schijnt, nu hare kracht hebben verloren?

„Bovenal heeft mijne aandacht getrokken, wat ik in de staten des ministers lees over de verhooging van pensioen, toegekend aan iemand, die tot direkteur-generaal van financiën had *kunnen* zijn benoemd, en aan een ander, die in vervolg van tijd vice-president van den raad van Indië had kunnen worden. Ik begrijp, dat, wanneer het eigenbelang op alle stoelen is gezeten, hij, die algemeen belang en regtvaardigheid ter sprake zou willen brengen, te laat komt. Maar ik kan mij toch niet weerhouden van ernstig beklag, dat aan bedenkingen, aan verzoeken, aan konsideratiën, enkel op eigenbelang gegrond, op die wijze bij ons wordt toegegeven."

Er was onlangs een verdienstelijk ambtenaar, die de hulp van 't Gouvernement inriep. Hij had het land meer dan een derde van eene eeuw gediend, had gedurende die lange loopbaan niets kunnen besparen en leefde nu van een klein pensioen. Huisselijke tegenspoeden bragten hem in ongelegenheid, en nu wendde hij zich tot de regering, om eene tegemoetkoming te vragen van eenige weinige honderden guldens, eene gunst die aan anderen, op dezelfde gronden waarop hij ze vroeg, meer dan eens was toegestaan.

Maar zijn verzoek werd gewezen van de hand.

Op de beruchte pensioen-lijst komt een gepensioneerde ambtenaar voor, met een bedrag van *f* 12,000 's jaars.

Eenige jaren geleden werd die ambtenaar, op betrekkelijk jeugdigen leeftijd, benoemd tot lid van den raad van Indië, onder voorwaarde dat hij het ambt van direkteur-generaal van finantiën daarbij zou blijven waarnemen.

Die benoeming was hem natuurlijk hoogst welkom, en hij aarzelde geen oogenblik de gestelde voorwaarde aan te nemen.

Een jaar of wat later begaf hij zich met verlof naar Nederland. Zijn eerste werk was, den Minister van Koloniën, den heer J. C. BAUD, onder 't oog te brengen, hoezeer hij was verongelijkt. Hij had gedurende geruimen tijd eene dubbelde betrekking waargenomen, zonder daarvoor dubbeld beloond te zijn!

De Minister begreep onmiddelijk, hoe groot het onregt was, hem aangedaan, en schonk hem eene som van *f* 25,000 uit 's lands kas.

Maar dat geschiedde uit een hoogst gewigtig beginsel van koloniale wijsheid en diepe staatkunde. Dat geschiedde, om een krachtig dementie te geven aan de Westersche denkbeelden, die eene vroegere regering in de Oostersche maatschappij van Indië had gebragt. Dat geschiedde om, door een schitterend feit, te doen zien, hoe verkeerd het besluit is, door den Kommissaris-Generaal DU BUS den 19 Augustus 1826 (*Staatsblad* nº, 39) genomen, en van den volgenden inhoud:

Gelet op de bepalingen, vervat in een Koninklijk besluit, krachtens welke in Nederland is vastgesteld, dat bij eene kumulatie van twee posten, boven het traktement, aan de vaste of

voornaamste der beide plaatsen verknocht, voor de waarneming van de tweede betrekking, geene bezoldiging mag worden genoten, de jaarlijksche som van *f* 300 te boven gaande.

In aanmerking nemende, dat er geene reden bestaat, waarom niet het beginsel, bij bovengemeld besluit in Nederland vastgesteld, insgelijks op deze bezittingen van het moederland kan worden toepasselijk gemaakt, indien slechts het maximum der som, voor de waarneming van eene tweede betrekking vastgesteld, in evenredigheid gebragt worde tot de meerdere duurte, waarop de levensmiddelen en andere behoeften hier, in vergelijking van Nederland, te staan komen.

Heeft goedgevonden en verstaan, te bepalen:

Van en met 1 September aanstaande, zal, ingeval van kumulatie van twee of meer ambten, hetzij civile, militaire of andere, ten hoogste toegestaan worden eene jaarlijksche som van *f* 600; zijnde hiervan slechts uitgezonderd de amanuensis of administrateurs der civile en militaire weduwen- en weezenfondsen, en van het verhoogde militair pensioenfonds, als zijnde deze ambtenaren voor deze werkzaamheden niet uit 's lands fondsen betaald.

Zie, dat zijn Westersche denkbeelden, die in eene Oostersche maatschappij niet te huis behooren.

Maar, vraagt misschien een betweter, die alles afkeurt, maar waarom dan niet dit besluit ingetrokken? Thans prijkt het nog altoos in het Staatsblad!

Daarvoor is eene gegronde reden. Men beroept er zich op, zoo dikwijls het noodig is, om lastige verzoeken van lieden, die niet tot de gunstelingen behooren, af te wijzen. Als gij het nut daarvan niet begrijpt, dan komt dat van uwe Westersche denkbeelden!

De heer Mr. P. MIJER kan thans beschouwd worden als de meest behoudende van alle behoudende koloniale mannen. Hij heeft zich op het standpunt geplaatst van: behoud van 't kultuurstelsel; niets daarnevens; geene ontwikkeling van vrije industrie hoegenaamd, opdat het kultuurstelsel geene schade lijde.

In eene redevoering, vol algemeene loftuitingen op dat stelsel, leest men onder anderen het volgende:

Dat stelsel, de vrucht eener zeer langdurige en proefhoudende ervaring, is daarom volkomen berekend, om de welvaart te verzekeren van de inlandsche bevolking op Java, omdat het haar tot werkzaamheid prikkelt, en ongeschonden laat wat die bevolking aan hare oude instellingen gehecht doet zijn. Het handhaaft de inlandsche aristokratie in het behoud van den invloed, die onder de aartsvaderlijke vormen der maatschappij aan de hoofden der geslachten wordt ingeruimd, zonder hun een *eigen gezag* over de bevolking te verleenen. Het handhaaft de bevolking bij het behoud dier gemeentelijke inrigtingen, welke zich langzamerhand in den loop der eeuwen, als van zelf uit het volkskarakter en de maatschappelijke eischen en behoeften hebben ontwikkeld.

't Schijnt, dat de ontwikkeling der „gemeentelijke inrigtingen" thans is afgeloopen, en dat de toestand nu voortaan blijven moet, gelijk „de loop der eeuwen" dien, uit „het volkskarakter en de maatschappelijke eischen en behoeften", heeft doen geboren worden.

't Schijnt, dat de heer MIJER ontwikkeling in de Hindoe-periode en Islam-periode op Java erkent, maar ze onder het Nederlandsche bestuur niet wil aannemen.

't Schijnt, dat de Javanen zich met hetgeen „de loop der eeuwen" hun heeft aangebragt zullen moeten tevreden stellen, als de heer MIJER over hun lot te beslissen heeft.

Jammer maar voor den heer MIJER, dat de Javaansche maatschappij uit menschen en niet uit steenrotsen of trachyt-massa's bestaat. Nu is er, in weerwil van de Mijersche staatkunde, niet aan stilstand te denken.

Nu is waar 't geen de man, op wien hij zich zoo gaarne beroept, de heer J. C. BAUD reeds in December 1851 in de Tweede Kamer heeft gezegd: „Hetgeen bestaat kan niet aldus blijven bestaan, om de eenvoudige reden, dat in elke maatschappij de kiem ligt van verandering en ontwikkeling. Ook zonder dat daartoe eenige poging van regeringswege wordt aangewend, zal de maatschappelijke toestand der Javanen zich van lieverlede wijzigen. Eene verstandige regering zal er op bedacht zijn, aan die veranderingen den weg te wijzen, die het beste voorkomt; maar verandering heeft er plaats, hoewel langzaam, al zit de regering stil.

Over de geschiedenis van Bandjermasin, in de laatste jaren, 1857—1860.

Het is eene opmerkenswaardige geschiedkundige bijzonderheid, dat de voornaamste rollen, bij de woelingen in en den ondergang van rijken en staten en vorstengeslachten in den Indischen archipel, gespeeld zijn geworden door vrouwen. Op Java vindt men de vrouwen als aanleidende oorzaak van oorlogen, sinds den tijd van den aanvang der meer zekere geschiedenis. De rijken van Singosari, Galoe, Padjadjaran, Modjopahit, Singapoera in de oudheid, vóór de XVI eeuw, hebben aan vrouwen en vrouwenzaken de middelijke oorzaken van hunnen ondergang te danken. In de latere tijden zijn Mataram (1706, 1726, 1754, 1810), Bantam (1746, 1808, 1832), Cheribon (1662, 1681) door vrouwen in ongelegenheid geraakt; Boni is door eene vrouw in verzet, Beroe gescheiden, Tanah-Boemboe verdeeld, Kotaringin afgescheiden geraakt; en de intrigues eener, meer dan negentigjarige, vrouw hebben het voormalig rijkje van Bandjermasin in opstand gebragt, en, ten gevolge daarvan, vernietigd.

Deze oude vrouw is de njai-ratoe KAMALA-SARI, weduwe van de sulthan's SLEMAN en ADAM van Bandjermasin, moeder van den in 1852 overledenen sulthan moeda en grootmoeder van den sulthan TAMDJID-OLLAH, (1857—59) en van diens broeder, den oproerigen rijksbestierder, pangeran HIDAJAT-OLLAH (1857—60).

Het opperhoofd HALEWIJN noemt deze vrouw in 1824 reeds: „eene in„halige, schraapzuchtige, koopzieke, heerschzuchtige vrouw, van geringe „geboorte, meer heerschende dan de sulthan, en meer gevreesd dan deze" (*Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* II. 88). SALOMON MULLER noemde haar in 1836: „de oudste vrouw van den panembahan (sulthan ADAM), „eene schraapzuchtige, heerschzuchtige, vrekkige vrouw, die het volk kne„velde, de belastingen deed verdubbelen, wijnflesschen vol diamanten be„zat, voorts veel stofgoud en zilvergeld, al hetwelk zij in den grond harer „armoedige woning te Martapoera begraven had." (*Borneo*, *reis Bandjermasin*, 270). De resident VAN DER VEN beschrijft diezelfde vrouw, toen in 1855 ongeveer 90 jaren oud, op gelijke wijze, als geld- en heerschzuchtig, vrekkig, knevelziek. Eenigen der prinsen en grooten waren hare werktuigen, maar daarover nader.

Sulthan (of panembahan) ADAM overleed in 1857. Hij had bij genoemde vrouw verscheidene kinderen verwekt, waarvan:

1o. de oudste, pangeran ratoe, later sulthan-moeda ABDOE RACHMAN, tot opvolger benoemd werd, doch die den 5 Maart 1852, vermoedelijk door toedoen van zijn jongeren broeder pangeran PRABOE-ANOM (voornaam werktuig van KAMALA-SARI), stierf. Reeds in 1841 was er, mede vermoedelijk door denzelfden broeder, een moordaanslag op den sulthan-moeda gepleegd.

2. de pangeran ISMAEL, die in 1833 werd omgebragt, vermoedelijk door zijn jonger broeder pangeran NOCH.

3. de gemelde pangeran NOCH, die in 1842 rijksbestierder werd, met den titel van „ratoe anom mangkoeboemi kentjana"; overleden in 1851.

4. de pangeran PRABOE ANOM (het voornaamste werktuig als boven gezegd), een zeer verwaand, trotsch en belagchelijk individu, die vermoedelijk zijn oudsten broeder deed ombrengen, zijn eigen bijzit vermoordde, en in 1851 en 1852 door de regering (het Gouvernement, de resident, in 1851 P. H. A. B. VAN HENGST, in 1852 A. VAN DER VEN) werd afgewezen, bij de voordragt tot rijksbestierder. Hij was, in 1855, 48 jaren oud.

5. De pangeran SOERIO MATARAM, in 1859 57 jaren oud, zoon bij eene andere vrouw, van geheel andere karaktertrekken dan PRABOE ANOM.

Toen sulthan SLEMAN of SOLIMAN in 1825 stierf, waren er vijfentwintig prinsen aan het Martapoerasche hof, met den titel van „pangeran". Bij den dood van sulthan ADAM, 1857, waren er drie zonen, 13 kleinzonen, 3 broeders, 4 neven, te zamen 23 „pangeran's" aan het hof, ongerekend de sulthan-moeda, de goesti's en de vrouwen met echtgenooten, waarvan eenige mede „pangeran" waren, alsook eenige verdere bloedverwanten met dien titel. In 1855 waren er 29 „pangeran's", ongerekend de verdere mannelijke en vrouwelijke „ratoe's", „goesti's", te zamen 56 personen.

Bij het overlijden van den sulthan moeda, die tien kinderen naliet, trachtte de njai KAMALA haar zoon PRABOE ANOM tot rijksbestierder, en haar kleinzoon HIDAJAT-OLLAH tot troonopvolger te doen benoemen. Daar deze beide personen redenen van ongenoegen hadden gegeven, werden zij gepasseerd, en een broeder van HIDAJAT, die zes jaren ouder was, beide zoons van sulthan-moeda, werd bestemd tot troonopvolger, tevens waarnemend bestierder van het rijk, als sulthan-moeda TAMDJID-OLLAH (10 Junij 1852). Deze zoon volgde zijnen grootvader, sulthan ADAM, als sulthan van Bandjermasin werkelijk op, 3 November 1857; de pangeran HIDAJAT-OLLAH, werd toen rijksbestierder. TAMDJID had als rijksbestierder weinig gezag, evenmin als sulthan. Bij het leven van sulthan ADAM maakten njai KAMALA, met haar zoon PRABOE ANOM en haar kleinzoon HIDAJAT, zich van het rijksbestuur meester, en verdreven zij zelfs TAMDJID van de hofplaats Martapoera, zoodat hij naar de hoofdplaats Bandjermasin (Tatas) vlugten moest. Toen TAMDJID sulthan, en HIDAJAT rijksbestierder geworden was, bleef alles in denzelfden toestand.

TAMDJID had wel gezag bij de bevolking, als sulthan of panembahan, maar moest zich bij het Europeesch bestuur aansluiten, daar hij bij de hof-verwanten geen invloed had. Hij was van een Chinesche moeder van geringe geboorte, en moet zich in zijne waardigheid al zeer gering voor-

gedaan hebben. Hij was in 1857 oud 38 jaren, en had als sulthan moeda ongeveer *f* 17,000 inkomen 's jaars.

HIDAJAT was 32 jaren, geboren van eene prinses (ratoe), halve broeder van TAMDJID; hij had als rijksbestierder *f* 12000, en van apanagiën te Alai, Paramasan, Amandit, Karang-intan en Merga-sari en Basoeng ongeveer *f* 5000, zamen *f* 17,000 's jaars inkomen; maar dit werd onder zijn bestuur vermeerderd door eigen toedoen, ten koste van zijnen broeder den sulthan TAMDJID. Hij is van een zeer goed voorkomen, hield zich meerendeels te Martapoera op, en veinsde vriend te wezen van het Europeesch bestuur. De gevolgen zijn gevoeld in 1859.

De opvolgende residenten te Bandjermasin waren E. F. graaf VAN BENTHEIM TEKLENBURG RHEDA, die in 1859 vervangen werd door C. J. BOSCH, en in dat jaar ook door den majoor E. M. VERSPYCK, als waarnemend resident.

Er bestaat veel overeenkomst tusschen de aanleidende oorzaken en beginselen van opstand in de onderscheidene rijken en staten van den archipel. Een hoofddrijfveer is overal gelijk, eigenbelang, onvergenoegdheid onder voorname prinsen, en ondoorgrondelijke veinzerij: (Mataram 1677, 1686, 1704, 1741, 1745, 1755, 1790, 1814, 1825, Bantam 1741, 1808, Palembang 1811, om niet meer te noemen). Maar ook veel ligt aan de kennis der zeden en gewoonten, bij de hoofden van het Europeesch bestuur, die dikwerf vermeenen en handelen, als of zij met Europesche volken of hoofden te handelen hebben. Dit is ook op Bandjermasin toe te passen, tijdens het bestuur van den resident VAN BENTHEIM, — vroeger kavallerie-kapitein, — welligt ook toe te passen op de vroegere residenten VAN DER VEN en VAN HENGST.

De laatste verwisseling van vorsten in 1857, van sulthan ADAM op diens kleinzoon TAMDJID, was wel niet gepaard of dadelijk gevolgd van woelingen, maar reeds in 1855 en vroeger kende men de partijen en personen, en toch leefde men zorgeloos. In het groote gebied waren slechts vier geisoleerde posten, buiten de hoofdplaats, en de hofplaats was voldoende verre afgelegen, om alle bemoeijenissen van den resident met het inlandsch bestuur te laten varen. Op de hoofdplaats Bandjermasin waren eenige Europesche en andere Christen ambtenaren, beambten en ingezetenen. Te Tabanian was een Europesche posthouder over het landschap Laut-Darat, aan de zuidkust om de oost gelegen. Te Sampit was een Europesche ambtenaar, voor de zuidkustlanden om de west. Te Marabahan was een gezaghebber voor de noordelijke-, en te Poeloe-Petak-Palingkan, een gezaghebber voor de westelijke binnenlanden. Te Kween en Schans „van Tuyll", in de nabijheid der hoofdplaats, waren posthouders. In de oostelijke binnenlanden waren verscheidene Europeanen en gelijken, als beambten van de steenkolenmijnen, woonachtig te Kalangan, Bangkal, Pengaron, vreedzaam werkende sinds eenige jaren, onder bescherming van het Europeesch en inlandsch gezag, met een paarhonderdtal inlanders, even vreedzaam en werkzaam. Te Pattai, een noordoostelijke tak der Barito-rivier, aan de Kapoeas Moeroeng-rivier, en aan de Kwala-Andjaman of Poeloe-Petak rivier, waren Duitsche

zendelingen woonachtig met vrouwen en kinderen, om onder de landzaten christelijke grondstellingen, lezen en schrijven te leeren, waarvan vele kinderen en oude lieden genot hebben verkregen, ofschoon er op weinig bekeerlingen te rekenen viel. De inlandsche bevolking was ingedeeld in rivierdistrikten, die onder hoofden gesteld waren, met de titels van toemenggong, kjai, mangkoe, raden, als anderzins. De dorpen of kampong's staan onder mindere hoofden, en de Europesche gezaghebbers hadden (hebben) toezigt over rivierstreken en distrikten, en hoofdgelden en tollen. De landen, onder het gezag van den sulthan, werden bestierd door den rijksbestierder, HIDAJAT-OLLAH, en waren verdeeld in rivier-distrikten, negerien, hoofdmanschappen. De prinsen en grooten hadden hoofdgelden, gronden, mijnen, tollen en andere inkomsten tot onderhoud. In de vorstenlanden hadden de ingezetenen op te brengen, aan hoofdgelden *f* 5, voorts tollen, heerendiensten, tienden, enz. In de gouvernementslanden werden hoofdgelden van de landzaten, en tollen van de koopwaren geheven. Daar de eenige gemeenschap te water over de groote rivieren is, zullen wij de onderdeelen bij de afdeelingen overzien, wijl dit geschiedkundig overzigt slechts het geheel beschouwt.

De tijd, sinds de verheffing van sulthan TAMDJID, November 1857, tot Februarij 1859, verliep schijnbaar rustig. De eenige tijdingen van Bandjermasin waren slechts: vermelding der produktie van de koolmijnen, van den verkoop van zout, van de heffing der tollen en van de scheepvaart; voorts een reisje van den resident, het welslagen en de waarde van de rijst, en het boren eener artesische put te Goenong-djabok. De steenkolen produktie en het vervoer beliepen in 1856: 14,235 ton; in 1857: 15,499 en in 1858: 20,185 ton, (halve scheepslasten van 2000 pond). De zeetollen beliepen, in 1856 *f* 87,285, in 1857 *f* 84,729. De zoutverkoop uit het monopolie, in 1857: 1132, en in 1858: slechts 905 kojan's van 3300 ponden. In 1858 kwamen er te Bandjermasin aan, 303 raschepen groot 19,446, en vertrokken 295 raschepen, metende 19,381 lasten. De artesische put was reeds diep 61,64 el, in 't begin van 1859. In Februarij 1859 berigtte men van Bandjermasin, dat men voornemens was, den sulthan TAMDJID te Martapoera „te zalven", opdat de bevolking, volgens gewoonte, hem volkomen voor den vorst van het land erkennen zou. De sulthan woonde te Bandjermasin, en vermaakte zich dikwerf met de militairen. De resident vernam niets kwaads, dan nu en dan, dat er zich eene partij tegen den sulthan vormde; maar de sulthan verzekerde, acht maanden lang achtereen, dat dit niets te beduiden had, en de resident vertrouwde hierop. De rijksbestierder, pangeran HIDAJAT, de pangeran's en andere hofverwanten woonden te Martapoera, op een afstand oostwaarts binnenslands, in een soort van kraton, omgeven aan de eene zijde door een aarde wal, aan den anderen kant door palisaden, met een aantal oude woningen. Eenige, min aangename, handelingen van den sulthan, zoo wel als van den resident, zouden hen hebben weêrhouden, om dikwerf te Bandjermasin te komen. Zoo zou de resident enz. Zoo zou de sulthan

met soldaten gedobbeld hebben. Zoo zou de rijksbestierder den door den sulthan te Amoenthai aangestelden adipati DANOE-RADJA eigenmagtig ontslagen, en den nader te noemen DJALIL, zijn afhangeling, aldaar aangesteld hebben — ook eigenmagtig.

In het begin van 1859, en zelfs vroeger, liepen er in het binnenland van Borneo geruchten van oproeping der Bandjerezen tot een opstand. Dat de gemeenschap onder de onbeschaafde horden ook voortgeplant wordt door nieuwstijdingen, vond SCHWANER in 1847 reeds, daar die middenlandsche onbeschaafde horden zelfs van de handelingen der Engelschen in 1844 te Koetei en Berou, en van BROOKE te Serawak, afwisten. Deze tijdingen kwamen te Sintang aan de Kapoeas Bohang in 't hart des lands, en van daar te Batavia; maar de resident te Bandjermasin — wist van niets. De regering zond van Batavia het stoomschip *Ardjoeno* naar Bandjermasin, om nadere tijdingen te vernemen; en aldáár was men over de komst van dit stoomschip verwonderd, daar men van hoegenaamd geene onrust of onlust gehoord had. Weinige dagen later ging de *Ardjoeno* naar Java terug, met het berigt van den resident (VAN BENTHEIM), dat er geen zweem van gevaar of onrust te Bandjermasin te hooren of te zien was (Januarij—Februarij 1859). Zie: *Brieven van den Gouverneur-Generaal aan den Minister van Koloniën, van 23 Januarij, 6 en 22 Februarij* 1859, voorkomende *in de Handelingen der Staten-Generaal.*

Maar ongeveer 14 dagen daarna kwamen er berigten in van den vijandigen geest onder de bewoners en de landen van den sulthan, voornamelijk van Pengaron (om de oost) en Marabahan (om de noord). Onder die ontevredenen bestonden twee partijen, beide gestemd tegen den sulthan TAMDJID. De eene partij wilde den rijksbestierder HIDAJAT, jonger broeder, doch uit eene moeder van edeler geboorte dan de sulthan, tot vorst verheffen, — als zoude dit de wil van sulthan ADAM en naar de aloude landswetten geweest zijn, daar sulthan TAMDJID van eene moeder van geringe geboorte was. De andere partij had aan 't hoofd een oud man, die voorgaf den sulthan TAMDJID te willen onttroonen, een nieuw rijk te scheppen, en die als heilige doorging, vele dagen vastte, sliep, en ten hemel varen zou, — een profeet of afgezant Gods, DJALIL genaamd *). Hij was een oppermagtig gebieder over dood en leven, hemel en aarde, die alle Europeanen verdelgen zou. De landzaten sloegen aan dit alles maar al te zeer geloof. Hij werd „sulthan koening" genaamd, en schijnt een hadji, — pelgrim naar Mekka, — te zijn geweest. Nader werd hij „panembahan moening" geheten, ook „radja." Hij was vroeger door HIDAJAT tot stedehouder der Benoa benoemd, zoo als wij boven zagen.

Eveneens als DIPO NEGORO in 1825, op Java, — was pangeran HIDAJAT een naauwgezet Mohammedaan, van vorstelijk voorkomen, uiterlijk goede manieren, de oudste wettige zoon van wijlen sulthan-moeda. Aanvankelijk

*) Vermoedelijk de hadji ABDOL DJALIL, vroeger assistent hoofdpriester van Martapoera, omstreeks 45 jaar oud.

maakte hij geen openbare aanspraak op de waardigheid, waartoe het volk hem scheen in aanmerking te brengen. Daar zijn verblijf te Martapoera op negen uren afstand van de hoofdplaats Bandjermasin verwijderd ligt, en de resident slechts op den sulthan bouwde, die echter hoogst onverschillig was, zoo waren HIDAJAT's gangen en handelingen zonder toezigt, of bleven die onopgemerkt. Hij ontving duizend guldens 's maands traktement, als bestuurder des rijks: dit werd als plechtanker beschouwd, en alle geheime tegenwerking van zijnen kant niet opgemerkt of geminacht. HIDAJAT was immers een inlander, en de resident een Europeaan van ouden adel — ook in zijne verhouding tot de hoofden der Chinezen, Arabieren en Maleijers, — die, bij opening van zaken, een minder erkentelijke ontvangst voorzagen en daarom zwegen.

De resident ontbood HIDAJAT naar de hoofdplaats, ten einde met hem, als tusschenpersoon voor het landsbestuur, eenige zaken te regelen. HIDAJAT's moeder, beducht dat hij zoude worden gevangen genomen, verzocht om uitstel, of liever, om verschoond te blijven van de opkomst naar Bandjermasin; en daar juist de vasten-maand inviel (22 April 1859), bleef de geheele opkomst van HIDAJAT achterwege. En de resident? deze zag in de weigering tot opkomst niet dat verzet, dat de eerste stap is tot opstand; hij zag geen kwaad, geen gevaar.

Welligt was HIDAJAT bevreesd voor belediging. Toen deze eenige dagen te voren te Bandjermasin aanwezig, en de broeijing der onlusten reeds bekend was, en men de aanhouding van HIDAJAT voorstelde, vond de resident echter geen reden daarvoor; hij had geen mistrouwen hoegenaamd.

Maar gedurende den tijd, sinds de weigering tot opkomst van HIDAJAT verloopen, kwamen er allerlei geruchten in omloop, en wel, dat er eerdaags een algemeene opstand zoude plaats vinden, dat eerst de steenkolen-etablissementen, daarna de noorderpost Marabahan, vervolgens de hoofdplaats zelve aangevallen, en alle Europeanen en Chenezen vermoord zouden worden. Alhoewel de resident alsnu wat bevreesder werd, en zijne woning met geladene geweren deed bewaken, zoo meende men toch te Bandjermasin, dat al die praatjes uitgestrooid werden door den sulthan, uit haat tegen zijnen broeder den rijksbestierder. Als voorzorg werden de militaire posten voor twee maanden van onderhoud voorzien, en zond de resident een stoomsleper naar Java, om van Soerabaja, door middel der telegraaf, hulp van Batavia te vragen, een paar stoomers en eene kompagnie soldaten, aangezien een algemeene opstand Bandjermasin bedreigde.

Dit vaartuig vertrok den 17 April 1859 van Bandjermasin, kwam den 20 April te Soerabaja aan, en dien zelfden dag 20 April werd de kolonel A. J. ANDRESEN, met de stoomer *Ardjoeno*, en met de noodige volmagt, naar Bandjermasin gezonden. Hij kwam aldaar aan den 29 April, en ontscheepte 145 soldaten met een kapitein en twee luitenants, terwijl 80 zee-soldaten aan boord gereed bleven.

In 1787 was, met 80 Sipajers, het land van vijanden gezuiverd geworden. In 1859 vond men het evenwel noodzakelijk, ook te Soerabaja nog

eenige honderd man gereed te houden, waartoe de order gegeven werd op 21 April. Op Java achtte men dit eene geringe zaak, eene kleine expeditie. Te dier tijd waren de gewesten van Boni op Celebes en Palembang op Sumatra mede in militairen oorlog. Te Bandjermasin wist men op 30 April nog niets kwaads.

Maar de aankomst der *Ardjoeno* was reeds te laat, om het lot van vele Europeanen te verhoeden. De kolonel ANDRESEN, die den 29 April aankwam, nam den 30 April het bewind en bestuur over als kommissaris, en de resident VAN BENTHEIM bleef raadsman. De woelingen werden toegeschreven aan een oud man, die den sulthan onttroonen en dan ten hemel varen zou (zoo als boven reeds gezegd is). Maar anderen meenden, dat alles het werk van den rijksbestierder was; deze meening bleek later maar al te juist de waarheid te zijn.

Reeds den 30 April werd de mijn-post te Kalangan aangevallen door eene bende inlandsche opstandelingen. De sergeant SCHOOR, naar Bandjermasin om hulp gezonden, werd op weg vermoord. Den volgenden dag was de dag voor het vermoorden van de Europeanen te Tabanian, Kalangan, Poeloe-Petak, en alle gemeenschap met de hoofdplaats was gestremd. De rijksbestierder HIDAJAT gaf echter den 30 April aan den resident kennis van een voorgenomen aanval op Kalangan, door kwaadwilligen; — men mistrouwde dien prins nog niet genoeg, of zag de zaken nog niet diep genoeg in. Men meende rooverbenden te zien in de opstandelingen, en ontving van de weinig afgelegene oostelijk binnenlands liggende kolenmijnen geene tijdingen voor den derden Mei, toen men vernam dat het etablissement Pengaron aangevallen en in nood was verkeerende.

De kolenmijn-etablissementen van Kalangan, Pengaron, Bangkal waren altijd veilig geacht; aldaar woonden verscheiden Europeanen en Javaansche werklieden sedert lang buiten alle vrees en buiten alle bescherming, vreedzaam en nijver.

Op Java bleef men verstoken van alle tijding, tot in den nacht van 16 op 17 Mei, toen het schip *Colombine*, — een handelsvaartuig, in Holland te huis behoorende, en dat zeven ton goud van Bandjermasin aanbragt, van daar vertrokken des avonds van 11 Mei, — de tijding aanbragt van het vermoorden van alle Europeanen en Christenen op voornoemde kolen-etablissementen; alsmede te Tabanian en in de Kapoeas-rivier, terwijl Pengaron en de post Marabahan aangevallen waren, alles op den eersten Mei. Alstoen verkreeg men de eerste ware tijdingen, dat er werkelijk een staatkundige, maar geen roovers-opstand te Bandjermasin had gebroed, en dat de resident hiervan niets had vermoed, of wel, om de vroegere navraag in Februarij, het gevaarzoo lang mogelijk had verbloemd. Men wil zelfs, dat de bescherming, op de kolen-etablissementen ingeroepen, in het oogenblik des gevaars, niet verleend werd. Alle andere vermoorden waren zonder militaire bescherming geweest. Nu werd ook van Samarang krijgsvolk gezonden, en eenig klein stoomvaartuig, om de groote rivieren te kunnen bevaren.

De moord op de onderscheidene posten aan zoovele Europeanen gepleegd,

deed den opstand een uitgebreid aanzien krijgen. Onze beschouwing der bijzonderheden en omstandigheden, voor zoo verre die, na anderhalf jaar tijds, waren bekend geworden, noopt tot eene splitsing der historische aanteekeningen.

I. *Moord op de kolenmijn-etablissementen.* Den vierden Mei kwamen twee, van Kalangan gevlugte, Chinezen ter hoofdplaats Bandjermasin, en bragten aldaar voor 't eerst de tijding van 't geen den eersten Mei was voorgevallen. De afstand is slechts een groote dagreis, oostwaarts op. Eerst den tienden Mei kwam er eene inlandsche vrouw met gelijke tijding als die der Chinezen. Den elfden Mei, s' avonds, toen de *Colombine* naar Java vertrok, wist men nog niet eens regt wat er gebeurd was, en men hoopte op Java, dat het zoo erg niet zou zijn. In de Gouvernements courant las men, dat het etablissement door de eigen bevolking afgeloopen was geworden, en Pengaron afgesneden was, op 11 Mei. Later is gebleken, dat de moord slechts eene proeve van roof en opstand was, door HIDAJAT aangelegd. Toen dit en zijne veinzerij goed gingen, ging hij al veinzend verder.

Zoo als gemeld is, schreef de rijksbestierder, HIDAJAT, van Martapoera, aan den resident, den 30 April, dat het etablissement Pengaron aangevallen was, of aangevallen zou worden. Den 1 Mei, — volgens anderen, 3 Mei, — vernam men ter hoofdplaats, dat inderdaad Pengaron op 28 April was aangevallen, waarom een kapitein, luitenant en 50 soldaten per stoomboot rivieropwaarts daarheen gezonden werden. Een klerk van Pengaron, ANDRIES JACOB, die naar Bandjermasin om hulp gezonden was, werd, even als de sergeant SCHOOR, vermoord, tusschen Pengaron en Martapoera, op 28 April. De aanvallers werden op 28 April te Pengaron afgeslagen, men versterkte zich door palisadering in het etablissement, waar de grootste hoop menschen bestond uit Javaansche verbannen misdadigers, die trouw bleven. De kapitein UHLMAN, die met genoemd detachement per stoomer de rivier van Bandjer of Martapoera opvoer, zag nabij Martapoera een lijk drijven, en gaf last om het op te visschen. De scheepsgezaghebber deed achterwaarts stoomen, waardoor het roer beschadigd werd en oponthoud ontstond. Kapitein UHLMAN zond toen iemand naar den nabijwonenden rijksbestierder. HIDAJAT verzocht den kapitein aan wal te komen. Aan wal komende, alleen en ongewapend, werd hij door een driehonderdtal gewapende lieden omringd. Daar hij onraad vreesde, ging hij naar de boot terug, en kwam er af met de vlugt, terwijl eenige stemmen riepen om hem vast te houden.

Kort daarop kwam er een priester aan boord, een soort van spion, die de soldaten telde, en bij het achterdek een sabel nam en genoemden kapitein een houw wilde toebrengen. Een kanonnier, die de gangen van dezen spion bespiedde, gaf hem daarop een houw over 't hoofd. Daar 't verder opstoomen naar Pengaron onraadzaam werd geacht, keerde de boot naar Bandjermasin terug, met den verwonden spion. Pengaron bleef alzoo in gevaar; 6 Mei.

Te Kalangan en Bangkal aan de mijnen, kwam reeds den 30 April eene bende opzetten, doch werd verdreven. Maar Zondag 1 Mei, na het doen der gewone betalingen, verspreidden zich de werklieden, en ontving men de tijding, dat de opziener HUPPERTS, te Bangkal, vermoord was. De heer MOTLEY wilde toen daar heen gaan, maar werd reeds op korten afstand vermoord. Daarop werden de opzieners BOODT en doktor HUISINGER vermoord. De direkteur van het etablissement, WIJNMALEN, met de heeren BOUMAN en EISINGER, trokken zich in huis terug, om zich te verschansen, en lieten op het alarmblok slaan; maar niemand daagde ter hulp op. Volgens eenige berigten werd WIJNMALEN vermoord binnen s'huis; volgens anderen stak men het huis in brand, en vermoordde hem met zijne vrouw, toen hij buiten kwam. Volgens weder andere berigten hield hij zich staande door bedreiging met een dubbelloop jagtgeweer, zijne vrouw en kind achter zich, tot dat een inlander bij hem kwam en hem bescherming toezei, zoo hij het geweer afgaf. WIJNMALEN deed dit, en nu stootte de genoemde inlander hem een dolk in 't hart, met de woorden: „neem mij dit niet kwalijk." De vrouw viel den moordenaar aan, maar werd spoedig mede vermoord.

Te Kalangan, kolenmijn Oranje-nassau, werden vermoord:

De heer R. S. O. P. WIJNMALEN, agent of hoofddirekteur voor de kolenmijnen, zijne echtgenoote en oudste zoon, de geneesheer C. W. L. HUISINGER, de boekhouder F. BOUMAN, de elêve's J. J. VAN HEECKEREN en E. F. EISINGER, die zich lang verdedigden, de klerk J. G. ROOS, de leerlingen mineurs G. R. VAN JOOST en J. C. SAMUELSZ, de echtgenoote van den heer MOTLEY, met zoon en twee dochters, zijnde de vader te Bangkal vermoord.

Te Bangkal, kolenmijn Banjoe-irang of Julia Hermina, zijn vermoord:

De ingenieur J. MOTLEY, wiens echtgenoote en drie kinderen te Kalangan vermoord werden, de hoofdopziener W. P. BOODT, te Bangkal gewond, en te Kalangan verder omgebragt, de opziener J. G. HUPPERTS, met zijn kindje.

In de nabijheid van Martapoera werden vermoord:

De klerk ANDRIES JACOB, op 28 April, op weg, de sergeant I. H. SCHOOR, op 30 April, op weg.

Bangkal-Banjoe-irang ligt een paar uren bezuiden Kalangan en Pengaron, eenige uren benoordoosten Martapoera, binnenslands.

Van de Europesche overgeblevenen werden later eenigen te Bandjermasin aangebragt, namelijk:

Drie kinderen van den heer WIJNMALEN, door den mandoor BONTJING gered en verborgen, de echtgenoote van HUPPERTS, met zeven kinderen, de echtgenoote van BOODT, met hare moeder en een kindje, en een kindje van VAN HEECKEREN.

Op de post Tabanian, Laut-Darat, bezuiden Bandjermasin, werd de posthouder MOURITZ, met zijne hoogzwangere vrouw en kind, mede op dien 1 Mei vermoord. Reeds vroeger was het fortje van Tabanian verlaten geworden.

Te Poeloe-Petak (kleine Dajak, noordwest van Bandjermasin) werden de christenzendelingen H. T. ROTT met een kindje, T. WIEGAND (of WIG-

GAND) met zijne vrouw en kind, T. KIND met zijne vrouw, en E. E. HOFFMEISTER met zijne vrouw, alle vermoord, in den morgen van 7 Mei, door de bevolking van Poeloe-teloe en Kalangan. De gezaghebber MAKS was, met de zendelingen A. W. BEIJER, vrouw en vier kinderen, J. W. A. VAN HOEFEN vrouw en drie kinderen, E. DENNINGER met een kind en G. ZIMMER met vrouw en twee kinderen, gelukkig door de vlugt naar Bandjermasin ontkomen. Uit een berigt van den zendeling KLAMMER is het volgende gebleken, omtrent Poeloe-Petak.

2. *Moord in de kleine Dajak, Poeloe-Petak, Kapoeas.* De zendeling KLAMMER maakt melding, dat hij nog den tweeden April (1859) te Poeloe-Petak was, om een huwelijksfeest te vieren bij den zendeling KIND, en dat hij eenige dagen te Tanggahan (Tangoehan), eene kampong aan de Kapoeas Moeroeng, alwaar de zendelingen ROTT en WIEGAND waren gevestigd, doorbragt, om zaken van missionairen aard te behandelen. Toen reeds zouden de voorboden van den opstand zich onder de bevolking (Ngadjoe, Dajak) hebben vertoond, daar de resident drie honderd mannen van Poeloe-Petak naar Bandjermasin had opontboden, om aan versterkingen ter verdediging te werken, en de bevolking zulks weigerde, zelfs tegen betaling en in wederstand met de bevelen, die steeds waren opgevolgd geworden.

Te dier tijd zouden zich ook in 't Poeloe-Petaksche, zoowel als elders in de sulthans en Gouvernements landen, zendelingen vertoond hebben van den reeds genoemden usurpateur (nieuwen koning van 't land), en die zending zou van uit de landen van den sulthan gekomen zijn, om alle de volkshoofden te nopen tot het erkennen van dien nieuwen vorst, waarin alle die hoofden ook zouden hebben bewilligd, voor een gulden hoofdgeld.

Van lieverlede werden de omstandigheden en geruchten in het distrikt Poeloe-Petak van zoodanigen aard, dat de posthouder en civiele gezaghebber der groote en kleine Dajak, H. G. MAKS, het raadzaam vond, met vrouw en vier zendelingen met hunne familiën (A. W. BEIJER, G. W. VAN HOEFEN, E. DEMMINGER en G. ZIMMER), hals over kop naar Bandjermasin te vlugten, alle hunne bezittingen achterlatende.

De stoomboot *Tjipannas*, te dier tijd ter hoofdplaats voorhanden, werd in den morgen van 6 Mei voor Poeloe-Petak bestemd, met 25 man soldaten, om die post te bezetten. Daar dien dag het detachement van de Martapoera rivier terug kwam, van een vergeefsche reis naar Pengaron, zoo werd de eerste luitenant met de zending naar en bezetting van Poeloe-Petak belast. Deze officier kwam den 7 Mei, des avonds elf uur, onverrigter zake te Bandjermasin terug. Hij was niet bestand tegen vrrmoeijenis en waken; de vergeefsche expeditie naar Pengaron was een goed voorbeeld om ook terug te keeren. Maar Pengaron hield zich zes weken lang staande doch te Poeloe-Petak was het reeds te laat.

Een luitenant van minderen rang, BICHON, bood zich nu aan: de kommissaris ANDRESEN stond hem dit verzoek toe. De *Tjipannas* stoomde 's middags om één uur van 8 Mei van Bandjermasin, met 15 infanteristen

en 4 artilleristen. Daar men vernomen had, dat de opstandelingen van de kolen-etablissementen de ijzeren laadschouwen geroofd hadden, (de eenige weg voor afvoer was voorbij de hoofdplaats,) en daarmede de oevers der rivieren verwoestten en de blanken vermoordden, zoo ging de gevlugte gezaghebber MAKS mede, en wendde men eerst rivier opwaarts, langs de Barito, naar de post Marabahan, die door Dajak's van 't bovenland, onder toemenggong SOERAPATI, aangevallen stond te worden, volgens berigten. De *Tjipannas* overnachtte hier van 8 op 9 Mei, en stoomde toen weder rivier afwaarts, de kwala-Andjaman of Poeloe-Petak rivier in, en kwam des avonds van 9 Mei voor Palingkau, hoofdkampong van het distrikt, en vervolgens, omstreeks half zeven, voor de andere negeriën van Poeloe-Petak. De gevlugte zendelingen, mede aan boord den togt doende, vonden hunne woonstede, en die der bevolking verlaten, deels uitgeplunderd; doch van een Chinees en een getrouw inlandsch hoofd vernam men, dat zoowel in Poeloe-Petak als aan de Kapoeas-Moeroeng, te Tangoehan, de Europesche Christenzendelingen vermoord waren geworden, in den morgen van 7 Mei, door opstandelingen van Kalangan en Poeloeteloe. Dit was alzoo gebeurd, ná dat de gezaghebber MAKS, met de genoemde vier zendelingen, naar Bandjermasin was gevlugt, en juist onderwijl de vroeger genoemde luitenant, den 6 Mei van Banjermasin vertrokken, in stede van naar Poeloe-Petak te gaan, onverrigter zake terug keerde, met de stoomer *Tjipannas*. De zendeling KIND, die eerst eene maand geleden gehuwd was (2 April, te Poeloe-Petak), zijne vrouw, voorts de zendelingen ROTT en WIGGAND, met vrouw en twee kinderen, waren omgebragt, de huizen verwoest, de Christenkerk verbrand, de kokosboomen omgehakt; de woning van den gezaghebber MAKS werd geheel leeg geplunderd.

Te Poeloe-teloe, aan de monding der Kapoeas, waren ook de woningen der zendelingen en het kerkje verbrand, en de kokosboomen omvergehakt. Evenzoo te Barimba, Poeloe-Petak-rivier, woonplaats van KIND.

De vrouw van den zendeling ROTT met hare twee kinderen werd, bij den moord, door een inlandsch hoofd gered en verborgen. ROTT woonde te Tanggoehan of Tanggahan, een eind ver de Kapoeas-rivier op, waar deze nog Mentangai heet. Toen de *Tjipannas* des middags om één uur van 9 Mei voor Tanggoehan kwam, stond de vrouw van ROTT met hare twee kinderen aan dien rivieroever, en werd alzoo gered, met een paar bedienden van den gezaghebber. Alle bezittingen der Europeanen waren verwoest en verspreid; menig voorwerp werd later teruggevonden op andere plaatsen.

3. *Moord in de groote-Dajak* (*Kahajan-rivier*). Aan deze groote rivier waren, te Boentoei (Boendai, woonplaats van het hoofd der beneden Kahajan, raden SINGAPATI, die door SCHWANER en MAKS als een goedaardig inlander wordt beschreven), gevestigd, de zendeling E. E. HOFFMEISTER, vrouw, zusters en vier kinderen. Deze werden den 9 Mei reeds aangevallen door de opstandelingen, die de zusters in hare slaapkamer overvielen, en den man en de vrouw, die elkander omarmden, de hoofden afsloegen. De

vier kinderen, waarvan het jongste drie maanden was, werden eerst door een inlandsch hoofd verborgen, daarna weggevoerd, doch later overgeleverd, te Marabahan, aan den gezaghebber BANGERT, die ze naar Bandjermasin zond, in Junij. Toen de stoomer *Tjipannas* den 14 Mei voor Boendai kwam, en de moord van een Chinees vernam, vonden de luitenant BICHON en gezaghebber MAKS de woning van HOFFMEISTER verwoest, en op een honderd vijftig schreden afstands de lijken, los weg onder aarde verstopt, zonder hoofden, en geheel naakt, de handen afgekapt.

De opstandelingen waren alzoo van de ooster binnenlanden westwaarts opgegaan. Alleen een zendeling te Pattai om de noord, de post te Marabahan, mede om de noord, en de gezaghebber te Sampit, om de west van Bandjermasin, bleven gespaard en in leven. Alhoewel het de meening schijnt te zijn geweest, om te Sampit eene algemeene bijeenkomst van onvergenoegden te houden, bleef Sampit echter, schoon in spanning, tot rust. De eerste Gouvernements bezending was die van de *Tjipannas*, 16 Mei.

Deze opstandelingen werden geacht te zijn Mohammedanen, van het landschap Moening, beoosten Bandjermasin. Als hunne hoofden werden genoemd, in het noorden van Bandjermasin, in de zoogenaamde Benoalima, de genoemde DJALIL, c. s. In de Kapoeas-Moeroeng en Kwala-Andjaman (rivieren) achtte men de bende op 150 koppen, onder aanvoering van zekeren goesti ASSIN (TASSIN?) neef des rijksbestierders, die vier geroofde ijzeren laadschouwen bij zich had, en zich genesteld had te Poeloeteloe, aan den mond der Kapoeas, en in den Kahajan-tak Soengi Roengan, van ouds bekend als eene binnenlandsche verzamelplaats in kwaden reuk. Aldaar werden de geroofde goederen en vaartuigen van de zendelingen verzameld, en een aantal wilde horden bijeen gebragt, tot een 700 tal koppen, waarmede men een aanval op Marabahan voor had. De hoofdrivier, tusschen de Kwala-Andjaman en Marabahan, werd door zekeren goesti GANI, en van Marabahan tot Tabas, benedenrivier, door een broeder van gemelden DJALIL verontrust, en de gemeenschap gestremd.

In het noorderdeel des lands, aan de bijrivier Pattai, in het dorp Marontohoe waren mede twee Duitsche Christen-zendelingen gevestigd, E. DENNINGER en C. KLAMMER. Deze ontkwamen op verschillende tijden. DENNINGER nam reeds den 22 April de vlugt, en kwam nader behouden te Bandjermasin aan; maar KLAMMER bleef nog vier weken aldaar. Hij noemt de plaats „Maratava"; BANGERT noemt haar „Marontohoe", op drie uren afstands van de grenzen der vorstenlanden. Tot daar was de mare van den wonderdadigen nieuwen vorst doorgedrongen, die de Hollanders zoude verdrijven. De omliggende bevolking van Pattai en Sihong nam die mare voor waarheid aan, maar weigerde toe te laten, dat de zendeling KLAMMER vermoord werd. Op den 5 en 7 Mei kwamen de opstandelingen, 20 en 50 koppen sterk, tot dat einde te Marontohoe. Toen evenwel in 't begin van Mei ook tot daartoe bekend werd de moord van Kalangan, Poeloe-Petak en Tangoehan, vertrok KLAMMER mede van daar; doch het opperhoofd toemenggong DJAJA, die het

noodige voor de vlugt bezorgde, ging met hem mede ter veiligheid, op den 20 Mei. Onder weg werd hij, bij de kampong Haran, ontmoet door eene bende Mohammedanen, de vermoedelijke moordenaars van Tangoehan, die de geleiders wijs wilden maken, dat Bandjermasin en Marabahan verwoest en alle Europeanen vermoord waren, toonende zij bevelschriften van den zoogenaamden nieuwen vorst, om alle Europeanen te dooden, gelijk zulks te Poeloepetak, in de Kapoeas en de Kahajan was geschied. Maar daar er een aantal omwonende landzaten toeschoten, en de Pattaiers anders dachten dan de Ngadjoes, zoo werd KLAMMER niet uitgeleverd, maar de rivier afgevoerd. Daar KLAMMER, die dit zelve verhaalde, twee jaren lang onder de Dajaks van Pattai gewoond had, zoo is zijn verhaal genoegzaam aannemelijk. Hij verhaalt verder, dat er tot zijn ontzet een 200tal landzaten toeschoten, en de 18 Mohammedanen in toom gehouden, doch niet aangevallen of ontwapend werden, als strijdig met de lands zeden. Men gaf KLAMMER slechts vrijgeleide tot aan den uitgang der Pattai, alwaar hij de stoomer *Celebes* ontmoette, waarmede de kolonel ANDRESEN op een verkenningstogt was. Aan het opperhoofd werd ƒ 50 en aan de roeijers eenige pikols zout geschonken, als belooning.

Daar de eenige gemeenschap naar de onderscheidene landsdeelen over water is, en door de aankomst van klein stoomvaartuig verkenningsreizen mogelijk waren, zoo bleef de bekendheid met de uitgestrektheid van den opstand afhankelijk van de togten daarmede gedaan, en is het thans historisch doeltreffend, elk stoomvaartuig op die reizen te vergezellen, nadat wij vooraf hebben overzien, wat er ter hoofdplaatse voorviel.

De kolonel ANDRESEN, die den 30 April het bestuur had overgenomen; riep den 8 Mei te Bandjermasin eene vergadering van hoofden bijeen, waarbij ook de sulthan, maar niet de rijksbestierder, tegenwoordig was. In deze vergadering wenschte de kolonel beantwoord te zien de vraag, wat wel de aanleidende oorzaken tot den opstand zouden zijn geweest, en welke maatregelen eene demping ten gevolge zouden kunnen hebben. Op deze vragen werd den volgenden dag door de hoofden en priesters geantwoord, zoo schriftelijk als mondeling, — alle eensluidend in de hoofdzaken, — dat alleen de verheffing van den tegenwoordigen sulthan TAMDJID, een onechte zoon, de aanleidende oorzaak van den opstand was; en dat de verheffing van den rijksbestierder HIDAJAT tot sulthan, de rust zou doen wederkeeren, daar deze de oudste wettige afstammeling van den overleden sulthan moeda was, en TAMDJID tot sulthan was verheven, in strijd met den uitersten wil van zijn grootvader en vader.

De kolonel zond daarop vier rijksgrooten, met pangeran SJARIF HOESSEIN, oom van HIDAJAT, aan het hoofd, naar dezen rijksbestierder te Martapoera, om als het ware in onderhandeling te treden. De wil van njai ratoe KAMALA zoude alzoo zegevieren, zoo HIDAJAT alsnu bijdraaide; maar deze liet zijn geluk verloopen, en kwam niet meer met het Europeesch bestuur in aanraking, dan om te veinzen.

(Genoemde pangeran SJARIF HOESSEIN is gehuwd met de oudste dochter van wijlen sulthan ADAM en ongeveer 56 jaren oud.

De moeder van HIDAJAT is ratoe SITI, dochter van pangeran MANGKOE BOEMI-NATA, broeder van sulthan ADAM. HIDAJAT zelve is oud, 1860, 35 jaren; TAMDJID 41 jaren.)

Op Java was men van meening, dat de resident VAN BENTHEIM niet had gehandeld gelijk de stand van zaken vereischte, wakker, beleidvol en staatkundig. Door eene vastere houding, meerdere waakzaamheid, grootere bemoeijing met zijn politieken werkkring, mindere zwakheid bij adeltrots; en door grootere zorg voor het leven en de bezittingen van degenen, die nijver en rustig, zorgeloos onder de bevolking leefden, onbeschermd in rustige, en zonder bescherming in de reeds lang voorziene woelige tijden, — zouden er minder redenen tot klagen wezen. Maar wanneer de tijding van een voorgenomen opstand bereids over vierduizend mijlen verspreid is, en het hoofd van een bestuur in een zoo uitgestrekt gewest nog niet eens bewust is van hetgeen op negen uren afstands omging, zelfs geen schrede tot verzet ziet in het ontduiken eener oproeping van een bezoldigd beambte, — dan mag men den naam van onverschillig of zorgeloos of ongeschikt niet onthouden.

In het begin van Junij werd de resident VAN BENTHEIM ontheven uit zijne betrekking, en tot resident benoemd de assistent-resident van Banjoewangi C. J. BOSCH, die terstond naar Bandjermasin vertrok, doch in den ontslagen resident een halstarrig, weigerachtig, onheusch man vond, zoodat de nieuwe resident zijn intrek moest nemen bij den kolenpakhuister, en VAN BENTHEIM de uiterlijke teekenen van resident zich bleef toeëigenen. De kolonel ANDRESEN, die tot Gouvernements-kommissaris werd benoemd, scheen de handelingen en gevoelens van den ontheven resident niet te misbillijken, maar hield dezen nog te Bandjermasin, met zijne vergulden zonnescherm, als teeken van gezag.

Ook werd er een speciale krijgsraad-fiskaal voor de Bandjersche zaken aangesteld.

Met de oostelijke streken bleef de gemeenschap gestremd, en een brief, die van Bandjermasin naar Pengaron werd gezonden, had de tusschenkomst van den rijksbestierder noodig gehad. De opstandelingen uit het aangrenzende landschap Moening hielden zich, in 't midden van Mei, gelegerd bij de rivier, die van Bandjermasin langs Martapoera naar Pengaron loopt, bij de kampongs Lokkambat, Danau Talak en Soengi-raja, in de nabijheid van den rijksbestierder. Pengaron bleef alzoo een paar maanden geïsoleerd en zonder hulp; maar daarover straks nader.

De eerste togt of expeditie was die van kapitein UHLMAN naar Pengaron — boven aangeduid, — te vergeefs gedaan, gelijk mede een togt met de *Tjipannas* naar Poeloe-Petak, op 6 Mei. Gelijk wij mede boven meldden, ging de luitenant BICHON (sedert ook vermoord) den 8 Mei met hetzelfde vaartuig daarheen, om dien post te bezetten, als van te veel waarde voor de gemeenschap met de west en noord. Hij nam slechts 19 soldaten

mede, later tot 60 aangevuld, en stoomde eerst naar Marabahan, dat genoegzaam voorzien was; vervolgens op 9 Mei door de kwala Andjaman naar Palangkau, Poeloe-Petak en Barimba, aan dat groote rivier-kanaal van Poeloe-Petak gelegen; vond de Europeanen vermoord of gevlugt, hunne woningen verbrand, geplunderd of verwoest, de bewoners langs de rivier de Ngadjoe (Biadjoe-dajak's) gevlugt of bevreesd en slechts het inlandsch hoofd raden AKA met een Chinees te Poeloe-Petak aanwezig. Des anderen morgens, 10 Mei, werd eene praauw ingehaald, waarin men eenige zaken van plunderbuit vond. Daar de opvarenden te water waren gegaan, werd dit vaartuig vernield, vervolgens Barimba beschoten en verbrand. Ook hier vond men ontvreemde voorwerpen van Europeanen, maar ook den eersten wederstand van een dertigtal inlanders met pijl en boog. Dien dag werd verder opgestoomd, de Kapoeas-Mentangai in, tot de kampong Tanggoehon, waar de zendelingen ROTT en WIGAND vermoord waren, en alwaar men de vrouw van ROTT met twee kinderen, drie Chinezen en twee beambten van den gezaghebbber MAKS nog levend aantrof en aan boord nam. Des namiddags van 10 Mei stoomde de *Tjipannas* rivier afwaarts tot Poeloeteloe, het verblijf der opstandelingen onder goesti ASSIN. Die plaats werd om 6 uur bereikt, een half uur lang beschoten, waarna men tot aan de monding der Kapoeas afzakte, om laadschouwen op te sporen. Den volgenden morgen 11 Mei werd naar Poeloe-Petak teruggestoomd, alwaar nu een punt van bezetting gekozen werd in de ligging van het zoutpakhuis, nabij de rivier, die hier 400 meters breed is. Na weinige dagen was eene versterking opgeworpen, en kwamen de bewoners van lieverlede in den omtrek terug, die hier nu mede arbeidden tegen loon. Eene kruisboot en gewapende barkas lagen te water, en de *Tjipannas* deed verkenningstogten. Den 14 Mei stoomde de *Tjipannas* met een 25tal soldaten naar de Kahajan-rivier, tot voor Boentoei, alwaar de zendeling HOFFMEISTER met vrouw en zusters vermoord waren, en hunne woning verwoest was. Van daar werd rivier-afwaarts en westwaarts over zee naar de rivier van Sampit gestoomd, alwaar men des middags van 16 Mei een vaartuig inhaalde, dat geld en kleederen van Europeanen als buit aan boord had, met negen der opstandelingen en moordenaren, die hier eene nieuwe verzamelplaats wilden maken. De gezaghebber te Sampit, TIEDKE, berigtte echter niets van onraad of gevaar, waarom de *Tjipannas* naar Poeloe-Petak terugkeerde, en daar op 18 Mei aankwam, waar de luitenant BICHON zich verder versterkte, met 60 soldaten, en een honderdtal Ngadjoe-dajak's. De *Tjipannas* stoomde nog op andere togten heen. Te Sampit werden eenige militairen gelaten.

Daar de stoomer *Celebes* aangekomen, en de rust als nagenoeg hersteld beschouwd werd op de hoofdplaats, ging de kolonel ANDRESEN met dit stoomschip eveneens op een verkenningstogt uit, langs de groote (Barito-) rivier, noordwaarts op. Te Marabahan, de eerste militaire post, verwachtte men een aanval uit de binnenlanden, van het gevreesde opperhoofd toemenggong SOERAPATI van Siang en Moeroeng, die, met den meergenoemden

geestdrijver DJALIL, van Amonthai zoude opkomen, met het volk der Benoa-lima (vorstenlanden.) Daar de omwoning van het fort Marabahan bestaat uit de welbevolkte handelskampong Bekompai, en de inwoners dier plaats voor dien aanval beducht waren, zoo vlugtte alles met have en gezin naar Bandjermasin. Er werden echter 80 soldaten binnen het fort Marabahan gelegd, en de *Celebes* stoomde hooger op, waardoor de bevreesde gemoederen tot bedaren kwamen. Bij de Pattai rivier werd door de *Celebes* de vlugtende zendeling KLAMMER ontmoet, die, gelijk boven gemeld is, door den toemenggong van Pattai in vier praauwen werd begeleid. Van daar stoomde de *Celebes* weder om de zuid, de Kwala-Andjaman in naar Poeloe-Petak, alwaar de kolonel ANDRESEN den 24 Mei aankwam, de nieuw opgeworpene versterking (het zoutpakhuis) in staat van verdediging vond, en de Ngadjoebevolking, ongeveer 500 zielen, grootendeels weder teruggekeerd. De bezetting werd gebragt op 60 soldaten en matrozen. Van Poeloe-Petak werd gemeenschap onderhouden met Marabahan, en van daar met de hoofdplaats. Langs de rivieren was er in Mei alzoo weinig vrees meer. De voorgenomen zamenscholing der opstandelingen uit de oosterstreken in het landschap Sampit, om de west, was verijdeld door de komst aldaar van de *Tjipannas*, 16 Mei. Maar de oosterbinnenlanden bleven in wederstand, en daarheen zoude de eerste hoofdtogt moeten worden ondernomen.

Zoodra meerdere krijgsmagt van Java was aangekomen, rukte de kolonel ANDRESEN den 11 Junij 1859 van de hoofdplaats Bandjermasin naar de hofplaats Martapoera op, alwaar de rijksbestierder HIDAJAT zich steeds had opgehouden als geveinsd dienaar, zonder aan de oproeping tot opkomst te voldoen. De krijgsmagt bestond uit vijf kompagniën infanterie, eene divisie zeesoldaten en verder gevolg, ongeveer duizend man, ingescheept op de *Celebes* en *Boni*.

Den 12 Junij kwam deze krijgsmagt te Martapoera aan, alwaar een groote massa volks, — aangezien als vijandig, — ontmoet werd. In het te Martapoera staande residentiehuis nam de kolonel ANDRESEN zijn intrek; een deel troepen werd ontscheept, deels gelegerd in den verlaten kraton, deels op het voorplein, alles zonder eenig verzet. Den 13 Junij kwam de rijksbestierder HIDAJAT, met nog vier prinsen, zich bij den kolonel ANDRESEN melden. De eerste betuigde zijne gehechtheid en trouw en onderwerping aan het Gouvernement, en verzekerde hoegenaamd niets te hebben geweten van de plannen tot moord en opstand, en evenmin de magt te hebben gehad om die tegen te gaan, schrijvende hij alles toe aan de geheime kuiperijen van zijnen broeder den sulthan TAMDJID ter benadeeling van hem, HIDAJAT, rijksbestierder. Deze voorwendselen werden spoedig opgehelderd, maar voor dat oogenblik aangenomen. De prinsen bragten een groot gevolg mede, dat buiten het huis te wachten stond, en de rijksbestierder was aanvankelijk zeer onthutst en kon eerst na eenig rusten zijne bedaardheid terug krijgen.

De kommissaris ANDRESEN riep den volgenden dag, 14 Junij, eene vergadering van hoofden en prinsen bij een, waarvan er een dertigtal bijeen-

kwamen in de genoemde residentswoning te Martapoera. Ook de rijksbestierder HIDAJAT was aanwezig. Er werd door den kommissaris bevolen, het aanhouden van alle gewapenden met pieken, en verboden, andere wapenen te dragen dan kris of klewang. Door aanwijzing, geruststelling en verzekering slaagde men er in, om twee hoofden der gewapenden, aanvoerders tegen Pengaron en Kalangan, te arresteren, zijnde de kjai's SINGAPRADJA en WIRADJAJA. Wie deze aanwijzing deed blijkt niet, maar er blijkt nog niets van eenig opgevat mistrouwen tegen den rijksbestierder, of tegen de hadji's als aanstokers.

De hoofdpriesters MOHAMAD-CHALIED, HADJI-MACHMOED en MOHAMAD-AREF, die veel bewijzen van welgemeende opregtheid gaven, deelden nu den kommissaris mede, wie de hoofdaanleggers van den opstand waren, en het plan tot een algemeenen aanval op Bandjermasin, waarin de naam van den rijksbestierder genoemd werd als leuze. De brieven hierover werden vertoond, en deze mededeeling werd aan HIDAJAT bekend.

De gevolgen hiervan deden zich niet lang wachten, — even als in 1825 te Djokjokarta. In den nacht van 18 op 19 Junij nam HIDAJAT de vlugt van Martapoera, onder voorwendsel van zijne moeder te willen opsporen in de wildernis, volgens anderen om op de jagt te gaan, volgens derden, omdat hij zijne aanhouding vreesde. Men vermoedde de ware reden niet en liet de gelegenheid voorbijgaan. De verwijdering van HIDAJAT was het begin van de meerdere bestendiging en uitbreiding van den opstand, even als op Java met DIPO NEGORO het geval is geweest. Dat HIDAJAT inderdaad de rol van DIPO NEGORO speelde, leerden de gevolgen.

De kommissaris ANDRESEN riep den 19 Junij andermaal eene vergadering van hoogere en lagere hoofden bij een. Een tachtigtal kwam op. Zij bragten als hun gevoelen uit, om sulthan TJAMDJID te doen vervangen door een anderen vorst. Dit gevoelen werd, volgens gewoonte, zeer ingewikkeld en verbloemd voorgesteld, en had ten gevolge, dat de kommissaris den 21 Junij naar Bandjermasin terugkeerde, en aan den sulthan TAMDJID zijn afstand in overweging gaf of deed geven. Den 24 Junij werd nu weder op de hoofdplaats eene bijeenkomst belegd, waarin sulthan TAMDJID-OLLAH ALWASZIKH-BILLAH vrijwillig afstand deed van zijne waardigheid, met verzoek om naar Batavia te gaan. Dit verzoek werd spoedig ingewilligd. Den 22sten Julij kwam hij te Batavia aan met het stoomschip *Ardjoeno*, met een gevolg van 23 vrouwen, 6 familieleden en 17 bedienden.

Na den afstand door sulthan TAMDJID werd door den kommissaris het rijksbestuur opgedragen aan den pangeran SOERIA-MATARAM, zoon van wijlen sulthan ADAM, en oud 58 jaren, wiens inkomsten getrokken werden uit de landsdeelen Tabalong Pitap, Benoa-bamban, Batan koelor, Benoa-Rambau en Padang, in de binnenlanden. Hij was gehuwd met ratoe ASIA, broeders kind van sulthan ADAM. Voorts werd het rijksbestuur nog opgedragen aan pangeran MOHAMAD TAMBAK-ANJAR, broeder van HIDAJAT, en oud 39 jaren. Daarvan werd den 28sten Junij afkondiging gedaan.

De gevlugte rijksbestierder was echter nog steeds afwezig, wederspannig tot opkomst, en nog niet ontslagen. De pangeran SOERIA-MATARAM ging hem opsporen en tot opkomst overreden. HIDAJAT mistrouwde dit, verzocht eerst om vrijgeleide, — dit werd hem door den kommissaris verleend; — maar toch kwam hij niet terug; het gevolg zal worden gezien; alles was veinzerij, en hij zelf was de hoofdopstandeling.

De troepen, door den kommissaris naar Martapoera gevoerd, werden aldaar verdeeld, daar Martapoera zelve rustig scheen. Een korps, onder kapitein VAN OIJEN, rukte op tot Pengaron, alwaar het den 18den Junij aankwam en die plaats ontzette, waar 40 soldaten met 600 veroordeelden en pandelingen alle aanvallen afgeslagen hadden, sinds 29 April, en dit in eene eenvoudige aangebragte palissadering, buiten gemeenschap met de hoofdplaats, op vier dagreizen afstands. Onder weg werd door het korps slechts, den 17den Junij, bij Soengi-raja, eene bende van een duizendtal Moeningers en bergvolk ontmoet, die Pengaron zouden aanvallen en de troepen tegenstaan in hinderlaag. Zij werden echter verdreven, en lieten een dertigtal dooden achter.

Ook van Martapoera uit werden op 15 en 16 Junij togten gemaakt; maar een vijand, die staan bleef, werd niet ontmoet. Te Kalangan vond men alles verwoest, op de plaats waar WIJNMALEN en de vroeger genoemde Europeanen waren vermoord geworden. Een der deelhebbers aan dien moord werd gevat, maar in den nacht van 18 op 19 Junij, tijdens hij wilde ontvlugten, gewond, waardoor hij stierf, — zijnde dit het eerste offer voor wraak. Den 18den Junij werd ook van Martapoera een togt gedaan naar Goenong-djabok, de plaats der artesische putgraving; maar een vijand werd niet gezien. Nader op 26 Junij, werd te Tjempaka eene bende van omstreeks duizend mannen uiteengejaagd. Maar op 30 Junij, juist toen de kommissaris (28sten te Martapoera wedergekeerd) de in den kraton gelegerde troepen op het nabijzijnde wapenplein in oogenschouw nam, drong eene groote bende aan de achterzijde dien kraton binnen, overviel de schildwachten en hakte de poort open; maar zij werden spoedig door kanonschoten weer verdreven, eenige dooden achterlatende. De stoutheid der opstandelingen was bij deze gelegenheid groot, en onbevreesd liepen velen tegen het vuur in. De troepen kregen drie dooden. Twee hoofdleiders van den opstand, zijnde hadji's, werden onder de achtergelatene dooden gevonden. Dit was de laatste schermutseling; er verliep nu nog eenige tijd voor er weer in die streek iets voorviel. Regen, mist en ongesteldheid verhinderden de bewegingen. Maar de gemeenschap met de steenkolenmijnen was hersteld, en men begon weder met den afvoer. De rijksbestierder, steeds weigerende om op te komen, vlugtte naar Amonthai, het noorden des lands, in eene zeer bevolkte streek. Men was hem steeds te Bandjermasin verwachtende!

Zoo als wij vroeger hebben aangeteekend, hadden de muitelingen zich in de Poeloe-Petak en Kapoeas-rivieren gevestigd te Poeloe teloe. De

ijzeren laadschouwen, van de kolenmijnen geroofd, werden door hen opgetuigd en verdedigbaar gemaakt. Daar de stoomschepen *Tjipannas* en *Montrado* of *Celebes* beurtelings rond kruisten, werd voor een aanval op een dezer vaartuigen gevreesd. De *Tjipannas* bragt den 28sten Junij een der genoemde verlatene laadschouwen aan en den 1sten Julij de achterhaalde kinderen van den zendeling HOFFMEISTER. Die boot werd inderdaad door de opstandelingen aangerand. Den 3den Julij kwamen de opstandelingen des avonds opzetten in 40 vaartuigen, waarvan één eene gele vlag (van den nieuwen kwasi sulthan) voerde. Deze flottille kwam eerst des morgens van 4 Julij op het fortje af, dat door den luitenant BICHON te Poeloe-Petak was opgeworpen, en twee kanonnetjes voerde, met 60 man, eene barkas met een mortier en een oude kruisboot. Alhoewel de opstandelingen met geweervuur en pijl en boog schoten, deed dit weinig kwaad, maar door een schot uit de barkas-mortier en eenig geweervuur deinsde de flottille af, kwam weder terug, maar week weder, omstreeks 8 ure 's morgens. BICHON zette de vaartuigen achterna, en haalde er negen in, die verlaten waren. Ook te land hadden de opstandelingen een poging tot aanval gedaan, maar dit opgegeven; zij zouden een 50 tal dooden hebben gekregen, waarvan 4 werden gevonden.

De opstandelingen versterkten zich echter op nieuw, door aanvoer van de Kahajan-rivier en van uit het Martapoerasche. Het gerucht liep, dat de geroofde laadschouwen en ander vaartuig te water de *Tjipannas*, en eene bende te land de benting zou aanvallen. De *Tjipannas* had een lek aan den ketel gekregen, en moest daardoor teruggaan om te repareren, terwijl de *Montrado*, stoomer, ontboden werd. Deze kwam den 8sten Julij te Poeloe-Petak, maar ging een togt maken naar de Negara-rivier (noordoostwaarts op.) Eerst op 22 Julij vernam men, dat de opstandelingen in aantogt waren; maar eerst des middags van 23 Julij raakte de *Tjipannas* met de barkas slaags nabij Poeloe-Petak. De opstandelingen hielden moedig met de ijzeren laadschouwen met vlag en wimpel stand bij Soengi-Besaran, en de *Tjipannas*, die met 8 kanonnen gewapend was, schoot van 's middags één uur tot donker, zonder veel verlies aan te brengen. Des anderen daags kwam de *Montrado* terug, maar de vijand was verdwenen en had de ijzeren laadschouwen verlaten.

Doch de opstandelingen gaven de hoop niet zoo spoedig op, maar versterkten zich andermaal bij Soengi-kajoe, waar een paar sterke vlotten „kotta-mara" vervaardigd werden, om bij watergevecht te dienen. Maar de stoomer *Celebes* kwam de *Tjipannas* te hulp, en in den morgen van 27 Julij werd de versterking van Soengi-kajoe vier uren lang beschoten, en de vlotten werden genomen *). Deze vlotten waren van boomstammen vervaardigd, met eene soort van verdekte en bomvrije kamer, voor ongeveer 50 schutters. Schuinshellende balken weerstonden de kanonkogels.

---

*) Het Marine-verslag doet dit gevecht aan de Negara-rivier plaats hebben; dit moet Kapoeas zijn.

Nu ondervond de sterkte van Poeloe-Petak eenigen tijd rust, gedurende welken de benting tot betere verdediging en verblijf werd gereed gemaakt. Eerst in den nacht van 23 op 24 September werd een nieuwe aanval gedaan. Als opperhoofd der opstandelingen in de Kapoeas en Poeloe-Petak noemen eenige berigten den pembekkel SOELIL, — anderen den pangeran ANTASARI, een achterkleinzoon van den sulthan MOHAMMAD, die in 1780 overleed, en wiens kinderen van de opvolging werden uitgesloten door panembahan BATOE, (1786—1808.) Hij behoorde alzoo tot de legitime erven.

Zoo verre de gebeurtenissen in deze oorden, bij 't begin van den opstand. Latere gebeurtenissen gaven eene zekere bestendiging aan den oorlogzuchtigen toestand. Wij zullen daarom nu de aanvallen meer kronijkmatig aanteekenen, bij de aardrijkskundige beschouwing van dit watergebied, om de noordwest van Bandjermasin.

De oostelijke streken (Montrado, Pengaron, Kalangan, Banjoe-irang) werden alsnu beschouwd in rust; de mijnwerken te Pengaron werden den 18den Julij reeds hervat. In de zuidelijke streken (Tabanian, Laut-Darat) was een ander posthouder gesteld, F. VUIJK, maar het land bleef in onrust en opstand. Het fortje te Tabanian was in 1854 door de Gouvernements militairen verlaten; nu nestelden de opstandelingen aldaar. De kommissaris wachtte op mooi weer, om naar deze streek een krijgstogt te ondernemen.

De noordelijke streken waren nog niet geheel in opstand. Binnen het toenmalig vorstengebied was de tegenwoordigheid van den rijksbestierder, en de rondgaande mare van den nieuwen hemelschen koning (DJALIL of sulthan KOENING) voldoende, om de onbeschaafde horden tot gisting te brengen. Het eigenlijke doel was toen nog niet bekend, maar uit den moord, aan de Europeanen gepleegd, vermoedde men, dat hier meer mohammedaansch fanatisme dan staatkundig eigenbelang schuilde. De steeds wederspannige rijksbestierder en pretendent HIDAJAT werd beschouwd als welgezind maar bevreesd, en berouwhebbende, met verlangen tot opkomst naar Bandjermasin. Maar ook hier won sluwe geveinsdheid tegen Europeesch vertrouwen op woorden en verzekeringen. De kommissaris geloofde, — en de rijksbestierder leidde hem om den tuin; de gewezen resident VAN BENTHEIM was raadgever, en de ware resident, BOSCH, werd als 't ware niet gerekend.

Te Marabahan, noordwaarts op de rivier, had men verscheidene maren vernomen van voorgenomen aanvallen, door het opperhoofd toemenggong SOERAPATI, met de horden uit het binnenland, — door de opstandelingen van om de west, uit de Kapoeas en Poeloe-Petak rivieren, — en door die uit de vorstenlanden, om de oost uit de Bahan-rivier. Maar daar kwam geen vijand opdagen. Als bevelhebber lag daar de luitenant BANGERT. Marabahan ligt aan de hoofdrivier Barito, tegenover de monding der Negara- of Bahan-rivier, en nabij de hoofdkampong der Mohammedanen Bekompai. De bezetting werd op 80 soldaten gebragt.

De hoofd- en bij-rivieren, de eenige gemeenschaps wegen, werden op en afgestoomd door de schepen *Tjipannas*, *Celebes*, *Montrado*, *Ardjoeno*, en andere kleine vaartuigen, tot op 220 Eng. mijlen de hoofdrivier Barito op, en in de bij-rivieren van Negara, de grootste rivier van de zoogenaamde vorstenlanden. In de boven-rivieren kwamen zelfs sommige opperhoofden der inlandsche stammen (zoogenaamde Dajaks) aan boord, en toonden geene vijandschap. De aftreding van den sulthan TAMDJID werd als het begin van het einde der onlusten beschouwd.

Dusdanig was de stand van zaken in de onderscheidene deelen des rijks en van 't gebied van Bandjermasin, in Julij 1859. Van lieverlede nam de opstand het aanzien aan van den oorlog op Java in 1825—30. Er was nog geen hoofdrebel bekend, — evenmin het eigenlijke doel, — en vàn de hoofden en prinsen zijn nog de partijen niet te onderscheiden. Geisoleerde en zelfwerkende benden vormden zich, zoo op de rivieren om de west, als op de hoogere landen in de ooster en zuiderstreken. De eenige krijgsmagt ter bestrijding was die der Gouvernementstroepen, van Java aangevoerd, waarmede togten gedaan werden.. Van lieverlede werden vaste punten voor die krijgsmagt gekozen; Martapoera en Pengaron om de oost, Marabahan en Poeloe-Petak om de noord en noordwest, alsmede ter hoofdplaats Bandjermasin, Kween en Schans van Tuyll. Zoo als bereids gemeld is bestond om dezen tijd, in 't midden van 1859, het Europeesch bestuur uit den kommissaris ANDRESEN en den resident BOSCH voor het geheel, (de ontslagen resident VAN BENTHEIM als raadsman met een vergulden zonnescherm); alsmede voor de onderdeelen posthouders te Tabanian, Marabahan, Poeloe-Petak en Tuyll. Het inlandsch bestuur bestond uit de twee pangeran's-regenten voor de zoogenaamde vorstenlanden, en voor de overige streken de lands- stam- en rivier-hoofdmannen, grootendeels vijandig of twijfelachtig in houding. De titulaire rijksbestierder HIDAJAT bleef vrees en welgezindheid veinzen, en gaf zelfs last om de overgebleven vreemde inlanders van de uitgemoorde etablissementen om de oost van Bandjermasin te huisvesten en te verzorgen. De kommissaris liet echter aan de bescheidenheid van dezen rebel over, om aan de uitnoodigingen en de bevelen al dan niet te voldoen, zonder hem wegens wederspannigheid af te zetten. De Europesche invloed won daardoor in minachting, onder de horden en stammen, waarbij weleer één enkel Europeaan veilig maanden lang doorbragt, (HENDRIKS, MULLER, SCHWANER, MAKS, BANGERT, en anderen.) Wanneer men echter overweegt, dat de vlugt van den rijksbestierder HIDAJAT dagteekent van het oogenblik dat men hem, uit onderschepte brieven, als hoofdaanleider van de moorden in Mei gepleegd leerde kennen, (18 op 19 Junij), dat zijne verwijdering heimelijk was, en zijn verblijf, Amonthai, de zetel des opstands werd; — doch dat de ontslagen resident VAN BENTHEIM te Bandjermasin nog in het residentiehuis maanden lang wonen bleef, met residentsteekenen rondliep, en de effektive resident BOSCH zich met een verblijf in een kolenpakhuis moest

vergenoegen, — dan zal men het niet vreemd vinden, dat een ander bestuur noodig moest worden geacht, om doortastender te handelen.

De kommissaris ANDRESEN werd dan ook eerlang (November 1859) als zóódanig vervangen door den resident van Soerakarta, F. N. NIEUWENHUIJZEN, die den rijksbestierder HIDAJAT van zijne waardigheid, en het rijk van Bandjermasin vervallen verklaarde, en de kommissie van rijksbestuur ontbond.

De resident BOSCH werd naar Ternate overgeplaatst, September 1859, en vervangen door een majoor-militair VERSPIJCK; en de ontslagen resident VAN BENTHEIM werd naar Batavia opontboden, van waar men hem, wegens ziekte, met verlof naar Europa zond. Hij was van afkomst een Duitsche graaf, uit het Hannoversche, in vroegere jaren ridmeester in Oostenrijksche dienst; toen kavallerie-officier en adjudant bij den Gouverneur-Generaal DE EERENS; later direkteur der paardenstoeterij in de Preanger; vervolgens assistent-resident op Celebes en eindelijk resident van Bandjermasin.

De gebeurtenissen en voorvallen, gedurende het nog overig verblijf te Bandjermasin van deze Europesche hoofdpersonen, — deels onzamenhangend, maar betrekking hebbende tot die eigenaardigheden van een kleinen oorlog, als alleen in Indië voorkomen, — kunnen wij tijdrekenkundig zamenvatten. Zoo lang ook van de wederpartijen geene genoegzame opening van ontwerpen en handelingen is voorgekomen, kan de betrekkelijke zamenhang der aanvallen, volksverzamelingen, togten, versterkingen en bedoelingen niet voldoende worden onderscheiden.

Onder de hoofden der opstandelingen kwamen nu, behalve een aantal hadji's, mohammedaansche bedevaartgangers, voornamelijk uit de volgende:

1. Pangeran HIDAJAT-OLLAH, die te Amonthai, benoorden Bandjermasin, in een welbevolkt land, aan de Negara-rivier zich ophield, den titel van sulthan zich liet geven, en van wien wij reeds meermalen gewag gemaakt hebben.

2. Pangeran MOHAMAD-AMINOLLAH, een verre aanverwant van HIDAJAT, in 1859 oud 35 jaren. Hij is vroeger te Batavia geweest, en kende zich veel Europesche kennis van zaken toe, waardoor hij nog al invloed heeft verkregen. Hij voegde zich bij den pangeran HIDAJAT, en werd als het meest werkzame opperhoofd beschouwd.

3. Pangeran ANTASARI, vroeger reeds genoemd, hield zich nu in de Teweh-rivier op.

4. Pangeran WIRAKESOEMA, broeder van HIDAJAT, in 1859 oud 35 jaren. Deze nam de hoedanigheid aan van eersten minister of staatsdienaar van HIDAJAT, en hield zich mede in het binnenland der Negara-rivier op.

De mindere genoemde en bekende hoofden waren:

1. Pembekel SOELIL, het hoofd der opstandelingen in de Kapoeas-Moeroeng en Poeloepetak-rivier. Hij deed zich kennen door het maken van land en waterversterkingen te Soengi-Besaran, Soengi-Petak, Soengi-Kajoe, Poeloeteloe. De ontroofde ijzeren laadschouwen werden door hem opgetuigd ter verdediging, en menigmaal vervaardigde hij vlotten van boomstammen, van de in deze streken zoo ruim voorhanden boomen, zeer sterk, en tegen

kanonkogels bestand. Zijne werken waren hoofdzakelijk bestemd tegen den post te Palangkai, Poeloe-Petak, luitenant BICHON. De stoomers *Tjipannas*, *Montrado*, *Celebes* en *Onrust* vernielden echter opvolgende die versterkingen, op 23, 27 Julij, 5 Augustus en 26 September, waarbij pembekel SOELIL zoude gesneuveld zijn te Soengi-Besaran. Maar in den nacht van 23 op 24 September bevorens, omstreeke half twee, werd de versterking van Palangkai (Poeloe-Petak) overvallen door een twintigtal inlanders, die den luitenant BICHON, uit zijne kamer komende op het hooren van 't alarm, met een lans doorstaken in de buik, en nog een Europeaan doodden en zes man verwondden, waarna zij op de vlugt geslagen werden. Een ander berigt doet BICHON over dag vermoorden, buiten de schans. Hij was een jong, ijverig militair. Na den dood van pembekel SOELIL kwamen van lieverlede deze oorden tot rustiger aanzien. Ook van de Kahajan kwamen berigten van onderwerping.

2. Pembekel OEMBOET, een opperhoofd in de landen om de zuid, Laut-Darát (Tanah-laut), die zich te Tehiang ophield, bij Tabanian. De hoofdversterking was, in het vroegere fort van Tabanian. Den 18 Augustus deed de *Ardjoeno*, die op deze kust kruiste, eene verkenning met de *Boni*, stoomde de rivier van Tabanian in, maar werd door de opstandelingen zoo dapper ontvangen, dat de twee stoomers het geraden vonden te wijken, met twee dooden en negen gekwetsten, allen door het vuur van de sterkte, die in 1854 door de Gouvernements troepen was verlaten geworden (een steenen fort aan zee).

Die dappere verdediging eischte herhaling van den aanval. Den 21 Augustus ging de kolonel ANDRESEN in persoon nog eens dat fortje verkennen (gelegen op de oostkust van Laut-Darat, even buiten de groote Barito-rivier.) De stoomschepen *Ardjoeno*, *Montrado*, *Onrust*, *Celebes* en *Boni* begonnen des morgens van 27 Augustus dat fortje te beschieten (volgens anderen de *Montrado* en *Celebes* alleen), en daarop werden de troepen ontscheept, 230 man landsoldaten behalve de schepelingen, onder bevel van den overste J. A. K. VAN HASSELT, en het geschut in batterij gebragt aan wal. Tegen den middag werd het fortje ingenomen, en 37 vijanden vielen in handen. De troepen hadden twee gekwetsten. Dit geschiedde 28 Augustus. Het fortje had 16 stukken kanon; er lagen 10 dooden binnen. De pembekel ontkwam, en in de Laut-landen bleef het onrustig, zoodat nog later daardoor militaire togten noodzakelijk waren.

3. Men noemde nog een hoofd, hadji MOHAMAD SAID, in Laut-Darat.

4. De hoofden in de landen om de oost en noordoost van Bandjermasin, waaronder men noemt demang LEEMAN, panembahan MOENING, ALIAKBAR. De genoemde panembahan MOENING, DJALIL of sulthan KOENING, was de eerste, of een der eerste volksleiders, die eene voorgewende onkwetsbaarheid en bovennatuurlijke magt bezat, volgens de meening des volks. Volgens de meening van den kolonel ANDRESEN werd hij van zijn' aanhang verlaten, omdat van zijne kwetsbaarheid was gebleken; volgens anderen was deze MOENING slechts een voorgewend usurpateur, die, bij het begin

van de usurpatie van HIDAJAT, zijne rol had uitgespeeld. De landschappen beoosten de hoofdplaats werden door togten en aanvallen van de volgelingen dezer hoofdmannen gezuiverd, op de ondervolgende tijdstippen.

Den 4 Augustus werd door de troepen, aangevoerd door den kapitein SCHIFF, een benting bestormd, gelegen op een heuvel, Goenong Lawak, nadat alvorens eene bende op het vlakke veld was uiteengedreven. In die benting vond men een aantal voorwerpen, geroofd uit de woningen van de te Kalangan vermoorde Europeanen. Eene tweede bende werd aldaar den 27 September uiteengedreven.

Den 21 October werd eene gelijke versterking te Tjintapoeri, in deze streek, veroverd, onder aanvoering van kapitein VAN OYEN, en van Martapoera uit. Een dertigtal opstandelingen sneuvelde.

Andere kolonnes deden togten naar Soengi Allang, Karang-intan, Goenoeng Djabok, en troffen hier en daar opstandelingen aan, die dan steeds uiteenweken en dooden achterlieten.

5. De hoofden om de noord waren die der inlandsche stammen en horden, Dajak's genaamd, waaronder de toemenggong's SOERAPATI, KARTAPATI en ARIAPATI, van Teweh, Doesson, Siang, Moeroeng, die echter slechts ondergeschikte rollen speelden. Bereids lang waren aanvallen besproken langs de rivier, op de Mohammedaansche kampong Bekompai en de post Marabahan, maar het bleef bij dreiging. Toen echter de pangeran ANTASARI zich in de bijrivier Teweh (210 Eng. mijlen de rivier op) vestigde, werden genoemde hoofden meer vijandig, alleen door verdediging en wederspannigheid jegens den gezaghebber te Marabahan. Alleen KARTAPATI, opperhoofd der Orang-Anga, aan de Teweh, wordt door SCHWANER beschreven als een beschaafde en zachtzinnige Dajak, welvarend en geacht. SOERAPATI is een woest en gevreesd hoofd, waarvan HALEWIJN in 1824 reeds spreekt. Hij had nu zijne woonplaats te Loktontoeoor, eene negeri op den oosteroever der Barito, bij de Teweh, 211 Eng. mijlen opwaarts. Hij is opperhoofd zoo over de boven-Doessoen als over Siang en Moeroeng, landstreken langs de opper-Barito. Deze hoofden gaven vooreerst evenwel nog geene uiterlijke teekenen van vijandschap. Wij zullen nader zien, door welk een bloedig begin die teekenen gekenmerkt werden.

Maar meer van naderbij kwamen de opstandelingen een stouten aanval beproeven. In den vroegen morgen van 26 Augustus vertoonde zich eene bende van 45 koppen, in vaartuigen, voor de schans van Tuijll, op het rivier-eiland Tatas, eenige uren zuidelijk van Bandjermasin, de hoofdplaats. De bezetting was juist bezig om haar morgendrank te ontvangen, toen de opstandelingen onverhoeds over de pallissadering de schans binnendrongen, den kommandant en tien andere militairen verwondden, — even als te Palangkainadar is geschied in den nacht van 24 September. Zij werden weder naar buiten gedreven en lieten tien dooden liggen. Dit gebeurde deed te Bandjermasin goede wacht houden; maar meer nog joeg der bevolking schrik aan, hetgeen een paar uren later gebeurde. Omstreeks 8 uur ver-

zamelde zich een aantal kleine vaartuigen aan de Antassan-Kween, een kanaal naar de groote rivier; en een honderdtal gewapenden met lans en klewang toog op weg naar de Europesche wijk, vooropgegaan door een oud man, kjai MANGON KARSA, distriktshoofd van Kween (vorstenland, bij Bandjermasin), die een soort van vaandel, een tijgervel, voor zich uit deed dragen. Bij de kampong der Boeginezen werd deze bende evenwel tegengehouden door den aldaar juist aanwezigen poeadoe (radja) van Pagatan en een tiental Boeginezen. Maar in de Europesche wijk was alles in rep en roer, en omstreeks 10 ure vlugtten alle vrouwen en kinderen binnen het fort, dat zij later slechts noode verlieten. Er waren te dier tijd weinig militairen te Bandjermasin, daar deze elders heen gezonden waren. Ook een deel der inlandsche bevolking nam uit vrees de vlugt, doch keerde later weder. Des anderen daags werd de genoemde voorvechter gearresteerd. en voorts werd een stoomschip ter verdediging der hoofdplaats aangehouden,

Sedert scheen de rust in de oosterdeelen hersteld te zijn. De kommissaris deed eene rondreize over de rivier, en de stoomschepen deden verkenningstogten, tot in de boven-Doesoen en Negara-rivieren. De kommissaris toog daarop weder naar Martapoera, en riep er den 24 October op nieuw een raad van prinsen, hoofden en geestelijken bijeen, om maatregelen te beramen, ten opzigte van den, altijd afwezigen, nog altijd getituleerden, rijksbestierder HIDAJAT. Wat besloten werd blijkt niet; de regeling dezer aangelegenheid bleef voor den opvolgenden kommissaris bewaard. Men achtte overigens het land alom rustig.

Maar op den terugtogt van Martapoera naar Bandjermasin scheen het tegendeel te blijken. De kommissaris vertrok den 26 October, des middags met twee vaartuigen, waarvan een, met tien soldaten geleide, vooruit gezonden werd. Toen de praauw, waarin de kommissaris en gevolg zaten, nabij Soengi Kitanen kwam, nabij het ziekenschip dat dáár op de rivier ten anker lag, en op ongeveer een dertig voeten afstands van den oever, werd eensklaps een achttiental schoten met klein geweer op de praauw gelost, waardoor twee man gekwetst werden. De schietenden hadden zich in het digte struikgewas van den oever verborgen. Daar de praauwroeijers bijna allen te water gingen en de vlugt namen, ontstond er eenige verwarring en tijdsverloop; en toen men aan wal ging om de hinderlaag te doorzoeken, was geen mensch meer te vinden. Later werd een paar dezer opstandelingen gevat, in December.

Den 3 November 1859 kwamen de nieuw benoemde kommissaris en militaire kommandant te Bandjermasin aan, en op den 7 November werden de burgerlijke, en den 8 November de militaire aangelegenheden aan hen overgegeven.

De kolonel ANDRESEN, die zijn kommissariaat aan een resident (den heer F. N. NIEUWENHUIJZEN) en zijn kommandement aan een pas benoemd majoor (G. M. VERSPIJCK) moest overgeven, was niet onaangedaan door deze beschikking van het Gouvernement.

De gewezen resident VAN BENTHEIM ging nu eindelijk van Bandjermasin naar Java. De kolonel ANDRESEN bleef er evenwel nog.

Een der eerste maatregelen van den nieuwen kommissaris was, het indagen van den rijksbestierder HIDAJAT, die zich te Amonthai ophield met eenige andere, in opstand gekomen, hoofden. HIDAJAT verontschuldigde zich, dat hij door zijne omgeving verhinderd werd, naar Bandjermasin op te komen. Hij wenschte den nieuwen kommissaris geluk met zijne komst, en liet verluiden, dat hij de pangeran's ANTASARI en AMINOLLAH zoude doen vatten of vermoorden, en in alle geval hun aanhang tegengaan. De deputatie, om hem te halen, kwam dus onverrigter zake terug (November). Aan HIDAJAT werd nu een tijd van beraad gelaten. Hij deed zich echter sulthan noemen, stelde een mangkoe-boemi (rijksbestuurder, eersten minister) aan, en scheen af te wachten, dat men hem daarvoor openbaar zou erkennen, — van waar zijne veinzerij en schijnbare welgezindheid. Te Amonthai achtte hij zich evenwel niet veilig genoeg; hij nestelde zich daarom te Alai, bij de Bahan of Saleh, ook genaamd Negara-rivier.

Men gaf hem een nieuwen termijn tot 20 Maart 1860. Daarop volgde zijne onbewimpelde verklaring, dat hij zich niet te Bandjermisin zoude komen vertoonen; dat hij alle betrekking tusschen het Europeesch Gouvernement en het Banjersche rijk opgeheven achtte, en dat niemand anders regt had op de vorstelijke waardigheid dan hij. HIDAJAT wierp alzoo het masker der veinzerij af. Te dier tijd hield hij zich op te Alai, alwaar ook de hoofdmannen MOHAMAD-AMINOLLAH, demang LEEMAN, ABDOL-GANI, ABDOLKOSIN en DJALIL zich ophielden, in Maart.

De kommissaris verklaarde daarop, bij publikatie, den pangeran HIDAJAT OELLAH vervallen van zijne waardigheid als mangkoe-boemi, of rijksbestierder en gouvernements ambtenaar, en tot vijand. Reeds bij publikatie van 5 Februarij was hem zijne afzetting voorgehouden, en hij voor het laatst ingedaagd geworden.

Van nu af aan hield HIDAJAT zich niet meer bepaald op eene plaats; maar zwierf in de hooge landen langs de oostergrenzen, waar hij uit Passier, Koessan of Koetei onderstand verwachtte. Maar van die zijde bleef men onzijdig. Bij geene enkele gelegenheid stelde HADAJAT zich op den voorgrond. Alleen toen hem zijne afzetting bekend werd, zoude hij zich daarover bezwaard hebben.

Van lieverlede nam de opstand het uitgebreide aanzien aan van een kleinen oorlog, over een uitgestrektheid lands, maar hoofdzakelijk in de landen, vroeger sulthan's-gebied. Even als op Java in 1825, later op Sumatra, werden nu de landstreken gaande weg met krijgstogten doorkruist, de voorkomende opstandelingen verslagen of verdreven, en de in bezit genomen streken bezet door drie kleine verschansingen, forten of redouten, bentings genaamd, waarin een of meer officieren, met een zeker aantal militairen en een paar stuk kanon, het omliggende land in toom hielden, door kleine togten in den omtrek, en gemeenschap met elkander, over de rivie-

ren, of, waar het terrein hoog is, over land, waardoor van lieverlede wegen en een zekere bekendheid van het land ontstond. Klein stoomvaartuig onderhield de grootere gemeenschap en aanvoer. Wij zullen die togten, voor zoo veel zij van belang zijn, van uit elke benting nader volgen.

Die vermelding van krijgsbijzonderheden is veelzijdig te achten, als:

1°. Ten opzigte der landstreken en oproerige hoofden.

2°. Met betrekking tot de bentings of versterkte punten van uitgang.

3°. Met opzigt tot de handelingen der werkende hoofdpersonen.

Geen enkel voornaam gevecht viel er voor; alleen eenige overrompelingen met overmagt, strooperijen en rooftogten, kenmerkten dezen oorlog als eene echt Indische.

De versterkte punten of bentings, bovenbedoeld, waren de volgende, in 't midden van 1860:

Om de oost van Bandjermasin:

Martapoera, onder een majoor aan de rivier Kajoetangi. Mataraman, onder een luitenant, aan de Riam-kiwa. Pengaron, onder een kapitein, aan dezelfde rivier. Baleh of Boleh, onder een luitenant, noord van Pengaron.

Om de zuid- en oostkust van Bandjermasin:

Batoe-tongko, onder een kapitein, in Laut Darat. Poeloe-ari, als voren. Moengi-tajoe, onder een luitenant. Tantian Taras, als voren. Tabanian, als voren, aan zee.

Om de noord van Bandjermasin:

Amawang, onder een kapitein, noord-oost. Pantai-ambawang, onder een kapitein. Barabai, onder een kapitein. Amonthai, onder een kapitein. Moeara-Tabalong, onder een luitenant. Marabahan, mede onder een luitenant.

Om de west van Bandjermasin:

Aan de monding der Kapoeas-Moeroeng, Kwala-Kapoeas, onder een luitenant. Soengai-Boetek, aan de Kahajan-rivier, onder een luitenant. Te Sampit, in de rivier van dien naam.

Nabij de hoofdplaats zelve:

Het fort van Bandjermasin, eiland Tatas. De Schans van Tuyl, op Tatas, aan de Barito-rivier.

De scheepsmagt bestond uit de stoomers *Suriname*, *Bali*, *Soembing*, *Kinsbergen*, *van Os*, *Bennet* en *Kapoeas*, alsmede eenige gewapende kruisbooten.

De stoomer *Onrust* is afgeloopen bij Loktontoeoor, 211 palen de Barito opwaarts, gezonken in December 1859, zoo als nader te beschouwen valt.

De stoomer *Tjipannas* is gezonken, door het springen van een ketel, in de Kapoeas-Moeroeng, in Augustus 1859, bij Poeloe-Kanamit, op 5 vadem water, zijnde de bemanning door de stoomer *Celebes* gered geworden. Reeds in Julij had de *Tjipannas* een lek aan den ketel gekregen, bij Poeloe-Petak, waar dit vaartuig menige goede dienst verrigtte.

De togten, door de landmagt verrigt, bij onderscheidene gelegenheden, zijn menigvuldig en grootendeels uitgegaan van de verschillende militaire

posten, sinds de aftreding van den kommissaris ANDRESEN (die nog een paar maanden te Bandjermasin verbleef, even als de resident VAN BENTHEIM, na zijn ontslag, gedaan had). Wij zullen ze hier kortelijk aanhalen, om niet in het drooge van een dagverhaal te vervallen.

Van 12 tot 18 November 1859 rukten troepen van de posten Mataram en Pengaron uit, naar de noordwaarts gelegen landsdeelen van Moening, alwaar een hoofdaanvoerder, de zoogenaamde sulthan KOENING, met de zijnen verblijf hield. Bij deze gelegenheid werden de negerien Tjinta-poeri, Bras koening, Soengkai en Moening verwoest, en ter eerstgenoemde plaats eene sterkte vermeesterd.

Van 22 tot 28 November was men echter verpligt, dien togt te herhalen, en op 13 Maart 1860 weder, hoofdzakelijk tegen den opstandeling demang LEEMAN, te Batang-koeloor. Er werd nu in die streek, te Amawang, eene benting aangelegd. Tjintapoeri en Soengkai liggen aan de bijrivier Soengi Hallalak, noordoost van Bandjermasin. In Junij 1860 werd er wederom een togt naar deze, noordelijk van Pengaron liggende, streek gedaan.

Van 10 tot 24 December 1859 werd een gelijke kruistogt ondernomen, van Martapoera en van de hoofdplaats Bandjermasin uit, om de zuid naar het landschap Laut, alwaar de opstandelingen onder de hoofden pembekel JOESOEP en hadji BOASIN zich ophielden. Te Poeloe-ari werd eene benting opgeworpen, een luitenant en 70 soldaten geplaatst, om burgerlijk en militair beheer te voeren. Den 20 December werden de opstandelingen verdreven uit twee versterkingen te Moengo-tajoe, en in een dezer bentings werd mede een bezetting van 100 soldaten gelegd, met een luitenant als bevelhebber. Het geheele omliggende land werd doorkruist. Nader, van 2 tot 12 Maart en in Mei, werd het land doorkruist, opstandelingen werden verdreven of gedood, kampongs van hen verbrand, en werd te Tantian-Terras mede een benting aangelegd, met eene bezetting van een luitenant en 70 man met een driepondskanon.

In December 1859 werd van uit Moengo-tajoe een dergelijke togt ondernomen, tegen de hoofdaanvoerders radja MOENING (sulthan KOENING?) en ANTALOEDIN die beide sneuvelden bij Tambai. Ook de luitenant BLONDAU sneuvelde bij deze gelegenheid op 5 Februarij 1860. Ook op 26 Mei ging van Moengo-tajoe een kruistogt uit, naar Benoa-alat.

Van meer belang was de togt naar Amonthai, noordwaarts van Bandjermassin, aan de Negara-rivier, in Februarij 1860. Aldaar achtte men den zetel der hoofdopstandelingen. De togt ging langs de rivier met twee stoomers, vijf andere vaartuigen, drie kanonnen en een paar honderd man. Te Amonthai hadden de opstandelingen eene versterking gemaakt, van balken en bamboewerk. Dit werk werd dapper verdedigd, doch niettemin genomen, en de opstandelingen vloden wijd en zijd. Nu werd er te Amonthai eveneens eene benting opgeworpen, en aldaar eene bezetting van ongeveer 160 man gelaten, met vier vaartuigen. Het vroeger ontslagen opperhoofd van Benoa-lima, kjai adipati DANOE-REDJA, neef van de ratoe

KAMALA, en ongeveer 60 jaren oud, werd als opperhoofd van Gouvernements wege hersteld. Hij was tijdens sulthan ADAM rondgaand kommissaris en vertrouweling, heette vroeger toemenggong DIPA-NATA en was door HIDAJAT afgezet geworden. Nader toonde hij zich trouw, en werd met den titel van raden-adipati vereerd.

Amonthai werd nu een goed middelpunt voor kruistogten. Reeds op 4 April werd een togt noordwaarts ondernomen naar Priengien, alwaar de hoofden demang LEEMAN en DJALIL zich bevonden, met ongeveer duizend man. Men vond ze daar niet, maar te Lempehong een aantal opstandelingen. Dit gehucht ligt aan de bovenrivier Bahan. Andere togten naar Kloewah, Alai en andere streken hadden in Mei plaats.

In April en Mei 1860 togen er veelvuldig troepen uit, om het land te doorkruisen, van uit de benting Pengaron, Amawang, Boleh, Barabai en Pantei-Ambawang. Dat er bij die gelegenheden gevechten voorvielen, woningen verbrand en menschen gedood en gewond werden, is zeer begrijpelijk. De oostelijke en hoogere landstreken werden van opstandelingen gezuiverd, kwamen tot rust, en werden meer bekend. Van de meeste togten kan men, op de bestaande kaarten, geene nalezing houden. De aanvoerders noemen wel dorpen, maar geene hoogten, luchtstreek, koers, rivier of eenige andere aardrijkskundige namen of bijzonderheden. De meest werkzame posten waren Pengaron (kapitein BENSCHOP), van waar in Maart, April en Mei zeven togten uitgingen, maar vooral Amawang, in Maart opgeworpen (kapitein KOCH), van waar in April twee en in Mei elf togten uitgingen. Op een van deze, den 22sten April, tegen Tjabehi, alwaar de hoofden LEEMAN, DJALIL, AMINOLLAH, ANTALOEDIN zich ophielden, sneuvelde de luitenant VAN DAM VAN ISSELT.

Een levendig gevecht viel voor op den 21 en 22sten April, bij een togt naar Alai, nabij Pamangke, aan een tak der Negara-rivier. Die tak was geheel versperd geworden, op last van pangeran HIDAJAT, reeds sinds twee maanden. De opstandelingen hadden aan die rivier, verder op, te Pantei-Ambawang en elders versterkingen aangelegd. Ook van uit Amonthai toog eene afdeeling militairen naar Alai. Te Barabai, alwaar HIDAJAT zich ophield, kwamen de troepen een half uur na zijn vertrek. Een paar dagen later werd de vlugtende vijand ook van uit Amawang en met nieuwe troepen nagezet, maar nergens in massa aangetroffen. Schermutselingen alleen en geene beslissende gevechten vonden plaats, daar de opstandelingen nergens stand hielden.

Te Pantei-Ambawang, Barabai en Moeara Tabalong, om de noord van Amonthai, werden nu eveneens bentings opgeworpen, en bezet, even als te Baleh. Reeds in Mei gingen van daar verder togten uit.

Om de west van Bandjermasin, waar de landgevechten niet mogelijk zijn, behelzen de berigten enkel rivier- of water-gebeurtenissen. De kruisboot No. 42, die in de Troessan lag (verbindings-kanaal van de Moeroeng met de Kahajan, beneden-rivier), werd op 28 December 1859 overrompeld; doch de bemanning kwam er met vier gewonden, en verlies aller

wapens af. In den nacht van 2 Januarij 1860 werd aldaar ook de stoomer *van Os* overvallen, maar deze ontkwam naar Poeloe-Petak. Men vocht 6 uren lang.

In het Poeloe-Petak distrikt was alles weer tot rust gekomen. Maar in April vernam men van de Kapoeas-Moeroeng, dat aldaar zich drie onrustige prinsen ophielden, goesti DJAMAL, goesti TOEPAK en goesti KANDAL, die voor hadden, aan die rivier eene sterkte op te rigten bij Kotta-Baro, de rivier op. De sterkte van Palangkai — Poeloe-Petak — werd daarop verlegd naar de mond der Kapoeas, te Soengi-Boetek. De hoofden langs die rivier, SINGAPATI, SINGATOEWE en NGABEI-ANOM, namen de verdrijving der goesti's aan, en TERVE, broeder van den gevreesden toemenggong TOENDAN, hoofd der boven Kahajan, (allen Dajak's), beloofde medewerking, zijnde TOENDAN ons vijandig. TERVE was hoofd van kotta Ambanoe of Habaton (240 menschen.) Kotta Baro had ongeveer 1400 menschen bevolking. In Mei was de benting Soengei-Roetek of Boetek voltooid; de goesti's waren evenwel nog niet verdreven, en gingen eerst later weg.

Den 14den Mei werd eene verkenning gedaan, de Kahajan op, alwaar het opperhoofd der beneden Kahajan, raden SINGA-PATI, te Boentoei weder geinstalleerd, en verder op eene verblijfplaats was van moordenaren van Kalangan. Men vond eenige artikelen, die aan vermoorde zendelingen hadden toebehoord. Te Sakatawang vond men vier huizen, eigendom der genoemde goesti's DJAMAL en KANDAL, alsmede eenige geroofde voorwerpen. Alles werd verwoest en Pangko was verlaten, omdat daar opstandelingen verblijf gehouden hadden. De bevolking werd teruggeroepen.

Kottaringin en Mendawei hadden in Mei en Junij van zeeroovers te lijden, die echter voldoende werden afgeslagen.

Om de noord van Bandjermasin strekt zich het overzigt der gebeurtenissen uit langs de hoofdrivier, over 240 Engelsche mijlen in eene regte lijn, doch op slechts weinige punten. In de oostelijke bijrivier, de Teweh, — kommunikatie naar Passier en Koetei, — hield de pangeran ANTASARI zich op, als 't ware afgescheiden van de andere hoofdopstandelingen, en onder de Dajak's; hij poogde zoowel de hoofden der stammen als de horden van Koetei en Passier — oostkust van Borneo, hieromstreeks aangrenzende — deel te doen nemen aan den opstand. Met de bevolking der genoemde staten gelukte hem dit niet, en het liet zich aanzien, dat de bevolking van Teweh, Siang, Moeroeng en de boven-Doessoen (binnenlanden) dit voorbeeld zoude volgen. In November 1859 deed de stoomer *Onrust* een togt naar de bovenrivier en de Teweh. De gezaghebber van Marabahan, C. BANGERT, was aan boord, — ook een detachement soldaten. De bewoners, langs de rivieren, zoowel als de hoofden, gaven alle redenen van vertrouwen, en van goede gezindheid jegens het Europesche bestuur, en de invloed van pangeran ANTASARI scheen zeer weinig te zijn.

Deze ver verwijderde, bovenlandsche streken vormen distrikten of riviergebieden, onder inlandsche hoofden. De hoofdrivier, Barito, heet hier Doesson-oeloe, en staat onder het gevreesde opperhoofd toemenggong SOERAPATI, vroeger reeds genoemd, en van wien HALEWIJN in 1824 al melding maakt. Hij toonde zich steeds bevriend, en de gezaghebber BANGERT stelde vertrouwen in hem. Hij is tevens opperhoofd van de meer binnenlandsche distrikten Siang en Moeroeng. Hij hield verblijf te Lokton toeoor, aan den oostelijken oever der boven-Barito, op 211 Eng. mijlen opwaarts van zee af, op ongeveer 0° 8' Z. Br. — De rivier is daar voor 5 voet diepgaand vaartuig ruim, en 650 breed, — 36 voeten boven waterpas der zee. — De negeri wordt geschat op 700 menschen bevolking, vroeger meer. Die bevolking bestaat deels uit Mohammedanen, deels uit Dajak's. De rivieroevers zijn daar vlak. MULLER noemt dit dorp „Lontontoer". (*Reizen*, bl. 220. Zie ook SCHWANER en HENRICI.)

Even voorbij Lokton-toeoor, op 0° 5' Z. B. is, in den oostelijken oever van de Barito, de uitwatering van de, uit het oosten komende, rivier Teweh of Tewej, die aan de monding ongeveer 200 en eenigzins hooger op 150 voeten breed is. De bevolking langs deze rivier staat onder twee opperhoofden toemenggongs, KARTA PATI, een ruw wezen, en ARIA PATI een beschaafd persoon, beide Dajak's. Hooger op, aan de zij-rivieren, staat de bevolking onder de hoofden toemenggong MAS-ANOM en RADENMOEDA, ieder over een eigen volkstam. Deze hoofden, vooral in den oorlogstijd, zijn steeds ten oorlog gereed, met veel gewapend gevolg, belust op menschenhoofden.

Toen de *Onrust* in November in deze streken was, werden overal blijken van welgezindheid jegens het Europeesch bewind gegeven, zoodat men op de bevolking vertrouwen stelde. Men kwam evenwel overal welgewapend en bemand. Daar de pangeran ANTASARI zich nog in deze streken ophield, en deze een der hoofdopstandelingen was, zoo meende men te Bandjermasin, dat men aan de hoofden de uitlevering van dien pangeran zou kunnen vorderen of opdragen. De stoomer *Onrust*, een ijzeren vaartuig, hoogstens vier voet boven water, werd alsnu hierheen gezonden, zonder gewapend militair geleide, zoo als plag en noodig was. Toenmaals was de kolonel ANDRESEN nog te Bandjermasin. Deze stelde voldoende vertrouwen in woorden en uiterlijke teekenen van de inlandsche hoofden, en vermeende zelfs nog, dat de hoofdopstandeling HIDAJAT welgezind was, en dat de Dajak-hoofdmannen aan de bovenrivier bevreesd zouden worden, wanneer de *Onrust* met een twintigtal soldaten aan boord aankwam. Met dit vaartuig gingen mede als zendelingen: de luitenant C. BANGERT, die sinds eenige jaren gezaghebber te Marabahan geweest was, alsmede zekere Mohammedaan, hadji MOHAMAD TAIB en twee volgelingen. Daar niemand terug kwam dan deze hadji, zijne volgelingen en drie inlandsche bedienden, zoo zijn de omstandigheden uiteenloopend bekend geworden, maar komen die hoofdzakelijk hierop neer.

Den 15den December 1859 vertrok de *Onrust* van Bandjermasin, en kwam

den 19den December voor Lokton-toeoor (Loetoeng-toeoor). De gezaghebber BANGERT zond van hier oproepingsbrieven aan de opperhoofden. Met de bezorging werden de volgelingen van den hadji belast. Ook deze hadji gaf brieven aan die hoofden mede. De zendelingen konden echter niet ver komen, door het aanwezen of rondzwerven van opstandelingen onder ANTASARI, terwijl SOERAPATI, die vroeger te Lokton-toeoor verblijf hield, ergens anders in het binnenland was.

Deze zendelingen van den hadji kwamen terug aan boord, en meldden, dat de brieven bezorgd waren; zij verzwegen evenwel, dat die door tusschenkomst van andere hoofden verder waren gezonden, en dat de hadji ook brieven verzonden had.

De *Onrust* lag alzoo voor Lokton-toeoor van 19 tot 27 December, ongedeerd, vol vertrouwen. De genoemde hadji leerde gedurende dien tijd de handelingen der bemanning, de sterkte, en de magt tot tegenweer kennen.

Op 27 December kwamen van de opgeroepene hoofden aan boord, de toemenggongs SOERAPATI, MAS-ANOM en ROEPA, met een hondertal vaartuigen, en ongeveer 600 of 1000 volgelingen, gewapend met zwaarden (mandau's, klewang) en in oorlogskostuum. Kort te voren evenwel was de meergemelde hadji aan boord van de praauw van SOERAPATI geweest tot twee malen toe, doch op last van den luitenant BANGERT. Volgens een ander berigt zoude SOERAPATI op 27 December aan boord gekomen zijn, met twee vaartuigen, in het eene waarvan dit opperhoofd en zijne zonen zaten, in het andere een twintigtal gewapenden. Zij werden wel onthaald. SOERAPATI, met den kommandant VAN DE VELDE en den luitenant BANGERT, hielden daarop konferentie in de kajuit; het volk op dek werd onthaald op drank, en na ongeveer een uur kwamen alle weder boven, en werd SOERAPATI rondgeleid om het vaartuig te bezien. Toen men daarmede bezig was werd den dokter DILG een houw toegebragt over den schouder; dit was het sein tot aanval. Alle nabijzijnde vaartuigen enterden tegen boord, en weldra was één geschermutsel, van elf tot drie uur achtereen, gezien, door een paar ontkomenen. Daarop zonk het vaartuig weg in de diepte. Een vijftal matrozen kwam nu nog te voorschijn, en werd mede vermoord in 't water.

Er is veel gescheven over deze droevige gebeurtenis; beschuldigingen van verraad, onvoorzigtigheid, te groot vertrouwen, overrompeling, kruissen zich in de gevoelens. Daar niemand anders van de *Onrust* is afgekomen, dan de genoemde hadji MOHAMAD TAIP, zijne volgelingen ABOE-TALIP en TJAHAL, een bediende van den luitenant BANGERT, bekompajer, en een bediende van een der zeeofficieren, Javaan, zoo zijn de juiste berigten moeijelijk te vinden, vooral door de volgende omstandigheden.

De genoemde Mohammedaan MOHAMAD TAIB, denkelijk de aanlegger, beramer en bewerker van den moord aan eenen officier, 45 Europesche en 20 inlandsche schepelingen, en van het verlies van een stoomvaartuig, en nog nadere gevolgen, was de eerste die zich naar Bandjermasin spoedde, om aldaar de droeve mare over te brengen en schrik te verspreiden. Het

berigt, door TAIB volgens zijn doel voorgesteld, in verband gebragt met de nachtelijke overrompelingen in de westwaarts stroomende rivieren, van de kruisboot nº. 42, en de stoomer *van Os*, (23 December en 2 Januarij), boven vermeld, deed alle de Europesche vrouwen van Bandjermasin naar Java vlugten (uitgenomen ééne), en het goed vertrouwen, dat men te Bandjermasin stelde op het zeggen van dien verrader, gaf hem vrijheid om verder te werken.

Gelukkig kwamen er juist drie kompagniën militairen van Java aan.

Men meent, dat reeds vroeger te Soerabaja een gerucht liep, van een afgeloopen of af te loopen vaartuig in het Bandjersche. Het overrompelen van de *Onrust* werd op 7 Januarij het eerst op Java (te Soerabaja) bekend.

Genoemde verrader, MOHAMAD TAIB, had gezorgd, dat zijne beide genoemde volgelingen voorzien werden van schriftelijke opstellen, over hetgeen zij te Bandjermasin te verklaren hadden, natuurlijk om alle schuld van hem af te weeren. Toen die volgelingen echter ter hoofdplaats aankwamen, gaven zij op, wat hiervoren is verhaald, en dit werd bevestigd door de verklaringen der ontkomen bedienden. Men hield den meermelden verrader evenwel nog voor minder schuldig, en liet hem loopen. Zeer natuurlijk was hij kort daarop uit de voeten verdwenen.

De vermoorden, bij deze gelegenheid, waren: de luitenants ter zee J. C. H. VAN DE VELDE, op het kanon bij de boeg, F. L. T. K. VAN PESTEL, J. J. BRAAM, T. H. VAN DEN KAP (KOP?); officier van gezondheid A. P. DILG, bij de kajuit, klerk-administrateur W. H. WALDECK; luitenant gezaghebber C. BANGERT, op het voorschip bij de stoomketel, 25 Europesche en 20 Javaansche schepelingen, (volgens den kolonel ANDRESEN).

Het schip zoude, met stoom op, stroom opwaarts gelegen hebben, volgens de getuigen; later vermeende men dat het geankerd lag (ANDRESEN) en dat de bemanning voor koning en vaderland tot den laatsten droppel bloeds gevochten had en gesneuveld was.

Nader is gebleken, dat de overrompelaars tijd genoeg hadden, om de dertigponder aan wal te brengen; zelfs de munitie, kleederen en wapens. De hadji MOHAMAD TAIB werd te Bandjermasin beschouwd als een menschlievend wezen, dat nog te vergeefs het leven der opvarenden poogde te redden. Toen de moord begon, was hij een der eersten, die van boord vlugtte en niets deed.

Er werd nu tot eene duchtige wraakneming besloten. De stoomers *Suriname* en *Boni*, met eenig ander vaartuig, kwamen den 11 Februarij 1860 voor Lokton-toeoor. In de verloopene 45 dagen hadden de op standelingen tijd gehad zich te versterken, vermoedelijk met de gereedschappen van de *Onrust*. Althans de dertigponder stond in eene versterking opgesteld, en de *Suriname*, op wier vuur aanvankelijk niet geantwoord werd, ontving uit dat zelfde stuk geschut een schot, dat het vaartuig vooreerst minder bruikbaar maakte. De vijand onderhield daarbij een vuur uit klein geweer. De versterking bestond uit opeengestapelde balken. Bij het wen-

den ontving de *Suriname* nog een schot uit den dertigponder, en daardoor 17 gewonden. Men ging nu naar Bandjermasin terug, om nieuwe krachten te verzamelen.

Den 24 Februarij kwamen de stoomers *Montrado*, *Celebes* en *Suriname* voor die versterking en openden hun vuur. Men loste van den oever weder een schot met de 30 ponder op de *Montrado*. De landtroepen bestormden daarop van den achterkant de sterkte, die zonder verlies genomen werd, met het 30 ponds kanon van de *Onrust*, en eenig ander oorlogstuig. Langs de rivier werden nu eenige brandende praauwen afgezonden, doch zonder gevolg. Dit feit kostte aan één matroos het leven.

De *Onrust* lag te diep gezonken, en kon niet meer worden geligt. Toen in Junij een der gevlugte zendelingen naar zijn post, te Lokton-toeoor, toog, vond hij het schip deels boven water, bij lagen rivier-stand. Dit vaartuig scheen voor 't ongeluk vervaardigd te zijn; in 1850 strandde het op het eiland Onrust.

Toen het nu voldoende was gebleken, dat de opstand slechts uit een aanvankelijk verkeerd oogpunt was beschouwd, en er zooveel offers waren gevallen, ten gevolge van onwetenheid, onverschilligheid, ligtgeloovigheid en misplaatst vertrouwen op geveinsde voorwendselen, werd de waardigheid van vorst afgeschaft en het rijk van Bandjermasin ingelijfd, door de verklaring van het Gouvernement in December 1859, dat dit rijk niet meer in leen en ter beheering aan een inlandschen vorst zou worden afgestaan. Ten gevolge hiervan was reeds de rijksbestierders waardigheid vervallen, en op 11 Junij 1860 werden de landen van Bandjermasin gesteld onder Europesche administratie, en verdeeld in drie hoofdafdeelingen, als: Amonthai, noorderdeel, met de onderafdeelingen Alai en Amawang; Martapoera, zuidoosterdeel, met de onderafdeelingen Pengaron en Margasari; en de zuidwestelijke afdeeling Kween. De kommissie der twee pangeran's voor 't bestuur van 't rijk werd ontbonden; de bestaande belastingen bleven, en de politie en justitie werd geregeld. Voor de gekreëerde ambten werden alle militaire officieren benoemd; te Bandjermasin was de resident ook een militair officier (de Majoor VERSPIJCK).

Kort daarop keerde de kommissaris NIEUWENHUIJZEN naar Java terug, en ontving dankerkenning.

Hiermede is de taak, die wij ons voorbehielden, afgedaan. Het vervolg der gebeurtenissen en gebeurlijkheden behoort tot eene andere geschiedperiode, na het einde van het vier honderd jarig uitgebreide en ingekrompen rijk. Het is te wenschen, dat de togten aardrijkskundige ophelderingen aanbrengen, in dit zonderling, modder-, goud- en diamant vol gebied, waarin schoone rivieren stroomen, rijke bosschen groeijen, onbeschaafde horden rondzwerven.

Het aardrijkskundig water- en land-gebied hebben wij reeds zooveel doenlijk overzien in de hoofddeelen. Dat overzigt van de onderdeelen is nog te doen. Alleen omtrent de bevolking kan men voor het tegenwoordige de volgende opgave leveren.

	BEVOLKING. ONDERDEELEN.	MENSCHEN. GEHEEL.	
Het geheel voormalig vorstenland. . .		160,000	891,1 vierk. Geo. mijlen.
De boven-rivier, Doeson-oeloe. . . .	3,840		
Siang-Moerong . . .	8,500	12,340	
Teweh — watergebied.	3,500	3,500	
Pattai — idem	1,400		
Siong — idem	900		
Karrau — idem	1,200		
Bekompai, distrikt	10,900	10,900	
kampong.	5,300		
Doesson-ilier, rivier Barito.	1,900		
Ajo.	500	3,400	
Mantalat	1,000		
Negara, rivier.	25,000		
negeri	10,000		
Kloewah en Amboekan (Amawang?). .	10,000		
Amoenthai, negerie	6,000		
Margasari, negerie	700		
Poeloe-Petak, distriktgebied.		14,000	
Kwala Mengatip, kanaal.	200		
distrikt		600	
Martapoera, gebied, distrikt	5,000		
Laut-Darat (Tanah-Laut.)		9,600	194 vierk. Geo. mijlen.
Tatas, Bandjermasin, distrikt		15,000	
hoofdplaats. . .	5,000		
Kapoeas-Moeroeng, watergebied . . .		12,500	
Troessan-Kahajan en Moeroeng. . . .		300	
Kahajan, stroomgebied		20,000	762 vierk. Geo. mijlen.
(Zie *Aardrijkskundig overzigt* hiervoren.)			
Zamen geschat op. . . .		262,140	op 2662 vierk. Geo. mijlen.

Soerabaja,
September 1860.

J. HAGEMAN, J.C.Z.

De kakao-kultuur.

Menigvuldige aanvragen naar kakao-zaden door *partikuliere landhuurders*, gaven mij de meest overtuigende blijken, dat de *partikuliere industrie* ook aan deze kultuur de grootst mogelijke uitbreiding geven zal. Mijne landbouwkundige aanteekeningen hierover opslaande, heb ik het vroeger, in dit geacht tijdschrift, den lezers aangebodene, korte opstel herzien en verder uitgewerkt. Ik acht het niet ondienstig, deze uitvoerige beschrijving van de kakao-kultuur thans te publiceren; zij bevat mijne latere waarnemingen en overwegingen en zal, naar ik hoop, aan de ontwikkeling van dezen belangrijken tak van landbouw dienstbaar zijn.

§ 1. *Algemeene opmerkingen.* Onder de vele grondsoorten komen, in den landbouw, de zware klei- en ligte zand-gronden, als het meest onderscheiden, bijzonder in aanmerking. Hoewel dorre heide-gronden en zelfs de zoogenaamde „wadas-gronden", als de onvruchtbaarste bouwgrond, door kracht en arbeid tot vruchtbare bouw- of teel-aarde kunnen gebragt worden, zal ik over deze echter niet handelen, daar de opbrengsten daarvan zelden de groote kosten, daaraan besteed, zullen kunnen bestrijden.

Tusschen zand en zware klei heeft men onderscheidene gemengde gronden; als eene dier tusschen-soorten beschouw ik den leemgrond.

Hoe zandiger de grond is, des te spoediger kan men dien tot de grootste vruchtbaarheid brengen, door sterke en overvloedige bemesting. Door den sterken toegang van dampkring-lucht, ontbinden in die zandgronden de meststoffen het spoedigst tot planten-voedsel. Doch zij raken ook weldra uitgeput; daarom blijft eene herhaalde bemesting dezer gronden altoos hoogst noodzakelijk.

Onder de zware klei-gronden vermeen ik, dat de blaauwe klei, zooals die in het westelijke gedeelte van de afdeeling Demak, op het rivier-gebied van de Toentang, gevonden wordt, het minst vruchtbaar is. De meststoffen laten zich, niet dan door langdurigen en zwaren arbeid, met deze klei vermengen, en hebben meer tijd noodig alvorens tot planten-voedsel te ontbinden, omdat de klei den toegang van lucht minder toelaat dan zandgrond. Maar eenmaal, na zwaren arbeid, tot eene groote vruchtbaarheid gebragt, worden de klei-gronden zoo spoedig niet uitgeput als de zandgronden, en behouden zij hunne vruchtbaarheid het langst. De beste teel- of bouw-aarde is gewis een gemengde grond, uit ongeveer een derde zand en twee derde klei of leem bestaande. Gronden in de nabijheid van vulkanen, waarop veel vulkanische asch (die ik evenwel geene „asch" noemen

mag, alzoo zij geen de minste eigenschap van asch heeft) gevallen is, zijn gewoonlijk de vruchtbaarste van allen.

Men spreekt dikwijls van teel-aarde en humus, als van een en dezelfde zelfstandigheid; maar naar mijne meening is teel-aarde geen humus en omgekeerd. Teel-aarde bevat humus; zonder humus kan geen grond vruchtbaar wezen. Zoo heb ik ook meermalen hooren spreken van grondsoorten, die een, twee tot drie ellen dikken, humus-laag hebben. Dit is eene voor mij onbegrijpelijke uitdrukking; daar, naar het mij voorkomt, gronden, die slechts 5 pCt. humus bevatten, reeds zeer vruchtbaar kunnen genoemd worden. Om nu naauwkeurig te weten, hoeveel pCt. humus de grond bevat, moet men bedreven wezen, in de bewerktuigde scheikunde. Daar humus het restant of het overblijfsel is van vergane bewerktuigde (organische) stoffen, eene fijne, bruin-graauwachtige, brandbare stof, zoo neem ik, om den grond praktisch te onderzoeken, eene kluit aarde uit verschillende diepten der bouwvoor van den grond, maak daarvan eenen bal of geef er eenigen anderen vorm aan, laat ze in de zon zoo droog mogelijk worden, en rooster ze daarna op eene gelijkmatige, niet al te groote, kool vuur, ten einde alle vochtige deelen daaruit te drijven. Deze, dus van alle vocht bevrijde, kluit weeg ik, als ze weder bekoeld is, op eene zeer gevoelige weegschaal, en ik teeken het gewigt naauwkeurig aan, tot op het laatste korreltje. Vervolgens brand ik dezelfde kluit rood, ja wit gloeijend. Opdat, onder de behandeling, van de kluit, als zij afbrokkelt, niet iet of wat verloren ga, zal men best doen, dit branden in een ijzeren pot of pan te bewerkstelligen. Als de kluit weder bekoeld is en van alle daaraan hangende asch enz. gezuiverd, weegt men ze ten tweeden male, nadat men ze stuk geslagen heeft. Wat ze nu aan gewigt verloren heeft, kan men beschouwen als nagenoeg het verlies der uitgebrande humus-stoffen, die zij bevat heeft. De verhouding tusschen de bal voor en na ze gebrand is geeft de hoeveelheid humus aan, die de grond bevat.

§ 2. *Ontginning van den grond.* Heeft de te ontginnen grond eenig geboomte of hoog opgaand hout, dan zal men dit moeten ontzien. Alleen de laag nederhangende takken van het hooge geboomte, het kreupelhout, de struikgewassen, het lange gras, het riet, de „glaga" enz. moeten nedergelegd, geveld en verbrand worden.

Heeft men onder het werk vele regens, waardoor het branden niet vlug van de hand gaat, dan kan men het nedergelegde, in evenwijdige reijen, schuins over de helling van den grond, opstapelen, waardoor, bij groote uitgestrektheden, het sterk afstroomende regenwater wordt gestuit en schuins over den hellenden grond afgeleid, en het uitspoelen van de vruchtbare aarde voorgekomen wordt. Is de grond te weinig beschaduwd, dan kan men, tusschen de te beplanten reijen kakao, schaduwboomen planten in zuid en noordelijk loopende rijen.

§ 3. *Pepinières.* Terwijl men met het ontginnen bezig is, moeten de pepinières worden aangelegd. Hiertoe kiest men een goed beschaduwden, eenigzins vochtigen, vruchtbaren grond, waarop men beddingen maakt,

als gewone tuinbedden. Daarop poot men de kakao-zaden, korrel voor korrel, op ongeveer 0,30 el van elkander, overdekt het dus gepoote met eenig stroo, alang of droog afgevallen loof, 't welk, zoodra de zaden ontkiemen, voorzigtig moet worden weggenomen, opdat de opgeschoten kiemen in haren verderen groei niet belemm.rd worden. Heeft men geen goeden beschaduwden grond, dan moeten de bedden, even als tuinbedden, voor de felle zonnestralen worden beschut; bij zware droogten moeten de bedden van tijd tot tijd worden begoten.

§ 4. *Overplanten.* Nadat de ontgonnen grond beploegd of behakt en geëgd is, kan men den stand der te planten kakao-plantjes schaakbordsvormig afbakenen. De afstand tusschen de kakao-boomtjes wordt op 4 el gesteld. Om de andere rei kakao-boomtjes, dienen schaduwboomen te worden geplant, namelijk zoo de grond nog niet genoeg beschaduwd is. Tot schaduwboomen schijnt het 't best te wezen de zoogenaamde dadap-sirriep te gebruiken, hoewel andere, spoedig wassende, boomen even goed daartoe dienen kunnen.

Zij kunnen met de eerste vallende regens, in October of November, worden geplant, terwijl de kakao daarna, in Januarij tot Maart, volgen kan. Alvorens te planten moeten eerst, ter plaatse der bakens, waar de kakaoboomen moeten worden geplant, kuiltjes worden gegraven, ten einde, bij het overplanten uit de pepinières, geen oponthoud te ontmoeten. Plantjes van 0,20 tot 0,30 el zijn daartoe het meest geschikt.

De overplanting geschiedt het best op de wijze als de Javanen „poetiran" noemen, namelijk aldus.

Elk plantje wordt voorzigtig omgraven, elk met de kluit aarde, waarin het gestaan heeft, en uit den grond genomen zonder de jonge wortels te beschadigen. Na het overplanten heeft men alleen te zorgen, dat de jonge plantjes niet door onkruiden worden verstikt; daarom moet elk plantje, ongeveer eene el in den omtrek, geheel vrij van onkruiden worden gehouden. Gedurende de regen-moeson moet worden gezorgd, dat het gevallen regenwater den kortsten afloop heeft naar de naaste rivier, sloot of ravijn. Als het dit niet heeft, moeten de noodige afleidings-slooten of greppels worden gegraven, opdat het regenwater niet over de volle lengte of breedte der tuin afloope, noch dat het er ergens blijve staan.

§ 5. *Onderhoud der tuinen.* Het gansche jaar door moet op voorschreven wijze naauwlettend worden gezorgd, en moet de grond, gedurende de regen-moeson, eene el om elke plant vrij van onkruiden gehouden worden, en daarbij van tijd tot tijd losgehakt, opdat hij los en mul blijve en toegang aan de dampkringlucht geve. Alleen na de regen-moeson, wanneer de zware regenvlagen voorbij zijn (de Javanen nemen, als een zeker kenteeken van dit tijdvak, waar het vallen der bloesem van het glaga-riet), en verder gedurende de drooge moeson tot het begin der volgende regenmoeson (dat is tot het uitvliegen der groote witte mieren), — in die twee tijdvakken moet de grond tusschen de boomen, de geheele tuin door, krachtig en diep worden behakt of geploegd en zelfs getweevoord. De losge-

werkte aarde moet zooveel mogelijk in kluiten blijven liggen en *niet* kortgeslagen worden tot kruimels; daardoor blijft zij meer en langduriger aan den invloed van de dampkring-lucht blootgesteld en wordt hare vruchtbaarheid bevorderd. Het eerste tijdvak — het afvallen der bloesems van het glagariet — valt tusschen de maanden Maart en Mei; het tweede tijdvak — het uitvliegen der witte mieren — tusschen October en December.

Onder het loshakken van den grond, in de drooge moeson, moeten tevens de kakao-boomen worden aangeaard. Dit werk noemen de Javanen „dangir" (*behakken*) en „oeroek" (*aanaarden*). Jaarlijks gedurende de drooge moeson moet het meermalen worden herhaald, opdat de grond opengehouden worde en aan den invloed van de dampkringlucht blijve bloot gesteld. In de regen-moeson mag men den grond vooral niet roeren, dan alleen om de boomen vrij van onkruid te houden, door om elken boomstam ongeveer een el, en niet meer, los te werken. Het verder afgelegen, hoog wassende onkruid moet slechts worden geslecht en neergelegd, opdat, bij het algemeen behakken van de tuin, de beste en vruchtbaarste aarde door het afstroomende regenwater niet worde afgespoeld. Voorts moet, gedurende de regen-moeson, gezorgd worden voor den kortsten en spoedigsten afloop van het regenwater.

Op die wijze moeten de kakao-tuinen, gedurende de eerste jaren, onderhouden worden, tot het vijfde jaar. Dan geven zij de eerste bloesems en vruchten. Van dien tijd af behoeft men niet meer dan eens in het jaar, na de regen-moeson, in de geheele tuin zoo veel mogelijk den grond in groote kluiten te behakken, beploegen in voren en los en open te houden voor de lucht.

§ 6. *Tusschen-planting.* Daar de kakao vijf jaren noodig heeft, om tot vollen wasdom te komen en vruchten te geven, zal men met gunstig gevolg, tusschen de kakao, behakte vruchten (in het Javaansch „polot-widjoh") kunnen planten. Hierdoor kan men spoedig vruchten van zijn grond trekken, terwijl door het herhaalde behakken, bouwen, beteelen en roeren van den grond, in het bijzonder van zware gronden, deze steeds mul en luchtig blijven, iets dat de vruchtbaarheid en dus ook den groei en wasdom der kakao bevordert.

Tot tusschen-planting kan men, naar omstandigheid, bij afwisseling zich bedienen van pisang, djagong, katjang, laboe, katimoen, araroet, jam's, terrong, lombok's enz. Evenwel zal moeten gezorgd worden, dat daardoor de geplante kakao niet beschadigd worde en de rank-gewassen niet tegen de kakao opklimmen. Men heeft niet te vreezen voor uitputting van den grond; hoe meer men bij afwisseling beteelt des te meer zal men dien verrijken. Het herhaalde bouwen en verbouwen van den grond zal den toegang der lucht bevorderen, terwijl de afval der behakte vruchten ruimschoots den grond zal teruggeven wat door die vruchten ontnomen wordt Om bovenaangehaalde redenen moet de grond in de regen-moeson zoo min mogelijk geroerd worden; men heeft dan alleen te zorgen, dat het sterk opschietend onkruid gelijk gronds geslecht worde.

§ 7. *Verdere zorgen voor de tuinen.* RICHARDSON PORTER (*Landbouw tusschen de keerkringen*) raadt aan, de jonge kakao-boomen te snoeijen en de eerste bloesems af te plukken, waardoor, naar zijne meening, de boomen versterkt worden. Hiervan heb ik evenwel nimmer eenig gunstig gevolg ondervonden. Dat men de boomen moet zuiver en vrijhouden van alle zuigloten, parasiten of woekerplanten, ligt in den aard der zaak. Er bestaat op Java ook menig schadelijk insekt; doch nimmer heb ik de vernieling die het veroorzaakt zoo erg ondervonden, dat de planter er zich om behoeft te verontrusten. Evenwel moet men hierom niet onachtzaam zijn. Tot het verdrijven heb ik met gunstig gevolg het berooken toegepast. Men vergare namelijk, tusschen de reijen kakao, alle afgevallen loof enz., in kleine hoopen van ongeveer 0,50 el hoog, overdekt ze met groene onkruiden, overstrooit ze verder luchtig met zoden, plaggen, roppen of kruimels, en steekt deze hoopen des avonds bij windstilte in brand. Door die bedekking zal de brandende hoop niet anders dan smeulen, zeer veel rook en geen vlam geven. Geraakt de brandhoop in vlam, dan moet men ze op nieuw overdekken als voren. Door deze reuk zullen de meeste insekten verdwijnen.

Wanneer de kakao-vruchten aan het rijpen zijn, vallen vele apen, rotten, muizen, eekhoorns enz. op de rijpende vruchten aan. Daar men dan echter dagelijks volk in de tuinen heeft, om de rijpe vruchten af te halen en voor het verdere onderhoud der tuinen, zullen die plunderaars van zelf wel weg blijven, zoo een der plukkers of hun geleider van een jagtgeweer voorzien is om er op te schieten.

§ 8. *Plukken en oogsten.* De wijze van plukken en de verdere behandeling der kakao-vruchten, kan men in PORTER's *Landbouw tusschen de keerkringen*, van bladz. 96 tot 98, uitvoerig beschreven vinden, en die beschrijving komt mij in alle opzigten aanbevelingswaardig voor.

Tot het afpakken voor den grooten handel achte ik het best, zich te bedienen van bamboe-manden, gelijk de suiker voor hetzelfde oogmerk afgepakt wordt, met uitzondering slechts, dat die manden niet met kadjang mogen gevoerd worden, opdat de lucht niet geheel van de kakao geweerd worde en deze daardoor broeije, giste en bederve. Zijn de mazen dier manden te ruim en te wijd gevlochten, zoodat de kakao-korrels er door vallen kunnen, dan is het voldoende, die wanden met grof stroo of karongdoeken te voeren, die altijd nog lucht zullen doorlaten.

§ 9. *Ziekte der boomen.* Het gebeurt wel eens, dat jonge en zelfs vruchtdragende boomen staan te kwijnen, zonder dat men de oorzaken er van kent. Bij onderzoek is mij dan gebleken, dat er kever-rupsen (oerits) in den grond zaten, die aan de wortels knagen. Om deze plaag zoo veel mogelijk voor te komen, zal het 't beste zijn den grond, een el om elken kakaoboom, zoo als hiervoren beschreven staat, schoon te houden en dien los gewerkten grond te bestrooijen met asch, zout of meelkalk, op zich zelf of te zamen vermengd.

Nog gebeurt het wel eens, dat, op gezonde vruchtdragende boomen, doode bloesems, kegeltjes en zelfs volwassen vruchten en takken er zwart

en dor uitzien. Onder „kegeltjes" verstaat men nog onvolwassen vruchten, ter grootte van augurkjes tot die van kanarinoten. Tegen dit kwaad kan men niets anders doen, dan de aldus geinfekteerde deelen tijdig af te halen, opdat zij het gezonde hout en de andere bloesems en vruchten niet aansteken. Daartoe bedient men zich van ongeveer drie el lange stokken, aan het dunne eind voorzien van een ijzeren mik en haak, in den vorm van een klein bootshaakje en ongeveer 0,10 el wijd. Daarmede haalt men ook de rijpe vruchten af. De doode bloesems, kegeltjes en takken haalt of stoot men er mede af.

Aan andere ziekten zijn alleen verouderde boomen onderhevig, zeldzaam jonge krachtvolle boomen. Men dient wel in overweging te nemen, of het bestrijden daarvan door snoeijen, berooken,, enz. den arbeid en de kosten waard is, dan of het doelmatiger zij, dergelijke boomen te vellen en den grond op nieuw te betelen met drooge veldgewassen, en een jaar daarna op nieuw met kakao te beplanten. Ik zeg een jaar daarna, omdat mij meermalen gebleken is, dat op gronden, waarop verouderde boomen gestaan hebben, onmiddelijk na het wegruimen der verouderde boomen, met geen gunstig gevolg jonge boomen van dezelfde soort kunnen worden geplant. Daarom is het raadzaam, dergelijke gronden minstens een jaar lang met drooge veldgewassen te betelen en eerst daarna op nieuw met kakao te beplanten.

Het komt mij om die reden voor, dat, zoo men kakao op een uitgebreide schaal wil aanplanten, men het best doet, zoo men den grond in onderscheidene rigtingen verdeelt, en elk jaar slechts eene afdeeling vol plant. Zoo zal men bestendig jonge en frissche boomen hebben en behouden, wanneer de verouderde boomen zullen moeten worden opgeruimd, om den gro nd op nieuw voor te bereiden voor een volgenden aanplant. Kan men, bij het beteelen van behakte vruchten, mest aanbrengen, zoo veel te beter zal de kakao gedijen, nadat de behakte vruchten het veld zullen hebben geruimd.

Na het schrijven van het voorgaande viel mij het *Natuurkundig Tijdschrift* in handen. Daar vond ik op bladz. 289 tot 320 van deel XX, vierde serie V afd. IV—VI aflevering, zeer uitvoerig over deze kultuur gehandeld. In de meeste gevallen kan ik daarmede instemmen. Alleen komt het niet met mijne ondervinding overeen, dat de ziekten der kakao-boomen hoofdzakelijk veroorzaakt zouden worden door insekten. Zoo ver ik mij eenige praktische kennis van de ziektegevallen der verschillende kultuurplanten mag toeschrijven, komt het mij voor, dat, met uitzondering slechts van de rupsen, die aan jonge bladen van frische boomen knagen, in de meeste gevallen het niet de insekten zijn, die de ziekten veroorzaken, maar omgekeerd de ziekelijke toestand der planten de insekten lokte. De insekten zullen weinig of zeldzaam de gezonde planten aanvallen, maar meestal slechts ziekelijke planten vernielen. Dit zij in het bijzonder van de witte mieren gezegd, die alhier op mijn grond hare nesten, onder en tegen gezonde boomstammen, tot aanmerkelijke aardhoopen, opwerken en daar jaren lang

bestaan hebben, zonder die boomen te schaden, noch eenig ziekelijk voorkomen te geven, terwijl zij hare verwoesting en vernieling op dood hout aanrigten, dat ligt tot molm en ontbinding overgaat, en zij dit door haar mieren-zuur oplossen en verslinden. Meermalen heb ik witte mieren haar vernielingswerk tegen stammen van schijnbaar gezonde boomen zien verrigten, maar telkens is mij bij onderzoek gebleken, dat zij niets anders dan de doode schors afknagen en zich dus alleen aan het reeds ziekelijke hout kunnen te goed doen.

SAMARANG,
October 1860.

H. W. VAN WAEIJ.

Iets over het korps officieren van administratie bij het Indische leger.

Meermalen heeft het mijne aandacht getrokken, dat zich nimmer eenig officier van administratie verstout, om het een of ander in het licht te stellen, dat, volgens zijn gevoelen, bij de instelling van dat korps verbetering of wijziging vereischt, waardoor de toestand en het lot dier officieren of hunne dienst vooruit zouden kunnen worden gebragt. Ik vroeg mij dan af: zou dat korps altijd zoo regtvaardig, zoo billijk, zoo geregeld bestierd zijn geworden, dat niemand onder hen eenige aanmerking te maken heeft, of verbeteringen wenscht? of zou daar zóó „met de knoet geheerscht" worden, dat niemand onder hen den moet bezit, om zijne wenschen openlijk kenbaar te maken? Ik weet het niet, maar ik betwijfel in alle geval de volmaaktheid, en daar ik nu zeer veel belang stel in dat verdienstelijk korps officieren, zoo heb ik daaromtrent mijne navorschingen gedaan en ontwaard, dat er wel degelijk gegronde grieven bestaan, welke ik op deze wijze aan het licht zal trachten te brengen.

De aanmerkingen, die er te maken zijn, kunnen in drie hoofddeelen verdeeld worden; als: 1o. Het plaatsen van officieren, 2o. Het onderwijs tot officier en de verdere opleiding van jonge en vreemde officieren, en 3o. Het verrigten hunner diensten en de daarvoor verworven belooningen.

Wat dan het eerste punt aangaat, dat kan zeer spoedig worden afgehandeld, wanneer men slechts de oogen wendt naar het hoofdbureau en het militair departement, waar de jongste officieren van het corps geplaatst zijn. Er zijn er zelfs onder hen, die nog geen jaar officier waren, toen zij daar geplaatst werden, en wel omdat zij als onderofficier in het een of ander vak op dat bureau gewerkt hadden. Zij kunnen daar dienst doen, zonder dat de chef zich behoeft te vermoeijen, om hun eenig onderwijs te geven, terwijl zij misschien in de betrekking van sekretaris in eenen raad te kort zouden schieten. Dit verwekt in de eerste plaats ontevredenheid; want hoeveel oudere officieren, die jaren achtereen sekretaris van eenen raad zijn geweest, geven ook bewijzen van vlijt en van goed gedrag, en vragen: waarom worden wij niet bij de intendanten geplaatst, opdat, wanneer wij bevorderd moeten worden, wij ook de geschiktheid, om als onderintendant op te treden, bezitten? Waarom worden die diensten niet zoodanig verdeeld, dat elk officier een beurt krijgt om zich in den werkkring van intendant te oefenen? iets dat hem als sekretaris bij eenen raad geheel en al onmogelijk is.

Eene andere opmerking tot deze rubriek behoorende, is, dat men in de

keus van zelfstandige posten voorzigtiger behoorde te wezen; want hoevele bewijzen zijn er niet geleverd, dat men daardoor den lande zoowel als het korps groot nadeel berokkent. Men behoeft slechts te beginnen met Sibogha, en na te gaan, wie daar als sekretarissen geweest zijn? hoe daar de zaken behartigd zijn geworden? waar die officieren vervolgens zijn gebleven? wat er van teregt gekomen is? wie er nog van zijn? en welke plaatsing zij thans hebben? Zoo rigte men ook den blik naar de 3e militaire afdeeling, om te zien wie daar, in 1858 en later in 1859, als sekretaris in den raad de dienst heeft waargenomen; dit in aanmerking nemende en tevens wetende, wat daar gebeurd is, dan vragen wij: verdient die officier te zijn wat hij nu is? en wie heeft dit op het geweten? waarom zulke menschen niet voor hunne gebreken gekorrigeerd?

Wat het tweede punt betreft, namelijk het onderwijs der jonge lieden voor den rang van officier, daaraan wil ik gaarne alle lof toezwaaijen. Maar zeker is het toch, dat aan het eigenlijke vak, waarvoor zij opgeleid worden, te weinig studie wordt besteed. 't Duurt, naar ik vermeen, maar één uur daags, en is bijna geheel en in alles theoretisch. Dit moet ik ten minste daaruit afleiden, dat ik een der jonge officieren heb hooren betuigen, niet te weten, wat eene recepis is. Zeer zeker is het, dat men in dit klimaat niet die inspanning kan vorderen, welke men in het moederland verlangt, maar daarom dienen de lessen, die de jonge lieden genieten, des te nuttiger te zijn ingerigt, door praktijk en theorie te zamen te doen gaan. Hij is zoo wel voor de administratie als voor de meetkunst de ware leermeester, die duidelijke verklaringen weet te geven, en den leerling de zaken op eenvoudige wijze helder weet voor te stellen; de onderwijzer moet dus iemand van theoretische kennis en praktische ondervinding zijn.

Wanneer de leerling eenmaal den officiersrang heeft verkregen, wordt hij beschouwd kennis genoeg te bezitten; maar toch ontbreekt daar veel aan. Hij wordt nu toegevoegd als tweede of derde kwartiermeester bij eenen raad van administratie. Dit doet de chef natuurlijk, om hem eene verdere opleiding te bezorgen. Maar juist dat punt is zeer gebrekkig geregeld. In stede van zulk een jong mensch te helpen, hem te onderwijzen en te leiden, opdat hij een goed officier worde, laat men hem aan zijn lot over. Bij zijne aankomst hoort hij al spoedig: „Mijnheer ik zal u met het materieel belasten; morgen kunt gij beginnen met het magazijn over te nemen". Verder bekomt hij gewoonlijk geene orders. In zijn logement teruggekeerd zit hij al dadelijk „met de handen in 't haar", niet wetende hoe hij zich moet redden in eene zaak, waarvan hij nog zoo weinig kent. Is het kwartaal om, dan moet hij eene materiëele verantwoording maken; maar wie onderrigt hem daarin? Niemand dan een schrijver, van wien hij dan ook gewoonlijk afhankelijk wordt.

Eveneens gaat het met die officieren, die bij de intendance geplaatst worden. Zij zitten op die bureaux te verifieren, of het materieel bij te houden, eene werkzaamheid waar eigenlijk niet veel in zit, want is men sekretaris van eenen raad van administratie geweest, dan valt het nazien

van zulk werk gemakkelijker dan het opmaken. Van het wezenlijke werk der intendance, krijgen die heeren niet veel te zien, omdat op elk bureau ieder schrijver zijne vaste taak heeft. De officieren kunnen ieder oogenblik overgeplaatst worden. Men zou, gaf men hun die taak, genoodzaakt zijn telkens op nieuw daarin onderrigt te geven; daarom heeft men vaste schrijvers voor zulke werkzaamheden, die gewoonlijk juist voor den officier hoogst nuttig zouden zijn. De onder-intendanten houden er meestal ook niet van om de officieren goede en duidelijke explikatien te geven; want zij meenen gewoonlijk dat zij het te druk hebben.

Zoo vormt dan een officier van administratie zich zelven. 't Is natuurlijk, dat studie hem hier veel in te gemoet zal kunnen komen, maar zonder teregtwijzing, zonder leiding, zonder uitlegging der zaken, zal hij toch nooit een doorkneed officier worden, dan na jaren ondervinding. En wat is hiervan nu het gevolg? De jonge officier wordt in zijne positie al dadelijk benadeeld. De kapitein-kwartiermeester, aan wien de jonge menschen toegevoegd zijn, en die verpligt is, er goede officieren van te vormen, komt al ligt bij den onder-intendant klagen, dat hij alles alleen moet doen. „'t Is waar", zoo redeneert hij, om zijne verdiensten toch goed te doen beseffen, „ik heb twee officieren, maar daar heb ik niets aan; die komen versch van de bakkerij, en kunnen nog geen recepis nazien", en dergelijke jammeren meer. Wanneer een kapitein-kwartiermeester bij zijnen chef iets dergelijks komt rapporteren, dan moest die chef als een man en als een vader handelen, en gelasten, dat de kapitein alle dagen minstens twee uren zich met zijne jongere officieren zal bezig houden, tot zoo lang, dat zij de vereischten kennis bezitten. Er zijn er die dat doen, maar binnen veertien dagen komt dan de kapitein „met hangende pootjes" terug, en berigt: „de jongelui doen hun best; ik ben zeer tevreden over hen". Acht dagen later, komt hij al weder, en dan met het verzoek om de lessen te mogen staken, aangezien zij, aan wie hij vroeger niets had, zich zoo aangegrepen en zoo gestudeerd hebben, dat zij zich zelven volkomen kunnen redden. Zoo gaat het ook op de bureaux van de onder-intendanten. Bij wie ligt daar gewoonlijk de schuld? Bij hen aan wie zij toegevoegd zijn. Die behooren er een officier voor de intendance van te vormen. 't Zou hun als eene verdienste moeten toegerekend worden, dat zij van hunne ondergeschikten goede officieren vormen, die door hunne bekwaamheden den lande wezenlijke diensten kunnen bewijzen. Maar daarmede ziet het er zeer ongelukkig uit. Daarentegen is men wel geneigd, om met eigen bekwaamheden te koop te loopen, en overal uit te bazuinen, dat men van zijn ondergeschikten al zeer weinig diensten heeft. Iemand, die 20 jaren in het vak gewerkt heeft, behoeft juist geen overvlieger te zijn, om in zijn vak toch bijzonder knap te wezen; want zoo iemand is een wandelend archief en een sprekend reglement. Daarom zou het zoo gemakkelijk voor die menschen zijn, om hunne jongere officieren te vormen en teregt te helpen.

Om al deze redenen zou ik het nuttig en noodzakelijk vinden, dat de oudste luitenants op de bureaux bij de onder-intendanten, hoofdbureaux en

militaire departementen geplaatst werden, de jongsten toegevoegd aan raden van administratie, en de overigen als sekretaris daar, waar een luitenant als sekretaris geplaatst kan worden. Op die wijze zal men altijd een goeden geregelden gang behouden. Zij, die kapitein moeten worden, hebben dan in beide vakken gewerkt, en kunnen naar omstandigheden geplaatst worden. De oudste luitenants zijn dan lang genoeg kwartiermeester geweest, en kunnen dadelijk, onder leiding, dienst bij de intendance doen. Zij, die toegevoegd zijn geweest aan eenen raad van administratie, worden zelfstandig sekretaris; en de jongsten en nieuw benoemden of nieuw aangekomenen worden weder aan eenen raad toegevoegd. Daarbij zal men nog het voordeel hebben, dat elk op zijn beurt in de hoofdplaatsen komt, waar het tableau van dienst zoodanig ingerigt moest zijn, dat er minstens twee malen in de week door den chef théorie met de officieren werd gehouden. Rigt men het zoo in, dan zal men, wanneer ieder zich beijvert, goede resultaten verkrijgen. Immers op die wijze krijgt elk een beurt. Niemand kan meer zeggen: „ik ben nooit in de gelegenheid geweest, om hetgeen mij noodig is te leeren." Allen zullen, ieder zoo veel mogelijk op zijn beurt, met expedities mede gaan, terwijl dit thans altijd het geval niet schijnt geweest te zijn. Er zijn toch oude officieren bij deze dienst, die nooit eene expeditie hebben medegemaakt; terwijl anderen als 2e luitenant er soms reeds twee gemaakt hebben. Wij krijgen daardoor dus ook praktische officieren, en de chef leert bovendien zijne officieren grondig kennen, en zal, volgens zijn geweten gelijk het behoort, een konduite staat kunnen opmaken.

Het derde punt, dat wij beloofd hebben te behandelen, is: het verrigten der diensten door de officieren, en hunne verkregen belooningen. Dit is voorzeker een onderwerp, waaromtrent groote ontevredenheid bestaat, vooral in de laatste tijden. Wanneer men nagaat, dat in vele omstandigheden de officieren de dienst alléén hebben verrigt, waar er nu twee, drie en vier geplaatst zijn; wanneer men bovendien denkt aan al de diensten, die zij bij expeditiën bewezen hebben, dan moet ieder erkennen, dat er onder zijn, die belooning hebben verdiend. Maar hebben zij die ook verkregen? Immers neen! Het zou te stootend voor de chefs zijn, dat ondergeschikten belooningen verwerven, terwijl zij zelven nooit in de gelegenheid zijn geweest, om zulke belooningen te verdienen.

Men is thans druk bezig om die belooningen aan te brengen. Weet gij waardoor? Door officieren van andere wapenen, zelfs van de zeemagt, bij het korps over te plaatsen, en wel liefst oudere 1e luitenants, dan die bij de administratie aan de beurt waren om kapiteins te worden. Waarom zou men dit toch doen? Omdat degenen, die aan de beurt waren, nog niet lang genoeg officier zijn geweest? Gij vergist u! Zij, die nu van andere wapenen en van de zeemagt zullen overkomen, kunnen wel wat langer 1e luitenant, maar niet heel veel langer officier zijn. En waarom zouden de officieren van het vak, die zoo veel dienst gedaan hebben, het voorregt niet mogen genieten van wat spoediger kapitein te worden? Zijn

zij soms niet genoeg in het vak ervaren? Maar dan geloof ik, dat het toch beter is, een luitenant van de administratie wat spoediger kapitein te doen worden, dan officieren van de artillerie of infanterie, die nooit in het vak gewerkt hebben.

Een is er onder die heeren, die in Nederland ook kwartiermeester geweest is, en bij de infanterie in Indië is overgegaan, om de gratifikatie van ƒ 1,500 en om spoediger 1e luitenant te zijn. Nu ziet hij kans om bij de administratie spoediger kapitein te worden, en vraagt daarom, om daarbij terug te komen. 't Is inderdaad gemakkelijk en aangenaam, zoo maar overal heen te kunnen vliegen, waar de honig het meest in de bloemen te vinden is. Anderen zijn, zoo ik mij niet vergis, door het afleggen van het tweede examen officier geworden, en zouden misschien, om kapitein bij de artillerie te worden, veel moeite gehad hebben, maar voor de administratie zijn ze altijd goed genoeg. Al zijn ze zelfs ziekelijk en ongeschikt voor de infanterie, ze zijn toch goed genoeg voor de militaire administratie.

Ik beklaag u, heeren luitenants der militaire administratie, dat u zoo iets te beurt moet vallen, te meer omdat het uw schuld niet is, maar wel die van de chefs, die zich nooit beijverd hebben om eenen geregelden gang in uw korps te hebben. De opleiding tot den rang van officier, het onderrigt voor jonge officieren, het verdeelen der plaatsingen, alles in een woord is altijd even gebrekkig geregeld geweest. Wanneer uwe chefs hunne positie beter beseft en gekend hadden, dan hadt gij deze treurige teleurstelling niet ondervonden. En indien het Gouvernement beter was ingelicht, dan had men verbeteringen in de oorzaak van het kwaad toegebragt, zonder buiten noodzaak de slagtoffers van het kwaad zoo pijnlijk te treffen.

Wij willen hopen, dat den Minister van Koloniën dit opstel onder de oogen zal komen, en dat hij dan zal inzien op welk eene verre gaande wijze een korps officieren in 's Konings dienst diep wordt gekrenkt. Wil hij in 't publiek belang handelen, dan zal hij bevelen uitvaardigen, waardoor eene betere regeling, ook tot verdere vorming van officieren in het korps, tot stand wordt gebragt; dan zal hij zorgen, dat er geene overplaatsingen van andere wapens of van de marine mogen plaats hebben, dan alleen van zeer jonge 2e luitenants.

HESBENAV.

Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde.

Uittreksel uit het dagboek van W. J. C. ridder HUYSSEN VAN KATTENDIJKE, kapitein-luit. ter zee, gedurende zijn verblijf in Japan in 1857, 1858 en 1859. 's Gravenhage 1860.

In de laatste jaren vernamen wij, dat Nederlandsche officieren, zeelieden, kustenaars, ambachtslieden en andere personen, die een of ander bedrijf uitoefenden, door onze regering naar Japan werden uitgezonden. Twee detachementen van de marine zijn gedurende een paar jaren achtereenvolgens in dat land geweest. Men heeft ook vernomen, dat, behalve een tal van geschenken die ons land zijnen ouden bondgenoot aanbood, in Nederland groote bestellingen werden gedaan, waarvoor wij, blijkens de stukken over de begrooting van koloniën voor 1861, niet dan met de grootste moeite betaling kunnen erlangen, of liever, in kopjes of schoteltjes voldaan worden. Welkom is ons daarom een boek, dat ons in de gelegenheid stelt, nog wat nader kennis te maken met onze jongste betrekkingen tot Japan. Het dagboek van den heer VAN KATTENDIJKE stelt ons daartoe in de gelegenheid.

In Julij 1856 werd de schrijver benoemd tot kommandant van het tweede detachement der marine, dat een vorig zou aflossen, hetwelk van 1855 tot 1857, onder bevel van den kapitein-luit. G. C. C. PELS RIJCKEN, in Japan heeft vertoefd. Het detachement zou vertrekken met het schroefstoomschip *Japan*, dat voor den Keizer van dat rijk aan den Kinderdijk is gebouwd. De heeren B. D. VAN TROJEN, luitenant ter zee 1e klasse, H. O. WICHERS, luitenant 2e klasse, jonkheer J. L. POMPE VAN MEERDERVOORT, officier van administratie 3e klasse, C. J. UMBGROVE, vergezelden den heer VAN KATTENDIJKE bij zijne zending. Het blijkt, dat de Japansche regering, al dadelijk nadat zij met de Europeanen in aanraking was gekomen, getracht heeft zoo al niet eene marine te scheppen, althans oorlogschepen, naar Europeesch model ingerigt, te verkrijgen. Verscheidene vaartuigen zijn voor dat doel in ons land aangebouwd, en bij het uitstekend talent van imitatie der Japanners, zullen zij niet nalaten dat getal te vermeerderen, gelijk zij, sedert de dagen der kompagnie, nog altoos schepen van het model dier tijden bouwden, waarvan sporen in het land te vinden zijn. De landsheeren of magtige vassalen des rijks hebben daartoe al dadelijk hunne krachten ingespannen; maar het Japansche Gouvernement schijnt daarop naijverig en beschouwt de marine als een middel, om zijne magt, die tegenover sommige landsheeren of verder afgelegene gedeelten niet zeer groot is, uit te breiden. De landsheeren daarentegen, voor zoover zij

niet tot de behoudende, aan alle nieuwigheden vijandige, partij behooren, trachten zoo veel schepen mogelijk magtig te worden. De laatste opgave in het boek deelt ons mede, dat het Japansch eskader toen bestond, behalve uit het raderstoomschip *Soembing*, uit drie schroefstoomschepen, twee zeilschoeners en twee kotters.

De bestemming van het tweede detachement was, gelijk die van het eerste, om onderwijs te geven in de zeevaartkunde en andere wetenschappelijke vakken. Uit Jedo was daartoe een aantal aanzienlijke personen als leerlingen naar Nagasaki gezonden, en de landsheeren van de aangrenzende landen hadden dit getal met anderen vermeerderd. De werkzaamheden van het detachement in de twee jaren, die het in Japan doorbragt, waren verdeeld in het geven van lessen en het oprigten van etablissementen, die eene marine noodig heeft. Het theoretisch onderwijs werd in de volgende lessen gegeven:

Door den *kapitein-luitenant-kommandant:*

Tuigles . . . . 8 uren in de week.
Manoeuvres . . . . 8 " " " "
Reglementen. . . . . 2 " " " "
Land- en volkenkunde . . . . 2 " " " "

Luitenant 1ste *klasse* 1ste *officier:*

Zee-artillerie . . . . 5 uren
Scheepsbouw. . . . . 5 "
Oefeningen met geschut aan boord. . . . . . . 6 "
(tevens belast met het toezigt over de infanterie-oefeningen).

Luitenant 2de *klasse:*

Stuurmanskunst. . . . . 5 uren
Wiskunde en algebra . . . . 5 "
Oefeningen met de zeilen en sloepen aan boord. . . . . . . 9 "
(tevens belast met de zee-instrumenten, kaarten en met het observatorium en den tijdbal).

Officier van administratie:

Rekenkunde. . . . . 9 uren.

Officier van gezondheid:

Natuurkunde . . . . 3 uren.
Scheikunde . . . . 3 "
Ontleedkunde . . . . 3 "
Verbandleer . . . . 3 "

Officier-machinist:

Theorie der stoomwerktuigkunde . . . . 6 uren
(tevens belast met het bouwen der fabriek te Akoenora en met het toezigt over de stoomwerktuigen).

Schoolmeester:

Hollandsche taal- en rekenkunde aan jeugdige tolken . . . . 11 uren.
Kavalerie . . . . 10 "

Sergeant der mariniers:

Infanterie-oefeningen. . . . . 15 uren.
Idem aan boord . . . . 4 "
Algemeene oefeningen . . . . 3 "

Tamboer:

Oefeningen op den trom . . . . 12 uren.

Baas timmerman:

Oefeningen op de werf.

Baas zeilmaker:

Oefeningen op den zeilzolder.

Schipper en bootsman:

Oefeningen met de matrozen aan boord of op den takelzolder.

Ziekenvader:

Werkzaam bij den officier van gezondheid of aan de snelpers.

De heer VAN KATTENDIJKE legde in de baai van Nagasaki, bij het dorp Akoenora, de grondslagen van eene stoomfabriek. Men stelde zich voor, de gebouwen te zetten voor draaijerij en smederij, den stoomhamer op te rigten en een steenenhoofd uit te houwen, waartegen schepen van 20 voet diepgang konden liggen. Ondanks de goede voornemens en krachtige hulp onzer landgenooten, schijnt het intusschen in Japan vooralsnog niet met eene marine te zullen gelukken. De heer VAN KATTENDIJKE is over het algemeen hoogst gunstig voor het land en de bevolking gestemd; beide hebben op hem zeer aangename indrukken gemaakt, waarvan zijn werk overal de blijken draagt; zijn omgang met de Japanners was in vele opzigten vrijer dan van menig ander Europeaan; maar desniettemin komt hij tot de erkentenis, dat van zijne pogingen, om eene marine te scheppen, geene duurzame gevolgen te wachten zijn, al neemt hij ook aan, dat hetgeen door zijne voorgangers en hem is verrigt, later van groot nut zal zijn, om de Japanners op den goeden weg te helpen.

De wijze, waarop de Japansche leerlingen het onderwijs genieten, heeft een tal van gebreken. De geheele strekking schijnt blijkbaar te zijn, om zoo spoedig mogelijk van de Europeanen af te zien, wat zij van de marine verstaan, of liever hoe zij met een schip omgaan. Zij bekommeren zich weinig om goede grondslagen, maar gaan liever dadelijk tot de praktijk over. Zoodra de Japanner, met zijne niet geringe mate van vlugheid van begrip, maar tevens van loszinnigheid en zelfvertrouwen, meent, dat hij iets zoo goed weet als een Europeaan, ontslaat hij zich verder van hem. Men heeft personen van middelbaren leeftijd, van verschillenden rang en stand, naar Decima gezonden, om daar van het onderwijs voor de marine gebruik te maken, ofschoon door onze officieren telkens werd betoogd, dat men jongelieden noodig had, wilde men goede zeelieden vormen. De schrijver ziet in den ijver van sommigen meer zucht, om eene hooge betrekking magtig te worden, dan leerlust en begrip van het nut der zaak. Daarbij komen eigenaardige gebreken, die misschien na langen tijd verholpen zullen worden, maar die den heer VAN KATTENDIJKE tot het besluit leiden, dat men op deze wijze nooit eene marine in Japan zal krijgen. Het ontbreekt toch aan tucht op de schepen, want vele officieren zijn te trotsch om regelregt met de bemanning om te gaan, die bovendien in getalsterkte onvoldoende is. Zelfs bij de mindere schepelingen wordt het onderscheid in standen zoozeer in acht genomen, dat ieder in zijn' rang moet blijven, en dat persoonlijke tusschenkomst en krachtige aanbeveling van den kommandant noodig was, om een uitstekend matroos tot onderofficier te doen benoemen. Het materiëel der marine had daarenboven door verschillende

omstandigheden te lijden. Na de eerste paar jaren, waarin de Japanner in aanraking was met de Europeanen, is het bestuur in handen gekomen van een' rijksraad, die den Europeanen vijandig was en die een stelsel van bezuiniging invoerde, dat misschien wel uit nooddwang is aangenomen, omdat onze officieren geene geringe eischen gesteld hebben, ten einde eene marine met al de kostbare middelen, die zij tegenwoordig in Europa noodig heeft, in het leven te roepen. Bij dit alles verwijt de schrijver het Japansche Gouvernement eene onbegrijpelijke langzaamheid en traagheid, gepaard aan krachteloosheid van het centraal bestuur. Voegt men daarbij den landaard, die medebrengt, dat alle bedrijven van vader op zoon overgaan en vele andere redenen meer, dan zien wij, dat men in Japan wel schepen heeft gekocht, maar geene marine bezit, en dat het geduld van onze wetenschappelijk opgeleide en aan Europesche schepen gewende officieren meermalen op de proef gesteld moet zijn.

Intusschen werken de Japanners veel meer in het geheim, dan zij laten blijken, want zij hebben te Jedo eene kweekschool voor de marine opgerigt, waarin 800 kweekelingen zijn opgenomen, die onderwijs genieten van personen, door de beide Nederlandsche detachementen opgeleid. Hiervan worden ons echter geene nadere bijzonderheden medegedeeld en onze officieren vernamen dit slechts zijdelings. Wanneer men dan nu in aanmerking ning neemt, dat de Japanner een hoogst zonderling persoon is, die, volgens de beschrijving van den heer VAN KATTENDIJKE, weinig overeenkomst heeft met de andere Oostersche volkeren, en, wat zijn karakter betreft, de Franschman van het Oosten genoemd mag worden; wanneer men bovendien let op de allermerkwaardigste kunst van dit volk om alles na te doen, dan is het zeer mogelijk, dat zij zich ten spoedigste van de Europesche leermeesters hebben willen ontdoen, maar daarom de lessen dier onderwijzers nog niet zoo spoedig in vergetelheid zullen komen. De geheele achterdochtige politiek van het Japansche Gouvernement leidt er toe, op eigene krachten te steunen, en krachtig voort te bouwen op de eenmaal gelegde grondslagen. Merkwaardig is in dit opzigt het feit, dat de heer VAN KATTENDIJKE bij een bezoek van den landsheer van Satsma, een zeer verlicht vorst, een stoombootje zag, het eerste, dat in Japan vervaardigd is, en wel, hetgeen aan het ongeloofelijke grenst, bloot naar teekeningen voorkomende in het werk van professor VERDAM. Het spreekt van zelf, dat de machinerie onvolkomen was, maar toch maakte de prins van deze stoomboot gebruik.

Indien de schrijver, ons in zijn geschrift niets te verhalen had, dan hetgeen betrekking heeft tot de lessen voor de marine, dan zou zijn werk wel worden opgemerkt maar overigens weinig de aandacht trekken. Dit is intusschen volstrekt niet het plan van zijn boek, dat in een tal bijzonderheden treedt en hoogst onderhoudend geschreven is. Door zijne betrekking is de heer VAN KATTENDIJKE in aanraking gekomen met veel meer personen van verschillenden stand, dan anderen daartoe gelegenheid hadden. Hij heeft ook gedeelten van Japan bezocht, waar sedert eeuwen geen Europesche voet gezet werd. Immers hij was niet beperkt tot de havens

en de plaatsen, die voor den handel zijn opengesteld, maar toen de keizerlijke regering verlof had gegeven, om met de schepen, waarop de vlag van het rijk woei, ook andere plaatsen aan te doen, moest hij voor de oefening der manschappen kruistogten maken, hier en daar de vlag van het rijk vertoonen, en kon hij eindelijk de uitnoodiging van sommige landsheeren aannemen, om hun een bezoek te brengen, hetgeen anders ten strengste verboden is.

Vele bijzonderheden worden ons dan ook medegedeeld omtrent nog weinig bekende gedeelten van Japan. Zoo bezocht de schrijver Kagosima, de hoofdstad van den landsheer van Satsma, eene plaats van niet minder dan 4 à 500,000 zielen, waar de bevolking met verwondering de Europeanen zag en hen het zelfs lastig maakte. Hier bleken hem de vorderingen in Europesche kunsten en wetenschappen, die de trots zijn van de landheeren, tot de partij van vooruitgang behoorende. Van zijne bevinding te Kagosima zegt hij onder meer het volgende:

De fabriek ligt aan de baai en van achteren tegen heuvels, die uitmuntende steengroeven bevatten en het water opleveren voor de raderen, waarmede de werktuigen in beweging worden gebragt. Hier kon het volk ons niet volgen, en liepen wij rustig rond van de eene verrassing in de andere, daar wij achtervolgens bezigtigden: eene ijzer- en kopergieterij, een' hoogoven, een' vlamoven, eene zeer ruime smederij voor ijzer en staal, drie boorbanken om geschut uit te boren naar het model van die te Delft, eene porselein fabriek, eene glasblazerij, eene kristalslijperij en vele andere inrigtingen van minder belang. Ook toonde men ons telegrafen, hier vervaardigd naar die, welke door Z. M. Koning WILLEM III aan Japan zijn geschonken. een geweer naar VAN STIJRUM, landbouw-gereedschappen naar Amerikaansche monsters, en eindelijk de mallen van een' te bouwen stoomboot en daarvoor bestemde werktuigen, welke wij echter afkeurden, waarbij wij beloofden teekeningen te zullen zenden van het schip *Japan*.

Op Firato zocht de heer VAN KATTENDIJKE te vergeefs naar de plaats, waar de eerste Hollandsche vestiging eenmaal gestaan heeft. Een uitstapje naar F'koeoka leverde ook stof op tot velerlei verrassing. De landsheeren van deze en andere gewesten raadpleegden den schrijver over verschillende punten, het krijgswezen, kunsten en wetenschappen betreffende. Hij deed ook een togtje naar Shangaï en behandelt in verband daarmede de vestigingen aldaar, de handelsrelatiën der verschillende Europesche natiën met Japan, de toltarieven in China, den Japanschen geldsomloop, die tot zoovele geschillen aanleiding heeft gegeven, en vele andere punten. Een tal van anekdoten zijn niet het minst aardige gedeelte van het werk.

In het algemeen is het oordeel over Japan en de Japanners in dit boek steeds gunstig, ofschoon de gebreken niet verbloemd worden. De schrijver ontving van andere landsheeren, dan die daartoe gemagtigd waren, aanzoek, om in betrekking tot de Europeanen te komen. Hij voorspelt, dat velerlei relatiën met dit rijk in de toekomst mogelijk zijn, waarvan ten bewijze kan strekken de lijst der handelswaren, die Engelsche en Amerikaansche kooplieden al dadelijk voor den uitvoer naar China vonden tegen ruiling voor Europesche goederen. Hij betreurt zeer te regt de onhandigheid van sommige onzer handelaren, die groote voordeelen moesten missen,

omdat zij niets anders van de Japanners wilden aannemen, dan goud, of de weinige sedert overoude tijden bekende handelsartikelen. Hij voorziet ook veel goeds van de diensten, die Nederland aan het Japansche rijk heeft bewezen. Wij willen hieromtrent niet in polemiek treden. Onze zienswijze nopens de houding van de Nederlandsche regering tegenover Japan hebben wij meermalen doen kennen, en hoe meer wij het karakter van den Japanner nagaan, ook naar hetgeen dit boek ons mededeelt, des te meer zijn wij overtuigd, dat de personen, die aan Japanners door omgang en relatiën goede diensten hebben bewezen, bij hen in herinnering zullen blijven, al moeten zij ook niet zelden op hoog bevel voor altoos elk verkeer afbreken; maar wij verwachten niet veel heil van de tegenwoordige politiek voor onze betrekkingen, tegenover een land, dat gedrongen is geworden met de beschaafde wereld in aanraking te komen, maar eigenlijk zoo min mogelijk met die aanraking gediend is. Wanneer wij in aanmerking nemen, welke handelingen sommige Europeanen dan ook in Japan plegen, hetzij om geld te winnen, hetzij uit geringschatting van de zeden en gewoonten, godsdienst en gebruiken van een zoo trotsch en ligtgeraakt volk; wanneer wij bedenken, dat zelfs sommige Nederlanders daarvan niet vrij bleven, ondanks den eerbied voor en het gezag van onze officieren en de krijgstucht, die onze zeelieden kenmerkt, dan moet de eerste indruk dien de Japanners ontvingen wel minder gelukkig geweest zijn. Het Japansche Gouvernement wil met Europa in vrede leven, het vermijdt elke botsing, en het gebrek aan een goed georganiseerd leger zal daartoe welligt het zijne bijdragen.

Het is te hopen, dat de begrippen van goede staathuishoudkunde het Japansche Gouvernement het voordeel van het verkeer met andere natiën langzamerhand meer en meer zal doen inzien. Maar toch kunnen wij een zeker gevoel van bezorgdheid niet onderdrukken, wanneer wij dit geschrift lezen, en de mogelijkheid van ernstige botsingen in de toekomst ons zoo duidelijk voor den geest komt.

De heer VAN KATTENDIJKE bleef ongeveer drie jaren in het land en zag toen zijn' werkkring aldaar geëindigd, omdat de regering, in strijd met het gevoelen van vele kweekelingen, meende, dat de Japanner nu wijs genoeg was geworden, om zelf aan anderen onderwijs in het vak der marine te geven. Sommige landsheeren gaven hem dezelfde blijken van erkentelijkheid, die aan zijn' voorganger waren geschonken; maar het centraal gouvernement bleef daarin tot heden voor een gedeelte ten achter. De schrijver gelooft, dat die belooning nog zal volgen, te meer, omdat men in Maart 1859 reeds daarop doelde, ofschoon die in October, bij zijn vertrek, nog niet was aangekomen. Eindelijk beschrijft hij aan het slot van zijn boek in vlugtige trekken zijne overlandreis naar Europa, waarbij hem de aangename taak werd opgedragen, om per telegraaf het eerst het berigt naar Europa over te zenden omtrent het welslagen van de expeditie naar Boni.

Wanneer wij den indruk mooten wedergeven, dien dit boek op ons gemaakt heeft, dan moeten wij bekennen wel belangrijker geschriften over

Japan te hebben gelezen. De schrijver maakt dan ook geene aanspraak een wetenschappelijk werk te hebben geleverd. 't Zijn slechts uittreksels uit een dagboek, niet dag voor dag met stipte naauwkeurigheid opgeteekend, maar die de voornaamste punten vermelden. De vorm is daarbij los en ongedwongen, de manier afwisselend, een tal van pikante bijzonderheden over vele zaken en talrijke personen wordt er in aangetroffen, zonder ooit tot gerekte uitweidingen of beschrijvingen over te gaan. Het werk levert dus eene aangename lektuur. Hier en daar moge men iets meer verlangen, men vergete niet, dat deze vlugtig geschreven aanteekeningen oorspronkelijk niet voor de pers bestemd waren; het zijn indrukken van den dag, die ons op levendige en onderhoudende wijze ooggetuigen doen zijn van hetgeen de schrijver in Japan vond en ondervond. Wij gelooven daarom, dat niemand onvoldaan dit boek uit de hand zal leggen, waarin ernst en luim elkander overal afwisselen. Wanneer de schrijver ons zijn boek als „dood-eenvoudig en zonder zamenhang" voorstelt, zoodat hij zich verontschuldigt deze uittreksels te hebben laten drukken, dan schat hij zijn Dagboek al te gering.

Een kaart is bij het werk gevoegd, bevattende de Westkust van Kiusiu en Japan, uit de kaarten en opnemingen van jkhr. F. VON SIEBOLD zamengesteld, benevens de opmeting van de Nederlandsche zeeofficieren van verschillende eilanden van deze groep en van eenige baaijen en havens, verrigt gedurende de jaren 1858 en 1859, in kaart gebragt door den luitenant-ter-zee jkhr. H. O. WICHERS. De heer VON SIEBOLD wordt eenige malen in dit werk genoemd, en de heer V. K. deelt ons de goede ontvangst van dien geleerde mede, nu het besluit tot zijne verbanning is opgeheven, hetwelk hij zich door zijn vroeger verblijf en zijne te ijverige voortgezette wetenschappelijke nasporingen had op den hals gehaald.

Varia.

'**t S**chijnt niet meer mogelijk te wezen, met de oude begrippen van koloniale politiek te regeren. 't Schijnt, dat ze inderdaad verouderd zijn, en dat alleen bij de zoogenaamde „koloniale oppositie" de middelen gevonden worden, om over onze Indische bezittingen het bestuur te voeren. En dit schijnt zóó zeker, zóó in 't oog loopend, zóó zonder tegenspraak, dat zelfs de president-minister, nog onlangs de meest reaktionaire van alle reaktionnairen, thans voor deze noodzakelijkheid het hoofd buigt en heden zich in die, gisteren nog zoo zeer door hem gevreesde, gehate, met minachting bejegende, rigting wil bewegen. Niet bij de oudgasten, niet onder de BAUDS, de VAN HERWERDENS, de DE STURLERS en tutti quanti, heeft hij een nieuwen Minister van Koloniën genomen, maar hij heeft begrepen, dat, na al wat er gebeurd is, uit de „koloniale oppositie" zijn nieuwe ambtgenoot moest voortkomen.

De overtuiging dier noodzakelijkheid maakte bovenal voor hem de zaak moeijelijk. Zoude er onder de „liberalen" iemand gevonden worden, die naast en onder hem aan de groene tafel wilde plaats nemen? Inderdaad, 't is hem gelukt. De heer Jhr. J. P. CORNETS DE GROOT VAN KRAAIJENBURG heeft gemeend met den heer VAN HALL in 't zelfde ministerie te kunnen zitten. Wij laten ter zijner oplossing de vraag, hoe hij dit met zijne bebegrippen en beginselen van koloniale staatkunde kan overeenbrengen; wij houden ons aan het feit, dat thans iemand van hen, die men onder de „koloniale oppositie" telt, tot Minister van Koloniën is benoemd.

De heer CORNETS DE GROOT heeft zich in 1853 voor 't eerst aan 't publiek doen kennen als een bestrijder van het oude koloniale stelsel. In Januarij van dat jaar publiceerde hij eene brochure „*Aanmerkingen op het ontwerp van wet, tot vaststelling van een reglement op het beleid der regering van Nederlandsch Indië. 's Hage bij Gebr.* BELINFANTE", waarin hij openlijk het ontwerp van wet van den heer PAHUD afkeurde, omdat het op geene mildere beginselen gegrond was. „Is men huiverig" zoo schreef hij in de inleiding, „om in de bestaande beginselen tot beduidende veranderingen over te gaan, gewaagd is het ook, om geen gehoor te geven aan waarschuwingen, en niet te letten op de stem dergenen, die gebreken aanwijzen en mildere beginselen aanprijzen, dan in het ontwerp ten grondslag liggen". En wat hij daaronder verstaat, laat hij er onmiddelijk op volgen. „Er wordt voor Nederlandsch Indië overeenstemming verlangd met de bepalingen onzer nieuwe Grondwet; krachtige waarborg voor een goed bestuur; meer staatkundige vrijheid voor den Nederlander, die zich naar Indië verplaatst; meer beschaving en ontwikkeling; algemeene bescherming van nijverheids-

ondernemingen; meer zorg en minder druk voor de Indische bevolkingen; in een woord: meer toenadering tot verbeterde begrippen, in gelijke mate als de afstand verminderd is door de versnelde kommunikatie".

En inderdaad vindt men in de brochure deze vooropgezette beginselen nader ontwikkeld, hier en daar met eene snelheid en voortvarendheid, dat sommigen ongetwijfeld daarbij beangst en bevreesd zijn geworden. Zoo is, bij voorbeeld, de meening van den heer CORNETS DE GROOT over het kultuurstelsel hoogst kort en bondig. Hij wil daaromtrent eenvoudig bepaald hebben: „De teelt en de bewerking op Java van voortbrengselen, voor de Europesche markt geschikt, wordt overgelaten aan de bevolking en de Nederlandsche nijverheid. Het bezit eener akte van vast verblijf in Nederlandsch Indië geeft den Europeaan het regt, om deswege met de bevolking overeenkomsten te sluiten. Naar gelang der toepassing van dit beginsel, vervalt het tegenwoordige Gouvernements-kultuurstelsel".

Naauwelijks was de heer CORNETS DE GROOT in Januarij 1843 zoo openlijk opgetreden, of wij begroetten hem als een bondgenoot. In een zeer uitvoerig verslag, reeds in de maand Februarij opgenomen, beschouwden wij de publikatie van dit geschrift als een merkwaardig verschijnsel. „Wij beweren niet," zoo zeiden wij, „dat er veel nieuws, veel dat niet reeds vroeger is gezegd, in voorkomt". Maar wij verheugden ons, dat een verdienstelijk oud Indisch ambtenaar, in en met het stelsel opgegroeid, zich verpligt rekende dat stelsel te bestrijden.

Sedert dien tijd heeft de heer CORNETS DE GROOT zich in diezelfde rigting blijven bewegen. Als mede-oprigter en voorzitter van het Indisch genootschap heeft hij meer dan eens deelgenomen aan diskussiën over hoogst gewigtige en teedere onderwerpen van kolonialen aard, en over 't algemeen bleef hij getrouw aan het groote beginsel, dat hij, in de volgende woorden, in zijne brochure heeft uitgedrukt: „Mijne overtuiging is versterkt, dat het bestaande stelsel te eenzijdig is, dat het tijdelijk materieel belang van Nederland daarbij zoodanig op den voorgrond staat, dat het niet missen kan, of de gevolgen der verontachtzaming van het Indische belang zullen zorgwekkend zijn, ook bij terugwerking voor het moederland. En thans nu ik op nieuw een gevoelen uitbreng, zou ik meenen verkeerd te handelen door niet te waarschuwen, door niet te zeggen: dat het beter is, om de ontwikkeling van het produktief vermogen van Nederlandsch Indië niet langer, bij uitsluiting als het ware, te dwingen door regerings-maatregelen; om daarin een groot aandeel te gunnen aan de nijverheid onzer landgenooten; om, naar gelang van den goeden uitslag daarvan, dwangarbeid en monopolie van lieverlede los te laten; en om intusschen zoo veel mogelijk beginselen te huldigen, die milder zijn dan nu gevolgd worden, die meer waardig zijn voor een verlicht bestuur van den tegenwoordigen tijd".

De man, die dit geschreven heeft, is thans Minister van Koloniën. Hij is dat geworden, om den heer ROCHUSSEN te vervangen, die in den strijd, tegen de ontwikkeling van partikuliere industrie en voor 't uitsluitend behoud van het kultuurstelsel, is gevallen. Hij is door den heer VAN HALL,

die den heer ROCHUSSEN op dien rampzaligen weg heeft gesteund en vooruitgeschoven, aan den Koning tot Minister voorgedragen. Hij is .... maar wij verklaren, dat het ons begint te draaijen voor de oogen, dat wij er niets meer van begrijpen, dat wij alléén dit ééne feit kennen en vasthouden: wij hebben thans een Minister van Koloniën, genomen uit de „koloniale oppositie".

In het *Bataviaasch Handelsblad* landmail-editie, van den 14den October a°. p°., n°. 19, komt onder de „Ingezonden stukken" op bladzijde 690, een stuk voor, onderteekend met den naam van eenen Javaan, DJOJO, doch inderdaad afkomstig van eenen Europeaan, die, zoo als uit den toon van zijn schrijven genoegzaam blijkt, een volslagen vijand van mij is, welligt niet te Grobogan, — van waar het stuk is gedagteekend, — doch ter hoofdplaats Samarang gevestigd, en die, na verloop van 11 jaren, nog eens zijn hartstogt schijnt te hebben willen botvieren, en eene poging te hebben willen doen, om mij, op zijn zachtst genomen, aan de algemeene minachting prijs te geven. Dit geschrift is mij eerst een paar dagen geleden onder de oogen gekomen, en welligt ware dit nimmer geschied, indien ik niet door een mijner vrienden daarop oplettend ware gemaakt.

In dat artikel, waarin de schrijver DJOJO terugkomt op den hongersnood, welke de bevolking van Demak en Grobogan in het einde van 1849 heeft getroffen, wil hij dien ramp niet aan hoogerhand geweten hebben, — zooals het oordeel van het Gouvernement en andere beoordeelaars is geweest. Hij zegt, dat ongetwijfeld rampen *de force majeure* er toe bijgedragen hebben, maar dat deze niet alleen werkten; waarop hij volgen laat:

Neen! nepotisme, *volslagen onkunde* van den toemaligen Assistent-Resident FRAENKEL (*schoonzoon van den vice-president der regering*) omtrent de Javaansche huishouding en geaardheid, en daardoor *onbeperkte knoeijerijen* van de Inlandsche hoofden hebben het grootste aandeel in het vreesselijk onheil gedragen. De heer FR. had altijd op Banka tin gesmolten, van daar het zoo verdiende woord van MR. VISSCHER tot den toenmaligen landvoogd: „Dat komt er „van, als men tinnegieters tot Assistent-Residenten maakt."

Meermalen reeds heeft men, in een dagblad en tijdschrift en brochure, waarin van den bedoelden ramp werd gewaagd, op minder stelligen, hatelijken en kwaadaardigen toon beweerd, dat ook mijne mindere bekendheid met de Javaansche huishouding en geaardheid — of iets dergelijks — tot de armoede der bevolking van Demak en Grobogan, de mislukking van haar rijst-gewas en de gevolgen daarvan zoude hebben bijgedragen. Ik meende immer die bemerkingen stilzwijgend te kunnen voorbijgaan, omdat ik de zelfvoldoening genoot, dat ik inderdaad van dat alles niet de oorwas geweest; dat het Gouvernement, 't welk ik diende, dit eveneens wist, en dat het minder gunstig oordeel der schrijvers zich alleen grondde op mij bekende praatjes van personen, die mij, door eene naauwgezette ambtsvervulling en eene getrouwe behartiging van de belangen van den Javaan tegen over hen, tot vijanden had gemaakt.

Ik stel mij geenzins voor thans eene opzettelijke verdediging tegen de aantijging van DJOJO te schrijven, iets waartoe mij bovendien de officiele bescheiden ontbreken. Maar ik wil zijn geschrift nu toch niet stilzwijgend voorbijgaan. Tegen over zijne kwaadaardige beschuldiging stel ik het volgende.

1°. Toen ik *in Julij* 1848 — *dus slechts één jaar voor dat de rijstoogst aldaar is mislukt* — het beheer over de afdeelingen Demak en Grobogan, welke nog tot 1842 *uitsluitend onder een Inlandsch bestuur hadden gestaan*, aanvaarde, stond de bevolking, èn bij het bestuur te Samarang èn bij de Hooge Regering van Indië, èn bij allen, welke die afdeelingen van nabij kenden, als *zeer armoedig* bekend. Zij vond haar bestaan hoofdzakelijk in de rijst-kultuur, welke aldaar, omdat zij geheel van de regens afhankelijk was, niet zooveel produceerde als besproeide velden, en dikwijls onvoordeelig uitviel. Daarbij kwam nog, dat die bevolking, onder het vroeger inlandsch bestuur, reeds door knevelarijen, gevoegd bij voortdurende roof en brandstichting van kwaadwilligen, zoodanig was verarmd, dat zij moeijelijk tot verhaal kon komen. Zij was zeer aan het gebruik van opium verslaafd en offerde daarvoor veel, zoo niet alles, op. Ook de later gepleegde knevelarijen der hoofden, en de bezwarende transaktiën van de bevolking zelve met winst bejagende Chinezen, hebben veel tot de verdere armoede bijgedragen. Eene poging om haar welvarender te maken, door de invoering van de *gedwongen* tabaksteelt, had eene tegenovergestelde uitwerking gehad.

2°. Toen ik tot assistent-resident benoemd werd, had thans wijlen mijn schoonvader, gelijk algemeen bekend is, zijn pensioen als *Direkteur-Generaal van finantiën* genomen en stond hij op het punt van naar Europa terug te keeren. Eerst *in Julij* 1850 is hij als *lid* — niet *vice-president* — van den raad van Indië teruggekeerd, terwijl ik reeds bij besluit van het Gouvernement *van den* 9den *April te voren*, op mijn verzoek, wegens ziekte *eervol* van mijne betrekking was ontheven. Daaruit volgt, dat ik, gedurende de vervulling der betrekking van assistent-resident van Demak en Grobogan, niet was *de schoonzoon van den vice-president van de regering*, doch van *eenen gepensioneerden direkteur-generaal van finantiën die zich in Nederland bevond.*

3°. Tijdens de bevolking van Demak en Grobogan door den ramp werd getroffen, werd door het Gouvernement, tot het doen van een streng onderzoek naar de oorzaken daarvan, naar die afdeelingen gezonden de toenmalige inspekteur der kultures — thans resident van Bazoeki — H. A. VAN DER POEL, die mij bij zijne komst aldaar geheel onbekend was. Hij had vroeger als kontroleur en later kortstondig als assistent-resident over Demak en Grobogan 't bestuur gevoerd, en staat op Java algemeen bekend als een doorkundig hoofd-ambtenaar van een zeer onafhankelijk karakter, die in zijne onderzoekingen *naauwgezet* maar ook *streng* te werk gaat en, uit liefde tot de waarheid, in zijne berigten nopens zijne bevinding, noch persoon of maatschappelijk standpunt, noch familie-relatiën in aanmerking neemt. Die hoofd-ambtenaar nu heeft, in zijn uitgebreid en zeer belang-

rijk rapport, de armoede der bevolking, de mislukking van het gewas en de gevolgen daarvan toegeschreven *aan geheel andere oorzaken*, — *welke reeds vóór mijne komst in de afdeelingen hadden bestaan*, — en *aan geheel andere personen* dan aan *mijne onkunde* en *mijn persoon.*

Alleen had die hoofd-ambtenaar vermeend mij ten laste te moeten leggen, — welligt door eene onjuiste opvatting der gegeven antwoorden bij zijn onderzoek op dat punt, — dat ik niet gezorgd zoude hebben, dat het te veld staande rijstgewas, voor zoover het als mislukt kon worden beschouwd, bij tijds uitgetrokken en in plaats daarvan tweede gewassen tot voeding der bevolking aangeplant werden. Ik heb dit, door tusschenkomst van den resident van Samarang ter verantwoording geroepen zijnde, kunnen wederleggen, door te bewijzen: dat de landbouwers, op mijnen last, wel degelijk waren aangespoord om de rijst uit te trekken en tweede gewassen te planten; doch dat zij daartoe bepaald ongenegen waren, omdat zij van de velden nog wilden oogsten, wat daarvan met mogelijkheid te oogsten viel en die gronden ook, wegens hunnen doorweekten staat, tot dadelijke wederbeplanting ongeschikt werden geoordeeld. Desniettemin is van de andere disponible gronden gebruik gemaakt tot aanplant, zoo ruim mogelijk, van tweede gewassen, gelijk blijken kon uit de maandelijks ingezonden staten van het gewas. Tot drie malen toe heeft dit plaats gehad, doch even dikwijls is het mislukt, eerst door de aanhoudend zware regens en later door de onmiddelijk daarop gevolgde aanhoudende droogte en felle zonnehitte, waardoor de grond *letterlijk versteend* is geworden. De resident van Samarang had zich hiervan bij *herhaalde inspekties persoonlijk overtuigd.*

4o. Ook de resident van Samarang zelf, die toch, als mijn onmiddelijke chef, de bevoegde beoordeelaar was en in zijn eigen belang geene redenen had mij te ontzien, heeft, blijkens een, onder mij berustend, Gouvernements besluit van den 9den April 1850, bij zekeren *officiëlen* brief *tijdens den bedoelden ramp geschreven*, aan mij *de geschiktheid* toegekend voor de vervulling der betrekking van assistent-resident van Demak en Grobogan, en heeft den ramp aan *geheel andere oorzaken* — waaraan ik vreemd was — dan aan *mijne onkunde* toegeschreven.

5o. Diezelfde hoofd-ambtenaar heeft het later, bij zijne verdediging zoo ik meen, aan het Gouvernement doen voorkomen, als of ik hem *niet tijdig genoeg* met den waren toestand der bevolking en haren hoogen nood zoude hebben bekend gemaakt, om de vereischte maatregelen tot leniging van den ramp te nemen en voorstellen aan hooger autoriteit te doen. Deze betichtiging heb ik — daarop door tusschenkomst van dien resident zelven gehoord zijnde, ook door tusschenkomst van dien hoofd-ambtenaar — *kunnen wederleggen*, door aanhaling mijner *officiële* bescheiden, waarbij ik achtereenvolgend van den staat van het rijstgewas en den steeds toenemenden nijpenden toestand der bevolking berigt heb gedaan, met de noodige voorstellen om haar te gemoet te komen. De resident had, sedert het mislukken van het rijstgewas, de afdeelingen zelve *bij herhaling bezocht*, de inlandsche hoofden *even dikwijls gehoord* en zich van den nood der bevolking ook *persoonlijk overtuigd.*

6o. Na mijn *eervol* ontslag, op mijn verzoek, uit mijne betrekking te hebben bekomen, heb ik mij, bij mijne komst te *Batavia*, in *Mei* 1850, onverwijld op eene audientie bij den toenmaligen Gouverneur-Generaal ROCHUSSEN vervoegd en dien landvoogd, ten gevolge van geruchten welke bij het publiek te Batavia in omloop waren, afgevraagd: „*of, na de inzending mijner laatste verdediging op punten van bezwaar tegen mij ingebragt, ook welligt nieuwe punten van bezwaar door den resident van Samarang of anderen waren voorgebragt, in welk geval ik instantelijk verzocht, daarmede in wetenschap te worden gesteld, ten einde mij nader daarop te kunnen verantwoorden.*" Daarop werd mij door den Gouverneur-Generaal geantwoord: „*dat de geruchten onder het publiek waren verzonnen; dat de resident van Samarang mij later niet bezwaard had; dat ik mij reeds op eene voldoende wijze had verantwoord en daarom op eene eervolle wijze onder genot van wachtgeld van mijne betrekking was ontheven* — zooals ik had verzocht — *met vooruitzigt om bij voorkomende gelegenheid weder gunstig geplaatst te worden; en dat het Gouvernement geene nadere verantwoording van mij verlangde.*" Dit alles vernam ik ook later van de heeren raden van Indië, welke ik bezocht.

Dat de knevelarijen (of „knoeijerijen", zooals DJOJO die noemt) van de inlandsche hoofden, welke vóór mijne komst in de afdeelingen, gelijk bij het bestuur te Samarang en het Gouvernement genoegzaam bekend was, reeds vele jaren in erge mate — of zooals de schrijver zegt „onbeperkt" — hebben bestaan *), ook onder mijn bestuur aldaar hebben voortgeduurd, kan niet worden ontkend; doch ik ben er in gemoede van overtuigd: *in veel minderen graad.*

Dat ik daaraan niet meer wederstand heb kunnen bieden, en die niet geheel en al heb kunnen uitroeijen, ligt niet aan mijnen goeden wil; dit zal door ieder *bevoegden beoordeelaar* volmondig worden toegestemd, wanneer hij let op mijn betrekkelijk nog kortstondig gezag over de afdeelingen, toen de bevolking door den ramp getroffen werd. Mijne afdeeling had eene uitgestrektheid van 1800 □ *Indische mijlen à* 1300 *Nederlandsche ellen* (p. m. $^1/_3$ gedeelte van de geheele residentie Samarang). Daarover moest ik het gezag voeren en daarin werd ik bijgestaan door eenen kontroleur, die *op* 25 *mijlen* ($8^1/_3$ uur) van mijnen zetel van bestuur gevestigd was en, bij veelvuldig schrijfwerk, zelf met het toezigt *over vijf uitgestrekte distrikten* belast was, en door een surnumerair ambtenaar, die, eerst kort geleden bij het landelijk stelsel geplaatst, in alle takken van het beheer nog geheel vreemd was. Ik moest wekelijks *vast twee dagen* afzonderen uitsluitend tot het presideren der zittingen van de landraden te Demak en Poerwodadi — 25 mijlen van elkander verwijderd — en was daarenboven, bij bijkans volslagen gemis aan hulp, met redaktie-werk als overladen; ik moest zelfs de zeer vele uitgebreide verbalen en vonnissen in

*) Men leze slechts de rapporten van den voormaligen assistent-resident van Samarang ENGELHARDT, den voormaligen assistent-resident van Demak en Grobogan VAN DER POEL en den lateren inspekteur der kulturen van dien naam.

kriminele en burgerlijke zaken van de landraden opmaken, hetwelk eigenlijk het werk was van de *griffiers* dier regtbanken, maar die daartoe de noodige kennis misten; ik had *zóó* veel werk van dien aard, dat ik daaraan, na afloop van mijne dagtaak, meestal een groot gedeelte van mijne nachtrust moest opofferen. Ik kon daarom, op mijne inspektiën der uitgestrekte rijstkultuur, der tabaksaanplantingen, der koffijtuinen en vogelnest-grotten, welke beide laatsten, even als eenige tabaksvelden, op 25 *mijlen afstand* van mijn verblijf lagen, niet zoo dikwijls als ik wel wenschte de verschillende distrikten en dorpen bezoeken, om de belangen der bevolking aldaar na te gaan. Voeg daar nu nog bij de moeijelijkheid om den Javaan, die zijne klagten door omwegen en in het geheim tot het bestuur doet komen, die klagten *bij een opzettelijk onderzoek* gestand te doen houden, en voorts de bepaalde tegenstrevingen en moeijelijkheden in de afdoening van zaken, welke ik van den zeer verwaanden en, zoo bij het bestuur te Samarang als bij het Gouvernement, ongunstig bekenden regent van Demak ondervond. Daarover werden bij herhaling door mij bij den resident klagten ingebragt, met aandrang op verwijdering uit zijne betrekking, doch zonder gevolg, omdat politieke belangen dit toen schenen te verhinderen. Eerst nadat ik Demak en Grobogan verlaten had, is die inlandsche hoofd-ambtenaar uit zijn ambt ontslagen en gepensioneerd.

Is het den schrijver DJOJO bekend, hoe vóór mijne komst in de afdeelingen Demak en Grobogan, de knoeijerijen en verarming der bevolking in de hand werden gewerkt, doordien men — om niets anders te noemen — de dessa-hoofden, welke de door hen ingevorderde landrenten geheel of gedeeltelijk niet hadden verantwoord en zich meestal uit de voeten hadden gemaakt, deed vervangen door meestal slechte sujetten, die op zich namen die onverantwoorde belasting aan te zuiveren, en die op hunne beurt, — na het geld bij hunne betrekkingen te hebben verzameld en verantwoord, — het door hen aangezuiverde aan zich zelven of hunne aanverwanten rembourseerden, door de eens betaalde landrenten op nieuw van de belastingschuldige landbouwers van hunne dorpen af te vorderen? Tegen dit misbruik, dat met kennis van het bestuur plaats had, heb ik mij *steeds krachtdadig verzet*. Is het DJOJO bewust, dat het distriktshoofd van Wirosari en vele dassa-hoofden, op mijne voorstellen, wegens knevelarijen zijn ontslagen? En wil hij verder weten, hoe ik mij immer tegen knevelarijen en, in mijn oog onbillijke, vorderingen door tabaks-kontraktanten van de bevolking aangekant heb, hij hoore dan den toenmaligen onder-regent van Grobogan, het toenmalig distrikts-hoofd van Poerwodadi en vooral den toenmaligen intelligenten onder-kollekteur aldaar, welke laatste in het bijzonder met alles wat er omging scheen bekend te zijn geweest, en die mij, op het oogenblik van mijn vertrek van Demak en Grobogan, nog toevoegde: „Mijnheer! er zijn heeren, die u niet genegen zijn en die in stilte (of achter uwen rug) zeggen, dat gij oorzaak van den ramp zoudt zijn; ik betreur uw vertrek; indien gij eenige jaren vroeger in deze afdeeling waart gekomen, de bevolking zoude zoo arm niet zijn en de ellende thans zoo

„groot niet." De laatste woorden heeft hij nog een jaar later in eenen brief aan mij herhaald.

Doch in welke residentiën, of afdeelingen, of distrikten op Java worden de knoeijerijen en knevelarijen door de inlandsche hoofden, in meerdere of mindere, zelfs erge, mate thans nog niet aangetroffen? En zoude DJOJO willen beweren, dat de Europesche hoofd- en mindere ambtenaren, welke over die residentiën, afdeelingen en distrikten gesteld zijn en waarvan het overgroote gedeelte als brave, kundige en aktieve mannen bekend staat, allen *onkundig* zijn in de Javaansche huishouding en geaardheid en *daardoor* die knoeijerijen en knevelarijen plaats hebben?

Sedert den hongersnood worden de afdeelingen Demak en Grobogan thans door den *vierden* zeer bekwamen assistent-resident beheerd. Hebben alle die opvolgers na mij, in een tijdsverloop van 11 *jaren*, de knoeijerijen aldaar geheel en al *uitgeroeid?* Hebben zij de bevolking over het algemeen *welvarender* gemaakt dan ik in *slechts één jaar* zoude hebben kunnen doen, en hebben zij *jaarlijks* kunnen verhoeden, dat het rijstgewas niet *nu en dan op nieuw* dreigde te *mislukken*, ja in vele distrikten *bijkans geheel mislukt is?* De opgaven betrekkelijk het rijstgewas in de residentie Samarang, welke periodiek in de „Java Courant" zijn verschenen, hebben dikwijls ongunstig over Demak en Grobogan gewaagd.

Dat een gewezen administrateur der tinmijnen op Banka (of *tin-smelter* of *tinne-gieter*, zooals DJOJO *zeer aardig* zegt) geene geschiktheid voor de betrekking van assistent-resident op Java zoude hebben, moge het oordeel van hem of van Mr. VISSCHER zijn; maar zijn dan ambtenaren, die in *andere* betrekkingen lang in posten *buiten* Java hebben gediend, of personen die steeds *militair* zijn geweest en *nog nimmer* met *burgerlijke* betrekkingen zijn belast geweest, *met de noodige kennis van de Javaansche huishouding en geaardheid toegerust?* Want *zoodanigen* zijn toch ook als assistent-residenten bij het binnenlandsch bestuur op Java geplaatst. Zelfs mijn voorganger in de afdeelingen Demak en Grobogan was, toen hij tot die funktiën geroepen werd, pas uit de voormalige koloniale marine-dienst getreden, waarbij hij van zijne jeugd af uitsluitend had gediend!

DJOJO zegt, de oppositie, die altijd beweerd heeft, dat bij de bedoelde ramp *honderd duizend Javanen* zouden zijn omgekomen, *op zeer goede gronden* hulde te kunnen brengen, dat hare schatting *verre beneden* het *ware cijfer* gebleven is, en haalt daartoe aan, dat de bevolking van het distrikt Grobogan *alléén* van 27,000 tot 9,000 *zielen* gedund werd; waaruit hij schijnt af te leiden, dat van dat distrikt alleen 18,000 *zielen zouden zijn omgekomen.*

Waarop de oppositie *hare* schatting gebaseerd heeft is mij niet bekend; ten zij het door *haar* gestelde cijfer uit de lucht is gegrepen. Wel herinner ik mij in zeker openbaar geschrift — welk is mij ontgaan — te hebben aangetroffen, eene opgave der bevolking van Demak en Grobogan na den ramp, vergeleken met het zielental volgens de laatste telling vóór dien ramp, waaruit afgeleid werd, dat het aanzienlijk verschil bij den

hongersnood den dood zoude hebben gevonden, omdat het niet gebleken was, dat de bevolking in andere residentiën met een daaraan geëvenredigd getal zielen was toegenomen.

Dat die basis echter geheel *onjuist* is, zal ieder toestemmen, die slechts bedenkt, dat de bevolking-staten worden opgemaakt naar de *onjuiste* opgaven der Inlandsche hoofden, die het *juiste* getal niet opgeven, — al ware het slechts om meer menschen voor hunne eigene diensten te gebruiken, — of de vermindering verzwijgen, wanneer zij daarvoor geene gegronde redenen weten op te geven, om den indruk van *een slecht bestuur* te vermijden. De van Demak en Grobogan, na de mislukking van den oogst, verhuisde bevolking heeft zich *naar verschillende residentiën* begeven en zich *in honderde dorpen* aldaar verdeeld, waardoor het zielental in elk daarvan slechts *met weinigen* werd vermeerderd. De dorpshoofden nu verzwijgen meestal de vermeerdering hunner bevolking, althans door verhuizers — op wier voortdurend verblijf zij niet rekenen kunnen — voor hunne meerderen, om te voorkomen, dat van hen geene meerdere handen voor de kultures of andere diensten worden gevorderd, terwijl zij die menschen dan tot hunne eigene diensten bezigen, of hen, tegen zekere betaling, van diensten vrij laten. De bevolking van Demak en Grobogan is sedert den ramp zeker weder aanmerkelijk toegenomen, stellig niet alleen door geboorten en ook niet door verhuizers van *buiten* Java, doch hoofdzakelijk door terugkeer *der vroeger verhuisden* naar andere residentiën en welligt *verhuizers van daar*. Is het nu gebleken, dat de bevolking elders *in die zelfde verhouding is verminderd?*

De basis van den schrijver DJOJO, namelijk: het verschil *tusschen* 27,000 *en* 9000 *alléén van het distrikt Grobogan* vóór en na den ramp, is bepaald *onjuist;* want stellig durf ik hier verzekeren, dat de bevolkingstaten van Demak en Grobogan vóór den ramp — om het niet anders te noemen — *onjuist* zijn geweest, en de bevolking van die afdeelingen, zoo niet welligt *een derde*, dan toch *een vierde* minder heeft beloopen, dan de staten aantoonen. Reeds spoedig na mijne komst in die afdeeling had ik gegronde redenen dit te veronderstellen, toen ik bij het bezoeken van vele dorpen in elk niet alleen minder *eigenlijke landbouwers*, maar zelfs *eene mindere bevolking* aantrof; terwijl ook het getal daarin staande woningen niet aan de bevolking, welke de staten aantoonden, geëvenredigd was. Zelf vond ik vele kleine dorpen (of *doekoean's*), welke als nog bevolkt bekend stonden, geheel verlaten en weinige woningen daarin in zeer vervallen staat, zoodat zij reeds zeer lang verlaten waren geweest. Tot verschoning voor de onjuistheid der staten beriepen de regenten zich op de onjuiste opgaven der distrikts-hoofden; dezen beriepen zich op de onnaauwkeurige opgaven hunner assistenten, en deze weder op de dorpshoofden, welke eindelijk de schuld wierpen op hunne schrijvers, die de staten voor hen formeerden.

Doch ik zal de *onjuistheid* der basis van DJOJO door *deugdelijker bewijzen* staven, en hem verwijzen naar de archieven te Poerwodadi (de zetel van het afdeeling-bestuur). Uit de met het bestuur te Samarang gewisselde

officiële brieven en andere bescheiden in die archieven voorhanden, zal hij ontwaren, dat *reeds bij de regeling van den eersten aanplant* van de tabak, onder *mijn* bestuur, voor de fabrikanten (ik meen in Maart of April 1849, ik had in Julij 1848 het bestuur aanvaard) gebleken was, dat er reeds zulk een volks-verloop uit al de distrikten, waarin geplant moest worden, had plaats gehad, dat de uitgestrekte aanplantingen niet tot stand konden worden gebragt, tenzij de bevolking van zeer ver afgelegen dorpen, ja zelfs van dorpen uit andere distrikten, welke anders daaraan geen deel moesten nemen, tot groot bezwaar van de planters, bij die kultuur werden ingedeeld. Dat bezwaar was *reeds in het voorgaande jaar* ondervonden — en de aanzienlijke verhuizing had dus ook reeds *vóór de aanvaarding van het gezag door mij* plaats gehad. Men had daarom maar *in stilte* indeelingen uit ver verwijderde dorpen uit andere distrikten bewerkstelligd, zonder dat de indeeling-staten daarvan melding hadden gemaakt. Daarop werden aangetroffen de namen der dorpen en van hunne hoofden, welke anders daaraan deelnamen. De onder-regent van Grobogan, dit alles erkennende, bekende bij die gelegenheid, daartoe ondervraagd, volmondig, *dat de staten der bevolking*, *welke vroeger ingediend waren*, *niet naar waarheid waren opgemaakt en dat*, *op hoogerlast zelfs*, *de successive vermindering der bevolking wus verzwegen*, omdat men daarvoor geene gegronde redenen kon voorbrengen en de *vermindering een ongunstigen dunk van het bestuur in de afdeeling geven zoude;* terwijl men de hoop voedde, dat de verhuisden later welligt zouden terugkeeren, en het zielental daardoor wel weder op het cijfer zoude komen, dat de bevolking-staat aanwees!

De resident van Samarang, die dadelijk op mijn berigt naar de afdeeling was gekomen, had zich bij onderzoek *van de juistheid van mijn schrijven overtuigd*, en toen de regent van Demak door dien hoofd-ambtenaar ondervraagd werd, legde de regent, omtrent de ingediende bevolking-staten, *dezelfde verklaring af als de onder-regent van Grobogan.* Welligt is daarna aan den direkteur der kultures van dit een en ander berigt gedaan.

Nog zal uit de gemelde archieven kunnen blijken, dat *dadelijk na den rijstoogst in* 1849 en vooral *na den tabaks-oogst*, *dus nog voor dat de hongersnood woedde*, de bevolkingen van de verschillende distrikten uit de beide afdeelingen, *met verschillende huisgezinnen te gelijk*, *en met paarden*, *ploegvee en alles wat zij verder bezaten*, *over de grenzen naar andere residentiën waren vertrokken*, volgens haar zeggen aan de distrikts- en dorps-hoofden, wier gebied zij moesten overtrekken, gedeeltelijk om elders voeding te zoeken, gedeeltelijk om zich verder aan de voor hen bezwarende werkzaamheden bij de gedwongen tabaks-kultuur te onttrekken, en, voor zooveel hen betreft die nog niet aan die kultuur hadden deelgenomen, uit vrees, dat zij, bij de vermindering der bevolking, daarbij zouden worden ingedeeld. Dat overigens de gedwongen-kultuur van tabak, vooral bij de dikwijls vallende zware regens of heerschende droogte, in verband met de lage ligging der gronden, met zeer weinige uitzondering, in de afdeelingen Demak en Grobogan zeer wisselvallig en inderdaad voor de bevolking hoogst be-

zwarend en zelfs winstdervend, zoo niet schadelijk was, heb ik, daartoe uitgenoodigd, in een uitgebreid rapport door feiten en cijfers gestaafd.

Tot de sterfte tijdens den hongersnood hebben de derving van het gebruik van opium, waaraan de bevolking, volgens algemeene bekendheid, in het Samarangsche zeer was verslaafd, en de geheerscht hebbende epidemie ten gevolge der weêrsgesteldheid ook bijgedragen. Dat de sterfte groot is geweest, valt niet te betwijfelen, doch zeker mag het er ook voor gehouden worden, dat zich onder de personen, welke op de velden en wegen zijn gestorven, een zeer aanzienlijk getal heeft bevonden, dat *uit distrikten van andere residentiën*, — alwaar eveneens bij een zeer groot deel der bevolking gebrek aan voeding bestond, 't welk door de inlandsche hoofden verzwegen was gehouden, — was overgeloopen, om bij de reeds lijdende bevolking in de distrikten van Demak en Grobogan voedsel te zoeken. En dit getal is, op aansporing der dorpshoofden in de distrikten dier andere residentiën, aanzienlijk toegenomen, toen het bekend werd, dat in de afdeelingen Demak en Grobogan aan de gebrek lijdenden van Gouvernementswege voedsel werd verstrekt. Deze menschen, reeds in hunne eigene dorpen door gebrek uitgeput, konden meestal niet dan met inspanning van krachten het doel hunner reis bereiken, om de ellende aldaar nog te vergrooten, terwijl zeer velen van hen, welligt ook door de epidemie aangetast, onder weg bleven liggen en daar stierven.

Bij de dagelijks plaats gehad hebbende uitdeelingen van voeding aan honderden, mannen vrouwen en kinderen, verklaarden velen der hulpbehoevenden, daartoe ondervraagd, dat zij in de distrikten Oendaän, Blora, Gendingan, Soekawati, enz. te huis behoorden en van daar, *wegens heerschend gebrek*, waren overgekomen. Met regt zegt DJOJO dan ook, dat de ramp in andere distrikten even fel woedde, om niet te spreken van Japara (waaronder Oendaän ressorteert) Blora, Soekawati, Madioen (waaronder Gendingan ressorteert), enz. Doch hij zoude regtschapen hebben gehandeld, door er bij te voegen: *dat die distrikten niet tot de afdeelingen Demak en Grobogan behooren en dus ook niet onder mijn beheer stonden.* Doch de schrijver DJOJO had zijn stuk alleen tegen *mij* gerigt; hij wilde, na de beschrijving der ellende, bij het publiek *een grooten indruk* ten nadeele *alleen van mij* verwekken, en moest het dus in den waan laten, als zoude de ramp, welke zich *over zulk eene groote uitgestrektheid* had doen gevoelen, uitsluitend aan „*mijne onkunde*," zooals hij zegt, „en de *onbekrompen knoeijerijen van inlandsche hoofden onder mijn gezag*", moeten worden geweten! Heb ik niet met regt gezegd, dat het stuk door DJOJO is geschreven, met het doel alleen, *om als vijand te trachten mij nu nog aan de algemeene minachting prijs te geven?*

Meer acht ik niet noodig in het geschrift van DJOJO, — dien ik *in zijn belang* verschoonen zal bij name aan het publiek te noemen — te wederleggen. Ik zal dit artikel besluiten met de opmerking, dat men steeds gesproken heeft van den ramp *alleen van* Demak en Grobogan, terwijl toch de hongersnood ook *even fel* heeeft geheerscht in de distrikten Grogol, Singinkoelen en Singin-lor (waarvan DJOJO niet spreekt), waar de bevolking even-

eens *armoedig* was en de rijst-oogst *mede is mislukt*; vooral in laatstgemeld distrikt, van waar *het eerst* vele menschen naar de hoofdplaats Samarang zijn overgeloopen om voedsel te zoeken, waarvan velen, door honger uitgeput, op den openbaren weg en in de straten der hoofdstad zijn gestorven. Die distrikten grenzen wel aan de afdeeling Demak, doch ook aan de hoofdplaats Samarang en ressorteren onder de afdeeling van dien naam. Over die distrikten strekte *mijn gezag zich niet uit;* zij stonden onder de kontrôle van den toenmaligen kontroleur bij het landelijk stelsel *van de afdeeling Samarang*, die als een zeer aktief en kundig ambtenaar in zijn vak bekend stond; zal DJOJO nû beweren, dat het grootste aandeel in *het vreeselijk onheil in die distrikten* ook gedragen moest worden door *nepotisme en volslagen onkunde en gevolgelijke onbeperkte knoeijerijen der hoofden?* of kan, *naar zijn inzien*, daar deze ramp *alleen aan hoogerhand* geweten worden?

Breda, 10 Januarij 1861.

S. FRAENKEL.
Voormalig Assistent Resident van Demak en Grobogan.

Met groote belangstelling en uitstekend genoegen vernemen wij uit eene zekere bron, dat de Gouverneur-Generaal nog geene uitvoering heeft gegeven aan den last, hem door den Minister van Koloniën, namens den Koning, opgedragen, om op de bekende „algemeene grondslagen" de kontrakten der tegenwoordige suikerfabrikanten te verlangen.

Men zegt, dat bezwaren, tegen dezen last bij het Gouvernement in Indië gerezen, den heer PAHUD bewogen hebben, om die bedenkingen, vóór aan de voorschriften gevolg te geven, ter overweging aan den Minister van Koloniën op te zenden. Vooral moet de zonderlinge vorm, waarin het stuk vervat is en die ook in de Tweede Kamer zeer de aandacht heeft getroffen, tot dit uitstel en deze vertraging aanleiding hebben gegeven.

Maar wat hiervan zijn moge, het feit is zeker, dat in de uitvoering der suikerregeling nog niets is geschied. De nieuwe Minister van Koloniën vindt dus de zaak geheel gaaf en in haar geheel. Hij vindt „algemeene grondslagen", maar die door 's lands vertegenwoordiging zijn afgekeurd, die bij de Indische regering bezwaren hebben ontmoet, en waaraan zelfs nog geen begin van uitvoering is gegeven. Hij vindt een besluit der Tweede Kamer, waarbij zij verklaart, dat er behoefte bestaat voor het stellen bij de wet van regels voor de uitgifte van kultuurkontrakten, en hij vindt een later besluit, waarin zij, ook na van de „algemeene grondslagen" kennis genomen te hebben, bij die verklaring volhardt.

De Minister van Koloniën kan dus deze belangrijke aangelegenheid regelen bij de wet. De handelingen van zijnen voorganger belemmeren hem hierin in geenen deele. En de heer CORNETS DE GROOT, die zoo dikwijls de, door velen ook vooral door den heer van HALL gewraakte en afgekeurde, „inmenging der Tweede Kamer" in koloniale aangelegenheden in

zijne bescherming heeft genomen, zal geen oogenblik aarzelen, aan het verlangen dier Kamer gevolg te geven en een wetsvoorstel te doen.

Maar wij hopen, dat de Minister tevens zal begrijpen, dat de zaak geen uitstel kan lijden. Door al hetgeen er gebeurd is, door den strijd van den heer ROCHUSSEN tegen de vertegenwoordiging, door het verschil van opinie tusschen het opperbestuur en de Indische regering, lijdt de suikerproduktie en suikerindustrie op Java gedurig meer schade. De provisionele toestand blijft voortduren; de kontrakten zullen weder provisioneel moeten verlengd worden; op die wijze komen wij niet verder, neen, gaan wij achteruit.

De heer CORNETS DE GROOT zal van de noodzakelijkheid eener goede, maar tevens spoedige, regeling met ons overtuigd zijn. Wij verwachten dus onmiddelijk, bij de hervatting der werkzaamheden van de Tweede Kamer, de aanbieding van een wetsontwerp.

De laatste, van Java ontvangen nieuwsberigten vermelden, dat er geene redenen meer bestaan, om te vreezen voor de herhaling van onrustige bewegingen, als die, welke in den laatsten tijd onder de vreemdelingen, die in de gelederen van het Indische leger dienen, zijn voorgevallen. Wij hopen, dat deze berigten door de uitkomst bevestigd zullen worden.

Bij het lezen van de beschrijving dier bewegingen, en bij het overdenken van 't gebeurde, heeft de bijzonderheid onze aandacht getroffen, dat op de verschillende plaatsen zoo verschillend is te werk gegaan, om de muiterij te bedwingen of in hare verdere ontwikkeling te stuiten.

Zoo werden te Samarang niet alleen de geheele burgerij maar zelfs de inlandsche bevolking, met dat doel, op de been gebragt.

Zoo hadden te Soerabaja groote opschudding en magstvertoon plaats, alleen op het vermoeden, dat eenige vreemde soldaten van het garnizoen kwalijk gezind waren.

Wij willen niet onderzoeken, of deze handelwijze noodzakelijk was; wij willen alleen betreuren, dat zij heeft plaats gehad, dewijl zij op de inboorgen eenen zonderling indruk moet gemaakt hebben en niet zeer geschikt was, om bij hen het gevoel onzer zedelijke kracht te versterken.

Te Batavia daarentegen is de zaak zeer eenvoudig behandeld. Daar hebben wij weder gezien, dat doeltreffende maatregelen van het civiel bestuur zonder eenigen ophef of vertooning kunnen genomen worden, zonder dat veel uiterlijke en gerugt makende handelingen noodig zijn.

Immers zoodra men vernam, dat eenige gedeserteerde Europesche militairen groote wanorde aanrigtten, rustige inlanders neerschoten en de groote wegen letterlijk onveilig maakten, ging de assistent-resident van Meester Cornelis bij Batavia, de heer N. D. LAMMERS VAN TOORENBURG, met eenige policie-dienaren hen opzoeken, arresteerde hen en werden zij naar de gevangenis gebragt.

Door dezen maatregel zijn waarschijnlijk vele anderen terug gehouden, die, volgens geruchten, het voornemen zouden hebben gehad, om hunne

gevlugte makkers te volgen. Door zonder ophef, maar met kracht en snelheid, niet zonder persoonlijk zich in de waagschaal te stellen, te handelen is de genoemde ambtenaar welligt ergere gebeurtenissen en bloedige tooneelen voorgekomen. Wij vermeenen op het gewigt van zijn beleid te moeten wijzen, opdat niet altijd over het hoofd worde gezien, hoe menig civiel ambtenaar zijn leven bloot stelt, om nuttig te zijn.

'S GRAVENHAGE, Januarij 1861. — W. F. P.

Hoogst belangrijk voor de kennis der koloniale politiek van den tegenwoordigen Minister van Koloniën, is onder anderen ook een in 1858 door hem uitgegeven werk, getiteld: „*Het eiland Boeroe, zijne exploitatie en Halfoersche instellingen, beschreven door* T. J. WILLER. *Uitgegeven met Bijdragen en toelichtingen, in verband tot Europesche kolonisatie in Nederlandsch Indië, door jhr.* J. P. CORNETS DE GROOT VAN KRAAIJENBURG". Wij lezen daarin onder anderen:

„Is de inrigting van ons bestuur in Indië wel berekend, om zoo veel uiteenloopende en nog verder uit te breiden belangen te overzien en goed te behartigen? Ik ben geneigd, om op die vraag een ontkennend antwoord te geven. Naar mijn inzien behoort meerdere uitzetting gegeven te worden aan het begrip, dat Nederlandsch Indië behoefte heeft aan eenen *algemeenen* landvoogd, in de volle beteekenis van het woord, die onverdeeld zich aan de groote *algemeene* belangen van dat uitgestrekte gebied kan toewijden; en dat de groote afdeelingen daarvan behoefte hebben aan *bijzondere* landvoogden, op verhevener standpunt geplaatst dan tegenwoordig met de meesten het geval is. Ik acht dit te meer noodzakelijk, wanneer er met ernst en kracht gehandeld moet worden, om de zedelijke en stoffelijke belangen der buitenbezittingen tot belangrijke ontwikkeling te brengen, in verband tot de belangen van het moederland ook nu in Indië konsuls van vreemde mogendheden worden toegelaten en vreemde invloed zeer zeker meer en meer bespeurd zal worden; en vooral zoo er uitbreiding plaats mogt hebben van het Nederlandsch element, waartoe als drangreden onder meer is aangevoerd, dat in Britsch-Indië op nieuw blijkt, hetgeen ons in den Javaschen oorlog van 1825—1830 gebleken is, dat de Europesche regeringen in Indië, in oogenblikken van gevaar, nevens de kracht van staande legers, wel degelijk behoefte hebben aan de zedelijke kracht, zoo niet aan de gewapende hulp, van Europesche ingezetenen, hoe talrijker zoo veel te gelukkiger.

„Maar in ieder geval is het noodig, dat het occupatie-stelsel uitgebreid worde ter bevordering van uitbreiding van exploitatie. Biliton moge hier ten voorbeelde zijn. Eene reëele en direkte Gouvernementale aktie is noodzakelijk op alle punten, die vatbaar geoordeeld zullen worden tot het opleveren van eenen nieuwen werkkring aan Nederlandsch kapitaal en van bestaanmiddelen aan den blanke en kleurling".

De koloniale staatkunde in 1860.

DOOR

G. H. VAN SOEST.

I.

Gedurende den afgeloopen jaarkring, was het staatkundig leven van Nederland, op koloniaal gebied, zeer bewogen en belangwekkend. Veel is er gebeurd dat betreurd moet worden, maar tevens veel dat ruime stof tot bevredigende vooruitzigten oplevert. Ook op dat lang gesloten terrein, bespeurt men thans de onverzettelijke wet van vooruitgang: eene wet, zoo vaak miskend en voorbijgezien, en die met des te meer kracht zich doet gelden, telkens wanneer zij aangerand of beleedigd wordt. De koloniale staatkunde is niet meer het geheim van eenige ingewijden; de beginselen, waarop het Indisch bestuur berust, worden niet meer beschouwd als onschendbare orakelspreuken; het vrij en onbevangen onderzoek deinst niet meer terug voor de koloniale eigenaardigheden; het constitutioneel raderwerk van het moederland is eindelijk tot den Indischen gouvernements toestel genaakt. Daaraan zal hij voortaan zijne bewegingskracht ontleenen, in plaats van afgezonderd zijne eigen impulsie te volgen; en zoo die kracht versmaad wordt, is het alleen om tot stilstand en dieper afhankelijkheid te geraken.

Het is een ijdel droombeeld, waarmede de onberaden lofredenaars van het oude stelsel van regeren zich vlijen, dat het nog van een' enkel man afhangt om te beslissen, of de koloniën al dan niet een goed en rigtig bestuur zullen bekomen, of zij steeds onbeweeglijk op de hoogte of liever op de laagte zullen blijven waarop zij vóór vijftien jaren stondon, of zij als eene eenvoudige pachthoeve uitsluitend ten voordeele van Nederland zullen geexploiteerd worden, dan wel of zij ook de middelen ter ontwikkeling en bebeschaving zullen bekomen. De beslissing hierover behoort niet meer uitsluitend aan de ministers van koloniën; al verkoos men hiervoor de uitmuntendste despoten, de welsprekendste redenaars en de bekwaamste administrateurs, zij zouden zich niet meer de taak kunnen voorbehouden en allen invloed en medewerking van buiten afwijzen. De tijd der alleenheersching is onherroepelijk vervlogen. Regtens sedert 1848, en feitelijk bij den dag, leggen de openbare meening en de kamers, de wettige organen van het publiek, meer gewigt in de schaal der koloniale staatkunde, en het is

gemakkelijker daarbuiten te redeneren in vlugschriften dan zonder haar in werkelijkheid te regeren.

Vooral nu de nieuwe grondwettige instellingen zich in het moederland voor goed gevestigd hebben, valt dit gewigtig feit niet meer te loochenen, en het is misschien enkel aan de moeijelijkheden, waarmede die instellingen hadden te kampen voor dat zij tot het volk waren doorgedrongen, te danken, dat men niet reeds vroeger tot het werkdadig bewustzijn kwam, dat ook voor de koloniën de laatste grondswetherziening een belangrijk keerpunt aangewezen had. De val toch van het ministerie, dat het „gewrocht der duisternis" tot stand bragt, den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië magtigde tot het openstellen, in eenen worp, van twee-en-twintig Indische havens, en een traktaat met België sloot, dat het *nec plus ultra* van internationale vrijgevigheid mag genoemd worden, was het gevolg van eene lange parlementaire worsteling tegen den geest van reactie op kerkelijk en staatsregtelijk gebied. Bijna vijf jaren lang was er onophoudelijk gestreden in Nederland voor het behoud van onze vrijgevige instellingen en voor het beginsel van godsdienstige verdraagzaamheid, en die strijd had zich eindelijk opgelost in eene nieuwe zegepraal van de goede beginselen.

Feitelijk werd nu aan eene meer materiële en praktische rigting, aan eene staatkunde door de grondwet aangegeven, de vrije hand geopend. Al wat maar eenigzins in die rigting lag zou men in dank aannemen, al wat het kenmerk van die staatkunde droeg, zou met lof goedgekeurd worden. Toen het eigenlijke ministerie ROCHUSSEN optrad, hing er geen enkel duister wolkje meer aan den politieken horizon. Eene schoone roeping was voor dat ministerie weggelegd, en niets zou het daarin verhinderen, noch onredelijke volksbewegingen, noch dreigende oppositiën, noch bedilzucht of finantiële angstvalligheid. Er bestond eene toegevendheid, eene welwillende gezindheid, die maar zelden aan een Gouvernement te beurt valt.

Het ministerie ROCHUSSEN beoordeelde dien toestand zeer juist, door een programma te geven dat ook voor de koloniën den weg van gematigden vooruitgang opende. Het hoofd van het toenmalig kabinet ging destijds bepaalde verpligtingen aan, die, eenmaal vervuld, hem eene eereplaats onder de weldoeners van Nederland en de beide Indiën zouden verschaft hebben. De grondwet was gedurende jaren ontdoken omtrent een der belangrijkste voorschriften, die zij bepaaldelijk aan het departement van koloniën heeft gegeven, het voorschrift namelijk om met de Staten-Generaal de wijze van beheer en verantwoording der koloniale geldmiddelen te regelen. Het is onnoodig te herhalen, hoezeer er behoefte bestaat aan eene wettelijke regeling van dat onderwerp. Terwijl voor de finantiën van het moederland de meest angstvallige zorgen aan den dag gelegd en de Nederlandsche geldmiddelen tot in de geringste bijzonderheden aan eene openbare kontrôle getoetst worden, is het voorzeker eene ongerijmdheid, dat Ministers van Koloniën de onverantwoordelijke beschikking bezitten over millioenen schats, en dat dezelfde man, die men eene som van eenige duizende guldens op de begrooting van zijn departement beknibbelt, eene

begrooting van 80 millioenen voor Indië vaststelt, en daarbij alleen volgens zijne bijzondere inzigten te rade gaat. Ligt daarin geen de minste waarborg voor een rigtig finantieel beheer, voor het verstrekken aan Nederland van batige sloten die niet verminderd worden door onnoodige of slecht gekozen uitgaven, voor de koloniën zelf is het onverantwoordelijk finantieel beheer niet minder verwerpelijk. Zij hangen voor een groot deel harer behoeften af van de beslissing van één enkel persoon. De Minister van Koloniën heeft het in zijne magt, om de takken van dienst in te krimpen, de meest noodzakelijke uitgaven terug te houden; hij kan het monopolie belangrijk uitzetten of verminderen, veel of weinig besteden voor verbeteringen, waarvan ontwikkeling en beschaving het gevolg zijn; hij kan ook aan de koloniën de geringste sommen onttrekken, waarmede hare welvaart en geluk bezorgd worden. Maar vooral wat betreft de inkomsten en middelen, is het ongekontroleerd finantieel beheer der Indische bezittingen eene ware anomalie. De bevoegdheid der uitvoerende magt had nimmer voor de koloniën zich zoo ver moeten uitstrekken, dat zij eigenmagtig belastingen kon uitschrijven, die belastingen verhoogen of verminderen en zelfs de door de ingezetenen opgebragte middelen bezigen, om op het veld van landbouw, nijverheid en handel in konkurrentie met partikulieren te treden en hen met hunne eigen middelen en op hun eigenaardig terrein te benadeelen. Nu de Indische regering zich die bevoegdheid toegeëigend heeft, behoort zij daarin beperkt te worden en aan de inwoners der koloniën ten minste de waarborg verleend te worden, dat hun geene lasten zullen opgelegd worden dan die, in beginsel en in hoofdtrekken althans, door de vertegenwoordiging in het moederland goedgekeurd worden. Nog een zwakke waarborg voorwaar, omdat het volk en zijne vertegenwoordiging in het moederland, oordeelende over de belastingen in de koloniën geheven, ook onbillijk jegens haar kunnen zijn; maar toch een niet verwerpelijke waarborg wanneer men de ondervinding raadpleegt en daardoor tot de erkenning moet komen, dat het Gouvernement, aan zich zelf overgelaten, in den regel, de belastingen en onbeloonde diensten der Indische bevolking overdreef, terwijl veelal verbeteringen, ontheffing of vermindering van lasten in Indië het gevolg waren van dringende en aanhoudende vertoogen der Nederlandsche drukpers en vertegenwoordiging.

De Minister ROCHUSSEN diende bij de Tweede Kamer een voorstel in, dat wel is waar niet geheel voldeed aan de behoefte, om het finantiëel beheer der koloniën voor goed op hechte en deugdelijke grondslagen te vestigen, maar waarin evenwel het milde beginsel gehuldigd werd, dat de Staten-Generaal de begrooting voor de Indische huishouding zouden vaststellen. Op dat beginsel waren weder uitzonderingen toegelaten; er zou eene gewone en eene buitengewone begrooting voorgedragen worden; de regering zou met belangrijke kredieten voor groote onvoorziene uitgaven toegerust worden. Dit alles zou de zaak moeijelijker en ingewikkelder hebben gemaakt; men zou nog niet dadelijk verkregen hebben die eenvou-

dige komptabiliteit welke iedereen in staat stelt, om met eenen enkelen blik het geheel beheer te overzien en daarover een juist oordeel te vellen; maar met het oog op den nu nog bestaanden toestand van algeheele onverantwoordelijkheid, zou het voorstel van den heer ROCHUSSEN, zoo het tot wet verheven werd en in uitvoering kwam, het eerste licht ontstoken hebben in den duisteren doolhof, waarin het Indisch finantiewezen verward is geraakt.

Nog was de indruk niet uitgewischt, dien het door den Minister MIJER uitgevaardigde reglement op de Indische drukpers had te weeg gebragt. De bepalingen van dat reglement ademden eenen geest van onderdrukking, die niet alleen stuitend was voor het nationaal gevoel, maar tevens moeijelijk overeen te brengen is met het voorschrift van art. 110 van het regeringsreglement. In Nederland, dat als het ware de bakermat is der vrije drukpers, zullen, in den regel, wetten en reglementen, die de uiting van gedachten en gevoelens beperken, bezwaarlijk de algemeene goedkeuring wegdragen. De vrije drukpers is eene aan het Nederlandsche volk bekende zaak, waarvan men moeijelijk een schrikbeeld kan maken, dat het van een lang bezeten regt doet afzien, terwijl men ook minder invloed toekent aan uitspattingen door middel der drukpers gepleegd, omdat de stille en langzame landaard van ons volk voldoende is om die uitspattingen onschadelijk te maken.

De drukpers, die de Nederlanders in het moederland beschouwen als een voordeel, althans nimmer als een element van wanorde en bandeloosheid, kan bezwaarlijk in hun oog het tegenovergestelde worden, wanneer zij gebezigd wordt in de koloniën door landgenooten en ten behoeve van landgenooten die denzelfden landaard bezitten en dus ook het middel om het kwaad, dat men van de drukpers ducht, te verijdelen. Wel verre dat de bijzondere vorm van regeren in de koloniën aanleiding zou kunnen geven tot grootere angstvalligheid, verschaft juist de overwegende invloed der Indische regering een in het moederland ontbrekend gezag om indirekt, en zonder de toevlugt te nemen tot strafbedreigingen, de drukpers onschadelijk te maken, haar binnen zekere perken te houden, en zelfs de mate van onafhankelijkheid te ontnemen, die het wenschelijk is dat zij, ook in het belang van besturen en regeringen, behoude. Het moeijelijk op te lossen problema voor de koloniën is dan niet: hoe zal men de drukpers kunnen onmogelijk maken, maar hoe zal men, in verband tot den algemeenen regtstoestand aldaar, eene regelmatige onafhankelijke drukpers kunnen vestigen?

Maar de bepaling van art. 110 van het regeringsreglement sluit ook de bevoegdheid uit, om het ontstaan eener vrije drukpers te bedwingen. Volgens die bepaling mag men alleen, bij algemeene verordening, het door de drukpers openbaren van gedachten of gevoelens beperken voor zoo ver dit tot handhaving der openbare orde gevorderd wordt. Met andere woorden: moet de regering hier waken tegen uitspattingen, die de openbare orde in gevaar kunnen brengen, zij is geenzins geroepen om voorschriften te geven, die ook de meest bezadigde uiting van gedachten en gevoelens belemmeren,

die de strekking hebben om in het algemeen het gebruik der drukpers als een voor de gebruikers gevaarlijk waagstuk te doen beschouwen, en bij gevolg de groote massa van het regt van schrijven feitelijk onteigenen, om het alleen toe te vertrouwen aan enkelen, die er hunnen roem in stellen om de bedreigende wetgeving te trotseren en daardoor al ligt tot overdrijving zoo niet tot erger overslaan.

De afkeuring, die het „gewrocht der duisternis", — zoo als het drukpersreglement door den voornaamste onzer staatsmannen genoemd werd, — trof, was algemeen, even als de wensch, dat de regering spoedig tot eene herziening zoude overgaan, waarbij dan natuurlijk de overeenstemming der wetgevende Kamers zou gevraagd worden. De minister ROCHUSSEN gaf de belofte, dat hij een wetsvoorstel zou indienen tot regeling van dit belangrijk onderwerp.

Buitendien had hij zijne aandacht gevestigd op een ander gewigtig onderwerp, namelijk de Indische tarieven. Die tarieven toch doen niet onder voor de meest ingewikkelde tolwetgeving uit de middeneeuwen. Zoo bestaan er alleen voor Java en Madura zes tarieven, te weten: 1o. op wijnen, dranken, enz.; 2o. op wollen en katoenen goederen; 3o. op verschillende andere goederen, voortbrengselen van Europa, Amerika of de Kaap; 4o. op goederen, voortbrengselen van den Indischen Archipel; 5o. op Chinesche goederen en andere voortbrengselen van landen beoosten de Kaap de Goede Hoop, waaronder nu ook gerangschikt moeten worden Australië en de Spaansche of Fransche bezittingen; en 6o. het tarief op de uitgaande regten. Op de Westkust van Sumatra, zoowel het gouvernement van dien naam als de afdeeling Benkoelen, worden even zoo zes tarieven toegepast. Palembang, Muntok, Bandjermasin en Timor hebben gemeenschappelijke tarieven van inkomende regten, maar daarentegen elk een afzonderlijk tarief van uitgaande regten. Geheel op zich zelf staat Moeara Kompeh in het rijk van Djambi. In de Lampongsche distrikten worden geen in- noch uitgaande regten geheven, maar de aanvoer van sommige artikelen mag alleen van Java plaats hebben. In de residentie Riouw en in de Westerafdeeling van Borneo worden geen in- en uitgaande regten geheven, maar in het laatst genoemd gewest is het zoutmonopolie in stand gebleven, en bovendien wordt te Pontianak en Sambas bij den invoer van tabak een konsumtie-regt betaald. In de gouvernementen Celebes en Molukkos zijn een aantal havens vrij verklaard, maar daardoor is geene, dan de daarbij uitdrukkelijk voorgeschrevene, verandering gebragt in de vroegere verordeningen omtrent het heffen van in- en uitgaande regten in de kleine havens van die gouvernementen, waar tolkantoren zijn, zoodat voor een aantal van die kleine havens nog vele afzonderlijke bepalingen gelden en regten geheven worden.

Te vergeefs zal men in de Indische tarieven naar éénheid of beginsel zoeken; zij onderscheiden zich daarentegen door eene buitensporige en ongerijmde fiskaliteit, die zoo ver gedreven wordt, dat, bij voorbeeld, bij in- of uitvoer van goederen onder Nederlandsche vlag van de eene haven binnen ons gebied naar de andere haven evenzeer binnen ons gebied, inkomende

of uitgaande regten worden gevorderd. Zelfs is de maatstaf van heffing onzeker en wordt die willekeurig bij de toepassing van het tarief verhoogd. Hollandsche manufakturen, onder anderen, betalen, in plaats van 12 pCt., gemiddeld 15 pCt., shirtings en dergelijke gemiddeld 14½ pCt., drils gemiddeld 12½ pCt., koffijzakken gemiddeld 10½ pCt., papier gemiddeld 10½ pCt., mousselines gemiddeld 15 pCt., sarongs, slendangs enz. gemiddeld 20 pCt., ijzerwaren gemiddeld 18 pCt., spijkers gemiddeld 23 pCt., garens gemiddeld 21 pCt. De uitgaande regten, ofschoon ook zeer differentiëel, zijn echter niet zoo hoog opgevoerd als de inkomende. Sommige produkten, met Nederlandsche schepen, naar Nederland uitgevoerd, zijn vrij of betalen een gering regt, b. v. arak, suiker, thee, indigo, rijst, rotting, tabak en koffij (6 pCt.). De vreemdeling betaalt 13 pCt. op koffij, 6 pCt. op suiker, 6 pCt. op arak, 4 pCt. op tabak, en zoo in evenredigheid op de andere artikelen.

Reeds sedert jaren was overtuigend gebleken, dat het voorname doel der Indische tarieven, namelijk bescherming van de Nederlandsche nijverheid, handel en scheepvaart niet bereikt werd. De ondervinding had bewezen, dat een stelsel, gegrond op de leer, dat men eigen handel en nijverheid met 12 en 12½ pCt., buiten nog 5 pCt. additioneel, moest belasten, ten einde van vreemden handel 24 à 25 pCt. te kunnen vorderen, onvermijdelijk slechts eigen nadeel te weeg brengt, terwijl wat meer bepaald de bescherming van de Nederlandsche vlag betreft, die bescherming vervallen moest, sedert achtervolgens, met weinige uitzonderingen, aan alle staten, die eenigen noemenswaardigen zeehandel drijven, gelijkstelling voor hunne vlaggen met de Nederlandsche is verleend. Eene algeheele herziening van de Indische tarieven is niet alleen eene wenschelijke, maar tevens ook eene dringende zaak geworden. De toelating van vreemde konsuls in onze Indische bezittingen is daartoe een spoorslag te meer. Door die toelating valt ons koloniaal gouvernement meer onder de onmiddelijke aandacht der beschaafde wereld, en nu zal het voorzeker niet tot onze aanbeveling strekken, zoo wij den vreemdeling al dadelijk bij den eersten blik een doornenstelsel te aanschouwen geven, dat van eene betreurenswaardige achterlijkheid getuigt.

Met regt mogt dus de minister ROCHUSSEN daarvan getuigen: „dat het onhoudbaar is en ons benadeelt in de oogen van de beschaafde wereld"; teregt oordeelde hij, dat het versleten, zoogenaamd beschermend, stelsel geene bescherming meer verleende, maar integendeel allen ondernemingsgeest deed insluimeren, en dat het meer dan tijd werd een toestand te hervormen, die met grond door onze naburen wordt beschimpt en bespot en ook werkelijk tot de meest dwaze en bespottelijke handelingen voert. Men zag hem met genoegen het besluit nemen, om de chaos van bepalingen, die in Nederlandsch Indië op de inkomende en uitgaande regten bestaan, naar rationeler grondslagen te wijzigen, en een wets-voorstel voorbereiden, waarvan de algemeene strekking was: opheffing van belemmeringen en uitbreiding van bestaande vrijstellingen, met afschaffing van entrepôt-, verscheeps- en waaggelden.

Nog eene eervolle taak was voor den minister ROCHUSSEN weggelegd.

Zijne voorgangers waren teruggedeinsd voor de afschaffing der slavernij in onze West-Indische koloniën, waarvan, voor eenige jaren, de heer VAN HOËVELL de gruwelen, met zijne warme en begaafde pen, voor het Nederlandsche volk had blootgelegd. De minister nam ook die zaak ter harte en vervaardigde een wets-voorstel, dat, naast onderscheidene gebrekkige bepalingen, het goed doordachte beginsel van onmiddellijke en algeheele afschaffing der slavernij voor grondslag aannam. Hij beging echter ook de fout, door zijne voorgangers gepleegd, om de kwestie der schadevergoeding aan die der eigenlijke emancipatie te verbinden en daardoor eenen maatregel te belemmeren, die, om de eer van Nederland, niet het minste uitstel toelaat; maar bij volharding in den goeden wil, om de onmenschelijke instelling op te ruimen, die onze West-Indische koloniën zedelijk en materiëel bedorven heeft, zou, vooral te midden van den kalmen toestand van Nederland, de kwestie van schadevergoeding destijds geen onoverkomelijk bezwaar voor de emancipatie hebben opgeleverd.

II.

Het plan, dat de Minister ROCHUSSEN zich had afgebakend, getuigde van eene groote mate van bereidwilligheid, om verschillende belangrijke zaken in den zin van vooruitgang te beslechten. De vraag bleef nu: wat zal hij er mede doen? Een beproefd staatsman zou alle zeilen bij gezet hebben, om het doel dat hij zich voor oogen stelde te bereiken; hij zou zich voorbereid hebben op een tal van moeijelijkheden en bij voorbaat gedacht hebben aan de middelen om ze te overwinnen; hij zou ook gerekend hebben op onverwachte en onvoorziene bezwaren, en zich eene voldoende ruimte voorbehouden hebben, om niet door die bezwaren uit het veld te worden geslagen waar hij zijn vaandel had geplant. De heer ROCHUSSEN bezat noch die voortvarendheid, noch dat doorzigt, noch die vastberadenheid, en werkelijk hij kon die niet bezitten. Zijne hoedanigheden toch zijn meer die van een uitmuntend hofman, dan die van een gewoon staatsman. Innemend, welwillend, voorkomend; een man van verfijnde en beschaafde vormen en invallende goedhartigheid; maar te ligtvaardig om een plan diep aan te grijpen, te onbestendig, te afwisselend om een eenmaal opgevat plan door te zetten en ten uitvoer te brengen. Gedurende zijne lange en blinkende loopbaan, was de heer ROCHUSSEN immer beheerscht door de zucht om zich te onderscheiden. Met welbehagen koesterde hij het ideaal, om door duurzame kenmerken van zijn aanzijn te doen blijken. Uitmuntende bedoelingen, opwellingen voor het goede, ijver om gebreken te vatten en verbeteringen te bestuderen, eene vlugtige opvatting en het talent om op die opvatting te amplifiëren — de heer ROCHUSSEN bezit al die eigenschappen. Maar aan die eigenschappen paart hij ongelukkig eene groote mate van kleinmoedigheid, die alle inspanning en talent vruchteloos maken. Bij de uitvoering wordt hij besluiteloos; in het beslissend oogenblik bevangen, aarzelt hij, en eindigt met de zaak op te geven, of uit te stellen, of daaraan eene onvoldoende en halfslagtige oplossing te geven.

Om het door den heer ROCHUSSEN opgevatte plan uit te voeren, waren er misschien niet zoo vele persoonlijke hoedanigheden noodig als hij bezit, maar zeker was vastberadenheid en doortastende moed, die hij niet bezit, een hoofdvereischte. De koloniale partij, die in onveranderd behoud en in onbeweeglijkheid het geluk van Nederland en de koloniën ziet, had zich niet ontwapend. Zij was zelfs door de aangekondigde voornemens van den Minister ROCHUSSEN niet weinig onthutst en verbitterd, en wachtte slechts eene gelegenheid om los te barsten, schrik en angst te verwekken, daardoor den Minister af te rukken van het door hem ingenomen standpunt en in eene achterwaartsche beweging mede te slepen. De Indische landmail verschafte haar die lang verbeide gelegenheid. De moord van Bandjermasin, de vernieling van een klein oorlogsvaartuig door de opstandelingen, de ongunstige afloop der eerste expeditie tegen Boni, werden behendig geëxploiteerd om de denkbeelden van vooruitgang te belagen, en ofschoon die gebeurtenissen niet in het minste verband stonden met de onderwerpen, waarover de Minister ROCHUSSEN met de vertegenwoordiging in gedachtenwisseling was getreden, beijverde men zich evenwel om den Minister over te halen tot andere plannen en bedoelingen.

Al dadelijk bespeurde men den indruk van dat drijven in de houding en bewoordingen van den heer ROCHUSSEN. Hij verflaauwde blijkbaar in het vervolgen van het aangenomen programma; blijkbaar leende hij het oor aan de deklamatiën der behoudslieden, en maakte die tot eene zekere hoogte tot de zijne, door de vertegenwoordiging eene waarschuwing toe te voegen, waaraan alle gegronde aanleiding ontbrak. Terwijl zij zich onledig hield met het onderzoek der voorstellen, die de Minister zelf bij haar aanhangig had gemaakt, wees hij op eene zoogenaamde overdreven inmenging der Staten-Generaal in de koloniale zaken als op eene der oorzaken, die den bewogen toestand in Indië zouden bewerkt hebben. Daarmede was de vertegenwoordiging natuurlijk niet gevleid, maar de partij van het behoud ook niet geheel voldaan. Om die partij te vreden te stellen, zou de Minister meer moeten doen, de Tweede Kamer met oneindig meer stoutheid te gemoet treden, haar alle regt op kontrôle en medewetgeving ontzeggen; zij zou moeten terugtreden tot het vroeger tijdperk, toen de koloniën uitsluitend afhankelijk waren van de uitvoerende magt. De Minister bukte onder die eischen en gleed hoe langer zoo meer langs de gladde baan der reaktie. Zijne taal tegenover de Tweede Kamer werd met den dag stouter en meer bepaald afwijzend, tot dat, bij de voorlaatste begrooting, de laatste stoot aan het grondwettig gemeen overleg werd gegeven.

Intusschen bleef de koloniale reaktie het karakter behouden eener dwaasheid, die door geen enkel feit geregtvaardigd was, en daarom zeer het gemis gevoelde van een onderwerp, dat meer bijzonder tot wrijfpaal dienen zou. Afbreuk aan de grondwettige verhouding met de Kamers, was een te onbestemd thema om met vrucht te kunnen aangehouden worden. Men zocht naar iets méér bepaalds, en terwijl men vruchteloos zoekende was, klinkt plotselings de mare in de Indische wereld, dat de welsprekende bestrijder

van het kultuur-stelsel in „Felix Meritis," in het behoudende Amsterdam, zou optreden en daar eene kernachtige dissonante doen hooren, te midden der eentoonige klinkmuziek der „batige sloten", waarmede de hoofdstad des Rijks jaren lang zich in slaap liet wiegen. De welsprekende redenaar zou aldaar zijne denkbeelden over het kultuur-stelsel ontwikkelen; hij zou stellingen verdedigen, die de partij van het behoud in ziel en merg grieven; hij zou betoogen, dat het kultuurstelsel wel is waar eene nuttige omkeering in de Javaansche maatschappij heeft te weeg gebragt en menig beletsel tegen ontwikkeling van vrijen loontrekkenden arbeid, onder anderen gebrek aan industrie en kapitaal, heeft verminderd of weggenomen, maar dat het thans niet meer bij magte is de produktie van Java eenigzins belangrijk te verhoogen; dat eene zeer aanzienlijke verhooging van produktie op Java alleen van de ontwikkeling van vrijen loontrekkenden arbeid te verwachten is, maar tevens van hare bevordering het gevolg moet zijn; dat het gemeente-grondbezit, 't welk in een groot deel van Java bestaat, ofschoon voor de ontwikkeling van vrijen loontrekkenden arbeid niet bevordelijk, toch geen bezwaar is waarop hij moet afstuiten; dat de heerendiensten eene belemmering zijn in de ontwikkeling van vrijen loontrekkenden arbeid op Java, die echter, bij eene krachtige uitvoering van art. 57 van het regerings-reglement, meer en meer zal worden weggenomen; en eindelijk dat de ontwikkeling van vrijen loontrekkenden arbeid op Java de ontwikkeling van nijverheid en handel in Nederland bevordert, en tevens, bij een goed finantiëël beheer, direkte voordeelen voor de schatkist afwerpt, veel minder aan toevallige en onzekere kansen blootgesteld, dan het tegenwoordige „batige slot."

De heer VAN HOËVELL sprak, ten aanhoore van eene ontelbare schare, die zich in de zaal van „Felix Meritis" verdrong, eene bezadigde en doorwrochte redevoering uit, die niet slechts getuigt van zijne heldere opvatting van het onderwerp, maar tevens in hem doet erkennen den staatsman, die ook de middelen doorgrondt, waarmede, zonder schokken, zonder geweldig omverhalen, eene groote maatschappelijke hervorming op Java kan tot stand komen, welke zoowel voor het belang als voor de eer van Nederland moet verlangd worden. De heer VAN HOËVELL stond niet alleen in zijne veroordeeling van het stelsel der dwang-kultures. Later werd aan een zijner trouwe vrienden, Dr. BOSCH, de gelegenheid verschaft, om de nadeelige werking van dat stelsel met officiële bescheiden en cijfers te staven en de juistheid der stellingen van den heer VAN HOËVELL met sprekende feiten toe te lichten *).

De partij van het behoud bekwam nu een thema, waarop zij haar drijven kon voortzetten. Het zou haar voortaan te doen zijn, om de dwang-kultures in bescherming te nemen en de door den heer VAN HOËVELL aangeprezen vrije nijverheid te belagen. Vinnig, hartstogtelijk, met miskenning en vervalsching van feiten, met verdachtmaking van personen, werd de strijd

*) De redevoeringen van beide sprekers zijn in 1860, bij MARTINUS NIJHOFF te 's Gravenhage, uitgegeven, onder den titel van: *De vrije arbeid op Java behandeld in „Felix Meritis."*

door de pennevoerders van die partij doorgezet. Zij deed het voorkomen als of nu voor het eerst sprake was van gevaarlijke nieuwigheden, lochende stout weg dat reeds, op grond van wettelijke voorzieningen, de partikuliere nijverheid en de vrije arbeid op Java eene zekere vlugt genomen hadden, — een treurig maar onvermijdelijk gevolg van overdreven partijzucht, die de waarheid miskent wanneer zij aan den hartstogt hinderlijk is.

De twist toch over vrijen en gedwongen arbeid was niet begonnen in de zalen van „Felix Meritis". Sedert jaren was die kwestie met afwisselende kansen behandeld geworden, tusschen de voorstanders der koloniale routine en hen die van oordeel zijn, dat het oude stelsel al de vruchten heeft afgeworpen waarvoor het vatbaar was, dat het eene onvermijdelijke herschepping moet ondergaan en dat het Nederlands roeping en pligt is langzaam maar vastberaden de denkbeelden, die in de Westersche Staten het burgerregt hebben verkregen, ook aan de koloniën deelachtig te doen worden. Sedert jaren had de maatschappelijke dienstbaarheid der inlandsche bevolking op Java een punt van ernstige beraagslagingen uitgemaakt. Men wist, dat de oude behoudspartij steeds den dwang der overheid in stand wil houden, om den inlander te noodzaken de produkten te teelen, die men hem opgeeft, ze te teelen zoo als men hem dat voorschrijft en daarvoor de belooning te ontvangen die men hem verkiest toe te leggen. Men wist, dat zij evenzoo de heerendiensten onder hare bescherming neemt, die van oudsher eene belasting *in natura* zijn geweest, welke de onderdaan verschuldigd was aan den soeverein, maar die in verband, met de kultuurdiensten en met het stelsel van landrente en andere belastingen in geld door den geringen man opgebragt, vooral bij eenige opvoering, de lasten die op den arbeider rusten ondragelijk maakt. Men had, daartegen, de vrijzinnige partij het stelsel der gedwongen kultuur en der heerendiensten zien bestrijden, niet alleen om redenen van billijkheid en regtvaardigheid, maar vooral ook op Staathuishoudkundige gronden. Zij was daartoe natuurlijk geroepen, zoo lang het behoud zich in en buiten de koloniale regering deed gelden. Een stelsel, waarbij de arbeid van het goedvinden der overheid afhangt, en slagen en gevangenzetting gebezigd worden, ten einde den landbouwer te noodzaken om liever suiker, koffij, indigo of tabak dan levensmiddelen te verbouwen, moet voorzeker ieder vrijzinnig denker stuiten, terwijl het hem moet hinderen, dat de landbouwende bevolking van Java van een gedeelte harer regtmatige winsten beroofd wordt, opdat het moederland grootere voordeelen van den handel in koloniale waren moge genieten. Uit een Staat- en Staathuishoudkundig oogpunt, komt het haar niet minder gevaarlijk voor, de wetten van den arbeid, door de Voorzienigheid gesteld, te verstoren en om te keeren. De slavernij heeft duidelijk de noodlottige gevolgen aangetoond, die de arbeid, wanneer hij afgeperst en bij gevolg van zijne ware grondslagen afgerukt wordt, ten slotte hebben moet. Onder welke gedaante de stoffelijke dwang wordt toegepast bij den arbeid — die voor den mensch het middel moet blijven, om zijne welvaart te vermeerderen en zijne zedelijke en verstandelijke vermogens te ontwikkelen — altijd strekt hij om dezelfde

kiemen van verderf, de zelfde stoornissen te weeg te brengen, die ten slotte een maatschappelijke en staatkundige kanker worden. De voortbrenging vermeerdert niet; de wijze van arbeiden wordt niet verbeterd; de verdeeling van den rijkdom blijft uiterst ongelijk en doet ten slotte het geluk van eenige weinigen op de ellende en uitputting der groote menigte rusten. Dit zijn groote gevaren, vooral tegenwoordig nu de volken zoo lijdzaam niet meer zijn als vroeger, en zelfs zij, die men het meest aan het juk gewoon zou wanen, soms plotseling opstaan en, te midden van noodlottige beroeringen, op één dag verrigten wat hunne bestuurders verzuimd hebben, met behulp van den tijd en het licht der staatkundige wetenschappen tot stand te brengen.

Dit alles was een en andermaal uitvoerig betoogd. Maar ook de beraadslagingen over de betrekkelijke waardij van het kultuurstelsel en van den vrijen ongedwongen arbeid waren niet onvruchtbaar gebleven. In den boezem der vertegenwoordiging werd toegegeven, dat de dwang-kultures eene anomalie zijn en eenmaal de plaats moeten ruimen voor de vrije kultures, en men was vóór eenige jaren reeds zoo ver gevorderd, dat, bij de vaststelling van het reglement op het beleid der Indische regering, het vraagstuk van vrijen en gedwongen arbeid tot eene soort van transaktie tusschen de wederkeerige eischen werd gebragt. De gedwongen gouvernem nts-kultures werden gehandhaafd, doch slechts als middel van overgang, tot voorbereiding van een' staat van zaken overeenkomstig de oekonomische begrippen, die onder alle hemelstreken als de beste beschouwd worden. Aan het Gouvernement werd opgedragen, om de misbruiken van het dwangstelsel af te schaffen, aan de planters eene belooning toe te leggen evenredig aan die, welke zij door de vrije teelt zouden kunnen verdienen, en eindelijk den weg langzamerhand te openen voor de algeheele oplossing der dwang-kultures in een stelsel van vrijwillige en ongedwongen nijverheid. Behalve deze bepalingen, werd uitdrukkelijk toegezegd, dat het koloniaal bestuur de nijverheid en de vrije landbouw-ondernemingen zou beschermen, en dat dit een der onderwerpen zou zijn, aan welke het in de eerste plaats zijne zorgen zou besteden.

Die milde bepalingen werden, wel is waar, door de behoudspartij als niet bestaande beschouwd; zij dacht, dat de Indische regering daarmede zou handelen als met zoo menig ander van hare uitgegeven voorschriften, dat blaakt van menschlievende zorg en enkel strekte, om willekeur en ongeregtigheden te verbloemen; dat van opheffen van bezwaren, van billijke belooning, van overgang tot vrije nijverheid gesproken maar niet in dien geest gehandeld zou worden; dat men, in weerwil der koncessiën aan de liberale denkbeelden gedaan, zich evenwel tot het eenvoudig behoud zou bepalen. Maar de partij van het behoud werd in die verwachtingen te leur gesteld. Aan het hoofd van het bestuur in Indië bevond zich toevallig een gemoedelijk staatsman, die het zich ten pligt stelde, de bepalingen toe te passen, die bescherming aan de Inlandsche bevolking beloven, en de middelen onder zijn bereik bezigde, om de voorschriften van het regerings-

reglement tot eene feitelijke waarheid te maken. Door zijne zorg werden verschillende gedwongen kultures ingekrompen, de heerendiensten verminderd en aan den landbouwer een groot gedeelte van zijnen tijd terug geschonken. Door de bescherming, aan de partikuliere landbouw ondernemingen verleend, stelde hij den inlandschen arbeider in de gelegenheid, om een winstgevend gebruik te maken van de vrijheid die hem was terug geschonken; en daar regtvaardige maatregelen immer hunne belooning met zich brengen, had het milde bestuur van den heer DUYMAER VAN TWIST eene verbetering en snelle stijging der produktie tot onmiddelijk gevolg. Vooral voor de oplossing van het vraagstuk van de vrije kultures, droeg zijn bestuur rijke vruchten. Vroeger werd het dwangstelsel met kracht gehandhaafd; de vrije produktie van stapel-produkten met klem tegengehouden; en dan redeneerde men vervolgens, uit het niet bestaan op eene genoegzame schaal van partikuliere nijverheid, die men niet wilde in het leven roepen, dat zij onmogelijk zou kunnen bestaan. De heer DUYMAER VAN TWIST betrachtte ook hieromtrent opregtheid. Wel verre van de partikuliere nijverheid in de kiem te smoren, om daarmede een schijnbewijs te bekomen van de onmogelijkheid van nijverheidsondernemingen zonder behulp van dwangmiddelen, opende hij de gelegenheid aan de bijzondere krachten, om zich op de vrije produktie van stapelprodukten toe te leggen, en nam de hinderpalen weg, die vroegere besturen daaraan hadden in den weg gelegd.

Een aantal nijverheids-etablissementen verrezen dan ook op Java, in welke de partikuliere kapitalen van den Europeaan zamenwerken met den vrijwilligen arbeid van den inlander. De tabaks-kultuur, vroeger een geesel der bevolking, is, toen zij aan den partikulieren ondernemingsgeest werd overgegeven, eene bron van welvaart en geluk voor haar geworden. Elders waren het indigo-aanplantingen, die, wanneer zij van Gouvernements wege geëxploiteerd worden, den grond uitputten en geheele distrikten verarmen, en die, aan de vrije industrie overgeleverd, de middenpunten van bloeijende dorpen zijn geworden. Op nog andere plaatsen zijn suiker-fabrieken opgerigt, die daar werken, zonder dat de ondernemers de tusschenkomst van het gezag noodig hebben, hetzij om het suikerriet te doen planten, hetzij om de werkzaamheden van den oogst of den fabriekmatigen arbeid te doen verrigten.

De partij van het behoud bestaat voor een groot deel uit mannen, die Java nog altijd in den toestand wanen, waarin dat eiland zich vóór twintig jaren bevond. Bij hen verwekken de ontwikkeling, die de kolonie in den laatsten tijd ondergaan had, de veranderingen, die er reeds tot stand waren gekomen en aan de mogelijkheid waarvan zij nimmer zouden gedacht hebben, een gevoel van ontevreden ongeloof. Anderen wisten beter, hoe de werkelijke toestand was; maar wilden dien niet erkennen, zoodat beiden zich vereenigden in het uiten van wrevel tegen datgene wat den bodem moet inslaan aan hunne beweringen en magtspreuken. Duidelijk is het, dat, hoe meer de bijzondere ondernemingen op Java bloeijen en in aantal toenemen, des te meer de voorstanders der gedwongene kultures dit

met leede oogen moeten aanzien. Hun voornaam argument was immer geweest, dat de Javaan in vrijwilligen arbeid niet geregeld genoeg wil werken om de groote kultures mogelijk te maken, zoodat men wel genoodzaakt was hen daartoe te dwingen. En nu zou voor ieder ontegensprekelijk blijken, dat de Javaansche landbouwer niet vruchteloos de harde leerschool der gedwongene kultures doorloopen heeft, en dat hij tegenwoordig uitmuntend tot het begrip is gekomen, dat het beter voor hem is tot een voordeelig loon te werken voor Europesche ondernemers, dan tot een laag en dikwerf bespottelijk loon voor het Gouvernement.

Er werd bij gevolg eene stoute ontkentenis gesteld tegen over de feiten, die van vooruitgang der partikuliere nijverheid getuigden. Men hield staande, dat alleen dwangmiddelen in staat waren, den Javaan tot gezetten arbeid te brengen, dat vrije arbeid eene hersenschim was, en dat, wat met dien naam genoemd werd, een andere soort van dwang, veel erger dan de Gouvernements dwang, was. Men dacht met die stoute beweringen op het onnadenkend publiek te werken; hetgeen vooral in het oog springt, wanneer men let op de zonderlinge redeneertrant van de behouds-partij, en waarmede zij eigenlijk iets geheel anders bewees, dan hetgeen zij bewijzen wilde. Zoo sprak men van monopolie, aan partikulieren voor het uitoefenen van eenen tak van landbouw of nijverheid toegekend; maar men vergat er bij te voegen, dat de regering het in hare hand houdt, om dat monopolie, zoo het werkelijk bestond, te fnuiken, door de toelating van partikuliere ondernemers zoo ruim mogelijk te stellen. Zoo gaf men hoog op van het verkeerde, dat de gevestigde ondernemers hunne onderneming overdragen aan derden tegen eene bepaalde geldswaarde, als of het karakter van vrije industrie moet gevonden worden in het gemis aan waarde van nijverheids ondernemingen. Zoo beweerde men dat partikuliere ondernemers zich met de Javaansche hoofden verstaan, om den landbouwer te dwingen tegen zijn zin produkten te teelen, terwijl de hoofden het verstrekte loon geheel of gedeeltelijk van den arbeider afpersten, een beweren dat niet tegen het stelsel van vrijen arbeid gerigt kan worden, maar integendeel eene zware beschuldiging is tegen de regering, die niet waakt, dat den Javaan de vruchten van zijnen arbeid worden gelaten en aan haar inlandsch personeel toelaat om verboden knevelarijen te plegen; een beweren, dat niet moet leiden, om den inlander zoo armzalig te maken, dat zijne hoofden hem niets kunnen ontnemen, maar integendeel eene aansporing te meer is, om den geringen man tegen over zijne hoofden krachtdadig te beschermen.

Hoe weinig afdoende, hoe ongerijmd de stellingen van de behouds partij ook waren, had de Minister ROCHUSSEN toch de zwakheid die tot de zijne te maken. Door haren overmoed en hare bedreigingen had die partij hem blijkbaar overrompeld. Hij werd geheel medegesleept in de reaktionaire rigting; zijn vroeger aangekondigd programma was verdwenen; in plaats van de uitvoering van dat programma, bekwam men schampere uitdrukkingen tegen de vrije nijverheid, lofredenen op het stelsel van dwang en onderdrukking, trotsche afwijzingen van de wenschen der vertegenwoor-

diging. De minister verliet het eigen gouvernementeel standpunt en werd de speelbal eener opgewonden en redelooze faktie, die hem al verder en verder van zijne vroegere voornemens verwijderde en met elk bedaard overleg deed breken. Die houding beheerschte als het ware de beraadslagingen over de regeling der gouvernements suikerkultuur. Sedert jaren was die regeling smeulende; het gouvernement huiverde om de kwestie door te hakken, omdat het niet geneigd was eene oplossing te geven, waarmede de vertegenwoordiging genoegen kon nemen, en niet gaarne een middel van gunstbetoon uit de handen gaf. Dikwerf maar vruchteloos was er aangedrongen, om de uitgifte van kultuur-kontrakten door wettelijke bepalingen te regulariseren. Men wees het verlangen der Kamer niet bepaald af, maar men toonde zich ook niet geneigd om aan dat verlangen te voldoen. Den minister ROCHUSSEN was het weggelegd, om over die zaak in bepaald konflikt met de vertegenwoordiging te geraken. Terwijl met eene groote meerderheid beslist werd door de Tweede Kamer, dat er behoefte bestond aan de uitgifte der kultuur-kontrakten te regelen bij de wet, hield de minister halstarrig vol, dat hij de zaak eigenmagtig zou afdoen, en werkelijk liet hij, korten tijd daarna, de in zijn kabinet vervaardigde regeling door middel van de *Staats-Courant* bekend maken.

De koloniale reaktie bereikte hierdoor een geliefkoosd doelwit, maar tevens het toppunt van haren overheerschenden invloed. Van af dit oogenblik, ziet men haar teruggedrongen van het terrein dat zij ingenomen had, om eindelijk, niettegenstaande hare wanhopige verdediging, onder te gaan.

III.

Men heeft wel eens de opmerking gemaakt, dat het publiek leven weinig aanlokkelijkheid voor onze natie bezit, dat zij althans bij het openbaar bespreken der lands belangen niet die geestdrift bezit, welke in meerdere of mindere mate de volken van het zuiden en het Anglo-Saksische ras kenmerken. Men beweert, dat wij de politiek en hare uitingen meer met berekening dan met gevoel nagaan, dat wij er meer het koele, bedaarde verstand bij aanbrengen, dan de warme deelneming, die zoo bij uitnemenheid de eigenschap van den mensch en den vaderlander is. Die meening is onjuist; het verwijt onverdiend. Wel is waar, bezitten wij misschien minder dan anderen de gave der geestdrift, doch de Nederlandsche natie is niet ongevoelig, niet onhartelijk. Degeen, die, door hare schijnbare koelheid heen, de snaar des gevoels weet te treffen, zal niet over gebrek aan sympathie behoeven te klagen: de staatkunde zoowel als de godsdienst, de oorlog zoowel als de vrede, de kunsten zoowel als de wetenschappen zijn in staat haar te ontvlammen, hare geestdrift op te wekken en haar buiten de spheer harer dagelijksche bezigheden te lokken.

Eenige jaren geleden rilde Nederland van verontwaardiging bij het verhaal van de gruwelen der neger-slavernij in Suriname. Die schandelijke instelling was van dat oogenblik af zedelijk veroordeeld, en het is zeker niet aan gemis aan belangstelling bij de natie te wijten, dat tot dus ver

opvolgende ministers van koloniën, beducht voor den invloed der slavenhouders, de ketenen der rampzaligen niet verbrijzelden die nog tegenwoordig in onze Amerikaansche koloniën onder het juk der slavernij zuchten. Te midden der koloniale spanning, werd nu het Nederlandsche publiek, door een meesterlijk geschreven boek, in onze Oost-Indische bezittingen verplaatst, en het nationaal gevoel diep getroffen door de levendige en dramatische schets van den maatschappelijken toestand der inlandsche bevolking. De schrijver van *Max Havelaar* bezat de gave, om tot het hart der natie door te dringen: hij wist haar medelijden op te wekken voor den eenvoudigen Javaan, dien de verovering onder de heerschappij van Nederland heeft gebragt en die evenwel het slagtoffer is gebleven van het Aziatisch despotisme waarmede onze staatkunde zich heeft verwant; hij had de wonden gepeild, die daardoor aan een goedaardig en vreedzaam volk worden gebragt, en die een lange onverschilligheid of uiteenloopende bedoelingen tot dus ver belet hebben te genezen, maar die evenwel herstel eischen.

Door die openbaringen ingelicht, drong de openbare meening dieper in de Indische vraagstukken. Meer algemeen werd er getwijfeld aan de deugdelijkheid der grondslagen, waarop onze koloniale staatkunde zich had gevestigd, en die nog met eene zoo groote felheid door de partij van het behoud worden aangeprezen. De oude axiomata, waarin men zoo lang had berust, kwamen thans bedenkelijk voor. Men zag in, dat, om het veroverde te behouden, er juist geene behoefte bestond aan bedekte gangen en geheimzinnige handelingen van een ongekontroleerd bestuur; dat de finantiële eischen van het moederland niet noodzakelijk de maatschappelijke dienstbaarheid van tallooze inlanders vereischt; dat de instandhouding van Aziatische gebruiken, die onze Westersche denkbeelden van geregtigheid en billijkheid kwetsen, onmogelijk aan den Javaan kunnen welgevallen; dat vooral onze staatkunde faalt, wanneer men het inheemsch aristokratisch element steunt, om daarmede de groote menigte te overheerschen en uitsluitend dienstbaar te maken aan gouddorst en vuig winstbejag.

Onder dien indruk werd nu de regeling der suikerkultuur aangevangen en voortgezet. Al dadelijk had het de aandacht getrokken, dat daarbij het voortbestaan van het gunstbetoon werd bekrachtigd. Men had vroeger en later aan vrienden en betrekkingen van regerings-personen kontrakten zien uitreiken, met het uitsluitend doel om hen te verrijken, en die handelingen waren eindelijk eene nationale ergernis geworden. Volgens de ministeriële regeling zou beproefd worden, om dit kwaad voor de toekomst en voor nieuw uit te geven kontrakten te weren; maar men verlangde meer dan die proeve, vooral toen men de weder-uitgifte van het kontrakt Pangka bij gunst vernam, en in dit feit als het ware eene toelichting zag van de wijze, waarop de door den minister uitgevaardigde regeling toegepast zou worden. Natuurlijk strekte die zaak, om de behoefte aan wettelijke regeling nog meer te doen gevoelen. Maar ook was men verre van een gunstig oordeel te vellen over de intrensieke waarde der regeling. Met leedwezen bespeurde men, dat het belang der bevolking geheel was voorbij

gezien, dat haar toestand bij de gedwongen teelt van het suikerriet niet verbeterd, maar verergerd werd; men bevond dat, bij het blijkbaar doel om de kontraktanten te begunstigen ten nadeele van 's lands schatkist, in de regeling van de suiker-aflevering eene verandering werd gebragt, die ook noodlottig voor een groot aantal fabriekanten zou zijn en buitendien de suiker-industrie zou doen achteruitgaan. Eindelijk zag men in de ministeriële regeling de meest doorslaande bewijzen van den geest van reaktie tegen den vrijen arbeid en de partikuliere industrie. Niet alleen werd op nieuw afbreuk gedaan aan den bijzonderen ondernemingsgeest; maar, in strijd met de bepalingen van het regerings-reglement, die inkrimping van dwangarbeid en overgang tot vrijwillige kultures voorschrijven, werd nu den Gouverneur-Generaal in last gegeven, om de perken der dwangkultures onbepaald uit te zetten en de gedwongen teelt van suikerriet aanzienlijk uit te breiden.

Zoowel de regeling zelve, als de vorm en de wijze waarop zij was geschied, werd, na een opzettelijk onderzoek, door de groote meerderheid der volks-vertegenwoordiging afgekeurd, terwijl zij bij een gemotiveerd votum verklaarde, dat de Tweede Kamer bij haar gevoelen volhardde, dat de uitgifte der kultuur-kontrakten bij de wet behoort geregeld te worden.

Die herhaalde afkeurende votums deden voldoende blijken van het wantrouwen der vertegenwoordiging; maar de minister ROCHUSSEN aarzelde om het besluit te nemen, dat hem de toestand aangaf, het besluit, namelijk, om af te treden en eene stelling te verlaten, waar hij voortaan niet meer voor het algemeen belang kon nuttig zijn. Mogelijk hoopte hij nog op het geluk der omstandigheden die hem zoo dikwerf waren te stade gekomen; maar ook dat geluk was uitgeput: de fortuin was voor goed gekeerd. De Indische landpost bragt aanhoudend uitvoerige bijzonderheden aan, over de reaktionaire woelingen, waarvan de vrije arbeid en de partikuliere nijverheid het slagtoffer dreigden te worden. De uitlatingen tegen die bronnen van volksgeluk en volkswelvaart, die de minister zich veroorloofd had te midden der landsvergadering, bekwamen op Java het verwacht en voorspeld gevolg. Onder het gedweëe, medegaande, beginsellooze en flaauwhartige bestuur van den Gouverneur-Generaal PAHUD, was er maar een enkel woord noodig geweest, om onmiddelijk de rigting van vrijen arbeid te keeren en werden daartegen maatregelen genomen, die, zoo zij streng in stand waren gehouden, de laatste vrijwillige onderneming in den grond zou hebben geboord. De indruk, hierdoor verwekt, was alles behalve gunstig, tot dat eindelijk het berigt van de verwoesting van verschillende akkers vrijwillig geplant riet de algemeene verontwaardiging gaande maakte, en aan ieder de overtuiging schonk, dat de koloniale reaktie zelfs niet voor daden van vandalisme terug deinsde om hare voornemens ten uitvoer te leggen.

De reaktie in Indie bepaalde zich niet tot belemmeringen en uitspattingen tegen de partikuliere nijverheid. Zij deed zich ook kennen door een ergerlijk drukpers-proces, waarbij het „gewrocht der duisternis" op eenen publicist werd toegepast, aan wien ijverige en warme belangstelling voor

e belangen van Nederlandsch Indië niet mag ontzegd worden, en die in de gevangenis werd gesleept, omdat hij met eenigen nadruk had gewezen op de niet benijdenswaardige positie van de ambtenaren op wachtgeld. Die betreurenswaardige zaak strekte geenzins, om het ongunstig oordeel, dat men reeds van het koloniaal bestuur bezat, te wijzigen.

De mislukte expeditie tegen Boni en de opstand te Bandjermasin hadden niet slechts gediend als voorwendsel eener reactionaire beweging; zij bragten tevens den minister ROCHUSSEN op het denkbeeld, om de troepen-uitzendingen naar Indië te vermenigvuldigen; maar hiermede werd met meer ijver en voortvarendheid dan overleg gehandeld. Op de grenzen van Zwitserland en elders werden de soldaten-wervingen voor de koloniale dienst doorgedreven; men haastte zich engagementen te sluiten met vreemdelingen, die aan den oorlog in de Krim hadden deelgenomen; de afgedankte Zwitsersche huurlingen van den Koning van Napels werden gretig aangenomen voor onze koloniën, naar Harderwijk geleid en verder aldaar ingescheept. Het duurde echter niet lang of men bespeurde, dat er op het gehalte van de zoo ijverig aangeworven troepen veel af te dingen was. Te Harderwijk gaven zij herhaalde bewijzen van bandeloosheid en kwaden wil. Op reis naar Indië had men moeite hen in bedwang te houden en gebeurde dit schier niet zonder bloedvergieten. In Indië ontdekte men een en andermaal zamenzweringen onder hen, die gelukkig, vóór dat ze tot uitbarsting kwamen, onderdrukt konden worden. Meer andere feiten getuigden van den slechten geest van vele der in haast aangenomen vreemdelingen, toen eindelijk, in den nacht van 17 Augustus, de Europesche troepen, meestal Zwitsers, in de Wurtembergsche kazerne te Samarang, in opstand kwamen en gedurende eenige uren die stad in de grootste gevaren deden verkeeren. Eerst na een hevig gevecht werden de muitelingen door inlandsche troepen en de schutterij bedwongen. Den volgenden dag werd het doodvonnis over een twintigtal uitgesproken en een paar dagen later op de belhamels, waarvan eenige zwaar gewonden, volvoerd.

Die ijzingwekkende gebeurtenis, waarvan het verband met de maatregelen, door den minister ROCHUSSEN tot aanwerving van vreemdelingen, gemakkelijk was in te zien, droeg al verder bij tot aanvulling der donkere bladzijde van een bestuur, dat zich door menige feil had doen kennen en eenen toestand had in het leven geroepen, die, van welke zijde beschouwd, allerbedenkelijkst moest voorkomen. In het moederland, het schier spoorloos verdwijnen van het programma dat de minister zich bij zijn optreden had voorgesteld te vervullen; terugtrekking der komptabiliteitswetten; geene wijziging der Indische tarieven, geene drukpers-herziening, geene afschaffing der slavernij in West-Indië; medevaren met de koloniale behoudspartij tegen de bijzondere nijverheid en den vrijen arbeid; eene zedelijk versmoorde regeling der Gouvernements suikerkultuur; openlijke breuk met de vertegenwoordiging. In Indië verwarring en weifelmoedigheid in het bestuur achteruitgang op maatschappelijk en economisch gebied; de ontwikkeling der vrijwillige industrie in hare weldadige werking gestuit; de perken van

het dwangstelsel op nieuw uitgezet; de heerendiensten weer opgedreven; de vrijzinnige bepalingen van het reglement op het beleid der regering als niet bestaande ter zijde gesteld; de door de wet aan de inlandsche bevolking en aan de Europesche ingezetenen verleende waarborgen verijdeld; drukpers-vervolgingen, verwoesting van eigendom en van de vruchten van den noesten vlijt des landbouwers; oorlog op de buitenbezittingen, desertie onder de soldaten en eindelijk openbare opstand en rebellie bij het vreemde Europeesch gedeelte van het leger. — Ziedaar eene flaauwe schets van den toestand die, te midden der woelingen der behoudspartij, de gemoederen tegen hare bedoelingen innamen.

Die toestand werd door den minister ROCHUSSEN onder alle opzigten bevredigend genoemd, bij het openen der jongste zitting van de Staten-Generaal. De troonrede sprak verder over vermeerdering der kustlichten, nieuwe inrigtingen voor het onderwijs en toekomstige verbeteringen der middelen van vervoer. Echter hoe ontwijkend ook gesteld, gaf zij evenwel een bewijs van ministeriële onmagt. Voor de derde maal gewijzigd, zouden de wets-ontwerpen tot opheffing der slavernij in West-Indië op nieuw aan de Kamer aangeboden worden. Die wets-ontwerpen waren de eerste arbeid, waarmede de Minister zich spoedig na zijn optreden onledig had gehouden. De zaak was nu zoo ver gevorderd, dat hoe meer de minister zijne wets-ontwerpen wijzigde, des te minder kans er bestond voor de slooping eener instelling, waaraan eene beschaafde natie niet zonder blozen denken mag. Eindelijk werd er niet meer gesproken van andere onderwerpen, zelfs niet meer van de Indische komptabiliteit, die voor goed verdwenen was. In de diskussiën over het adres van antwoord trachtte de minister ROCHUSSEN zoo veel mogelijk te ontwijken, wat de ware staat van zaken kon blootleggen, en zoo hij al reeds begonnen was, om van het uiterste van uittarting tot het uiterste van demoed overteslaan, vleidde hij zich nog eenigzins met de hoop, dat bij de begrooting het vraagstuk van vrijen arbeid, waaraan de partij van het behoud bleef vastzitten, de groote hefboom zou zijn om de Kamer op zijne zijde te keeren. De maat was echter volgemeten. De veroordeelende motiën bleken niet geheel hunne uitwerking gemist te hebben. Voor het onnadenkend publiek mogt het de houding hebben, als of men die ernstige waarschuwing in den wind kon slaan, maar zij herinnerde inderdaad aanhoudend aan het waggelend terrein, waarop de minister ROCHUSSEN voortaan vruchteloos voortspartelde, om eindelijk, van nederlaag tot nederlaag, in den onvermijdelijken val te storten.

Treurig was het schouwspel, dat bij de beraadslagingen over de begrooting van koloniën gegeven werd. Terwijl eenige maanden geleden de Indische autokraat zich deed gelden, werd thans als het ware op het medelijden der vertegenwoordiging gespekuleerd; de eene vernedering volgde de andere op; het eene beginsel voor het andere na werd opgegeven; men zou nu weder alles goed maken, zelfs zou men niet ongeneigd zijn omtrent den vrijen arbeid in transaktie te treden. Al was er maar een wapenstilstand men zou te vreden wezen, en zich zelfs met eene begrooting behelpen aan-

genomen door leden, die niet met het algemeen beleid der koloniale zaken waren ingenomen.

Dieper zedelijke nederlaag kon de koloniale behoudspartij moeijelijk ondervinden, dan toen de vertegenwoordiging eindelijk de begrooting van koloniën verwierp, en door die verwerping een einde bragt aan het bestuur van eenen minister, die eene rigting afbakende, maar ze bij den eerst opkomenden storm verliet, om later weer zuchtende eene derde stelling in te nemen, te midden van het bederf en verwarring, door stelselloosheid en intermittente zwakheid en overmoed gestrooid en met geheele miskenning van de groote nationale belangen, die staatsdienaren en ministers in de eerste plaats behartigen moeten en nimmer aan persoonlijk behoud mogen opofferen.

De laatste ministeriële rol door den heer ROCHUSSEN afgespeeld, zijn verscheiden van het staatstooneel, de slag daardoor toegebragt aan de partij wier onderdanige dienaar hij was geworden, zijn onder menig opzigt zeer leerrijk. In de eerste plaats, bespeurt men daaruit, dat talent, goede en uitmuntende bedoelingen den staatsman weinig baten, wanneer zij niet gepaard gaan met eenen vasten wil en een onwrikbaar karakter. Zonder die hoedanigheden, zijn andere eigenschappen en gaven veelal noodlottig, want zij strekken om eenen toestand te rekken, die het veelal beter is onmiddelijk te doen ophouden, wanneer het bewijs voor de hand ligt, dat daaruit geen goed kan, naar kwaad moet geboren worden. Alleen de staatsman, die onbevangen de moeijelijkheden zijner positie weet te trotseren, kan voor zijn vaderland waarlijk nut stichten en heeft aanspraak op onze bewondering, en zoo hij, even als elk ander, bezwijken moet, hij zal met waardigheid aftreden en zelfs aan zijne tegenstanders en vijanden eerbied in boezemen. Zij, die zich door de gebeurtenissen en door de omstandigheden laten heen en weder slingeren, die met bepaalde voornemens het roer in handen nemen, en bij de minste pressie hun plan varen laten, die ten dienste staan aan hen die oogenblikkelijk de sterksten, de magtigsten, de invloedrijksten schijnen, moeten noodwendig de algemeene belangen prijs geven, om bij hun verscheiden de troostelooze en wanhopige straf te ondergaan, dat zij veel hadden kunnen doen, maar weinig gedaan hebben.

Het koloniaal drama, dat door de verwerping der begrooting ontknoopt werd, doet ons tevens zien, dat er voor eene regering geen noodlottiger stelling kan wezen, dan die van onderdanige dienaresse eener partij, vooral eener partij, die, uitsluitend in hare eischen, het algemeen belang in haren kleinen kring beperkt ziet, op eenige bekrompen inzigten van het verledene teert en al diegenen verkettert, die niet door haar met het merk der uitverkorenen zijn geteekend. Een Gouvernement moet zich immer de vertegenwoordiger van allen en van aller belangen achten; het moet verheven zijn boven de hartstogten, die het om zich heen ziet bruischen, en zijn bedaard en wijs beleid stellen boven de eischen en den veelal onregtvaardigen aandrang van partijzucht en partijhaat. Het mag in die hartstogten niet deelen, en het toevertrouwd gezag misbruiken om daaraan bot te vieren. Standvastig en opregt in zijne beginselen, moet het trachten die te doen zegevieren

en zijn standpunt handhaven, onaangezien de personen die het daarin bemoeijelijken of ondersteunen.

Wat meer bepaald het koloniaal regeringsbeleid betreft, leert ons de laatst doorloopen worsteling, dat ministers van Koloniën niet straffeloos meer den tijd waarin wij ons bevinden kunnen miskennen; dat dit vervlogen verleden niet meer in het leven kan geroepen worden; dat de feiten eene kracht bezitten, die onweerstaanbaar is en door de meest onbeperkte magt niet kan bedwongen worden; en eindelijk zien wij het troostrijk verschijnsel, dat koloniaal wanbestuur, beginselloosheid en onregtvaardige dwang niet meer met een beroep op de nationale hebzucht kunnen vergoelijkt worden. Voorzeker eeft in ons volk de zucht, om zich met Indisch goud te verrijken; maar het is eene dwaasheid, uitsluitend op die zucht te bouwen en de edele gevoelens te miskennen, die ook het hart en het gemoed der Nederlandsche natie vervullen. Een koloniaal Gouvernement kan, moet in zekere opzigten, fiskaal zijn; het zal een magteloos Gouvernement zijn, zoo het niet tevens met woord en daad toont eene regtvaardige en verlichte regering te wezen.

Eenige uitkomsten van het tegenwoordige regeringsstelsel over het jaar 1858, blijkens officiële bescheiden.

In het vorige jaar zijn in het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* eenige artikelen opgenomen, waarbij nu eens over eene reeks van jaren, dan weder naar aanleiding van het Verslag over het beheer en den staat der Indische bezittingen over 1857, het regeringsstelsel en de uitkomsten van sommige onderdeelen daarvan zijn besproken. Een der schrijvers dier opstellen heeft voornamelijk het vraagstuk van vrijen arbeid meer opzettelijk in behandeling genomen. In de nummers van September en Oktober is uiteengezet, wat sedert 1849 in de jaarlijksche Verslagen omtrent vrijen arbeid voorkomt, en is dit een en ander getoetst aan de officiële verklaringen in den jongsten tijd. Wij stellen prijs op dergelijk onderzoek, niet omdat wij altijd de officiële waarheid als volledig aannemen, en wij elk resultaat, dat men bij de beschouwing daarvan verkrijgt, als onwrikbaar vast stellen; maar omdat toch de gegevens, die wij in de jaarlijksche Verslagen vonden, afkomstig zijn van de regerende partij, die tot dusverre onze beginselen òf bestreed òf daaraan slechts noode toepassing gaf. Indien er eenige kleur aan de voorstellingen gegeven wordt, die wij in deze officiële stukken ontmoeten, zoo is dat voorzeker niet aan ons te wijten. Wij weten nu ook wel, dat de heer VAN HERWERDEN en zijne medestanders aan die officiële Verslagen in sommige opzigten alle waarde ontzeggen, maar er zijn dan toch opgaven in die stukken, die niet afhangen van den goeden wil of het belang der inlandsche hoofden, en waaruit wij dus in de eerste plaats een juist resultaat kunnen trekken, te meer omdat die resultaten jaar op jaar steeds ongunstiger worden voor de begrippen van onze tegenstanders, die ons tot dusverre die opgaven verstrekten. Maar in de tweede plaats hechten wij minder aan dat beweren, dat zij geene waarde hoegenaamd zouden bezitten, wanneer wij gedurende een tiental jaren de elkander opvolgende Gouverneurs-Generaal en Ministers van Koloniën steeds met elkander overeenkomende mededeelingen zien doen.

In ons oog is de bepaling van de Grondwet, dat jaarlijks een omstandig Verslag aan de vertegenwoordiging zal worden ingediend, eene van de meest gewigtige, die voor Indië vastgesteld konden worden. Alle partijen zullen het daaromtrent wel eens zijn, want niemand bijna ontkent het hooge nut der kontrôle op de daden van een autokratisch bestuur, zelfs al heeft men met warmte en partijdigheid tegen de zoogenaamde „*overdreven inmenging*" te velde getrokken. Wij begroeten dan ook met genoegen het nieuwe Ver-

slag over 1858. Wij stellen ons ditmaal voor onze lezers opmerkzaam te maken op sommige punten van zeer verschillenden aard daarin voorkomende, ter aanvulling van hetgeen wij in het vorige jaar in dit *Tijdschrift* hebben opgenomen. Men zal daaruit zien, hoe in 1858 de stand van zaken geweest is, en hoezeer de uitkomst, volgens de officiële bescheiden zelve, doet zien, dat Indië op eene andere wijze behoort geregeerd te worden, dan thans geschiedt.

Wat is waarheid? hebben wij in September en October, met het oog op vrijen arbeid, gevraagd. Bij het opslaan van de regerings-bescheiden bleek het toch, dat de regerings-partij gedurende *tien* jaren de verklaring had afgelegd, dat vrije arbeid in Indië niet alleen bestond maar nuttig werkte en bij alle gouvernements verrigtingen meer en meer moest worden toegepast. In 1849 verklaarde de regering, dat „bij de vestingwerken vrijwillige koeli-arbeid 65 pCt. besparing gaf", omdat de inlanders met zoo veel meer lust werkten, en dat men dus langzamerhand bij het verdedigings-stelsel van dwang zou afzien. Het was niet alleen bij het verbouwen van vestingwerken, dat men zoo te werk ging; langzamerhand is al wat bij het Departement van Oorlog behandeld werd aan vrijen arbeid overgegeven, en ook ten opzigte van waterwerken, bruggen, wegen en al wat met dien uitgestrekten tak van beheer in verband staat, werd vrije arbeid toegepast. In 1853 werd zelfs verklaard, dat de nu sedert jaren gevestigde vrijwillige arbeid voor het defensiewezen, „*als eene weldaad voor de bevolking, goed stand hield.*" Wel kon men in de verslagen, door den Minister MIJER ingediend, minder ingenomenheid met vrijen arbeid ontdekken, zoodat zelfs een opzettelijk onderzoek in 1855 werd ingesteld, omtrent het al of niet behoud van vrijen arbeid bij alle gouvernements-instellingen; toch volhardde men bij het stelsel. Nog in het Verslag over 1857, door den heer ROCHUSSEN ingediend, zien wij wel hier en daar weêrzin tegen vrijen arbeid doorschemeren, maar wij vinden steeds nieuwe besluiten, door het Gouvernement genomen, waarbij voor 's lands werken het beginsel van vrijen arbeid wordt vastgesteld, ondanks het daarmede zoo weinig te rijmen beklag, dat men zoo veel moeite heeft om vrijwillige arbeiders te vinden.

Naar onze wijze van zien is het zeer goed te verklaren, dat het Gouvernement, bij de groote uitbreiding, die het stelsel van vrijen arbeid verkregen had, hier en daar wel eenige moeijelijkheid ondervond, om altijd een genoegzaam aantal handen te zamen te brengen, zonder dat men daarom tot de konklusie behoort te komen, dat vrije arbeid eene mystificatie zou zijn. Wanneer men toch in aanmerking neemt, dat de vrije arbeid voor den lande meer en meer de algemeene regel werd, maar dat daarentegen het dwangstelsel in vele andere opzigten bleef bestaan; en bovendien, dat hier en daar de partikuliere industrie begon te ontkiemen, die insgelijks handen vereischte, dan spreekt het toch van zelf, dat, waar al die oorzaken aanwezig waren, wel op sommige tijden eenige moeijelijkheid in het verkrijgen van arbeiders ondervonden moet zijn.

Zooveel is intusschen zeker, dat men het stelsel niet heeft verlaten en dat de arbeid aan de vestingwerken, vroeger de grootste druk voor de bevolking, thans officiëel weldadig werd genoemd omdat hij vrijwillig geschiedde. Het spreekt ook van zelf, dat, waar de Javaan tijd had om over zijne dagen te beschikken', hij voor den lande vrijwillig *kon* werken; maar dat daar, waar het dwangstelsel al zijn beschikbaren tijd in beslag nam, met geene mogelijkheid twee zaken te gelijk verrigt konden worden. Waar men hem in vroegere jaren heeft willen dwingen om dat toch te doen, was verarming en uitputting er het gevolg van.

Wat is in 1858 in dit opzigt gebeurd? Het Verslag, op 4 December 1860 door den Minister ROCHUSSEN ingediend, bewijst, dat men het stelsel van vrijwilligen arbeid heeft gehandhaafd. Wij lezen op blz. 29 onder het hoofdstuk: *Militair beheer*, § 7, *Verdediging:*

„Zooveel de beschikbare middelen het toelieten werd, behalve aan de herstellingen en vernieuwingen der gewone werken, ook aan de in aanbouw zijnde buitengewone verdedigingswerken gearbeid. Het militair departement klaagde echter, dat door het uitsluitend gebruik maken van vrijwilligen arbeid niet genoegzaam op het benoodigd aantal koeli's kon gerekend worden."

Anders is het gesteld met de waterstaats-werken. Wij lezen in het Verslag onder het hoofdstuk: *Mededeelingen omtrent de voorschriften van het Regerings-reglement*, het volgende:

„De opkomst van vrijwillige arbeiders liet ook dit jaar veel te wenschen over, zoodat het in het vorige jaar aangenomen beginsel, om de bouw- of waterstaats-werken, die op 's gouvernements magtiging worden daargesteld, in ongedwongen arbeid uit te voeren, niet overal kon worden volgehouden. Dit was trouwens bij het daartoe strekkende besluit (*Indisch Staatsblad* van 1857, nº. 93) zelf reeds voorzien. Waar voor deze werken gedwongen arbeid gevorderd moest worden, genoten de dienstpligtigen echter steeds een loon, minstens voldoende om in hun dagelijksch onderhoud te voorzien, en ook de levering van bouwstoffen door de bevolking geschiedde niet zonder evenredige betaling. Bovendien trachtte men de indeeling van de bevolking steeds naar gelang van de ligging, grootte en volkrijkheid der dessa's en zooveel mogelijk in de districten, waar de dienstpligtigen verblijf houden, te doen plaats hebben."

Nu is het toch onbegrijpelijk, dat het militair departement gemeend heeft, alles bij het oude te kunnen laten, ofschoon men daar ook wel kennis za hebben verkregen van de officiële verklaring, dat vrije arbeid eigenlijk niet bestaat, en ofschoon volgens het Verslag ook daar moeijelijkheden zijn ondervonden. Wat kan daarvan de reden zijn? Zou men daar, waar men gewoon is *militairement* te handelen, nog niet zoo overtuigd zijn van het verkeerde en illusoire van vrijen arbeid?

Een ander verschijnsel is, dat de regering op de buitenbezittingen vrijen arbeid toepast, juist daar waar zij dit op Java voor onmogelijk verklaart. Het Verslag zegt, dat onder de in 1858 genomen maatregelen behooren, „de ordonnantie van 2 Junij (*Staatsblad* nº. 66), houdende, dat aan de

dienstpligtige bevolking te Padang de vrije keus wordt gelaten, om de verpligte werkzaamheden aan wegen, bruggen en waterleidingen aldaar door persoonlijke præstatie te vervullen, dan wel daarvoor een æquivalent in geld te voldoen, ten bedrage van *f* 4 per jaar en per hoofd, bestemd om daarvoor daglooners in te huren, die den bedoelden arbeid verrigten."

In de vorige Verslagen treffen wij, omtrent al hetgeen het inwendige van de Javaansche huishouding betreft, in elk onderdeel mededeelingen aan omtrent het bestaan en de toenemende uitbreiding van vrijen arbeid. Voor uitbestedingen van transporten en het verder vervoerwezen staat dat beginsel vast. Bij de vrije industrie is het eene eerste voorwaarde tot uitgifte van woeste gronden. Bij de klapperteelt zien wij vrijen arbeid, „omdat, volgens het Verslag over 1854, de bevolking die kultuur verrigt, daar zij haar belangrijke voordeelen aanbrengt," vooral nadat, volgens het Verslag over 1852, door de regeling der heerendiensten *meer tijd ter beschikking der bevolking was gelaten*, en de afschaffing van de bazarpacht den handel had verlevendigd. Was de Javaan thans nog onmondig, was hij verkwistend en lui, dan is dit een en ander onbegrijpelijk. Bij de thee-kultuur zien wij, dat de kontraktanten vrijwillige arbeiders moeten nemen en het Verslag van 1850 zegt daarvan, „dat die kultuur voor de bevolking hoegenaamd niet drukkend is". Bij nopal- en kochenille-kultuur werken ondernemers in Cheribon en Japara met vrijwillige arbeiders. In 1855, 1856 en 1857 had men met goed gevolg door vrijen arbeid het vervoeren van hout uit de bosschen verrigt. Bij de suiker-kultuur staat het vast, dat vrijwillig bij overeenkomst hier en daar riet geplant wordt, en dat voor het vervoer van het riet en den arbeid binnen de fabrieken vrijwillige arbeid plaats heeft. Elk Verslag bevat daaromtrent mededeelingen. En wanneer wij het oog vestigen op de tabaks-kultuur, dan zien wij sedert 1848 het openlijk door het Gouvernement aangenomen en met ophef bekend gemaakte stelsel, dat vrije arbeid daarbij regel moet zijn, omdat de vrije kultuur steeds toeneemt en goede resultaten oplevert, terwijl het stelsel van dwangarbeid en regtstreeksche bemoeijing van het Gouvernement onophoudelijk verliezen berokkent, waarvan bij de afloopende kontrakten nog de gevolgen worden ondervonden. Ook ten opzigte van fabriekarbeid zien wij het getal inlandsche werklieden steeds toenemen.

Maar plotseling trof ons nu eene uitspraak over al die mededeelingen, die met eene veroordeeling gelijk stond. De officiële waarheid gedurende tien jaren werd voor onwaar verklaard; vrije arbeid was slechts eene theorie, die tot grooter misbruik leidde dan dwang; eensklaps had een reaktionaire stormwind datgene aan de regering geleerd, hetgeen eene reeks van opvolgende bewindhebbers niet had kunnen weten. De rapporten, waarop men gesteund had, bleken onjuist te zijn of werden door de stellers zelven ingetrokken of tegengesproken.

Men had toen waarlijk wel regt, een oogenblik stil te staan en de vraag te stellen: wat is waarheid?

Maar nu, het Verslag over 1858! Daarin doet zich een wonderlijk

verschijnsel voor. De Minister, die het indiende, kon de vroegere mededeelingen omtrent de goede resultaten van vrijen arbeid toch maar zoo niet voortzetten, want hij had verklaard niet aan vrijen arbeid te gelooven. Hij zwijgt dus bijna overal daarover, en het Verslag is merkwaardig kort omtrent verschillende punten, die vroeger in het breede behandeld werden. Maar toch vinden wij die leelijke woorden „*vrije arbeid*" of „*vrijwillige overeenkomst*" hier en daar in het stuk, hoe ongaarne men die er in bragt. Wij worden intusschen dadelijk naar de laatste mededeelingen en beschouwingen van de regering in eene noot verwezen, telkens wanneer dit plaats heeft. Het Verslag is dan ook tamelijk rijk aan die soort van verwijzingen. Men voegt bij het vergift, dat men wel toedienen moet, dadelijk het tegengift.

Gaan wij de verschillende onderdeelen vlugtig na, dan zal het ons blijken.

Omtrent de suiker-kultuur vinden wij in het Verslag, natuurlijk met eene noot, het tegengift bevattende, het volgende:

„*Overeenkomsten met de inlandsche bevolking.* Verscheidene ondernemers gingen ook dit jaar weder, op den voet van het *Indisch Staatsblad* van 1838, nº. 50, overeenkomsten met de bevolking aan, voor het vervoeren en het verwerken van het riet en het vervoeren van de suiker, voor welke verrigtingen gewoonlijk voorschotten worden verleend, die geheel buiten bemoeijenis van het bestuur worden aangezuiverd. Ook voor het planten van suikerriet werden meerdere soortgelijke overeenkomsten aangegaan. In de residentie Cheribon alléén werden dit jaar 11 van die overeenkomsten door het hoofd van gewestelijk bestuur geregistreerd, waaronder 6 aangegaan door suikerfabrikanten, met het Gouvernement in kontrakt staande."

Omtrent de indigo-kultuur, de meest drukkende bij dwangarbeid voor de bevolking, die daar tegen dan ook grooten weêrzin aan den dag legt, verrast ons het Verslag met deze mededeeling:

„Het teelen van indigo door de bevolking, *voor eigen rekening*, wordt gezegd in den oosthoek van Java toe te nemen. Het geschiedt dan bij wijze van tweede gewas en door zaaijen; de bereiding heeft plaats in de dessa's en de indigo wordt als natte pap voor de inlandsche vewerijen verkocht".

Het schijnt dus, dat de vrije kultuur door de bevolking niet zoo zeer gehaat wordt en niet zoo onvoordeelig is. Het schijnt dat „de luije Javaan", hier toch zoo lui niet is, als wanneer men hem dwingt om gratis te arbeiden.

Aan de tabaks-kultuur door partikulieren worden slechts *drie* regels gewijd: „Zij bleef in onderscheidene residentiën toenemen, vooral in Rembang. Ook in Kediri was die teelt aanmerkelijk. Drie aldaar gevestigde ondernemers voerden, volgens opgave, naar Soerabaja af 1.215.250 Amst. ponden".

Omtrent het uitslepen van hout uit de bosschen, door middel van vrije arbeiders, kwamen in de vorige Verslagen mededeelingen voor. Wij vinden nu wel eene beschouwing van den direkteur der kultures over de uitgestrektheid en het belang van de houtteelt op Java, en mededeelingen omtrent den goeden uitslag van de bestaande kontrakten, maar het Verslag

zegt alleen: „*dat de uitsleep plaats had buiten de gedwongen blandongdienst*". Het ware ook te veel gevergd, te erkennen, dat het stelsel van vrijen arbeid daarbij goed werkte.

Onze oogst is schraal in dit Verslag. Wij zullen ons evenwel daarmede te vrede stellen. Wij zien toch, dat hier en daar nog wel iets bestaat, 't welk ons hoop geeft, dat eenmaal de laatste alinea van art. 56 van het regeringsreglement eene waarheid zal worden, zoowel op Java als op de buitenbezittingen. Wij zien ook hier en daar nog wel een paar bewijzen, dat de Javaan niet zoo lui is en dat het beweren, omtrent de onmondigheid der bewoners van onze koloniën, niet gaaf opgaat. Als de Javaan nog altoos tot arbeid *gedwongen* moest worden, en geen begrip had van het verrigten van datgeen, wat het voordeeligst voor hem is, dan is de officiële waarheid over het jaar 1858 alweder een logen. Wij willen van de rijst-kultuur niet spreken, omdat de regering verklaart, dat hare opgaven slechts een zeer beperkt vertrouwen verdienen. Maar hetgeen toch vaststaat, en hetgeen met zekerheid mag worden aangenomen, is wat wij omtrent de rijstpelling lezen, omdat die feiten wel te konstateren zijn.

„In de residentie Preanger-regentschappen was het getal rijstpelmolens met één vermeerderd, zoodat daar thans negen molens bestonden, waarvan zeven aan Europeanen en twee aan Chinezen behooren. In Cheribon werd er mede weder een opgerigt. De hoogere prijzen, welke de eigenaren van rijstpelmolens voor de beste soorten van padi geven, *noopten de bevolking om bij voorkeur die soorten te planten* en deden alzoo de waarde van dit produkt eene beduidende verhooging ondergaan."

Als de Javaan zijn belang niet begrijpt, dan is dat zeker weder eene officiële onwaarheid.

Een ander punt.

Omtrent de katoenkultuur wordt ons medegedeeld „dat zij, vooral in de afdeeling Demak en Grobogan, eene aanmerkelijke hoogte had bereikt. Daarentegen was zij in sommige gewesten onbeduidend, omdat de bevolking er meer voordeel zag in de verbouwing van andere tweede gewassen." Nu behoort men niet voorbij te zien, dat dezelfde Minister van Koloniën in het vorig Verslag de verklaring heeft afgelegd, dat de bevolking over het algemeen, bij den aanplant van tweede gewassen, weinig aanmoediging behoeft.

En het meest wonderbare feit is, naar onze bescheiden meening, dat men den vrijen arbeid in Indië als onbestaanbaar afschilderen wil bij de kultures, terwijl ambacht- en fabrieknijverheid voortdurend groote vorderingen maken. Indien de Javaan gedwongen moet worden tot het verrigten van landbouw-verrigtingen en fabriekarbeid, tot het bereiden van produkten, hetgeen toch meestal bloot handenarbeid is, vergezeld van zekere zorgvuldigheid en betrekkelijk weinig oefening, hoe is het daarmede te rijmen, dat de inlander, als werkman, bij ambacht- en fabrieknijverheid

uit vrije beweging zelfs kunstarbeid verrigt? Toch zegt het Verslag over 1858, dat het jaar 1858 het bewijs van voortdurend groote vorderingen opleverde. Wij lezen:

„Voorts verdienen, met opzigt tot de volksnijverheid ter hoofdplaats Soerabaja, bijzondere vermelding de ivoor-, been- en hoorn-draaijerijen, in welke bedrijven de inlander het reeds tamelijk ver gebragt heeft.

„Te Grissee, in dezelfde residentie, maken de kopergieterijen, zijde- en gouddraadweverijen, kistenmakerijen en kalkbrandererijen een belangrijken tak van volksbestaan uit.

„Op het eiland Bawean, dat mede tot Soerabaja behoort, is het mand- en vlechtwerk een belangrijk artikel van uitvoer.

.... „In Bagelen wordt door de bevolking op sommige plaatsen papier vervaardigd, waarvan onder anderen ten behoeve van het postkantoor te Batavia eene belangrijke hoeveelheid wordt ingekocht.

„Op Billiton worden spijkers en ander ijzerwerk door de bevolking vervaardigd uit erts, die in de binnenlanden in menigte voorhanden is.

„In het Gouvernement van Celebes komen als takken van bedrijf, nevens landbouw, vischvangst en handel, die de voornaamste zijn, ook in aanmerking: het bouwen van inlandsche vaartuigen, het smeden van parangs (hakmessen) en het steenbakken en kalkbranden. Van de sago- en suikerfabrieken in dit Gouvernement is reeds melding gemaakt in § 2 der Iste afdeeling van dit hoofdstuk.

„Van de residentie Amboina valt hier alleen te vermelden de oprigting van twee steenbakkerijen."

Bij de Gouvernements-fabriek voor de marine en het stoomwezen — zegt het Verslag — waren in 1858 een gemiddeld aantal inlandsche ambachtslieden en koeli's van 690 daags bezig. „Hun gedrag en hunne vorderingen in de ambachten worden zeer geroemd." Het is ons onverklaarbaar, hoe de inlander als intelligent werkman en kunstenaar zou willen arbeiden, wanneer hij zoo lui en onverschillig is, dat men hem als landbouwer alleen door dwang kan regeren en aan 't werk stellen. Als ambachtsman heeft hij de vrije beschikking over zijn' tijd en brengt hij slechts een matig aandeel in de belastingen op; dit maakt zeker een groot verschil in zijne positie, vergeleken met die van den landbouwer.

Wil men een bewijs, dat inderdaad het dwangstelsel niet in staat is, om op den duur goede uitkomsten te leveren, dan verwijzen wij met nadruk naar hetgeen het Verslag ons omtrent de *koffijkultuur* mededeelt. Wij lezen daaromtrent de navolgende belangrijke verklaring:

„Naar aanleiding van een plaatselijk onderzoek, in 1854 door den toenmaligen direkteur der kultures gedaan omtrent de koffij-kultuur op Java, trad die hoofdambtenaar met de hoofden van gewestelijk bestuur en de inspekteurs der kultures in overleg, omtrent de verbeteringen, die de kultuur, ook in pluk en bereiding van het produkt, nog zou kunnen ondergaan. Het gevolg dezer overleggingen was het Indisch besluit van 2 Januarij 1858 (*Bijblad van het Staatsblad* n°. 506), waarbij de hoofden van

gewestelijk bestuur werden aangeschreven, zoo noodig voorstellen te doen tot vermeerdering der inkooppakhuizen, ten einde de bevolking van het bezwaar eener koffij levering op groote afstanden te ontheffen, en waarbij hun voorts werd aanbevolen, eene behoorlijke regeling en verdeeling van de werkzaamheden bij deze kultuur, het vermijden van maatregelen met betrekking tot den pluk, de bereiding en levering van koffij, die zouden kunnen te weeg brengen, dat het individueel regt van den planter op de vruchten van zijnen arbeid wierd aangerand, of waardoor met de dagelijksche leiding der bevolking andere dan de dessa-hoofden en bestierders zouden worden belast, en het waken tegen de invoering van eenige nieuwe orde van zaken, welke niet geacht kan worden door de dessa-hoofden en bestuurders zelven als nuttig en voordeelig te worden aangemerkt. De algemeene strekking van het bestuur moet, volgens dat besluit, zijn, om de verpligte koffij-kultuur meer en meer voor de bevolking gewild te maken, de hier en daar bestaande vrijwillige kultuur meer waarborgen te geven en ook elders het ontstaan eener volks-koffij-kultuur te bevorderen.

„Ten aanzien van den prijs der op Java aan het Gouvernement te leveren belastingschuldige koffij werd, bij ordonnantie van 20 Februarij 1858 (*Indisch Staatsblad* n°. 19), krachtens 's Konings magtiging, bepaald, dat die jaarlijks zal worden vastgesteld, overeenkomstig § 4 van art. 56 van het regerings-reglement, dat is, met vermijding van schadelijke opdrijving, zoodanig, dat de gouvernements-kultuur aan de betrokken inlanders, bij gelijken arbeid, ten minste gelijke voordeelen oplevere als de vrije teelt.

„Bij een besluit van denzelfden dag (*Indisch Staatsblad* n°. 20) werd daarop de normale inkoopsprijs voor 1858, na aftrek van landrente en transportkosten, bepaald op *f* 9 : 20 de pikol, zijnde 100 duiten *meer* dan in de laatste jaren was betaald. Als grondslag van berekening werd vervolgens, na een nieuw overleg met het Indisch bestuur, hier te lande eene schaal vastgesteld, volgens welke die belooning jaarlijks door den Gouverneur-Generaal zal worden geregeld naar den marktprijs der koffij gedurende de vijf voorafgaande jaren te Batavia, behoudens een minimum van betaling van *f* 8.40 per pikol, wanneer de gemiddelde marktprijs minder bedraagt dan *f* 20, en een maximum van *f* 13, wanneer die prijs boven de som van *f* 40 stijgt. Ten aanzien van de Preanger-regentschappen en van Banjoewangi, waar nog bijzondere toestanden bestaan, werd eene, met de boven opgegeven verband houdende, regeling vastgesteld."

De kosten voor het Gouvernement tot aan de afscheeppakhuizen waren dan ook in dit jaar gemiddeld *f* 9 : 117, dat is: 53 duiten meer dan in het jaar te voren en *f* 1 meer ongeveer dan in 1854 en 1855. In dat jaar was de weêrsgesteldheid vochtig, zoodat de pluk en de bereiding van het produkt daardoor zeer werden belemmerd. Er werden, van ongeveer 11½ millioen minder boomen, vruchten verkregen dan in het jaar te voren. En welke was de uitkomst van dat alles? Het Verslag geeft het antwoord:

„Ofschoon het boven opgegeven getal boomen, waarvan geplukt werd, veel minder was, dan dat van elk der beide vorige jaren, verkreeg men

niettemin (de levering uit de Vorstenlanden buiten aanmerking latende) 15,094 ³⁵/₁₀₀ pikols meer dan in 1857 en 155,186³⁹/₁₀₀ meer dan in 1856. In dit jaar was gemiddeld één pikol koffij verkregen van 295 boomen; in 1857 waren daartoe 240 en in dit jaar slechts 224 boomen benoodigd."

Waar zulke officiële verklaringen spreken, behoeven wij er niets bij te voegen. Misschien komt men ons intusschen echter binnen kort weder verhalen, dat men de officiële waarheid niet vertrouwen kan, en zullen wij ook die opgaven als niet geschreven moeten beschouwen. Is er intusschen waarheid in hetgeen ons ook thans wordt medegedeeld, dan spreekt dit alles ten stelligste tegen, hetgeen de voorstanders van het oude onophoudelijk en onder allerlei variatiën tot thema gekozen hebben. De officiële waarheid van 1858 is dan ook niet in strijd met al hetgeen de regering ons in hare Verslagen van 1849 tot 1858 heeft medegedeeld.

In het Mei-nummer van het vorige jaar van ons *Tijdschrift* komt een klein opstel voor, getiteld: „*Eenige opmerkingen over het kultuurstelsel*". De schrijver zegt daarin, „dat zoodra van vrijen arbeid of hervormingen in Indië sprake is, velen door vrees bevangen worden en ons altijd toeroepen: maar het batig slot! zoodat de Minister van Finantiën ons zelfs als zijn stelsel heeft doen kennen" (misschien is hij sedert de optreding van den heer CORNETS DE GROOT ook daaromtrent van standpunt veranderd)," dat vrije arbeid eene utopie is, maar dat, al ware dit niet, toch het dwangstelsel gehandhaafd moet worden, omdat wij daardoor het batig slot verkrijgen. Intusschen is op onwederlegbare wijze aan te toonen, dat wij het batig slot krijgen, *ondanks* het dwangstelsel. Zoo toch de marktprijzen van enkele groote stapelprodukten dalen, dan is er geen batig slot, terwijl daarentegen de schatkist millioenen verliest, die ten voordeele van enkelen komen. Het dwangstelsel ontneemt met de eene hand, hetgeen het met de andere geeft."

De officiële uitkomsten over 1858 bevestigen, in ruimer mate dan ooit, de toen ontwikkelde stelling.

Van de vrije tabaks-kultuur is door de regering en door de oud-gasten een zwart tafereel opgehangen, Intusschen zegt eene noot in het Verslag over 1858, „dat de regering nog altijd aan het vroeger aangekondigde voornemen getrouw wil blijven, om de afloopende Gouvernements-kontrakten niet te verlengen." Waarom? Omdat de tabaks-kultuur voor Gouvernements rekening nooit goede resultaten heeft opgeleverd en letterlijk eene mislukte spekulatie is, waarvan het nadeel èn door het land in de eerste plaats èn door de fabrikanten is ondervonden. Juiste cijfers omtrent de finantiële uitkomsten hebben wij daaromtrent in geen enkel Verslag aangetroffen.

De thee-kultuur is sedert jaren eene bron van ontzaggelijke verliezen, waar zij voor rekening van den staat plaats gehad heeft. In Britsch-Indië bloeit zij intusschen, waar partikulieren haar bedrijven. Het is een te al-

gemeen bekend feit, dan dat wij daarbij behoeven stil te staan, en het Gouvernement gaat van jaar tot jaar voort met beperking van die kultuur, zoodat in het Verslag als noot de volgende merkwaardige mededeeling voorkomt:

„De verdere overwegingen omtrent de thee-kultuur hebben, in den loop van 1860, geleid tot eene aanschrijving aan het Indisch bestuur, om die kultuur, waar zij op kontrakt werkt, bij het achtervolgens afloopen der kontrakten, aan de vrije industrie over te laten, met inachtneming der bepalingen op de uitgifte in huur van woeste gronden voor den landbouw (*Indisch Staatsblad* 1856, n°. 64), en voor zoo ver zulks, in verband met de koffij-kultuur en de noodzakelijkheid om te waken tegen het vernielen der bosschen, niet onraadzaam zal blijken te zijn."

In ons Mei-nummer schreven wij: „Elk jaar nemen de verliezen toe. Wat meer is, hoe grooter de winsten van den fabrikant zijn, hoe gelukkiger de oogst uitvalt, des te erger is het met de zaak gesteld. Tot staving van dit beweren en als vervolg op vroegere becijferingen, hebben wij een overzigt van de *verliezen* op de theekultuur van 1853 tot 1857 medegedeeld, in 1853 groot *f* 246.755.96 $^{1}/_{3}$ en in 1857, na van jaar tot jaar te zijn geklommen, gestegen tot *f* 453.820.94 $^{2}/_{3}$, hetgeen alleen over dat vijfjarig tijdvak een verlies uitmaakt van *f* 1.817.777.96 ^{5}, ongerekend de rente van het kapitaal, benoodigd voor het te gelde maken der produkten".

Welke is nu de uitkomst over 1858? Wij zien, dat 18 fabrieken gewerkt hebben en dat van 2.582 bouws 2.060.104 Amst. ponden is verkregen, dat is meer dan in eenig jaar te voren. De gemiddelde prijs was minder dan in de vijf laatste jaren, want in 1853 kostte de thee gemiddeld per pond 90 $^{1}/_{2}$ duit; in 1854, 92; in 1855, 94; in 1856, 91; in 1857, weder 94, en slechts 90 duiten over het laatste jaar, waarvan de opgaven voor ons liggen. De netto-opbrengst van de in Nederland geveilde thee was intusschen ook minder, en wel $^{9}/_{16}$ cent per pond, zoodat wij in dit jaar een verlies krijgen van 25 $^{3}/_{8}$ cent × 2.060.104 pond = *f* 523.266.41 $^{3}/_{8}$. De verliezen zijn dus sedert 1853 meer dan verdubbeld. Meer dan een half millioen gulden heeft de theekultuur op Java in dat jaar aan het Gouvernement gekost. Bij die kultuur bestaat reeds vrije arbeid, zeide de regering vroeger. Waarom haar dan niet door alle middelen spoedig aan partikulieren overgedaan?

Één feit treft ons daarom des te meer, bij het vernemen van deze allerongelukkigste finantiële uitkomsten. In 1854 bestonden nog 26 fabrieken met 2819 bouws, welk getal van jaar tot jaar is verminderd, zoodat wij in 1857 nog slechts 19 met 2672 bouws vermeld vonden. Nu is het aantal fabrieken in 1858 wel in Buitenzorg en Bagelen telkens met 1 *verminderd*, door het afloopen der kontrakten, *maar er is eene nieuwe fabriek in de Preanger-regentschappen opgerigt*, zoodat de geheele mindere aanplant slechts 90 bouws betreft en de totale vermindering van het getal fabrieken van 19 op 18 plaats had. Nu verklaren wij niet te begrijpen, wat de Indische regering kan bewogen hebben, een nieuw thee-kontrakt aan te gaan. Dat feit vereischt dringend opheldering.

Eene andere kleine kultuur, de kaneel, geeft ook steeds verlies. De regering zegt daaromtrent in het Verslag over 1858 in eene noot:

„Bij de min voordeelige geldelijke uitkomsten, die de kaneelkultuur over het algemeen op Java oplevert, is in den loop van 1859 den Gouverneur-Generaal in overweging gegeven, er geen verdere uitbreiding aan te geven, maar eerder te trachten dezelve in te trekken en te vervangen door koffijkultuur, voor zoover de gronden voor deze laatste geschikt zijn."

In ons Mei-nummer hebben wij de nadeelige finantiële uitkomsten van de jaren 1853—1857 opgegeven. In het jaar 1858 bestonden nog 43 kaneelinrigtingen met 1821 bouws. Men verkreeg 273.298 Amst. ponden, het hoogste tot dusverre bereikte cijfer, benevens 12.884 ponden verkoopbare afval. De kosten waren *f* 144.982:43. Elk pond kostte gemiddeld 60 duiten aan het Gouvernement. In Nederland ontving de schatkist daarvan netto $47\frac{6}{10}$ cent per pond en verloor dus $2\frac{4}{10}$ cent op elk der op Java geteelde ponden kaneel, die alweder voor het batig slot verloren zijn.

De nopal en kochenille is insgelijks gebleken eene verkeerde spekulatie op te leveren, wanneer zij voor Gouvernements-rekening wordt gedreven, zoodat het getal inrigtingen, dat in 1854 nog 5 bedroeg, in 1858 tot 2 verminderd is, die slechts 124 bouws beplanten. Tot dusverre had het Gouvernement eenige winst genoten, maar in 1858 waren de kosten der 11.521 geleverde ponden *f* 2:72 per pond en de netto-opbrengst in Nederland *f* $1,37\frac{3}{10}$. Het Gouvernement verloor dus *f* $1,22\frac{5}{10}$ per pond.

Maar daartegen staat over, dat op het einde van 1857 een kontrakt met een ondernemer in Japara was afgeloopen, die in het begin van 1859 „regt van opstal verkreeg op de gronden, vereischt voor gebouwen en woningen voor zijne onderneming, die overigens op overeenkomsten met de bevolking zou werken." De partikuliere industrie vindt dus wel degelijk voordeel bij deze kultuur. Ware dit niet zoo, zij zou ook niet op zoo uitgebreide schaal in Britsch-Indië worden gedreven. Uit deze cijfers over 1858 blijkt al weder, dat de voorstanders van stilstand en van handhaving van het bestaande het batig slot voortdurend met millioenen, alleen ten behoeve van sommigen, willen zien verminderen, maar ten koste van de schatkist. De millioenen, die men verkrijgt, werpt men ons telkens tegen, maar men verzwijgt behendig, dat de uitkomsten van het kultuurstelsel in andere opzigten tonnen gouds doen verloren gaan, waarvan het cijfer van jaar tot jaar klimt.

Wij hebben ons tot dusverre bij bloot materiële belangen bepaald. Wij wenschen ook nog even de uitkomsten van het jaar 1858 na te gaan omtrent een onderwerp, waarbij de morele gesteldheid van de volkeren van den Indischen Archipel overwegend belang hebben. Den voorstanders van het stelsel, die volhouden: wij zullen en moeten, het koste wat het wil, het bestaande vasthouden, omdat wij het batig slot willen hebben, is

telkens door ons toegeroepen: hoe kunt gij toch de opiumpacht in bescherming nemen, de opbrengst van het gif, dat de beste sappen van Indië doet opdroogen en de werkkracht van den Indiër ondermijnt! De opium moest in u zijn grootsten vijand vinden, want de amfioen-schuiver kan ten slotte niet voor u werken en u het batig slot bezorgen. In het Augustus-nummer van voorleden jaar hebben wij een opstel opgenomen, waarin een zesjarig overzigt werd gegeven van de werking van de opium-pacht op Java, aansluitende aan hetgeen daaromtrent in 1851 en 1852 in het *Tijdschrift* voorkomt. De regering had twee zesjarige tijdvakken in hare Verslagen met elkander vergeleken, en wel 1840—45 en 1846—51. Wij hebben er een derde tijdvak bijgevoegd, waarbij wij tot de treurigste resultaten zijn gekomen. De opbrengst van Java en Madura, zonder de buitenbezittingen, was van 1840 tot 1845 *f* 7.244.067 's jaars en van 1847 tot 1851 *f* 6.446.910; die over 1852 tot 1857 gemiddeld 's jaars *f* 6.657.958.57, maar nam men de drie laatste jaren dan verkreeg men *f* 7.281.722 gemiddeld 's jaars. In zes jaren tijds was het meerder verbruik van opium daarentegen 39.707 kati's geweest.

Die verschrikkelijke vermeerdering hebben wij toegeschreven aan het tegenwoordige stelsel van verpachting, in de vier laatste jaren gevolgd, waarbij, met behoud van den tiban op *f* 100, de siram tegen *f* 12 verkrijgbaar gesteld werd. Wij hebben aangetoond, dat in 1852 de uitkomst deze was:

Pachtschat.	*f* 1,417,920
39,168 kati's opium ad *f* 100	- 3,916,800
5,755 " " " - 12	- 143,875
te zamen	*f* 5,478,595
Benevens voor de opbrengst van die pacht op de buitenbezittingen.	- 582,000

In 1855, het eerste jaar daarentegen, waarin men, in plaats van *f* 25 per kati's voor den siram slechts *f* 12 nam, was de uitkomst, de volgende:

Pachtschat.	*f* 2,135,772
41,496 kati's ad *f* 100.	- 4,149,600
20,106 63/100 " " - 12.	- 241,278 80
	f 6,526,650.80
Buitenbezittingen.	- 878,410.00
	f 7,405,060.00

In het Verslag over 1858 lezen wij nu hetgeen de uitkomst in 1858 is geweest, benevens eene vergelijking met het vorige jaar. Al dadelijk zien wij, dat de prijs van den siram op *f* 18 is gesteld, dat is *f* 6 hooger dan in de drie vorige jaren, maar niet om het verbruik van opium te beperken, of om op het besluit van 1854 terug te komen, maar wegens de stijging van den opium in den handel door den invloed der gebeurtenissen in Britsch-Indië. Het Verslag bevat het volgende:

De opiumpacht heeft in 1858 opgebragt op Java en Madura:

Aan pachtschat.	*f* 4,808.636.00
aan opium, tiban, 41,430 kati's à *f* 100 de kati	- 4,142,000.00
aan idem, siram, 49,870 " " - 18 " "	- 897,660.00
	f 9,844,296.00
op de buitenbezittingen	- 759,260.00
	f 10,603,556.00

transporteren		*f* 10,603,556.00
In 1859 bedroeg de opbrengst op Java en Madura:		
aan pachtschat	*f* 3,219,900.00	
aan opium, tiban, 41,502 kati's à *f* 100	- 4,150,200.00	
aan opium, siram, 43,127 " " - 12	- 517,524.00	
	f 7,887,624.00	
op de buitenbezittingen.	- 941,490.00	
		- 8,129,064.00
Alzoo meer in 1858		*f* 1,774,482.00
Trekt men echter hiervan af het verschil van den siram in 1858.	*f* 897,660,00	
in 1857	- 517,524.00	
		- 380,136.00
dewijl deze, blijkens het Verslag van 1854, blz. 84, tegen den handelsprijs aan den pachter wordt verstrekt, dan blijft over een voordeelig verschil voor 1858 ten bedrage van		*f* 1,394,346.00
en na bijtelling van het nadeelig verschil der pacht op de buitenbezittingen, waarvan de opbrengst was: in 1858	*f* 759,260.00	
in 1859	- 491,450.00	
		- 182,190.00
zoo blijft voor Java en Madura alléén een voordeelig verschil van . . .		*f* 1,576,536.00

De opbrengst van de opium-pacht is dus in 1857 aanmerkelijk gestegen, en wel van *f* 7.887.642 voor Java tot *f* 9.844.296. Ook op de buitenbezittingen zien wij een verschil van bijna 2 tonnen goud. Hebben wij reden om ons daarin te verheugen? Wij zeggen volmondig: neen, *want het verbruik is in een jaar tijd weder van* 84.629 *op* 91.300 *kati's geklommen en dus met* 6.671 *vermeerderd.* Het verbruik van opium is van 1852, op Java alleen, het volgende geweest:

1852	44,923	kati's.
1853	47,945$^{1}/_{2}$	"
1854	48,660	"
1855	61,605$^{88}/_{100}$	"
1856	70,787	"
1857	84,629	"
1858	91,300	"

Aan tiban is het verbruik sedert 1852 geklommen van 39,168 tot 41,430 kati's, d. i. 1,262 kati's, maar in vergelijking met 1857 hebben de pachters 72 kati's à *f* 100 minder genomen. Daarentegen is de verkoop van siram, ofschoon in 1858 iets duurder, geklommen van 43,127 kati's à *f* 12 op *f* 49,870 kati's. In het geheel vinden wij in het laatste jaar een meerder verbruik, in vergelijking met het vorige jaar, van 6,671 kati's. De opbrengst is gestegen tot 10$^{1}/_{2}$ millioen ruim met de buitenbezittingen, bijna tot 10 millioen voor Java alleen, hetgeen in 1852 nog slechts 6 millioen was. Maar het verbruik van opium in onze bezittingen is in *vier* jaren tijds, sedert de invoering van den nieuwen maatregel, met 42,031 kati's vermeerderd, dat is: *meer dan* 10.500 's jaars. Tegenover een verbruik van 44.923 kati's in 1852, hebben wij een verbruik van meer dan het dubbele in het laatste jaar, waarvan ons de officiële cijfers bekend zijn, nl. 91.300 kati's.

Onze inkomsten zijn met de helft vermeerderd, maar wij hebben 46.377 kati's meer giftstof in den Indischen Archipel verspreid. Het verbruik is in 7 jaren gestegen in eene verhouding als 100 : 203 ruim; de inkomsten zijn met ongeveer 50 pCt. vermeerderd.

Die uitkomst verwondert ons niet, want zij is een eenvoudig vervolg op hetgeen wij reeds lang geleden hebben aangetoond. Maar het feit staat vast, dat aan de gemakkelijkheid, om op Java het heulsap, 't welk de beste krachten van de bevolking ondermijnt, langs wettigen weg te verkrijgen, deze verschrikkelijke resultaten te danken zijn. De inkoopsprijs van de opium is ontzettend gedaald. Zij was in 1852 nog gemiddeld ƒ 122 per kati, wanneer men in aanmerking neemt, dat de Chinesche pachters op Java aan pachtschat, tiban en siram ƒ 5.478.595 betaalden; in 1857 betaalden zij ruim ƒ 93 per kati of ƒ 7.887.624 voor 84.629 kati's. In 1858 is de prijs van de siram met 50 pCt. verhoogd, omdat de opium in den handel duurder was, en dus bij smokkelhandel zelfs de opium niet zoo goedkoop als vroeger te verkrijgen zou zijn. De opbrengst op Java steeg tot de ontzettend hooge som van ƒ 9.844.296; maar verdeelt men die over 91.300 kati's, dan nog is de prijs niet hooger dan ƒ 170.71½ en dus nog veel lager dan in 1852, toen de handelsprijs van de opium oneindig lager was. Daarentegen is het getal amfioen-kitten met 242 verminderd en bedroeg 2.051. In de zuidelijke Soeda-distrikten van de residentie Cheribon en op het eiland Nias is ook het volstrekte gebod van opium in werking gebragt. Wanneer het daar kan werken, en in de Preanger-regentschappen sedert zoolang bestaat, waarom dan niet verder gegaan? Waarom in elk geval het bestaande stelsel gehandhaafd, dat den Oosterling in de gelegenheid stelt, zich goedkoop en langs wettigen weg te vergiftigen? De finantieële uitkomsten bewijzen toch ook, dat het verbruik oneindig meer toeneemt, dan de geldelijke opbrengst voor de schatkist vooruitgaat. De maatregel, om den siram zoo goedkoop verkrijgbaar te stellen, werd ook genomen, om de wezenlijke kennis van het verbruik te verkrijgen en *om later tot eene prijsverhooging over te gaan.* Die maatregel is tot op heden niet genomen. En gesmokkeld wordt er toch, want de handelsprijs van opium is oneindig lager dan hetgeen het Gouvernement neemt. De straffen, op het smokkelen gesteld, hebben wij dan ook steeds onvoldoende geoordeeld.

Onze arbeid is niet geëindigd. Wanneer wij echter de officieël opgegevene uitkomsten van het regeringsbeleid in 1858 thans in allen deele willen nagaan, dan zouden wij ons bestek overschrijden. Aan de grootste behoeften van Indië, spoorwegen, havenwerken, eene verbetering van het postwezen en zooveel meer, is blijkens dit Verslag alweder niet voldaan. Wij zullen later op die punten terugkomen. Maar zooveel is zeker, dat de officiële cijfers, die men ons op nieuw in handen heeft gegeven, het stellige bewijs leveren, dat al hetgeen wij geschreven hebben, niet alleen juist was, maar dat de vroeger verkregen uitkomsten van jaar tot jaar overtroffen.

worden. De rigting, die tot dusverre het bestuur van Indië in handen had, heeft blijkbaar hare onmagt getoond om het materiëel en moreel welzijn van Indië te verhoogen.

De uitkomst bewijst, hoe juist onze beginselen zijn; men wordt zijns ondanks gedrongen in onze rigting voort te gaan. De partij, die tot dusverre het bestuur in handen had, bewijst echter weder, door het Verslag over 1858, op welke wijze Indië tot dusverre geregeerd is en hoe men den ouden sleur maar niet kan verlaten. Wij hopen, dat in volgende verslagen merkbaar moge worden, wat eene andere rigting in het belang van Indië vermag, en wij zouden wenschen, dat de nieuwe Minister van Koloniën daarvan het bewijs zal kunnen geven.

Open brief over de geneeskundige dienst in Nederlandsch Indië.

Beste vriend! Ik haast mij uwen brief te beantwoorden, waarin gij mij onder anderen ook bekend maakt met het voornemen van uwen jongsten broeder, die zich voorbereidt tot het examen van 's rijks kweekschool voor militaire geneeskundigen te Utrecht, en wel bepaald voor de dienst in Nederlandsch Indië, en zich eerdaags zou aanmelden. Oude vriendschap noopt mij tot die haast, om u behoorlijk op de hoogte te stellen der positie van den officier van gezondheid in Indië, in vergelijking met die van den officier van elk ander wapen aldaar, ten einde uwen broeder de gelegenheid te geven om er zijn voordeel mede te doen. Ik ben reeds lang in Indië, en ben ruimschoots in de gelegenheid geweest, om een oordeel te kunnen vellen over de militaire geneeskundige dienst, zoowel door eigen ondervinding als door aanhoudende gesprekken met officieren, ja zelfs met hoofd-officieren van dat korps.

Uw broeder heeft zich waarschijnlijk tot Indië aangetrokken gevoeld door de bepaling, dat er burgerpraktijk mag uitgeoefend worden, en zich daardoor reeds bergen gouds toegedacht. Ook bij mij heeft, om openhartig te zijn, die bepaling illusiën opgewekt, die helaas! niet verwezenlijkt zijn. Ik wist toen, even goed als ik het nu weet, dat het traktement van den officier van gezondheid in Nederlandsch Indië niet groot is. Ik wist, dat dit traktement een weinig meer bedroeg dan het dubbele van dat, hetwelk zijn ambtgenoot in Nederland geniet, maar ik wist ook zeer goed, gelijk het ieder Nederlander weet, dat de levenswijze in Indië twee tot driemaal duurder is. Maar ik stelde hoop op de burgerpraktijk.

Heeft die bepaling bij uwen broeder wezenlijk de genegenheid opgewekt, om in Indië de geneeskunde uit te oefenen, dan is het mijn pligt, om hem te waarschuwen voor die misleiding. De burgerpraktijk valt hoe langer zoo meer in handen van burger-geneesheeren. Een tal van doktoren komt hier aan, en aanhoudend zetten zich gepensioneerde officieren van gezondheid hier neder, ter uitoefening van praktijk. Bij gelijke bekwaamheden gaat men liever naar den burgerarts, dan naar den militairen, uit hoofde men zijne geheimen niet wil openbaren aan hem, die blootgesteld is, den eersten den besten dag van garnizoen te moeten veranderen.

Maar welke ook de redenen mogen wezen, die uwen broeder tot de dienst in Indië hebben uitgelokt; ik moet hem waarschuwen voor een stap, die hem al ligt zou berouwen. Ik zal feiten aanhalen, om mijne bewering te staven, dat van alle wapens het wapen van de geneeskundige

dienst het onvoordeeligste is, waarbij de promotie steeds twijfelachtig blijft en waarbij de officier betrekkelijk het slechtst betaald wordt. Het zal 't best zijn, de vergelijking geleidelijk aan te vangen en te beginnen met het begin.

De kandidaat-kadet meldt zich, op zijn zestiende jaar, aan voor het examen te Breda; wij zullen veronderstellen voor het wapen der infanterie in Nederlandsch Indië; hij doet het examen en wordt kadet. Zijne ouders betalen voor hem jaarlijks *f* 250, en als hij militair-kind is nog minder. Hij ontvangt daarvoor huisvesting, eene goede tafel, kleeding, boeken, waarmede hij het tot generaal kan brengen, instrumenten en zakgeld, in een woord — alles. Hij krijgt zijne aanstelling als officier, na een vierjarig verblijf aan de akademie, en ontvangt eene gratifikatie van *f* 380, strekkende deze som tot eene behoorlijke uitrusting.

De kandidaat-kweekeling meldt zich ook aan, en ontvangt, na een voldoend examen, de aanstelling tot kweekeling aan 's rijks kweekschool van militaire geneeskundigen te Utrecht. Behalve de kennis, die de kandidaat-kadet moet bezitten, is het een vereischte voor den kandidaat-kweekeling latijn te kennen. Het aantal konkurrenten is doorgaans tweemaal zoo groot als het aantal open plaatsen; het examen wordt nu vergelijkend en maakt de beoefening van het Grieksch, Duitsch en Engelsch noodzakelijk. Bij overigens gelijke bekwaamheden wordt de kennis der laatste drie talen in aanmerking genomen. Deze hoogere eischen maken, dat de kandidaat-kweekeling eerst na zijn achttiende jaar gereed kan zijn. Hij begint zijn loopbaan dus twee jaren later, dan de kadet. De kweekeling heeft nu jaarlijks *f* 1000 noodig voor huisvesting, eene opgedrongen en slechte tafel, kleeding, instrumenten en dure boeken, die niet voldoende zijn voor het examen van den hoogeren rang. Zelfs de gedwongen lessen in het dansen, exerceren, batonneren en andere wapenoefeningen moet hij zelf bekostigen. Het onderwijs in de natuur en geneeskundige wetenschappen alleen ontvangt hij voor niet. Nu spreek ik nog niet eens van de onkosten, die hem de lessen in de verloskunde veroorzaken, welke tak van wetenschap aan de kweekschool niet wordt onderwezen, en waarvan de kennis toch door niemand in Indië overbodig zal worden geacht. Immers de militaire arts heeft haar volstrekt noodig, en de onkunde daarin brengt hem herhaaldelijk in ongelegenheid, op plaatsen, waar hij met de civiele geneeskundige dienst belast is; daardoor is hem niet zelden een ongunstig oordeel te beurt gevallen, ofschoon hij overigens een goeden naam als arts had. Ter gemoetkoming in die onkosten ontvangt hij nu *f* 400 's jaars. Zijne opvoeding kost dus in den tijd van vier jaren veertien honderd guldens meer dan de opvoeding van den kadet. Vraag het ieder, die kweekeling is geweest, of deze begrooting overdreven is. Neen, eer zal hij zeggen, dat zij nog te laag is gesteld.

De kweekeling wordt benoemd tot officier van gezondheid 3de klasse, en ontvangt nu, gelijk de officier van ieder ander wapen, eene gratifikatie van *f* 380, *strekkende deze som* niet alleen voor *uitrusting*, maar ook nog

voor het aankoopen van boeken en instrumenten. Het Gouvernement erkent dus, dat de boeken en instrumenten, die de kweekeling aan de kweekschool noodig heeft, den officier van gezondheid niet meer voldoen, maar het eischt van hem, dat hij tweemaal zooveel met dezelfde gratifikatie zal doen als de andere officier. Boeken zijn duur: werken van twintig tot dertig gulden zijn geene zeldzaamheid. Gij zult dus wel kunnen begrijpen, dat men met de geheele som van *f* 380 niet veel uitrigt. En toch moet zich de officier van gezondheid alles aanschaffen, wat de andere officieren noodig hebben: hetzelfde klein tenu en groot tenu, maar daarenboven nog burgerkleederen, even als de genie-officier. Het warme klimaat laat den genie-officier niet toe, in uniform een terrein op te nemen, evenmin als het den militairen arts toelaat in uniform eene operatie te doen, eene sectio cadaveris te verrigten of geneesmiddelen te bereiden. Het Gouvernement heeft dat ingezien en daarom aan de leden van beide wapens de vergunning gegeven, die soort van diensten in burgerkleêren te doen. Andere diensten moeten in uniform geschieden, zoodat men zich beide moet aanschaffen èn uniform èn burgerkleeding.

Beiden zijn nu officier. Zij komen beiden te Batavia aan en doen daar dienst, de een bij het bataillon, de andere bij het groot militaire hospitaal. De officier van de infanterie doet om de 21 dagen de week, en eens in de maand de wacht bij het paleis of bij het hotel te Rijswijk. Het gebeurt nu dikwijls genoeg, of liever het is doorgaans het geval, dat de officier van gezondheid om den anderen dag de wacht heeft in het hospitaal. Ik heb er gekend, die een half jaar achtereenvolgend om den anderen dag de wachtbeurt kregen over een aantal van 800 zieken, en daaronder meer dan 200 dysenteristen en een betrekkelijk groot aantal lijders eerste klasse, die doorgaans een ruimschootsch gebruik maken van de magt, om den doktor van de wacht te roepen. Van slapen komt meestal niet veel, want men wordt onophoudelijk geroepen, dan hier, dan daar. Hij komt doorgaans om zes uur de wacht overnemen, en blijft dikwijls tot den volgenden dag 11 ure. Hem blijven dus tot den volgenden morgen 19 uren overig ter eigen beschikking. De avonddienst en de tijd voor slapen gaan hier van af. Is het nu te verwonderen, dat de doktor zich naar zijne woning begeeft om uit te rusten? Dat rustige om hem heen bevalt hem, den vermoeide. Hij gevoelt zich als in een andere wereld. Dat onbeschrijfelijk aangenaam gevoel van niet in die rust gestoord te worden maakt hem „lekker". Is het te verwonderen, dat hij nu niet de gezelschappen gaat bezoeken en dat men hem weinig ziet in de salons? Is het te verwonderen, dat hij aan die kalme rust de voorkeur geeft boven alles?

De infanterie-officier wordt nu overgeplaatst naar de binnenlanden, wil ik veronderstellen. Hij wordt in den tijd van drie tot vier jaren 1ste luitenant; die van de genie en artillerie zijn het reeds lang. Hij wordt dit soms, zonder ooit in een ander boek gestudeerd te hebben dan in die blaauwe boekjes, waarin de reglementen geschreven zijn: de soldaten bataillon- en linie-school, die hij eventjes doorbladert voor dat de wekelijksche kursus

begint. Neem mij niet kwalijk, kameraden van de infanterie! Overal doet gij schitterende wapenfeiten; gevaar vreest gij niet; geheel Indië heeft nog onlangs daarvan de bewijzen gezien; maar zet uwe hand op het hart, en gij zult niet kunnen ontkennen, dat er zoo zijn die er toch ook komen. Is er nu op zijn gedrag niets te zeggen, dan wordt hij zoo doende kapitein binnen den tijd van tien jaren, bijna zonder eenige inspanning voor studie. Die van de artillerie en genie zijn het ook al reeds geruimen tijd. Wanneer wij nu aannemen, dat zijne eerzucht zich niet verder uitstrekt, dan neemt hij zijn eervol ontslag, en gaat naar Europa terug met *f* 1600 pensioen. Ik zou nog verder kunnen gaan; maar het is voor mijn betoog niet noodig.

De officier van gezondheid gaat nu ook naar de binnenplaatsen. Hij pakt zijn goed in en zijne boeken. Ziet, hij heeft éène zware kist, gevuld met boeken, meer dan de infanterie-officier. Minstens zes koeli's zijn noodig voor het transport. Hij heeft evenwel daarom geen regt op meer koeli's dan de infanterie-officier. Hij neemt de garnizoens-dienst waar, de dienst in het hospitaal en in de apotheek. Hij kan nooit vrijelijk over zijn tijd beschikken, gelijk de infanterie-officier, als hij zijn dienst gedaan heeft, maar hij kan elk oogenblik geroepen worden om een recept gereed te maken van den eerst aanwezenden. Hulp van het hospitaal-personeel heeft hij bijna niet. Het zijn geene ziekenoppassers, maar afgekeurde menschen, meestal met slepende kwalen, versuft en verzwakt door langdurige dienst of ziekten. Zij zijn nog niet eens in staat den zieken soldaat behoorlijk te helpen, laat staan den doktor of apotheker. Voor de pharmacie moet hij eene allerkleingeestigste, vervelende administratie aanhouden, diè tot op korrels toe moet geschieden. Zij is onbeduidend en van geene waarde, omdat de doktor zich zelven als apotheker kontroleert, en hij bij gevolg zooveel van den voorraad geneesmiddelen kan afschrijven als hij wil. Zij is tijdroovend zonder nut. Zou men niet kunnen volstaan, den officier van gezondheid, die met de pharmaceutische dienst belast is, om het halve jaar af te vragen: hoeveel hebt gij gebruikt? hoeveel is er nog in voorraad? en hoeveel hebt gij noodig voor het volgende half jaar? De officier van gezondheid zou den nutteloos verkwisten tijd dan beter kunnen besteden voor de wetenschap en de lijdende menschheid. Wantrouwen, veroorzaakt door oneerlijkheid, kan die administratie niet in de wereld gebragt hebben, want de administratie heeft geen nut, omdat men willekeurig geneesmiddelen kan afschrijven zonder kontrôle. De geldswaarde aan geneesmiddelen en instrumenten, die jaarlijks aan het hospitaal te Ambarawa verstrekt worden, zou de som van *f* 630 niet overschrijden. Waarlijk men schijnt door eene naauwkeurige administratie zich diets te willen maken hier te bezuinigen, waar men elders met handen vol weg werpt.

Wordt de doktor-apotheker voor die buitengewone dienst beloond? ontvangt hij een verhoogd traktement? Neen, hij wordt daarvoor niet alleen niet beloond, maar hij ontvangt zelfs geene vergoeding voor schrijfbehoeften, zooals de infanterie-officier, belast met de werving of met den

geweerwinkel. Trouwens het ligt in den aard van de geneeskundige dienst; om de officieren geene belooningen toe te denken voor meerdere diensten. Sedert geruimen tijd reeds doet een officier van gezondheid 2e kl. te Ambarawa de dienst van een majoor. Maar hij heeft nog nimmer eene gratifikatie, veel minder eene in evenredigheid van zijne betrekking hoogere toelage, genoten. In het eene geval bespaart men het traktement van een apotheker, in het andere geval het verschil in traktement van een 1sten luitenant en van een majoor. Men schijnt zich dat een voordeel te rekenen en er eene eer in te stellen, de geneeskundige dienst zoo zuinig mogelijk te behandelen. Het wil er bij mij niet uit, het denkbeeld, dat men roof pleegt, wanneer men van eene dienst de van Gouvernementswege toegestane gelden niet ten volle uitbetaalt. Daar is geene dienst, waar men zoo inkonsequent handelt als bij de geneeskundige dienst. Men acht den officier van gezondheid niet bekwaam voor een hoogeren rang; maar ziet er niets in, om hem den werkkring van dien hoogeren rang op te dragen.

Ik heb zoo even gezegd, dat de doktor-apotheker geene toelage geniet. Niemand zal toch willen beweren, dat eene maandelijksche opbrengst van ƒ10, welke gelden hij moet innen over verscheiden menschen, eene belooning kan genoemd worden. Hij heeft te veel eergevoel, om daarvoor rekeningen te schrijven, en rekent daarom niet.

Ik zoude wel eens willen weten, tot hoe verre het Gouvernement mag gaan, om van iemand vreemdsoortige diensten te eischen zonder toelage. De officier van gezondheid heeft een kontrakt gesloten met het Gouvernement, om militaire-zieken te behandelen. Van meer spreekt het kontrakt niet. Het kontrakt moet van weerskanten nagekomen worden. Het komt mij voor, dat het Gouvernement het kontrakt breekt door het eischen van diensten, vreemd aan de diensten, waarvoor men zich verbonden heeft; indien het dat niet aannemelijk maakt door geldelijke belooning. In elk geval wil ik trachten te betoogen, dat de officier van gezondheid, in vergelijking met officieren van andere diensten, in dit opzigt ook wederregtelijk behandeld wordt, hetwelk bij alle gelegenheden sterk in het oog springt.

De Geneeskundige dienst betstaat uit twee onderdeelen: de officieren van gezondheid en de officieren de pharmacie: Beiden hebben geheel verschillende diensten, even als de genie en infanteriediensten onderling verschillen. Beiden hebben eene verschillende ranglijst. De officier van gezondheid kan geen apotheker worden zonder daarvoor eerst een examen gedaan te hebben; evenmin kan de officier van de pharmacie geneesheer worden zonder voorafgaand examen. De officier van gezondheid krijgt zijne opvoeding aan de kweekschool te Utrecht. Die opvoeding is streng militair en wordt gegeven door officieren van gezondheid. De opvoeding der officieren van de pharmacie geschiedt ook te Utrecht, maar is zoo geheel verschillend, dat ze elkander in de verte niet raken. Kortom, het zijn de leerlingen van MULDER, dien grooten scheikundige, wien eens het spreekgestoelte van BERZELIUS werd aangeboden. Het zijn die mannen, die zich hunnen grooten

meester zoo waardig toonen, ware steunpilaren van wetenschap, mannen wier scheikundige onderzoekingen reeds zoovele verborgen schatten uit de duisternis hebben te voorschijn gebragt en die daardoor het Gouvernement geene geringe diensten hebben bewezen. Even als nu de genie en infanterie verschillende chefs hebben, zouden ook de eigenlijke geneeskundige dienst en de pharmaceutische dienst onder afzonderlijke chefs moeten staan, die met elkander niets te maken hadden, als het zamen werken aan één doel, de verzorging van den lijder. De pharmaceutische dienst zoude er oneindig bij winnen en nog meer uitgebreid kunnen worden. (Verdeeling van den arbeid volmaakt het werk.) Over geheel Indië verspreid zouden de pharmaceuten bij hunne dagelijksche bezigheden topographische beschrijvingen kunnen maken, en onderzoekingen in het werk stellen op het gebied van botanie en mineralogie. Nog verborgen rijkdommen zouden dan spoedig uit de diepte te voorschijn treden. Zoo lang het aantal zoo gering blijft, zullen zij nog veel bij de hoofdplaatsen beperkt blijven.

Veronderstellen wij nu, dat de geneeskundige dienst in twee deelen gesplitst is, welke hunnen afzonderlijken, van elkander onafhankelijken, chef hebben. De chef van de geneeskundige dienst bestemt de plaatsing der officieren van gezondheid; de chef van de pharmacie bestemt de officieren der pharmacie. Veronderstel nu verder, dat de formatie der pharmacie zoodanig is, dat er voor elk garnizoens hospitaal één apotheker geplaatst kan worden. Veronderstel, dat alle garnizoens-hospitalen hunne apothekers hebben, behalve één, waarin men nog niet heeft kunnen voorzien. De chef van de pharmaceutische dienst treedt dan in korrespondentie met den chef van de geneeskundige dienst en verzoekt hem, aan den jongsten officier van gezondheid bij dat hospitaal tijdelijk die betrekking te mogen opdragen, tegen eene geldelijke toelage, zoo groot als de apotheker genoot. Zoo gaat de genie te werk bij andere wapens. Zij draagt den officier van een ander wapen werk op en beloont naar gelang van de grootte. Zoo behoort het bij de geneeskundige dienst ook te zijn. Het is eene abnormalie dat het niet zoo is. Waren de beide diensten gescheiden, het zoude ongetwijfeld ook niet anders kunnen; nu ze vereenigd zijn onder éénen chef kan men zoo willekeurig met den officier van gezondheid omspringen.

De officier van gezondheid bevindt zich nu in het garnizoen en doet de verschillende diensten. Hij moet zijne instrumenten hebben voor kleine operatiën en een dissequeer-doos voor de sectiones cadaveris, die hem uitdrukkelijk gelast worden. Instrumenten zijn in Indië zeer duur en roesten gemakkelijk, zelfs met de meeste zorg. Hij moet ze van tijd tot tijd kompleteren. Zij kosten hem dus veel geld.

Hij bereidt zich nu langzamerhand voor het examen van den hoogeren rang. Hij koopt boeken. Den infanterie-officier staat eene rijke en schoone bibliotheek ten dienste in de meeste garnizoenen. Hij kan zonder onkosten zijne kennis verrijken. Voor den officier van gezondheid is daar niets te vinden.

Na een driejarig verblijf in Indië meldt zich de officier van gezondheid

aan voor het examen van officier van gezondheid 2de klasse. Hij krijgt ten antwoord, dat er aanteekening van gehouden is, en wacht nu nog een twee- of drietal jaren; zijn kameraad van de infanterie was reeds 1ste luitenant toen hij zich aanmeldde. Hoogere rangen, die nog aangevuld moeten worden, zijn er genoeg. Maar expeditie op expeditie volgt; een tal van officieren van gezondheid gaat mede; er zijn geene officieren om den rekwestrant af te lossen.

Door dat lang wachten kan hij zelfs tot zes jaren in dien inferieuren rang blijven dienen. Ondertusschen heeft zich een zonderling voorval voorgedaan. Gij zijt uwe opvoeding te Utrecht begonnen met iemand, die eerst is blijven zitten, dat is: niet in een ander studie-jaar is overgegaan. Hij is nog een jaar in het eerste studie-jaar gebleven, maar na twee jaren verblijf verwijderd van de kweekschool, wegens gebrek van aanleg. Die zelfde mede-kweekeling ging toen dienst nemen in de gelederen, ging naar Indië en werd officier. En nu is die man eerder 1ste luitenant geworden en zal eerder kapitein zijn, dan gij uwe eerste promotie maakt als officier van gezondheid.

Maar, zult gij antwoorden, is daar niet in voorzien? Daar is wel degelijk in voorzien, maar men maakt er geen gebruik van. Het is bij gevolg eene krenking en bekorting van regten. In het reglement op het examen staat, dat bij buitengewone omstandigheden het examen kan worden afgenomen door eene, door den chef benoemde, commissie te Samarang, Soerabaja en Padang. De omstandigheden zijn buitengewoon; de officieren van gezondheid kunnen niet naar Batavia overkomen; welnu maak dan gebruik van die bepalingen en zorg dat het geene ijdele klanken zijn. Maar het gaat als met „Nos Hungari et Poloni non curamus quantitatem sijllabarum", dat is in goed Hollandsch: wij ontvangen 's Konings bevelen, maar storen ons niet aan de uitvoering.

Hoe is dat mogelijk? zult gij nu weder vragen. Maar zijt gij alleen dan een vreemdeling in Jerusalem? of is uwe memorie zoo slecht? Herinnert gij u niet meer die zaak, die geheel Indië in opschudding heeft gebragt en het geheele leger in ontzettende spanning. Gij weet het immers nog, hoe een dapper officier van het leger in zijn eer werd aangetast, door het slijk werd gehaald en bijna was verpletterd geworden door het gezag eens hoogen belagers? Een kreet van verontwaardiging ging op uit het leger; een kreet, die niet gesmoord kon worden zoo als anders; een kreet waarvan de echo in Nederland weergalmde. Hij is schitterend uit dat slijk gehaald, niet alleen door zijne kameraden, maar zelfs door den Koning. Maar hoe vele ongeregtigheden worden er gesmoord! Moet ik nog van dien apotheker spreken, die een voldoend examen had afgelegd, maar niet tot den hoogeren rang kon benoemd worden, omdat een jongere de open gevallen plaats reeds had bezet? Hij vroeg om regt. Bedreigingen op bedreigingen werden hem gedaan. Hij was stout door zijn goed regt. Hij beriep zich op hoogere autoriteit. De schaal van geregtigheid helde naar zijne zijde over. Zoover durft men gaan in het verkrachten van regten en oneerbiedigheid voor de wet,

Ook aan het regt van ancienniteit schijnt men zich niet gelegen te laten liggen. Zoo als gij wel zult weten, wordt het examen voor officier van gezondheid 3de klasse vergelijkend gedaan; met andere woorden: de ranglijst wordt opgemaakt naar de aan den dag gelegde bekwaamheden. Nu is men al twee jaren achtereen met den laagsten van die lijst het eerst begonnen, dus met dengene, die de minste blijken had gegeven van bekwaamheid. Nog niet lang geleden sprong men een geheel jaar over, om den eersten van het volgende jaar examen te laten doen.

De officier van gezondheid 3de klasse is nu eindelijk officier van de 2de klasse geworden, dat is 1ste luitenant. Laten wij nu weder het beste veronderstellen en aan geene buitenposten denken. Hij wordt geplaatst in de hoofdplaats van eene residentie, waar zich een resident bevindt, een sekretaris, kontroleur en civiele ingenieur. Allen zijn doorgaans getrouwd en hebben kinderen. In dat geval kan hij 's maands 100 gulden boven zijn traktement verdienen. In eene familie met kinderen is altijd wat te doen. Dat is nu de illusie verwerkelijkt. Nu begint hij eerst in te zien, hoe hij misleid is geworden door die bepaling van burgerpraktijk te mogen uitoefenen.

Hij is nu civiel geneesheer en als zoodanig belast met de behandeling van pradjoerit's, djajang-sekars, bannelingen, gevangenen, en inlandsche bevolking. De ambtenaren, beneden *f* 150 maandelijks traktement, moet hij voor niet behandelen, hun geneesmiddelen verstrekken, en ten allen tijde voor hen gereed staan. Bij epidemiën moet hij zich vele vermoeijenissen getroosten, zich onmiddelijk naar de plaats van het gevaar begeven, de oorzaken opsporen, middelen in het werk stellen, om de ziekte tot de plaats te beperken, en zorgen dat zij zich niet verder verspreide. Is de epidemie minder dan 13 palen van de hoofdplaats verwijderd, dan mag hij nog niet eens deklareren voor reiskosten.

Hij heeft het opzigt over de vaccine, moet dikwijls op inspektie uit, ten einde over de geaardheid dier stof te kunnen rapporteren en tegen uitsterving te waken. Hij moet onophoudelijk visitatiën houden over de prostituées, waarvan er niet zelden eenige honderden zich in de residentie bevinden en bij de politie bekend zijn. Zij zijn overal verspreid, dikwijls op plaatsen waarvan de uitersten 10 uren van elkander verwijderd zijn.

Hij krijgt niet de minste belooning, niet de minste toelage, niet eens vergoeding voor schrijfbehoeften. En de korrespondentie loopt in het oneindige; verslagen zonder eind; staten en statistische opgaven; administratie van geneesmiddelen, — in een woord een opeenstapeling van schrijverij. Ieder officier van de genie krijgt zijn weekgeld, ieder militaire kommandant, belast met civiel gezag, eene toelage. De geneesheer waakt voor de gezondheid van de bevolking, zorgt dat de inlanders kunnen werken voor het gouvernement. De resident zorgt met den kontroleur, dat er gewerkt wordt, ten einde een rijke oogst te hebben, maar hij kan dat niet doen zonder eene gezonde bevolking. En toch genieten alleen de resident en de kontroleur kultuurprocenten; maar de civiele geneesheer ontvangt niets.

Veelvuldig is het gesprek hierover ter tafel gebragt, in tegenwoordigheid

van kameraden van alle wapens, dikwijls ook voor ambtenaren en burgers. Menigmaal heb ik ze hooren zeggen: „Het verwondert mij, dat er nog niet over geschreven is. Neen, de Engelsche natie weet beter te betalen; die praktische natie begrijpt, dat men alleen voor goede betaling goed werk kan krijgen."

Gij zult u nu welligt verbeelden, dat de officier van gezondheid 2e klasse daar ter plaatse blijft, tot hij andermaal, maar nu voor het laatst, tot examen zal worden opgeroepen. Maar neen! Eene expeditie is op handen. Hij wordt ijlings opgeroepen, om daaraan deel te nemen. Hij moet zijne boeken achterlaten en dien kostbaren schat aan verwaarloozing prijs geven. Niet zelden hebben de witte mieren zijn rijkdom onbarmhartig vernield.

Hij moet met de kolonne mede marcheren, wordt nu naar voren geroepen, dan naar achteren, en staat daardoor meerdere vermoeijenissen uit dan de geringste soldaat. 's Avonds na aankomst rust iedereen uit, maar nu moet de officier van gezondheid nog zijne lijders verzorgen. In het gevecht is hij aan hetzelfde gevaar blootgesteld als elk ander, maar niet in de gelegenheid het ridderkruis te verdienen. En toch heeft hij geen geringeren moed getoond.

Hij marcheert steeds door. Van studie is natuurlijk geene sprake meer, en stilstand is achteruitgang. De infanterie-officier doet praktische kennis op, vormt zich zoo meer voor de theorie. Hij wordt er te bruikbaarder door. Hij paart nu voorzigtigheid en beleid aan stoutmoedigheid en verachting van het gevaar, en wordt een held in den volsten zin des woords. Maar de officier van gezondheid gaat zoodanig in theoretische kennis achteruit, dat hij niet meer in staat is, het examen te doen, waarvoor hij vóór de expeditie zich sterk genoeg gevoelde.

Na drie jaren in den rang van tweede klasse gediend te hebben, zegt het reglement, mag de officier van gezondheid 2e klasse zich voor het laatste examen aanmelden. Het is zonneklaar, dat hij zich dus eerst een jaar later mag aanmelden, dan de officier van gezondheid, die bij het eerste officiers-examen het laatst op de ranglijst stond, maar bij het tweede examen het eerst die promotie heeft gemaakt. Er bestaat met twee officieren van gezondheid een zoodanig verschil van twee volle jaren. Er is sprake van rappel van anciënniteit. Maar waar staat dat geschreven? In het officiëel uitgekomen officiers-boekje heeft men zich er niet aan gestoord, en in de aanstelling tot de 2e klasse staat niet: „zullende rang houden tusschen die „en die," zooals dit bij de marine pleegt te geschieden. En het traktement! Is het niet onbillijk en schreeuwend onregtvaardig, dat die officier van gezondheid, die op het eerste examen een van de kundigsten bleek te zijn, twee jaren lang minder traktement heeft genoten? Is een restitutie niet mogelijk? Ik houde het er voor en roep het geheele leger tot getuige, of hem dat niet wederregtelijk wordt onthouden?

Hij is nu officier van gezondheid 1e klasse of kapitein. Hij is het met ontzaggelijk veel moeite geworden en nog later, dan de officier van de genie, artillerie en infanterie, zelfs later nog dan die officier, welke wegens gebrek aan aanleg van de school was verwijderd.

Nu zou men welligt veronderstellen, dat dit drietal examen's zijne geschiktheid bevestigt voor den hoofd-officiersrang, maar ook dat is nog lang zoo zeker niet.

Ik heb gesproken van den officier van gezondheid, die alle hinderpalen voor zich heeft opgeruimd, en van den officier van de akademie, die zonder eenige moeite zoo ver is gekomen. Nog sterker springt het nadeel in het oog tegen over dien officier, die zich in de gelederen heeft gevormd, zooals dat bij de infanterie, artillerie en administratie, zelfs bij de kavallerie, plaats heeft. Diens opvoeding kost bijna geen geld. En toch brengt hij het nog verder dan menig officier van gezondheid.

Maar ziet, hoevelen zijn in bevordering achterwege gebleven! Gij zult vragen: waarom doen zij geen examen? Is het niet veel gevergd, zelfs gewaagd voor een man, die vrouw en kinderen heeft, om zich aan een examen bloot te stellen, op het gevaar af van daar beschaamd uit te komen bij zijne familie? Vertrouwt men hem daarom minder? Het tegendeel. Ik zou namen kunnen noemen, tijden en plaatsen; maar mijn plan is, dezen brief openbaar te maken, en daarom is mij zulks niet geoorloofd.

Daar zijn er onder, die het ridder-kruis hebben verworven op het veld van eer, die dus zonneklaar bewezen hebben, dat zij bruikbare menschen waren. Hadden zij dienst genomen in de gelederen, zij zouden ongetwijfeld opgeklommen zijn en na twintig jaren een hooger pensioen naar Europa mede genomen hebben dan thans, nu ze met een karig pensioentje van *f* 700, als belooning voor twintigjarige dienst, naar Nederland worden afgescheept, eene som, waarvan zij daar niet kunnen leven.

Hebben de leden van het bestuur daar wel eens over nagedacht? Zouden er geene middelen beraamd kunnen worden, om die onbillijkheden weg te nemen? Ieder officier van de infanterie, die zich goed gedraagt, brengt het zonder inspanning en zonder onkosten tot den rang van kapitein; de officier van gezondheid niet. Zou het niet mogelijk zijn, om den geringeren kans van promotie uit den weg te ruimen door daarvoor een aequivalent in de plaats te stellen? Zoude het eene onbillijkheid zijn, tegenover de andere wapens, wanneer men den officier van gezondheid, na twintig moeitevolle jaren, een verhoogd pensioen toestond, een pensioen gelijk aan dat van kapitein, zonder dat het noodzakelijk zoude zijn om hem dien rang te verschaffen? Of nog anders: zoude men den officier van gezondheid niet kunnen laten promotie maken tot en met den rang van kapitein, en alleen voor den hoofd-officiers rang een streng en regtvaardig examen arnemen? Bij vergelijking met den infanterie-officier zoude dan nog het grootere voordeel aan diens zijde blijven. Maar ik ga nog verder. De jurist en theologant hebben den akademischen graad verkregen. Zij gaan naar Indië. Men vergt van hen geene examens meer. Zij klimmen op in rang even als in traktement. Men stelt den officier van gezondheid grootere eischen, maar æquivaleert het traktement daarmede? In Holland ontvangt de 2e luitenant een traktement van *f* 800, en de substituut-griffier een van *f* 500? Hier in Indië ontvangt een 2e luitenant van den staf een

traktement van *f* 160 en een substituut-griffier een van *f* 600 in de maand? Als het waar is, dat men in Holland de traktementen heeft ingesteld als aequivalent voor arbeid, waarom is men in Indië dan ook niet van dat beginsel uitgegaan? Ik geloof, dat deze vragen wel waard zijn eens billijk en onbevooroordeeld onderzocht te worden. Is het te veel gevergd van de leden van het bestuur, dat zij hunne aandacht op die zaak vestigen?

Ik heb hierboven gezegd, dat de officier van gezondheid 3e klasse maandelijks *f* 160 gulden traktement geniet en ik heb geene melding gemaakt van indemniteit voor fourrage. Ik heb dat gedaan met voorbedachten rade, want een groot gedeelte van die indemniteit breng ik als offer op het altaar van wetenschap. Ik doe dat niet vrijwillig; ik ben daartoe moreel verpligt, om van zedelijken dwang en onverantwoordelijke afpersing niet te gewagen. Dit offer bedraagt in één jaar dikwijls de hooge som van *f* 100. Het dient ter ondersteuning in het openbaar maken van onderzoekingen, maar strekt ook niet zelden, om aan eerzucht en verwaandheid voedsel te geven. De officier van gezondheid ontvangt voor dat aanzienlijk offer dikwijls boeken, die alleen bestaan uit eene optelling van handelingen, waaraan hij niets heeft. Hij kan ze niet medenemen, omdat ze te veel volumen bevatten; zij zouden hem een duur transport bezorgen. Ik heb daar een dier boeken voor mij liggen. Het bevat niet veel meer dan honderd bladzijden; het geheele werk kost *f* 10.00; bijgevolg ieder bladzijde tien cents.

En nu het examen. Is het goed zoo als het daar ligt? Is het noodig, dat de officier van gezondheid 3e klasse voor het examen van den hoogeren rang nog blijken moet geven van de kennis der natuurkunde? om mij maar bij een vak te bepalen. Een ding is zeker. Wordt het examen in dat vak streng afgenomen, eischt men wiskundige bewijzen, dan is het te veel gevergd van den officier van gezondheid, die in nog twintig andere vakken moet geëxamineerd worden; verlangt men dat niet, gaat men niet veel verder dan de eischen voor het eerste officiers-examen, en bepaalt de eischen tot beschrijvingen en het opzeggen van wetten, zonder eenig bewijs aan te voeren tot staving, dan heeft zulk een examen niet de minste waarde en geen nut hoegenaamd.

Wilt gij weten, op welke wijze op den officier van gezondheid moreel wordt gewerkt? Het examen is een magtige hefboom van ongeoorloofden dwang. Het staat daar als de onverbiddelijke regtbank der inquisitie, die u pijnigt en foltert en u eindelijk à petit feu doodt, onder een schijnbaar regterlijken vorm. Onder dien vorm worden oude regten met voeten getreden. Men is daardoor in staat gesteld tot willekeurige handelingen, tot schreeuwende onregtvaardigheden. Men holt op dien weg steeds voort, en niemand heeft nog getracht het hollend paard tot staan te brengen.

De geneeskundige dienst staat daar als een ongenaakbaar middeleeuwsch kasteel, en gelijk de bewoner van dat kasteel, zich van zijne sterkte bewust, den armen koopman en reiziger van zijn goed beroofde en uitschudde, zoo ook acht men zich dit doende veilig bij de geneeskundige dienst. Het is eene autokratie die op zich zelf staat. En welk autokraat heeft zich ooit

boven de menschelijke hartstogten verheven. Men begaat schreeuwende onregtvaardigheden aan de eene zijde en deelt aan de andere zijde ongehoorde en onbetamelijke gunsten uit, ten koste van den miskenden en van het publiek belang.

Voor het afnemen van het examen bestaat eene kommissie. Zij verandert bijna elk jaar van personeel, en zoo is het natuurlijk, dat konsekwentie in de beoordeeling niet mogelijk is. De kommissie resideert te Batavia en is onder het onmiddelijk opzigt van den chef der geneeskundige dienst. Is het wonder, dat hij influenceert? Is het wonder, dat de ondergeschikte noode in gevoelen verschilt van den magtige? Deed hij het niet, welligt zoude hem hetzelfde lot te beurt vallen, dat iemand uit het gevolg van KAREL V trof, toen hij het gevoelen van den monarch bestreed: „Graaf, wie heeft u om raad gevraagd? Zijt gij wel eens in Amerika ge„weest? Een schoon land, graaf, een el dorado. Ik draag u eene gewig„tige zending op naar die bezitting, als bewijs van mijne hooge gunst".

Hoe is dat te vermijden? Zonder examen toch kunnen wij mijns inziens niet best. Kontrole kan moeijelijk uitgeoefend worden. Men stuit altijd op klippen, en de mensch is dikwijls zoo klein en zwak.

Mij dunkt ééne wijze is maar mogelijk. Men benoeme eene kommissie uit bekwame onafhankelijke hoofd-officieren van de geneeskundige dienst.

De onafhankelijkheid moet verzekerd worden door ruime betaling en door staking van promotie. Men zoude de leden der kommissie rang kunnen doen houden onmiddelijk onder den chef.

Gepensionneerde hoofd-officieren van erkende bekwaamheden zouden bij voorkeur voor die kommissie geschikt zijn.

Hebt gij nu nog lust, beste vriend, om uwen broeder tot eene zoodanige loopbaan aan te sporen? En nu heb ik geëindigd. Ik heb de pen opgevat, dewijl de maat vol is en overloopt, omdat de wijn water is geworden. Ik had dikwijls gehoopt, dat een ander, meer gewoon met de pen om te gaan en eene betere taal sprekende dan ik, de groote gebreken bij de geneeskundige dienst zoude aantoonen. Nog wachtte ik steeds op betere tijden, maar te vergeefs. Ik heb eindelijk het ijs gebroken, ik heb de taak aanvaard, om die talrijke fouten en verkeerdheden aan te wijzen en voor mijn goed regt op te komen.

Ik heb geëindigd, maar toch kan ik dezen brief niet sluiten, zonder een beroep te doen op mijne ambtgenooten van de geneeskundige dienst. Ik vraag hun, hebben zij niet menigmaal gemord over geleden onregt, niet in het geheim, maar zelfs in het openbaar? Ik vraag aan mijne kameraden van andere wapens, of zij dat morren niet dikwijls gehoord hebben en billijk hebben gevonden? Ik vraag aan alle ambtenaren en burgers, of zij niet dikwijls in de gelegenheid waren, om de miskenning, die wij te verduren hadden, tastbaar te voelen?

En als nu aan die allen de vraag wordt voorgelegd, zullen zij dan de waarheid, de naakte waarheid zeggen? Zullen zij mij dan niet alleen laten?

Zullen zij door hun stilzwijgen maken, dat mijne woorden als leugenachtig en bezijden de waarheid beschouwd worden? Zal de publieke opinie, die een jaar geleden voor gekrenkte eer heeft gesympathiseerd, nu aan ons, miskenden en mishandelden, ontvallen?

Publiceer dezen brief, mijn vriend! in het een of ander maandwerk in Nederland, liefst in het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië.* 't Is goed, dat het vaderland in de gelegenheid worde gesteld te vernemen, hoe het hier bij de geneeskundige dienst toegaat. Men moge gerustelijk gelooven, dat het waarheid is, gelijk het waarheid was van zooveel andere zaken, die de menschen in Nederland in den beginne ongelooflijk toeschenen.

Maar plaats dezen brief naamloos. Vraagt gij nog, waarom ik alleen onder een pseudoniem durf schrijven? Wilt gij dan hebben, dat ik mij als lokaas werp in den muil van den tijger, tot verzadiging van den honger? Anderen hebben regten op mij, billijke regten. Ik ben geen meester over mijn leven; ik mag mij dus niet blootstellen.

MARNIX.

De redaktie van het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* aarzelt geen oogenblik, dit stuk op te nemen, zonder dat zij zich voor *alle* beschouwingen daarin voorkomende verantwoordelijk stelt. Zij doet dat nimmer en in geen geval, wanneer zij opstellen van anderen plaatst; zij geeft daardoor alleen te kennen, dat zij het onderwerp belangrijk genoeg vindt en de wijze waarop het behandeld werd zóó voldoende, dat zij aan het artikel eene plaats inruimt. Maar gaarne verklaart zij, dat zij met dezen „open brief" verder gaat, en de algemeene strekking daarvan goedkeurt. Zij houdt er zich van overtuigd, dat het feitelijke van het opstel geheel op waarheid gegrond is, en wil zich het genoegen niet ontzeggen, nog eenige bijdragen te laten volgen, die tot bevestiging van hetgeen de schrijver mededeelt kunnen dienen.

Hoe verregaande onregtvaardig en willekeurig het met promotiën en examina gaat, blijkt onder anderen uit de gedrukte officiële *Verslagen van de geneeskundige dienst* van 18⁴⁶/₄₇. En toch deden de belanghebbenden niets, om hunne belangen en hun goed regt te verdedigen. Zij onderwierpen zich als lammeren zonder ooit eene klagt te laten hooren. Let maar eens op de volgende voorbeelden.

De officieren van gezondheid worden opgeleid en verbinden zich uitsluitend en alleen voor de militaire en geneeskundige dienst, en zijn dus niet verpligt zonder toelage civiele gevangenen, kettinggangers, prostituées, de kranken onder de inlandsche bevolking enz. gratis te behandelen. Zij doen het uit menschlievendheid, zonder ooit een eisch tot schadevergoeding voor tijdverlies en dienstbetoon in te dienen. Dit is sedert dertig jaren op die wijze gebleven. Eindelijk ging men nog verder, en meende men, dat zij ook geen schadeloosstelling behoefden te ontvangen voor transportmiddelen en verblijfkosten voor die diensten. De toenmalige chef der geneeskundige dienst verzette zich met kracht en nadruk tegen zulk een schreeuwend

onregt, waarbij men, behalve arbeid zonder loon, nog uitgaven vorderde van belang. Hij waarschuwde, dat men zich moest voorbereiden op klagten en tegenstand van de geneesheeren, die niet meer gewillig in die diensten zouden voorzien, waartoe zij uit den aard der zaak niet verpligt waren. Toch delfde de chef der geneeskundige dienst het onderspit. Men weigerde reiskosten voor de genoemde diensten binnen de 12 palen in raijon (dat is dus 64 palen) van de woonplaats, op grond dat de officier van gezondheid fourage heeft voor paarden ten behoeve van zijne *militaire* dienst! De chef van de geneeskundige dienst had zich echter vergist in de uitwerking, die deze beschi king op de officieren van gezondheid zou hebben. Zij onderwierpen zich; zij beklaagden zich niet; zij gehoorzaamden en getroostten zich de nieuwe ontbering.

Er moest ergens een vroedmeester wezen. Zij, die in dit vak examen hebben afgelegd, hebben eene afzonderlijke kostbare studie moeten maken. Er waren in 't geheele korps slechts drie, die in die kategorie vielen. De chef van de geneeskundige dienst betoogde de billijkheid en noodzakelijkheid, om hem, die er voor bestemd werd, voor die *buitengewone civiele* dienst eene toelage te geven. De Gouverneur-Generaal wees de voordragt van de hand en zond een officier van gezondheid tevens als vroedmeester naar de plaats, die er behoefte aan had. De goede man gehoorzaamde en klaagde niet.

Een officier van gezondheid wordt opgeroepen, om het examen voor hoogeren rang te doen. Hij gaat op reis. Samarang passerende (in 1849) wordt hij *aangehouden*, en naar eene residentie gezonden, waar eene koortsepidemie was uitgebroken onder de bevolking. Hij volgt die bevelen, wijdt zich met ijver aan de lijdenden en wordt zelf krank, door vermoeijenis en ontbeering, in de regen-moeson trekkende over bergen en door ravijnen en rivieren, dag en nacht. Hij moet naar het hospitaal getransporteerd worden, blijft tien maanden daar liggen, kan niet herstellen en moet de kostbare reis naar Europa ondernemen. Hij komt, drie jaren nadat hij 't eerst was opgeroepen voor 't examen, dat hem toen bevordering zou bezorgd hebben, terug, legt een meer dan voldoend examen af — en komt dus drie jaren te laat tot bevordering. De chef der geneeskundige dienst betoogde de billijkheid 1°. van rappel van avancement en 2°. van schadeloosstelling, bestaande in drie jaren verschil van traktement voor den hoogeren rang. Maar het Militaire Departement en het Gouvernement wijzen dit voorstel af. — en het slagtoffer onderwerpt zich geduldig, zonder te klagen.

Ziedaar feiten, die in 't oog springen en de algemeene strekking van den „open brief" bevestigen. Moge dit opstel eene gewenschte uitkomst hebben! Indien de officieren van gezondheid den moed hebben, niet meer in stilte te lijden, maar openlijk voor hunne belangen te strijden, dan zal er verbetering komen in hun lot.

Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde.

Over de weeskamers en het kollegie van boedelmeesteren te Batavia. — Akademisch proefschrift door A. A. BUIJSKES, 11 Januarij 1861. Leyden 1861.

Met een welkomsgroet namen wij dit proefschrift ter hand. 't Is een nieuw bewijs, dat men aan onze hoogeschoolen thans meer en meer de aandacht wijdt aan onze koloniën. Ieder blijk van belangstelling in die onschatbare bezittingen wordt door ons als eene aanwinst beschouwd, die én voor het vaderland én voor Indië gunstig zal werken. Immers hoe uiteenloopend ook de denkbeelden mogen zijn, toch zal, hoe meer men zijnen blik naar die landen rigt, het des te beter uitkomen, wat gewenscht, wat nuttig, wat gevaarlijk, wat verwerpelijk is. Wij beschouwen dit streven aan onze universiteiten naar nadere kennismaking met onze overzeesche bezittingen, met hare instellingen en wettelijke verordeningen, als eene vrucht van den in den laatsten tijd uit zijne sluimering zoo krachtdadig opgewekten algemeenen geest van onderzoek naar den toestand dier gewesten, van wier behoud en van wier bloei de toekomst van Nederland, zoo niet geheel, dan toch grootendeels, afhangt. Moge het voorbeeld van den heer BUIJSKES onder onze studerende jongelingschap vele navolgers vinden.

Het proefschrift bevat, na de geschiedenis van de wording der weeskamers en van het kollegie van boedelmeesteren te Batavia, eene beschrijving der verschillende, omtrent die instellingen bestaan hebbende en nog bestaande, bepalingen en der daartoe betrekkelijke voorschriften van het burgerlijk wetboek en van het wetboek van koophandel. Het zal dus tot een leidraad kunnen strekken voor allen, die deze kollegiën van nabij wenschen te leeren kennen, of, door belang gedreven, hunne regten en verpligtingen zelf verlangen na te gaan.

Het kan niet op den weg liggen van een verslaggever, om de stellingen van een in het openbaar verdedigd akademisch proefschrift te beoordeelen. Daarvoor is een ander strijdperk geopend geweest; en daarvoor moet eene andere gelegenheid worden gekozen. Het bespreken van het onderwerp alleen is, naar onze meening, thans toegelaten en dezen weg wenschen wij te bewandelen.

Ten regte betoogt de heer BUIJSKES het nut der weeskamers en van het kollegie van boedelmeesteren. Niemand kan met grond ontkennen, dat zij behooren tot die Gouvernements-instelllingen, waarvan de partikulieren het meest regtstreeksch voordeel genieten, en die voor erflaters de grootst mogelijke zekerheid geven, dat hunne minderjarige of niet aanwezige erf-

genamen in het bezit zullen komen van hun erfdeel, en tijdens de minderjarigheid daarvan goede intressen zullen genieten (6 pCt.).

Mogt het waar zijn, dat vroeger soms onwettige eischen van wees- en boedelkamers uitgegaan zijn uit geldelijk belang, toen de ambtenaren nog aandeel hadden in de inkomsten; na het afschaffen hiervan gelooven wij niet, dat men met grond daarover heeft kunnen klagen. Poging om zich te verrijken kon althans daartoe geen drijfveer meer zijn, daar *alle* inkomsten der wees en boedelkamers tot een fonds vereenigd worden, dat in de eerste plaats strekt tot waarborg voor het beheer der bezittingen van minderjarige, niet aanwezige of niet vertegenwoordigde erfgenamen; vervolgens, om daaruit voortdurend aan de belanghebbenden op de geadministreerde gelden vaste intressen toe te kennen, al blijft ook een gedeelte van het geld renteloos in de kas liggen; en eindelijk tot bestrijding, voor zoo veel mogelijk, der kosten van bureaux, bergplaatsen, traktementen en andere noodzakelijke behoeften. Dat fonds is thans zoo aanzienlijk, dat 's lands kas niets bijdraagt tot instandhouding dier nuttige kollegiën, terwijl de ambtenaren niets genieten boven hunne vaste bezoldiging.

Het kapitaal der wees en boedelkamers bestaat, volgens de wijze van administratie, uit alle gelden, die óf het *eigendom* dier kollegiën óf slechts *in haar beheer* zijn, en uit de eigendommen die, boven en behalve het geld, in 't bezit zijn dier kollegiën. De personen, wier bezittingen door haar beheerd worden, beschouwt men als krediteuren, op wier kapitaal, voor zooveel het in geld beheerd wordt, eene vaste intrest (6 pCt.) wordt te goed gedaan, terwijl de inkomsten van vaste goederen, effekten of op naam der regthebbenden uitgezette gelden (dat alleen kan hebben plaats gehad vóór dat de wees of de boedelkamer het beheer aanvaardde) tot het juiste bedrag op die rekening worden ingenomen.

Zeldzaam gebeurt het, dat een belangrijk bedrag in kontanten onuitgezet is, en zoo wordt het duidelijk, dat ook het eigen fonds der kollegiën vruchten afwerpt en aangroeit, en het daarom mogelijk is, om de ambtenaren zoo noodig te vermeerderen en beter te bezoldigen, zonder dat degenen, wier gelden beheerd worden, noch het batig saldo, er iets onder lijden. Reeds lang had men hieraan voor het kollegie van boedelmeesteren moeten denken, welks werkkring, zoo als de heer BUIJSKES te regt opmerkt, veel ruimer en belangrijker is, dan die der weeskamers. Dit kollegie wordt echter door de regering als een stiefkind behandeld.

Hoewel het genoeg blijkt, dat wij het bestaan van wees- en boedelkamers in Indië goed achten, willen wij daarom niet geacht worden, de tegenwoordige zamenstelling en werkkring onvoorwaardelijk goed te keuren. Breedvoerig onze meening hierover te zeggen, zou ons te ver voeren. Wij wenschen dus slechts ter loops op eenige punten de aandacht te vestigen.

In het algemeen bestaat het personeel der weeskamers en van het kollegie van boedelmeesteren, met uitzondering doorgaans der sekretarissen, uit oude ambtenaren of de zoodanigen, die men elders gaarne wenscht te missen. Men beschouwt die kollegiën als een soort van retraite of aktief-pen-

sioen, als wij 't zoo noemen mogen, voor mannen braaf en eerlijk, doch van wie het niet meer gevergd kan worden, dat zij zich nog zullen toeleggen op de kennis van datgene, wat tot een juist begrip van hunnen werkkring behoort. En dit is toch, met het oog op de vele wettelijke bepalingen, welke dien werkkring betreffen, allernoodzakelijkst. Dat is de oorzaak, waarom het nog veeltijds gaat naar den ouden sleur of routine of volgens „antecedenten", zoo als de geijkte term is. Men ziet dan ook dikwijls handelen en eischen doen, zonder dat juist zoo naauw op de wet gelet wordt. De weeskamer maakt, bij voorbeeld, in het geval dat zij tijdelijk de voogdij uitoefent, een onderhandschen inventaris op, waardoor niet juist in den geest van art. 386 Burgerlijk Wetb. gehandeld en de waarborg, in het 7e lid van art. 675 van het reglement op de burgerlijke regtsvordering gegeven, gemist wordt. Zij vordert *altijd* scheiding en deeling, al is dit ook tegen het belang der deelgenooten, ja men mag zeggen, al is het ook onmogelijk. Maar om dit toch mogelijk te maken, ten einde althans voor den schijn hare zienswijze te volgen, keurt zij de ontwerpen goed waarin geen schijn van deeling of scheiding aanwezig is, maar waarbij, na eene aantooning van baten en lasten, een der deelgenooten zoo wel aktief als passief verkrijgt, en daarentegen aan de andere deelgenooten door hem hun aandeel in geld, uit eigen fondsen, wordt uitgekeerd, iets dat volkomen met een, bij de wet verboden, onderhandsche verkoop gelijk staat. Men vrage maar eens aan de ontvangers der registratieregten, hoe zij die regten op zulk eene scheiding zouden berekenen. Men ziet de weeskamer zonder eenige autorisatie des regters vaste goederen publiek verkoopen, die tot nalatenschappen behooren, waarvan zij alleen, ten gevolge van het nog niet aanwezig zijn der erfgenamen, het beheer had, zoo als, een jaar of vier geleden, nog te Batavia heeft plaats gehad, met de nalatenschap van zeker heer G. . . . N.

Maar wij zullen het hier bij laten, voor zoo veel het de handelingen der weeskamer betreft, en nog een paar wetsbepalingen bespreken, die naar ons inziens niet in het belang zijn der minderjarigen.

In stede van aan voogden het beheer der goederen hunner pupillen over te laten, tegen personelen borgtogt, ware het voor Indië raadzamer geweest, om het beheer van de roerende bezittingen, met uitzondering van op naam staande effecten, niet aan benoemde voogden te laten, altoos met uitzondering voor vader of moeder, maar dit in het algemeen aan de weeskamers op te dragen, met verpligting om ook aan haar over te geven het overschot der inkomsten der jaarlijksche rekening van den voogd over hetgeen aan hem in beheer is gebleven; alzoo: voor *benoemde* voogden óf hypothecaire of andere materieele zekerheid óf overbrenging van de roerende, voor vervreemding of vertering vatbare bezittingen.

Borgtogten toch leveren in het algemeen weinig zekerheid op, althans niet genoeg, om met volle gerustheid der minderjarigen bezittingen te wagen. De gegoedheid van borgen is moeijelijk juist te beoordeelen en eene weigering is ongemotiveerd dikwijls nadeelig voor het krediet van den geweigerden borg,

of althans grievend. Nog moeijelijker zal het zijn, om te beoordeelen, of de borg voortdurend dezelfde gegoedheid behoudt en of zijn fortuin niet terug gaat.

Doch de *noodzakelijkheid*, om de bedoelde overbrenging ter weeskamer verpligtend te maken, is dunkt mij vooral niet meer te betwisten, nu bij regterlijke uitspraken is beslist, dat de weeskamer als toeziende voogdesse, na eenmaal een borgtogt goedgekeurd of eene hypothekaire inschrijving genomen te hebben, geen hooger borgtogt of nieuwe inschrijving vorderen kan, wanneer gedurende de voogdijschap de bezittingen der minderjarigen aanmerkelijk toenemen, buiten verhouding zelfs tot hetgeen, toen de eerste borgtogt gesteld of de eerste inschrijving genomen werd, berekend kon worden dat zij ooit zouden verkrijgen. Zoo deze uitspraken juist zijn, dan springt het in het oog, hoe slecht de roerende bezittingen der minderjarigen door eene borgtogt, ja zelfs door eene hypothekaire inschrijving, verzekerd zijn. In het algemeen toch regelt het bedrag, waarvoor inschrijving genomen of borgtogt gevorderd wordt, zich naar hetgeen de voogd op dat oogenblik, behalve aan onroerende zaken en op naam staande effekten, in beheer krijgt. Elke andere basis zou ook geheel willekeurig zijn, want wie kan vooruit berekenen, wat welligt een minderjarige nog in de toekomst zal verkrijgen? En wat anders dan de tegenwoordige bezittingen kan ten grondslag liggen aan de beslissing des regters, wanneer hij, volgens artt. 335, 336 en 337 b. w. b., uitspraak moet doen in het verschil, tusschen de weeskamer en den voogd, over de hoegrootheid van het bedrag van den borgtogt of de hypothekaire inschrijving. Voor hypothekaire inschrijvingen *moet* het bedrag, tot zekerheid waarvoor ze strekken, *bepaald* zijn; en borgtogten zijn in den regel ook voor bepaalde sommen, daar niemand zich gemakkelijk onbepaald verbinden zal, en wanneer dit geschiedt het weinig pleit voor de soliditeit der zich verbindenden. Dat de wet dit ook zoo begrijpt blijkt genoeg uit boven aangehaalde artikelen.

Ook zijn borgtogten groote bezwaren; dikwijls kan men moeijelijk het verzoek, om borg te blijven, weigeren; en de erven, die van het bestaan eener zoodanige verbindtenis meestal niets weten, loopen gevaar niet alleen hunne geheele erfenis, maar hunne eigen bezittingen te verliezen, daar de verbindtenis van den overledene door hunne aanvaarding der erfenis op hen is overgegaan.

Het voordeel, dat de minderjarigen, bij eene dadelijke in beheerneming door de weeskamer, zouden genieten, bestaat in het *dadelijk* genot van zes percent interest, een rentecijfer dat thans zeldzaam hooger te bedingen is, wanneer de voogd niet spekuleert of waagt, maar volgens de wet de gelden uitleent; terwijl de interessen bij de weeskamer steeds voortloopen, en nimmer het geval zich kan voordoen, dat het kapitaal renteloos ligt, of dat de voogd van de bepaling van art. 391 burgwb. misbruik maakt. De weeskamer zou tevens verpligt moeten zijn, om de overschietende inkomsten dadelijk te kapitaliseren.

De thans in de wet voorkomende bepaling, dat, bij gebreke van het stellen van borgtogt en van genoegzame vaste eigendommen, het beheer den voogd ontnomen en aan de weeskamer opgedragen wordt, zou in sommige

gevallen tot het bereiken der door ons betoogde wenschelijkheid kunnen leiden; doch dan had hetgeen verder in art. 338 geschreven staat achterwege moeten blijven, of beperkt moeten worden tot hypothekaire zekerheid, en daarentegen moeten bepaald zijn, dat de voogd in dit geval geen aanspraak heeft op de belooning voor overname van kapitalen; of wel, dat de weeskamer, bij die overname uit handen van den voogd, geen salaris mag berekenen, en dat, bij weder overname door den voogd, alle kosten daarop vallende voor zijne eigen rekening blijven.

Nu kan die overgave en nadere wederovername zeer nadeelig zijn voor den minderjarigen. Op zijne rekening komen niet alleen alle kosten en salaris, maar ook zijne inkomsten kunnen er belangrijk door verminderen, bij voorbeeld: de weeskamer toont, bij hare rekening, aan, dat zij eene som van *f* 100/m. in kontanten voor den pupil in beheer heeft en keert dit bedrag aan den voogd uit; doch deze laat, of althans wendt voor, dat ze met het oog op art. 391 burg. wetb., voor den minderjarige renteloos liggen. Deze berokkent alzoo eene schade van *f* 5,500 aan intrest. En dit renteloos liggen kan zich, bij ontrouwe of onverschillige voogden, zeer dikwijls herhalen door aflossing van uitgezette gelden.

Het tarief der weeskamers mogt ook wel eens herzien worden, opdat het duidelijk bleek, dat het de bedoeling, bij het vaststellen van een vast uit te keeren rentebedrag, nimmer kan geweest zijn, dat daarvan eerst nog 3 pCt. als belooning wordt afgetrokken.

Eindelijk is voor de weeskamers een te zware last, en voor den handel eene voortdurende reden tot bittere en luide klagten, de bepaling: dat de weeskamer is de curatrice van alle failliete en der daarna insolvent verklaarde boedels. Eene goede en wenschelijke spoedige vereffening wordt hierdoor zeer belemmerd. Daarom sluit de handel thans dikwijls liever een zeer schadelijk akkoord, ten einde de faillietverklaring te voorkomen, of om daarna het verder beheer aan de weeskamer te onttrekken of het te doen ophouden. Menig ontrouw handelaar ontkomt hierdoor aan den arm der geregtigheid en steunt hierop, om zich te verrijken, door zijne krediteuren te bedreigen met eene overgave aan de weeskamer. Wij durven voor zeker stellen, dat, wanneer de wet op dit punt veranderd werd, aan den solieden handel een groote dienst zou bewezen worden, en er geen eerlijk koopman in Indië zou zijn, die dit niet zou toejuichen. Op den bijval van alle Chinesche handelaren zouden wij niet zoo bepaald rekenen, en dit om goede redenen, die juist opposiet zijn aan die van den Europeschen eerlijken koopman.

Omtrent het kollegie van boedelmeesteren valt minder aan te merken. Met een goed Europeesch personeel, in getal en traktement minstens gelijk staande met dat der Bataviasche weeskamer, en eenige door den tijd noodzakelijk geworden wijzigingen van ondergeschikte bepalingen, zal dit kollegie steeds een der nuttigste en noodzakelijkste instellingen blijven, waarmede de regering hare niet-kristen onderdanen kon begunstigen.

S' HAGE,
6 Februarij 1861.

K.

Varia.

Het volgende, dat in de jaarboeken van Nederlandsch Indië met roode inkt mag geboekt worden, noemen wij kurieus, omdat wij de wezenlijke benaming liever niet ter neêr schrijven en in geen beschouwingen wenschen te treden, voor als nog.

Radhen Toemenggoeng A. P., eigenaar van het vrije land K., en twee andere personen bij Brebes, in Tagal, hebben in der tijd een kontrakt gesloten met de heeren V. D. B. en M. Indien men ons wel ingelicht heeft, en wij meenen dit te mogen vertrouwen, dan zou van den kant der Hooge Regering door personen, die goed bekend zijn, den Radhen zijn ingeblazen, dat hij niet wel had gehandeld dat kontrakt aan te gaan. Toen de dag der in werking treding van het kontrakt genaderd was, begaf zich de heer V. D. B. naar het door hem en zijn kompagnon M. gehuurde land, ten einde het woonhuis, dat behoorlijk van meubelen en paarden reeds was voorzien, te betrekken.

Naauwelijks was de heer V. D. B. zijne woning binnengetreden of hij vernam, dat de Radhen Toemenggoeng P. aan de hoofden en bewoners van het bewuste land de strengste bevelen had gegeven, om geen van de bevelen der heeren huurders op te volgen of noch hen in eenig opzigt te gehoorzamen. Er werd dan ook spoedig bevonden, dat men geheel magteloos was, De heer V. D. B. begaf zich derhalve naar Tagal, ten einde tegen de handelingen van den regent te doen protesteren bij de bevoegde autoriteit en den Radhen te sommeren tot de intrekking der gegeven bevelen, om aldus in het rustig bezit van het hem in huur afgestane land te geraken.

Tijdens de afwezigheid van den heer V. D. B. gaf de Radhen aan de politie van het distrikt Losarie last, tot het verwijderen van meubels en paarden uit de woning van de heeren V. D. B. en M., wat bijna als in een tooverslag geschiedde, als om te bewijzen dat, waar de magt bestaat, veel kon gedaan worden. Bijgestaan door koelis maakte de politie het huis letterlijk ledig, en paarden en meubelen werden tot op een afstand van 16 palen (ruim 5 uren) vervoerd, om er zonder oppassing of beschutting aan regen, wind en brandende zon te blijven blootgesteld. De paarden verdwenen — de meubelen gingen verloren. Ingevolge de eischen der wet werd door den heer V. D. B. protest van het voorgevallene aan den resident van Tagal beteekend. Hoewel beide compagnons in geen ander verzet kwamen, en ook, om de belangen van anderen, welke op het spel stonden, te redden, eene schikking tot stand trachtten te brengen, was alle moeite te vergeefs.

Noch de heer V. D. B., noch de heer M geweld met geweld willende

keeren, sloegen nu den waren weg in, door het indienen van een rekest aan den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië, in welk rekest het voorgevallene breedvoerig werd uiteengezet. Uit de daarbij gevoegde dokumenten blijkt, dat den Radhen door hen *f* 10,000 was voorgeschoten. Al wat door de rekestranten werd verlangd was: magtiging om den Radhen voor den bevoegden regter te roepen, ten einde hem aldus tot de naleving der aangegane verbindtenissen te noodzaken. De Gouverneur-Generaal, in zijne alwijsheid gebruik makende van het hem gegunde regt, besloot den gordiaanschen knoop door te hakken, door het verzoekschrift van de hand te wijzen, zonder eenige reden bij die afwijzing aan te stippen en . . . . . . den huurders was dus ook de weg van regten afgesneden. Er werd echter door hen ondersteld, dat de regering den Radhen had doen aanschrijven, dat de huurders in het rustig bezit van het land moesten blijven en door haar geen verder verzet zou worden geduld, — een notariële acte, *in Naam des Konings* opgemaakt, zou toch, zoo was hunne overtuiging, niet geheel krachteloos zijn. Zij begaven zich derhalve, van reispassen voorzien, naar hun land terug.

Nog in den nacht van hunne aankomst, te ongeveer *twee* ure, toen de heer V. D. B. en M. kalm rustten, ontvingen zij een bezoek van den resident van Tagal, vergezeld van zijn sekretaris en den Radhen P. Met de volgende zeer heusche vragen werden zij door den resident als in éénen adem begroet:

— „Wat komt gij hier doen, mijne heeren? — Waarom adresseert gij u niet bij den kompetenten regter? — Het huur-kontrakt is immers verbroken, mijne heeren? — En gij, Radhen wat wilt gij?

En het antwoord vad den Radhen was:

— „Ik wil dat die heeren, zoo spoedig mogelijk vertrekken.

— „Gij hebt gehoord, mijne heeren, hernam de resident.

— „Ik versta geen Maleisch, antwoordde de heer M.

— „Welnu, hervatte de resident, de heer V. D. B. verstaat zulks . . . ik appointeer u morgen te 5 ure ten mijnent (een fraai appointement, waar geen paarden of vervoermiddelen beide heeren te dienst stonden). En na het plegtstatig — „gij hebt het gehoord" — verdween de resident met zijn nachtelijk gezelschap.

Tot nog toe weten beide heeren niet wat deze nachtelijke vertooning heeft moeten uitwerken, of waarom de resident, voor zulk een heusch bezoek, 23 palen, ruim 8 uren ver, zich van de hoofdplaats noodig had te verwijderen.

Twee dagen daarna kwamen ongeveer 30 politie-agenten met stokken, lange vorken en krissen gewapend, te ongeveer 9 ure in den morgen, de woning van de heeren V. D. B. en M. binnensluipen. De aanvoerder begaf zich regelregt naar den heer V. D. B. en vroeg hem op brutalen toon:

— „Wilt gij het land dadelijk verlaten?

— „Wie zijt gij", vroeg de heer V. D. B. natuurlijkerwijs.

— „Ik ben de schrijver van de kampong.

— „Neen, ik verlaat het land niet", antwoordde nu de heer V. D. B.

Op een gegeven teeken werden toen beide heeren respektivelijk door een twaalftal inlanders aangegrepen bij keel, borst en armen. Den heer V. D. B. werd een strop om den hals geworpen en den heer M. zoo bij zekere plaats, welke wij kieschheidshalve niet noemen, gevat, dat hij bijna bewusteloos van pijn was neêrgevallen. Leden zij nu reeds, — hun lijden zou eerst beginnen. De heer M., alleen in broek en hemd gekleed, de heer V. D. B. zonder eenig hoofddeksel, moesten alsnu, aan de brandende zon blootgesteld, op marsch; of juister, zij werden over een afstand van 6 palen voortgesleept, voortgestompt, voortgeduwd en steeds stevig vastgehouden, onder het geschreeuw der gewapende inlanders: *Madjoe! Madjoe!* vooruit! gaauw!

Aan den grooten weg gekomen, zagen zij een open karretje, waarmede gevangenen worden vervoerd, dat nu voor hen gereed stond — en het was hoog tijd want zij waren bijkans bezweken. Door een groot aantal gewapende inlanders omsingeld, werden zij 9 palen (3 uren) langs den grooten weg getransporteerd, om eindelijk bij een inlandsch wachthuisje afgezet te worden en te hooren:

— „Thans zijt gij vrij; gij kunt gaan om de Oost of om de West, zóó als gij verkiest".

Dáár stonden nu beide ongelukkigen, zonder geld of goed, — doch zij konden het karretje op *krediet* huren, om daarmede naar de hoofdplaats Tagal, nog een afstand van tien palen (± 3½ uur), te rijden! Zonder in de gelegenheid te zijn van iets te nuttigen, kwamen zij eindelijk, 's avonds te elf ure, ter hoofdplaats in een zeer deerniswaardigen toestand. — Hier was een scherp kontrast, — het Hollandsch hart klopte er van verontwaardiging over het geledene, — en wat in den afgeloopen dag was geleden, werd nu met echt oud-hollandsche gastvrijheid door logementhouders, gezagvoerders van schepen en anderen, zooveel doenlijk, gelenigd.

Van het voorgevallene werd ten spoedigste door den sekretaris der residentie Tagal procesverbaal opgemaakt, en dit den resident voorgelezen:

— „Ik heb het gehoord", was het lakoniek antwoord.

Duizenden van inlanders waren op het land als te zamen gestroomd en stonden in rijen langs den weg aan beide kanten geschaard, om het voor hen vreemde en wreede bedrijf te aanschouwen. De heer V. D. B. vooral was allen bekend als weldoener, door de welvaart, welke hij in Brebes, tengevolge van aanbouw van fabriek en rijstpelmolens, had doen ontstaan. Nimmer werd over hem of den heer M. als knevelaars of om mishandeling geklaagd, en wij durven gerust een ieder oproepen om iets, dat tegen hun gedrag tegenover den inlander zou kunnen getuigen, aan te voeren.

Hierboven reeds zeiden wij, dat wij ons aan elke beschouwing zouden onthouden, in weêrwil van de vermoedens, welke wij koesteren. Toch moeten wij, ook zonder de minste insinuatie, als onzen wensch uiten, dat de naar onze beschouwing ondermijnende hand van het europeesch gezag zijne billijke straf te beurt valle. (*Neutraal.*)

Om de verhouding van den Minister van Koloniën tot den Gouverneur-Generaal te karakteriseren, of liever, om 't voor ieder duidelijk te maken, hoezeer men den Opperlandvoogd, die over millioenen moet regeren, en die op het lot van vorsten en volkeren eenen overwegenden invloed uitoefent, heeft verlaagd tot een automaat, ter beschikking van den Minister op het Plein, is het volgende feit eene zeer aardige bijdrage.

Nu ongeveer anderhalf jaar geleden ontving de tegenwoordige Gouverneur-Generaal eene aanschrijvng van den Minister van Koloniën, waarin hem te kennen werd gegeven, dat hij zijn ontslag behoorde te vragen.

De heer PAHUD haastte zich aan dit verlangen te voldoen en verzocht zijn ontslag.

Maar de Minister, die zich intusschen ijverig met het zoeken van eenen opvolger van den heer PAHUD bezig hield, zocht ongelukkig daar waar ze niet te vinden zijn, en vond dus geenen nieuwen Gouverneur-Generaal.

Daarom schreef hij naar Indië, dat de Gouverneur-Generaal wèl zou doen, indien hij het verzoek om ontslag maar weêr introk; en de heer PAHUD aarzelde geen oogenblik, om ook aan dit verlangen van den grooten heer op het Plein gevolg te geven.

Wij zullen bij dit verhaal geene enkele opmerking voegen. Ieder, die het leest, zal ongetwijfeld denzelfden indruk ontvangen, als bij ons is te weeg gebragt, toen wij het hoorden.

Dat de opium een verderf is voor de ongelukkige volkeren, die aan 't gebruik van dat heulsap zijn overgegeven, durft niemand meer tegenspreken. Dat de millioenen, die het Gouvernements-amfioen-monopolie opbrengt en die jaarlijks vermeerderen, eigenlijk eene schande zijn voor Nederland, kan bezwaarlijk worden tegengesproken. En toch gaat de regering niet alleen voort met deze millioenen te innen, maar neemt de gebruik van dit vergift onder de inboorlingen in omvang toe, naar mate het „batig slot" vermeerdert.

De vorst van Lombok heeft het gebruik van opium in zijn land verboden en handhaaft dat verbod.

Maar het Nederlandsche Gouvernement trekt jaarlijks vele millioenen van de opium, die het aan zijne onderdanen verkoopt.

Naauwelijks heeft eene landstreek het voorregt van onder ons direkt bestuur te komen, of de opium-monopolist staat gereed met zijne opium.

Zoo werd dezer dagen een gedeelte van Boni op Celebes veroverd en aan ons grondgebied toegevoegd. Het landschap Sindjai werd, na den laatsten Boni-oorlog, aan Nederland afgestaan, en onmiddelijk is uitbreiding aan de amfioen-pacht gegeven, door haar ook in dat distrikt in te voeren.

Ziedaar de eerste weldaad, die Sindjai van zijnen nieuwen meester geniet!

Wij vernemen uit eene goede bron, dat de vorige Minister van Koloniën

naar Nederlandsch Indië heeft overgezonden de in Britsch Indië ingevoerde reglementen op de schutterijen, en aan den Gouverneur-Generaal heeft opgedragen, om te onderzoeken, of die ook op Java kunnen worden toegepast. De straffen en boeten, in die reglementen opgenomen, moeten buitengemeen hoog wezen. Als men bij voorbeeld bij eene exercitie niet tegenwoordig is, wordt men bedreigd met eene boete van 150 dollars, tenzij verschoonende omstandigheden hebben bestaan.

De Bataviasche schutterij zal er voorzeker anders uitzien, wanneer zij, door zulke straffen bedreigd, in den wapenhandel geoefend zal worden.

Wij voor ons gelooven, dat verbeteringen en hervormingen kunnen worden ingevoerd, zonder juist in deze aangelegenheid bij onze naburen een lesje te nemen.

Mijnheer de Redakteur! Onlangs kwam hier een resident, die met verlof naar Nederland geweest was, terug. Toen hij, vóór zijn verlof, zich nog in zijne residentie bevond, had hij zeer gunstig geadviseerd vóór den vrijen arbeid, en zijn advies had aan de voorstanders een wapen te meer tegen hunne tegenstanders in handen gegeven. Maar nu liet hij zich, in Nederland gekomen, verschalken, en tot de verklaring verleiden: dat hetgeen hij vrij had genoemd eigenlijk toch niet vrij was.

Nu heeft die goede man, na zijne terugkomst alhier, wat te lijden. Ieder oogenblik moet hij hooren:

— „Mijnheer L. wat is nu eigenlijk uwe meening over vrijen arbeid?"

Of bij eene andere gelegenheid:

— „Mijnheer L. is de vrije arbeid vrij of niet vrij?"

De goede man heeft vrij wat te lijden, en hij heeft het verdiend. Moge het een les zijn voor anderen, waaruit zij leeren, dat vastheid van overtuiging en zelfstandigheid ook in ambtenaren een onmisbaar vereischte is.

N. N.

Wij vernemen met uitstekend veel genoegen, dat heer H. J. LION, onmiddelijk na zijne komst in Nederland, met kracht en voortvarendheid zich de zaak der spoorwegen op Java, en speciaal den aanleg van een spoorweg van Samarang naar de vorstenlanden, heeft aangetrokken.

Hij heeft zich daartoe met den heer W. POOLMAN, oud-president der faktorij van de Nederlandsche Handelmaatschappij te Batavia, in verbinding gesteld, een man, wiens naam aan zoo menige instelling van algemeen nut in Indië is verbonden, en wiens medewerking zoo wel door kennis als vermogen en invloed ook op deze belangrijke onderneming van onschatbare waarde zal zijn.

De Minister van Koloniën moet, naar men ons verhaalt, niet ongenegen zijn, om aan de denkbeelden van den heer LION gevolg te geven, en eene koncessie te verleenen aan partikulieren tot het aanleggen en exploiteren van genoemden spoorweg.

Wij hopen, dat deze zaak tot een gewenscht einde zal gebragt worden. Het beginsel, om door koncessiën ook op Java spoorwegen aan te leggen, is sedert lang het onze. Daarbij moet geen sprake zijn van de koncessie van een *spoorweg-net*, maar van afzonderlijke lijnen, in die streken, maar de toestand der maatschappij, de behoeften van handel en industrie en de aard van het terrein in de eerste plaats dit vervoermiddel noodzakelijk maken.

Dat de lijn van Samarang naar de vorstenlanden hierbij vóór alles in aanmerking komt, behoeft geen betoog. De Gouvernements-produkten, die langs dien weg vervoerd worden, kunnen bijna alléén reeds de exploitatie voeden. Daarbij komt de produktie der partikuliere nijverheid in Soerakarta en Djokjokarta, waarvoor de spoorweg eene levenskwestie is geworden.

Als het stelsel, dat in de Gouvernements-residentiën heerscht, niet wordt gewijzigd, zullen de vorstenlanden, *door een spoorweg met Samarang verbonden*, binnen weinige jaren zulk eene ontwikkeling erlangen, dat de produktie van deze rijken, waar nog inlandsche vorsten aan 't hoofd zijn, beschamend zal wezen voor de Nederlandsche regering.

Bij eene beschikking van den vorigen Minister van Koloniën, is aan de ambtenaren ter Algemeene Sekretarie eene traktements-verhooging toegelegd.

Zonderlinge maatregel! Waarom die verhooging? Omdat de tegenwoordige titularissen van hunne bezoldiging niet konden leven, dewijl de levenswijze te Batavia veel kostbaarder en de levensmiddelen veel duurder zijn geworden? Maar dan rijst de vraag: waarom geen algemeene maatregel? Waarom moeten de ambtenaren ter Algemeene Sekretarie alleen in dat voorregt deelen en zijn al de anderen uitgesloten?

Nu heeft het waarlijk den schijn, alsof de invloed der Algemeene Sekretarie op het zwakke Gouvernement zoo sterk is geweest, dat aan den aandrang geen weerstand is kunnen geboden worden, en men dezen kostbaren maatregel niet in 't publiek belang, maar in 't belang van eenige bevoorregten, genomen heeft.

„Die 't digst bij 't vuur zit, warmt zich het best."

L. K.

Nederland heeft, gedurende twee jaren, bijna aanhoudend geteerd op berigten uit Indië: berigten van gunstige en ongunstige vooruitzigten voor de batige sloten; berigten van mislukte expeditiën, van opstand en moordtoonelen; van militaire zamenzweringen en rebellie; berigten van wanbestuur en stelselloosheid, van gemis aan staatkundig beleid, van daden van willekeur en wandalisme; berigten die eenen toestand verraden, naauwelijks denkbaar in de tweede helft der negentiende eeuw, zelfs voor verwijderde koloniën door allerlei monopoliën en dwangstelsels gedrukt, maar die evenwel verklaarbaar worden, wanneer men let op het gehalte van den man,

wiens persoonlijke hoedanigheden zulk eenen overwegenden invloed op Indische toestanden en gebeurtenissen uitoefenen.

Indië is thans aan de beurt om met elke mail door de berigten uit Nederland vergast te worden: successievelijk berigtte men reeds, dat in het moederland het bestaan van vrijen arbeid op Java dan eens erkend dan weder ontkend werd; men berigtte dat de gouvernements-suikerkultuur, geregeld door den minister, later weer als niet geregeld moest beschouwd worden; dat de minister eene eerste, eene tweede waarschuwing van de Tweede Kamer in den wind sloeg, maar bij de derde struikelde: men berigtte, dat de verwerping van de begrooting van koloniën een' triomf was voor de liberale beginselen; dat de heer CORNETS DE GROOT naast den heer VAN HALL zitting nam; thans berigt men, dat het ministerie zijn hoofd kwijt geraakt en daardoor natuurlijk dood is ..... en dat het niet lang meer zal aanhouden dat eindelijk weer een gouvernement met een helder hoofd en een vrijzinnig hart zal optreden.

Het oogenblik, waarop Indië den heer PAHUD zal verliezen, schijnt te naderen. Men deelt ons mede, dat aan dien onvergelijkelijken man, nog door den vorigen minister van koloniën, een besluit is toegezonden, waarbij hem de bevoegdheid wordt verleend, om den 1sten Junij 1861 zijne betrekking neder te leggen en die, indien dan nog geen opvolger mogt zijn benoemd of aangekomen, des noods over te dragen aan den vice-president van den Raad van Indië.

Zoo zal hij dan eindelijk van het staatstooneel verdwijnen, waar hij bovenal geschitterd heeft als een treffend voorbeeld van de zonderlinge nukken der fortuin.

Welke sporen zal zijn bestuur achterlaten? Wij stellen ons voor die vraag opzettelijk te beantwoorden, als het berigt van zijn aftreden tot ons zal zijn gekomen.

Geschiedkundige aanteekeningen omtrent zuidelijk Borneo.

De inlandsche bronnen der historie van Bandjarmasin loopen niet verder dan tot het midden der XVIII eeuw. Van dien tijd geven Europesche berigten meerdere helderheid. Wij willen alle de vroegere en latere reisverhalen opslaan en aanteekenen 'tgeen ons is bekend geworden. Vooraf echter vinden wij het noodzakelijk, de namen der heerschers te overzien, zooals die in inlandsche geslachtlijsten voorkomen.

Die geslachtlijsten scheiden zich in twee deelen, als, die van den Hindoe-tijd, en die van den invoer der leer van MOHAMMED.

I. *Uit het Hindoe-tijdvak* *).

Soedagar Mangkoeboemi in Kling (Coromandel). XIV eeuw.

1. Empoe Djamatka, of Djitmaka, of Djat Maka, (zoon). (Oedjong tanah). Maharadja di Tjandi, Negara Dipa, (zoon); 1380—1420.
2. Lemboe of Limbong, Mangkoerat; — Raden-Soeria-Nata, (zoon); 1460—70.
3. Maharadja Soeria Gangawangsa, van Negara Dipa, (zoon); 1480—90.
4. Tjarang Lalewan, (zoon); en diens vrouw Poetri Ketoempoe, te Negara Dipa.
5. Saria Kaboeroengan, te Negara-Daha of Bahan, (zoon); (Sekar Soensang).
6. Raden Soekarma, of Soekarame, (zoon); omstreeks 1500, te Negara.
7. Raden Samoedra, (kleinzoon, uit eene dochter); eerste Moh. vorst. 1520.

II. *Mohammedanen.* (*Patih-maseh*, *of Bandjarmasin*).

1. Sulthan Soerian Sjah, of Soeria Angsa, (de genoemde Samoedra); 1500—1540.
2. Sulthan Rachmat-ollah, (zoon); ongeveer 1550.
3. 〃 Hidajat-ollah, (zoon).
4. 〃 Moestakim-billah, (Panembahan Marrhoem); ongeveer 1630.
5. 〃 Sangid-ollah, (zoon); ongeveer 1670.
6. 〃 Achmat Tantahid-ollah, (neef).
7. 〃 Tahmid-ollah, (broeder); begin XVIII eeuw.

---

*) Vergelijk SCHWANER, *Borneo*, I. bl. 43. — V. CAPELLEN, in de *Moniteur des I.*, 1846—47, bl. 164. — S. MULLER, *Reizen*, I. bl. 131. — C. S. W. VAN HOGENDORP, *Overzigt van N. I.*, 567. — VAN DE VELDE, *Tijds. Bat. Gen.* IX deel, bl. 93. Wij volgen inlandsche, oorspronkelijke geslachtlijsten.

8. Sulthan Hamid of Tamdjit-ollah, (broeder).
9. " Mohamad amin-ollah; overleed 1785.
10. " Tagmid-ollah, Panembahan batoe, of ratoe, 1786—1808; (zwager).
11. " Soleiman, 1808—1825; (zoon).
12. " Adam al wasjik billah, 1825—1857; en de sulthan Moeda; † 1852.
13. " Tamdjit-ollah, 1857; tot 25 Junij 1859; geabdiceerd. 1860 het sulthanschap vervallen verklaard.

De Maleische historie doet den stamvader sterven in het jaar der hegira 389. Dit zoude wezen A. D. 999, voorzeker eene schrijffout, of eene opzettelijke opvoering. Een ander Maleisch handschrift moet hebben 789, zijnde A. D. 1387, dat aannemelijker schijnt, te meer, daar die historie melding maakt van zaken en omstandigheden, die ook voorkomen in de historiën der Maleijers van Singapoera, Palembang en Kwedah, — zelfs van Javaansche en Soendasche mythen. (Historie, *Bat. Tijds.* T. L. V. VI. 225 en IX. 93, alsmede, bij vergelijking, *Moniteur des Ind. O. et O.* 1846—47, bl. 164).

Er zouden zeven opvolgende heerschers geregeerd hebben, tot op omtrent 1520, of, sedert 1387, over 133 jaren, minder dan 20 jaren voor ieder; en tot 1785, of over 265 jaren, heerschten negen sulthans, dat meer dan 29 jaren voor ieder geeft.

Voor zoo verre de inheemsche historiën geen bepaalde jaartallen aanduiden, vinden wij die door vergelijking met andere geschiedkundige data van omliggende volken. Daardoor toegelicht, geven wij een tijdrekenkundig overzigt.

1400. Vestiging eener kolonie van Hindoes, te Negara (Tjandi) *).

1470. Gemeenschap met Modjopait op Java. Huwelijks-gezantschap.

1520. Gemeenschap met Demak op Java. Hulpbenden van Java voeren de leer van MOHAMMED in en stellen den eersten Mohammedaanschen sulthan aan. Het land wordt cijnsbaar aan Demak op Java. Stichting van de negeri Bandjarmasin in de benedenlanden.

Onder den 4den sulthan kwamen voor het allereerst Europeanen te Bandjarmasin; dit zal zijn geweest in de tweede helft der XVI eeuw. Bij Portugesche schrijvers vindt men hiervan niets. Bij Hollandsche vindt men de volgende aanteekeningen.

1606. 14 Februarij. FRANS WITTERT, van Bantam naar Borneo om handelsrelatiën uitgezonden, zond zekeren JULIUS, met vijf Europeanen, van Soekadana naar Bandjarmasin, alwaar deze zes personen werden vermoord, en hun schip en lading door den "koning" tot zich werden genomen. Deze moord vond plaats op 30 November 1606, volgens de Engelschen, en dit berigt werd aangebragt met een vaartuig van Grissee, te Bantam, 14 Mei 1607. De Engelschman JOHN SARIS meldt, dat de Hollanders te Bandjarmasin smadelijk van den vorst gesproken, en daardoor zich den

*) SCHWANER geeft op 1380; dit is wat te vroeg; zie boven. Hij gist echter alleen (bl. 51).

dood berokkend hadden. De Hollanders noemen J. W. VERSCHOOR als opperhoofd van Bantam in 1605, die GILLIS MACHIELSE in 1606 naar Bandjarmasin zond, alwaar deze vermoord werd. (VALENTIJN, bl. 144. IV. (III. II.)

Bereids een paar jaren vroeger had een Hollandsch schip, *de Zon*, van de vloot van VAN WARWIJK, Bandjarmasin aangedaan. VAN WARWIJK vertrok van Grissee, den 6den December 1603, met vijf schepen naar Djohor; verviel den 10den Februarij 1604 op de zuidkust van Borneo, en zond van daar, den 25sten Februarij 1604, het schip *de Zon* naar Ternate, met bevel, „*Bengermarssin*" (*Bandjarmasin*) aan te doen, om rijst in te nemen. Hieruit moet men afleiden, dat de Hollanders toen reeds te Bandjarmasin wel bekend waren. (WARWIJK's reisjournaal).

1608. S. BLOMMAARTS wordt van Bantam naar Borneo gezonden, om handelsrelatiën aan te knoopen met Bandjarmasin, enz.; van den uitslag blijkt niets.

1609. Nader schijnt er echter eene overeenkomst tusschen de Hollanders en Bandjarmasin gesloten te zijn; althans JOHN SARIS heeft in zijn dagboek opgeteekend, dat op 21 Mei 1609 een Hollandsche pinas onder zeil ging, van Bantam naar Bandjarmasin, „alsoo er eene alliantie tussen „hen gemaakt was; hun oogmerk was alle kreeken en hoeken te door„snuffelen naar bezoar, te ruilen voor koralen en andere kleinigheden." Deze handel nam echter niet op. — De bezoar-steenen waren destijds zeer gezocht, om de vermeende wonderkrachten. De andere gezochte produkten van Borneo waren diamanten, peper, rotan.

1616. Onder de bezittingen, sterkten en faktorijen der Hollanders, wordt in dezen tijd Bandjarmasin niet gevonden. (APPOLLONIUS SCHOT, 1616). Onder de Engelsche faktorijen of kantoren treft men in dit jaar, bij WALTER PEYTON, ook Bandjarmasin aan. De Hollanders hadden alzoo geene vestiging meer; de Engelschen wel; de Portugezen zeer waarschijnlijk.

1619. Onder den vierden sulthan panembahan MARRHOEM ging er een gezantschap naar Java, en wel omstreeks den tijd der verovering van Toeban door den vorst van Mataram. Dit was in 1619 der gewone, 1539 der Javaansche en 1130 der Mohammedaansche jaartelling. De gezant was RATOE BAGOES, zoon van den derden sulthan, bij eene Borneosche vrouw. Deze RATOE BAGOES werd later de vijfde sulthan.

Panembahan MARRHOEM was de eerste die zijne hofhouding overbragt naar Amontai, noordwaarts aan een zijtak der hoofdrivier, alwaar nog heden geringe overblijfselen daarvan gevonden worden. Hij stichtte ook de plaats Martapoera, en stelde het allereerst een vasal te Kotaringin aan. De eerste vasal was ADJI GRISSEE of ADJI TJENGGAL, van Javaansche afkomst, doch in Passier (Pasir, oostkust Borneo) wonende. Passier was cijnsbaar. Dit viel alzoo voor, omstreeks 1620. Deze eerste vasal van Kotaringin werd getiteld DIPATTI GENDANG. De tweede was diens schoonzoon, pangeran ANTAKESOEMA. (Sadjara, Hikajat Bandjar en Kotaringin).

1620—24. De koning van Makassar, sulthan ALLAOEDIN, gezegd RI-

GAOEKANA; veroverde de Borneosche rijkjes Passier en Koetei, die aan Bandjarmasin cijnsbaar waren. (*Makassaarsche geschiedenis* van VALENTIJN, *Tijdsch. voor N. Ind.* V. I. 435; X. 68; en XVI. I. 229). De hikajat vermeldt, dat eerst door kraing PANTINGALOAN (1638—1654) aan de Boeginezen eenige dorpen in het Passiersche ten verblijf werden aangewezen, met toestemming van panembahan MARRHOEM, en dat de oost-Borneosche cijnsbare rijken van Beroe, Koetei en Passier eerst later van die onderhoorigheid aan Bandjarmasin ontslagen werden.

1635. Te dezer tijd was de hofplaats Martapoera, en waren er te Bandjarmasin Hollandsche en Engelsche kooplieden. Van wege Batavia was er, in 1635, en reeds vroeger, ANTONI SOOP. Uit een brief van de Bataviasche (handels) regering aan den „koning" van Bandjarmasin, van 4 September 1635, alsmede uit de instruktiën voor de krijgsdienaren der kompagnie blijkt, dat er destijds eene vriendschappelijke gemeenschap met Batavia, en vijandschap jegens Mataram op Java bestond; dat Bandjarmasin aanstoot stond te lijden van den kant van Mataram (hetgeen echter op Java zelf uit geene enkele handeling blijkt); voorts, dat er van Bandjarmasin (Martapoera) een gezant of zendeling naar Batavia gezonden werd in 1635, zijnde genaamd KODJAH BABOE, een Gazeratter-moor, getiteld Orangkaja Retna Diratia. Deze zendeling bragt over als geschenk, 13,500 ponden peper, en beloofde namens den vorst van Martapoera: 1o. Dat al de peper, die in het Bandjarmasinsche viel, aan niemand anders zoude worden verkocht, dan aan Nederlanders, zoo lang deze te Martapoera of te Bandjarmasin vaartuigen ter ontvangst gereed zouden hebben; (alzoo het monopolie des peperhandels). 2o. Dat daar de Bataviasche regering — namelijk de kompagnie — vroeger onkosten had gemaakt, om Bandjarmasin tegen Mataram te beschermen (zeker oorlogsonkosten van hulp en bijstand), deze schuldvordering bleef bestaan, als vergelding voor de aanbiedingen van de zijde des vorsten. 3o. Dat de vorst van Bandjarmasin jaarlijks aan de kompagnie zou leveren: peper, voor eene waarde van duizend Spaansche daalders in zilvermunt, en voor drie of vier duizend realen waarde in kleine koperen muntstukken of pitjes, (ook van lood of tin; eene geringe Chinesche munt). 4o. Dat de kompagnie tolvrij mogt vervoeren van Martapoera, 2500 gantans (maten van ongeveer 13½ pond) peper; de voornoemde zendeling had eveneens te Batavia aangebragt 2500 gantans peper, tegen negen Sp. realen de pikol; (16 à 17 cents 't pond). 5o. Voor de peper, die te Martapoera (in het land van Bandjarmasin) werd ingekocht en geleverd, zoude aan den vorst worden voldaan zeven ten honderd. 6o. De Bataviasche regering zoude eenige vaartuigen afzenden naar Passier, op de oostkust van Borneo, om de Makassaren en Javanen te vernielen. 7o. Met aandrang werd den vorst verzocht, om toch aan geene andere natie, wie deze ook zijn mogt, eenige peper te laten verkoopen of uit te voeren, — waarvan vooral zekere radja ITAM werd verdacht, — alles, opdat de vriendschap tusschen Batavia en Martapoera, in spijt van anderen wien zulks leed deed, onverbrekelijk mogt wezen. De Bataviassch

regering zond als geschenk twee stukken ijzeren geschut, met toebehooren en buskruid. (Brief, 4 Sept. 1635; *Delftsch tijdschrift*, III. 263). Het blijkt niet, dat deze beloften tot bepaald akkoord gekomen, en door den vorst geteekend zijn geworden; althans, later klaagde de Bataviasche regering hierover aan haren faktoor te Bandjarmasin.

De zending van KODJAH BABOE, ambassadeur van den vorst, schijnt te zijn uitgelokt geworden door de zending van Batavia, van eenen kommissaris, STEVEN BARENTZ, die naar Bandjarmasin gezonden was en den opperkoopman ANTONI SOOP te Martapoera gelaten had als faktoor.

In de bevelen, die door de Bataviasche regering gegeven werden aan dezen faktoor, op 4 September 1635, werd vooral gevorderd een uitsluitende handel in peper, en vijandelijke houding jegens de Engelschen, en bespieding hunner handelingen, zoowel als naijver en wangunst. In vorige tijden had de kompagnie eenige scheepsmagt nabij Martapoera onderhouden, ter verzekering tegen de Javanen. Daardoor schijnen kosten en schulden voor den vorst te zijn onstaan. Er werd aanbevolen, om den vorst steeds schuldenaar aan de kompagnie te doen blijven voor vier of vijf duizend realen, voorschot, om hem in verpligting te houden. Met die schulden en met de scheepsmagt werd gedreigd, ten behoeve van het monopolie van den peperhandel. De Engelschen hadden te Bandjarmasin een huis gebouwd, en leefden ruim en groot; de Hollanders leefden zeer eenvoudig en sober.

De handel van China op Bandjarmasin, en van daar op Cochin-China, was genoegzaam van omslag, om den faktoor te doen aanbevelen, zoowel de Bandjarezen de vaart op Cochin-China af te raden, door vertoon van verren afstand en oorlogsvrees, wijl de kompagnie voornemens was de Cochin-Chinezen overal te vernielen en te verbranden, — als om de Chinezen aan te raden, naar Batavia ten handel te komen. Aan den vorst van Bandjarmasin werd voorgespiegeld, hoe door de kompagnie de vorsten, die haar te wille waren, zoo als die van Ternate, Atjin, Djambi en de Amboinezen groot en magtig waren geworden, maar de vijandige, zoo als die van Mataram, Bantam, en eerlang ook die van Makassar, wegens ondankbaarheid waren gestraft geworden.

Aan de kompagnie-schepen, die onder bevel van den kommandeur G. T. POOL voor Makassar lagen, werd door de Bataviasche regering den 5 September 1635 bevolen, om langs Lautpoeloe, Passier en Koetei, ter oostkust van Borneo, alle Javaansche en Makassaarsche vaartuigen te vernielen, — op verzoek van den vorst van Bandjarmasin, — die zich er alzoo nog heer van stelde. Daarna moest de vloot Martapoera en Kotaringin aandoen. Dit is de eerste melding van eene andere plaats op de zuidkust van Borneo, onder Bandjarmasin behoorende.

1636. De vorst van Martapoera schreef in Januarij 1636 aan de Bataviasche regering, dat, door aan de Javanen en Makassaren den handel te Martapoera (Bandjarmasin) te verbieden, dezen zijne vijanden geworden waren, waarom hij, des noodig, tegen deze volkeren de hulp der kompag-

nie inriep. Hij gaf ook kennis, dat de kommandeur der Hollandsche vloot Koetei en Passier aangevallen, en Koetei onder de gehoorzaamheid van Bandjarmasin teruggebragt, maar Passier verwoest had, alzoo Passier voorgaf, niet onder Bandjarmasin maar onder Makassar te behooren. (Zie de opgaven onder de jaargetallen 1619 en 1620).

Bij aankomst te Batavia van den kommissaris STEVEN BARENTZ en den scheepskommandeur GERRIT THOM. POOL, schreef de Bataviasche regering aan den vorst van Bandjarmasin, dat Koetei zich onderworpen had, maar de vorst van Passier beoorloogd en ten onder gebragt was. Bij monopolie van den peperhandel werd aan den vorst bescherming toegezegd, tegen de Makassaren, Javanen en alle zijne andere vijanden. Te Martapoera werd een huis gebouwd van hout, voor den Hollandschen faktoor. In den brief aan den vorst verklaarde de regering, dat als de kompagnie al de peper mogt ontvangen, Batavia en Bandjarmasin zamen bevriend zouden blijven, „zoo lang zon en maan zou schijnen". Maar in den brief aan den faktoor W. G. DE JONGE van 23 Januarij 1636, schreef de regering, dat, als het monopolie niet door den vorst nagekomen werd, Martapoera met vernieling zou bedreigd worden. Omtrent den invloedrijken grooten radja ITAM, werd den faktoor aanbevolen, om „een spiering uit te werpen ten einde een kabbeljaauw te vangen." De voornaamste handel liep over peper. Bezoar, diamanten en goud werden opgespoord. De te Martapoera gangbare munt bestond in Spaansche realen en Chinesche duiten (pitjes). In Januarij 1636 werd WOLBRANT GELEINSZ DE JONGE faktoor. De handelsgelden beliepen *f* 6525.

In zijn brief van antwoord van Mei 1636, antwoordde de vorst, onder dankbetuiging voor de onderwerping van Passier en Koetei aan Martapoera (Bandjarmasin), dat de peper, in zijn land vallende, wel 460,000 gantans (van 13½ pond) zoude bedragen. Dat hij echter wel vorst van 't land was, en de justitie handhaafde, maar dat ieder van zijne onderdanen vrij handelde met allen die zich voordeden, en men in zijn rijk van geen monopolie wist. Dat als de Hollanders alléén alle peper wilden opkoopen, zij dan ook te Bandjarmasin een voorraad van velerlei handelswaren ter verruiling moesten aanhouden, wijl de eene dit en de andere dat verlangde te bezitten, en het land van Martapoera nog al volkrijk was, en de landzaten peper, rotan, was, harpuis, bezoar, rijst en andere produkten te verhandelen hadden. Dat zekere Engelschman, GREGORY, eene hoeveelheid peper voor zilveren realen had ingekocht, en bij den Hollandschen faktoor geene kontanten voorhanden waren. De vorst verzocht om nog een paar schepen, tot bezetting der rivier-monding, alsmede de toezending van een zandlooper, een verrekijker of bril. Het dooreen gevraagde werd verleend, bij brief van 27 Junij 1636, en de vaartuigen dienden tegen de zeeschuimende Javanen. Ook werd de faktoor W. GELEINSZ DE JONGE afgelost en vervangen door JAN COEN, met den titel van kapitein. (*Delftsch Tijdschrift voor Taal- Land- en Volkenkunde*, III 287).

1643. De Javaansche kronijken vermelden de komst te Mataram, van

een gezantschap van Bandjarmasin; in A. Java 1565 of A. D. 1643. De hikajat van Bandjarmasin vermeldt, dat er in dezen tijd ruime gemeenschap ontstond tusschen Bandjarmasin en Java, door den handel in diamanten, en dat pangeran TEPASANA van Martapoera kwam, om handel uit te lokken, of gemeenschap aan te knoopen. Ook in 1654 kwam er een gezant van Bandjarmasin te Mataram. Hieruit kan men afleiden, dat de vijandschap of vrees tusschen Java en Borneo geweken was.

1644 en 1648. Waren er mede Hollandsche kooplieden te Bandjarmasin *).

1655. Bataviasche, Chinesche, Maleische en Hollandsche kooplieden haalden peper van Bandjarmasin, en bragten die naar Batavia. Daar de prijzen tot op $^5/_8$ gedaald waren, was de productie mede zeer gedaald. (*Delftsch Tijdschrift* IV. 173, Rapport RIJKLOF VAN GOENS, en LUZAC, *Hollands Rijkdom*, I. 290).

1660. Kontrakt tusschen de Oost-Indische Kompagnie en den vorst van Bandjarmasin. (*Historische beschrijving der reizen van* PREVOST, deel XVIII. 153), zie 1635. De goederen waren met vijf ten honderd belast †).

1664. Dit kontrakt werd uitgebreid of veranderd tot een pepermonopolie en levering tegen mindere prijzen, even als de kontrakten met andere vorsten gesloten. (TOBIAS, bij VETH, *Borneo*, I. VALENTIJN, ib. 246). Men zocht goud en peper, te Martapoera, alwaar de vorst zetelde, maar deze was weinig opregt, want in het jaar

1665 kon ANTONIE HURDT, op dat monopolie-kontrakt, slechts 36 lasten peper bijeen brengen; en in het jaar

1667, werd de faktorij der Hollanders te Bandjarmasin ingetrokken, doch in

1668 keerden de Hollanders aldaar weder eens terug. De kooplieden hadden aldaar zooveel te lijden van bedriegerijen, verraderlijke handelingen, trouweloosheid (altijd echter volgens koopmans monopolie-begrip), dat de faktorij in

1669 andermaal opgebroken werd, en de Bataviasche regering hare dienaren niet verder wilde wagen, — zoo als VALENTIJN vermeent, en als HOGENDORP (567), S. MULLER (134) en VAN DER VEN (96) gemeld hebben. GEMELLI CARRERI (een Napolitaan, in *Giro del Mondo*, in 1699, uitgave Napels), en PREVOST (*Historische Beschrijving* XIX, 203) vermelden echter, dat het opperhoofd der Hollandsche handelaren werd doodgeblazen, met een vergiftigd pijltje uit een blaasroer; denkelijk in 1667. De eerstvolgende faktoor (in 1668) vorderde de uitlevering van den moordenaar, doch werd door den vorst misleid, die opgaf, dat de dader op de vlugt was gegaan. De vorst vroeg aan de Hollanders om hulp, ter opsporing; deze vermoedden geen kwaad, gingen den gewaanden moordenaar vervol-

*) JACOB VAN DER MEULEN gierde er aan, op reis naar de Molukkos, volgens VALENTIJN. *Batav. Gen.*, VII, 23. LUZAC, *Hollands Rijkdom*, I. 290.

†) De Bandjarsche historie vermeldt nog, het zenden om hulp naar Mataram door pangeran MARTASARI, die zich in Mendawei wilde nederzetten, waarin hij belet werd. De Javaansche historie noemt het jaar 1565 (1643), de Bandjarsche omtrent 1654.

gen, en werden allen vermoord. Twee Hollandsche vaartuigen, die in de rivier lagen, verwijderden zich daarop en verlieten Bandjarmasin. (Een gelijk geval gebeurde in 1686 te Kartasoera op Java.) De Hollanders kwamen nu in langen tijd niet terug, en gaven het peper-monopolie op. De Portugezen waren hunne opvolgers met de Chinezen.

1686. Van de jaren 1620—24 hebben wij gemeld, dat Passier en Koetei, onderhoorig aan Bandjarmasin, voor de Makassaren geopend werden. Op 1635 zagen wij de kompagnie hulp bewijzen aan den vorst van Bandjarmasin tegen Koetei en Passir. In 1686 werden de vorsten van Koetei en Passir overgebragt door den Bonischen prins AROE TEKO naar radja AROE PALAKKA, koning van Boni, en door dezen gebragt op het kasteel der Hollanders te Makassar, alwaar beide de genoemde vorsten werden opgenomen onder de bondgenooten der kompagnie. Aan den vorst van Passier werd daarvan eene akte als bewijs gegeven door den president WILLEM HARTSINCK. (*Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* V, I. 434; — X, 68; XVI; II. 229; *Historiën van Makassar.* Dr. LEIJDEN laat de kompagnie in 1686 kontrakten sluiten met de Hollanders. *Bataviaasch Genootschap* deel VII. Tot nog toe is hiervan niets te Koetei of Passier bekend. Zie ook VETH, *Borneo*, I, 238, en *Tijdschrift Bat. Gen.* deel IV., bl. 84, alwaar door ons eene scheepsvertooning ter Borneo's oostkust is vermeld, even als op 1635.)

1688. In het jaar 1659 merkten wij op, dat de Portugezen en Chinezen de opvolgers waren van de Hollanders, in den handel te Bandjarmasin. De kooplieden van Macao dreven geruimen tijd aldaar handel, toen de vorst eens aan een der scheepsgezagvoerders den wensch te kennen gaf, dat er een Portugeesch handelskantoor mogt worden opgerigt, terwijl hij ook beloofde een christenkerk te zullen laten bouwen. Dit werd zoowel door den gouverneur van Macao, als door den onderkoning van Indië, RODRIGO D'ACOSTA, met zoo veel genoegen vernomen, dat de koopman J. PEINHEIRO van Macao, die juist te Goa was, met pater ANTONIO VINTIMIGLIA, een Siciliaansche Theatyner-monnik, naar Bandjarmasin werd gezonden. Zij kwamen aldaar aan op 2 Februarij 1688, doch vonden de zaken niet gunstig. Korten tijd te voren hadden de Bandjarezen eenige Portugesche en Siamesche vaartuigen afgeloopen, uitgemoord en geplunderd. Voor een gelijk onthaal bevreesd, vergenoegden de Portugesche afgevaardigden zich, met het inwinnen van berigten; en pater VINTIMIGLIA, die met de Biadjoe-Dajak's in aanraking was gekomen, en hen, als onbedorven natuurmenschen, voor de kerk meende te moeten winnen, besloot tot hunne bekeering. Het schip nam lading (peper) en zeilde naar Macao terug.

1689. De vrome pater VINTIMIGLIA nam zich voor, zijne overige dagen te wijden aan de zedelijke verbetering der onbedorven natuurmenschen, en kwam in 1689 terug in de Barito (groote Bandjarmasin-rivier); hij voer regelregt naar de woonsteden der Biadjoe-Dajak's, zette zich hier onder hen neder, en verkondigde hun zijn geloof. In korten tijd had hij vele massa's menschen, in deze weinig bevolkte oorden, gedoopt en, — gelijk

hij in zijnen brief van 1690 aan den Koning van Portugal schreef — voor het Katholijk geloof gewonnen. In de eerste zes maanden telde hij 1800 proselieten. Dit goed begin deed hem, in den gemelden brief, om hulp, vooral om nieuwen aanvoer van zendelingen voor de geloofsverbreiding, uit Europa vragen. Sedert gaf hij geen berigt meer van zich. LE ROY, die in 1694 te Bandjarmasin was, geeft op, dat er drie duizend bekeerlingen gemaakt werden. VALENTIJN, die omstreeks dezen tijd in Indië was, geeft op 3000 of 4000. GEMELLI CARRERI is de eenige, die deze gebeurtenis uitvoeriger mededeelde, in zijne *Giro del Monde*. Deze GEMELLI vernam ook nog, dat, terwijl deze zending voor 't geloof voortgang had, de zending voor den handel slaagde, daar de Portugezen van den vorst de toestemming kregen, om te Bandjarmasin een vast kantoor aan te leggen, mits steeds een vast kapitaal van 40,000 piasters tot inkoopen beschikbaar hebbende. Deze overeenkomst werd omstreeks 1690 of 1691 gesloten, zoo als men uit CARRERI zou vermoeden. LE ROY, die in 1694 te Bandjarmasin was, vermeldt het volgende *).

In 1689 kwam een Spaansch schip van Manilla, over Malakka en Batavia, te Bandjarmasin, om lading te zoeken. Er lagen te dier tijd eenige Portugesche vaartuigen aldaar; en de Portugezen, de aankomst van een Spaansch schip binnen de rivier vernemende, voeren dit vaartuig te gemoet, hielden het tegen met bedreiging, en stelden den Spanjaard te vreden met eene Portugesche lading peper, opdat hij toch niet zelf te Bandjarmasin zoude komen.

1690. De Spanjaard, op den peperhandel belust, kwam het volgend jaar terug, maar nu wat vroeger dan de Portugezen, en met geschenken voor de rijksgrooten, en klinkende zilveren munt, tot betaling van de te leveren waren, die in 't klein en bij minderheden werden opgekocht. Daarop kwamen de Portugezen met drie of vier groote schepen voor Bandjarmasin, en verboden den Spanjaard niet alleen om te blijven handelen, maar vorderden van hem ook de reeds ingenomen lading. Daar de Spanjaard hierin niet toestemde, kwam het tot dadelijkheden, en begonnen de Portugezen op de rivier met kanonskogels te schieten, waarvan er een door het verblijf van den koning vloog. De vorst, hierover verontwaardigd, daar men dus zijn gezag schond, verbood dit vuren; maar de Portugezen namen niettemin de sloep van het Spaansche schip weg, met de lading die er in was, en staken dit vaartuig in den brand. De vorst beval hierop aan pangeran ARIA KASOEMA, om met zijn volk den Spanjaard bijtespringen en de Portugezen te bedwingen. Ongeveer honderd vaartuigen, met duizend man, tastten een der Portugesche schepen aan, en vermoordden de bemanning daarvan; hetzelfde lot viel ook vervolgens aan twee andere Portuge-

*) Er lag een kompagnies Hollandsch schip, onder VAN MECHELEN, toen er ook eenige Portugezen lagen, en de nog minderjarige vorst onder voogdijschap stond van zijn oom, wiens voornemen was, zijn pupil te onttroonen. De jonge vorst vroeg hulp bij de Hollanders; deze weigerden. De Portugezen beloofden hulp, en erlangden vrijen handel en vestiging. De hikajat spreekt echter niet duidelijk van een minderjarigen vorst.

sche vaartuigen te beurt; en de Bandjarezen (of Makassaren zoo als LE ROY zegt) liepen met deze drie schepen toen op het vierde en grootste, — een vroeger Hollandsch fluitschip, van ongeveer 300 lasten, in Macao vertimmerd, gemonteerd met tien gotelingen en met honderd koppen bemand, onder den kapitein MANUEL DE ARANJO GARREZ (volgens CARRERI), of EMANUEL DE ROYA-GRATS (volgens LE ROY). Deze ontving de Bandjarezen of Makassaren zoo duchtig, dat zij met groot verlies werden geslagen. Volgens LE ROY bezigden de Portugezen schietgeweer, stink- en vuurpotten, handgranaten en kanonnen. Het Portugesche schip dreef hierop de rivier af, en poogde de bezittingen der Portugesche faktory te Kajoetangi binnen te krijgen. Maar hier was alles uitgemoord en weggeroofd geworden, en ook pater VINTIMIGLIA werd vermoord, zoodat hiermede de Portugesche handel- en godsdienstzending vooreerst eindigde. Dit berigt werd in 1691 te Goa bij den Portugeschen onderkoning ontvangen, waardoor het overzenden van de gevraagde zendelingshulp onnoodig werd. In 1694 liep er hier en daar nog een Dajak met een kruisje (volgens LE ROY), maar sinds lang is alle gedachtenis omtrent deze zending en bekeering uitgewischt, zoodat men zelfs de plaats, de streek, het volk niet meer weet aan te wijzen of te noemen, waar pater VINTIMIGLIA stierf.

GEMELLI CARRERI vermeldt dit afloopen der Portugesche schepen op eene eenigzins andere wijze, minder ten voordeelde van de Bandjarezen. De inlanders zouden aan boord der Portugesche vaartuigen zijn gekomen, om te handelen, en in groote menigte zijn toegelaten; en die inlanders zouden daarop eensklaps de bemanning hebben vermoord, (juist zoo als met de *de Onrust* in 1860 gebeurd is). Een der vaartuigen ontkwam naar Macao, met weinige overgeblevenen, en van de eigendommen of personen der faktory werd niets gered. Dat ook hier de zoo ongelukkige handelsnaijver tusschen Europesche natiën tot gruwelijke gevolgen leidde, is aannemelijk. Hollanders, Engelschen, Spanjaarden, Portugezen wilden monopoliseren en bevelen trotseren, om een weinig gewin. Haat, nijd, wangunst leidden tot geheime lagen, roof en moord; en dan kreeg het landsvolk de schuld. De schrijvers der onderscheidene natiën verwijten elkander allerlei euvelen, waaraan alle vroegere kooplieden — liever handelsgieren — mank gingen *). Zoo ook meldt VALENTIJN weinig anders van de handelingen van pater VINTIMIGLIA, dan hetgeen men bij LE ROY vindt, alhoewel beide om dien tijd in Indië aanwezig waren. Maar omtrent de on-roomsche kerkelijke zaken wordt zelfs geen zieketrooster, noch het kostgeld van elken zielenherder, vergeten. VALENTIJN meldt uitvoerig al wat tot zijne gezindte behoorde; omtrent de andere Europesche gezindten meldt hij iets ter loops; en zoo verhaalt hij dan ook, dat er nu en dan priesters in het Bandjarmasinsche kwamen, vele Heidensche inboorlingen tot de Roomsche

---

*) CRAWFURD, II. *Ind. Arch.* 110, beoordeelt de Engelschen, en op op bl. 108 de Hollanders, Portugezen en Spanjaarden zeer goed. Zeerooverij en wangedrag, laatdunkenheid en grove eischen waren destijds handelstaktiek.

godsdienst bekeerden, en er veel van die bekeerde Dajak's langs de rivier Kahajan (door hem en LE ROY „Calyongh Cajamp" geheeten) woonden *).

Hier dient opgemerkt te worden, dat professor VETH, en de resident VAN DER VEN, in 1854 en 1855, de reis van LE ROY of DE ROY, in 1694, betwijfelen, of zijne verhalen wonderbaar noemen, wat Bandjarmasin aangaat, — doch dat VALENTIJN, een tijdgenoot, LE ROY volgt, en die reis van LE ROY reeds in 1706 gedrukt is.

1693. Alhoewel CARRERI en zijne naschrijvers vermeenen, dat de Portugezen sedert aflieten van hierheen te komen, meldt LE ROY echter, dat zij in 1693 nog het noodige aan kruid en lood verstrekten aan Bandjarsche grooten, waaronder des vorsten broeder en de vroeger genoemde Makassaarsche prins, en dat deze volkshoofden, op hun aanstoken, een vaartuig van Siam en een van Coromandel afliepen, uitmoordden en buit maakten. Tijdens LE ROY te Bandjarmasin was, in 1694, Maart, waren er pas drie Portugesche schepen geweest, en kwam er weder een aan, met een handels-opperhoofd.

De reis van voornoemden LE ROY stelt ons eenigzins in staat een zeker overzigt van den staat van zaken te Bandjarmasin te maken. LE ROY kwam in 1692 te Bandjarmasin. Daar, volgens zijne opgave, bij het toestaan aan de Portugezen van een handelsvestiging, in 1690 of 1691, de vorst nog minderjarig was, zoo is het voorgeven van LE ROY van gemeenzamen omgang met dezen niet zoo verwerpelijk. Het gebied van den vorst werd destijds gesteld op zestien voorname landsdeelen, die zes duizend weerbare mannen telden, onder het eigenlijke Bandjermasin: voorts de westwaarts aan uitstroomende rivieren Mendawei, Sampit, Pemboewang en Kotaringin, alle landsdeelen aan de zuidkust, toen en later onder Bandjarmasin behoorende. De produktie voor den uitvoer bestond in goud, diamanten, kampher, peper, bezoar, slangensteen, was, rotan. De invoer bestond hoofdzakelijk in lijnwaden, opium, zout, rijst, suiker, zilveren munt. Jaarlijks kwamen er 7, 8 tot 12 jonken van 300 lasten en minder van China, Siam, Djohor, Macao. Te dier tijd was er geen enkel Europeesch handelskantoor, wel waren er Chinezen, en een paar Portugezen, daar LE ROY klaagt over de lagen, hem door de Portugezen te Bandjarmasin gelegd, en hij is hun als een echte Hollander van dien tijd van harte vijandig.

Wegens de gemelde vijandelijkheden tusschen de Bandjarezen en Portugezen, maakte de vorst zich tot verdediging bij mogelijken aanval gereed, en zond volk uit naar Mendawei, om krijgslieden te ontbieden. Dit blijkt uit LE ROY, die de daartoe afgezondene zendelingen ontmoette, en daarbij vernam, dat men te Bendjarmasin voor oorlog met de Portugezen van Macao beducht was; daaruit blijkt ook de onderhoorigheid van Mendawei. Intusschen

---

*) Op een kaartje van Borneo, uit het laatst der XVII eeuw, komt „Calyong Cajamp" voor, omstreeks waar nu Kaloewa voorkomt, aan de Negara rivier. De Viadjes (Biadjoe's) zijn daarop echter geplaatst aan de zijde der Kahayan rivier.

kwam er toch een Portugeesch schip, onder bevel van JUAN BABTISTA, van Macao, om een lading peper, en aan boord daarvan was mede een priester die LE ROY wilde bekeeren, in welke poging deze echter „een snood opzet" zag. Uit hetgeen LE ROY verhaalt blijkt weder van die wangunst, haat en vijandschap, den handelaren in den vreemde in die dagen zoo eigen jegens andere volksaarden.

Uit eene beschrijving eener rondreize blijkt eenigzins de onmiddelijke onderhoorigheid van Bandjarmasin. De hofplaats was Kajoetangi; de negeri was Bandjarmasin; Tatas, Bekompai, Moerabahan en Moeara-ampian, Negara worden genoemd, zoomede Alai, Benoea; en de uiterste opvaart der Negara-rivier wordt Jatoe genaamd, nabij een mijngebergte (het Meratoesgebergte denkelijk) *).

Te dier tijd kwam te Bandjarmasin terug een Portugeesch vaartuig van 300 lasten, dat in den aanval, onder 't jaar 1690 hierboven vermeld, zich weggemaakt had. Het bevel werd daarover gevoerd door denzelfden EMANUEL DE ROIJA of ARANJO, aan wien door den onderkoning van Indië de waardigheid van „kapitan-mor" (opperhoofd) voor eene nieuwe vestiging te Bandjarmasin was toegekend. Zijne kommissie hield in, om ook over alle te ontmoeten Portugesche vaartuigen bevel te voeren, Bandjarmasin vijandelijk aan te tasten, en vasten voet aan land te nemen, ten einde wraak te oefenen over het vroeger voorgevallene. Maar bij gelegenheid van eene waterreis van den vorst naar Tatas, vroegen de Portugezen, die nu drie vaartuigen in de rivier sterk waren, om de oude overeenkomsten te vernieuwen. Dit had echter niet veel gevolg, waarom de Portugezen ook de tusschenkomst van LE ROY inriepen (28 Mei 1694 van Tatas). Maar hier „kwamen zij bij den duivel te biecht". Ook de Siammers en Chinezen lagen met zeven vaartuigen voor Bandjarmasin, en verzochten, door middel van geschenken, gelijke handelsvoorregten. De volkshoofden, vermoedende dat de Portugezen het best van klinkende munt voorzien waren, vroegen 3 of 4000 rijksdaalders voorschot op levering, en verkregen die ook, maar vergaten de levering der peper. De Portugezen lokten eenige voorname landsgrooten aan boord, en hielden hen aan, tot dat de voorgeschotene penningen terug gegeven of het gekochte geleverd zoude zijn, in weerwil van des vorsten verbod en bevel tot loslating. Men nam zich nu voor, de Portugezen aan land toe te laten, en hen dan te vermoorden, om zich op die wijze van hen te ontslaan. Het voorgeschoten geld werd, op 6 of 700 rijksd. na, teruggegeven, en er vond tusschen den vorst en den Portugeschen kapitein eene geveinsde beleefde ontmoeting plaats vol verontschuldigingen. Maar LE ROY verwittigde de Portugezen van het voorgenomen verraad, die nu, in stede van aan wal te komen, vertrokken en eenige kogels op de negeri afzonden, en daarop voor de riviermonding post vatten, om op de Chinesche vaartuigen te passen. De Bandjarezen zonden, na dertien dagen tijdsverloop, en met behulp

*) Op het oude kaartje van Borneo, 1690, komt „Jathoe" voor in centraal Borneo, benoorden de linie, Alai en Benoea omstreeks het landschap Siong.

der aanwezige Chinesche handelaren, er eenige branders op af, die echter op de breede rivier geen kwaad deden. Ook werd er door LE ROY een drijvende batterij van bamboe gebouwd, waarop geschut geplant was en waarmede hij de Portugezen verdrijven zou. De Portugezen echter ligtten 't anker, dreven de rivier af tot bij de monding, en namen van eenige afkomende Chinesche vaartuigen peperlading over, ten einde niet met een ledig schip te vertrekken. Sedert zijn de Portugezen van hier weggebleven, en lei men het er op toe, om den vorst voor de Hollanders te winnen. De gemeenschap met Batavia werd echter slechts nu en dan door inlandsche handelaren onderhouden. LE ROY noemt een Chinees en een Maleijer van Batavia, die op Bandjarmasin handelden. Het duurde echter nog eenige jaren, voor dat de Hollanders zich hier weer vestigden. De regeringszaken stonden te dier tijd, 1692—4, op een zonderlingen voet. Wanorde en regeringloosheid, — of liever een te groot aantal van bevelenden, — bragt alles in de war. Ieder volgde een eigen hoofd, en alhoewel de landen rijk waren in goud, diamanten, de velden in peper, de bosschen in rotan en vee, de wateren in visch, zoo waren toch alle lands-hoofden arm. LE ROY zegt, dat hij met een halve pikol opium en eenige pakken mooije lijnwaden al de grooten op zijne zijde konden gekregen en Bandjarmasin als 't ware gekocht hebben.

1694. In dit jaar schijnt er weder voor het eerst een Engelsch schip te Bandjarmasin te zijn geweest. Toen LE ROY te Kotaringin was, kwam dat schip daar aan, en zeilde voorts van Bandjarmasin naar Soekadana. Alhoewel VAN CAPELLEN vermeent, dat de Hollanders in 1696 verdreven of vermoord werden op aanstoken van de Engelschen en Chinezen, blijkt echter niets van eene vestiging te dier tijde aldaar. VALENTIJN vermeldt de komst te Kotaringin van een Engelsch schip, in 1696.

1698. In 1698 kwamen de Engelschen voor het eerst voor goed te Bandjarmasin; zij zouden toen aldaar den hoofdzetel van hunnen handel in den archipel hebben willen vestigen, zoo als TOBIAS en VAN CAPELLEN meenen. Ook zouden zij er een handels-overeenkomst gesloten hebben, — hetgeen de Hollandsche monopoliemannen niet weinig bezorgd maakte. Doch de eigenlijke faktory werd eerst in 1701 aangelegd (*Historische beschrijving der reizen*, deel XVIII, 153; VALENTIJN III. II. 248. RITTER, *Erdkunde*, IV. 1018; ook S. MULLER; VETH; LOGAN *Journ. Singap.* II; LEYDEN).

1702. Anderen willen, dat het in 1702 plaats had, 't geen weinig afdoet Deze faktory werd op groote schaal aangelegd. Aan het hoofd stond een bevelhebber, met den titel van „kapitan-mor", een Portugesche titel. Er waren een 40tal Engelschen en een 2 of of 300tal Boeginezen bij in dienst, de laatsten onder een eigen opperhoofd, TO PATAWAN. Het hoofd der faktory huisveste op een soort van sterk vlot van bamboe met zolderingen, waarop Boeginezen de wacht hielden. Op den rivier-oever had de faktory eene sterkte van palissaden, met tien ijzeren kanonnen gewapend, mede door Boeginezen bezet. Eene andere troep Boeginezen onder ANGIBONI, van honderd of tweehonderd, eerst in dienst, toog naar Koetei en Passier terug. Op ze-

keren tijd kwam er een schip met een millioen Spaansche daalders, tot inkoop van peper en andere waren, en toen ontstond er twist tusschen de Bandjarezen en Engelschen. Een hebzuchtige aanslag werd door de Mohammedanen ontworpen (zie VALENTIJN, S. MULLER en LOGAN). De Engelschen vielen echter de Bandjarezen onverhoeds op het lijf, met slechts tien Europeanen en veertig Boeginezen. Zij veroverden vijf dorpen: Bandjarmasin zelf, Kajoetangi, Tatas, Martapoera en nog een, alsmede zeven metalen kanonnen, honderd draaibassen en twintig kojan peper. De vorst moest drie duizend rijksdaalders oorlogskosten betalen, en kreeg toen zijne dorpen terug, behalve Bandjarmasin, dat de Engelschen voor zich hielden. Volgens de Engelsche berigten heette de toenmalige vorst panembahan (even als bij LE ROY, 1694), en zoude hij van een vorstenhuis van Sumbawa zijn geweest (waarvan de inlandsche historie echter geen melding maakt); de eerste minister, pangeran POERABAIJA, was van Makassaarsch ras. LE ROY maakt melding van een Makassaarschen prins, ARIA KESORMA, die te Bandjar was en ook naar Batavia ging. De Bandjarsche historie maakt melding van een vorst die panumbahan MARRHOEM heette, maar vroeger reeds regeerde. De Chinesche handel was ruim. In 1702 kwamen er vier groote jonken aan, met Chinesche artikelen. VALENTIJN noemt Chinezen, Javanen, Siammers, Johorezen, Palembangers, Portugezen, Engelschen en Hollanders als handelende op Bandjarmasin, Chinezen echter het meest.

S. MULLER meldt nog, dat de koning van Boni te Batavia zijn beklag liet doen over dit, door de Engelschen te Bandjarmasin, in dienst nemen van Boeginezen, 't geen hij beschouwde als eene verleiding van zijne onderdanen. De gevolgen hiervan worden niet gemeld. De Bataviasche regering had destijds te Bandjarmasin niet te bevelen.

1704. De bezetting van de Engelsche faktorij op Poeloekondor, kust van Kambodja, na het afloopen in 1702, vlugtte deels naar Bandjarmasin en daar werd een geneesheer, CUNNINGHAM, hoofd der faktorij. Volgens het ontwerp van zekeren kapitein DU BARRY werd er aan wal eene faktorijwoning opgerigt, op palen in den grond geheid, op Amsterdamsche manier, zoo als HAMILTON schrijft. Daar het werk, om den moerassigen grond, langwijlig was, en het opperhoofd CUNNINGHAM meer lust gevoelde om de natuur te bewonderen, — die, volgens HAMILTON, dagen lang op een botervlieg of een schelvisch kon studeren, — zoo werden de handelszaken aan minder bekwame handen toevertrouwd, en liep de boel in de war. De bouwing van genoemd faktorij-huis was nog niet half weg, toen de Engelschen reeds over de rivier begonnen te heerschen, en zij vaartuigen met voorname vrouwen aanhielden, waarover de vorst zoo vèel ongenoegen opvatte, dat hij heimelijk volk verzamelde voor een aanval.

1707. Toen in 1704 in Siam de Engelsche handelslogie was afgeloopen en uitgemoord, gelukte het aan het opperhoofd WILLIAM THIENS, om naar Bandjarmasin te ontkomen, alwaar hij, tot opperhoofd benoemd, den 28sten October 1707 aankwam. Vier dagen later werd ook hier de han-

dels-faktorij vernield op de volgende wijze. (Kapt. HAMILTON, *Journ. Singap.* II. 505. — CRAWF. II. 110. — VETH, *Borneo*, I. L. — VAL.)

De bemanning had de lucht gekregen van de vijandige ontwerpen des konings, om de faktorij aan te vallen. Er lagen te dier tijd voor Bandjarmasin twee schepen van de Engelsche Compagnie, en twee van eigene handelaren. De Engelschen borgen zich aan boord hunner schepen. In den nacht van 1 November 1707 (nieuwe stijl 11 November) kwamen de Bandjarezen opzetten met honderd vaartuigen, en ongeveer drie duizend mannen, die deels de schepen aanvielen, deels de faktorij vernielden en verbrandden. Na een gevecht ontkwam het opperhoofd THIENS, met de twee Kompagnieschepen, naar Batavia, de beide overige vaartuigen werden verbrand en de bemanning werd vermoord, met uitzondering van weinigen. HAMILTON, die hiervan een trouw verslag gaf, vermeldt, dat de Engelschen aan boord der schepen alle vuurwapenen deden volladen, en de vaartuigen der Bandjarezen naderbij eerst de volle laag gaven, maar dat de Bandjarezen daarop de schepen beklommen en alles vermoordden. Dit nachtelijk gevecht duurde twee uren, en kostte aan vijftien honderd landzaten het leven, zoo als door een Chinees werd opgegeven. De vorst drong zelf tot in de faktorij-gebouwen, en eigende zich alles toe als buit. Zekere Hollander, JACOB HOOGKAMER, voorheen van wege de Bataviasche regering als afgezant naar Perzië geweest, in 1701, doch later om redenen, even als vroeger LE ROY, van Batavia weggevlugt, bevond zich aan boord van een der verbrande schepen, en kwam er bij om. HOOGKAMER zou volgens HAMILTON mede verbrand zijn. VALENTIJN meldt, dat hij door een der kajuitspoorten ontkwam, zich aan wal schuil hield, doch aan koorts of elende des anderen daags op den rivieroever bezweek. Hij was, volgens LOGAN, in 1706 te Bandjarmasin aangekomen, alwaar de Hollanders toen nog niets te zeggen hadden *).

De vorst van Bandjarmasin liet, na dit voorval, aan de Engelschen te Djohor weten, dat hij alle Engelsche handelaren weder vrijelijk zoude willen ontvangen ten handel, maar dat hij nimmer zou gedogen, dat eenige Europesche natie in zijn land forten of faktorijen zoude aanleggen. Hij was zeker gedachtig aan 't geen op Java, Celebes en elders was gebeurd, te Bantan, Djakatra, in het Mataramsche, Makassar, Amboina, enz. Sinds kwamen eenige Engelsche vaartuigen weder te Bandjarmasin ten handel, en laadden peper, maar eenvoudig handelende, zonder eenigen toon van gezag.

1711. De Bataviasche regering zond in dit jaar weder een vaartuig naar Bandjarmasin, met een zendeling VAN DEN BOSCH genaamd, om nieuwe handelsbetrekkingen aan te knoopen. Welke gevolgen deze zending had, blijkt voor dat jaar niet. Er waren toen geene andere Europesche handelaren aldaar meer aanwezig.

*) Kapt. HAMILTON was ooggetuige, en deels eigenaar van een der verbrande schepen. Zijn verhaal komt voor bij CRAWFURD, II. 110; *Journ. Singapore*, II. 510. Zie BEECKMAN's verhaal op 1714. Daar S. MULLER opgeeft, dat de zevende Sultan in 't begin der XVIII eeuw Passier overwonnen en schatpligtig zoude gemaakt hebben, zoo zoude men voor dien vorst, TAHMID-OLLAH, eene tijdsbepaling vinden kunnen.

1712. In dit jaar echter was Bandjarmasin met Broenai in oorlog. De vorst van eerstgemeld land scheen de behoefte aan Europesche waren te gevoelen. Alleen nog van China en Siam waren er vreemde handelaren te Bandjarmasin. LOGAN geeft op, dat de Hollanders van Batavia in 1712 een vaartuig ten handel zonden, maar dat de landzaten weigerden met de Hollanders in handel te komen. (*Journal Singapore*, II 511.) Doch VALENTIJN verhaalt, dat in 1712 gezanten te Batavia kwamen, zoowel van Broenai als van Bandjarmasin, om de hulp der Kompagnie tegen elkander in te roepen. Die van Bandjarmasin boden tevens den peperhandel aan. Dit beviel de Bataviasche regering. De Broenaische gezanten werden met weigering teruggezonden, en naar Bandjarmasin werden afgevaardigd de kapitein-luitenant N. VAN DEN BOSCH, die in 1711 een vergeefsche reis daarheen gemaakt had, en de onderkoopman ABRAHAM POELE, om te Bandjarmasin eene nieuwe faktorij op te rigten. Deze zendelingen vonden echter de zaken zoo weinig gunstig, en allen handel zoodanig in handen der Chinezen, dat er voor het monopolie der Kompagnie weinig overbleef, daar het Kompagnies-stelsel was: „niets of alles". De Bataviasche regering, bevreesd voor den wispelturigen en trouweloozen aard der Bandjarezen, had eerst geaarzeld, om de afgebrokene handelsbetrekkingen weder aan te knoopen. Toen de zendelingen te Batavia terug kwamen, zonder in eenige schikking te hebben kunnen treden, (vermoedelijk zonder een monopolie te hebben kunnen bedingen, even als in 1635,) zag men te Batavia van alle verdere betrekking met Bandjarmasin vooreerst af. (VALENTIJN, S. MULLER, VAN CAPELLEN, TOBIAS, VETH.) De Hollanders vorderden een uitsluitenden peperhandel voor zich.

1714. VAN CAPELLEN vermeldt, dat de Hollanders, op uitnoodiging van den vorst, weder in dit jaar ten handel kwamen. VALENTIJN, tijdgenoot, zwijgt hiervan. LOW en ST. JOHN melden, dat de Engelschen het eerst weder terug kwamen, en dat de eerste Engelschman kapitein BEECKMAN was. CRAWFURD maakt hiervan melding, zonder jaartal. LOW noemt 1714, ST. JOHN geeft op 1718. VETH houdt zich aan 1712, met VAN KAMPEN, en S. MULLER. Wij ook. Kapitein BEECKMAN, een man van braaf gedrag, schrander beleid en bekwaamheid, verscheen als afgevaardigde van de Engelsche Oost-Indische Kompagnie. Maar hij werd te Bandjarmasin ontvangen op eene wijze, die blijken droeg van de opgevatte haat, zoo tegen de Engelschen, als tegen alle staatkundige tusschenkomst. Wel wilde men een vrijen handel, vooral met de Engelschen, maar het herstel der faktorij was niet mogelijk. DANIEL BEECKMAN verhaalt, hoe er eenige lieden aan boord kwamen, armoedig van voorkomen, en vreesachtig voor de Engelschen, doch door geschenken uitgelokt. Deze menschen vroegen eerst, of de twee Engelsche schepen aan de Engelsche Kompagnie behoorden, waartegen door den vorst en de rijksgrooten haat was opgevat. Den volgenden dag kwamen er drie zendelingen van den vorst aan boord, die bepaald verklaarden, dat zoo de schepen aan de Engelsche Kompagnie behoorden, zij gerust zonder antwoord konden vertrekken. BEECKMAN gaf

dus op, dat de schepen van vrije handelaren waren, en men slechts gekomen was om peper in te koopen. Deze zendelingen niet alleen, maar de vorst zelf, beklaagden zich over de handelingen der vorige, verdreven en vermoorde personen, die onder voorwendsel van een pakhuis te bouwen zich versterkt hadden, geschut aanbragten, verscheidene landzaten beleedigden, wondden en vermoordden en alle handelaren tollen afgedwongen hadden, den vorst gehoond en op zijne moeder geschoten hadden, zoodat die vrouw zinneloos geworden was, en zij haar („koningin-moeder") zelfs wilden gevangen nemen. Dit alles had de vorst lang met geduld verdragen, tot de maat vol geloopen was. Alstoen was de faktorij vernield, de schepen waren verbrand, de Engelschen meerendeels door het volk vermoord, en kapitein COCKBURN met eenige anderen gevangen genomen en ter dood gebragt. Dit was een verslag van het gebeurde in 1706. BEECKMAN vond dus raadzaam, zich voor een partikulier handelaar uit te geven en te vertrekken. Sedert kwamen de Engelschen langen tijd nog dergelijke handelsgemeenschap onderhouden, in konkurrentie met andere natiën.

1721. ROGGEVEEN maakt melding van den grooten handel der Chinezen op Bandjarmasin, alwaar jaarlijks vele jonken van Siam en China kwamen. VALENTIJN schatte dien handel op tien of twaalf groote jonken 's jaars, en de Chinesche bevolking aldaar zeer ruim.

1725. G. MULLER, in zijne „*Historiën van Soekadana,*" laat SAID-OEDIN (sulthan MOHAMAD SAID-OEDIN van Skoesor) vorst van Matan of Soekadana naar Kotaringin vlugten, en van daar naar Bandjarmasin om hulp vragen, van waar de Boeginesche volkshoofden daing MENGAMBONG, D. MAREWA, D. TJELAH en D. BRANI met een hoop Boeginezen ter hulp snelden, en den usurpateur in Matan, pangeran AGONG, met afwisselend geluk beoorloogden in Kotaringin. Pangeran AGONG, neef van den sulthan van Skoesor of Soekadana, die zich tot panembahan van Matan verklaard had, werd ten laatste verdreven van Kotaringin naar Bandjarmasin, alwaar zijne afstammelingen nog later leefden.

Professor VETH, die G. MULLER wantrouwt in de tijdreken- en taalkunde, noemt dien gevlugten sulthan „ZEINOE'DDIN" en stelt dezen oorlog en vlugt in 1699. De inlandsche historie maakt hiervan geen gewag. Te Bandjarmasin schijnen in dezen tijd zeer veel Boeginezen te hebben gewoond. VETH laat den pangeran AGONG niet naar Bandjarmasin, maar naar Bantan op Java vlugten. 't Is geen klein verschil, Bandjarmasin of Anjer in Bantan, maar 't doet geschiedkundig niets af.

1726. De Oost-Borneosche rijkjes, die volgens bewering onder Bandjarmasin behoorden, Passier en Koetei, werden in bezit genomen door AROE SEENKANG, een rooverhoofdman en prins van Wadjo op Celebes. Deze vermelding geldt voor eene latere inmenging van de Hollanders.

1726. De vorst van Bandjarmasin herhaalde nu en dan zijne uitnoodiging om ten handel te komen bij de Hollanders. Dit had in 1726 eindelijk de hervatting van de vaart ten gevolge, zonder dat van een uitsluitenden handel sprake is.

1733. In dit jaar moet weder voor het allereerst eene overeenkomst gesloten zijn, tusschen de Hollanders en Bandjarmasin; te dier tijd waren er ook Engelsche peperhalers. Bij deze overeenkomst — traktaat of verbond — beloofde de Hollandsche regering van Batavia, den vorst tegen zijne vijanden bij te staan en te beschermen, waartegen de Hollanders den uitsluitenden peperhandel zouden verkrijgen, uitgenomen dat de Chinezen eene enkele jonk zouden mogen laden met peper. De Hollanders echter meenden ook zelfs in deze uitzondering eene aanranding van hun monopolie te zien. Sedert 1726 was het jaarlijksch Kompagnie-peperschip met halve lading terug gekomen, onder voorwendsel van misgewas, maar vele vaartuigen van China gingen met volle peperlading naar huis.

1736. De monopolie-peperhandel der Hollanders werd door de Engelsche handelaren, zonder monopolie, noodwendig gevioleerd, door konkurrentie en ijverzucht of betere betaling, en even noodwendig deed dit aan de zijde der Hollanders ernstige klagten uiten jegens de Engelschen; voor dit maal zonder ander gevolg dan bedreigingen.

1746. De Bataviasche regering kon de schending van haar peper-monopolie niet langer gerust aanzien, en verklaarde, dat de vorst het kontrakt (monopolie) niet getrouw nakwam. Daarom werd te Batavia besloten, het monopolie met geweld te handhaven, en de Chinezen het peperhalen te Bandjarmasin af te leeren. Eene scheepsmagt van vijf vaartuigen, onder den luitenant ACKERVELT, werd naar de rivier van Bandjarmasin gezonden, om die te blokkeren en alle vreemde handelaren af te wijzen, de Chinezen naar Batavia, Samarang of Cheribon. Deze handelingen komen voor in de regerings-resolutiën van 1746, volgens VAN KAMPEN, deel III. bl. 56. S. MULLER doet het voorkomen, als of deze dwangexpeditie vóór 1746 uitging. Aan den Bandjarschen vorst werd alles geweten; aan het monopolie-nadeel niets.

1747. De expeditie van 1746 schijnt nog niet krachtig te hebben gewerkt; althans in 1747, Maart, vertrok de koopman VAN DER HEIJDEN, met zes schepen en eene aanzienlijke krijgsmagt, om aan den vorst van Bandjarmasin eene betere uitlegging en nakoming van het monopolie in overweging te geven. De vorst vond echter geraden toe te geven, sloot een vaster monopolie-kontrakt, dat den Hollanders nog het voordeel gaf om te Tatas eene faktorij en te Tabanian een fort aan te leggen, en sedert zijn de Hollanders van daar niet weggegaan vóór 1808. Dit kontrakt wordt door S. MULLER en VAN HOGENDORP gesteld in 1746; en LOGAN meldt op 1747 een overeenkomst tusschen de Hollanders en den vorst, waarbij aan de Chinezen 500,000 pond peper en de rest aan het monopolie der Hollanders werd overgelaten. Dit heeft echter op 1733 betrekking. Ook wordt in het werk „*Batavia*, 1778" de bouw van Tatas op 1709 gesteld, maar 't is 1747. MALTE-BRUN meldt ook verkeerd 1748; CRAWFURD eveneens 1749.

1749. CRAWFURD zegt, dat door het monopolie der Hollanders de handelsgrootheid van Bandjarmasin verdween. Dit is begrijpelijk. Monopolie-handel is een vampyr. Van nu af aan was alle vrije handel verboden en misdadig.

1756. In dit jaar vonden de Hollanders de eerste voldoende gunstige gelegenheid, om zich in het huishoudelijke der landszaken te mengen. De vorst van Bandjarmasin maakte aanspraak op de suzereiniteit over de oostkustlanden, en verzocht de tusschenkomst der Kompagnie om zijn gezag in Beroe en Koetei te herstellen. De opper-koopman J. A. PARAVICINI sloot den 20 Oktober 1756 met den vorst eene nieuwe overeenkomst, waarbij deze beloofde, jaarlijks 15,000 pikols peper te zullen leveren aan de Hollandsche Kompagnie, tegen zes Spaansche daalders; het goud werd per thail op 12 dito Sp. d. (alzoo *f* 80 voor *f* 30) gesteld, en het Hollandsch geld werd te Bandjarmasin gangbaar verklaard. Uit de diamantmijnen verkreeg de Kompagnie mede haar deel. Voor dit toegestane, en nog een tribuut op zigt, zou de Kompagnie voor den vorst heroveren de landschappen Beroe en Koetei ter oostkust, Sangouw, Sintang, in 't binnenland, aan de Kapoeasrivier, en Lawei (Melawi) mede in het binnenland, aan de groote Kapoeas-arm Melawi. Na deze herovering zou de Kompagnie uit de inkomsten dier landen trekken: 80 pikols vogelnesten, 160 pikols was, en 340 thail goud, (de pikol op 125 Amst. ponden; de thail op $^{1}/_{16}$ pond.) Alzoo werd reeds de huid verdeeld voor dat het dier geschoten was. Over dit zonderling kontrakt moeten wij eenigzins uitweiden, daar dit òf van eene verregaande onbekendheid in de aardrijkskunde van Borneo, òf van eene zeer goede bekendschap bij PARAVICINI blijken geeft, (dit kontrakt werd zeven dagen later weder vernieuwd.)

De inlandsche historiën geven aan, dat Sangouw, Sambas en de vorstjes aan de Batang-Melawei (rivier-arm Melawi in midden Borneo), zoo mede die van Kotaringin ter zuid-, en Passier ter oostkust, reeds ten tijde van SOERIA NATA — eind der XV eeuw — onder Bandjarmasin, destijds Negara-dipa, behoorden als onderworpen of in vriendschappelijke betrekking. Van eene uitbreiding van gebied door het zwaard blijkt niets, zoo toen als later. Ook onder en tijdens den vorst SARIA KABOEROENGAN, en tijdens den eersten Mohammedaanschen vorst — eerste decennie der XVI eeuw — worden de landen Beroe, Passier, Koetei, Laut-poeloe, Pamoekan, ter oostkust, Mendawei, Sampit, Pemboewang, Kotaringin, ter zuidkust, Soekadana, Sambas ter westkust, Patak, Satoewi, Sawarangan, Assemassem, Sabangau, Sikau, Biadjoe, Melawi in de binnenlanden, als onderhoorigheden van het rijk geacht, ofschoon onder eigene vorstjes of opperhoofden, die men eer bondgenooten dan vasallen kan noemen, daar er van Negara-dipa daarheen afgezanten („oetoesan") gezonden werden. In de oorlogen bij den invoer van het Mohammedanisme, 1520—1530, boden alle de vorstjes der genoemde landsdeelen onderwerping aan bij pangeran SAMOEDRA, gezegd soelthan SOERIAN SJAH. Maar na het eindigen van dien oorlog gingen de hulpbenden dier landen terug, en alleen van Beroe, Koetei, Passier, Pamoekan, Laut, Tankisong, Tambangan, Assemassem en Kerassakan, oost en zuidoostkust, kwamen alle jaren, in den regentijd, de schattingen te Bandjarmasin.

De rijkjes ter oostkust, benoorden kaap Kanioengan of Tandjong Mangka-

lia (vroeger „Aart-gysenshoek" in straat Makassar,) steeds onder den gemeenschappelijken naam van „Beroe" begrepen, werden vroeger ook door het rijk van Broenai als onderhoorigheid gerekend, en als zoodanig door Broenai aan Solokh (Soeloe) afgestaan, en door Solokh in 1763 aan DALRYMPLE voor de Engelschen, onder den landsnaam van Pappal, Meloedoe Mangidora en Tiroen. In weerwil hiervan beweerde de vorst van Bandjarmasin evenzeer de magt te hebben, om Berou (Barroe, Beroe, alias Tiroen) in 1787 aan de Kompagnie (de Hollanders) en in 1812 aan de Engelschen af te staan. In Beroe, — Tidoeng, Boeloengan, Sambilioeng (Sambalioeng) en Goenoeng Teboer, — weet men van deze beweerde vroegere onderhoorigheid aan Broenai, Solokh of Bandjarmasin evenmin af, als vroeger te Jerusalem van een Oostenrijkschen koning, te Navarra van een Franschen, in Frankrijk van een Engelschen koning. De titulatuur was aangematigd en in partibus. Beroe is dus nimmer onderhoorig geweest aan Bandjarmasin, hoogstens bondgenootschappelijk.

De rijkjes ter oostkust, bezuiden kaap Kanioengan, en geheten Koetei, (Coti, Cottee, Koté, verbasterd,) en Passier of Pasir, worden ook wel onder Bandjarmasinsche opperheerschappij gerekend, maar zijn, zoo als op het jaar 1620 vermeld is, door Boeginezen bezet, sinds 1686 onder het Gouvernement van Makassar gebragt, tot 1834, in 1726 weder door Boeginezen ingenomen en beheerd, en sedert nimmer met de daad onder Bandjarmasin geweest. De inlandsche historie geeft aan, dat Beroe, Koetei en Passier onder panembahan MARRHOEM — midden XVIIe eeuw — zijn vrijgesproken geworden van de cijnsbaarheid, gelijk ook Sambas, voor twee groote diamanten, de eene ter grootte van een tandjongvrucht („si-giwang") de andere ter grootte van een duivenei („si-manisan".)

De bij het kontrakt van 1756 genoemde binnenlanden, Sangouw, Sintang en Melawi — thans tot het stroom- en politiek gebied der westkust behoorende — zijn eerst ongeveer tachtig jaren later bij Europeanen bekend en bezocht geworden. De voorgewende heerschappij over die binnenlanden zoude gegrond zijn op het voorgeven, dat de bevolking van Kotaringin, — vroegere onderhoorigheid van Bandjarmasin — die van Melawi zoude geholpen hebben tegen Sintang; dat daardoor Sintang aan Melawi (Lewei, Leway,) en Melawi aan Kotaringin, en Kotaringin aan Bandjarmasin cijnspligtig werden en bleven. Op Sangouw was nog minder regt. In de inlandsche historie wordt, in het begin der XVIe eeuw, van het gewest Sebangau, en tijdens SOERIA NATA, laatste helft XVe eeuw, van Sanggauw als vriend of bondgenoot gesproken. Bij LE ROY, 1694, wordt van Labyer als onderhoorigheid van Bandjarmasin gesproken *).

Van de nakoming van dit kontrakt van 1756 kwam hoegenaamd niets †).

1780. Van nu af aan treedt de geschiedenis van Bandjarmasin in een

*) Op ons kaartje van Borneo, 1690, komen voor Lavæum regnum (benedendeel van west-Borneo) en Labyer, omstreeks het tegenwoordig Amontai. Men maakte van Lawei alzoo een rijk!
†) Ten minste blijkt van die herovering der genoemde landen niets, voor 1787.

helderder licht en op een vreedzamer weg. Wij weten, dat in dezen tijd, de negende sulthan, MOHAMMED AMINOLLAH, regeerde, maar wij hebben niet kunnen vinden, welke betrekkingen er sinds 1756 met Batavia zijn onderhouden geworden, anders dan die van handelszaken. Men verneemt enkel iets van den avonturier ABDUL RACHMAN, die later sulthan en stichter van Pontianak werd, en die te Bandjarmasin kwam handelen en huwen met eene dochter des sulthans, en te Passier kwam rooven en moorden, omstreeks 1770. Van omstreeks 1771 vinden wij een overzigt in het Bataviaasch Genootschap *Verhandelingen*, Deel II. 46, — VII. 20, van RADERMACHER en LEYDEN). De Oost-Indische Kompagnie had aldaar eene kleine sterkte, bezet met een onder-koopman als resident, en 25 à 30 man soldaten. Wij kennen daarvan in 1773 aanwezig: de onder-koopman WILLEM ADRIAAN PALM, resident sinds 1764; de sekunde DAVID RUDHE, eveneens sinds 1764; de resident PIETER WALBEECK, sinds 1785; de resident LEONARDUS LAMBERTUS MATTHIJSEN, sinds 1786; de sekunde HENDRIK DU PONT, mede sinds 1786.

De Kompagnie had het monopolie der peper en der diamanten. Volgens kontrakt moest geleverd worden, zes millioen ponden, à drie stuivers (de stuiver à 4 duiten, thans 2½ cent.) Dit was het eenig artikel, waarop de Kompagnie iets won, en wat haar bewoog dezen post aan te houden, (alles voor handelsgewin en koopmans-rekening!) Op de ruwe diamanten, het goud, de was, de rotan en sago werden de onkosten niet uitgewonnen, om de slechte sorteringen, en omdat de „omliggende Indianen en Chinezen" den meesten handel op Bandjarmasin dreven. De Kompagnie vond het niet raadzaam, den handel uit te breiden, uit vrees voor de moord- en geldzucht, volgens vroegere ondervinding, en poogde daarom naar geen uitgebreider teelt. Buiten de forteres had de Kompagnie geen duim breed gronds in bezit of eigendom; en men moest gestadig op zijn hoede wezen, tegen overrompeling of plundering. In 1754 werd de order gegeven door de Bataviasche regering, dat de kontante penningen niet allen aan land gebragt, maar aan boord der schepen gehouden moesten worden. Den 25 Julij 1769 werd deze order ingetrokken, omdat de logie te Bandjarmasin sterk genoeg geoordeeld werd, om een aanval af te wachten. De lasten van deze post beliepen in 1779 voor de bezetting *f* 12,091; ongerekend de transportkosten van de peper tot Batavia. Deze post had echter geene inkomsten, buiten den peperhandel, en werd alzoo van geringe waarde. Dit alles is medegedeeld door ARY HUYSERS, *Oost-Indische Etablissementen*, bl. 53. Volgens het reglement van pracht en praal van 1764, mogt het opperhoofd van den handel te Bandjarmasin zich kleeden „na 's lands kostume", maar, te Batavia komende, moest hij zich naar rang kleeden. Hij had *f* 60 (zestig guldens) 's maands vast traktement, vijf jaren lang, als eerste resident; de sekunde had *f* 40, de sergeant *f* 20, de korporaal *f* 14, de soldaten *f* 9 's maands. De emolumenten voor den resident, waren vijf ten honderd op de ingekochte peper, dus op de gekontrakteerde massa, indien deze geleverd werd, ongeveer *f* 1500 's jaars. De nabijheid van Chinezen liet ech-

ter betere negotie (morshandel) toe, en daarbij ook de aangevoerde artikelen die de klinkende munt voor betaling vervingen; de geschenken, de spillagie bij uitvoer, en aankomst op het eiland Edam, voor Batavia, of op Onrust of Kuiper. De peper was stofferig, ongeharpt. Volgens resolutie van 11 Augustus 1752 werd van elke 300 ponden uitlevering vijf pond uitslag overwigt gevorderd, ten behoeve van den administrateur der pakhuizen (resolutie 28 Augustus 1755.) Met Kompagnieschepen aangebragt, was dit overwigt van $2\frac{1}{2}$ slecht $\frac{1}{2}$ ten 100. De residenten moesten een borgtogt stellen van duizend tot drieduizend rijksdaalders. (Resolutie 10 Julij 1750.)

1785. De sulthan MOHAMAD AMINOLLAH overleed, en liet drie zonen na, genaamd, pangeran RACHMAT, ABDOLLAH en AMIER, allen minderjarig. De pangeran NATA, zwager van sulthan MOHAMAD, was door dezen bestemd tot regent en voogd, en de tweede zoon, ABDOLLAH, tot opvolger in het rijk. Pangeran NATA had evenwel te veel zucht om zelf te regeren, dan dat hij zoude wachten tot de meerderjarigheid van den neef. Hij liet de twee oudste prinsen RACHMAT en ABDOLLAH om brengen, en zond den derde, AMIER, ter bedevaart naar Mekka. AMIER evenwel vlood naar Pagattan, eene kolonie van Boeginezen aan de zuid-oostkust van Borneo, onder een Makassaarsch opperhoofd, AROENG TRAWEE genaamd, verzoekende dezen om bijstand tegen den overweldiger, pangeran NATA, die den titel van panembahan had aangenomen. De inlandsche historiën noemen hem Sultan TAGMID OLLAH, en panembahan RATOE of BATOE. De Boeginezen namen gretig deze gelegenheid waar, om zich in de zaken van Bandjarmasin te mengen, even als zij dit in vorige jaren hadden gedaan in alle andere staten ter oost- en westkust van Borneo en bij de Maleijers. Met drie duizend man trokken zij over land, van Pagattan op Martapoera, de zetelplaats des sulthans, zonder eenigen wederstand te vinden. Een ander verhaal doet den sulthan MOHAMED in 1780 sterven, en in 1785 eene bende van 3000, van Celebes overgekomen, Boeginezen te Tabanian landen, alles verwoestende en doordringende tot Martapoera. Een derde historie doet, ook in 1780 (Hegira 1195 of 1196), sulthan MOHAMAD sterven en panembahan BATOE heerscher worden, doch, na eenige jaren aan het heerschen gewoon geworden, in Hegira 1201 (1785) zich tot sulthan verklaren, waaruit een binnenlandsche oorlog, met vele wreedheden, ontstond. De troonsopvolger — volgens legitimiteit — vlugtte naar Passier, verzamelde zoo daar, als van Lautpoelau, Koetei en andere naburige kustlanden, een aantal „gespuis", en bragt, onder den schijn van wettigheid, den panembahan BATOE zeer in 't naauw. Alle deze historiën loopen alzoo op hetzelfde punt uit: Martapoera en den bewindvoerder.

Het rijk van Bandjarmasin werd te dier tijd geacht, zich uit te strekken van de rivier Djelai, die Kotaringin — onder Bandjarmasin — van Kandawangan — onder Soekadana — scheidt aan de zuid-westkust, tot aan de noordoostkust van Borneo. Wij hebben daarover de overleveringen des lands nagegaan. De gronden tot pretentie van suzereiniteit zijn echter minder aannemelijk, althans naar Europesche wijze van beschouwing.

Ten tijde van den aantogt der Boeginezen naar Martapoera, was de koopman PIETER WALBEECK 's Kompagnies resident (handelshoofdman) te Bandjarmasin. Pangeran NATA, gezegd panembahan BATOE, zijnen vijand niet kunnende wederstaan, verzocht hulp bij den Hollandschen resident, en door dezen aan de Kompagnie (de Bataviasche regering). Hier was eene schoone gelegenheid tot staatkundige inmenging, even als op Java in 1677 en 1704. De panembahan was gereed tot opoffering. In troebel water is 't goed visschen. Een schoon voorbeeld leverde Pontianak op, in 1778. Destijds was Gouverneur-Generaal W. A. ALTING, en waren leden der regering W. J. VAN DE GRAAFF, J. G. VAN ANGELBEEK, J. SIBERG, A. DE BOCK; de overige leden kunnen wij niet speciaal noemen, daar het verzoek nader in overweging genomen werd, in 1787. De Bataviasche regering, zich weinig met de legitimiteit inlatende, maar voordeel beoogende, zond de gevraagde hulp, bestaande in den kapitein CHRISTOFFEL HOFMAN, als krijgsbevelhebber en kommissaris, met tachtig cipay-soldaten, die de Boeginezen onder pangeran AMIER nabij Martapoera aanvielen en verdreven, en den pangeran NATA en zijne hofplaats Martapoera alzoo ontzetten. De gevlugte pangeran AMIER werd later in de landstreek Doessoen — het binnenland — door Hollanders gevangen genomen, naar Batavia gebragt, en van daar naar Ceylon gebannen (juist als met soesoehoenan MANGKOERAT-MÂS in 1708 op Java was geschied).

Deze voorstelling is, volgens VAN KAMPEN, genomen uit de akte van 13 Augustus 1787, waarover nader; zoo ook volgens TOBIAS, bij prof. VETH. — Van CAPELLEN verschilt hiervan in zoo verre, dat hij den wettigen sulthan tot 1785 laat regeren, gelijk ook VAN DER VEN doet, die ook dezen sulthan in 1785 aan vergif doet sterven; voorts de Boeginezen tegen dezen sulthan doet opstaan; dezen door de Kompagnie van zijne vijanden verlossen, doch later, bij de ongeschiktheid van dien sulthan, den opgestanen pangeran NATA door de Kompagnie doet ondersteunen en op den troon plaatsen. Voorts meldt VAN CAPELLEN, dat deze pangeran NATA de broeder was van den afgezetten sulthan. VAN DER VEN noemt hem zwager van den overleden vorst; S. MULLER noemt hem neef van den wettigen troonopvolger, pangeran ABDOLLA of AMIER; gelijk ook prof. VETH doet, op 't gezag van TOBIAS en VAN KAMPEN. (VAN CAPELLEN, TOBIAS, VAN DER VEN, S. MULLER schreven in loco.) VAN HOGENDORP noemt, als beweegreden voor de ondersteuning van pangeran NATA, zijn vast karakter, dat meer bestendigheid van grondbeginselen scheen te belooven; S. MULLER zegt, dat het vooruitzigt was, om, na het eindigen van den oorlog, voor zich zelve meerdere voordeelen uit het land te kunnen trekken. VAN DER VEN noemt alleen: „in 't belang van de staatkunde der Kompagnie;" en deze „staatkunde" was die van 1704 en 1677, van een koopman, eigen voordeel, zoo als prof. VETH (TOBIAS, VAN KAMPEN) zegt. Het overige der beweegredenen, „om aan den burgeroorlog, die deze schoone streken teisterde, een einde te maken;" (C. VAN HOGENDORP en TEMMINCK), en ook, ten einde zoo spoedig mogelijk een einde te maken aan de verwoestingen en wreedheden van den krijg (S. MULLER), schijnt weinig gronds te heb-

ben, wanneer men bedenkt, dat één kapitein en tachtig cipayers voldoende waren, om den diepsten vrede terug te krijgen en een sulthan te verheffen.

1787. De voordeelen, die de Kompagnie verkreeg door deze tachtig hindoesche soldaten, waren groot, en legden den grondslag tot de souvereiniteit over een land, tienmaal grooter dan alle de Nederlanden, en ongeveer driemaal zoo groot als Java. Den 13 Augustus 1787 werd er tusschen den kapitein HOFMAN, als kommissaris voor en van wege de Kompagnie, en den pangeran NATA, als panembahan-ratoe, sulthan van Bandjarmasin, eene overeenkomst gesloten, waaraan in 1789 nog een artikel werd toegevoegd. Bij dit kontrakt werden de volgende punten bepaald en overeengekomen. (NEDERBURGH, *Sekr. Resol. Bat. Reg.* 1786.)

De pangeran werd als vorst erkend en bevestigd. Als zoodanig stond hij het geheele rijk van Bandjarmasin af aan de Kompagnie (de Bataviasche regering), in volle souvereiniteit, zoo als hij het bezat; doch hij ontving een groot deel weder in leen (erfelijk leengoed), onder den eed van trouw en onderdanigheid aan de genoemde Kompagnie (de Hollandsche regering te Batavia, als representant).

Aan de Hollanders verbleven de landschappen Soengi Doessoen voor twee derde, alle de lage en kustlanden tot Kotaringin toe; voorts Poeloe-Laut (Laut-poelau) en Passier, alsmede Koetei en Beroe, die eigenlijk nimmer onder Bandjarmasin behoorden, en waarvan Beroe ook reeds door den sulthan van Solokh aan DALRIJMPLE voor de Engelschen in 1763 was afgestaan geworden, — alles zonder dat men in Beroe iets daarvan geweten heeft.

De regeling der troonopvolging en de benoeming van alle hooge staatsdienaren stond aan de goedkeuring van de Kompagnie.

Alle de Chinezen en andere vreemdelingen, geen landzaten, bleven onder de regtsmagt van de Kompagnie.

De panembahan (sulthan TAHMID OLLAH) verbond zich, de Kompagnie bij te staan in hare oorlogen, en alle weerspannigen uit te leveren of te straffen.

De Hollanders behielden het beheer der tollen, der diamant en goudmijnen, uitgezonderd in de landen Doekoe-kanan en Doekoe-kiri, en verkregen het bestuur over de vogelnestklippen, alles voor de helft van de opbrengst.

De Hollanders mogten door het geheele rijk timmerhout kappen, en daartoe, tegen billijke belooning, de diensten der landzaten vorderen.

Alle peper moest uitsluitend aan de Kompagnie geleverd worden.

Alle nagelboomen moesten worden uitgeroeid, en uitgeroeid blijven.

Aan alle andere Europesche natiën werd het bezoek ontzegd.

Alle Kompagnies munten werden te Bandjarmasin gangbaar verklaard.

Na dit kontrakt was de vorst eveneens een vasal der Kompagnie geworden, als de vorsten van Mataram en Bantam op Java. Hoe de gevolgen waren, zullen wij nu zien. In dat zelfde jaar was er ook een kontrakt gesloten door de Kompagnie met Mampawa, (panembahan KASSIM, eveneens een nieuwe vorst). Ook was een paar jaar vroeger Soekadana ingenomen, en aldaar mede een nieuwe vorst gesteld, alle als leenmannen, onder souvereiniteit van de Kompagnie.

De allereerste gevolgen waren, dat de kommissaris HOFMAN vermoord werd. NEDERBURGH noemt hem een plannenmaker, die zich bediende van de verlegenheid waarin de vorst zich bevond, om hem een gedeelte van zijn rijk „afhandig" te maken, en die zulks aan de hooge regering smakelijk wist voor te dragen, door eene innemende schildering van groote voordeelen, die eene gedwongen peper-kultuur, in afgestane landen, bij groote uitbreiding, zoude opleveren; waarom de regering hare toestemming gaf, en de vorst het vuur aan de schenen voelde, moetende kiezen tusschen het behoud van een deel, of het verlies van alles. De ingezetenen der afgestane landen wilden wel van een vorst van Bandjarmasin, maar niets van eene Kompagnie weten (volgens NEDERBURGH); de peperleverantie verminderde meer en meer; eindelijk kwam er geen korrel meer te voorschijn. Men begon aan de goede trouw der vorsten te twijfelen. De opvolgende residenten na HOFMAN (LEONARDUS LAMBERTUS MATTHIJSEN sinds 1786, en secunde HENDRIK DU PONT; waarop CHRISTOFFEL HOFMAN in 1788 volgde; voorts de secunde ARNOLDUS BERNARDUS DIETZ sinds 1793; de eerste ADRIAAN WILLEM JORISSEN, sinds 1784; WILLEM BLOEM RZ. eerste sinds 1797; vaandrig ALBRECHT CAREL CONRADI en chirurgijn JOHAN GERHARD JULIUS WESTPHAAL, beide sinds 1797, en, even als BLOEM, in 1804 aldaar nog aanwezig) worden alle met een zwarte kool aangeteekend, als hebbende door wangedrag en onbekwaamheid de waardigheid der Kompagnie in minachting gebragt. De Bataviasche regering neigde tot eene algeheele verlating van deze post, toen kommissarissen-generaal besloten, daarheen een kommissaris te zenden. (NEDERBURGH.)

1797. De kommissaris FRANÇOIS VAN BOECKHOLTZ werd in 1797 naar Bandjarmasin gezonden met voldoende volmagt. Hij stond alle de, in 1787 aan de Kompagnie overgegevene, landen weder aan den vorst af, echter onder zekere bepalingen en voor drie jaren tijds. De gevolgen hiervan waren, dat de voorgewende of vermeende kwalijkgezindheid een einde nam, en men nog in 1797 ontving 58,750 ponden peper. Er zoude meer geleverd zijn geworden, maar de Bandjarsche faktory had geen geld meer; (volgens NEDERBURGH, brief van de Bat. Reg. 3 Okt. 1799.)

1798. De peperleverantie steeg tot 697,814 ponden; (volgens NEDERBURGH). — Over het niet bezetten der afgestane landen en het teruggeven, vindt men, dat de Kompagnie er wel belang bij had, dat de vorst onder den invloed, maar niet, dat hij onder de beginselen der Kompagnie bleef. Het binnenland was wild en onbekend, het overige voor den handel van geen direkt belang voor de Kompagnie vooral niet de oostkust, waar eenige Engelschen zich korten tijd vestigden (in 1772 en 1773,) doch ook weer opbraken. Het eiland Laut-poelau was een zeerooversnest, en er bestond alzoo geen belang, om die oost- en zuidkust te veroveren, (even als op Java Blambangan, in 1743 afgestaan, in 1763 in bezit genomen). Omtrent de vermindering van de peperproduktie of leverantie, vermoedde men, dat die, langs binnenlandsche paden, naar het aangrenzende Passier ging, waardoor het monopolie te Bandjarmasin zeer leed. (Onuitgegeven stukken).

En toch werd dit monopolie met hand en tand vastgehouden, tot nadeel van land en volk, met vernieling van alle mededinging van andere natiën.

1798. De Kommissarissen-Generaal schreven in 1798, den 6 April, aan de Bataviasche regering, een ellenlange missive, waarvan de paragrafen 186 tot 192 over Bandjarmasin („de Banjarsche zaken, en de geschiktste middelen naar den aard van den inlander, tot bevordering der kultures") handelden. De meening was, dat eene verplaatsing van het kantoor, de faktorij, naar Tabanian, gunstig zoude werken (voor het monopolie namelijk). De bepalingen van het kontrakt van 1787 werden voor den vorst bezwarend en vernederend geheten; de residenten, nà HOFMAN, hadden door onkunde, verkeerde direktie, oneenigheden met den vorst, (volgens het verslag van den kommissaris FRANÇOIS VAN BOEKHOLTZ,) de zaken in de war gebragt. De Kompagnie beschouwde de aanspraken van den panembahan RATOE (BATOE) als wettig, verleende hem daarom bijstand in de onlusten „die het kontrakt van 1787 zijn voorafgegaan," om hem in 't bezit van het rijk te handhaven; en de vorst had alzoo niets anders te erkennen, dan den krachtdadigen bijstand, in opvolging der kontrakten (?). HOFMAN was dus iemand, die van den nood des vorsten gebruik maakte, om een aanzienlijk deel van het rijk als eigendom voor de Kompagnie te bedingen; (zie 1787). Dit schoonschijnend beding had het lot van alle verbonden, die niet op billijkheid en regtvaardigheid en wederzijdsch belang rusten. De bezwaarde partij nam de eerste gelegenheid ten beste, om de overeenkomst illusoir te maken, en de Kompagnie van de gewenschte, buitengewone voordeelen te versteken. Naauwelijks was de vorst rustig gezeten, en ontlast van eene „voor dat rijk vrij aanzienlijke oorlogsmagt, „die aldaar op den duur met geene mogelijkheid konde worden onderhou- „den" (ongeveer honderd mannen), of hij spande alles in om de gemoederen van de bewoners der afgestane landen tegen de peper-kultuur in te nemen, en de pogingen der residenten, tot bevordering van die kultuur, tegen te werken, zoodat de peperleverantie ten laatste op niets uitliep. Volgens Kommissarissen-Generaal kon geen resident, met hoeveel doorzigt en beleid ook, in tegenzin van den vorst, de peper-kultuur bevorderen; en dat nog minder in zulk een groot en uitgestrekt, dun bevolkt land, zonder landwegen, zonder eenig Europeesch toezigt, en met een klein handelskantoor, waar men op eigene hoede bedacht moest zijn. Alle de groote verwachtingen van dat uitgebreid landbezit en 's Kompagnies heerschappij waren, volgens Kommissarissen-Generaal, niets dan hersenschimmen, voor den handelaar van geen nut en voordeel. De overeenkomst van FRANÇOIS VAN BOECKHOLTZ voor de Kompagnie met den panembahan, tot wederafstand der vroeger gecedeerde landen, werd goedgekeurd, vooral op grond, dat de vroegere kommissaris CHRISTOFFEL HOFMAN in zijn ijver, door denkbeelden van ijdele grootheid, de belangen der Kompapnie had benadeeld. Kommissarissen-Generaal drongen er op aan, dat, na ommekomst der gestelde drie jaren, het beter zoude zijn, om den vorst met welwillendheid ten voordeele van de peper-kultuur tot vriend te houden, dan hem met

nieuwe vorderingen of vernederingen voor het hoofd te stoten. De staatkundige regel, van toegevendheid bij gevoel van zwakheid, gepaard met het strelen van 's vorsten ijdelheid, en zoo weinig mogelijke inmenging in de regerings- of landszaken, moest op den voorgrond worden gesteld. Uit het slot van § 192 van dezen brief van kommissarissen-generaal zouden wij moeten opmaken, dat eene veranderde inwendige orde van zaken bestond. Aldaar staat: „wanneer de possessie van het rijk, waarin de panembahan „BATOE zich handhaaft, in weerwil van den gedanen afstand aan den wet„tigen vorst, aanleiding gaf tot openbare tweespalt, welke niet zoude kun„nen missen, het verder bederf der peper-kultuur na zich te slepen, zoude, „naar ons inzien, 's Kompagnies belang haar verpligten om tusschen beide „te komen, en de partij van diengene te kiezen, aan wiens zijde zich het „regt bevindt: maar zoo lang de wettige vorst zich, gelijk thans, aan zijn „lot blijft onderwerpen, en de panembahan BATOE voldoet aan zijne nieuwe „verpligtingen, om de peper-kultuur te bevorderen, gelooven wij niet, dat „het de zaak van de Kompagnie is, om den standaard van den oorlog al„daar op te steeken." Het schijnt alzoo, dat de pretendent, pangeran AMIER, teruggekomen was, maar dat hij zich rustig gedroeg, en dat de pangeran NATA, die enkel en overal panembahan-BATOE of BATOE genoemd wordt, in schijn rijksbestuurder was. In de inlandsche geslachtlijst heet hij echter TAGMID of TAHMID-OLLAH (sulthan). Op grond hiervan, onderanderen, verdedigde NEDERBURGH, in 1802, de toenmalige inrigtingen der Kompagnie, het oude tegen het nieuwe, te vergeefs.

De tiende vorst, gezegd panembahan-BATOE, was de eerste, die in de binnenlandsche districten der Negara-rivier, eene geregelde belasting invoerde, zijnde voor elk mannelijk hoofd één gulden 's jaars.

1802. De kommissaris FRANÇOIS VAN BOECKHOLTZ werd wederom in 1802 naar Bandjarmasin gezonden, om de overeenkomsten te vernieuwen. De voorgespiegelde verbetering was niet te zien. De inkomsten van het monopolie verminderden meer en meer. Vrije handel was verboden en voorbij.

1805. In 1805 werd het opbreken van Bandjarmasin een punt van beraadslaging bij de Bataviasche regering. Reeds in 1790 was de westkust van Borneo verlaten door de Hollanders. Er werd nogmaals een kommissaris daarheen gezonden om de pepertuinen te inspecteren. Deze bragt over de zaken van Bandjarmasin een ongunstig raport uit, (volgens TOBIAS).

1808. Panembahan BATOE, of sulthan TAGMID OLLAH, overleed in 1808, en werd opgevolgd door zijnen zoon, als sulthan SOLEIMAN of SLEMAN. Deze, het voorbeeld zijns vaders zich ten nutte makende, deed zijnen broeder, den rijksbestierder pangeran BATOE ISMAEL, verworgen, en zijne twee toemengongs POEAIN en PALAIJ het hoofd afslaan. Hij verhoogde de hoofdgelden van één tot twee en een halven gulden, en was een uitgezocht voorbeeld van oostersche wreedheid.

1809. Toen DAENDELS Gouverneur-Generaal werd, kon Bandjarmasin natuurlijk zijne aandacht niet ontgaan. Hij zond den luitenant-kolonel VAN

THIEL in kommissie, en deze, met een militair oog geen kompagnies handels-monopolieoog, gewapend, keurde eene zoo ellendige militaire post in den modder, met afgeleefde soldaten, en onbruikbare kanonnen bezet, en door moddergronden omgeven, af, en den 19 Mei 1809 trok DAENDELS de geheele post van Bandjarmasin in. Zoo werden landen verlaten, die drie millioen menschen zouden kunnen voeden, en die aan de Hollanders, in 1787, door de hulp van tachtig cipayers, in eigendom waren afgestaan.

Na het verlaten van deze post deed DAENDELS de kommissie, zoowel als het gedrag van den gekommitteerden, door de hooge regering goedkeuren, den 28 October en 2 December 1810. De hoofdbeweegreden was, dat Bandjarmasin, behalve de peper, niets opleverde, en die peper opbrengst de lasten niet kon dekken. Zoo werden in 1810 de landschappen Probolingo, Bazoeki en Panaroekan op Java verkocht, omdat zij slechts kalkachtig djatihout opleverden, volgens een gekommitteerde!

Gedurende 1809—1811 waren alle kusten van het geheele eiland Borneo, door alle Europesche natiën, verlaten.

De volgende gebeurtenissen, betrekking hebbende tot Bandjarmasin, stippen wij slechts aan.

1811. Na de in bezitname van Java door de Engelschen, zond de Luitenant-Gouverneur RAFFLES, zijnen vriend ALEXANDER HARE als kommissaris en resident naar Bandjarmasin, op de uitnoodiging van wege den vorst, sulthan SLEMAN. C. VAN HOGENDORP zegt, dat de sulthan aan de weerwraak zijner vijanden bloot stond, en dat hij zich haastte om aan de Engelschen ondersteuning te vragen. Ook S. MULLER meldt, dat de sulthan aanzoek deed, om handelsbetrekkingen, aan te knoopen, en hem in zijn benaauwden toestand te hulp te komen. (Vergelijk RAFFLES, I. 266. *Batav. Gen.* vol. VII. 20).

1812. De kommissaris HARE sloot in 1812 een nieuw kontrakt met den sulthan, waarbij niet alleen dat van 1787 vernieuwd werd, maar waarin ook uitdrukkelijk werden vermeld, als onder den afstand (nu weder aan het Engelsche Gouvernement) te zijn begrepen, alle de landen langs de zuid-, zuid-oost-, oost- en noord-oostkust van Borneo, als of die inderdaad nog onder Bandjarmasin behoorden, en in weerwil de noordoostkust ook reeds door Solokh, aan DALRYMPLE, voor de Engelschen was afgestaan, in 1763. Voorts bedong HARE voor zich zelven den afstand van een stuk grond bij Poeloe Lampé, in eigendom, leen of tijdelijke gift („*to grant or lease*") ten behoeve van private jagt en visscherij *).

---

*) Art. 5. His Higness cedes to the hon E. I. Comp. in every right of sovereiyn jurisdiction, the Island, fort, town and batteries of Qoën and Tatas; the whole of the Dayac provincies Mandawie, Sampit, Penboeang, and Kottaringin (Kottawaringin) whit its dependencies Sintang, Lawi and Hai, Becompai and the Dooson contries, Barow, Coti, Passer, Pagattan and Poolo Laut whitare their respective dependencies.

De heer A. HARE wordt door velen beschouwd als een grillig, avontuurlijk man, een Don Quichot, die niet onder vreemde wetten, vlag of natie verkoos te leven; anderen vinden in hem den ondernemenden Engelschman. Hij was niets meer dan een tweede ABDOEL RACHMAN, grondvester van Pontianak, met dit onderscheid, dat ABDOEL RACHMAN een zeeroover, moordenaar en intriguant was, in handelwijs echt Arabo-Maleisch (Muselmansch), en dat HARE een gewoon Engelschman was, die vrede en vrijheid lief had, en niemand leed deed.

HARE verkreeg, door tusschenkomst van zijnen vriend RAFFLES, van Java een aantal — eenige honderden — lieden, die onder verdenking of zekerheid lagen van vagabondage, landlooperij als anderzins. Daarmede werd eene Javaansche volkplanting bij Poeloe Lampé aangelegd, tot genoegen zoo van den sulthan als van den Gouverneur RAFFLES. Op een te voren woest, ledig en onbevolkt terrein verrezen dorpen, die door hunne namen aan het geboorteland der Javanen herinnerden, als Pa-kalongan, Tegal, enz. Koffij en pepertuinen werden aangelegd, zelfs een scheepstimmerwerf, waarop een goed schip gebouwd werd. HARE nam een eigen vlag aan, deed de Javanen in den wapenhandel oefenen op Europesche wijze, verdeelde den grond akkersgewijze onder hen, bouwde er een kleine sterkte, gaf eigene wetten; zelfs zoude hij eigen munt hebben laten vervaardigen, en handelde hij als onafhankelijk en oppermagtig vorst, ofschoon hij namens het Engelsche Gouvernement resident was. Die volkplanting groeide tot duizenden aan. De een geeft hoog op van de resultaten en vooruitzigten dezer nieuwe vestiging; de anderen geven het tegendeel op. De eersten zijn Engelschen, (HARE, RAFFLES en naschrijvers), de anderen zijn Hollandsche ambtenaren, (TEMMINCK, S. MULLER, TOBIAS, M. H. HALEWIJN, prof. VETH, die hem eigenbelang en despotisme toeschrijft; Mr. P. MIJER, C. VAN HOGENDORP en de resident VAN DER VEN zwijgen van HARE.) HALEWIJN meldt ook, dat gebrek en ellende de Javanen wijd en zijd uit elkander dreven, en velen daardoor omkwamen, dat de gronden van Poeloe-Lampé, bezuiden Bandjarmasin, oosteroever, bij Tabanian, niet voor ontginning geschikt waren, maar dat er beoosten een moerassig, voor rijstbouw geschikt, terrein ligt. (Berigt van 1825).

HALEWIJN vond in 1825 nog de overblijfselen van een hoogen weg, door de moeras aangelegd, overblijfselen van kampongs der Javanen, van het huis van HARE, die de Javanen slechts voor het bouwen van huizen, en kappen van houtwerk en het aanleggen van moestuinen zoude hebben gebezigd. HALEWIJN vond overigens het land, waar HARE een volkplanting stichtte, kaal en dor, in den regentijd bevaarbaar, in den droogen tijd met hoog riet begroeid. SCHWANER meldt nog alleen den naam van Poeloe Lampai, maar S. MULLER heeft reeds alles vergeten 1836—44.

De oorzaken van deze verandering vindt men beschreven als volgt, bij Mr. P. MIJER, *Kronijk N. I.* 1817. „Eenige aldáár (bij Bandjarmasin) „gelegene landen, waarop zekere Engelschman, A. HARE, beweerde het „regt van eigendom te hebben, omdat dezelve, tijdens de Britsche tusschen-

„regering door den sulthan (SLEMAN) aan hem zouden zijn ten geschenke „afgestaan, en waarop hij zich niet ontzien had souvereiniteitsregten uit „te oefenen, waren door het bestuur aldaar (te Bandjarmasin, kommissa-„ris ter overname J. VAN BOECKHOLTZ) weder in bezit genomen, zonder „dat dezelve van de zijde van den agent van A. HARE eenigen anderen „tegenstand had ontmoet, dan het doen aanteekenen van een nietsbeduidend protest." (Bevinding van den kommissaris NAHUIJS). HARE was alzoo niet meer in persoon aanwezig. Prof. VETH zegt, dat de zending van den kommissaris J. VAN BOECKHOLTZ een einde maakte „aan het gezag van dezen kleinen despoot", (als of HARE er nog was aanwezig geweest; ook haalt hij P. MIJER aan als bron). S. MULLER zegt; „zoodra de overzeesche bezittingen terug werden gegeven, was zijn (HARE's) rijk uit, en zijn gezag geëindigd" (over de door hem gestigte, jeugdige volkplanting). HALEWIJN doet de Javanen verloopen en sterven, (zie boven). TEMMINCK meldt, dat er een onderzoek plaats vond in loco, door de kommissarissen, zoo der Engelschen als der Hollanders, en daaruit „officiëel" bleek, dat alle de Javaansche volkplantelingen met geweld, zonder misdrijf te hebben gepleegd, aan hunne gezinnen waren ontvoerd geworden, en dat zij daarom naar hun land werden teruggebragt bij hunne gezinnen. TOBIAS meldt ook, dat T. S. RAFFLES over dit uitvoeren van Javanen zich van het Indisch opperbestuur eene berisping op den hals haalde. Men weet, dat RAFFLES sinds Maart 1816 niet meer op Java gezag voerde, en dat Bandjarmasin werd overgegeven door het Engelsch, en overgenomen door het Nederlandsch Gouvernement op 1 Januarij 1817.

HARE vestigde zich, in 't midden van den Indischen oceaan, op de koraalriffen, die de Kokos-eilanden heeten, met slechts weinige menschen en beesten, verre van alle openbaar staatkundig gezag. Wij mogen gerust aannemen, dat geen der genen, die hem, van uit hun studeervertrek, een despootje, een don Quichot of een grillige genoemd hebben, den moed zullen hebben gehad, hem derwaarts te vergezellen, en aldaar met hem te verblijven, — zelfs niet in de Borneosche vestiging, — noch dat zij immer zoo veel nut voor de menschheid zullen kunnen stichten, als HARE op zijne kale riffen in den oceaan.

1817. 1 Januarij werd de post Bandjarmasin door den kommissaris J. VAN BOECKHOLTZ voor het Nederlandsch Indisch Gouvernement overgenomen. VAN BOECKHOLTZ vernieuwde op 7 Januarij weder de oude, en veelmaal vernieuwde, overeenkomsten van 1756, 1787, 1812, met wijzigingen, uit veranderde regeringsbeginselen noodig geworden.

1818. De kommissaris VAN BOECKHOLTZ werd vervangen door den kommissaris H. G. NAHUIJS, die Bandjarmasin in een staat van toenemenden voorspoed vond. Het zoutmonopolie werd ingevoerd. De kommissaris werd bekleed met eene regterlijke magt over Chinezen en inlanders. (*Staatsblad* 1818 n°. 25).

1819. De landzaten; Dajak's; vermoorden de bezetting van een fortje aan de Molokko-rivier, even buiten de monding der Barito. Men noemt die vijanden ook zeeroovers. Een Europeesch sergeant schoot er het leven bij in. HALEWIJN meldt meer voorbeelden van Dajak's als zeeroovers, omtrent deze streken *).

Daar de Hollandsche magt, die thans was wedergekeerd, niet die der oudere Handels-Kompagnie meer was, en er nu niet zoo zeer een koopman, als wel een regent was opgetreden; daar er nu eene regterlijke magt, belastingen, geregelder administratie der openbare inkomsten, en vastere regeringsbeginselen werden ingevoerd, vond sulthan SLEMAN dit eenigzins vreemd; en van daar onophoudelijke moeijelijkheden, geschillen en belemmeringen; de zending van den kommissaris TOBIAS; nieuwe overeenkomsten; stijfhoofdige wederspannigheid van den vorst, en moeijelijkheden bij het Europeesch bestuur. Behalve het opgenoemde fortje, werden twee kruisvaartuigen afgeloopen en eenige politiedienaren vermoord. 't Verbod van 't verminken van ledematen en 't verlof, tot onderling verkeer in de binnenlanden, had geene uitwerking.

1822. De onderscheidene Gouvernements-inkomsten waren	*f* 171,928.
de uitgaven bedroegen	- 134,828.
zoodat er een overschot was van.	- 37,100.
Aan tollen alleen werd ontvangen.	- 39,385.

1823. De kommissaris J. H. TOBIAS, te Bandjarmasin aangekomen, vond eene groote wanorde in de omliggende landen, despotismus in een hoogen graad, en een ouden en zwakken vorst; veelhoofdigheid van gezag in de vele prinsen en grooten, en eene onjuiste verhouding van den vorst tot het Nederlandsche Gouvernement. Met eenige moeite werd de vorst bewogen om weder eene nieuwe overeenkomst aan te gaan. Daarbij werden op nieuw door den vorst afgestaan aan het Nederlandsch Indisch Gouvernement (den 13 September):

I. in vollen eigendom, het eiland Tatas; de kuststreek Tabanian, en verder om de Oost- en Noordoostkust, de landen en rijken Pegattan, Passier, Koetei, Beroe (Tanah Boemboe en Laut-Poelau of Poeloe Laut, reeds vroeger afgestaan). Voorts langs de zuidkust Kotaringin; binnenslands de streken Leway (Melawi) Djelay en Sintang, behoorende tot het stroomgebied der westkust van Borneo.

II. voor de helft in eigendom, de provincien Laut-darat, aan de zuidooskust, en binnenlands. Doessoen, Bekompai (zuidkust), en de Dajaksche landen.

III. de regtspraak werd opgedragen, over de inboorlingen, aan een landraad, door den resident voorgezeten, met inlandsche assessoren.

IV. Op de produktie der koffij en peper werd eene belasting gelegd van 40 procent, waarvan de helft ten behoeve van den vorst zoude wezen.

---

*) Op de zuidpunt van 't reviereiland Tatas, werd in 1819 het fortje »Schans van Tuijll" gebouwd, alwaar een posthouder was, even als te Tabanian.

V. De diamantgraverij werd vrijgelaten, tegen 20 percent recognitie, en voorts werden alle belastingen geregeld, alle verminkingen en belet van verkeer afgeschaft, terwijl de rijksbestuurder of eerste staatsdienaar in den eed en soldij van het Gouvernement genomen werd. De oude vorst was er wel mede te vreden *).

1824. De heer M. H. HALEWIJN, met den titel van opperhoofd, werd belast met de uitvoering van deze overeenkomst. Van dezen heer hebben wij eene uitvoerige landbeschrijving, in het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* eerste Jaargang, 1838.

Zekere pembekel KENDET, opperhoofd van de provincien Bekompai, Doessoen en Dajak, en door zijne vrouw aan den vorst verwant, was sinds 1816 al in eene wederspannige houding geweest, waarin de vorst hem niet konde ten onder brengen. Hij roofde en moorde naar hartewensch. Toen nu in 1824 die landstreken onder Europeesch gezag kwamen, vond de heer HALEWIJN het 't best, om dien roover met een zoet lijntje, door hem pardon en eer aan te bieden, tot zijn pligt te brengen. KENDET zette zich neder te Pelokkan, omstreeks het tegenwoordig Marabahan, en nabij die plaats stond de kampong Bekompai, onder pembekel MARIDJAN. Pelokkan lag op den Ooster-Bekompai op den regter Barito-oever. In vorige onlusten was de kampong aan de rivier Bahan uiteengeslagen, doch in 1824 werden genoemde kampongs aangelegd, en in October van dat jaar nog door het opperhoofd HALEWIJN bezocht. Deze vond die twee hoofden en kampong's echter vijandig tegen elkaar. De onrustige KENDET kwam den 23 December van dat zelfde jaar in opstand, weigerde de bevelen van het opperhoofd aan te nemen en bragt zijne onderhoorigen in de wapenen en het omliggende land in oproer.

1825. De krijgsmagt, die te Bandjarmasin was, rukte naar deze moerassige landen op, over water, en moest dikwerf van uit de boomen vechten, of in vaartuigjes van twee man voorwaarts gaan, of liever varen, (volgens HALEWIJN), daar het geheele land boschmoeras en moerasbosch was, en de vijand in modderversterkingen, uitgegraven waterkommen, waarvan de aarde opgeworpen was geworden, zich nestelde, en zich door boomen versterkte. Deze modderoorlog duurde twee maanden. Op 10 Februarij werd door de Hollandsche krijgsmagt de hoofdversterking genomen. Op 2 Maart kwam KENDET zich overgeven met 170 personen, en op 7 Maart werd hij te Tatas ter dood gebragt. Te Moeara-bahan (monding der Bahan-rivier) werd toen eene versterking aangelegd, die heden nog bestaat.

De heer M. H. HALEWIJN, die in 't begin van 1824 te Bandjarmasin was gekomen, met den titel van opperhoofd der Zuid- en Oostkust van Borneo, verliet den 7 April 1825 dat gebied, om naar Java terug te keeren, ten gevolge eener andere nieuwe reorganisatie, door den kommissaris-generaal DU BUS ingevoerd.

---

*) 't Europeesch personeel bestond in 1823 uit een resident, J. B. BENOIS en een sekretaris J. M. ESCHE. In 1824 uit een opperhoofd der Z. en O. kust M. H. HALEWIJN, een resident C. G. GOLDMAN, een luitenant, een sekretaris, drie kommiesen, een adjunkt, te zamen 8 ambtenaren.

De resident C. G. GOLDMAN bleef als gezaghebber te Bandjarmasin.

Kort daarop overleed sulthan SOLEIMAN of SLEMAN; en zijn zoon, de bestemde troonsopvolger, nam den naam aan van panembahan soelthan ADAM ALWASJIKH-BILLAH. Van hem had men de beste verwachtingen. De dood van sulthan SLEMAN viel voor op 3 Junij 1825.

Door SCHWANER, deel II. bl. 5, wordt melding gemaakt van eene soort van oorlog, in 1825, in de neder-landen der Kahajan, aan den Katiengan-rivier, tusschen de Najau-dajak van Siong, en de bewoners van de Katiengan-Kahajan, en van Poeloe-petakh, die met meer dan duizend vaartuigen in de Telok Palangasan, aan de zuidkust, de Siongers aanvielen, en meer dan drie honderd mannen doodden *). Slechts zeven Siongers ontkwamen. Bij deze gelegenheid sneuvelde de broeder van den, in onze dagen berucht geworden, toemmengong SOERAPATI. Reeds in October 1824 schijnt er een dergelijke kleine oorlog in die streek gewoed te hebben, om het bezit eener versterkte kampong, Mangko, die door ongeveer 600 man Dajak-pari bezet was, aan de Kapoeas-moerong en Adjaman, daar het opperhoofd HALEWIJN een togt derwaarts deed, om Mangko te ontzetten. Onder weg, langs de Kapoeas-oevers, die onbewoond en onbebouwd waren, werden afgekapte handen en voeten van menschen opgemerkt, het bekende teeken der onbeschaafdheid van de, zich onderling beoorlogende, Dajakstammen. De versterkte kampong Tangohan was ten oorlog gereed, even als Soerapati, Mangko en Bapalanan. Geen dezer bewoners was Mohammedaan. Eerst later kwamen Christen-zendelingen in deze streken aan. Te vergeefs hadden vroegere vorsten beproefd, om de Dajak-stammen in deze neder-landstreken tot den Islam over te halen. In hunne moerasbosschen wedergekeerd, keerden zij ook tot hunne varkens, naaktheid en demons terug. (HALEWIJN en anderen).

Na den dood van sulthan SLEMAN keerde het opperhoofd HALEWIJN naar Borneo terug, en sloot in September 1825 met den nieuwen sulthan een vernieuwd en aangevuld kontrakt, waarbij nu ook de gansche provinciën Laut-darat, Doessoen, Bekompai en de Dajak-landen in vollen eigendom aan het Nederlandsch Indisch Gouvernement werden afgestaan. Dit was het laatste hoofdkontrakt met een dezer vorsten gesloten. De zoon van sulthan ADAM erlangde tevens den titel van opvolger, Sulthan-moeda ABDOEL-RACHMAN. Deze troonsopvolger overleed echter vóór zijnen vader, op 5 Maart 1852.

Een overzigt in 1825 gaf, voor de bevolking der afgestane, uitgestrekte, Gouvernementslanden, slechts 15,815 inwoners, als: Tatas, (hoofdplaats Bandjarmasin) 2758; Dajak-provincies, opper-Barito stroomgebied, 1178; Doessoen, neder-stroomgebied 4629; Bekompai, riviereiland, 2257; Lautdarat, 3142. De landen des sulthans lagen, even als tot 1860, langs den ooster Barito-oever; de bevolking was er ruimer, maar 't is onbekend hoeveel. De Gouvernements vestigingen waren: fort Marabahan, opperrivier;

*) Dit was een zoogenaamde Assan-togt, een Corsicaansche vendetta.

schans van Tuijll of Thuijll, nederrivier; fort Tabanian, buiten de rivier; en de hoofdplaats Tatas. Vroegere vaste punten, de Kween en prins Frederik, waren ingetrokken. HALEWIJN beschrijft de hoofdplaats uitvoerig, in het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* jaarg. I. deel II. blz. 4. Het Europesche ambtenaars personeel bestond uit 7 ambtenaren, een opperhoofd en resident in 1825, als in 1824.

1826. Het opperhoofd HALEWIJN sloot een meer grensbepalend kontrakt met den sulthan, aanvulling van 1826, — weder aangevuld in 1845. (4 Mei 1826).

De kommissaris-generaal DU BUS, door beginsel van zuinigheid geleid, trok op 13 September 1826 de betrekkingen in van opperhoofd, resident, vier kommiezen, vijf klerken, alsmede van 29 inlandsche bedieningen, en stelde daarvoor in de plaats: een resident op *f* 1000, sekretaris op *f* 400 kommies op *f* 250 en vier klerken. (*Staatsblad* n°. 50). Dit besluit, te overijlend genomen, deed C. VAN HOGENDORP weeklagen, en vreezen voor terugkeer van misbruiken en vermindering der inkomsten. In 1826 was er op de geheele zuid- en oostkust van Borneo dan ook naar één resident, één kommies, één controleur als Europesche ambtenaren. De kommissaris-generaal kwam echter spoedig van deze besnoeijingspolitiek voor Bandjarmasin terug, want den 17 November 1826 werd eene ruimere organisatie bepaald, als: een resident op *f* 800; een assistent-resident te Tatas op *f* 400; civiele gezaghebbers te Marabahan, Tabanan; twee kommiezen, drie klerken, (Europeanen) en een aantal inlandsche beambten. Aan den rijksbestierder werd toegelegd *f* 1008$^{1}/_{3}$ aan den ouden sulthan *f* 50 en aan den sulthan-moeda *f* 8$^{1}/_{3}$. (*Stbl.* 1826, n°. 66).

Latere historische aanstippingen:

1827. De resident C. L. HARTMAN, hoofd van 't Europesche bestuur.

1831. als voren, met nog 10 Europesche beambten. In 1833 resident C. G. GOLDMAN en 11 beambten.

1836. Beschrijving van Bandjarmasin in 1836 bij S. MULLER, 144.

Resident C. G. GOLDMAN. Europesche bevolking 16 mannen. Posthouders te Bekompai, Doessoen, schans van Thuijll, Tabanian, Kween, militaire bezettingen te Marabahan, Thuijll, Tabanian, Bandjarmasin. Togten van HENRICI in 't binnenland.

1837. Resident A. M. E. ONDAATJE, 22 Europesche mannen inwoners; 6 beambten.

1845. Inkomsten *f* 281,827. Uitgaven *f* 88,059.

Contracten vernieuwd. Kommissaris A. L. WEDDIK. Reiziger C. SCHWANER.

1846. Gouvernement van Borneo ingesteld. (1849 geschorst). Steenkolen-ontginning.

1850. Resident J. G. A. GALLOIS, sinds 1847. Moord luit. HAUESLER, Marabahan.

1851. Resident P. H. A. B. VAN HENGST. Wetenschappelijke kommissie geschorst, uiteengegaan.

1852. Den 5 Maart overleed de sulthan moeda, troonopvolger, ABDOEL RACHMAN; zijn zoon TAMDJID-OLLAH werd in zijne plaats benoemd, 10 Junij 1852.

Resident A. VAN DER VEN.

1857. November. Dood van sulthan ADAM, oud 86 jaren; (Mohammedaansche jaren).

Zijn kleinzoon TAMDJIT-OLLAH volgde hem op als sulthan; de laatste vorst 3 Nov. 1857.

1859. Moord en opstand in Doekoe; (Riam kiwa en kanan). Expeditien derwaarts.

Den 24 Julij deed de sulthan afstand van de regering, en ging naar Batavia.

Kommissarissen: kolonel ANDRESEN en T. N. NIEUWENHUIJZEN.

Tusschenbesturen en gevechten, de eerste van dien aard aldaar.

1860. Einde der vorstenregering; even als in 1813 te Bantan, 1819 te Cheribon, 1821 te Palembang. Geheel het land onder Europeesch bestuur gesteld, in Junij 1860.

SOERABAJA,
Aug. 1860.

J. HAGEMAN, J.C.Z.

Een kapittel uit een onuitgegeven boek.
De bezwaren tegen de mailreis.

De moeijelijkheden dezer reis, waarover zoo zeer wordt geklaagd, laten zich in de volgende punten zamenvatten:

1. Duurte.
2. Te weinig logeerruimte aan boord.
3. Overgroote warmte in de Roode Zee.
4. Het lastige der herhaalde overgangen van een stoomschip in het andere, en
5. Slechte tafel.

Wij konden eene geregelde stoompaketvaart om de Kaap hebben met goede en komfortabele schepen; die zouden de reis binnen 50 à 55 dagen doen en de reis in de schepen der P. en O. kompagnie, die ook van Batavia naar Nederland 45 dagen duurt, met al hare bezwaren, zou nagenoeg overbodig zijn.

Maar het vestigen eener stoompaketvaart tusschen Nederland en Java, zoo gewigtig en nuttig voor het algemeen belang, is in strijd met zoo vele partikuliere belangen, dat dit nog lang tot de vrome wenschen zal behooren, en eenige honderdduizend guldens per jaar zullen moeten blijven dienen tot stijving der kas van de P. en O. kompagnie.

Men moet daarom trachten, de bezwaren, die tegen de thans gebruikelijke mailreis bestaan, zoo veel doenlijk uit den weg te ruimen.

Dat is zeer gemakkelijk.

De klagte over *duurte* is, ten minste wat de tehuisreis betreft, overdreven.

De reis van Batavia naar Nederland kost:

Van Batavia naar Singapoera.	*f* 200
" Singapoera naar Marseille, de vrije doortogt door Egypte er onder begrepen, 102 pd. st.	- 1224
" Marseille naar Rotterdam ±	- 76
Totaal	*f* 1500

Verteringen behoeft men zonder verkiezing niet te maken, daar de kosten van verblijf te Point de Gale (Ceylon) terugbetaald worden, wanneer het stoomschip van Calcutta niet tijdig aankomt. Reizigers om *de Kaap* gaan ook wel een of twee dagen te St. Helena aan den wal, soms ook in Engeland van boord, en verteeren in dat geval meer, dan op de landreis.

De overtogt per zeilschip van Batavia naar Nederland kost gemiddeld . . . . *f* 1000

Daarbij komt: beddegoed, linnen, dranken van alle soorten, 't geen men ten minste moet stellen op . . . . - 300

Totaal . . . . *f* 1300

of een verschil van *f* 200, de kosten van den overtogt van Batavia naar Singapoera, waarvoor men meerdere veiligheid en bovenal eene winst van 2½ à 3½ maanden tijd geniet.

Voor de mail-reizigers van Batavia naar Nederland bestaat echter, aangaande de kosten, een ander bezwaar; zij kunnen namelijk de passagegelden te Singapoera niet in *sovereigns* betalen, maar moeten die voldoen in *dollars* tegen den koers, die gemiddeld op *f* 2,75 de dollar staat; ook te Batavia wordt de vracht naar dien koers berekend.

Ik geloof, dat men door onderhandeling met de P. en O. kompagnie eene overeenkomst zoude kunnen sluiten, om de passage aan den konsul te Batavia (die agent voor de P. en O. kompagnie is) te betalen, tegen den wisselkoers op Engeland *op zigt*, of met een redelijke rente bij wissel op 6/m. na dato.

De andere bezwaren zijn gewigtiger.

De ruimte voor de passagiers in de hutten is uiterst gering; wanneer er, gelijk meestal, 120 of 155 passagiers aan boord zijn, dan moet men met 3 of 4 onbekende medepassagiers in eene hut logeren; de een heeft op den ander te wachten, om zich te kleeden; er zijn niet genoeg badkamers aan boord, om den reiziger in de gelegenheid te stellen, op den behoorlijken tijd het zoo hoog noodige bad te nemen, en de hitte in de hutten is meesttijds 's nachts zoo drukkend, dat velen het dek of de ruimte onder de tafels der salons tot slaapplaats kiezen.

Buiten deze warmte, door het groot getal passagiers veroorzaakt, is de zonnewarmte in de Roode Zee gedurende de maanden Julij, Augustus, September en Oktober ondragelijk, als variërende tusschen 105° en 120° Fahrenheit.

Uit mijne aanteekeningen over door mij gedane reizen blijkt, dat den 3den Mei 1850 op 16° N. B. in de Roode Zee de thermometer F. op 106° stond; die thermometer hangt op eene koele plaats, in den trap, die naar de benedenkajuit leidt.

Den 6den December 1860 hadden wij op 16° N. B. in de Roode Zee, 120 Eng. mijlen benoorden het eiland Perim, nog 96° Fahrenheit, eene warmte, dragelijk voor hem, die aan eene tropisch klimaat gewend en met zijne kleeding er voor ingerigt is, echter reeds zeer drukkend voor den *baar*, die voor het eerst de reis naar Indië doet.

Het herhaalde overgaan van een stoomschip naar het andere is lastig, vooral te Point de Gale, waar men in het van Calcutta komende stoomschip overgaat, meestal gescheiden wordt van de mede-hutbewoners tusschen Singapoera en Ceylon, en zich tot Suez moet behelpen met nieuwe makkers en de overschietende plaatsen.

Eindelijk is de tafel slecht; echter niet door gebrek aan den noodigen voorraad, waarvan de „bills of tare" het tegendeel bewijzen, maar veeleer door de gebrekkige bereiding der spijzen, daar de menigte der passagiers, bij de beperkte ruimte aan boord, het voor de koks ondoenlijk maakt, de noodige zorg aan de spijsbereiding te wijden.

De opgesomde bezwaren kunnen voor het grootste gedeelte vermeden worden, zoowel door den reiziger, die van Java naar Nederland als door hem, die van Nederland naar Java vertrekt.

Dit geschiedt door verandering van reisroute.

Het spreekt van zelfs dat het volgende niet van toepassing is voor reizigers, die voor dringende zaken op weg zijn, en dus de bezwaren der reis over het hoofd zien, omdat „time" voor hen „money" is; immers de verandering der route verlengt de reis met 7 dagen.

Van Southampton en Marseille vertrekken maandelijks 4 mails naar Britsch-Indië; twee direkt naar Calcutta en twee direkt naar Bombay. De reizigers voor Singapoera, China, Manilla en Java vertrekken meest allen per Calcutta-mail; den 4den en 20sten van elke maand van Southampton, of den 12den en 28sten van Marseille; de passagiers dezer mails vereenigen zich te Alexandrië, ook met de reizigers, die over Triëst aankomen, gaan gezamelijk per spoortrein over Caïro naar Suez, vertrekken den 19den of 4den van elke maand, en komen gemiddeld, over Aden, waar kolen worden ingenomen, den 5den en 21sten te Point de Gale (Ceylon) aan.

Daar gaan de passagiers, met bestemming naar Java, over aan boord van het stoomschip, dat den 1sten en 16den van Bombay naar China vertrekt, den 6den en 22sten te Gale aankomt en den 14den en 30sten Singapoera bereikt, van waar de Java-passagiers door een Nederlandsch Indisch stoomschip naar Batavia worden overgebragt en gewoonlijk Batavia den 4den en 18den bereiken.

Deze reis heeft voor den mailreiziger al de, in den aanhef opgesomde, bezwaren, en is zelfs gevaarlijk voor de gezondheid, wanneer hij in de maanden Julij, Augustus, September of Oktober door de Roode Zee stoomt; van November tot Mei valt het bezwaar der overgroote warmte aldaar weg; het blijft echter nog altijd groot door de menigte passagiers en beperktheid der logeerruimte.

Maar ook dit laatste en al de andere bezwaren verdwijnen, wanneer de reiziger, in plaats van uit Suez over Aden direkt naar Point de Gale, de route neemt van Suez naar Aden en van daar *over Bombay* naar Point de Gale.

Den 12den en 27sten van elke maand vertrekt eene boot van Southampton naar Alexandrië, en den 5den en 20sten van elke maand eene boot van Marseille daar heen. De passagiers dezer mails verlaten den 27sten en 12den Suez en bereiken Bombay over Aden den 11den en 26sten.

Zij nu, die met deze gelegenheid naar Bombay zijn gegaan, maar bestemd zijn voor Singapoera en Java, blijven 4 of 5 dagen te Bombay, vinden

daardoor gelegenheid, de grootste en prachtigste stad van Britsch-Indië met hare millioen inwoners, uit alle landen en volken der aarde bestaande, te zien, met hare prachtige tempels, grotten, begraafplaatsen, scheepswerven enz. Zij kunnen per spoorweg eenige honderd palen het land ingaan, de reusachtige werken aan de Bhore- en Tul-Ghauts en het groote militaire kampement te Poohnah, met de paleizen der oude Mahratta vorsten, zien, en vertrekken den 1sten en 16den over Point de Gale naar Singapoera, zonder van schip te verwisselen.

Welk is nu het verschil tusschen deze en de Calcutta-mail? De reis duurt juist 7 dagen langer, waarvan 2 op zee en 5 te Bombay in rust of met „*sight-seeing*" worden doorgebragt.

De vracht is dezelfde over beide routes, mits men in Eurapa zich laat boeken tot Singapoera, *via Bombaij*, of te Singapoera naar Alexandrië *via Bombaij*. De P. en O. kompagnie ziet gaarne, dat reizigers dien weg gaan, omdat daardoor de Calcutta-booten minder overvuld zijn.

De *Calcutta*-mail toch heeft de passagiers voor Ceijlon, Madras, Calcutta, China, Manilla en Java aan boord, waarvan het getal varieert tusschen 120 en 150; de *Bombaij*-mail heeft slechts de passagiers voor Bombaij, de Noord van Madras en de N. W. provinciën; het getal daarvan gaat zelden 40 te boven.

Het gevolg daarvan is, dat elke passagier, die met de laatste gelegenheid vertrekt, altijd eene afzonderlijke hut heeft, en dat *gehuwden* niet noodig hebben, eene afzonderlijke hut te bespreken, en daarvoor boven de gewone passagegelden nog 70 pd. st. te betalen, maar door overvloed van scheepsruimte ook zonder die bijbetaling eene afzonderlijke hut magtig worden.

Van Bombay naar Ceijlon (Point de Gale) vindt men zelden meer dan 20 passagiers en op de reis van Point de Gale in November van het verleden jaar waren wij slechts met ons tienen; van Ceijlon naar Singapoera is ook het getal zoo groot niet, dat in eene hut meer dan een reiziger behoeft te logeren.

Het natuurlijke gevolg van het geringer getal passagiers op dezen omweg over Bombay is: meerder ruimte en koelte, gelegenheid om elken morgen of namiddag een koud of warm bad te nemen, en, hetgeen ook van belang is, beter spijsbereiding en daardoor, bij overvloed van spijzen, eene voortreffelijke tafel, goede koffij en thee enz.

Reizigers dus, die van Java naar Nederland gaan, moeten te Batavia of Singapoera passage nemen tot Alexandrië, Marseille of Soutampton, *via Bombaij*. Zij doen dan de reis tot Bombaij in hetzelfde schip waarmede zij van Singapoera zijn gekomen en behoeven te Point de Gale niet in een ander schip over te gaan. Van Bombaij gaan zij in een schip tot Suez.

Reizigers, die uit Europa komen, nemen te Southampton, Marseille of Alexandrië passage tot Singapoera, *via Bombaij;* heen of terug gaande, moeten zij, indien het mogelijk is, zorgen, in de maanden Julij, Augustus, September of Oktober niet in de Roode Zee te zijn, de maanden December, Januarij, Februarij en Maart zijn de beste voor deze passage.

In elk geval doen de reizigers wel, het grootste gedeelte hunner bagage over Southampton tot Alexandrië te zenden, en slechts het noodigste op den togt door Frankrijk of Duitschland mede te nemen, tot vermijding van kosten en moeite met visitatiën.

Het reglement op de bagage zegt onder anderen het volgende:

„Passagiers 1e klasse hebben 334 pd. (Eng.) aan bagage vrij.

Alle passagiers, die passage naar of van Indië hebben genomen tot of van Marseille, of de reis over Triëst doen, kunnen hunne bagage te Southampton voor Alexandrië of te Alexandrië voor Southampton embarkeren".

Voor het overwigt is de vracht zeer matig; van Southampton tot Singapoera en omgekeerd *f* 18 per centenaar.

H. J. LION.

Hoe het tegenwoordig op Banda toegaat.

Een Duitscher in den raad van justitie. — Vreemdelingen in Nederlandsche dienst. — De zamenstelling van den raad van justitie. — Regtsgeleerden zijn, als regters en voor 't publiek ministerie, te Banda eene noodzakelijkheid geworden. — De publieke opinie moet worden opgewekt. — Voorschotten aan de perkeniers. — De perkenjagt. — Noodzakelijkheid der afschaffing van 't monopolie. — Tyranny van het monopolie.

Hoe zou het toch komen, dat bij Gouvernements-besluit, bekend gemaakt in de *Java-Courant* van 26 Januarij 1858, iemand, die den 5den Augustus 1857 gepasporteerd is als onder-officier der infanterie, in garnizoen te Banda, tot lid van den raad van justitie aldaar ter plaatse is benoemd? Die vraag doet zich iedereen te Banda en niemand weet haar op te lossen. In de eerste plaats is het toch bekend, dat die man tot op dit oogenblik wel een ingezeten van de kolonie, maar nog geen Nederlander is. Duitscher van geboorte en opvoeding heeft hij dien andaard nog niet verwisseld met dien van Nederlander. Onder de vreemdelingen, inwoners van Nederlandsch Indië, die thans genaturaliseerd worden, is zijn naam nog niet gevonden. Te Banda heeft men wel zoo heel veel volbloed Nederlanders niet, maar zeker is er toch wel een dertigtal, die allen afstammelingen van volbloed Nederlanders zijn, en die tot de notabelen van de plaats behooren. Op een hunner had even goed de keus voor de voordragt tot lid van den raad van justitie kunnen vallen, als op een Duitscher. Bovendien is hier een garnizoen, dat, volgens de formatie, uit 11 officieren, allen Nederlanders, bestaat. Vond men alzoo onder de burgerij niet, hetgeen men verlangde, dan zouden de militairen toch keus in overvloed hebben opgeleverd.

De vraag wordt dus herhaald: waarom heeft men de voorkeur gegeven aan een vreemdeling? En die vraag is vooral gewigtig, wanneer men haar niet geïsoleerd beschouwt, maar in verband met verschijnselen, die men ook elders meer dan eens in Indië opmerkt. Waarom trekt men vreemdelingen boven Nederlanders? Wanneer er geen gebrek is aan volbloed Nederlanders en hunne afstammelingen, waarom moet dan een vreemdeling voorgaan? Wij behooren volstrekt niet tot die bekrompenen, die vreemdelingen zouden willen uitsluiten. Wij zien integendeel gaarne, dat in vakken, waarin Nederland uit den aard der zaak nog geene bekwame mannen oplevert, men van bekwame vreemdelingen gebruik maakt. Maar waarom doet men dat, wanneer het niet noodig is? Waarom moet bij voorbeeld op

Banda een Duitscher volgens Nederlandsche wetboeken regterlijke vonnissen vellen?

Er is geen gebrek aan notabele volbloed Nederlanders op Banda, er is geen gebrek aan hunne afstammelingen; waarom moet dan al verder een Duitscher van geboorte en opvoeding benoemd worden tot lid der subkommissie van het lager onderwijs.

Er is geen gebrek aan partikulieren, ambtenaren en officieren te Banda, evenmin aan gepensioneerden en eervol ontslagenen, zoowel ambtenaren als officieren. Waarom moet dan de raad van justitie te dier plaatse nog steeds blijven zamengesteld uit leden, waarvan sommigen handelaren zijn en aannemers van het Gouvernement, zoo als onder anderen van de voeding der kettinggangers, pachter der dranken enz. Voor den regter-ambtenaar is dit verboden bij art. 9 van de algemeene bepalingen op het reglement der regterlijke organisatie. Behoort dit voorschrift niet, zoo niet volgens de letter, althans volgens den geest van het reglement op het beleid der regering van Nederlandsch Indië, zooveel mogelijk in harmonie te worden gebragt met de raden van justitie buiten Java en Madura?

Aan wien moeten al deze onregelmatigheden en tegenstrijdigheden van het bestuur, in de toepassing van het regerings-reglement, geweten worden? In de eerste plaats is dit voorzeker te wijten aan het hoofd van 't bestuur dezer residentie, die niet mag handelen als of hij van meening was, dat de wetten niet voor hem zijn gemaakt en deze residentie eigenlijk alleen voor hem gecreëerd is. In de tweede plaats hebben al de ingezetenen het voor een goed deel aan zich zelven te wijten. Immers de tijden zijn voorbij, dat de residenten, als pacha's met drie paardenstaarten, alles konden doen wat zij verkozen, en de ingezetenen zich ook aan de meest willekeurige handelingen lijdelijk moesten onderwerpen. Sedert 1848 is langzamerhand een andere toestand in 't leven getreden. De publieke opinie is eene kracht geworden. De publiciteit, door de drukpers veroorzaakt, maakt thans onmogelijk 't geen men zich vroeger ongestraft kon veroorloven. Zelfs kleine en verwijderde residentiën deelen thans, door eene verbeterde kommunikatie, in deze voorregten. 't Hangt dus maar van de ingezetenen zelven af. Zien zij alles geduldig en lijdelijk aan, dan baat hun de veranderde politieke toestand van Indië niet. Maar maken zij gebruik van de gelegenheid, waarin zij gesteld zijn, maken ze gebruik van hunne bevoegdheid, zijn ze niet meer de onderdanige dienaren, maar vrije mannen, voorstanders van orde en wet, maar tevens handhavers en verdedigers van hunne regten, dan is het uit met de willekeur van despotische residenten. Dat ziet men op Banda nog niet genoeg in; daar is men nog te bang, en van daar dat er nog zoo veel is dat niet deugt.

Zoo leest men bij voorbeeld in artikel 81 van het reglement op het beleid der regering: „alle tusschenkomst van de regering in zaken van justitie, niet bij dit reglement toegestaan, is verboden". Dat zal dus ook wel beteekenen, dat het hoofd van 't bestuur eener residentie nimmer invloed mag uitoefenen op den gang van het regt.

Maar is dit, volgens de bestaande formatie van het ambtenaars-personeel te Banda, aldaar mogelijk?

De resident van de plaats is toch ambtshalve:

1°. President van den raad van justitie.

2°. Niet alleen inspekteur van de specerij-kultuur, maar tevens magistraat van Groot-Banda, waar de meeste specerijperken gelegen zijn.

Dus moest hij wel, èn als resident van Banda èn als magistraat van Groot-Banda, in zijne betrekking van president van den raad van justitie invloed uitoefenen op den gang van het regt. Dat kan niet anders. Hij kan zijn persoon toch niet in drieën splitsen.

Is het al verder overeen te brengen met de meest tegenstrijdige belangen van den ondergeschikten ambtenaar, voorgesteld in den sekretaris van den resident, en van den onafhankelijken officier van justitie, dat één persoon die beide betrekkingen steeds naar eisch zal waarnemen?

Is het niet onverantwoordelijk, dat in eene residentie als Banda, waar zooveel regtszaken steeds voorkomen, zoowel onder Europeanen als inlanders, en waar zich zulk een groot garnizoen bevindt, dáár nog geen regtsgeleerde, geen gepromoveerde in de regten, als ambtenaar geplaatst is?

Van dezen toestand moet wel onvermijdelijk het gevolg zijn, dat de resident, vooral indien hij een man van eenige regterlijke kennis is, steeds op de meeste leden eenen overwegenden invloed moet uitoefenen, èn omdat hij resident is, èn omdat er niemand in den raad zitting heeft, die eene opleiding voor de regterlijke magt heeft ontvangen.

Dit is een onhoudbare toestand. Inderdaad dan was het beter, zoo als het was vóór de publikatie van 29 April 1824; dan was die toestand nog te verkiezen.

Wil het Gouvernement hier ter plaatse ten minste geen gepromoveerden officier van justitie aanstellen, dan ware het te verkiezen, dat dan, zoo als in den ouden tijd gebeurde, alle gewigtige regtszaken te Amboina werden afgedaan. In dat geval zou men ten minste minder vrees hebben, door onkundigen of onpartijdigen veroordeeld te worden.

Had men eene andere zamenstelling van de regterlijke magt te Banda, veel zou er geheel anders zijn, want dit heeft invloed op alles. In den laatsten tijd hebben er gebeurtenissen plaats gegrepen met de muskaat-notenperken, die aller aandacht hebben tot zich getrokken, en die zeer zeker onder eenen anderen stand van zaken niet aldus waren geschied. Wij willen er wat van verhalen.

Men weet, dat de toestand der perkeniers in de laatste jaren niet zeer gunstig is. Nu meent het Gouvernement hen al heel veel te hebben geholpen met de rentelooze voorschotten die hun verstrekt worden. Weet men dan niet, welke menschen alleen door die voorschotten worden gebaat? Diegenen onder de perkeniers, die èn door luiheid èn door verspilzucht waren ten achter geraakt. Dat getal bedraagt echter de minderheid.

Een van die minderheid had voor zijn hoofd ƒ70,000 noodig, dat is ⅓ van al de rentelooze voorschotten voor de residentie.

Nu was er iemand, een vreemdeling, een Duitscher, die eene maand voor dat het geven van rentelooze voorschotten bekend werd, daarvan reeds 't een en ander had vernomen. Door welke middelen, of door wiens tusschenkomst, kan men niet opgeven; maar men veronderstelt en men maakt gissingen, die zeker niet geheel onjuist zijn.

Zeer zeker zijn er vreemde zaken voorgevallen. Zoo is het onverklaarbaar, maar toch een feit, dat het Gouvernements besluit van het begin van Julij 1859, waarbij bepaald werd, dat rentelooze voorschotten aan het schulden makende gedeelte der perkeniers zouden worden gegeven, eerst in de eerste dagen van October 1859 te Banda officiëel den perkeniers werd medegedeeld. Is het Gouvernements besluit dan zoo lang te Batavia blijven liggen? of is het te Banda zelf zoo lang onder de „geheime stukken" gerangschikt geworden? Men weet het niet, maar een antwoord op die vragen zou de sleutel kunnen zijn tot verklaring van veel geheimzinnigs, waarvan thans ieder het zijne denkt.

Hoe dit zij, de bovengenoemde persoon ging op de perkenjagt uit, en bood goede prijzen voor verscheidene perken, zonder zelf over eenig kapitaal te kunnen beschikken. Daardoor is hij op eene zeer gemakkelijke wijze eigenaar van aandeelen in perken geworden, waarvoor hij zijne beurs niet eens heeft behoeven te openen; want de rentelooze voorschotten, die hij onmiddelijk daarna ontving, maakten niet alleen de kooppenningen uit, maar hij hield bovendien *ƒ* 4,000 van dit voorschot aan kontanten over.

Diegenen der perkeniers, die steeds order op hunne zaken hadden gehad, (en dat getal is zoo gering niet), zagen zich door dezen maatregel van het Gouvernement volstrekt niet gebaat. Zij hebben nimmer voorschotten noodig gehad en zij begeeren die tot op dit oogenblik niet, daar zij wel zullen zorgen, niet in schulden te komen. Maar zij vragen wat anders; zij vragen vrijheid van spreken en handelen; zij vragen de opheffing van het gehate monopolie; opdat de dwang, waaronder zij sinds eeuwen, zoowel moreel als materiëel gebukt gaan, eindelijk eenmaal moge ophouden.

Vroeger (misschien nu nog) is door de regering beweerd geworden, dat de perkeniers nog niet rijp zijn voor die opheffing; maar wij durven de verzekering geven, dat het twee derde gedeelte (zoo niet meer) dit wel en in allen deele is. Het andere overblijvende, een derde gedeelte, zal er nimmer rijp voor worden. Dit gedeelte zal, bij eene eventuële opheffing van het monopolie, niet te gronde gaan, gelijk gevreesd wordt. Maar het zal, indien het zich niet in staat gevoelt zelf zijne perken te beheeren, alsdan zoowel dubbelde kooppenningen als dubbelde huurprijzen daarvan kunnen maken.

Dit gedeelte, het meer inlandsche gedeelte, zal, bij de aanstaande komst van den Gouverneur-Generaal hier te Banda, misschien wel verzoeken, dat de zaken op den ouden voet mogen blijven, (behalve eene kleine verhooging van den prijs der te leveren nooten), omdat zij 't gemakkelijker vinden, dat het Gouvernement voor hen denkt en werkt en zij niets anders te doen hebben, dan de oude sleur te volgen. 't Is echter te hopen, dat de groote

meerderheid, waarbij kracht en leven heerscht, niet worde opgeofferd aan deze minderheid.

Wil men nog een staaltje van de tyranny van het monopoliestelsel te Banda?

Volgens eene instruktie voor de perkeniers, gedateerd 22 November 1809, eene dagteekening uit den tijd van DAENDELS, en dus eene instruktie die, zoo als men wel kan nagaan, ver van welwillend en toegevend moet zijn, — volgens die ouderwetsche instruktie wordt hier het monopoliestelsel tot dusverre gehandhaafd. Wel zijn sommige artikelen door hunnen ouderdom in onbruik geraakt; maar toch blijft zij in haar geheel steeds het „Evangelie" gelijk men 't noemt (betere uitdrukking zou zijn „de Koran") 1o. voor de perkeniers, maar alleen voor de dommen; 2o. voor de residenten, die er gebruik van willen maken. Thans heeft men daarvan treffende voorbeelden. Op grond van die tiranieke instruktie toch wordt aan perkeniers, niet alleen het beheer over hunne perken op eigen gezag ontnomen; maar worden zij zelfs gedwongen, om hun eigendom, een eigendom dat zij bij erfenis of aankoop, volgens authentieke akten verkregen hebben, te ontruimen en eene andere woning op te zoeken.

Nog eenige opmerkingen over het Indische regeringsbeleid in 1858.

In een vorig nummer hebben wij, met het oog op de officiële opgaven, voorkomende in het onlangs gepubliceerde Verslag van het beheer en den toestand der koloniën over 1858, eenige finantiële resultaten nagegaan en die getoetst aan de belangen van de schatkist of aan de welvaart der bevolking. Er is intusschen ook een ander oogpunt, dat wel de aandacht verdient. Bij de behandeling van de staatsbegrooting voor 1861, was de grond, waarom de meerderheid der Tweede Kamer een votum van afkeuring aan den Minister van Koloniën gaf, door zijne begrooting te verwerpen, dat men zich niet kon vereenigen met zijn regeringsbeleid in zijn geheel. De reaktionaire pers nu doet het voorkomen, alsof de stemming, die destijds plaats had, uitsluitend geschiedde met het oog op het vraagstuk omtrent vrijen arbeid en het kultuurstelsel. Zij beweert, dat wanneer de zoogenaamde koloniale oppositie *het bestaande stelsel* niet beaamt, daaronder uitsluitend het kultuurstelsel, met hetgeen daaraan vast zit, moet worden verstaan.

Wij weten wel, dat die partij enkel en alleen het dierbare „batig slot" voor oogen houdt, wanneer zij van of over koloniale aangelegenheden spreekt; maar het bestaande stelsel van regering in Indië grijpt veel dieper in, dan alleen daar, waar sprake is van koffij of suiker. Van onze zijde is steeds beweerd, dat de partij, die tot dusverre het bestuur over onze koloniën in handen had, de gewigtigste belangen van onze overzeesche bezitting niet behoorlijk behartigt, hetzij uit gebrek aan stelsel, hetzij uit gemis van energie en voortvarendheid. Het gevolg daarvan is merkbaar, niet alleen bij het kultuurstelsel, maar bij elk ander koloniaal onderwerp; het geldt hier niet louter theorie, maar meestal materiële belangen, waarbij ook de ruimere inkomsten voor de schatkist betrokken zijn, die men zich zou kunnen verzekeren, wanneer men doelmatige hervormingen wist in te voeren.

Gaan wij uit dat oogpunt het Verslag over 1858 na. Wij zullen omtrent verschillende punten zeer kort kunnen zijn, omdat wij daarbij zamentreffen met den schrijver van een dezer dagen geschreven boek: *„Hoe Indië geregeerd wordt?"* Hij heeft verschillende onderwerpen reeds behandeld, die door het Verslag der Regering over 1858 volkomen worden bevestigd.

Artikel 59 van het regerings-reglement had in 1853 voorgeschreven, dat *de grondslagen voor den aanslag der landrente* bij algemeene verordening moeten worden geregeld. Nu is het een bekend feit, dat de grondslagen, waarnaar de landrenten op Java geheven worden, sedert lang herziening be-

hoeven. Dit onderwerp is bovendien van het allerhoogste belang, met het oog op den overgang, insgelijks in het regerings-reglement voorgeschreven, van dwangkultuur tot een' toestand, waarin de tusschenkomst van het bestuur zal kunnen worden ontbeerd, omdat er tusschen de landrente en de persoonlijke diensten in vele opzigten een zeer naauw verband bestaat. Ook voor de vrije industrie en de ontginning van woeste gronden, is de regeling der landrente eene zaak van het uiterste gewigt. Bij de vaststelling van het regerings-reglement heeft de regering zelve erkend, dat aan de heffing der landrente, zoo als die plaats heeft, groote misbruiken verbonden zijn, en zij schreef dit toe aan het gemis van vaste grondslagen, eene reden te meer om dit spoedig te verhelpen. Wij behoeven hierover dus niet verder uit te weiden. Maar wat lezen wij nu in het Verslag over 1858 omtrent dit zoo gewigtig onderwerp? „Voor Madioen, Kediri „en Patjitan was beslist, dat de landrente, in plaats van in arbeid, daar „in geld zou worden opgebragt." En verder vernemen wij: „In de alge„meene bepalingen omtrent dit onderwerp, werd geene verandering gebragt". De Minister van Koloniën, die zelf doordrongen schijnt te zijn geweest van de noodzakelijkheid der herziening, voegde in de laatste dagen van het jaar 1860 in eene noot daarbij: „De Gouverneur-Generaal is onlangs „herinnerd aan de wenschelijkheid, om eene regeling van de grondslagen „van den aanslag tot stand te brengen." Op dit gebied zien wij dus sedert jaren werkeloosheid, zoowel van de eene als van de andere zijde.

In het algemeen is dit Verslag onvruchtbaar, waar het geldt regeling van onderwerpen, wier regeling door het regerings-reglement voorgeschreven wordt. Wanneer wij nagaan, wat voorgevallen is met het, in 1856 uitgevaardigde, „*reglement op de drukwerken*", dan had men ook in dit opzigt eenige bedrijvigheid bij het Indische bestuur mogen verwachten. De herziening was toch door een ieder noodig geacht. Maar het Verslag deelt ons alleen mede, dat de autentieke verklaring van eenige bepalingen van het reglement uitgevaardigd is bij ordonnantie van 22 Junij 1858 (*Ind. Staatsblad*, n°. 73). Men weet, dat het hier geldt de verklaring omtrent eenige artikelen, die, volgens MIJER, niet toepasselijk konden worden geacht op drukwerken uit Europa ingevoerd. Daarentegen vinden wij niets over de werking van het reglement, niets over hetgeen gedaan is tot vaststelling der grondslagen van eene herziening. Wij vinden niets over de toelichtende nota en de verklaringen der regering omtrent de toepassing van het reglement, die evenwel bij geheime aanschrijvingen aan verschillende autoriteiten zijn ter hand gesteld, maar niet openbaar gemaakt, zoodat bij een later drukpers-proces wel de aanklager in het bezit was van alle bescheiden betrekkelijk de toepassing eener strafwet, maar de verdediging omtrent de bedoeling dier wet hier en daar in het duister moest rondtasten.

In het Verslag vinden wij onmiddelijk achter de § „*Drukpers*", de woorden „*In- en uitvoer*". Wat is er geschied tot verbetering der tarieven, zoo hoog noodzakelijk en door een ieder insgelijks als eene behoefte erkend? Niets hoegenaamd.

Een ander materiëel belang heeft de aandacht in de laatste jaren in hooge mate getrokken. Wij bedoelen den aanleg van *spoorwegen*. Daaromtrent zijn door Indische maatschappijen en partikulieren aanvragen gedaan, petitiën aan het Gouvernement gerigt, beloften tot ondersteuning door het Indische bestuur afgelegd. In vroegere jaarlijksche verslagen komen daaromtrent insgelijks beschouwingen voor, waaruit blijkt, dat men zich daarmede reeds sedert lang bezig hield. Laat ons zien, wat wij nu daarvan vermeld vinden.

Het eerste jaarlijksch Verslag, dat over spoorwegen in Indië handelt, is dat van 1851. In weinige woorden wordt daarvan melding gemaakt. Wij lezen namelijk in het algemeen overzigt over het vervoerwezen het volgende:

„Alleen kan (afgescheiden van de bestaande neiging, om daar, waar zulks mogelijk was, stoomkracht aan te wenden) nog aanteekening worden gehouden van een aan het Gouvernement ingediend project, om in het Bataviasche een leuning-spoorweg tot bespoediging van den afvoer van produkten aan te leggen. Dienaangaande werd echter in 1851 niets beslist."

Daarop volgt het Verslag over 1853. Wij lezen daarin de volgende mededeelingen.

„Door de Indische regering toestemmend geantwoord zijnde op de vraag, of het algemeen belang niet medebragt eene loslating van het in 1846 door het opperbestuur aangenomen beginsel, dat het aanleggen van spoorwegen in Indië niet zou worden overgelaten aan partikulieren, maar geschieden zoude door het Gouvernement, is daaruit voortgevloeid het Koninklijk besluit van 31 Oktober 1852, lit. H[22] (*Staatsblad* 1853, n°. 4), houdende bepalingen omtrent het verleenen van koncessie tot den aanleg van spoorwegen in Nederlandsch Indië.

„Tijdens de ontvangst van dat besluit was bij het Indische Gouvernement aanhangig een verzoek van partikulieren, om koncessie tot den aanleg van een transportweg tusschen Batavia en Buitenzorg, voor den overvoer van produkten als anderzins, door middel van een leuningspoor.

„Reeds in 1851 (zie het Verslag over dat jaar, pag. 105) had het Gouvernement een ontwerp van zoodanig transportmiddel ontvangen, waarmede de ontwerper op een partikulier landgoed eene proeve zoude nemen. Die proef schijnt geen plaats te hebben gevonden; althans is van den uitslag niets bekend geworden.

„In overeenstemming met het Koninklijk besluit van 31 Oktober 1852, litt. H[22], is aan de verzoekers te kennen gegeven, dat het bij art. 2 van dit besluit voorgeschreven onderzoek zal geschieden, zoodra zij hebben bewezen de middelen te bezitten, tot den aanleg van hunnen geprojekteerden spoorweg benoodigd, en dat, wanneer dezelve dan mogt blijken nuttig en uitvoerlijk te zijn, het Gouvernement genegen zal worden bevonden tot regeling der voorwaarden, waaronder de koncessie zal kunnen worden verleend.

„Onder ultimo 1853 was de zaak nog op dezelfde hoogte.

„Intusschen was (zooals hiervoren onder het hoofd: „Grondgebied" § 2 is aangeteekend) door eenen officier der genie eene opname en waterpassing tot stand gebragt tusschen Batavia en Buitenzorg, als een gevolg van een vroeger ter sprake gekomen plan tot het aanleggen van eenen spoorweg tusschen beide genoemde plaatsen.

„Die opname leverde een gunstig uitzigt op voor de uitvoerbaarheid van den spoorweg.

„Bij het Gouvernement is, in den aanvang van 1853, mede ingekomen een verzoek om koncessie tot het aanleggen van eenen spoorweg tusschen Bawean en Samarang, geschikt tot het vervoer van produkten in met trekbeesten bespannen wagens.

„De voorwaarden, waaronder die koncessie gevraagd werd, waren echter geheel afwijkende van de door het opperbestuur voorgeschrevene beginselen, wordende niet alleen verstrekking van werklieden, maar ook begunstigingen verlangd, nederkomende op geschenken uit 's lands kas en daarenboven waarborgen van kapitaal en interest, waardoor de onderneming, in stede van eene partikuliere, inderdaad eene Gouvernements-zaak zoude worden.

„Op dien grond is aan de verzoekers te kennen gegeven, dat koncessie tot aanleg van spoor-

wegen alleen verleend kan worden op de voorwaarden van het Koninklijk besluit van 31 Oktober 1851, litt. H[23], en dat hun verzoek, zooals het ligt, niet kan strekken tot grondslag van eenige onderhandeling."

In het Verslag over het volgend jaar (1854) leest men almede eenige mededeelingen van dezen inhoud.

„*Spoorwegen*. Van de adressanten tot het aanleggen van eenen *leuning-spoorweg* tusschen Batavia en Buitenzorg, van welk plan melding is gemaakt in de Verslagen van 1851 (pag. 105) en 1853 (pag. 118), werd in 1854 niets naders vernomen.

„In den loop van dat jaar kwam van de zijde der Oost-Indische maatschappij van administratie en lijfrente een verzoek om koncessie tot den aanleg van eenen *ijzeren spoorweg* van Batavia naar Buitenzorg. Volgens de bepalingen van het, in het vorig Verslag (pag. 118) vermeld, Koninklijk besluit van 31 Oktober 1852 (*Indisch Staatsblad* van 1853, n°. 4), werd aan die maatscharpij te kennen gegeven, dat haar verzoek in overweging genomen zou worden, wanneer zij: *a*. zoowel een bepaald tracé voor den aangevraagden spoorweg zou hebben aangewezen, als een projekt van denzelven zou hebben overgelegd, met aanwijzing der middelen, waarmede zij haar plan denkt uit te voeren; een en ander op zoodanige wijze, dat door het Gouvernement kunne worden beoordeeld, of de spoorweg, door haar geprojekteerd, op de aangewezene plaats en met de aangewezene middelen uitvoerlijk zij; *b*. zou hebben aangetoond het benoodigde kapitaal voor de onderneming beschikbaar te hebben; *c*. de voorwaarden zou hebben opgegeven, onder welke de bedoelde koncessie door haar werd verlangd; onder mededeeling voorts, dat zij zich tot den chef van den waterstaat en 's lands civiele werken kon wenden, tot regeling van de onderzoekingen, welke, naar aanleiding van het bovenstaande en ter voldoening aan het bepaalde bij *Staatsblad* 1853, n°. 4, door of ten koste van de koncessionnarissen, onder toezigt van Gouvernementswege, alsnog zouden moeten plaats hebben, alsmede dat zij, hetgeen onder *a*, *b* en *c* hierboven van haar is verlangd, aan het Gouvernement zou kunnen indienen door tusschenkomst van genoemden chef. Deze werd voorts van bevelen voorzien voor het geval de maatschappij zich bij hem mogt aanmelden. Bij het eind van het jaar had zij echter nog niets van zich doen hooren."

Vervolgens komen van jaar tot jaar mededeelingen omtrent dit onderwerp voor. In het Verslag over 1855 leest men:

„In November 1855 heeft de Oost-Indische maatschappij van administratie en lijfrente, kantoor Batavia, zich nader tot de regering gewend, ter zake van het door het hoofdbestuur dier maatschappij te Amsterdam gedaan verzoek om koncessie tot den aanleg van eenen ijzeren spoorweg van Batavia naar Buitenzorg, waarvan melding is gemaakt in het vorig Verslag. Dit adres is gezonden aan den direkteur der burgerlijke openbare werken, om, ingevolge art. 2 van het besluit van 11 Junij 1854, n°. 3, het noodige te verrigten voor de opname van het tracé van dien weg. Door gemis aan voldoend personeel is dit onderwerp onafgedaan gebleven.

„Door J. O. F. STRUBEN, oud-officier der artillerie te Pasoeroean, werd de toezegging verzocht, dat het Gouvernement met hem eene overeenkomst zou sluiten voor den op- en afvoer van produkten, zout enz. tusschen Pasoeroean en Malang en andere plaatsen in de residentie Pasoeroean, langs en door middel van eenen door hem met eigene middelen aan te leggen spoorweg. Aan den adressant is daarop te kennen gegeven, dat van eene toezegging nog geene rede kan zijn, doch het hem onverlet blijft op zijn verzoek terug te komen, met inachtneming der vormen en voorwaarden, gesteld bij het Koninklijk besluit van 31 Oktober 1852 (*Indisch Staatsblad* 1853, n°. 11).

In het Verslag over 1856 zijn al weder eenige berigten opgenomen, die aldus luiden:

„De vroegere vermelde aanvraag van de Oost-Indische maatschappij van administratie en lijfrente, om koncessie voor eenen spoorweg van Batavia naar Buitenzorg (zie vorig Verslag, bladz. 96), had in 1856 alleen ten gevolge, dat die maatschappij aan eenen ingenieur, onder

toezigt van gouvernementswege, eene opname voor dien spoorweg opdroeg, ten einde na den afloop over de voorwaarden der te verleenen koncessie te onderhandelen *).

„Het mede vroeger vermelde verzoek van den oud-officier der artillerie J. O. F. STRUBEN, te Pasoeroean, omtrent een door hem aan te leggen spoorweg tusschen Pasoeroean en Malang, op hetwelk hij dit jaar terug kwam, werd afgeslagen, dewijl de voorwaarden, waarop hij zijn voornemen ten uitvoer wilde leggen, te bezwarend voor den lande werden geoordeeld".

Het Verslag over 1857 bevat de volgende schrale zinsneden over de spoorwegen.

„Bij de ordonnantiën van 4 Maart en 12 November 1857 (*Indisch Staatsblad* nos. 16 en 103) werden reglementen vastgesteld op het gebruik der wegen in de Minahassa (residentie Menado) en ter Sumatra's Westkust voor voertuigen en draagvee.

„De firma MACLAINE WATSON ET CIE., te Batavia, verzocht in Augustus dezes jaars, namens den heer HARDY WELLS, hoofd-ingenieur van den spoorweg in Scinde (Britsch-Indië), koncessie tot den aanleg van eenen spoorweg van Batavia, over Tjikao, naar de vlakte van Bandong tot Tjitjalengka, met een zijtak naar Buitenzorg." †)

En eindelijk vinden wij in het laatste jaar-verslag de mededeelingen, die ons met den tegenwoordigen stand der zaak bekend moeten maken, in de volgende woorden:

„*Spoorwegen*. Van de aanvragen om koncessie, gedaan door de te Batavia gevestigde firma MACLAINE WATSON EN C°. qq., en door de Oost-Indische maatschappij van administratie en lijfrente, is reeds herhaaldelijk melding gemaakt, laatstelijk in het vorig Verslag, blz. 111. De eerste werd, blijkens het daar medegedeelde, op verzoek der aanvragers zelven buiten beschikking gehouden, en de tweede, voor den aanleg van een ijzeren spoorweg, met wagens door paarden te trekken, van Batavia naar Buitenzorg, werd bij Indisch besluit van 8 Maart 1858 n°. 15, afgeslagen, omdat geoordeeld werd dat zoodanig trekspoor niet aan de verwachting zou beantwoorden.

„Twee dit jaar aan de Indische regering ingediende verzoeken, tot onderhandeling omtrent den aanleg van een spoorweg tusschen Pasoeroean en Malang, werden, zooals zij waren liggende, mede voor geene inwilliging vatbaar bevonden; het eene, vermits de aanvrager, vreemdeling zijnde, niet voldeed aan de voorwaarden gesteld bij art. 1 van het Koninklijk besluit van 31 October 1852, litt. H[23] (*Indisch Staatsblad* 1853, n°. 4), het andere, vermits een der aanvragers in 's lands dienst was, en het strijdig is met aangenomen beginselen om met landsdienaren onderhandelingen van zoodanigen aard aan te knoopen.

„Een verzoek van wijdere strekking werd dit jaar gedaan door de heeren Jhr. J. C. REIJNST, oud-vice-president van den Raad van Nederlandsch-Indië, W. POOLMAN, destijds president van de faktorij der Nederlandsche Handelmaatschappij, en S. FRASER, koopman te Batavia, namelijk om koncessie voor den tijd van 99 jaren tot den aanleg van ijzeren (stoom-) spoorwegen op Java, waarvan de hoofdlijnen uit het midden des eilands zouden uitgaan naar Batavia, Samarang, Soerabaja en Tjilatjap, en waartoe voor een tijdvak van 33 jaren eene rentegarantie werd verlangd van vijf ten honderd 's jaars van het voor den aanleg en de exploitatie der lijnen benoodigd kapitaal, waarvan het maximum werd gesteld op 125 millioen gulden. Uit den

*) „De koncessie is, zoo als uit een volgend Verslag zal blijken, niet tot stand gekomen".

†) „In de eerste maanden van 1858 hebben de adressanten verzocht, hun verzoek buiten beschikking te laten, en werd ook afwijzend beschikt op het in vorige verslagen vermelde verzoek van de Oost-Indische maatschappij van administratie en lijfrente, om koncessie voor den aanleg van eenen ijzeren spoorweg (met wagens door paarden getrokken wordende) van Batavia naar Buitenzorg, vermits een spoorweg, enkel bestemd tot goederenvervoer en met trekdieren, als beweegkracht, niet aan de verwachting zou beantwoorden."

aard der zaak moest het Indisch bestuur omtrent dit verzoek in overleg treden met het opperbestuur." *)

Indien in eenig onderwerp dralen en stelselloosheid aan het Indisch bestuur ten laste kan worden gelegd, dan is het voorzeker wel hier. Ons doel is niet over het nut der spoorwegen in Indië uit te weiden. Het zij genoeg te konstateren, dat de regering het nut beaamt. Reeds in 1846 was daarenboven tot stelsel aangenomen, dat de *partikuliere industrie* hierbij te hulp zou worden geroepen, en terwijl van jaar tot jaar de behoefte grooter wordt niet alleen, maar ook het getal aanvragers vermeerdert, waaronder aanzienlijke namen voorkomen, die vele waarborgen geven, benoemt men eindelijk in 1860 de heeren STIELTJES en DIXON, om te onderzoeken *„naar de mogelijkheid en uitvoerlijkheid"* van een beter vervoer van goederen en produkten door den aanleg van spoorwegen. Daarbij komt, dat men uitgaat van het denkbeeld, om ook op Java staatsspoorwegen aan te leggen, en alzoo al het vroegere als ongedaan wil beschouwen.

Maar er is meer. Vroeger schijnt men in Indië altijd afkeerig geweest te zijn van spoorwegen, die niet door stoomkracht bereden zouden worden. De aanvraag toch, door de Oost-Indische maatschappij van administratie en lijfrente gedaan, en zoo herhaaldelijk in de Verslagen vermeld, wordt bij besluit van 8 Maart 1858 afgeslagen, omdat geoordeeld werd „dat een trekspoor voor wagens en paarden niet aan de verwachting zou beantwoorden." En in datzelfde Verslag deelt men ons mede, dat de heeren STIELTJES en DIXON naar Indië zijn gezonden, om de mogelijkheid en uitvoerbaarheid te onderzoeken van den aanleg van spoorwegen, bestemd om te worden bereden met wagens, door buffels, ossen of paarden getrokken! Jaren lang heeft men dus den aanleg van spoorwegen in Indië belet, omdat men de stoom wilde aanwenden, en men eindigt met het aannemen van een plan, om op geheel Java dezelfde, zoo afgekeurde, spoorwegen voor trekbeesten in te voeren, ofschoon men reeds voor jaren, met het oog op sommige plaatselijke omstandigheden, hier en daar groote behoefte aan die wegen had. In het algemeen zijn stoomsporen verkieslijk, maar, zoo als in Engeland, zijn zij hier of daar misschien niet aanwendbaar; toch wilde men ze nergens. Het treurig gevolg is intusschen, dat ook nu nog, in 1861, geen stelsel en geen plan bestaan, dus geene spoorwegen in Indië te vinden

---

*) „De slotsom van de daarop gevolgde overwegingen was, dat het verzoek van de heeren J. C. REIJNST c. s., voor zooveel de ondersteuning van staatswege betreft, niet voor inwilliging vatbaar was. De regering oordeelde, dat aan een zoo uitgestrekt spoorwegnet, waarbij versneld vervoer van personen op den voorgrond staat, geen werkelijke, veel min dringende behoefte bestaat, maar erkende het bestaan daarvan wel ten opzigte van een verbeterd vervoer van goederen en produkten uit de binnenlanden naar de havens van afscheep. Uit dien hoofde is aan den heer T. J. STIELTJES, die met dat doel, bij Koninklijk besluit van 11 Julij 1860, n°. 42, benoemd is tot adviseur voor technische zaken bij het departement van koloniën, een plaatselijk onderzoek opgedragen naar de mogelijkheid en uitvoerlijkheid dier verbetering door den aanleg van spoorwegen, bestemd om te worden bereden met wagens, door buffels, ossen of paarden getrokken, en welke wegen, waar de behoefte daaraan zal blijken te bestaan, ook zouden kunnen worden gebezigd tot versneld vervoer van personen, door de aanwending van ligte lokomotiefwagens met stoomkracht. Gedurende de zending van den heer STIELTJES is hem toegevoegd de civiel-ingenieur J. DIXON, die bij besluit van dezelfde dagteekening, n°. 45, benoemd is tot hoofd-ingenieur voor spoorwegen en industrie in Nederlandsch-Indië".

zijn, ondanks de groote voordeelen, die zij in de eerste plaats aan het Gouvernement zelf zouden opleveren.

Gaan wij tot een ander punt over. Wij hebben vroeger wel eens over de *brievenposterij* op Java gesproken. Ook in de Tweede Kamer is dat onderwerp behandeld. De vorige Minister verklaarde, dat de niet-regeling zijne schuld niet was, want dat hij in drie jaren geen voorstel had ontvangen, alsof het zijn pligt niet ware geweest de indiening te vorderen. Het Verslag over 1852 deelde mede, dat in het begin van dat jaar een geschikt persoon was uitgezonden om dien tak van dienst te regorganiseren. In het Verslag over 1858 vinden wij omtrent dit onderwerp het navolgende:

„De sedert lang voorgenomen reorganisatie van het postwezen bleef ook dit jaar nog hangende, daar de bij het Indisch bestuur ontvangen nieuwe voorstellen nog wijzigingen en nadere toelichtingen vorderden *).

„Tot voorziening in de inmiddels bestaande dringende behoefte bij sommige postdiensten, werden eenige voorloopige maatregelen genomen; zoo werden, krachtens 's Konings magtiging, voor den tijd van vijf jaren de noodige gelden toegestaan tot verbetering van de postdienst in de Wester-afdeeling van Borneo, en werd, tot bespoediging van het vervoer der landmailpakketten op Java, bepaald, dat voortaan dat vervoer langs den grooten postweg van Batavia naar Soerabaja zou plaats hebben met *brievenpostwagens*.

„Het getal der ontvangen en verzonden brieven (buiten de landmail, waarvan in § 3 opgaaf geschiedt) is ditmaal niet vermeld gevonden."

Wij laten al het in den tusschentijd gebeurde ter zijde, omdat de schrijver van: „*Hoe Indië geregeerd wordt?*" een zijner belangrijkste hoofdstukken aan dit onderwerp wijdt, en omdat de eenvoudige mededeeling van 't geen de regering zelf in de Verslagen verhaalt de scherpste veroordeeling is van haar gedrag. Toch mogen wij niet nalaten te herhalen, dat de *vermindering* van het briefport, waarop de Minister van Koloniën wijst, daarin bestaat, dat men het tarief, dat vroeger van 5 tot 5 en van 10 tot 10 duiten opklom, eenvoudig overgebragt heeft in centen, en dat men aan de Indische maatschappij de gunst heeft bewezen, om, bij die herleiding, de fraktiën van $^1/_4$ of $^3/_4$ cent weg te laten! Dat is dan de zoo hoog geroemde vermindering!

Een enkel punt willen wij nog bespreken.

In Indië bestaat blijkbaar toenemende behoefte aan *verkeer met het moederland* en met *de verschillende deelen van Indië* onderling. Ook het binnenlandsch verkeer op Java neemt zeer toe. Wij vinden bij voorbeeld aangestipt, dat de telegraaf op Java, waarvan op ult. December 1858 eene lengte van $2642^{83}/_{100}$ kilom. was aangelegd, 11,963 partikuliere en 854 Gouvernements-berigten overbragt; de ontvangsten bedroegen *f* 69,272.60. Nu moet het getal telegrammen in 1859 ontzettend vermeerderd zijn, want in dat jaar — zegt het Verslag — bedroegen de ontvangsten *f* 140,916. daaronder begrepen *f* 31,232 aan Gouvernements-depêches.

*) „Voorloopig is, bij besluit van den Gouverneur-Generaal, van 2 November 1859 (*Indisch Staatsblad* n°. 89), een nieuw tarief vastgesteld van briefporten voor Java en Madura, waarbij voor sommige afstanden eenige verlaging van port is aangenomen, bij vergelijking van het nu buiten werking gestelde tarief (*Indisch Staatsblad* 1847, n°. 60), maar hetwelk overigens hoofdzakelijk strekt om de porten, in stede van bij duiten, bij centen te berekenen. Zoover bekend is, heeft de reorganisatie ook thans nog niet plaats gehad."

De briefwisseling met het moederland vermeerdert ook steeds volgens de officiële bescheiden. De overlandmail bragt in 1856 naar onze koloniën 86,426 brieven; in 1857, 82,502 en in 1858 niet minder dan 106,618 stuks. Het aantal brieven, uit Europa ontvangen, is nog in veel belangrijker mate toegenomen en bedroeg: in 1856, 53,974 stuks, tegen 66,702 in 1857 en 83,993 in het laatste jaar, waarvan wij officiële opgaven bezitten. Naar onze wijze van zien, is dit wel een bewijs, hoezeer de belangen van moederland en koloniën, zonder eene behoorlijke en goed geregelde kommunikatie, niet als verzekerd kunnen worden geacht.

En hoe is het gesteld met de betrekkingen, die Nederland op de kortste wijze met zijne koloniën onderhoudt? Wij hangen daaromtrent geheel af van andere mogendheden, van politieke gebeurtenissen, van eventualiteiten. Men heeft het, tijdens den oorlog in de Krim, tot groote schade van vele belangen, ondervonden, dat een oorlog in Europa plotseling, tot onberekenbare schade voor moederland en koloniën, de gelegenheid beneemt, om eene 14 daagsche mail te ontvangen en de betrekkingen tot op de helft verminderen doet. Die toestand duurt nog altijd voort, ja, wat erger is, de ondernemingsgeest van partikulieren, die in vroegere jaren krachtig opgewekt was, is in den laatsten tijd kunstmatig uitgedoofd, zoodat wij van een plan, om eene direkte stoomvaart uit onze havens te ondernemen, niets hoegenaamd meer hooren. Toch was het hooge nut daarvan erkend; toch was de voorlaatste Minister van Koloniën de man, die als lid der Vertegenwoordiging bij elke passende gelegenheid de regering aanspoorde; toch schenen de heeren PAHUD en MIJER levendig belang in dit onderwerp te stellen. Wij hebben in 1859 dit onderwerp meer breedvoerig behandeld, en wij hebben toen tot motto gekozen de woorden, destijds door den heer MIJER uitgesproken, die eene bittere beschuldiging tegen het Indisch regeringsbeleid waren. Maar het was dezelfde Minister, wiens latere handelingen welligt veel hebben bijgedragen, om partikulieren van elke verdere poging af te schrikken. Intusschen bestaat heden ten dage, nu in Europa de staatkundige gebeurtenissen met onophoudelijke verwikkelingen bedreigen, en onze tegenpartij ons telkens voorspiegelt, dat in geheel Azië het fanatisme der Mahomedanen de heerschappij van elk Europeesch gezag bedreigt, meer dan ooit behoefte aan eene geregelde, snelle kommunikatie met onze overzeesche bezittingen, opdat depêches en troepen spoedig overgevoerd zouden kunnen worden. Het Gouvernement heeft niets gedaan en doet niets om ook daarin te voorzien.

Waar wij het oog wenden, op welk terrein wij het bestaande stelsel in Indië beschouwen, nergens vinden wij voldoende uitkomsten, nergens aktiviteit of stelselmatig vooruitstreven. Bestaan misbruiken, zij blijven in wezen; behoeft een onderwerp regeling, het blijft achterwege; verkrijgt men nadeelige finantiële uitkomsten, er wordt niet met krachtige hand aan hervorming gewerkt. De uitkomsten van het Indisch regeringsbeleid, nu sedert zoovele jaren in handen van de behoudende partij, is en blijft onvoldoende, om de materiële belangen van Indië en Nederland bevorderlijk te zijn. Wij

gaan niet verder dan materiële belangen, omdat wij ons op het standpunt willen plaatsen van hen, die, onbekend met de twee stelsels, waarover de strijd loopt, zich wel eens zand in de oogen laten strooijen door te wijzen op het „batig slot." Wij willen aantoonen, dat de voordeelen, die wij uit Indië trekken, op verstandige wijze vermeerderd zouden kunnen worden, althans vestiging op betere grondslagen behoeven. Wanneer dus de Vertegenwoordiging een afkeurend votum uitbragt over het bestaande stelsel, dan heeft zij te regt meer op het oog gehad, dan de vraag van vrijen arbeid of dwang-arbeid, ofschoon onze tegenpartij zich steeds daarachter verschuilt, omdat zij sterk waant te zijn op het terrein van afgezaagde theorie, ofschoon hare stellingen reeds door feiten honderdmaal wederlegd en dagelijks door de ondervinding in Indië omvergeworpen worden.

Ééne bedenking blijft ons nog over. Hij, die de Indische maatschappij niet kent, zal ons welligt toevoegen, dat het niet moeijelijk zou vallen in elk land ter wereld leemten en gebreken te vinden, benevens onvervulde behoeften, omdat elke dag nieuwe behoeften schept en de maatschappij steeds vooruitgaat. Wij antwoorden daarop tweeërlei, vooreerst: dat wij alleen onderwerpen besproken hebben, waarvan sedert vele jaren de behoefte aan ontwikkeling, hervorming of schepping erkend was, waaromtrent iedereen het in de hoofdzaak eens is, en die dus niet *nieuwe* behoeften van den dag zijn. Wij zouden van geene geheel nieuwe zaken spreken tegenover eene partij, die met alle kracht het bestaande verdedigt, alsof bij den algemeenen maatschappelijken vooruitgang op geheel de aarde, onze overzeesche bezittingen daarvan konden worden uitgesloten. Maar in de tweede plaats wijzen wij op zooveel verkeerds, en stellen wij daarvoor het regeringsbeleid verantwoordelijk, omdat in Indië alles geschiedt door, voor of regtstreeks met de regering. Dat is het stelsel. In ieder ander land stuiten hervormingen en verbeteringen dikwijls af op de traagheid van eene natie en de moeijelijkheid om hervormingen en nieuwigheden in te voeren. Maar wie is alvermogend in Indië? Het Gouvernement is koopman, planter, handelaar, assuradeur en daarenboven regent. Er kan in Indië niets gebeuren zonder het bestuur, of liever, in de laatste jaren is Indië in de eerste plaats geregeerd, niet zoozeer in de koloniën zelve, maar in het matglazen paleis op het Plein te 's Gravenhage, waar zelfs de détails geregeld worden. Dat kan niet anders, bij gemis aan een énergiek bestuur in Indië. Wij hebben dus volkomen het regt het regeringsbeleid aansprakelijk te stellen voor hetgeen niet of wel gebeurt, voor den teregt afgekeurden routine-geest en de stelselloosheid, die uit elk officiëel Verslag omtrent een afgeloopen jaarkring weder zal blijken, totdat een beter stelsel eene betere impulsie aan het geheel zal hebben gegeven. In Indië moet de regering alles doen of kan zij alles beletten en daarom is de geopperde bedenking hier niet van toepassing. Dat stelsel, het alvermogen der regering, met jaloersche uitsluiting van het Europeesche element en van partikuliere krachten, is echter buiten staat om in alle behoeften te voorzien en dus te regt veroordeeld.

Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde.

De ambtenaar bij het binnenlandsch bestuur in Oost-Indië, meer bijzonder de kontroleur bij de landelijke inkomsten en kultures. Eenige losse schetsen en opmerkingen, door BARTHOLO. 's Gravenhage, 1861.

Wanneer BARTHOLO zich niet verdiept in bespiegelingen, juridische fijnheden, sophismen en afgetrokkene redeneringen over vrijen arbeid, dan zien wij hem optreden als een bekwaam publicist, die Indië en het Indische leven goed kent en op uitnemende wijze weet te schetsen. Vol humor van den echten stempel, zonder partijgeest of bitterheid, heeft hij ditmaal een allerliefst boekje geschreven, waarvan wij de weinig bladzijden met voldoening gelezen hebben, en dat, bij alle lezers over Indische zaken, een geheel ander gevoel moet opwekken, dan, om met MAX HAVELAAR te spreken, het eeuwigdurende „vrije arbeidsgewawel", waarmede men ons in den laatsten tijd vergast, of liever over-verzadigd heeft. Wij ontvangen hier eene beschrijving van het binnenlandsch bestuur van Indië, lief en los geteekend, met aanwijzing van menige leemte, die verbetering vereischt. Dat is de toon, waarop wij gaarne mannen van verschillende rigting hooren spreken; indien men onze zienswijze niet deelt, kan op die wijze diskussie aangenaam en nuttig zijn.

Wij hebben reeds sedert vele jaren beweerd, dat het getal ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur, vooral op Java, te gering is, in verhouding tot hunne taak en tot de toenemende behoeften en eischen van den tijd. Dat was niet alleen onze meening, maar ook die van vele anderen. Zoo werd bij de beraadslaging over het regeringsreglement onze stelling niet alleen met klem aangedrongen, maar ook in een amendement van wijlen den heer STOLTE, op het tegenwoordige art. 56, geformuleerd; het werd echter verworpen. BARTHOLO doet de juistheid van onze meening helder uitkomen, wanneer hij van het binnenlandsch bestuur spreekt. Zijn hoofdpersoon is de kontroleur, waarvan hij zegt:

„De kontroleurs vormen voor Java alleen een afzonderlijk kader, verdeeld in drie klassen en bestaande uit 104 ambtenaren, waarvan 24 van de eerste, 32 van de tweede en 48 van de derde klasse.

„De aard der werkzaamheden blijft voor de drie klassen dezelfde. Slechts traktement en kostuum verschillen, naar mate van den rang.

„De opklimming geschiedt volgens anciënniteit, bij voldoende geschiktheid.

„Dit handjevol ambtenaren is verspreid over de verschillende gewesten van Java, met uitzondering van Batavia, Buitenzorg en de vorstenlanden, Soerakarta en Djokjokarta, en moet wa-

ken voor de welvaart van millioenen inboorlingen, voor den bloei der partikuliere Europesche nijverheid, voor de belangen van het moederland.

„Zonder uitoefening van persoonlijk gezag, behoort de kontroleur zorg te dragen voor den goeden gang van zaken, wat betreft de kultures, zoowel voor de Europesche als inlandsche markt, de belastingen, heerediensten enz. Hij ziet toe, dat de bevelen, welke van het hoofd van gewestelijk bestuur, door tusschenkomst van de adsistent-residenten, regenten, distrikts- en dorpspoofden, tot de inlandsche bevolking zijn gekomen, behoorlijk worden nageleefd en maakt den regent en mindere inlandsche hoofden opmerkzaam op gebreken of nalatigheden.

„Uit deze enkele trekken — wij zullen straks gelegenheid hebben deswege in meerdere bijzonderheden te treden, — zal men hebben bespeurd, dat, al is de werkkring van kontroleur bij de landelijke inkomsten en kultures meer van passieven dan van aktieven aard, zijn invloed nogtans op de ontwikkeling van handel en nijverheid, zoowel inlandsche als Europesche, van uitgestrekt gewigt mag worden geacht.

„Niet ten onregte heeft men dan ook de kontroleurs bij de landelijke inkomsten en kultures wel eens genoemd: de vingers der Indische regering, en volkomen verdiend betitelde een voormalig landvoogd het kader dier ambtenaren met den eernaam van keurbende."

Na ons op die wijze met de organisatie van het korps en de taak van den kontroleur bekend te hebben gemaakt, verklaart BARTHOLO ronduit, dat er onder die hoogst nuttige klasse van ambtenaren „een zeker malaise" heerscht. Nog kort geleden ontbrak een twintigtal. Vroeger was het Europesche element hier nog niet zoo doorgedrongen; de „opzieners" van vorige tijden waren meestal „inlandsche kinderen"; maar de werking van het radikaalstelsel heeft hen uit het kader verdreven; Delft moet in de behoefte voorzien.

BARTHOLO schetst ons de loopbaan van zulk een ambtenaar. Ieder mensch, zegt hij te regt, heeft een zekeren prikkel noodig, een doelwit voor zijn streven. Bij den krijgsman roem, voor den koopman fortuin, voor den huisvader zijn gezin, iedereen heeft een hefboom noodig, die hem tot arbeid aanspoort. Wat heeft nu de kontroleur, de ambtenaar bij de kultures, te wachten? de man, van wiens bemoeijingen wij het „batig slot" verlangen, en die regtstreeks zooveel invloed uitoefent op de welvaart van duizende Javanen? BARTHOLO zegt ons daaromtrent het volgende:

„En nu vragen wij, waar vindt de kontroleur in de binnenlanden van Java, — wij spreken niet eens van de Buitenbezittingen, van Sumatra's Westkust, Benkoelen, Palembang, Borneo, enz., — waar vindt hij zulk eene aanmoediging, zulk een prikkel?

„In een goed, welwillend woord, dat hem zijn tijdelijke chef toevoegt?

„Ja, dat zal hem een oogenblik verkwikken; maar morgen bekomt hij een anderen meester, die hem met norschheid en uit de hoogte bejegent.

„In de zelfvoldoening van, naar vermogen, zijn pligt te hebben volbragt?

„Ja, dat is zeker verheven; maar wij blijven, zoolang wij op deze aarde leven, menschen, en het is wat al te hemelsch, om dergelijk genot zoo moederziel alleen te smaken.

„In het zamenstellen en indienen van een uitvoerig rapport, in het belang van land en volk?

„Och, hij weet van te voren, dat dit meestal vervloeit in de officiële missives van degenen die boven hem staan, zoo het al niet ongebruikt wordt ter zijde gelegd.

„In eene spoedige opklimming in rang?

„Och, als hij aanvangt, kan hij op de vingers narekenen, ongeveer *vijftien*, *twaalf*, en indien het buiten verwachting snel gaat, *tien* jaren voor den boeg te hebben, eer hij iets zal beteekenen, namelijk als adsistent-resident of sekretaris eener residentie.

„In eene eervolle vermelding op den jaarlijks, door zijnen chef aan de hooge regering aan te bieden, gedragstaat?

„Maar die staat is *zeer geheim* en nog geheimer schijnt zijn effekt. Hij merkt daar althans, in den regel, niets van.

„In een onbezorgd bestaan in het verre verschiet?

„'t Is waar, zijn inkomen is toereikende om te kunnen leven; hij zou zelfs, des noods, maandelijks iets kunnen afzonderen, indien spaarzucht hem aangeboren mogt wezen; maar dan moeten er ook geene onvoorziene gebeurtenissen bij komen, bij voorbeeld ziekte, of herhaalde verplaatsing naar van elkaâr ver verwijderde oorden, of een vertrek naar Europa tot herstel van gezondheid."

Volgen wij met BARTHOLO een jong ambtenaar, kersversch uit Europa gekomen, op den voet. Bij zijne komst in Indië is hij over alles verrukt. Jong, ijverig, vol moed, hakende naar afwisseling, boeit alles hem in Indië. Die heerlijke natuur is geheel nieuw voor hem. Het eerste tijdperk moet hij besteden, om zich voor zijne betrekking te bekwamen; hij heeft volop werk en afleiding. Eindelijk ontvangt hij zijne aanstelling en eene standplaats. Hij begeeft zich volijverig derwaarts; hij wil nuttig zijn. De natuur, die hem eerst zoo heerlijk en vreemd toescheen, heeft echter langzamerhand zooveel nieuwheid niet meer voor hem; hij begint Indië te leeren kennen en hij keert als 't ware eerst nu tot het werkelijke leven terug, wanneer hij met de landstreek vertrouwd geworden is, waar hij vooreerst eenige jaren zal moeten doorbrengen. Nog roept hij uit: „Java is heerlijk schoon!" maar men gewent aan alles. BARTHOLO beschrijft ons op deze wijze het gevoel, dat de jonge man later ondervindt:

„Maar eeuwig is het groen dier bergen en dalen. Eeuwig is de drukkende warmte van de keerkringszon en de gelijkmatige afwisseling der stortregens. Eeuwig hangt die deftige tabbaart om dat reusachtig gevaarte met zijne altijd rookende kruin. Eeuwig is de ernst op het gelaat van den inboorling. Eeuwig is de loomheid van den loggen buffel. Eeuwig is het sehnsüchtig klaaglied van den woudduif en het eenzelvig gekwinkeleer der boschbewoners. Eeuwig het naargeestig maatgeluid der inlandsche muziek. Eeuwig en onveranderlijk, in een woord, is alles in de rondte, natuur en kunst, mensch en dier, plant en gewas, — de enkele lichtende punten van ommekeer uitgezonderd, die in den loop der tijden, vreemde overheersching en vreemde industrie deden doorschemeren."

De vrees verdwijnt dan ook langzamerhand; de ambtenaar heeft de zaken en de menschen leeren kennen. Hij vat juist daarom met eenig vertrouwen zijne taak op. Aanvankelijk is hij vol vuur en ijver, zijne kennis van de inlandsche huishouding en van hare bijzonderheden vermeerdert met den dag. Hij begint om zich te zien. En nu is het te hopen, dat hij niet bezield zal worden door hetgeen BARTHOLO en vele oudgasten (in den goeden zin, lezer!) „schoonmaakwoede" noemen, een kwaad, dat veel onheil stichten kan. BARTHOLO zegt er dit van.

„Meermalen hadden wij stof om op te merken, hoe de eene ambtenaar bij het binnenlandsch bestuur, het werk van den anderen, in den regel de opvolger dat van zijn voorganger — somtijds roekeloos omver wierp, ten bezware altijd van de inlandsche bevolking.

„Een kwaad, dat een schat van tijd, geld en arbeid kost.

„Behalve dat bezwaar en verlies, verzwakt zoodanige schoonmaak-geest onzen morelen invloed bij de inlandsche hoofden, die, vaak hun geheele leven op dezelfde standplaats blijvende — terwijl de Europesche ambtenaar gedurig wordt afgewisseld — en zoo doende getuigen geweest zijnde van herhaald hervormen, opbouwen en afbreken, ten laatste zelve niet meer weten, waaraan zij zich te houden hebben, en gewoonlijk eindigen, met, uit principe, de uitvoering van elken nieuwen maatregel op den langen baan te schuiven, overtuigd als zij meenen te zijn, dat weldra weder een ander zal komen, met geheel tegenovergestelde inzigten en plannen.

„Daarin moet, afgescheiden van hunnen natuurlijken aanleg, die van zelve hiertoe leidt, ook voor een groot deel de oplossing gezocht worden van de behoedzame voorzichtigheid der inlandsche hoofden in het antwoorden; hunne officiële gereserveerdheid; hun toeleg om altijd, trivaal gesproken, een slinger om den arm te houden.

„Dat is de reden, waarom ons inlandsch hoofd, hetwelk wij daareven sprekende invoerden, bij het „saya" (ja) en het „boleh" (het kan) onmiddelijk het minder stellige „brangkalie" (misschien) liet volgen.

„Men meene echter niet, dat wij, met het gezegde, alle verstandige verandering en verbetering onvoorwaardelijk zouden willen afkeuren.

„Verre van dien.

„Daar kunnen zich gevallen voordoen, waarin eene krachtige zuivering van den Augiasstal dringend wordt gevorderd.

„Maar toch, ook in weêrwil van zoodanigen drang, achten wij bedaard overleg een voornaam vereischte, om tot eene gewenschte uitkomst te geraken.

„Wij herinneren ons, in der tijd, juist aangaande deze kwestie, een leerzaam onderhoud te hebben gehad met een bekwaam, ondervindingrijk hoofdambtenaar op Java.

„„Indien men", zoo sprak hij, „in eenige residentie of afdeeling wordt geplaatst met het bepaalde doel, om aldaar bekende, jaren lang ingewortelde, misbruiken uit te roeijen, dan zal „het doel het zekerst en het best worden bereikt, door te beginnen met alle zaken te laten „gaan, zoo als zij gewoon waren te gaan, zonder in de verte te laten doorschemeren, eenigen „toeleg om daarin verandering te willen brengen, ten einde op die wijze de gebreken persoonlijk „te kunnen ontdekken en achter de waarheid te komen. Zijt ge eenmaal, door eigene ervaring, „volkomen zeker van uwe zaak, sla dan uw slag en ge zult ongetwijfeld treffen en slagen."

„Deze wenk is nu niet pertinent gerigt aan het adres van onzen pas beginnenden, bedrijvigen kontroleur. Hij heeft algemeenen zin.

„De wijze raad van een verstandig man mogt hier gevoegelijk een plaatsje vinden, dacht ons."

Hopen wij, dat niet velen met deze „schoonmaakwoede" bezield zullen worden. BARTHOLO stelt ons een jongman voor, die zoo ver niet gaat, die zich niet laat verleiden door de lust om als hervormer op te treden, een zucht, waarvoor vooral een Indisch ambtenaar weinig voldoening vindt. Toch ziet hij veel, dat verbetering behoeft. Geen wonder! De Indische maatschappij is nog in een der eerste perioden van ontwikkeling en vooruitgang. Een onafzienbaar veld blijft te bearbeiden over. Gaarne wil de kontroleur iets goeds doen en hij ontwerpt een of ander plan. 't Is zijn eersteling; later zal hij leeren, dat plannen ontwerpen, al zijn zij nog zoo heilzaam, en ze ten uitvoer leggen, twee verschillende zaken zijn. Thans is hij nog vol illusiën. Hij heeft eene werkelijk goede zaak op het oog; hij overweegt, wikt en herleest het stuk, dat hij aan den resident zal zenden; hij vertrouwt op den uitslag. Hij zendt het af met het streelende bewustzijn, het goede te willen bevorderen.

Wanneer wij nu met BARTHOLO bij den resident binnentreden, dan bevangt ons een treurig gevoel voor het lot van het papieren kind van den jongen ambtenaar. Al dadelijk wordt ons toch de taak van een resident geschetst. Een resident moet, volgens BARTHOLO, zijn:

„Een resident moet zijn:
diplomaat,
financier,
administrateur,
regtsgeleerde,
politiekommissaris,

schoolopziener,
bouwkundige,
landbouwkundige,
waterbouwkundige,
staathuishoudkundige,
natuurkundige,
werktuigkundige,
botanikus,
geöloog,
chemist, en wat al niet meer."

En indien hij dat alles slechts eeniger mate wil bijhouden, hoeveel tijd zal hem dan overschieten, om het volumineuse stuk van den jongen kontroleur, dat hem zoo even werd aangeboden, na te gaan? Als gij verder leest, wat een resident al niet op één dag moet afdoen, dan begint het hoofd u te duizelen. Gij begrijpt dan met BARTHOLO, dat men in Indië het bruikbare moet aangrijpen, om de zaken gaande te houden en dat voor grootsche hervormingen, en allerminst voor de verwezenlijking van utopiën, daar de plaats niet is. Toch gaat alles en — volgens BARTHOLO — alles gaat goed. Hij verwondert zich er echter over, dat alles goed gaat. Wanneer wij dus vragen: kon 't ook beter gaan? dan zal BARTHOLO dit wel toestemmend beantwoorden, al heeft hij art. 56 van 't Regeringsreglement ook zoo wonderlijk gekommentariëerd. Daartoe is eene krachtige impulsie van boven en een beter stelsel in het algemeen noodig, waarbij dan ook uitbreiding van het personeel en betere verdeeling van arbeid moeten komen.

't Gaat goed, in gewone tijden, zegt BARTHOLO. Al heeft de resident reeds tienmalen het stuk van den jongen kontrôleur ter hand willen nemen, telkens komen er nieuwe en dringender bezigheden. Maar als er iets ongewoons gebeurt, dan voorzeker is er geen denken aan, dat een resident hervormingsplannen doorleest, hoe dringend in het belang van bevolking en regering geëischt. Zoo bespreekt BARTHOLO het bezoek van een inspekteur en wijst op de volgende wijze op nieuwe leemten in het ambtenaars-stelsel in Indië. Het berigt, dat een inspekteur eene residentie bezoekt, komt aan.

„Alles is in rep en roer.

„Naar alle kanten worden printah's (bevelen) gezonden, om post- of regentspaarden te stationeren, passangrahans (verblijfplaatsen in het gebergte om te overnachten, of des daags te vertoeven) in orde te brengen, moeijelijke bergwegen voor eene veilige passage geschikt te maken, hoofden en bevolking op te roepen en te prevenieren, ter begeleiding, of om te helpen, hetzij bij een gevaarlijken afrid, hetzij bij den overtogt van eene rivier; renboden rijden af en aan met depêches, dienstbrieven, telegrammen enz. enz.

„In één woord, het gansche zenuwgestel der residentie verkeert in eenen gespannen toestand.

„Die gejaagdheid is geenszins een onmiskenbaar teeken van schuldbesef of gevoel van niet diligent te zijn geweest.

„Men zou, oppervlakkig daaruit zoodanig gevolg trekkende, zich meesten tijds schromelijk bedriegen.

„Al moge niet één ambtenaar, in eenig opzigt, zich iets verkeerds bewust zijn, toch is een inspekteur, zoolang hij in de residentie vertoeft, aller kochemar, al ware het slechts alleen, wegens de beredderring, welke zijn aanwezen onwillekeurig veroorzaakt.

„Zelfs na zijn vertrek is de rust niet dadelijk hersteld; immers kan men alsdan, met elken

post te gemoet zien, een lijvig verslag van het resultaat des onderzoeks, met allerlei vragen en opmerkingen.

„Staat de inspekteur met den resident op een gespannen voet, dan neemt hij zijn intrek in het logement.

„Zijn zij bevriend, dan logeert hij in het residentiehuis, maar al heerscht tusschen hen beiden nog zulk eene goede verstandhouding, toch blijft de kontenance ietwat gedwongen.

„Men wil niet gaarne zoo naauw op de handen gezien zijn.

„Niemand legt zijn eigen huishouden, in de kleinste bijzonderheden, gaarne bloot, ook niet aan den besten vriend.

„Wat nog sterker is, eene flinke huisvrouw duldt zelden, zelfs niet in haar eigen man, de zucht om in de pot te kijken.

„Daarbij komt, dat de verhouding tusschen een resident en inspekteur eenigermate delikaat is.

„De rang maakt geen verschil; doch de inkomsten zijn niet gelijk.

„De resident is organiek hooger bezoldigd en trekt behalve dien nog kultuur-procenten, namelijk in die residentiën, waar produkten voor de Europesche markt worden geteeld.

„Voeg daarneven nog, wat de inspekteur mist, de uitoefening van gezag, waarnaar ieder mensch, in meerdere of mindere mate haakt, al gaat dat streelende gevoel ook menigwerf gepaard met eene zorgvolle verantwoordelijkheid, — en het zal geene verwondering baren, dat, in den gewonen loop van zaken, ieder inspekteur tracht, zoo spoedig mogelijk, resident te worden, de zeldzame gevallen welligt uitgezonderd, waarin het uitzigt is geopend, om, langs een anderen weg, binnen korteren of langeren tijd, tot hooge betrekkingen op te klimmen.

„De maatschappelijke positie van beide genoemde hoofdambtenaren schijnt derhalve, het zal terstond in het oog springen, niet geheel menschkundig afgebakend.

„Van daar dan ook velerlei onaangenaamheden, misvatting, praesumtiën, die te regt of ten onregte, altijd ten nadeele strekken van de goede zaak, die men bevorderen wil."

En hoe wilt gij nu van zulk een resident vorderen, dat hij het oor leent aan zijn jongen kontroleur, wiens pak papier, een voorstel bevattende, nog altijd ongelezen daar ligt? Het wordt ook niet gelezen. Maar wat is het gevolg? Onze jonge ambtenaar wachtte reeds te lang met verlangen eenig antwoord — en 't blijft uit. Hij wordt wrevelig en acht zich miskend.

„De passie is niet onverdeeld meer.

„Wat vroeger bijna niet gebeuren kon, vindt nu plaats.

„Van een togt in het gebergte te huis gekomen, is zijn eerste woord:

„Sidin, barang mandie, lakas!" (Sidin, breng spoedig mijn goed, om te gaan baden) — en de lessenaar, met de ingekomen dienstbrieven, wordt met de grootste bedaardheid voorbijgegaan.

„Nu is daar op zich zelf niets verkeerds in, integendeel, ieder zal het natuurlijk vinden. Maar in de eerste dagen was dat toch onmogelijk. Wat meer is, het woordje *spoed*, met groote letters en eene zenuwachtige streep er onder, op de couverts gesteld, heeft reeds zijne magische kracht verloren en is niet in staat meer, om hem den eetlust te benemen, of de middagrust te verstoren.

„Van lieverlede treden vervolgens de liefhebberijen op den voorgrond.

„Is hij paardenminnaar, zoo is de loop eenige malen per dag naar den stal. Heeft hij hondenliefde, zoo holt hij door het huis en stoeit met Hector en Semier. Valt zijn smaak op pluimgedierte, zoo fluit hij zijne duiven, kippen, eenden, ganzen, en voert ze uit de hand. Is hij een vriend van tuinieren, zoo zet hij een toedong (een breed inlandsch hoofddeksel) op en inspekteert zijne groenten en bloemen. Bezit hij eenigen hartstogt voor lektuur, zoo werpt hij zich in een leuningstoel en leest een gat in den dag. Houdt hij van .... Maar wij willen deze lijst niet verder voortzetten."

Reeds zag hij zijn plan verwezenlijkt, in het belang van het moederland. Misschien ware eene nieuwe bron van welvaart, een nieuwe tak voor handel en industrie ontstaan! Maanden lang heeft hij met ongeduld alles voor-

bereid — en er komt geen antwoord. Zie, dat is pijnlijk voor de eigenliefde van den mensch, dat moet den ijver doen verflaauwen. En de gevolgen zijn, dat ook onze jonge ambtenaar, onder wordende, zonder hoop om in de eerste jaren eene betrekking te verkrijgen, die hem meer nut zal kunnen doen stichten, langzamerhand gewent aan zekeren ouden sleur en de Indische deftigheid en slaperigheid aanleert. Had hij hoop op spoedige bevordering, zoodat hij meer invloed, meer gezag kon oefenen, de hoop om nuttig te zijn zou hem nog lang bijblijven; hij zou zijne plannen met den tijd zien rijpen, ze nog eens omwerken en verbeteren, naar mate de praktijk hem de leemten in zijn werk zou doen zien. Maar als hij eens assistent-resident geworden is, dan bevindt hij zich in een geheel ander gedeelte van onze uitgestrekte bezittingen, en dan drukken ook hem zoozeer de zorgen en de bezigheden van den dag en van zijne betrekking, dat hij aan zijn eersteling niet meer denkt. Zoo gaat veel goeds verloren.

Daarom vervolgt BARTHOLO aldus te regt:

„Wij vragen met bescheidenheid, maar ernst: is de bediening van kontroleur bij de landelijke inkomsten en kultures in Oost-Indië wel genoeg in aanzien, naar evenredigheid van hare veelzijdige belangrijkheid?

„Is een getal van 104 van die ambtenaren, verdeeld over $\pm$ 20 gewesten, waarvan er onder zijn, die bijkans een millioen inwoners tellen, toereikende?

„Is het verblijf van die ambtenaren in de binnenlanden, aan wier beleid en toezigt zulke gewigtige belangen zijn toevertrouwd, niet te langdurig?

„Is hunne positie zelfstandig genoeg, dat een handelen, des noodig, naar omstandigheden, altijd straffeloos kan geschieden?

„Zijn zij genoegzaam gewaarborgd tegen knellende ambtenaars-hierarchie?

„Is de aard hunner betrekking altijd in zuivere harmonie met hunnen leeftijd en aanleg?

„Is het bewustzijn, dat de kontroleur in Oost-Indië bij zich omdraagt, van gedurende eene reeks van jaren, als een onmondig kind den arbeid te moeten verrigten van een volwassen man, niet geestdoodend en uitermate geschikt, om alle gevoel van eigenwaarde te doen wegdommelen in de krachtverlammende slaap eener lijdelijke volgzaamheid?

„Wij willen geenszins beweren, dat de Indische regering, en de middelijke of onmiddelijke chefs, immer, willens en wetens, zich weigerachtig hebben betoond, om aan bewezene goede diensten, ten opzigte van de bedoelde ambtenaren, regtmatigen lof toe te brengen, hetzij mondeling, hetzij schriftelijk. Vele bewijzen van het tegendeel zouden kunnen worden aangevoerd."

Nog veel zouden wij daarbij kunnen voegen; te veel, misschien, hebben wij reeds van zijne weinige bladzijden overgenomen. Wenden wij thans den blik een oogenblik van de brochure af.

Een jaar ruim geleden, werd ditzelfde onderwerp, „het lot der ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur" door het *Bataviaasch Handelblad* besproken. Op den 1 October 1859 verscheen een artikel, getiteld: „*Ambtenaren op wachtgeld.*" Het leven van een voormalig adsistent-resident, den heer HARDY, had de redakteur, wiens vriend hij was, aanleiding gegeven, dit onderwerp ter harte te nemen. Wij behoeven dit artikel niet in zijn geheel te herhalen; onze lezers kunnen het terugvinden in ons Julijnummer van het vorige jaar, waar het onder de stukken, behoorende tot ons artikel, „*Een drukpersproces in Indië*" op bl. 32 voorkomt.

In krachtige trekken had de heer H. J. LION het lot der ambtenaren bij

het binnenlandsch bestuur geschetst. Wij zien hetgeen hij schreef volkomen bevestigd door BARTHOLO, een man van eene verschillende rigting. Hetgeen BARTHOLO bespreekt is echter het lot van die ambtenaren, zoo lang zij zich in gezondheid en krachten mogen verheugen. Reeds dan klaagt hij over malaisie en gemis aan prikkels, zoodat alle veerkracht bij hen gedoofd wordt. De redakteur van het *Bataviaasch Handelsblad* roerde eene andere snaar aan. Bij het graf van zijn vriend, in kommerlijke omstandigheden overleden, had hij de belofte afgelegd het stelsel van wachtgelden te bespreken.

Wanneer toch de ambtenaar in jaren gevorderd is, lang naar eene meer voordeelige betrekking heeft uitgezien, veelal gedrukt door zorgen voor een gezin, maar door den tijd zijne gezondheid verminderd ziet, dan zet men hem „*op wachtgeld*". Zoo zag wijlen de heer HARDY zich met vrouw en zeven kinderen, wegens ziekte, op een wachtgeld van *f* 166.00 's maands gesteld. Veel te karig is die belooning voor veeljarige diensten, waarbij men jeugd en ligchaamskrachten ten offer bragt. Zoodra de heer HARDY dan ook eene gelegenheid tot herplaatsing zag, solliciteerde hij ijverig. „Maar ofschoon hem beloften werden gedaan," — schreef de heer LION, — „ofschoon hij telkens op audientie ging, toen hij zeker van eene betrekking meende te zijn zag hij zijne hoop in rook verdwijnen, want hem werd gezegd: „*de aandrang ten behoeve van anderen is te groot.*" Levensmoe daalde HARDY ten grave, en zijn vriend veroorloofde zich, als publicist, den uitroep: „Er leeft een regter, die hen zal oordeelen, die gunsten verleenen, waar voorspraak is, en regt weigeren, waar voorspraak ontbreekt.". Verder zeide hij in zijn artikel:

„Wij voegen er bij: het wordt hoog tijd, dat een einde kome aan het stelsel, om ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur, die door veeljarige diensten ziek zijn geworden en rust noodig hebben, tijdelijk op wachtgeld te stellen, te veel om te sterven, te weinig om te leven. Ambtenaren op de bureaux sukkelen soms jaren lang en krijgen verloven tot herstel van gezondheid.

„Bij het binnenlandsch bestuur is dat zelden mogelijk, daar kan een ambtenaar zelfs tijdelijk niet gemist worden.

„Men geve aan die ambtenaren dan ten minste een jaar binnenlandsch verlof met vol tractement, en wanneer zij dan niet hersteld zijn, en niet naar Europa tot herstel van gezondheid willen vertrekken, dan *pensionere* men die ambtenaren; zij kunnen dan in de binnenlanden gelegenheid zoeken tot onderhoud in kleine of grootere landelijke ondernemingen. Het geven van zoogenaamde *sedentaire* betrekkingen bij reken- en weeskamer, als anderzins, is ook eene groote onregtvaardigheid tegen de ambtenaren van die departementen, die daardoor van wel verdiende bevordering verstoken blijven.

„Even hoog tijd wordt het, dat er vaste regelen komen in het stelsel van bevordering, ontslag, wachtgeld geven en pensioneren der ambtenaren voor de burgerlijke dienst in Nederlandsch Indië."

Wij konden de verzoeking niet wederstaan deze regelen af te schrijven, opdat men oordeelen kunne èn over de strekking van het betoog, later zoo heftig aangevallen, èn over de wenken die de publicist gaf.

En *dat* artikel nu werd door den Indischen regter verklaard te zijn honend, smadend en lasterlijk voor den landvoogd, terwijl een vonnis werd

geveld, dat den schrijver tot achttien maanden gevangenis veroordeelde! Hij heeft die straf alleen daarom niet ten volle gedragen, omdat de heer LION aan den rand van het graf gebragt werd. De publieke opinie heeft regt gedaan, over deze uitkomst; iedereen, mannen van alle partijen, zien daarin, hetgeen het werkelijk was, eene politieke vervolging, in een woord een *procès de tendance.* Het „gewrocht der duisternis" bestaat intusschen nog, en nog eischen wij de herziening eener verordening, die zulk eene veroordeeling kon voorschrijven. Zooals alles op koloniaal terrein, dat verbetering behoeft, duurt evenwel ook deze herziening tot in het oneindige.

Wij wenschen BARTHOLO geluk, dat hij, eerst nadat hij in het moederland teruggekeerd was, daar de pen over dit onderwerp opvatte. Hier althans behoeft *hij* niet te vreezen, dat het goedgeschreven boekje, 't welk ons bezig hield, hem eene vervolging op den hals zal halen. Intusschen zouden wij ook voor *hem* geene zoo groote bezorgdheid koesteren, had hij in Indië geschreven, want zijne vorige brochure zou misschien gunstig voor hem gepleit hebben. Maar wanneer mannen van overigens geheel verschillende begrippen het over een zoo belangrijk onderwerp eens zijn, waarom mag het dan niet door een dagblad in Indië worden besproken, waar men de omstandigheden toch altijd beter zal kennen, dan in Nederland? Dat vragen wij, en wij laten de beantwoording dier vraag aan onze tegenstanders over. Hoe dit zij: ook hier wordt hervorming dringend noodzakelijk geacht. BARTHOLO geeft op, als een der middelen om meer ijver bij de ambtenaren van het binnenlandsch bestuur op te wekken, dat men ook eens aan hen denke bij het schenken van ridderorden en dergelijke onderscheidingsteekenen. Wij zijn steeds van oordeel geweest, dat eene ridderorde eene belooning voor *bijzonder* uitstekende diensten moest zijn, en dat het verkeerd is, die ruim op St. Nikolaasdagen of bij dergelijke gelegenheden weg te schenken. Hetgeen ons veeleer in de eerste plaats behoefte toeschijnt, is: het stellen van vaste, wettelijke regelen voor, en in verband met, de wezenlijke verbetering van het lot der ambtenaren, opdat zij niet door zorgen voor het dagelijksch leven gedrukt worden en zich geheel aan de staatsdienst kunnen wijden. Een arbeider moet zijn loon ontvangen. Dit gebeurt thans niet, en van daar het inkompleet in het getal, van daar dat menig verdienstelijk man zijne fortuin beproeft in bijzondere ondernemingen en de staatsdienst verlaat. Wil men ten overvloede het denkbeeld van BARTHOLO toepassen, niet als gunstbewijs, maar als werkelijke belooning, te zelden als zoodanig aan Indische burgerlijke ambtenaren van minderen rang verleend, wij hebben er vrede mêe.

Maar wat bovenal een vereischte is, wil men verbetering aan brengen, dan roepen wij hun toe, die invloed hebben op de benoeming en de bevordering der ambtenaren: laat geen gunstbetoon, geen protektie, geen nepotisme daarbij langer de drijfveer zijn, maar verdienste en alleen verdienste. Waarom moeten juist de leden van sommige familiën zoo bijzonder snel bevorderd worden, terwijl vele verdienstelijke ambtenaren grijs worden in

ondergeschikte betrekkingen? Waarom moeten de zoons van Gouverneurs-Generaal, de neven van raden van Indië, de vrienden van direkteuren, als met de vaart eener lokomotief worden vooruitgeduwd, al zijn ze voor 't overige ook stoethaspels en brekebeenen? Zoo lang daarin geen verbetering komt, zal het lot van den ambtenaar bij het binnenlandsch bestuur betreurenswaardig zijn.

Bartholo heeft in elk geval een goed boekje geschreven; 't is onderhoudend, afwisselend en hoogst aangenaam van inhoud; 't is een bewijs dat er onder de „oudgasten" ook mannen van talent zijn.

Varia.

Wij hebben al weder eenen anderen Minister van Koloniën! Dat is nu, in minder dan drie maanden, de derde. De heer ROCHUSSEN opgevolgd door den heer CORNETS DE GROOT, en de heer CORNETS DE GROOT vervangen door den heer LOUDON — zonder nog van eene tusschenregering van den heer LOTZIJ te spreken — en dat alles in dit jaar 't welk nog geen kwartaal oud is!

Men spreekt zoo dikwijls van »prestige", als de noodzakelijke voorwaarde van ons voortdurend bestaan in Indië. Zou zulk eene snelle afwisseling van personen, die eer aan de vermakelijke voorstellingen in een ronsebons, dan aan den ernst en 't gewigt der regering van een land doet denken, wel zeer geschikt zijn om 't begrip van Gouvernement en 't gevoel van eerbied en ontzag voor de overheid te versterken?

Maar wat vooral een onmisbaar vereischte voor ons Indisch gebied mag genoemd worden, is vastheid en duurzaamheid van regeringsbeginselen en een krachtige, zich zelf gelijk blijvende, standvastige rigting aan de uitvoering dier beginselen te geven. Als heden bevelen worden gegeven in dezen zin en morgen in eenen geheel tegenovergestelden; als heden de invloed van eenen minister zich doet gevoelen, die een voorstander is van het oude stelsel en morgen de voorschriften van een raadsman der kroon uitgaan, bij wien dat oude stelsel sinds lang niet hoog staat aangeschreven, om overmorgen weder plaats te maken voor de ministeriële officiële en semi-officiële korrespondentie van eene onbekende grootheid, — dan voorwaar zal eene verwarring ontstaan, die zich in volslagen regeringloosheid moet oplossen.

Dat treurig verschijnsel leveren de drie laatste maanden op, en wij beklagen de ambtenaren in Indië, die niet meer zullen weten, waaraan zij zich te houden hebben; maar wij beklagen nog meer het arme land, dat aan deze proefnemingen zoo ligtvaardig wordt blootgesteld.

Van den heer ROCHUSSEN is het, bij voorbeeld, bekend, hoe hij in den laatsten tijd dacht over vrije ondernemingen van partikulieren en den vrijen arbeid der inboorlingen. Bekend is zijne officiële aanschrijving aan den Gouverneur-Generaal en de daaruit voortgekomen cirkulaire aan de gewestelijke besturen, om zich in die aangelegenheid onzijdig te houden, gelijk staande met een wenk, om ze als bij het Gouvernement weinig getelde en weinig beminde parasieten te bejegenen. Bekend is het, welke schromelijke uitwerking deze cirkulaire, in Rembang, in Cheribon en elders, gehad heeft.

Is het nu te veronderstellen, dat de heer CORNETS DE GROOT, wiens geheel tegenovergestelde gezindheid omtrent de vrije ondernemingen uit vele geschriften blijkt, die gewigtige aangelegenheid zoo zal hebben gelaten? Is het te veronderstellen, dat hij, in zijne korrespondentie met den Gouverneur-Generaal, geene andere bevelen zal hebben gegeven, en, in plaats van onzijdigheid, op bescherming, bevordering en ontwikkeling der partikuliere ondernemingen zal hebben aangedrongen? En al had hij dit niet gedaan, zal alleen zijn naam niet voldoende zijn geweest, om de ambtenaren in Indië in de meening te brengen, dat zij nu eenen anderen weg behoorden in te slaan?

Maar nu verdwijnt plotseling, binnen twee maanden, die voorstander van bijzondere ondernemingen, om zijne plaats in te ruimen aan den heer LOUDON. Van diens beginselen is, noch in Indië noch in Nederland, iets hoegenaamd bekend. Wat zal hij doen? Zal hij den gedragslijn van zijnen onmiddelijken voorganger of van den heer ROCHUSSEN volgen, of zal hij weder eenen nieuwen weg inslaan. Niemand weet het. De ambtenaren in Indië weten het ook niet. Wat moeten zij nu doen? onzijdig blijven? of beschermen en bevorderen? Wij beklagen die arme ambtenaren; wij begrijpen, dat zij „bignon" worden.

Heeft de vervanging van den heer CORNETS DE GROOT door den heer LOUDON plaats gehad in 't publiek belang? of is zij 't gevolg van intrigues, van familie-relatiën, van persoonlijke wenschen? Wij weten het niet. Maar dit weten wij, dat de zonderlinge wijze, waarop tegenwoordig met onze konstitutionele instellingen wordt omgesprongen, hoogst verderfelijk moet zijn voor Indië. De geregelde werking dier instellingen is verbroken. Niet de invloed der volksvertegenwoordiging, maar invloeden, die aan de camarilla doen denken, welke Spanje jaren lang zoo ongelukkig gemaakt heeft, schijnen thans op het ontstaan en verdwijnen van Ministeriën in Nederland te werken. Wanneer zal daaraan een einde komen?

Overigens kennen wij den tegenwoordigen Minister van Koloniën niet, en wij hebben nog nimmer iemand ontmoet, die ons omtrent zijne beginselen en bekwaamheid voldoende inlichtingen kon geven. Zijn zij, die dit ministerie hebben zaamgesteld, beter ingelicht? Als 't waar is, wat de nieuwsbladen ons mededeelen, dat de heer ROCHUSSEN, ofschoon geen lid van dit Ministerie, er toch eigenlijk de formeerder en vader van is, dan laat het zich begrijpen, dat de heer LOUDON daarin is opgenomen; want de heer ROCHUSSEN is misschien de eenige in Nederland, die hem kent, dewijl hij gedurende het ministerie ROCHUSSEN sekretaris-generaal is geweest. En dan zouden daaruit eenige gevolgtrekkingen omtrent de beginselen van den heer LOUDON zijn te maken. Immers de heer ROCHUSSEN zal niemand hebben aanbevolen, die in de hoofdzaken van hem in meening verschilt.

Ongeregeldheden van eenen schromelijken aard hebben in de residentie Tagal plaats gehad. Twee Nederlandsche burgers ter goeder naam en faam, op wier gedragingen nimmer eenige gegronde aanmerking is gemaakt

zijn door een aantal inlanders mishandeld, en; ten aanzien der bevolking, op helder lichten dag, vele uren ver, langs den grooten weg voortgesleept, tot spot der inboorlingen en tot ergernis van allen, die op den goeden dunk van Nederlanders in 't gemoed van Javanen hoogen prijs stellen.

En de schuldigen, die dit schandaal hebben aangerigt, zijn niet vervolgd, en zij die er bevel toe hebben gegeven zijn niet gestraft!

En de resident, in wiens residentie deze verregaande wanorde heeft plaats gegrepen, zonder er iets aan te doen, het lijdelijk aanziende, volgens sommigen zelfs niet zonder zekere „Schadenfreude", — die resident is nog niet ontslagen!

Kan die man nog langer aan 't hoofd eener provincie blijven? Moet hij nog meer bewijzen geven, dat hij voor zulk eene betrekking ongeschikt is? Kan het met het publiek belang in overeenstemming worden gebragt, dat men de gewigtigste belangen eener gansche residentie aan dergelijke onbekwame handen toevertrouwt?

Alleen in de tegenwoordige regeringloosheid, waaraan Indië is prijsgegeven, is zoo iets denkbaar. Onder ieder ander bestuur, zou de resident onmiddelijk zijn vervangen. Maar waar familie-betrekkingen, gunsten en personele konsideratiën op den voorgrond staan, daar spaart men de personen, al is het ook ten koste der teederste algemeene belangen.

De dwangkultures, het monopolie, het stelsel van autokratische albemoeijing hebben in Indië meer verwarring gestigt, dan welligt tien opvolgende omwentelingen. Het vasthouden aan de versleten rigting, terwijl zoo menig onomstootelijk feit den weg der hervorming, der verbeteringen, den weg van vooruitgang en ware beschaving aanwijst, doet die verwarring voortduren. In plaats van goede, deugdelijke regels, treft men overal onregelmatigheden aan; — in plaats van wijze wetten, die eerbied en ontzag inboezemen, voorschriften en verordeningen, die het bestuur zelf plooit en verwringt, al naar gelang men wit of zwart beoogt; — in plaats van orde, wanorde.

Door het ingrijpen van het Gouvernement in de bemoeijenissen van den landbouwer, den industriëel en den koopman, verliest het vaak het bewustzijn van zijne souvereine regten en verpligtingen. Het dommelt in de winst- en verlies rekeningen van den handelaar; en van tijd tot tijd ziet men het plotseling ontwaken, om te trachten door de eene of andere despotische en willekeurige daad het verwaarloosde gezag te handhaven. Onder de werking van het *bon plaisir*, werd vroeger en later menig souverein regt verkonkeld aan pachters en kontraktanten. Pachters verkregen het regt om belastingen te heffen, een regt dat, sedert bijna eene eeuw, vooral in goed geordende landen, de Staat zich uitsluitend toeëigent. Kontraktanten bekwamen als geschenk geheele bosschen, die niet alleen als een onvervreembaar domein aan den Staat behoorden te verblijven, maar tevens zeer goed en voordeelig voor rekening van het rijk konden geëxploiteerd worden. Dan eens was het de koopman te doen, om op de gemakkelijkste, zij het dan ook de

slechtste wijze, geld in te zamelen; dan weder kwam de autokraat te voorschijn, die in zijn welbehagen 's lands eigendom aan begunstigden wegschenkt.

Ten aanzien der personen is het niet beter gesteld. Sommigen hadden en hebben de meest mogelijke vrijheid, om te doen en te laten al wat zij goedvinden, omdat zij de gunst der bestuurders smaken of tot invloedrijke familiën behooren. Anderen daarentegen bezitten met der daad te weinig vrijheid om te leven en te veel om te sterven. De eene onderneming wordt buitensporig bevoordeeld; de andere tracht men in den grond te booren; de eene ondernemer geniet eene, alle eigen inspanning doodende, bescherming; aan den anderen worden moeijelijkheden tegengeworpen, die hij ter naauwernood met reuzeninspanning overwinnen kan.

Wat er van het gezag onder zulken toestand wordt, is ligt te bevroeden. Niet de wet, die voor allen en altijd gelijk is, maar de tijdelijke invallen van de tijdelijke gezagvoerders beheerschen dien toestand en ontnemen alle *prestige* aan een gezag, dat dagelijks geprostitueerd wordt. Verkeerd, ja ongerijmd is het, aan te nemen, dat, door de eene of andere daad van strenge en brutale willekeur, waarvan in den laatsten tijd herhaalde proeven zijn genomen, dat verloren *prestige* weer eensklaps herwonnen wordt. De verwoesting van suikerriet-aanplantingen in het Cheribonsche, de baldadige uitzetting van twee industrielen in de residentie Tagal, en andere minder rustbarende maar even willekeurige handelingen, strekken geenszins, om den eerbied voor het Indisch gouvernement te verlevendigen. In tegendeel; geene oppositie is bij magte om zoo veel kwaad te stichten, als door zulke handelingen wordt voortgebragt.

Dat kwaad kan, door het ijverig en aanhoudend vertoon van met goud geborduurde rokken, onmogelijk uitgewischt worden. Het is een, aan waanzinnigheid grenzend, begrip van menig oudgast, dat het *prestige*, 't welk men niet door goede wetten en wijze handelingen, door talent en veerkracht, door zedelijk overwigt weet te bekomen, door ijdel praalvertoon zou te verkrijgen zijn. De geringe Javaan beoordeelt even vrijmoedig zijn bestuurder, hetzij dat hij hem in goud omhuld, hetzij dat hij hem eenvoudig uitgedost bij den weg ziet gaan, en de voorbeelden zijn legio, dat hij meer achting toedraagt aan den Europeschen ambtenaar, die zijne belangen zonder praalvertoon ter harte neemt, dan aan hem, die zijne belangen te nietig acht, om zich daarmede in te laten, en het *prestige* van het gezag door eene rustelooze representatie denkt op te houden. Welken indruk ambtenaren, die in geborduurde rokken de suikerriet-, indigo- en koffijtuinen bezoeken, op de Europesche inwoners maken, behoeft niet gezegd te worden. Aan een Gouverneur-Generaal, die nimmer militair was geweest, maar altijd in een generaals-uniform voor den dag kwam, gaf men den vleijenden bijnaam van „*komediant*," en dat epitheton behield hij tot meerder luister en glorie van het *prestige*, 't welk hij door zijne daden zoo jammerlijk voor het oog der inlandsche bevolking fnuikte. Als er zoo over landvoogden gedacht en in het openbaar gesproken wordt, dan kan men gemakkelijk nagaan, wat de opinie mag zijn over de kleine autokraten, die

in hun gewest aanhoudend de paauwveren uitsteken en tevens een paauwen-verstand toonen te bezitten.

Zonderlinge toestand, voorwaar, waarin aan etiquette, aan uiterlijke vormen meer gewigt wordt gehecht, dan aan degelijkheid en intrinsieke waarde, en de schijn het wezenlijk gezag verdringt, te midden van de zucht, om alles te overheerschen, te bedwingen en te omvatten!

De verwarring van begrippen — wij willen het niet ontkennen — bestaat niet enkel bij het Gouvernement. Zij moest noodwendig ook inwerken op de zamenleving. Even natuurlijk als van regeringswege de souverein tevens planter, industriëel en koopman werd gemaakt, even natuurlijk zal het denkbeeld opkomen bij planters, industriëlen en kooplieden, om zich souvereine regten toe te eigenen. Van daar, onder anderen, het in de plaats der regering treden van landheeren, die, behoudens de voldoening eener pachtschat, het regt bezitten, om belasting in geld of in natura, in produkten of in arbeid van de opgezetenen hunner landerijen te heffen. Van daar aanvragen, waarbij niet alleen vrijheid, regtszekerheid, veiligheid van persoon en goederen voor landbouw- en andere ondernemingen, maar tevens de afstand van souvereine regten verlangd wordt. Een partikulier vroeg, eenigen tijd geleden, koncessie voor eene exploitatie op groote schaal van het eiland Boeroe, maar stelde als voorwaarde, dat hij aldaar tevens de betrekking van resident zou vervullen. Andere ondernemers verlangden, dat hun het regt zou toegekend worden, om dorpsbesturen te ontheffen, te schorsen en te benoemen. In de koncessie door den Minister ROCHUSSEN aan den heer VAN VLISSINGEN voor de exploitatie van de Westkust van Borneo verleend, komt eene bepaling voor, waarbij den koncessionaris het regt toegekend wordt, om van de inlandsche bevolking, die zich op de gronden der maatschappij zoude gevestigd hebben, eene belasting in geld of in produkten te heffen.

Hoe vreemd die aanvragen en feiten klinken, zijn het slechts tegenhangers, tegenovergestelde uitersten van leidende regeringsbeginselen. Een partikulier, die te gelijk souverein en eigenaar of huurder wil zijn van het land, waarop hij zich nederzet, wil volmaakt hetzelfde als de regering, die te gelijk souverein en exploitant van den grond is. In tegenovergestelden zin hechten de een zoo wel als de ander aan hetzelfde wanbegrip; de koncessionaris, die Boeroe met souvereine regten verlangde te bekomen, deed eene overdreven vordering, maar echter niet overdrevener dan de regering, toen zij de koncessionarissen van Billiton dwong, om speciaal de kosten te dragen van de feitelijke bescherming, die zij verpligt is aan hunne onderneming te verleenen.

Wij wenschen echter de partikulieren te waarschuwen tegen vorderingen, die, in tegenovergestelden zin, even verkeerd zijn, als de almagtige en albemoeizieke bedoelingen der regering. Zij moeten verlangen, dat het Gouvernement terugtrede tot het zuivere standpunt van den souverein, die landbouw, nijverheid en handel beschermt, zorgt voor deugdelijke middelen van gemeenschap, de algemeene veiligheid verzekert en belastingen heft,

om de kosten der verleende bescherming en zekerheid te bestrijden. Wanneer dit geschiedt, dan zullen de bijzondere krachten zich vrij en onbelemmerd kunnen ontwikkelen, en niemand zal zich met regt kunnen beklagen over het gezag, dat zich beschermend en regtvaardig doet gelden. Maar de wanorde, de verwarring zou blijven voortduren, of liever, de eene verwarring zou de andere slechts vervangen, zoo toegegeven werd aan het denkbeeld, om souvereine regten aan partikulieren af te staan. Reeds is, in verschillende rigtingen, daarmede te ligtvaardig gehandeld en 't zou wenschelijk zijn, dat daarop werd teruggekomen, met vermijding echter van onoordeelkundige schokken. De staat moet niet tevens souverein en planter zijn, maar ook de planter, de koopman mag geen gebieder wezen. Ieder heeft zijn eigenaardig afgebakend terrein, en wezenlijke orde ontstaat juist, wanneer niemand zijne grenzen overschrijdt en ieders regten wederkeerig geëerbiedigd worden.

V. S.

Ondanks de, door den Minister ROCHUSSEN onlangs gewijzigde, bepalingen op de toelating van Nederlanders en vreemdelingen in Nederlandsch Indië, gaat steeds het uitreiken van paspoorten aan het departement van koloniën gepaard met veel omslag en lastige formaliteiten.

Een partikulier, oud-ambtenaar, die met zijn gezin naar Java terugkeert, wenschte bij die gelegenheid eenen reispas te bekomen voor een (vrouwelijk) lid zijner familie, dat voor de eerste maal de reis naar Java zou ondernemen. De pas werd geweigerd, tot dat overgelegd zou worden een bewijs van goed gedrag, af te geven door het hoofd van het plaatselijk bestuur der gemeente, waar de reisvaardige persoon het laatste woonachtig was. Het hoofd van het plaatselijk bestuur weigerde, op zijne beurt, dat bewijs te geven, zoo niet twee getuigen op eede verklaarden, dat de betrokken persoon van een onbesproken gedrag was. Eerst na dat alle die formaliteiten vervuld waren, werd het vereischte paspoort uitgereikt.

Nu is het bekend, dat een vreemdeling, die zich bij voorbeeld te Southampton of te Bordeaux inscheept, zonder van getuigschriften of eenige papieren hoegenaamd voorzien te zijn, en op Java ontscheept, toegelaten wordt op de eenvoudige verklaring van twee ingezetenen, dat zij borg staan voor den aangekomen nieuweling, zoodat het steeds voor vreemdelingen oneindig gemakkelijker is dan voor Nederlanders, om in de Nederlandsche koloniën te geraken en zich aldaar te vestigen.

In het onlangs bij de Tweede Kamer der Staten-Generaal ingekomen wetsontwerp op de nationale militie, wordt al weder eene belemmering opgeworpen of bevestigd tegen het vertrek van Nederlanders naar Indië. Volgens dat ontwerp, zal men tot op 40 jarigen ouderdom moeten bewijzen, dat men aan zijne militiepligtigheid voldaan heeft, vóór dat men een reispas naar Indië kan bekomen. Deze bepaling strekt louter om formaliteiten op een te stapelen, want, bij de strenge toepassing der militiewet-

ten, bestaat er niet de minste behoefte aan eene algemeene politie-voorzorg over al diegenen, die wel aan de militiewet voldaan hebben, ten einde hen te treffen die er niet aan voldaan hebben. Een slecht stelsel van politie-toezigt, overigens, dat eigenlijk hierop nederkomt: dat men alle goede en brave burgers bespieden laat, ter wille van eenige slechte menschen die in de maatschappij ronddoolen.

Dat men van jonge lieden van twintig tot vijf en twintig jaren het bewijs vordert, dat zij aan de militiepligtigheid voldaan hebben, voor dat men hun een reispas naar Indië verstrekt, — dit kon mogelijk nog eenigzins gebillijkt worden; maar die formaliteit te laten voortduren voor mannen, die hun veertigste jaar bereiken, is eene ware ongerijmdheid, die alleen strekt, om het vertrek naar Indië te bemoeijelijken en zoo hinderlijk mogelijk te maken.

Waar moet het heen, als op dien grondslag bij iedere Nederlandsche wet voortgebouwd, en telkens eene nieuwe formaliteit aan de reeds overtollige formaliteiten geknoopt wordt? Zullen de vereischte bewijzen tot het bekomen van eenen reispas naar Indië zoo menigvuldig moeten worden, tot dat eindelijk niemand meer de lust zal hebben om derwaarts te gaan? Want men zal met evenveel regt van den staatsburger kunnen vragen een bewijs, dat hij zijne rijks- en gemeente-belastingen, zijne polderlasten enz. gekweten heeft, als een bewijs van goed gedrag of een bewijs dat hij geen *refractair* is? — En die fraaije belemmeringen geschieden voor streken, waar eigenlijk de Nederlander even ongedeerd en ongehinderd zou moeten kunnen heengaan, als van Amsterdam naar Kampen, of van 's Gravenhage naar Jutphaas of naar Broek in Waterland.

Men noemt de suikerkontraktanten dikwijls „industriëlen". Wij beweren, dat zij op dien naam eigenlijk geene aanspraak mogen maken. Zij zijn een der schakels van 't kultuurstelsel. Zij missen die vrijheid van handelen, welke eene eerste voorwaarde is voor ieder, die door eigen kracht op het terrein der nijverheid wil werkzaam zijn. Wij zouden genegen zijn hen „ambtenaren van eene bijzondere soort" te noemen, ondergeschikt aan 't Gouvernement, en aan wie slechts eene zeer geringe mate van vrije beweging in hun bedrijf is gelaten.

Indien het leed niet vergoed werd door groote winsten, dan zou het lot van eenen suikerfabrikant niet benijdenswaardig wezen. Juist omdat zij geene industriëlen, maar eene soort van ambtenaren zijn, moeten zij zich onderwerpen aan de bevelen van 't Gouvernement en zijn zij de onderdanige dienaren der hoofden van gewestelijk bestuur. 't Is dan ook te begrijpen, dat deze laatsten groote voorstanders zijn van het onveranderd behoud van het kultuurstelsel, van kontrakten en dwang. Immers zoo lang dit blijft bestaan, blijven zij ook de „pacha's met drie paardenstaarten"; maar zoodra de kontraktanten vervangen worden door werkelijke industriëlen, die alleen door eigen kracht en vrije beweging in hunne ondernemingen kunnen slagen, is het gedaan met het despotisme der pacha's.

Dezer dagen kwam ons een nieuw bewijs onder de oogen van de zonderlinge verhouding, waarin de suiker-kontraktanten staan tot het bestuur. Wij vinden het te kurieus om het onzen lezers te onthouden, en laten daarom hieronder volgen een „extrakt uit het register der besluiten van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië" van 12 Oktober 1851 n°. 2.

Gelezen :

1°. het rekest van L. J. SMULDERS, C. J. A. THURKOW, C. ANDREAS, MULLER, ITZIG, HEINE, M. A. VAN AMSTEL, MORBOTTER p.p., de erven BOURLAGE p.p., H. A. C. SMISSAERT p.p., E. VOS, J. C. G. BORWATER en MAC NEILL en C°. q.q., E. VOS, suikerfabrikanten in de residentie Japara, onder aanbieding van eene Memorie van bezwaren tegen de handelingen van den resident BOUDRIOT, ten aanzien van hunne ondernemingen, verzoekende om deze te onderwerpen aan een naauwgezet onderzoek en daarna zoodanige maatregelen te nemen, als tot een spoedig en afdoend herstel oorbaar worden geacht;

2°. de missives van den direkteur der kultures van 9 en 31 Julij 1851 n°. 246⁶/₂ en 274²/₂ en van 21 Augustus 1851 n°. 803⁶/₂, houdende enz.

Is goedgevonden en verstaan:

Eerstelijk. Aan de adressanten voornoemd te kennen te geven, dat in hun verzoek, zoo als het is liggende, niet kan worden toegetreden, doch dat zij, bezwaren hebbende, met betrekking tot hunne suiker-ondernemingen, deze elk afzonderlijk kunnen voordragen, mits op betamelijke wijze en zonder beoordeeling van den geest van het bestuur, waartoe zij niet bevoegd zijn.

Ten tweede. De adressanten voornoemd ernstig te waarschuwen, om zich voortaan te onthouden van den overdreven en onvoegzamen toon, in de overgelegde Memorie heerschende; met aanmaning, om zich ten aanzien van het bestuur in Japara eerbiedig en betamelijk te gedragen, behoorende nimmer te worden uit het oog verloren, dat het Gouvernement geene Europeanen of daarmede gelijk staande personen in de binnenlanden kan dulden, wanneer deze zich niet weten te houden binnen de grenzen van betamelijkheid en gematigheid jegens het bestuur en goede behandeling der bevolking en van hare hoofden.

Onder de namen van hen, die met dit besluit werden vereerd, treft men warme voorstanders aan van het tegenwoordige stelsel, die zelfs in den jongsten tijd ten strijde zijn getogen, om het met de geldelijke ondersteuning van een befaamd periodiek blad en met brochures te verdedigen!

Nederlandsch Indië in 1817.

INLEIDING.

Merkwaardig boven vele anderen is het jaar 1817 voor de geschiedenis van Nederlandsch Indië. Nadat het Engelsche Gouvernement den Indischen Archipel eenige jaren lang had bestuurd, en er, gedurende dat tusschenbestuur, de grondslagen van geheel nieuwe regeringsbeginselen had gelegd, trad Nederland nu weder in zijne oude regten en moest het er eene nieuwe organisatie invoeren, in overeenstemming met den toestand, waarin het de landen en volkeren aantrof. 't Spreekt van zelf, dat men den draad niet weder kon vervolgen, waar men dien bij de verovering der kolonie door de Engelschen had gelaten; vijf jaren kunnen uit de geschiedenis van een volk niet, als of ze nimmer bestaan hadden, worden geligt; maar bovenal hebben vijf jaren van eene regering, als die van sir TH. ST. RAFFLES, te diepe wortelen geschoten, te groote veranderingen, te radikale hervormingen in 't leven geroepen, dan dat de opvolgers er geene notitie van behoefden te nemen en er niet mede zouden moeten rekenen.

Wij moeten, ter eere van die opvolgers, verklaren, dat zij de veranderingen in den toestand van Indië, door het hervormingsysteem van RAFFLES ontstaan, niet miskenden; ja, dat zij, met zekere sympathie voor de nieuwe liberale inrigtingen welke zij aantroffen, gaarne daarop voortbouwden. Geen oogenblik schijnt het hun in de gedachten te zijn gekomen, om de oude beginselen der Oost-Indische Kompagnie weder in de plaats te schuiven van 't geen zij vonden, en om den dwang en de slavernij weder op den troon te plaatsen. Juist het jaar 1817 is in dat opzigt merkwaardig, want al wat uit de werkplaats van 't Gouvernement voortkwam, ademde dien milden geest van zorg voor 't welzijn en de ontwikkeling van Indië, van vrijheid van onderneming voor de ingezetenen, van krachtige bescherming der partikuliere krachten maar onthouding van de regering in landbouw, nijverheid en handel, dat men zich afvraagt, hoe 't mogelijk is, dat korte jaren later die milde geest zoo geheel en al door eenen doodelijken adem van monopolie en staatsalbemoeizucht is vervangen. In het jaar 1817 werden de eerste grondslagen gelegd, waarop het toekomstig bestuur van Indië door Nederland zou worden gevestigd; bovendien werd er veel in voorbereid, dat tot latere regelingen en organisatiën aanleiding gaf. In het jaar 1817 werd het gezag van Nederland in den Archipel overal hersteld; de Nederlandsche driekleur, meer dan vijf jaren lang uit de wateren van het

oosten verdwenen, werd weder in top geheschen; en al dadelijk, waar verzet bij de inboorlingen zich vertoonde, door krachtige maatregelen, door bajonetten en kanonnen, tegen elke aanranding beveiligd. Het jaar 1817 verdient dus onze bijzondere opmerking.

En wij zijn dezer dagen in staat gesteld, die bijzondere opmerking aan dat merkwaardige jaar te wijden. Een onzer vrienden heeft ons een uitvoerig opstel over de geschiedenis van 1817 medegedeeld, ter algemeene sekretarie van 't Gouvernement van Nederlandsch Indië vervaardigd. Het is uit officiële bronnen geput, of liever, het bestaat uit eene aaneenrijging van officiële stukken, afgewisseld door enkele opmerkingen van den ambtenaar die met de zamenstelling was belast.

Wij geven het opstel terug, gelijk wij het gevonden hebben; alleen veroorloven wij ons eenige veranderingen in den stijl, ten einde de lektuur aangenamer te maken. De ambtenaar, aan wien de redaktie was opgedragen, moge een naauwkeurig verzamelaar geweest zijn, een eenigzins dragelijk stijlist was hij niet. De waarde van hetgeen wij onder de oogen onzer lezers brengen bestaat alzoo niet in den vorm maar in den aard van het opstel; 't is eene bijdrage tot de bronnen der geschiedenis van de merkwaardige periode der herstelling van het Nederlandsche gezag in den Indischen Archipel.

Men heeft over de bedoelingen en handelingen der kommissarissen-generaal, die in 1815 door den Koning naar Indië werden gezonden, dikwijls getwist; 't komt ons voor, dat bovenal tot opheldering en beoordeeling van dien twist deze officiële stukken kunnen dienen. Zoo heeft men, bij voorbeeld, gemeend, dat de koffij-kultuur, gelijk die door hen werd geregeld, wel degelijk eene dwang-kultuur mogt genoemd worden; dat de opkoopers, zoowel Europeanen als Chinezen en Arabieren, de inlanders bedrogen en uitzogen, en daarom kommissarissen-generaal teregt tusschenbeide waren gekomen; dat toen, door hunne regeling, de geheele vrijheid bij die kultuur slechts schijn was geworden, en hetzelfde dwangstelsel, dat thans bestaat, maar minder geregeld en met meer willekeur en misbruiken, was ingevoerd. Juist voor de opheldering van dit onderwerp levert dit stuk hoogst gewigtige bouwstoffen. De onpartijdige lezer, wien het om waarheid te doen is, zal er uit leeren, dat de verkeerdheden en misbruiken aan geheel andere oorzaken moeten worden toegeschreven dan aan het stelsel van vrijheid, dat de Engelschen hadden ingevoerd en kommissarissen-generaal eerlijk wilden handhaven. Dat ook hun arbeid gebreken had, leeren de officiële dokumenten, welke wij onder de oogen onzer lezers zullen brengen. Maar indien hunne opvolgers getracht hadden, met behoud van het eenige ware stelsel, het gebrekkige te verbeteren, de hinderpalen tot ontwikkeling weg te nemen, en de bevolking te beschermen, voorzeker zij zouden de vruchten van het stelsel, in de welvaart van het land en de vermeerdering der produktie, ruimschoots hebben geplukt.

---

§ 1. *De reis over Java van kommissarissen-generaal.*

Toen de overname der kolonie uit de handen van den Engelschen Luitenant-Gouverneur JOHN FENDALL, die kort te voren sir TH. ST. RAFFLES had afgelost, grootendeels was afgeloopen, besloten de, door den Koning naar Indië gezonden, kommissarissen-generaal, om zich door een plaatselijk onderzoek te verzekeren van de resultaten hunner eerste voorzieningen, en om na te gaan, in hoe verre die resultaten aan het doel beantwoordden. Twee hunner waren te Batavia aanwezig, namelijk de heeren Mr. C. T. ELOUT en G. A. G. P. baron VAN DER CAPELLEN; de derde, de schout bij nacht BUIJSKES, bevond zich, tot het organiseren van alles wat met het marine-wezen in betrekking stond, gedurende een groot gedeelte des jaars te Soerabaja.

De beide eerstgenoemden begaven zich alzoo op eene inspektie-reis over het geheele eiland Java. Vergezeld van eenige hooge ambtenaren en een talrijk gevolg verlieten zij, den 21 Julij, Batavia en kwamen dien dag te Buitenzorg, van waar zij daags daaraan naar Tjanjor vertrokken. Den 28 Julij bereikten zij Soemadang. Hier waren al de regenten der residentie Preanger Regentschappen bijeen, om den eed van trouw in handen van kommissarissen-generaal af te leggen. Die eed luidde aldus:

Ik beloof en zweer bij God en den propheet MAHOMED te zijn onderdaan van Z. M. den Koning der Nederlanden, die nu de plaats vervangt der voormalige Oost-Indische Kompagnie, en nader te zijn onder de bevelen van Hunne Excellentiën kommissarissen-generaal van wege Z. M. den Koning der Nederlanden en den Gouverneur-Generaal; voorts in alle zaken, rakende de Preanger Regentschappen en Krawang, over welke de Gouverneur-Generaal het gebied voert, den heer resident behulpzaam te zijn in het bestuur van de zaken, opregt en openhartig te werk te gaan, en de bevelen te gehoorzamen.

Deze mijne verklaring geschiedt met eèn opregt hart, en zoo ik aan deze belofte niet voldoe, en nu niet opregt meen, hetgeen ik nu voor deze heeren verklaar, zoo valle op mij de toorn des Allerhoogsten.

Ten blijke dat ik dezen eed opregt meen, zoo bekrachtig ik denzelven met mijne handteekening en zegel.

Nadat de heer BAUER, president der algemeene rekenkamer, in de Maleische, en de gezworen translateur, in de Javaansche taal, dezen eed had voorgelezen, en de regenten verklaard hadden, bereid te zijn om dien af te leggen, zwoeren zij dien allen op den Koran, welke hun door den hoogepriester wierd aangeboden.

Nu werd de reis naar Cheribon vervolgd, waar men den 31sten Julij aankwam. Daar bevond zich een menigte personen in hechtenis, ter zake van deel te hebben genomen in de onlusten, die 't vorige jaar hadden plaats gehad. De kommissarissen-generaal achtten deze gelegenheid allezins geschikt, om een blijk te geven van de goedertierenheid der Nederlandsche regering, en besloten daarom een aantal van de minst schuldigen dezer personen, onder eene ernstige vermaning voor den vervolge om zich als rustige ingezetenen te gedragen, in vrijheid te doen stellen.

Den 2den Augustus bereikten de hooge reizigers Tagal, en den 3den Pakalongan. Overal werden de regenten beëedigd en vele zaken in oogen-

schouw genomen. Een opzettelijk onderzoek naar de heerediensten, die de inlanders aan hunne hoofden bewijzen, werd bevolen. Te Pakalongan besloten kommissarissen-generaal, om aan eene zich daar bevindende instelling voor ongelukkigen, bekend onder den naam van het „Bedelaarshospitaal", eenige voordeelen uit de inkomsten van eenige landen te schenken, en voorts het bestuur daarover op te dragen aan de regenten van Pakalongan en Batang. Den 7den Augustus kwamen zij te Samarang. De menigvuldige werkzaamheden, welke hier moesten plaats hebben, vorderden een langer verblijf, zoodat men niet voor den 20sten dezer maand de reize naar de hoven van Soerakarta en Djokjokarta kon vervolgen. Gedurende hun aanwezen te Samarang bepaalden kommissarissen-generaal onderanderen, dat het oude gouvernementshuis „de Vrijheid", nabij de stad, tot een instituut zoude worden ingerigt, waar aan geschikte jonge lieden de gelegenheid zoude worden gegeven, om voor de militaire dienst, voor de zeedienst, voor den waterstaat en andere nuttige vakken opgeleid te worden.

De resident van Soerakarta, de heer VAN IJSSELDIJK, was weinig tijds te voren overleden. De funktie van resident werd daarom, gedurende het verblijf van kommissarissen-generaal te Soerakarta, opgedragen aan den generaal-majoor, chef van den algemeenen staf, H. M. DE KOCK. Den 22sten Augustus bereikten de hooge reizigers deze hofstad, waar zij met groote plegtigheid, volgens een vooraf vastgesteld programma, werden ontvangen. De reis liep nu verder naar Djokjokarta en Magellan, en van daar terug naar Samarang, waar men den 3den September aankwam. Van hier over Japara, Rembang en Grissee naar Soerabaja. Na een togtje, waarop Madura en Sumanap werden bezocht, trok men naar Probolingo en Bazoeki, Pasoeroean en Banjoewangi. Den 23sten November bevond men zich weder te Buitenzorg en was de reis afgeloopen.

Een der gewigtigste onderwerpen van onderzoek op deze reis was de toestand der koffij-kultuur. Het resultaat daarvan zullen wij thans mededeelen.

§ 2. *De koffij-kultuur.*

't Was kommissarissen-generaal ten duidelijkste gebleken, dat in Cheribon en in de verdere oostwaarts gelegen residentiën, de beschikking over en het beheer van de koffijtuinen en gronden, wel verre van naar vaste bepalingen geregeld te zijn, integendeel met de grootste onzekerheid en veranderlijkheid plaats vond; zoo dat niet alleen in de onderscheidene residentiën, maar ook in een en dezelfde plaats, naar de onderscheidene begrippen der tijdelijke residenten gehandeld werd.

Op sommige plaatsen werden de koffijtuinen en gronden door het bestuur in het openbaar aan de meestbiedenden verhuurd, op anderen onder de hand afgestaan, en elders aan de ingezetenen uitgegeven en opgedrongen. De geheele ingezamelde oogst werd nu eens geheel ter beschikking van den huurder of den planter gelaten, dan weder tegen bepaalde prijzen overgenomen, of ook in natura tot een bepaalde hoeveelheid gevorderd.

Zulk eene ongeregelde behandeling kon den eenvoudigen Javaan niet

anders dan aan willekeur en misleiding blootstellen; en moest wel tot vele kwade praktijken aanleiding geven; zoo wel ten nadeele van de belangen van den lande, als van die der koffijteelt.

Het verhuren of de uitgifte van de koffijgronden, gedurende den tijd van één jaar, heeft voor den planter weinig aanmoediging, en moet alzoo voor het behoud en de uitbreiding der tuinen verderfelijk wezen en een goed toezigt vruchteloos maken. Eene ongedwongen maar geleidelijke aanmoediging van de koffijteelt, gepaard met de verzekering aan den planter van het vrije genot van zijnen arbeid, tegen eene redelijke pacht aan den lande voor het gebruik der gronden, aan den staat behoorende, is geheel en al overeenkomstig met de bestaande inrigtingen van het landelijke stelsel, en bijzonder met het aangenomen systema van de regering.

Op grond van al deze overwegingen werd besloten, dat de koffijtuinen en het verhuren dier tuinen zou worden opgenomen door eene kommissie, volgens de voorschriften vervat in eene, tot dat einde voor die kommissie gearresteerde en hieronder volgende, instruktie.

Art. 1. De gekommitteerden zullen opnemen en naauwkeurige lijsten formeren van het getal der boomen, tuin-, en dessasgewijze, en dezelve onderscheiden in vruchtdragende, en jonge niet vruchtdragende boomen.

2. Naar den aard der gronden en den toestand der tuinen zullen zij dezelve verdeelen in tuinen van: de 1e., 2e. en 3e. soort.

3. Onder tuinen van de 1e. soort zullen gesteld worden die, waarin de koffijboom door elkander jaarlijks opbrengt ruim drie kwart kati's gezuiverde koffij.

onder de tweede soort, wanneer een boom slechts kan gerekend worden op een half kati 'sjaars, en

onder de derde soort, wanneer de boomen slechts geven ruim een kwart kati 'sjaars.

4. Van de opname, in dezer voege gedaan, zullen de gekommitteerden naauwkeurige lijsten doen formeren en dezelve zonder verwijl aan het Gouvernement inzenden.

5. Na dat de opname volbragt is, zullen de gekommitteerden dadelijk overgaan tot de verhuring der tuinen, op den voet en overeenkomstig de voorwaarden, daaromtrent van Gouvernementswege vastgesteld.

6. Bij het doen dezer verhuring zal het hun pligt zijn, de voorwaarden van dezelve aan de daarbij belanghebbenden op eene klare wijze uit te leggen en kennelijk te maken.

7. Zij zullen steeds in het oog houden, dat het de intentie van het Gouvernement is, dat de dessa's volkeren, welke tot den primitieven aanleg van de koffij-tuinen zijn gebruikt, niet door dwang en geweld, maar vrijwillig, en door het besef van het billijk voordeel 't welk hun wordt afgestaan, tot de aanvaarding en bewerking der tuinen worden gebragt.

8. Zij zullen, om de vrijwillige toestemming te erlangen, zich voornamelijk adresseren aan de hoofden en oude lieden in elke dessa, de dessa's te dien einde in persoon bezoeken, dan wel deze oude lieden in de hoofdnegeri der distrikten, waaronder zij behooren, voor zich ontbieden.

9. Zij zullen deze hoofden en oude lieden zoo veel mogelijk schriftelijk doen teekenen voor de konditiën, waarop zij de tuinen erlangen.

10. Zij zullen de werkzaamheden onderling op zulk een wijze kunnen verdeelen, als noodig is tot spoedige behandeling, met inachtneming evenwel, dat daardoor aan eene ordelijke en gelijke behandeling geen nadeel worde toegebragt; wordende aan elk hunner en aan allen ten ernstigste bevolen, om de klare en stellige bedoelingen van kommissarissen-generaal ten strikste na te komen.

Behalve de vaststelling dezer instruktie werd door kommissarissen-generaal nog bepaald, dat geene koffijtuinen hoegenaamd zouden mogen worden verhuurd, dan onder de bij deze gelegenheid bepaalde voorwaarden, als:

Art. 1. De koffijtuinen zullen worden verhuurd aan Javanen alleen, mits van hunne zijde vrijwillig toestemmende in de aanvaarding, en zich aan de voorwaarden der verhuring onderwerpende.

2. Zij zullen bij voorkeur worden uitgegeven aan de dessa's volkeren, die tot den eersten aanleg gebruikt zijn.

3. Bij gebrek aan dezen of bij dezelver onwilligheid, aan anderen; en geene dessa's volkeren gevonden wordende, die dezelve vrijwillig aanvaarden, zullen de tuinen voor Gouvernements rekening bewerkt worden in daghuur.

4. De verhuring geschiedt bij geheele tuinen dessa's gewijze, doch het gedeelte, waarvoor elk individueel inwoner van de dessa's in de tuinen zal deelen, wordt aan de onderlinge schikking en overeenkomst van de dessa's volkeren overgelaten.

5. De verhuring zal geschieden voor zes jaren op de volgende voorwaarden:

de bestaande tuinen zullen behoorlijk gezuiverd en steeds in eenen goeden staat onderhouden worden;

de uitgestorvene boomen zullen, naar gelang van den ouderdom der tuinen en den aard der gronden, door nieuwe plantsoenen worden vervangen.

6. De huurders zullen verpligt zijn, behalve de inboeting van hunne boomen instede van de gestorvenen, nieuwe plantsoenen aan te leggen, ten beloope van een vijfde van het getal der gehuurde boomen, waartoe hun de gronden in de nabijheid der gehuurde tuinen zullen worden aangewezen.

In zoodanige steden, waar de geringe bevolking de aanplanting van dat vijfde gedeelte niet toelaat, zal dezelve in evenredigheid verminderd worden.

7. Voorts zullen de dessa's volkeren, ten aanzien van den aanleg der tuinen, de keuze der gronden, en de wijze van bewerking, zich altijd gedragen naar de leiding en direktie, welke hun van Gouvernementswege wordt gegeven.

8. Geene nieuwe aanplanting zal behoeven begonnen te worden, dan in het najaar van 1818 en het voorjaar van 1819.

9. Ten einde een redelijken maatstaf in de bepaling der huur of pacht daar te stellen, zullen de vruchtdragende boomen worden onderscheiden in goede, middelmatige en slechte.

10. De huur of opbrengst van de eerste soort zal berekend worden op de helft, van de tweede op twee vijfde, en van de derde op een derde van het gewas.

11. De tuinen zullen worden gerekend te zijn van de eerste soort, wanneer zij opbrengen ruim drie kwart kati's, van de tweede soort als zij opbrengen een half kati en van de derde soort als zij opbrengen ruim een kwart kati per boom. Zoodat de opbrengst aan het Gouvernement zal zijn van de 100 boomen:

1e	soort.	Veertig kati's.
2e	"	Twintig "
3e	"	Negen "

12. De huurders zullen echter ten allen tijde de bevoegdheid hebben, om geld in plaats van produkten te betalen, tegen zoodanigen prijs als jaarlijks door het Gouvernement zal worden vastgesteld en bekend gemaakt.

13. Zoo de huurders verkiezen den opbrengst in natura te doen, zal de koffij in de nabijheid der tuinen van Gouvernementswege worden ontvangen.

14. Het Gouvernement verbindt zich, om ten allen tijden den geheelen oogst aan te nemen voor den zelfden prijs, voor welken jaarlijks de koffij in voldoening der pacht zal worden ontvangen, en aan de huurders des verkiezende daarop een redelijk voorschot toestaan.

15. De nieuwe aan te leggen tuinen zullen, het eerste jaar dat de boomen vrucht dragen, geheel vrij zijn van de betaling van pacht, het tweede jaar slechts voor de helft, en het derde aan de volle pacht onderhevig zijn.

16. Jaarlijks zal eene generale opname van het getal der vruchtdragende boomen gedaan worden, waarna de uitgestorven oude boomen afgeschreven, en de invallende jonge boomen ingenomen, en voorts het bedragen der huur zal worden berekend.

17. De huur zal moeten voldaan worden bij de inzaam der oogst.

18. In gevalle de huurders niet voldoen aan de bovenstaande voorwaarden en bepalingen, zal het Gouvernement zich dadelijk weder in het bezit stellen der koffijtuinen en over derzelver beheering beschikken naar welgevallen en omstandigheden.

19. Tot bevordering en uitbreiding der koffijteelt, zal het Gouvernement aan elk, die vrijwillig en uit eigener beweging nieuwe plantsoenen aanlegt, voorschotten toestaan, welke uit de vruchten van het eerste en tweede jaar zullen worden ingetrokken.

20. Deze vrijwillig gedane aanplantingen zullen aan dezelfde huur of pacht onderhevig gemaakt worden als de overige onder de direktie van het Gouvernement aangelegd.

21. De pagger- en andere koffij, welke buiten de geregelde tuinen wordt gevonden, zal ten aanzien van de bepaling der pachtpenningen worden gelijk gesteld met de boomen van de tweede soort.

Aldus gearresteerd bij hunne Excellentiën kommissarissen-generaal, den 7 November des jaars 1817.

Mij bekend:
De Adj. Sekretaris van Kommissarissen-Generaal,
P. MERKUS.

Ten einde nu aan deze maatregelen klem bij te zetten, bepaalden kommissarissen-generaal al verder: dat het onmiddelijk toezigt over de getrouwe nakoming der voormelde voorwaarden van verhuring, de goede behandeling der gronden, en de zorg, om aan den Javaan het genot van zijnen arbeid te doen genieten, zoude zijn opgedragen, in de eerste plaats aan de onderscheiden residenten in hunne residentiën, en voorts onderworpen aan het onderzoek van daartoe te benoemen inspekteurs voor het landelijk stelsel en andere finantiele takken van administratie. Bovendien werd vastgesteld: dat het, voor de rigtige nakoming dezer bepalingen, aan alle residenten en lands ambtenaren, de inlandsche regenten en kollekteurs, op poene van demissie, of andere straffen naar gelang der omstandigheden, zoude zijn verboden, zich in eenige onderhandelingen met de huurders der koffijgronden in te laten, ten einde daaruit, hetzij door inkoop, afstand, deelgenootschap of op eenige andere wijzen, voor zich zelve, of eenig voordeel te hebben, of daarin voor rekening van anderen aandeel te hebben.

§ 3. *Het muntstelsel.*

Ongemerkt zijn wij genaderd tot de beschouwing van hetgeen tot het binnenlandsch bestuur behoort. Wij zullen eenige, door kommissarissen-generaal daargestelde, inrigtingen doen volgen, welke of geheel of gedeeltelijk daarmede in aanraking komen.

In de eerste plaats mogen wij als zoodanig aanhalen de maatregelen, in dit jaar, met betrekking tot de klinkende en papierenmunt en de regelmatige cirkulatie daarvan, genomen.

De gevolgen van eene te ruime uitgifte van papierenmunt, en de ontoereikende middelen, om het krediet, daartoe benoodigd, te handhaven, lagen nog zoo versch in het geheugen der ingezetenen, dat de regering krachtige middelen bij de hand moest nemen, om eene geregelde cirkulatie van het krediet-papier daar te stellen; en om tevens de te voren bestaan hebbende agio nimmermeer voor den dag te doen komen.

Ten einde alzoo de waarde van het krediet-papier op te houden, werden te Batavia, Samarang en Soerabaja, benevens op eenige buiten-etablissementen, kantoren van verwisseling opgerigt, alwaar ten alle tijde zoo wel

papieren tegen klinkende munt als klinkende tegen papierenmunt konden worden ingewisseld.

Daar het papierengeld alzoo in omloop gekomen was, zonder eenige zwarigheden te ontmoeten, waren kommissarissen-generaal op middelen bedacht, om den geregelden omloop van die munt voor den vervolge te verzekeren en maakten daarom de maatregelen, door hen omtrent dit onderwerp genomen, aan de ingezetenen bekend, bij de hiernavolgende publikatiën.

Bij de aanvaarding van ons bestuur verzekerden wij, hoe vastelijk onze koninklijke soeverein gezind was, ook deze verafgelegen gewesten te doen deelen in het heil aan Nederland zelf, onder zijne regering aangebragt.

Wij zijn nu weder in de gelukkige mogelijkheid daarvan openlijk een ondubbelzinnig bewijs te geven.

Zoo toch Zijne Majesteit door eenen regtvaardigen, wel doordachten, moedigen, en door elk in de gevolgen toegejuichten maatregel, Neêrlands geldelijken toestand op eenen onmisbaren grond gevestigd heeft, Hij heeft ons in last gegeven, Neêrlands Indië een gelijk voorregt te doen genieten, en hij heeft ons daartoe met aanzienlijke middelen uitgerust, die, wel besteed, eenen ruimen en onafgebroken omloop van geld verzekeren.

Wij zullen die middelen openlijk bekend maken, want openhartigheid en goede trouw waren de zuilen van Neêrlands vroegere welvaart; en onze op nieuw ontluikende bloei kan op geene andere gronden tot wasdom komen.

Ruim twee millioenen schats zijn ons in klinkende specie, ter bevordering van den geldsomloop, medegegeven. Maar daartoe bepaalde zich des Konings zorge niet.

Zijne Majesteit toch, hoezeer ten vollen overtuigd, dat eene onbelemmerde beschikking over geld, als handelwaar beschouwd, de heilzaamste vruchten voortbrengt, kende te wel de plaatselijke behoeften van Indië, om niet tegen eenen onmatigen en ongeregelden afvloei daarvan te doen waken. Van daar het bevel, om eenen voor Neêrlands Indië eigen nationalen standpenning dadelijk te doen aanmaken, van daar het besluit, om een ander middel van gestadigen geldsomloop te bezigen, het aanmaken namelijk van eene papieren munt, die door hare uiterlijke voortreffelijkheid en wezenlijke waarde met de klinkende een gelijken tred loopen zou.

Zijne Majesteit droeg ons op, om met de meeste naauwkeurigheid en zorge gade te slaan alles, wat in vroegere en latere tijden, met betrekking tot den staat der klinkende en papierenmunt, in deze bezittingen had plaats gehad, om daarna, in verband met echt staatshuishoudelijke beginselen en den veranderden toestand van bestier en handel, de geschiktste bepalingen, ter voldoening aan zijne bedoeling, vast te stellen.

Wij hebben niet alleen ons zelve geraadpleegd, maar de inlichting van vele verstandige en achtingswaardige mannen verzocht, met bespiegelende kundigheden niet enkel, maar met plaatselijke kennis, wier ervaring en deelgenootschap aan het bestier, onder andere en nieuwe vormen, hen het goede en verkeerde, de waarheid en de dwaling bij vorige maatregelen hadden doen kennen, wier eerbied voor hunnen Koning, wier liefde voor hun vaderland door geene vooroordeelen of bekrompene begrippen beperkt werd.

Uit de wrijving der gedachten bij dit onderzoek, is ons een licht ontstoken, bij hetwelk wij de voortreffelijkheid der gronden, ons ter regeling onzer gedragingen van wege Z. M. voorgeschreven, klaarlijk inzagen, gelijk ook de adviserende kommissie in haar berigt erkent: „in „de middelen tot instandhouding der nieuwe papierenmunt eenen trap van klaarheid en eenvoudigheid gevonden te hebben, die nimmer te voren, althans op Java, over deze stoffe werd „verspreid, die het zegel der waarheid drukt op het gansche stelsel, en een waarborg daarstelt, „tegen de reeks van onheilen, welke het gevolg zijn van een *gedeprecieerde* munt, en aan ieder „nog zoo versch in het geheugen liggen."

Wij brengen bij deze ter kennis van het algemeen de door ons gemaakte bepalingen; opdat elk zich zelven zal kunnen overtuigen, dat zij in waarheid de geschiktste zijn, om aan den handel en landbouw aan neringen en handteeringen, aan alle takken van nijverheid en

middelen van bestaan, kracht en leven bij te zetten, om aan eigendommen en bezittingen derzelver waarde te verzekeren, den omloop van hetzelve gemakkelijk te maken, om den invoer en de vermeerdering van klinkende munt te bevorderen, om den onmatigen uitvoer, zonder belemmering van den handel, te verhinderen, en de papierenmunt tot een vaste en met de klinkende altijd gelijkstaande waarde te houden, door de heilige vasthouding aan deze twee gewigtige beginselen: *geene overmatige uitgifte van papier te doen; geen verschil in klinkenke of papieren munt in eenige betalingen of ontvangsten van landswege ooit te gedoogen.*

Wij houden ons overtuigd, dat allen, die in hoogere of lagere betrekking zijn, zich beijveren zullen, om tot bereiking onzer goede oogmerken, al wat in hun vermogen is toe te brengen, dat zij zich aan geene ontrouw jegens de dienst Zijner Majesteit noch knevelarij aan de ingezetenen zullen schuldig maken.

Wij hebben op deze gronden regt en hoop, om te verwachten, dat elk met ons ten goede zal medewerken; wij vermanen den eenvoudige, bijzonder onder de inlanders, zich niet te laten wegslepen, door de valsche indrukken, welke welligt kwaadwilligen hun zouden willen geven, ten einde zich alzoo op eene looze wijze van hun eigendom meester te maken.

Wij gevoelen wijders, na zulk eene openlijke verklaring onzer bedoelingen, ons geregtigd en verpligt, om zoodanige bevelen te geven, als tot instandhouding onzer bepalingen dienstig zijn.

En het is op alle deze gronden, dat wij verklaren, bepalen en bevelen:

Eerstelijk. Dat, ten gevolge Zijner Majesteits besluit van den 8sten November 1815, zoo spoedig mogelijk zal worden aangemunt, *eene nationale Indische standpenning*, hebbende den naam, en voerende de type van den gewonen Nederlandschen gulden, met dit onderscheid, dat nevens het standbeeld zullen geplaatst worden de letters N. O. en dat het omschrift aan de andere zijde zal wezen *Mo. Arg. Reg. tot. Belg. Jav.*

Ten Tweede. Dat deze nieuwe *standpenning* dezelfde waarde hebben zal, als de gewone Nederlandsche gulden en met dien gulden ter gelijke waarde zal worden uitgegeven, en ontvangen door 's lands kas, en alzoo verdeeld worden in *honderd en twintig* duiten, of *dertig* Indische stuivers, gelijk staande met *vier en twintig* Nederlandsche; ten gevolge waarvan alle traktementen en andere betalingen in Nederland zelve in guldens vastgesteld, om in Indië betaald te worden, berekend zullen worden, naar den gemiddelden wisselkoers, welke bij deze bepaald wordt op *vijf en twintig* stuivers of *honderd* duiten voor elken gulden, zullende wijders alle rekeningen met den lande worden gesteld in Indische guldens.

Ten Derde. Dat de papierenmunt, op last van Zijne Majesteit voor Indië aangemaakt, nimmer voor des lands rekening tot eene andere, hetzij hoogere of lagere, waarde zal worden aangenomen of uitgegeven, dan op dezelve is uitgedrukt; en dus nooit, dan gelijkstandig met de klinkende munt, waarvan zij een volkomen *representatief* is, *gulden* voor *gulden*, of *honderd twintig* duiten klinkende, voor *honderd twintig* duiten papieren munt.

Ten Vierde. Dat de alzoo ontvangen papieren munt dagelijks zal kunnen worden ingewisseld tegen papieren van grootere of kleinere sommen, of ook tegen klinkende munt, naar verkiezing des houders.

Ten Vijfde. Dat het algemeen verwisselingkantoor zal zijn te Batavia, en dagelijks van 's ochtens ten acht tot elf uren openstaan, met uitzondering der zon- en feestdagen.

Ten Zesde. Dat, ten einde alle de goede ingezetenen in de overige gedeelten van Java zoo veel mogelijk te gerieven, bovendien nog zullen bestaan, verwisseling-kantoren te Samarang en Soerabaja; welke almede dagelijks openstaan, met dien verstande nogtans, dat provisioneel op die beide kantoren niet verwisseld zullen worden papieren van grooter waarde dan van *honderd* gulden.

Ten Zevende. Dat voor het overige voor groot papier klein zal gegeven worden, of voor papier goud geld, zilver geld of koperen heele en halve duiten, of voor goud- en zilvergeld, duiten, alles in zoodanige evenredigheid, als ten meesten genoege des houders, met inachtneming van de gesteldheid der kas, strekken kan.

Dat wijders aan niemand, die ten gezetten tijde zich aanmeldt, de verwisseling om welke reden ook zal mogen geweigerd worden.

Ten Achtsten. Dat alle pachten en belastingen van welken aard aan den lande zullen kunnen worden voldaan in klinkende of papieren munt, ter keuze van den schuldenaar, en beiden voor eene gelijke waarde.

Van deze bepaling blijft echter uitgesloten de voldoening van alle inkomende en uitgaande regten, welke, volgens de uitdrukkelijke bevelen van Zijne Koninklijke Majesteit, in klinkende zilveren munt moeten worden opgebragt.

Ten Negende. Dat de betalingen door ingezetenen aan de pachters van eenige middelen, uit hoofde die pacht te voldoen, zullen kunnen worden gedaan in klinkende of papieren munt, wordende bij deze aan die pachters verboden, eenige dier munten tot eene hoogere of lagere waarde aan te rekenen, dan hieronder is bepaald.

Ten Tiende. Dat de eerste uitgifte der aangebragte papierenmunt zal gedaan worden ten beloope van twee millioenen guldens, onder welk getal mede begrepen zijn de papierenmunt naar de groote oost en andere onderhoorigheden uit te zenden; wordende hierbij tevens bekend gemaakt, dat de papierenmunt bestaat in billetten van *duizend*, *zes honderd*, *drie honderd*, *honderd*, *vijftig*, *vijf en twintig*, *tien*, *vijf* en *een gulden*.

Ten Elfde. Dat, ter ruimere omloop van specie, mede op de landskantoren zullen worden aangenomen en uitgegeven, andere op deze eilanden gangbare munten, wordende alzoo het algemeen tarief, naar 't welk de betaling, aanneming of verwisseling voor rekening van den lande zal gedaan worden, bepaald als volgt:

De Nederlandsche stuiver	5	duiten.
De inlandsche stuiver	4	„
Het dubbeltje	10	„
De schelling	30	„
De gewone Nederlandsche, de nieuw aan te munten en papieren gulden.	120	„
De Javasche, Soeratsche en Arcotsche ropij.	120	„
De Sicca ropij	126	„
De Amerikaansche daalder	240	„
De Spaansche daalder of Piaster	264	„
De oude ducaton	312	„
De gerande ducaton	320	„
De gouden Nederlandsche ducaat	528	„
De gouden halve ropij	920	„
De gouden heele ropij	1820	„

Ten Twaalfde. Dat alle de vorenstaande bepalingen in werking zullen gebragt worden op den eersten Maart aanstaande.

Ten Dertiende. Dat, ten minste acht dagen voor de uitgifte van de papierenmunt, door president en raden van financiën openlijk zullen bekend gemaakt worden, de wijze van nummering, de nummers van elke soort, en de namen der teekenaars.

Ten Veertiende. Dat op de verschillende kantoren van de schatkist, zoo wel als ter algemeene rekenkamer, eenige der verschillende papierenmunten zullen voorhanden blijven, ten einde met dezelve (is het noodig) de omloopende te vergelijken.

Ten Vijftiende. Dat niemand, die in eene hooge of lagere betrekking in dienst van Zijne Majesteit is, zich veroorloven zal, om eenige munt, hetzij klinkende of papier, tot eene hoogere of lagere waarde aan te nemen, dan door ons is bepaald, en dat zij, in het doen of ontvangen van eenige betalingen, nooit eenig onderscheid in zilver en koper of papierenmunt maken zullen, op straffe bij de wet op knevelarijen bepaald.

Ten Zestiende. Dat ook niemand, die eenige geldelijke middelen van het land gepacht heeft, zich zal veroorloven, om eenige munt, hetzij klinkende of papieren, tot eene hoogere of lagere waarde aan te nemen, dan door ons is bepaald, en dat zij, in het doen of ontvangen van eenige betalingen, nooit eenig onderscheid in zilver en koper of papieren munt maken zullen, op straffen bij de wetten op knevelarij bepaald.

Ten Zeventiende. Dat allen, die zich aan eenige vervalsching, of namaking van de klinkende of papierenmunten schuldig maken, gestraft zullen worden met de dood.

Eindelijk ten laatsten. Dat allen, die aan den wettigen loop der voornoemde muntspeciën eenig letsel of verhindering toebrengen of zich aan eenige machinatiën, om dezelve van haar krediet te berooven, mogten schuldig maken, gestraft zullen worden met verbanning, en bij verzwaarde omstandigheden aan den lijve.

En opdat niemand hiervan eenige onwetenheid voorwende, zal deze in alle de residentiën en

alom worden afgekondigd en aangeplakt in de Nederlandsche, Chinesche en inlandsche talen, wordende de residenten en hoofden der inlanders, Chinezen en anderen ten sterkste bevolen, den inhoud dezes aan de goede ingezetenen voor te houden, en hen met het heilzaam oogmerk bekend te maken, en tegen alle bedrog te waarschuwen.

Lasten en bevelen voorts, dat alle de hoogere en lagere kollegiën, en ambtenaren, justicieren en officieren, ieder voor zoo veel hem aangaat, aan de naauwkeurige uitvoering de hand zullen houden, zonder eenige oogluiking of aanzien des persoons.

Gegeven te Batavia, den veertienden Januarij des jaars achttien honderd en zeventien.

De kommissarissarissen-generaal van Neerlandsch Indië.

Ter ordonnancie van dezelven,
de Sekretaris-Generaal.
R. D'OZIJ.

§ 4. *Het onderwijs, de geneeskundige dienst, de slavenhandel enz.*

Het onderwijs was, bij de aanvaarding van het Nederlandsch bestuur, in een merkelijk verval. Kommissarissen-generaal wijdden uit dien hoofde ook al spoedig hunne zorg aan dit even nuttige als belangrijke onderwerp. In dien geest was ook de direkteur tot de zaken van landbouw, kunsten en wetenschappen op het eiland Java en onderhoorigheden, de hoogleeraar REINWARDT, werkzaam. De ijverige pogingen door dezen laatste aangewend, vereenigd met de zorg van kommissarissen-generaal, konden niet anders dan eenen goeden uitslag geven, en de ingezetenen aanmoedigen en opwekken, om hunne kinderen dat onderwijs te doen genieten, waarvan zij later de vruchten zouden plukken.

Te Batavia, Weltevreden, Samarang en Soerabaja, en op de meeste der overige plaatsen, waar het getal Europesche ingezetenen slechts eenigermate beloofde, de kosten van de inrigting eener school te zullen goedmaken, werden, voor rekening van het Gouvernement, scholen, zoo wel tot het geven van het lager als middelbaar onderwijs, aangelegd, en daarbij van wege het Gouvernement bezoldigde onderwijzers aangesteld. Spoedig nam de bloei dezer scholen zigtbaar toe. Intusschen was het noodig ten aanzien der scholen eenige reglementaire bepalingen vast te stellen, die echter slechts provisioneel waren, maar tot onderwerp hadden de uitbreiding van het onderwijs, de goede orde in de scholen, en eene matige betaling voor het te geven onderwijs door de ouders der kinderen, benevens een goed toezigt over de scholen en het onderwijs in zijnen ganschen omgang.

Ook aan eene andere inrigting van philantropischen aard, de geneeskundige dienst, werden de zorgen der regering gewijd. Op de hoofdplaats werd een reglement op de uitoefening zoowel van de genees- als de heelverlos- en artsenijmeng-kunde gearresteerd, hetwelk op de overige plaatsen, naar gelang der plaatselijke omstandigheden, is ingevoerd geworden. Een weduwen- en weezen-fonds voor civiele ambtenaren werd tot stand gebragt. Reeds had de Koning voor de officieren van het leger, in overeenstemming met hetgeen in Nederland bestond, de noodige maatregelen genomen. Overtuigd van het nut van eene dergelijke instelling voor de civiele ambtenaren, publiceerden kommissarissen-generaal een reglement voor de direktie en administratie van het weduwen- en weezen-fonds voor civile ambtenaren.

Al verder werden maatregelen genomen tot eene rigtige en getrouwe uitvoering der bepalingen betrekkelijk de afschaffing van den slavenhandel, door den Koning vastgesteld. Ofschoon de slavenhandel in Indië reeds onder het Britsche bestuur was afgeschaft, en ook nu ten sterkste verboden bleef, waren echter de voordeelen, uit het rooven en verkoopen van menschen verkregen, nog immer in geheugenis bij Chinezen en andere spekulanten. Vooral werden op de kust van Sumatra bij voortduring inboorlingen als slaven uitgevoerd, en 't bleek zelfs, dat de sulthan en rijksgrooten van Palembang dien uitvoer begunstigden. Daarom waren kommissarissen-generaal op middelen bedacht, om dezen handel krachtdadig tegen te gaan. Hiertoe behoorde onder anderen een besluit, waarbij de strengste middelen van onderdrukking van den slavenhandel aan de autoriteiten werden aanbevolen.

Eene gebeurtenis, merkwaardig op zich zelve, maar die met regeringsmaatregelen in geen verband staat, dewijl 't een natuurverschijnsel betreft, willen wij hier verhalen.

De berg Idjin, op eenen afstand van 24 uren van Banjoewangi gelegen, begon in den loop der maand Januarij 1817 vuur en andere bergstoffen uit te werpen. Het springen van den brandenden berg op Tambora, 't welk twee jaren te voren plaats had, en waardoor een aantal menschen, of om het leven kwam, of ongelukkig werd, stond, bij het uitbarsten van den berg Idjin, de ingezetenen van Banjoewangi levendig voor den geest; zoodat de resident aldaar alle mogelijke middelen bij de hand moest nemen, om aan de moedeloosheid en neerslagtigheid der inboorlingen te gemoet te komen, nu de sterke branding van den berg alom schrik en angst verspreidde.

Het was vooral in den nacht tusschen den 23en en 24en Januarij, dat eene zeer sterke uitbarsting plaats had. Hooge kolommen vuur, rook en brandende stoffen begonnen toen met ijsselijke slagen, gelijk aan die van den donder of van zwaar geschut, en waarvan de grond niet alleen te Banjoewangi, maar in den omtrek zelfs tot Japara dreunde, uit den berg op te rijzen.

Eene verbazende hoeveelheid asch, aarde en zwavel, uit den berg opgeworpen, overdekte weldra het landschap in het rond, wierp het plantgewas ter aarde, en verwoestte de rijstvelden, op welke het graangewas gedeeltelijk eenen schoonen oogst beloofde en in vollen bloei stond, gedeeltelijk reeds tot rijpheid gekomen was. De lucht was overal zoo zeer met asch en zwaveldampen vervuld, dat zij de ademhaling bezwaarlijk maakte, en dat men te Banjoewangi gedurende eenige dagen slechts weinig daglicht had. Het meeste pluimgedierte was daardoor omgekomen, en in de rivieren zag men niet dan doode visschen drijven. Zware boomen en steenklompen rolden met een verschrikkelijk geraas van het hooge gebergte, en voerden in hunnen val hutten, bruggen en alles, wat in den weg stond, met zich mede. Groote stroomen water en modder stortten, met een ontzettend gedruis, van de hoogten, en hadden op vele landen sterke overstroomingen veroorzaakt. De verschrikte inwoners vlugtten van alle zijden naar het strand en de residentieplaats, alwaar bereids vaartuigen, tot het afhalen van menschen en dieren, van Soerabaja waren aangekomen.

Het water was door de groote overstroomingen op vele plaatsen tot omtrent 16 voeten boven de gewone hoogte gerezen; de wegen waren alom daardoor overdekt met water en ontoegankelijk gemaakt, terwijl alle de bruggen of weggespoeld of grof beschadigd waren.

De verwoestingen, door deze overstroomingen veroorzaakt, waren vrij aanzienlijk. Behalve dat er drie dessa's, te zamen bestaande uit 92 huizen, door de overstroomingen waren weggespoeld, had een aantal karbouwen, ossen, koebeesten, pluim- en ander vee, door de aanhoudende zwavellucht, het leven verloren; zoo zelfs dat de sterfte onder het vee nog eenen geruimen tijd aanhield, na dat de berg reeds tot bedaren was gekomen, en de lucht weder helder begon te worden. Ook bragt het mislukken van den oogst, welke anders zoo veel beloofde, een groote schaarschte van levensmiddelen teweeg. Gelukkig zag men in den loop der maand Februarij geen vuur meer uit den berg oprijzen, terwijl het geraas zich flaauwer deed hooren. Evenwel bleef de sterke rook nog altijd aanhouden en de lucht was bij voortduring met vele dampen vervuld, waardoor zon en maan zich als vuurrood vertoonden.

§ 5. *De handel, scheepvaart en zeerooverijen.*

Van den handel mogen wij zeggen, dat die in het jaar 1817 meer en meer toenam en alom bloeide. Eene vrije vaart, voor alle natiën open, op de meeste bezittingen van Nederlandsch Indië, lokte gestadig een aantal schepen ter reede van Batavia, die, na aldaar hunne goederen gelost te hebben, naar Samarang en Soerabaja ter belading zeilden. Op deze plaatsen mogten zij echter hoegenaamd geene goederen lossen. Het doel was, om de produkten der kolonie op een goeden prijs te houden en tevens om de kustvaart aan te moedigen. 't Waren echter kunstmiddelen, toen nog van waarde geacht, maar welke thans algemeen als verkeerd en verderfelijk worden beschouwd. Op alle de scheepstimmerwerven was men onophoudelijk bezig met het bouwen van schepen. De handelsbetrekkingen op Java schenen zich meer en meer uit te breiden, waartoe zekerlijk ook niet het minste toebragt de vergunning aan alle vreemdelingen, om zich op Java met er woon neder te zetten, en waardoor almede de nijverheid van het eiland aanzienlijke vorderingen begon te maken.

De handelsbetrekkingen tusschen het Gouvernement en Japan namen dit jaar ook op nieuw eenen aanvang. Voor de eerste maal zeilden weder twee schepen ten handel naar derwaarts. Het aldaar aanwezig opperhoofd, de heer DOEFF, had, te midden der omwentelingen in Europa en der veroveringen van de Oost-Indische bezittingen door de Engelschen, in Japan de Nederlandsche vlag bij voortduring doen waaijen, en het Nederlandsche gezag aldaar gehandhaafd. Eene expeditie was van wege het Britsche bestuur onder Hollandsche vlag uitgerust, om langs slingsche wegen meester der faktorij te worden; maar weldra moest deze voor de standvastigheid van het Japansche opperhoofd wijken en onverrigter zake terugkeren. Toen deze pogingen aldus vruchtloos afliepen, wilde men met

geweld den scriba van het opperhoofd, den heer COCK BLOMHOFF, die bij het terugkeeren der expeditie mede naar Batavia was overgekomen, noodzaken tot het geven van de noodige verkenningen, om vrij en onverlet, even als de Nederlanders, op Japan ten handel te worden toegelaten. Maar ook deze, getrouw aan het voorbeeld van zijnen meester, weigerde standvastig eenige aanwijzingen te geven.

De heer DOEFF was in dezen staat van zaken een aantal jaren op Japan geweest, en had langer dan gewoonlijk als opperhoofd gefungeerd. Op zijn daartoe te kennen gegeven verlangen, om naar Java terug te keeren, bekwam hij dan ook in dit jaar zijn eervol ontslag, terwijl de heer COCK BLOMHOFF, gewezen scriba, in zijn plaats als opperhoofd werd aangesteld.

Onder de voornaamste voorvallen, betrekkelijk den handel en zeevaart, verdienen de berigten omtrent het afloopen van de partikuliere schoener „*Geen moed verloren*" onze opmerking. Het schip behoorde aan en werd gevoerd door SCHADÉ te Grissee, en was van Makassar naar Java bestemd. De verklaring van drie personen van dat vaartuig, die aan de handen der bewerkers van deze gruweldaad ontvlugtten en met een sloep op het eiland Bawean aankwamen, omtrent het onderwerpelijk voorval gegeven, komen hierop neder.

Na eenige dagen van Makassar vertrokken te zijn, gebeurde het, dat op zekeren dag, tegen het vallen van den avond, in volle zee, de gezaghebber SCHADÉ den djoeroemoedi (stuurman) POESPO, een Javaan te huis behoorende te Grissee, op eene zeer harde wijze behandelde, door hem te slaan, te schoppen en te stooten, dewijl hij verkeerd zou gestuurd hebben.

Des avonds omstreeks zeven uren, toen de gezaghebber en de verdere christen passagiers bereids omlaag naar de kajuit waren gegaan, zeide POESPO tegen zekeren MAIL of SMAIL, iemand die van den heer SCHADÉ geld had geleend, daardoor in zijn dienst was en hem als wegwijzer diende:

— „Ik ben zoodanig door den heer SCHADÉ mishandeld, dat ik daarvoor „wraak wil nemen en hem wil vermoorden, mits gij mij daarin behulp- „zaam zijt.

— „Goed", hernam MAIL, „maar dan moeten wij wachten tot middernacht."

Aan zekeren GALIER of PADINA zeide POESPO daarna hetzelfde, en ook deze stemde daarin toe.

— „Voorzie u dan van wapenen", zei POESPO tot GALIER, waarna deze een Chinesche bijl haalde, die onder de kombuis lag en die hij achterop bij POESPO bragt, en onder het rolpaard verborg.

Des middernachts zond POESPO een der Boeginezen, die zich aan boord van het vaartuig bevonden, naar voren, om MAIL en GALIER te roepen. Naauwelijks waren ze daar, of POESPO riep hun toe:

— „Welaan, 't is nu tijd! Laten wij ons voornemen ten uitvoer brengen! „GALIER, ga gij naar omlaag; zie of SCHADÉ, die voor de kajuit ligt, „slaapt; en zoo ja, sla hem dan met de bijl op het hoofd. MAIL en ik „zullen u volgen". GALIER deed gelijk hem bevolen was, vond den heer SCHADÉ slapende, en sloeg hem met de bijl op het hoofd. Toen sprongen

MAIL en POERSPO naar omlaag, maakten den heer SCHADÉ verder af, liepen vervolgens naar binnen in de kajuit, vermoordden daar de drie andere Christenen, riepen vervolgens het volk bij elkander en gaven bevel, om de lijken over boord te werpen. Daaraan werd voldaan. Er bleef toen nog een kind, oud naar gissing vijf jaren, van een der vermoorden over. Ook dit onschuldig wicht ontkwam aan de wreede beulen niet. Het werd door MAIL levend over boord geworpen. Dien nacht bleef aan boord alles in verwarring, tot des anderen daags, wanneer MAIL zich in het bezit stelde van het geld en de stukken lijnwaad der vermoorden. Aan de geheele equipagie, en aan een Christen jongen genaamd CAREL, gaf hij elk een stuk chinees linnen, hun toezeggende het overige te zullen deelen, zoodra zij ergens behouden zouden zijn aangekomen. Na eenige dagen zeilens, gedurende welken tijd ook nog een Sipajer, die zich aan boord bevond, door een der Boeginezen werd vermoord, kwam eindelijk het schip op Mandhar, waar zendelingen van den vorst aan boord kwamen. Des avonds werd een boot aan wal gezonden, in welke SIDIN, benevens GALIER, en nog twee Javaansche matrozen, SETRO en SALAM genaamd, zich bevonden, ten einde vijf van de Boeginezen aan wal te brengen. De Boeginezen begaven zich naar de woning van den koning van die plaats, terwijl de boot op hen moest wachten. Maar in hunne afwezigheid overviel de achterblijvenden een vreesselijk weder, donder en bliksem, regen en wind, waarvan zij gebruik maakten, om met de boot te vlugten. SIDIN, benevens GALIER en SETRO, kwamen op die wijze, na verloop van 20 dagen, op het eiland Bawean aan, waar zij zich aan den resident aangaven.

In dit zelfde jaar verging Z. M. brik *de Javaan*, onder het bevel van den 1en luit. KNOSSIS. Van Soerabaja den 7 Maart naar de Molukko's vertrokken, verongelukte dit vaartuig den 15den daaraanvolgende, des ochtends ten half drie ure, op het rif ten westen van het eiland Binonko, op 6° 11′ Z. B. gelegen. Niets dan de equipagie redde zich. Zij begaf zich, op een inlandsch vaartuig, naar Tomia, ten einde van daar zoo mogelijk Kenbome te bereiken. Daar de hevige oostenwinden dit echter beletten, was men genoodzaakt den steven naar Boeton te wenden, 't geen op den 9den April geschiedde. Den 22sten Mei kwam men te Makassar aan. Een tweede inlandsch vaartuig, dat hun door den radja van Tomia was verschaft, en waarop zich de 2e luitenant WIELING, met nog 20 matrozen, bevond, was echter minder gelukkig; van hen heeft men niets meer vernomen.

Een pantjallang, in de maand Februarij van Soerabaja naar Amboina vertrokken, had mede het ongeluk, om op het eiland Majo te verongelukken, waarvan de manschappen, door de hulp van den radja van Sumbawa, te Soerabaja, echter in eenen ellendigen toestand, aankwamen. Deze menschen hadden een groot gedeelte van dat eiland moeten doorkruissen, en hadden onder anderen in het voormalige koningrijkje Tambora noch mensch noch boom aangetroffen; alles was door de uitbarsting van den vuurspuwenden berg verwoest. Gedurende deze reizen, welke een maand aanhielden, was hun eenig voedsel verdord gras en verbrande bast van boomen.

Maar de grootste ramp voor de zeevaart en den handel ontstond ook in dit jaar uit de zeerooverijen. Wij zullen dus in 't kort verhalen wat met de zeeroovers plaats greep. En zoo mogen wij allereerst hier melding maken van het ontmoeten van een padoeakan der zeeroovers met Z. M. kanonneerboot no. 1, gekommandeerd door den 2en luitenant TISHAUSER, in de nabijheid van de reede van Toeban, op den 24sten December 1816. De rapporten daarvan, in den loop der maand Januarij daaraanvolgende ingekomen, behelzen hoofdzakelijk het volgende:

Den 24sten December 1816, des morgens ten 5 ure, verliet de kanonneerboot no. 1 de reede van Toeban en stuurde in zee. Zij kreeg tegen den middag een inlandsch vaartuig in het gezigt, een padoeakan uit de west komende. Daarop werd onmiddelijk jagt gemaakt, en toen men het schip naderde, deed men een schot. Nu draaide het bij. De kadet LANGENBERG werd met een sloep naar boord gezonden, om den kapitein met zijne papieren te halen; doch hij kwam met den djoeragan of stuurman en een pas terug, terwijl de kapitein weigerde zelf te komen. De pas scheen valsch te zijn. Daarop werd andermaal de sloep gezonden, om den kapitein te halen; doch deze bleef weigeren en wilde volstrekt niet medekomen. Toen nu de sloep terug was, vuurde men met de 3 ℔ stukken met scherp op hen, en deed men 22 schoten. Doch daar de padoeakan meer en meer te loefwaard opkwam, deden de kogels weinig uitwerking. 't Vuren werd gestaakt en men stuurde met kracht van zeilen bij den wind op, tot 's avonds ten 10 ure, wanneer de kanonneerboot het vaartuig op een snaphaanschot genaderd was. Het deed toen een schot met een kogel op de boot, hetgeen beantwoord werd, door met het geschut en met handgeweer te vuren. De vier 8 ℔ stukken werden allen aan eene zijde gebragt. Nu ontstond een geregeld gevecht, hetwelk een half uur duurde, waarna de padoeakan afhield, om de boot te enteren, iets dat deze vermeed door ook voor den wind te houden. Doch voor de tweede maal aan boord willende leggen, gelukte hem dit toen, terwijl hij met zijn boegspriet in het fokkewand vast raakte. Hierop wierp hij met spiesen, haken, assegaaijen, en vuurde aanhoudend met klein geweer, 'twelk door de equipage van Z. M. kanonneerboot met sterk vuren beantwoord werd.

De luitenant TISHAUSER werd achtereenvolgend tot 7 keeren toe zwaar gewond, toen hij eindelijk dood nederviel; de kadet LANGENBERG werd kort hierop ook zwaar geblesseerd in den schouder, en dadelijk naar beneden gebragt; de schiemansmaat HENDRIK ANDERSON deed nu zijn best, om van het vijandelijk vaartuig vrij te komen, hetgeen hem gelukte door zijn boegspriet vrij van het fokkewand te krijgen. Op het boord staande met het afzetten, ontving deze ook een wond met een assegaai in de schouder, die hem echter niet belette om het kommando van Z. M. boot op zich te nemen. Ziende, dat hij maar met een inlandschen mandoor en een Europeschen matroos, die weerbaar waren, overbleef, besloot hij, om het vijandelijk vaartuig te verlaten, waarvan het voorschip in brand stond, en van hetwelk hij, na

een groot kwartier, niets meer kon bespeuren, dan een vreeslijk gekerm van mannen en vrouwen.

Het getal dooden en gekwetsten aan boord van de kanonneerboot bestond in één gesneuvelde, twee zwaar gekwetsten, en zes ligt gekwetsten, waaronder drie inlanders. Het vaartuig en het tuig hadden weinig geleden, behalve eenige kogels in het boord en de zeilen.

Zekere Amboinees, PAUL MENAJIE, was in den loop der maand Mei 1817, na ruim twee jaren in handen der zeeroovers te zijn geweest, dit volk ontvlugt en te Japara aangekomen. Hij lei daar eene verklaring af belangrijk genoeg, om ze hier woordelijk in te voegen.

't Is nu 2 jaren en 4 maanden geleden, dat PAUL MENAJIE op zekeren dag, des morgens ten zeven ure, door den alstoen op Karimon Java aanwezigen resident MOREAUVAL was gelast, om naar het naastbij gelegen eiland Poeloe Boerong te gaan, ten einde aldaar schildpadden voor den resident te zoeken. Met twee Javanen begaf hij zich dan ook naar het gemelde eiland. Aldaar aangekomen, ging hij met de Javanen aan het zoeken, tot des avonds, wanneer zij op het onverwachts door de zeeroovers, die aldaar met drie sampangs waren aangekomen, werden opgevat, gevleugeld, en naar Billiton vervoerd. Van daar werden zij, na een verblijf van 15 dagen, naar Madja gebragt, en aldaar verkocht aan zekeren anachoda (gezagvoerder van een schip), voor de som van dertig Spaansche matten. Met dezen anachoda reisde hij naar Siantang, Panoerang, Djamalang, Soebie en eindelijk naar Sambas, op welke laatstgemelde plaats hij in de rivier zag liggen een schip, een brik, benevens een kanonneerboot. De brik was, volgens opgave, beladen geweest met 70,000 Spaansche matten. Van Manilla gekomen, was dat schip door den te Sambas woonachtigen panglima radja SAM SOEIDIEN, op de hoogte van Poelo Nangka, nabij het eiland Billiton, genomen geworden, en vervolgens te Sambas binnen gebragt. Hij had de kanonneerboot al dadelijk erkend voor de kanonneerboot nº. 14, welke hij, nog te Karimon Java wonende, meermalen te Japara had zien liggen, en die door zekeren officier E. WOODS was gekommandeerd. In deze veronderstelling werd hij nog meer verzekerd, toen hem door een opvarende van die boot werd te kennen gegeven, dat dit vaartuig door vier pandjajaps bij Poeloe Kambing was genomen, en de gezagvoerder WOODS, de tweede officier BOSSOTIEL, de resident van Karimon Java, de heer MOREAUVAL, met zijne echtgenoot en een kind, benevens een Europeaan en een Sipajer, welke zich als passagiers aan boord bevonden, vermoord waren geworden. Eindelijk was PAUL MENAJIE te Sambas, door zekeren anachoda, voor twintig Spaansche matten verkocht en met hem naar Samarang vertrokken, van welke laatstgemelde plaats hij wederom te Japara was teruggekeerd.

Na dit verhaal zouden wij nog een aantal voorvallen, op de ondernemingen der zeeroovers betrekking hebbende, kunnen opgeven. Doch daar ons bestek slechts het belangrijkste mag bevatten, zullen wij alle de overige berigten, welke wij over dit onderwerp ontmoeten, stilzwijgend voorbij

gaan, en daaruit nog alleen aanteekenen, als een resultaat dezer onderscheidene berigten, dat men in dezen tijd het eiland Billiton, de kust van Malakka, voorts Riouw, Linga en vele plaatsen op de kust van Borneo, voor de voornaamste schuilplaatsen der zeeroovers mogt houden. De meeste bewoners dezer plaatsen waren menschen, die op geene andere wijze in hun levensonderhoud konden voorzien, en zich daarom met hunne huisgezinnen en familiën op zee begaven, om van den roof het noodige onderhoud te verkrijgen. Het eiland Billiton hield men in het algemeen voor een befaamd rooversnest. Men hield het in 1817 reeds noodig, daar een Europeesch établissement te vestigen, zonder hetwelk de ingezetenen van dit eiland nimmer binnen de palen van eenige maatschappelijke instellingen zouden worden gehouden. De ondervinding heeft geleerd, dat men dit toen zeer goed inzag, want sedert de Europesche vestiging op dat eiland voor de tin-exploitatie, heeft de bevolking aan alle rooverijen vaarwel gezegd en is zij tot een eerlijk en ordelijk leven teruggekeerd *). Hetzelfde leert de ondervinding ook in andere gedeelten van den archipel. De plaatsen, gelegen op de kust van Borneo, zijn toen eerst van het verblijf der zeeroovers kunnen worden gezuiverd, toen men aldaar van wege het Nederlandsche Gouvernement op onderscheidene punten établissementen heeft opgerigt, welke het verblijf der zeeroovers niet langer gedoogen. De uitgestrektheid van het eiland Borneo echter belet, om de zeerooverij aldaar geheel tegen te gaan.

De zeerooverijen van de kust van Malakka zijn van ouds bekend, en niettegenstaande alle pogingen, zoo wel door het Engelsch tusschenbestuur als het Nederlandsche Gouvernement aangewend, scheen het langen tijd en

*) Zie *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* 15de jaargang I, 80 enz., waar in een opstel, getiteld „*Het eiland Billiton, sedert* 1851", verhaald wordt, hoe de zeeroovers hun bedrijf lieten varen en aan een geregeld leven zich wijden. De ondernemers der tin-exploitatie van Billiton hadden weldra onderhandelingen met hen aangeknoopt, en beschrijven zelven op de volgende wijze den uitslag dier onderhandelingen.

„De zeeroovers waren vergaderd in den tuin van den depatti, en zagen er als eene woeste bende uit, terwijl velen hunner een sterk en krachtig voorkomen hadden. Zij ontvingen de ondernemers van Billiton, die tot hen kwamen, in de nederige houding, die alle inboorlingen tegenover de overheid aannemen, en begonnen, met de eigendommelijkheid van dezen volksstam, de redenen uiteen te zetten, die hen tot roof hadden verleid. Deze waren: gebrek aan rijst, schaarschte der tripang-vangst en dergelijken, hetgeen tot misdaden had gevoerd, misdaden, waarvan zelfs niemand, behalven zij zelven, de bijzonderheden kenden. Zij toonden berouw en zouden zulks nooit herhalen; zij verzekerden, dat hun hart goed was en verzochten den „toean besar", hun vergiffenis te willen schenken. Zij boden aan een eed van gehoorzaamheid in de moskee af te leggen. Dit geschiedde met veel plegtigheid op den volgenden morgen. Ter zelfder tijd stelde men hun voor, dat zij, om een bewijs van opregtheid te geven, hunne oorlogsprauwen en geschut moesten overleveren, en dat men, wenschende hun middelen van levensonderhoud te verschaffen, hun de waarde van die prauwen en lila's, nadat zij ze hadden laten schatten, zouden betalen.

„Zij namen dit aanbod aan, en tegen het einde van September zeilden zij de rivier Tjiroetjoep binnen, met drie schoone groote praauwen, gewapend met lila's, en ankerden aan den voet van de benting. Omstreeks honderd kleine prauwen volgden, met de overige zeeroovers, benevens hunne vrouwen en kinderen. Hunne prauwen werden geschat en betaald met dollars of rijst, naar verkiezing, en de geheele nacht werd doorgebragt, met zingen en de muzijk op de gamelan's en gong's en in de prauwen. Iedere prauw was van een lichtje voorzien, zoodat de geheele baai verlicht was en een schoon gezigt opleverde."

Op die wijze zijn de zeeroovers van Billiton tot het maatschappelijke leven teruggekeerd, en tot dit oogenblik zijn zij ordenlijke menschen gebleven. Zij zijn dus een treffend bewijs van de waarheid, dat er geen beter en meer afdoend middel tegen den zeeroof in den archipel bestaat, dan door de ondernemingen van partikulieren aan de inboorlingen gelegenheid te geven, om hun levensonderhoud op eene eerlijke wijze te verdienen. *De Redaktie.*

althans nog in 1817 onmogelijk, om deze kust en speciaal langs de plaatsen van Riouw en Linga, waar zich de meeste zooroovers verzamelden, van dezen volksramp te zuiveren. De oorzaak daarvan meende men voornamelijk te moeten toeschrijven aan de Inlandsche hoofden en vorsten, welke wel vazallen zijn van het Nederlandsche Gouvernement, maar te gelijk in dien tijd begunstigers der zeeroovers moeten geweest zijn, en dit kwaad oogluikend toelieten.

Wat hiervan zij en welke de pogingen der regering in 1817 ook mogen geweest zijn, om de ondernemingen der zeeroovers te keer te gaan, is dit kwaad echter gedurende dat jaar niet afgenomen. De herhaalde verliezen, welke de kleine handel door den zeeroof heeft ondergaan, strekken daarvan ten bewijze. De zwakke maritime magt van het pas gevestigde Nederlandsch bestuur, welke reeds zoo vele diensten bij de overname der buiten-etablissementen moest verrigten, gedoogde weinig afzondering van vaartuigen tot beteugeling der zeeroovers. Toch wierden gestadig kleine expeditiën van koloniale landsvaartuigen op onderscheidene kruistogten uitgerust; maar ook dezen konden weinig of niets uitrigten, dewijl zij, wegens hunne dimensiën, de roovers niet overal in hunne schuilhoeken, als kleine rivieren, kreeken enz. konden vervolgen. 't Gebeurde wel eens, dat een koloniaal vaartuig met de roovers slaags kwam, gelijk wij onder anderen boven gezien hebben; deze maatregelen waren echter te zwak, om iets van belang te ondernemen. De aanbouw van geschikte en expresselijk daartoe bestemde vaartuigen, zoo wel als het uitzenden van manschappen uit Nederland, ter versterking van het personeel der koloniale marine, waren middelen, die niet zoo spoedig konden tot stand gebragt worden.

§ 6. *Binnenlandsche onlusten op Java.*

Van de zeerooverijen is de overgang tot eene beschouwing van de binnenlandsche onlusten niet onnatuurlijk.

De binnenlandsche onlusten, welke in 1817 zijn voorgevallen, waren van eenen ernstigen aard. Behalven het tooneel der oproerige bewegingen in de Molukkos, en de voortdurend twijfelachtige houding van den Bonischen vorst op de kust van Celebes, hadden ook in sommige residentiën van Java ongeregeldheden en bewegingen plaats, allen van meerdere of mindere belangrijkheid.

Beginnen wij met de beschouwing der meest westelijk gelegen residentie Bantam. Den aldaar aanwezigen resident werd den 17 Maart berigt, dat zich in de kampong Kadoejakong, eene bende roovers, sterk ongeveer 300 man en wel gewapend, bijeen had verzameld, en de luitenant KUHN, kommanderende het detachement militairen te Pandeglang, onder wiens afdeeling de voormelde kampong Kadoejakong gelegen was, werd daarom door hem uitgenoodigd, om zich dadelijk derwaarts te begeven, ten einde de opstandelingen op te sporen. Deze officier begaf zich met twintig zijner manschappen op marsch, maar keerde reeds den volgenden dag terug, dewijl hij niets van de roovers vernomen had. De resident had zich inmid-

dels ook langs andere kanalen van hun verblijf doen overtuigen. Daardoor werd hem bekend, dat werkelijk eene bende van de opgegeven sterkte, en aangevoerd door twee hoofden, genaamd mas BANGSA en mas DJARANG, gewapend met eenige geweren en pieken, zich sedert twee dagen in de kampong Sarageni had opgehouden, van welke laatstgemelde plaats de inwoners bereids naar het gebergte waren gevlugt. De zamenstelling dezer bende scheen te bestaan voor het grootste gedeelte uit de bergbewoners van Prahiang en omliggende plaatsen, welke, door dwang en vrees gedreven, de overige troep, uit vagebonden bestaande, volgden. Het hoofd mas BANGSA was een aanhanger van den, sedert jaren geleden bekenden, radja KANOMAN, die wegens zijne menigvuldige rooverijen vroeger naar Bandjarmasin was verbannen. Mas BANGSA had zich, sedert deze verbanning van zijnen meester, aan kleine rooverijen schuldig gemaakt, doch was altijd door het detachemement van Pandeglang in bedwang gehouden, zoodat hij slechts nu en dan zich eens vertoonde, hier en daar de ingezetenen beroofde, en daarna zich in de bosschen van den omtrek schuil hield, om niet in de handen zijner tegenpartij te vallen. Het hoofd mas DJARANG was een gewezen sergeant, die bij de ontruiming van Bantam, door de Hollanders in 1811, aldaar was achter gebleven, en van kleine bedriegerijen en andere wanbedrijven had geleefd.

Hoezeer nu diergelijke personen weinig invloed bij de ingezetenen konden hebben, vereischte echter de gestadige verontrusting, waarin zij de bevolking hielden, krachtdadige tusschenkomst van het bestuur. De daarvoor noodige maatregelen werden thans genomen, ten einde voor goed een einde aan de schadelijke bewegingen dezer hoofden te maken en aan Bantam's ingezetenen de rust en veiligheid te verzekeren. De resident van Bantam noodigde, niettegenstaande de vruchtelooze marsch van den luitenant KUHN, dezen zelfden officier nogmaals uit, om met den pangerang SENA DJAJA, een vertrouwd en wakker inlander, de muitelingen te gemoet te trekken. Daaraan werd voldaan. Aan 't hoofd zijner manschappen, en vergezeld van een detachement inlanders, onder aanvoering van den pangerang SENA DJAJA, trok hij den 22sten Maart van Pandeglang op en kwam hij nog denzelfden dag in de kampong Sarageni aan. Maar de roovers hadden, op de aannadering der troepen, de wijk naar Prahiang, 15 palen of 5 uren ten zuidoosten van Sarageni, genomen. De luitenant KUHN en zijne manschappen vervolgden hen in den nacht, en in den morgen van den 23sten Maart ontmoette hij hen te Prahiang. Dadelijk tastte hij hen aan, dreef hen uit een en nam drie van hen gevangen, zonder een enkelen doode of gekwetste onder zijne manschappen te hebben bekomen. Met deze geringe voordeelen was hij echter niet te vreden; hij zette zijn togt, in gezelschap van den meergenoemde pangerang SENA DJAJA, verder voort, naar de kampong Songa, werwaarts de roovers waren teruggetrokken, en die hij den 27sten Maart bereikte. Bij de aankomst der troepen, hadden de muitelingen zich aldaar verzameld. De plaats of omtrek, binnen welke zij zich hadden teruggetrokken, hadden zij met borang's, een soort van voetangels van scherpe

bamboe vervaardigd, bezet; waardoor aan de troepen voor een oogenblik het voortrukken werd belet. Intusschen had er eene schermutseling plaats, waarin de muitelingen, na zich een half uur te hebben staande gehouden, als naar gewoonte op de vlugt werden gedreven, met achterlating van zes geweerenvelden; aan de zijde onzer troepen waren drie man gekwetst geworden. De kampong Songa, een befaamd rooversnest, werd dadelijk in brand gestoken en vernield. De troepen, over hunne geringe voordeelen voldaan, keerden nu terug, dewijl men thans de roovers, die zich in de bosschen nabij Parang Koedjang wijd en zijd hadden verspreid, niet verder kon achtervolgen. Niettegenstaande het vertrek der troepen, welke zonder eenig verlies bereids den 4den April weder te Pandelang waren aangekomen, waren de hoofden mas BANGSA en mas DJARANG in geenen deele veilig, maar liepen ieder oogenblik gevaar, om zoo niet door de policie te worden opgevat, door de bewoners in het gebergte, welke zij hadden genoodzaakt hen te volgen, en die thans weder na de jongst bekomen nederlaag naar hunne woningen waren teruggekeerd, te worden afgemaakt.

De oorzaak dezer oproeren, zoo als die uit de geraadpleegde stukken blijkt, schijnt voornamelijk te zijn gelegen in het voeden der bedriegelijke uitzigten van eenige intrigerende gelukzoekers, als mas BANGSA en mas DJARANG, die, door heerschzucht en eigenbelang gedreven, zich voor personen van hooge afkomst of bovennatuurlijke wezens uitgaven, en daardoor in de onbeschaafde, domme en bijgeloovige Bantammers, ter bereiking hunner misdadige oogmerken, of uit eigen beweging, of door middelen van dwang, aanhang, steun en voedsel vonden. Dit gelukte vooral in de residentie Bantam, waar diergelijke onlusten een flaauw overblijfsel van vroegere onlusten deden herleven, door welke het Bantamsche rijk van zijne oorspronkelijke regering onder den sulthan was beroofd geworden.

Wij hebben bij deze gelegenheid gezien, dat dergelijke opschuddingen van weinig belang zijn, wanneer zij enkel aan de oogmerken van slechte menschen, gelijk mas BANGSA en mas DJARANG, en niet aan gegronde klagten der ingezetenen jegens hunne hoofden, den oorsprong verschuldigd zijn. Zoodra de bijgeloovige inlander, al wordt hij dan ook door dit bijgeloof medegesleept, zijne partij ziet ten ondergaan, laat hij zich aan dezen niet meer gelegen liggen.

De resident van Bantam liet alle distrikts- en kampongs-hoofden ten nadrukkelijkste aanbevelen, om geene gelegenheid te verzuimen ten einde de hoofden mas BANGSA en mas DJARANG magtig te worden. Terwijl hij nu door allerlei middelen de ontwerpen dezer personen trachtte te verijdelen, liet hij tevens niets onbeproefd, om hen in handen te krijgen. Mas DJARANG was met nog een twaalftal zijner aanhangers overgebleven, terwijl mas BANGSA zich in een' afgelegen kampong verscholen hield, waar hij in stilte nieuwe plannen beraamde, ten einde zijne thans mislukte pogingen nog eenmaal te beproeven. 't Gelukte hem, weldra een honderdtal manschappen te verzamelen, met welke hij, na dat men gedurende eenige maanden niets meer van de roovers had vernomen, op den 21sten Augustus 1817 zich voor Prahiang vertoonde, alwaar hij de ingezetenen noodzaakte, om

eenige gebouwen voor zijn verblijf aldaar op te slaan. Bij deze troep scheen zich nog een nieuw rooverhoofd gevoegd te hebben, die zich voor zekeren radja KANOMAN uitgaf. Weldra begonnen deze lieden de vorige gewelddadige handelingen te herhalen. Zij legden de mandoor's der nabij gelegen kampong's (kampong-hoofden) SOMANG en BOMBANG eene belasting van vijftien en twintig Spaansche matten op, met bedreiging tevens, om, bij wanbetaling dezer sommen, de dorpen uit te plunderen en in brand te steken. Dadelijk, op het bekomen dezer tijding, zond de resident van Bantam een aantal wel gewapende inlanders op de muitelingen af, welke laatsten inmiddels in den den nacht tusschen den 22sten en 23sten Augustus de, in het zuidelijk gebergte gelegen, kampong Parang Koedjang hadden aangevallen. Zij ontmoetten er eenen moedigen tegenstand bij de ingezetenen, maar dezen waren toch, na het verlies van drie dooden en drie gekwetsten, genoodzaakt de vlugt te nemen. De kampong werd daarop uitgeplunderd en de lijken der gesneuvelde inlanders werden mishandeld.

Thans besloot men, om een vereenigd detachement van de te Pandeglang, onder de bevelen van den luitenant KUHN gestationeerde, militairen en de hierboven reeds vermelde troep inlanders, onder de bevelen van den luitenant KUHN en den pangerang SENA DJAJA, op de muitelingen af te zenden. 'Reeds den 26sten daaraanvolgende kwam deze magt aan de kampong Tjialong, een uur afstand van Prahiang, en viel dadelijk de roovers op het lijf. Dezen hadden aan den kant van een rivier post gevat; maar de luitenant KUHN doorwaadde oogenblikkelijk, met zijne gewone kloekmoedigheid, aan het hoofd zijner manschappen, den stroom en noodzaakte de opstandelingen, na een kleinen aanval, de vlugt te nemen. Bij deze gelegenheid hadden wij aan onzen kant drie gekwetsten maar de muitelingen lieten een aantal van vijftien dooden achter. 't Was niet mogelijk hen, die zich weder als te voren wijd en zijd in de bosschen verspreidden, verder te vervolgen. De troepen, benevens de inlanders, keerden alzoo na de, door de muitelingen opgeslagen, kazernen te hebben afgebrand, naar Pandeglang terug, waar zij den 2den September in goeden welstand aankwamen.

De onlusten in het jaar 1816 in de residentiën Cheribon, de Preanger-Regentschappen en Krawang ontstaan, en waaraan een gevecht te Lobenen een einde had gemaakt, waren van zulk eenen ernstigen en twijfelachtigen aard geweest, dat kommissarissen-generaal besloten, eene speciale kommissie te benoemen om, op de plaats zelve van den alzoo gedempten opstand, de ware redenen daarvan op te sporen, en te onderzoeken, wat tot misnoegen en ontevredenheid bij de inboorlingen aanleiding kon gegeven hebben, en of de oorzaken van dat misnoegen en de daaruit gevolgde onrustige bewegingen niet wel soms gelegen waren in eenige kwellende of drukkende behandeling, hun aangedaan door Europesche en inlandsche hoofden of door Chinezen. Tevens zou die kommissie zorgvuldig en met onzijdigheid den staat der justitie in de voornoemde residentiën onderzoeken. Tot het volbrengen dezer kommissie werden benoemd de heeren P. T. CHASSÉ, P. VEERIS en J. G. VAN ANGELBEEK. Terwijl dit onderzoek plaats had, gelukte het den regent van

de Bengawan Wettan, een vertrouwd en ijverig ambtenaar, om een der roo-verhoofden, genaamd bagoes BOELOEN, oom van het bekende hoofd der muitelingen bagoes DJABIEN, welke laatste zich met eenigen zijner aanhangers, na de bekomen nederlaag in het gebergte te Lobenen, naar een der afgelegene distrikten in het Krawangsche had begeven, gevangen te nemen. Daardoor verloor de partij der onruststokers eenen belangrijken steun. Bagoes BOELOEN was een van die personen, welke het bijgeloof der inlanders kenden en zich dat ten nutte maakten, om aan eigen misdadige ondernemingen kracht en nadruk bij te zetten. Alom bij de bevolking gevreesd, wist hij hen, die gezonden waren om hem op te vatten, af te schrikken om dezen last te volbrengen, door het voorwendsel van 't bezit van een kris of moordpriem, waaraan hij, in 't ligtgeloovig brein der inlanders, eene geduchte hoedanigheid had weten toe te schrijven. Om dit instrument en om een aantal djimat's of tooverstukken, waarmede hij, gelijk ook de overige muitelingen, was bedekt, hielden de inlanders hem voor een belangrijk en merkwaardig persoon, en erkenden zij hem te gelijk als een hoofd. Door deze middelen was het bagoes BOELOEN dan ook tot dus verre gelukt, aan de waakzaamheid der politie en van zijne tegenpartij te ontsnappen, tot de regent van Bengawan Wettan hem nu in zijne magt wist te krijgen.

Door deze en meer andere afbreuken, werd aan de muitelingen de moed tot verdere ondernemingen benomen, was de rust in deze streken voor het tegenwoordige hersteld, en keerden de onderscheiden regenten, welke de oproerigen mede hadden helpen bevechten, naar hunne woonplaatsen terug.

Toen de kommissie, tot het onderzoek der onlusten benoemd, hare nasporingen had voleindigd, diende zij aan kommissarissen-generaal een volledig verslag in, waaruit wij een extrakt zullen laten volgen, voor zoo verre ons de daarin voorkomende onderwerpen belangrijk zijn toegeschenen.

„Niettegenstaande den rustigen en vreedzamen toestand, waarin zich de Krawangsche en daaromtrent gelegen landen bij onze aankomst bevonden, zijn wij, na al het mogelijke te hebben aangewend, evenwel buiten staat, uwe excellenciën dienaangaande zoodanige verzekerde, althans op volkomene bewijzen steunende, mededeelingen te doen, als wij, bij den aanvang onzer kommissie, wel hadden gewenscht. Trouwens wij gelooven, niet geheel te zullen dwalen, wanneer wij, na het geen ons dienaangaande is bekend geworden, stellen, dat de oude Cheribonsche geneigdheid tot muiterij, met het oogmerk om dat land en het daaronder gehoord hebbende Krawangsche weder, als van ouds af bestaan heeft, onder Cheribonsche goesti's of sulthans terug te brengen, de wezenlijke en oorspronkelijke oorzaak der jongst ontstane onlusten geweest is. Het zoude ons dan ook al mede niet vreemd toeschijnen, dat de sulthans van Cheribon eenig deel in die onlusten hadden genomen, doch, alvorens dit uiterlijk te doen blijken, den uitslag hunner pogingen, in 't geheim in 't werk gesteld, wilden afwachten, waardoor zij het dan, of met de eene, of met de andere partij, in allen gevalle zouden eens blijven, zonder gevaar te loopen om door het Gouvernement verdacht te worden.

„Hiertoe vinden wij eene meerdere drangreden, omdat wij de stelligste verzekeringen langs onderscheidene kanalen hebben gekregen, dat de eerste hoofden en aanleggers van den nu gedempten opstand, Cheribonners of van Cheribonners afstammelingen zijn.

„Bagoes DJABIEN was bij dezen opstand het voornaamste hoofd, of degene, die de voornaamste rol bij de muitelingen had op zich genomen; naauwelijks 16 jaren oud, werd hij door een hem streelend vooruitzigt aangevuurd, dat namelijk het dom, bijgeloovig en blind vertrouwen, 'twelk de inlanders in zijne voorouders, en voornamentlijk in zijnen vader bagoes SANDA, welke mede in 1806 hoofd der muitelingen was geweest, gevestigd hadden, op hem zoude overgaan en den weg tot zijn volgend geluk en voorspoed zoude banen.

„Wat hiervan aldus zij, bagoes DJABIEN is van een geslacht der eerste muitelingen; zijn vader bagoes SANDA had zijn neef bagoes RANGIN, die in 1814 omgebragt is, in muiterij opgevolgd; terwijl zekere bagoes OERANG, hun voorvader, reeds vijftig jaren geleden als een hoofd der opstandelingen is bekend geweest.

„Bij de muitelingen was ook niet bagoes DJABIEN de eenige zijner familie; bagoes WANGSA, bagoes ASIDIEN, bagoes BRATHA, TJANDRA WIDJAJA en TALLOK, allen broeders en halve broeders van gemelden bagoes DJABIEN, gelijk mede bagoes BOELOEN en anderen bloedverwanten van hem, waren ook zoo wel muitelingen als hij zelf.

„Eindelijk worden wij in de veronderstelling, welke wij hiervoren te kennen gaven, gesterkt, wanneer wij in aanmerking nemen, dat de getuigenissen van de meeste der door ons ondervraagde gevangenen en personen eenparig ten voordeele van de Cheribonners strekken; en dat de vernederende staat, waarin de sulthans te Cheribon voortleven, zeker eenig wantrouwend nadenken bij ons verwekt, alzoo bagoes DJABIEN, de herstelling van de vorstelijke regering te Cheribon verlangende, echter dit niet voor zich zelven had begeerd, daar zijne aanhangers eenlijk de kampong Depok als een woonplaats voor hem en zijne familie hebben geëischt.

„Intusschen is het van den anderen kant zeker, dat eenige onderdanen van het gouvernementsland Krawang en de partikuliere landen Tjassem, Pamanoekan, Indramajoe en Kandang Auwer gewillig, echter ook eenigen onder hen door misleiding en geweld, tot de muitelingen zijn overgegaan, aan welke laatsten het bekend was, dat bij de ingezetenen overal op het land Krawang, wegens hun aangedane harde behandeling, ontevredenheid heerschte. Zij maakten zich deze ontevredenheid ten nutte, om de ingezetenen aan hunne zijde te doen overgaan, die dan ook al spoedig bereid waren, om, zonder eenig besef te hebben van de onbehoorlijke wijze, waarop zij hunne bezwaren zouden trachten te verligten, aan de muitelingen gehoor te geven en hen te volgen.

„Onder de veelvuldige informatiën van de gevangenen is het ons onder anderen gebleken, dat zekere Europeaan DAHANOWITZ, onder het afgetreden Britsch bestuur, nadat de verhuring der Krawangsche landen was verval-

len, aldaar eenig gezag heeft erlangd, en daarvan geen gering misbruik heeft gemaakt, als hebbende:

„Dertig ten honderd van de opbrengst der padi van de inlanders genaderd;

„Een vijfde gedeelte van hunne klappers zich toegeëigend;

„Hen als hoofdgeld 15 bossen padi 's jaars doen opbrengen, tot de kinderen ingesloten, en bij ontstentenis van het graan, een rijksdaler of 48 stuivers.

„Brandhout tot eene buitengewone lengte doen kappen, ten einde daaraan eenige meerdere waarde te geven, waarvan naar gissing 250 vadems zijn geleverd. Daarvoor werd te voren een en een achtste Spaansche mat betaald, maar is thans niets te goed gedaan.

„In zelver voege doen aankappen, een aantal vån 400 krommers, knieën en oplangers, benevens 20 balken, zonder eenig loon.

„Gedurende vier maanden door het kampongsvolk rijst doen stampen, tegen $1\frac{1}{4}$ ℔ rijst daags, zonder meer.

„Tot hetzelfde einde de vrouwen en kinderen opgeëischt, waaraan deze echter niet voldaan hebben; maar daarentegen de mans, wanneer de rijst niet wit genoeg was of zij geene genoegzame hoeveelheid hadden gestampt, door oppassers slagen doen uitdeelen.

„Het volk, dat het brandhout naar Batavia vervoerde, en waarvoor ieder een Spaansche mat verdiende, veelal niet betaald.

„Het volk, aan de poststations arbeidende, zeer onvolkomen betaald.

„Vier honderd mannen geëischt, om een slokan te graven, waarvoor geene betaling werd gedaan, en die menschen verpligt zelfs in de vasten te arbeiden. Dit werk echter, gelijk mede het kappen van lang brandhout en het opbrengen van een hoofdgeld, is door den resident der Preanger-Regentschappen reeds verboden.

„Voorts bij afwisseling vier en twintig menschen tot het oppassen zijner koeijen en paarden gerekwireerd.

„Kapas onder het kampongs volk verstrekt, ten einde daarvan garen te spinnen en vervolgens kleedjes te weven.

„Twintig karbouwen van de twee honderd voor pacht geheven, terwijl te voren slechts 12 stuivers voor iedere karbouw werd betaald.

„Van iederen inlander twee honderd Spaansche matten afgevorderd, waarvoor hij een aantal van zeven en twintig karbouwen moest verkoopen; welke gelden successievelijk, bij kleine sommetjes en nog slechts voor een gedeelte, gerestitueerd zijn geworden.

„En eindelijk het volk gepresт, zonder de kampongs of distriktshoofden daarin te kennen, waardoor nimmer het getal der dienstbare mannen ter arbeid gesteld konde worde nagegaan.

„Ten gevolge van alle deze drukkende lasten is achtereenvolgend een getal van 200 menschen naar de naburige landen verhuisd.

„De informatiën, van de ingezetenen van de partikuliere landen Indramajo, Kandang Auwer, Pamanoekan en Tjassem bekomen, brengen bijna dezelfde bezwaren aan het licht als die van Krawang.

„En hiermede de bezwaren der Krawangsche ingezetenen voorgelegd,

mitsgaders alle de omstandigheden daarmede in verband staande medegedeeld hebbende, laten wij thans de informatiën volgen, die wij hebben ingewonnen, ten aanzien van sommige personen, welke zich zouden hebben veroorloofd, om van de inwoners der Cheribonsche distrikten te vragen, of zij ook wenschen, hunnen voormaligen pangerang weder in hun midden te zien, daar deze dan welligt van Bandjarmasin zoude terugkeeren.

„Bij dit onderzoek, is ons door den resident van Cheribon aangeboden, eene missive betrekkelijk dit onderwerp, waarbij tevens is gevoegd eene verklaring van den regent van Cheribon, raden toemenggong NATA DININGRAT, omtrent een gesprek, hetwelk door hem regent, in de maand September des voorleden jaars, met den gewezen Britschen resident van Bandjarmasin A. HARE is gehouden, en welke laatste zich, na zijne komst van Bandjarmasin, ook te Karang Sambong en Indramajo heeft opgehouden.

„Ofschoon wij nu ook getracht hebben, te Indramajo en elders meerder ophelderende informatiën dienaangaande te verkrijgen, en deze pogingen echter vruchteloos zijn afgeloopen, komt ons het onderwerpelijke geval desniettegenstaande als zeer bedenkelijk voor, wanneer men let op de gezegden van de rooverhoofden tot de partij, welke zij wilden misleiden of tot hunne zijde doen overgaan. Die gezegden kwamen daarop neder, dat zij zich eenparig voor de herstelling van den gemelden pangeran van Cheribon (naar Bandjarmasin verbannen) te verklaren, en zich aan dezen te onderwerpen.

„De heer HARE komt ons te eerder als verdacht voor, daar hij zich in de maand September 1816, op het oogenblik dat de opstand eenen aanvang nam, juist op de plaatsen waar zulks geschiedde bevond.

„Dat de onlusten uit hoofde van aangedane harde behandeling haren wezenlijke oorsprong hebben genomen, komt ons zeer twijfelachtig voor; en het is ons eene drangreden, om te gelooven, dat de gezegden van den heer HARE een werkelijk voedsel aan de voornemens der muitelingen hebben gegeven, wanneer wij er opmerkzaam op maken: dat aan geen der landheeren, waarover de bezwaren zijn ingebragt, eenig leed is geschied, maar zelfs een hunner met hen op eene zeer bedaarde wijze heeft gesproken, en hen tot rede heeft getracht te brengen, 't geen echter zonder eenig effekt is geweest. Ook waren de opstandelingen, welke uit de onderscheidene distrikten waren verzameld, slechts 7 of 800 mannen sterk, terwijl de landen, waaruit dit aantal was bijeengekomen, eene bevolking van 34,000 zielen bevatten, een bewijs, dat slechts weinig menschen lust hadden, om zich bij de partij der roovers te voegen. Maar dit zou zekerlijk zijn geschied, en men zou meer voortgang hebben gemaakt, zoo er bezwaren bestonden, welke in 't algemeen voor de inlanders drukkende waren.

„Wij willen echter niet te zeer verzekeren, dat er geene bezwaren voor de ingezetenen bestaan, even min als wij vertrouwen, dat de gezegden van den heer HARE geen invloed bij hen hadden gemaakt, maar na rijpe overweging der beide omstandigheden willen wij zoodanige punten voordragen, als wij vermeenen dat, ter voorkoming van verdere diergelijke opschuddingen, dienstig en geschikt kunnen zijn".

Vervolgens werden door de kommissie die maatregelen voorgedragen; welke, ter bereiking van het doel, tot verderen tegengang van soortgelijke opschuddingen konden strekken. Op grond dier voorstellen besloten kommissarissen-generaal:

„ *Eerstelijk.* Dat op geen der landerijen, waar ook gelegen, meer dan „ 20 ten honderd van de padi-inzaam van de inlanders op dezelve wonende „ zal mogen worden ingevorderd, noch door hen betaald, blijvende de op- „ brengst in 's Gouvernements kampong Panganjang op Indramajo bepaald „ op niet meer dan tien ten honderd.

„ *Ten Tweede.* Dat allen, die in het bezit zijn van landerijen door het „ Britsch plaatselijk bestuur verkocht, zich stiptelijk zullen gedragen aan „ de gemaakte voorwaarden, en alzoo zich geheel en al onthouden van het „ vergen van eenige diensten, zonder behoorlijke belooning, alsmede van het „ heffen van eenige betaling hoegenaamd, met uitzondering van de hier te „ voren toegestane 20 ten honderd.

„ *Ten Derde.* Dat, ter betere nakoming van de beide voorgenoemde „ artikelen, alle kontrakten of overeenkomsten tusschen de bezitters van „ eenige landen en derzelver opgezetenen, omtrent den opbrengst der lande- „ lijke voortbrengselen of het verrigten van eenige diensten of het doen van „ leveranciën als anderzins, ten kantore van den fungerenden resident zullen „ moeten worden opgegeven en geregistreerd, binnen eene maand na de „ afkondiging dezer publikatiën, of nadat eenig daarna te maken kontrakt „ zal zijn aangegaan: wordende alzoo bij deze geamplieërd 't vijfde artikel „ der bevelen, door het gewezen Britsch plaatselijk bestuur op den 21 Maart „ 1815 uitgevaardigd; terwijl den fungerenden resident gelast wordt, voor „ de nakoming van dit bevel zonder aanzien des persoons te zorgen; on- „ der verklaring, dat zij, die daarin mogten in gebreken blijven, dadelijk „ van hun post zullen worden ontslagen; zullende zij eindelijk gehouden „ zijn, de alzoo bij hen geregistreerde overeenkomsten met hunne konside- „ ratiën aan den Gouverneur-Generaal in te zenden.

„ *Ten Vierde.* Dat voortaan zal blijven afgeschaft, gelijk reeds door Z. „ E. den Gouverneur-Generaal is afgeschaft, de tot nu onlangs gebruikelijke „ maandelijksche afzending van manschappen naar Buitenzorg.

„ *Ten Vijfde.* Dat geen der inlandsche hoofden eenige opbrengsten ten „ hunnen behoeven zullen mogen vorderen, of iets hoegenaamd genieten, „ wordende bij deze voor ingevoegd gehouden, het bepaalde bij besluit van „ 21 Februarij dezes jaars, n°. 8.

„ *Ten Zesde.* Dat de residenten en verdere ambtenaren, aan wie op „ openbaar gezag de policie en de bewaring der rust is toebetrouwd, op de „ hiervoren omschreven landen en de kampongs, zich op dezelve bevindende, „ deze hunne bedienigen zullen waarnemen overeenkomstig de algemeene „ wetten en bepalingen dienaangaande bestaande; wordende de bezitters der „ landen bij deze gelast, de gemelde ambtenaren in de oefening hunner „ ambtsverrigting geen het minste hinder toe te brengen, maar integendeel „ hun alle hulp en bijstand te verleenen.

„ *Ten Zevende.* Dat de residenten alle de art. uit de Britsche regulatiën, „ welker kennis voor den gemeenen inlander en de mindere hoofden, voor „ de bewaring der rust, in hun eigen belang noodig zijn, op een onbe- „ krompen wijs aan hen zullen bekend maken.

„ *Ten Achtste.* Dat het aan geene Mooren of Chinezen zal vrijstaan, aan „ de inlanders op eenig krediet te verkoopen, wordende alle zoodanige han- „ delingen bij deze verklaard voor nietig en van onwaarde.

„ En opdat hiervan geene onwetendheid voorgewend worde, zal deze in „ de Nederlandsche, Chinesche en Inlandsche talen in de Krawanger, Pre- „ anger, Cheribonsche en bijgelegene distrikten worden gepubliceerd en „ geaffigeerd ter plaatse waar zulks gebruikelijk is.

„ Lasten en bevelen voorts, dat alle hooge en lagere kollegiën en amb- „ tenaren, officieren en justicieren, ieder voor zoo veel hem aangaat, aan „ de naauwkeurige uitvoering de hand zullen houden, zonder eenige oog- „ luiking of aanzien des persoons.

„ Gegeven te Batavia, den elfden dag der maand Julij 1817.

„ *De Kommissarissen-Generaal over Nederlandsch Indië,*

„ Ter ordonnancie van dezelve,

„ *De Sekretaris-Generaal,*

„ R. DOZY."

In het landschap Bagelen ten westen van Djokjokarta grepen ook eenige bewegingen plaats, veroorzaakt door zekeren raden OEMAN MADI, welke met een aanhang van 60 personen zich uitgaf, gezonden te zijn van den grooten heer van Turkijë en den hoogenpriester van Mekka, om Java van alle ongeloovigen te zuiveren, en aan het eiland eenen nieuwen vorst te geven. Ten einde zich een groot aanzien te verschaffen, had hij acht witte vaandels laten vervaardigen, en die geplant op de moskée van de dessa Saneppo in Bagelen. Hij had den mas toemenggong van dat landschap gelast, afstand van zijn gezag te doen, en voorts alle Javanen van Bagelen op te roepen, om hem te vergezellen naar het landschap Jono, ten einde de rijke Chinezen, die daar wonen, te vermoorden, hen die in Magelan verblijf houden almede af te maken, en om voorts te gaan naar Djokjokarta, ten einde aldaar het oogmerk zijner zending, de onttrooning van den vorst, te volbrengen.

Het gelukte echter weldra den assistent-resident van Djokjokarta, met assistentie van den mas toemenggong van Bagelen, SAWOONG GALING, om den rebel raden OEMAN MADI, met zes-en-dertig personen van zijn gevolg, acht witte vaandels, benevens een aantal wapenen, te vatten en meester te worden. Bij die gelegenheid werd de mas toemenggong SAWOONG GALING, ter belooning zijner aktiviteit, van wege den sulthan van Djokjokarta, tot raden toemenggong bevorderd, en met de pajong en piek, voor dien rang bepaald, vereerd.

Ook in het distrikt Malang, in de residentie Pasoeroean, hadden, in den loop van 1817, eenige ongeregeldheden plaats, welke evenwel spoedig door de aktiviteit van de residenten in den oosthoek in haren eersten loop ge-

stuit werden. Een komplot van veertig inlanders, wel voorzien van schietgeweren, had zich op den 1sten Julij voor Malang vertoond, met voorgeven door den pangeran PRANG WEDONO gezonden te zijn, om voor dezen te jagen. Het inlandsch hoofd van Malang echter vertrouwde dit gezegde niet en zond eenigen zijner manschappen naar de plaats, waar dit komplot zich zoude moeten bevinden. Zij kwamen met de tijding terug, dat zich de troep naar het distrikt Serengat had begeven, om aldaar grooten aanhang te maken. De resident van Djokjokarta had naauwelijks berigt bekomen, dat de roovers zich naar Serengat hadden begeven, hetwelk tot het gebied van den keizer van Soerakarta behoort, of hij begaf zich met den pangeran PRANG WEDONO op reis, ten einde de roovers op te sporen. Op de aannadering van de onzen gingen zij weldra uit een en keerden, zonder eenige verdere pogingen aangewend te hebben, naar hunne woningen terug. Bij deze gelegenheid werd de raden BAGOES SOEPAMI, broeder van den raden DJOJODORO en zoon van den Soloschen prins POERBO NEGORO, gevangen genomen en naar Soerakarta vervoerd, ten einde aldaar onder het toezigt van den vorst en de gouvernements autoriteiten buiten staat te worden gesteld, iets verder te ondernemen, dat met Gouvernements en 's vorsten belangen strijdig zoude kunnen zijn.

Eindelijk, ontmoeten wij nog eenige berigten, omtrent ongeregeldheden te Probolingo en eenige in de nabijheid van die plaats gelegen distrikten ontstaan, gedeeltelijk veroorzaakt, door eene rooverbende, of liever zamenrotting van volk, welke zich op de scheiding der regentschappen Japara en Bangil voor de eerste maal vertoonde, aan het hoofd hebbende zekeren „kraman", een persoon, die bij de inlanders beschouwd wordt als een heilig wezen, of van het opperwezen of van eenige magt gezonden tot het verrigten van groote daden. Een der dorpshoofden in de nabijheid, voorzien van eenige gewapende manschappen, trad deze hoop te gemoet. Hij vorderde van den kraman, dat deze zijne wapens zoude afgeven, wanneer hij op de plaats wenschte te verblijven. Maar de kraman weigerde, en nu ontstond er een gevecht, met dat gevolg, dat de kraman een van de volgelingen van het dorpshoofd ter neder sloeg, en ook het dorpshoofd zelf zou verslagen hebben, indien deze zich niet manmoedig had verdedigd, den kraman dood ter aarde had nedergeslagen, en twee of drie van diens gevolg gewond, terwijl de overigen daarop spoedig in de vlugt een goed heenkomen zochten. De raden ingebei DJOJO DI KOESOEMO, oudste zoon van wijlen den tweeden regent van Soerabaja, een slecht en gevaarlijk voorwerp, was met den gesneuvelden kraman overeengekomen, om, wanneer deze laatste zijne voornemens ten uitvoer zoude brengen, dan ook met zijne aanhangers te Soerabaja zelf een opstand te verwekken. Het sneuvelen evenwel van den kraman verhinderde dezen om iets verder te verrigten.

Te Probolingo was, in den nacht tusschen den 13den en 14den April, een troep volk in het residentiehuis gekomen, aan 't welk echter door het naastbij geposteerde detachement militairen het voortrukken wierd belet. Ongelukkig verloor de militaire kommandant, de luitenant J. A. SCHISSER, toen hij de

troepen in de wapenen deed komen, aan de gevolgen van een aantal piek-steken het leven, die hem door eenigen der bende werden toegebragt, op het oogenblik dat hij bezig was met zijn paard te zadelen. En evenzeer beklagenswaardig was het dooden van een aantal politiehoofden, die zich ter assistentie der onzen naar de residentie wilden begeven. Door de militaire wacht werden zij op de passeban staande gehouden; elf hunner werden gefusileerd, en de overige zeven zwaar gekwetst. De dikke duisternis, welke in dezen nacht plaats had, wordt als de oorzaak van dit misverstand beschouwd. Maar welligt zou al dit kwaad zijn voorgekomen, zoo niet de te Probolingo aanwezige assistent-resident L. C. P. de lafhartigheid had gehad, om op de eerste geruchten, welke hij bij het aannaderen der roovers hoorde, met zijne familie, door een aantal gewapende inlanders gedekt, de vlugt naar elders te nemen. Om deze daad werd hij kort daarop door kommissarissen-generaal uit 's lands dienst ontslagen.

(*Wordt vervolgd.*)

De koncessie tot den aanleg van een spoorweg van Samarang naar de Vorstenlanden.

Reeds voor jaar en dag werd in het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* aangedrongen op den aanleg van spoorwegen op Java in 't algemeen en van eenen weg, die Samarang met het binnenland verbindt, in 't bijzonder. Zoo werd, om maar iets te noemen, nu bijna tien jaren geleden, daarin een artikel opgenomen *), 't welk de noodzakelijkheid daarvan in een helder licht stelde, en waarin onder anderen het volgende voorkwam.

„Ten opzigte van de gemeenschap met de binnenlanden behoeft het wel geen betoog, welke onberekenbare verbetering in den welstand van Midden-Java zou komen, door het aanleggen van eenen spoorweg van Samarang naar de binnen-residentiën.

„Wanneer een stoomweg van hier over Ambarawa naar Magelan en Djokjokarta tot Banjoemas, met eenen arm naar de residentie Soerakarta, aangelegd werd, zoude, afgezien van alle politieke beweegredenen ten opzigte van het beheer der zuidelijke provinciën, die eene stoomkommunikatie kunnen aanbevelen, der bevolking van Midden-Java, van het zuiden naar het noorden, een waarborg verschaft worden, zoowel tegen gebrek, als ook tegen de zoo vaak plaats hebbende duurte der eerste levensbehoeften; iets waarin thans, zoowel om de onbruikbaarheid der wegen in de westmoeson, als ook om de hooge transportloonen, niet kan worden voorzien. Tot staving van het gezegde kan worden aangehaald, dat in het einde van 1848 en begin van 1849 de rijst bij groote schaarschte te Samarang *f* 25,00 kostte, terwijl de prijs ter zelfder tijd te Banjoemas slechts *f* 3 de pikol was, zonder dat de slechte toestand der transportwegen het vervoer door draagbeesten of karren toeliet.

„Wanneer de besparing van tijd en onkosten bij den handel en industrie, althans in den tegenwoordigen tijd, van het hoogste belang zijn, zoo is eene stoomkommunikatie met de binnenlanden, zoowel voor de landelijke kultures als ook voor den handel van Samarang, van groot gewigt. Met hoeveel meer spoed en met hoeveel minder kosten, zouden dan zoowel Gouvernements als partikuliere goederen afgevoerd kunnen worden, en daardoor beter met andere koloniën kunnen konkurreren.

„Vermeerderde orders op Java-produkten zouden daardoor uitgelokt wor-

---

*) Zie: *De toestand en vooruitzigten van den handel te Samarang, voornamelijk in het jaar* 1850, voorkomende in het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* 14de jaargang I, 334 enz.

den, en de handel en scheepvaart, en bij gevolg de staatsinkomsten, zouden daarbij aanzienlijk winnen. Ook de Javaan, en ieder ingezeten in de binnenlanden, zoude zich van zijne behoeften, althans van manufakturen, dranken en levensmiddelen, door minder transportloon, goedkooper kunnen voorzien, waardoor zijne kosten van onderhoud niet onbelangrijk zouden verminderen. Hoeveel tot den arbeid geschikte Javanen zouden voor de kultures gewonnen worden, die thans aan het transporteren van Gouvernements en andere goederen gebezigd moeten worden, en welke sommen gelds zouden niet aan trek- en draagvee en aan karren bespaard worden; zonder nog te speken van de teleurstellingen, die de bestaande transportwijze, zoo door het gedurig breken der karren, als het ziek en onbruikbaar worden en het bezwijken van het vee, onmisbaar ten gevolge heeft.

„Voor Samarang zoude de aanleg van een spoorweg naar de residentie Soerakarta eene merkbare aanwinst van produkten ten gevolge hebben, namelijk van koffij en suiker, die thans langs de Solo-rivier naar Soerakarta afgevoerd worden. Daar die rivier echter niet anders dan in de West-moeson, en dan nog met gevaar van schade, bevaarbaar is, zoo zijn onder anderen de eigenaren der suiker genoodzaakt, hunne produkten somtijds tot zes maanden renteloos te laten liggen, op genoegzaam water der rivier wachtende, waardoor de suiker bijna nooit droog aan de markt komt; niet zelden gaan geheele praauwen met produkten op die rivier verloren".

Zoo deed zich, reeds tien jaren geleden, de behoefte van eenen spoorweg van Samarang naar de binnenlanden gevoelen. Sedert dien tijd is dat gevoel gedurig meer algemeen en meer dringend geworden. Niet alleen ondervond het Gouvernement jaarlijks, in klimmende verhoudingen, de groote nadeelen, die er voor den landbouwer en den handelaar gelegen zijn in zulke ellendige kommunikatie-middelen als thans de rijkste provinciën van Java met de zee verbinden, omdat het zelf de grootste kultivateur en de grootste handelaar van suiker, indigo en vooral van koffij is; maar ook de partikuliere industrie, die zich bovenal krachtig in de vorstenlanden ontwikkelde, werd in hare vrije werking en grootsche ondernemingen niet weinig belemmerd door dezen beklagenswaardigen toestand. En terwijl het Gouvernement de zaken liet gelijk ze waren, verhief zich meer en meer de stem der partikuliere industriëlen, die begrepen, dat alleen eene algemeene krachtsinspanning hen redden en, bij den dagelijks slechter wordenden staat der transportmiddelen, hen tegen een zekeren ondergang beveiligen kan. Zoo boden, onder anderen, de landhuurders van Soerakarta, gebruik makende van de gunstige gelegenheid die de aanwezigheid van den Gouverneur-Generaal aldaar hun schonk, den 22 Augustus 1859 hem een verzoekschrift aan, waarin zij den staat der kommunikatie-middelen uiteenzetten. Zij berigtten daarin tevens, dat zij te rade waren geworden eene poging aan te wenden tot het aanleggen van een spoorweg van de vorstenlanden naar Samarang. En zij verzochten daarom, dat de regering een harer ingenieurs mogt belasten, om de noodige opnamen voor dien spoor-

weg te doen, en eene begrooting der kosten van aanleg en exploitatie te maken. Bijna alle kooplieden van Samarang ondersteunden, in een rekwest van 8 September daaraanvolgende, dit verzoek, en voegden er bij: dat de regering, bij de inwilliging daarvan, er toch *met eenigen spoed* gevolg aan mogt geven, omdat de aanleg van eenen spoorweg reeds van zelf tijd zal vorderen en de behoefte intusschen zich meer en meer doet gevoelen. Het antwoord van de Indische regering was, dat zij een groot voorstander is van den aanleg van spoorwegen op Java, *en nogmaals eene krachtige poging in het moederland zal doen*, om de bedoeling van rekwestranten te ondersteunen en te doen bereiken.

Wij behoeven niet te herinneren, wat er in de daarop volgende twee jaren is gebeurd; hoe men den tijd met schrijven en advisen inwinnen en kommissies benoemen heeft doorgebragt; hoe een vorige minister van koloniën, na lang tobben, eindelijk besloot, dat geen spoorwegen voor stoombeweegkracht, maar voor trekbeesten in Indië behoorden te worden aangelegd; hoe de heeren STIELTJES en DIXON derwaarts werden gezonden, om in dien zin de noodige inlichtingen in te winnen, opnamen te doen en voorbereidingen te maken — maar, hoe intusschen Samarang nog altoos verstoken bleef van zijne kommunikatie-middelen naar de binnenlanden. Inderdaad, wij hebben geen stap vooruitgedaan; wij zijn in een cirkel blijven ronddraaijen; wij zijn achteruitgegaan. In 1859 was de regering van Indië op den goeden weg; zij wilde spoorwegen voor lokomotieven; zij wendde nogmaals eene krachtige poging in het moederland aan, om zulk een spoorweg aan Samarang te geven. Thans is eene kommissie van regeringswege werkzaam, om den aanleg van spoorwegen voor trekbeesten op Java voor te bereiden!

Maar wat de regering bedorven heeft, dat trachten partikulieren te herstellen. Reeds in de maand Maart berigtten wij met uitstekend veel genoegen, hoe de heer H. J. LION, onmiddelijk na zijne komst in Nederland, met kracht en voortvarendheid zich de zaak der spoorwegen op Java, en speciaal den aanleg van een spoorweg van Samarang naar de vorstenlanden, heeft aangetrokken; en hoe hij zich daartoe met den heer W. POOLMAN, oud-president der faktorij van de Nederlandsche Handelmaatschappij te Batavia, in verbinding heeft gesteld. Tevens vernamen wij, dat de Minister van Koloniën niet ongenegen zou zijn, om aan de denkbeelden van den heer LION gevolg te geven en eene koncessie te verleenen aan partikulieren tot het aanleggen en exploiteren van genoemden spoorweg.

De Minister van Koloniën, van wien wij dit zeiden ('t wordt waarlijk moeijelijk al die namen te onthouden), was de heer CORNETS DE GROOT. De heer LOUDON, die hem opvolgde, moet al mede voor het denkbeeld eener koncessie gunstig gestemd zijn, maar — vermeent vooraf nog de Indische regering te moeten raadplegen. Hij verlangt het advis van de Indische regering, die reeds in 1859 zich voor het plan verklaarde, zich „een groot voorstander van den aanleg van spoorwegen op Java" noemde en beloofde, „nogmaals eene krachtige poging in het moederland te zul-

len doen, om de bedoeling van rekwestranten te ondersteunen en te doen bereiken." Wat begeert de Minister nu van die Indische regering nog nader te vernemen? Of zij ook van meening veranderd is, sedert de heeren STIELTJES en DIXON, de mannen van de trekbeesten, in Indië zijn gekomen? En als dit nu het geval eens was, zou zij dan van haar voornemen om de koncessie te geven terugkomen?

Wij betreuren het, dat deze gewigtige aangelegenheid al weder nieuwe vertraging ondervindt. Immers meer en meer vestigt zich bij ons de overtuiging, dat alleen door het middel van koncessiën aan partikulieren spoorwegen aan Java zullen worden geschonken. Men vergunne ons de zaak van den Samarangschen spoorweg nog eens opzettelijk uit dat oogpunt te beschouwen. 't Is, bij al de laauwheid en flaauwheid der regering, voorzeker niet overbodig daarop nog eens terug te komen, vooral ook opdat de ijver der partikulieren door die doodende inertie van het Gouvernement niet worde uitgedoofd.

Er bestaat verschil van gevoelen, of de aanleg van spoorwegen op Java door partikuliere krachten, dan wel van staatswege zal geschieden. In Nederland helt men, in strijd met het gevoelen der Indische regering, tot de laatste wijze van aanleg en exploitatie over. Men meent namelijk, dat koncessiën aan partikulieren zouden moeten gepaard gaan met belangrijke offers van wege den staat; en bovendien acht men het, bij de wijze waarop Indië geregeerd wordt, met de staatkunde meer overeenkomstig, dat spoorwegen, die magtige hefboom der beweging, geheel in handen van het Gouvernement blijven.

Nemen wij voor een oogenblik aan, dat deze hoofdbedenkingen, tegen den aanleg van spoorwegen op Java door partikuliere krachten, werkelijk geldende zijn; maar dan rijst dadelijk de vraag: waar moet de staat de noodige fondsen vinden, tot het aanleggen van de bedoelde werken van openbaar nut, die ook volgens het bekende gevoelen der regering geen verder uitstel gedogen? De aanneming der wet op de spoorwegen in Nederland heeft op het overschot der Indische baten, voor vele jaren, beslag gelegd, en de staat bezit dus de middelen niet, om te gelijkertijd spoorwegen aan te leggen in Nederlandsch Indië.

Behoort nu, al had dat argument aan de staatkunde ontleend ook eenige kracht, in deze omstandigheden de staat zijn toevlugt niet te nemen tot koncessiën aan partikulieren, indien hij daarbij voorwaarden kan bedingen, die aan de vereischten van een spoedigen en doelmatigen aanleg voldoen, geene wezenlijke offers van wege den staat eischen, maar aan den staat dadelijke en belangrijke voordeelen verzekeren? Behoort men dat niet te meer te doen, wanneer bovendien de voorwaarden als einddoel tot dezelfde uitkomst leiden, die men door den aanleg van staatsspoorwegen in politiek opzigt verlangt?

Zoodanig plan nu is tot grondslag genomen voor de aanvraag om koncessie tot den aanleg van een spoorweg van Samarang naar de Vorstenlanden. De spoorweg zal loopen van Samarang in eene Zuid-Oostelijke

rigting, langs den voet van het Oenarang gebergte, door de afdeelingen Samarang, Grobogan, westelijk van Poerwodadi, naar Soerakarta en van daar, in eene zuidelijke rigting, over Klatten, naar Djokjokarta.

De afstand bedraagt, volgens officieel bekende metingen, van Samarang langs de beschrevene rigting 56, en van daar naar Djokjokarta 39 palen, in ronde cijfers gesteld op 100 palen of Engelsche mijlen. Het hoogte verschil tusschen de uiteinden van den weg bedraagt iets minder dan 200 voet, zonder tusschenliggende hoogten of groote rivieren. Er zijn dus evenmin tunnels als groote bruggen of belangrijke viadukten noodig. Materialen voor den bouw, als steenen, kalk, zand enz. zijn, geheel in de nabijheid der baan, in overvloed aanwezig, en de aanvoer van behoeften, uit Europa te ontbieden, geschiedt van den terminus te Samarang, die naast het havenkanaal aldaar komt, achtereenvolgend op den spoorweg zelven.

Nagenoeg al de grond behoort aan het Gouvernement, en de inlandsche grondeigenaren in de Vorstenlanden zullen zich om strijd beijveren, den aldaar noodigen grond voor de baan om niet af te staan, met het oog op de voordeelen, die zij te regt verwachten, door den aanleg van eenen spoorweg door hunne landerijen. De baan zal worden aangelegd voor een enkel spoor met de noodige dubbele sektiën.

De spoorweg van Samarang naar Djokjokarta zal dus een der goedkoopste zijn, die immer werden aangelegd, en waarschijnlijk *f* 80,000.00 per Engelsche mijl niet te boven gaan, en dit zal wel proefondervindelijk blijken, wanneer de conssessie tot stand komt en de geheele weg, volgens het bestaande voornemen, in 4 sektiën gesplitst en de aanleg wordt uitbesteed.

Bij de berekening der kosten is echter het maximum aangenomen, dat, volgens het advies van den direkteur der openbare werken in Nederlandsch Indië, een spoorweg van Batavia, over Tjikao, naar Tjikalengka, zoude kosten, met al de daar noodige bruggen, tunnels, viadukten en andere werken, die op den Samarangschen spoorweg niet noodig zijn. Dat maximum was berekend op *f* 120,000 per Engelsche mijl; dus voor den spoorweg van Samarang naar Djokjokarta op *twaalf millioenen guldens.*

Indien er twijfel is gerezen, of de opbrengst van eenen spoorweg over het geheele eiland Java een goed dividend zal opleveren, die twijfel bestaat bij *niemand* aangaande den spoorweg van *Samarang* naar *Djokjokarta.* Integendeel de zekerheid bestaat van een belangrijk dividend voor dezen spoorweg, ook wanneer men de Gouvernements-transporten en de *toekomst* geheel buiten berekening laat.

De afstand van Djokjokarta naar de residentie Bagelen en Kadoe is zeer gering. Het vervoer van goederen uit de residentiën Soerakarta, Djokjokerta, Kadoe en Bagelen en een gedeelte der residentie Samarang is dus dadelijk aan den spoorweg verzekerd; evengoed als de opvoer van lijnwaden, stukgoederen, zout, het transport van troepen en reizigers enz. De waarde der goederen van partikulieren in en uitvoer te Samarang bedraagt thans over de 30 millioen 's jaars, en houdt gemiddeld 30,000 menschen

en duizenden karren en trekbeesten bezig. Vijf zesde van dat vervoer komt aan den spoorweg. Eveneens vallen aan dien spoorweg de Gouvernements transporten uit die residentiën naar Samarang, en de opvoer van goederen en menschen daarheen.

Het genoemde goederen-transport verzekert aan den spoorweg reeds een belangrijk dividend, wanneer men aanvankelijk het tarief stelt op 66 pCt. der vrachten, die thans worden besteed, een tarief dat men echter spoedig nog belangrijk zal kunnen verlagen.

Wij vernemen, dat door de verzoekers eene rentegarantie gevraagd wordt van 5 pCt. Indien de staat nu aan de aktionairs werkelijk eene rente van 5 pCt. over het aan te leggen kapitaal garandeerde, dan zou die garantie hoogstens *zes ton* per jaar bedragen. Maar de staat zou van die garantie nimmer iets hoegenaamd behoeven uit te keeren. 't Is slechts eene zedelijke ondersteuning, ten einde het noodige kapitaal in Nederland te vinden tot het daarstellen van *den eersten spoorweg in Nederlandsch Indië.*

Bij den hoogen rentestandaard in Nederlandsch Indië zal daar slechts een gedeelte der benoodigde fondsen te vinden zijn.

Maar de staat, die thans voor het vervoer van personen en goederen naar en van de genoemde provinciën meer dan 13 ton 's jaars besteedt, zal dadelijk op zijne transportkosten een derde of ongeveer *vier ton* winnen, behalve den spoed van vervoer, de betere konditie der goederen, minder spillage, en bovenal het niet te berekenen voordeel voor de defensie, te verwachten van een spoorweg, die dwars door het breedste gedeelte van Java loopt, en zeker spoedig tot Tjilatjap aan de zuidkust zal vervolgd worden; te meer daar het terrein van Djokjokarta naar Tjilatjap over Bagelen zoo vlak is, dat men reeds vroeger het plan had gevormd, tusschen die plaatsen een kanaal te graven en dat met de Solo-rivier in verbinding te brengen.

Volgens het plan, zal de staat ook een derde der winst, boven 5 pCt. te behalen, ontvangen, en bovendien den inkoop der aandeelen a pari kunnen bedingen. Hierdoor wordt hij, binnen een gegeven aantal jaren, eigenaar van den geheelen spoorweg, zonder eenige andere dan zedelijke ondersteuning (de rentegarantie), en alleen door het gebruik, tot den inkoop van de aandeelen der maatschappij, van de winst, die hij op het transport zijner eigene goederen behaalt.

Het plan komt dus in zijne hoofdtrekken hierop neder:

1°. Aan eene naamlooze vereeniging wordt koncessie toegestaan voor den aanleg van een spoorweg, van Samarang naar Soerakarta en Djokjokarta.

2°. Het daarvoor benoodigde kapitaal wordt gesteld op een maximum van *twaalf millioen* gulden.

3°. De staat garandeert daarvoor eene rente van 5 pCt. gedurende 30 jaren.

4°. De duur der koncessie wordt gesteld op 90 jaren.

5°. Het Gouvernement stelt een adviserend ingenieur aan, die zitting heeft in den raad van direkteuren, en volgens een vast te stellen regle-

ment het medetoezigt heeft over den aanleg en de administratie, exploitatie en het onderhoud van den spoorweg.

6o. Het Gouvernement geniet *een derde* der opbrengsten van den spoorweg boven een dividend van 5 pCt.

7o. Het Gouvernement betaalt voor het transporteren van goederen en personen het gewoon tarief der maatschappij. Het kan echter ook een kontrakt sluiten voor een zeker aantal jaren voor die transporten op een afzonderlijk tarief, dat ten hoogsten ⅔ bedraagt van de transportkosten, door de regering gedurende de *drie laatste jaren* besteed.

8o. Het Gouvernement heeft het regt, te rekenen van het 11e jaar, jaarlijks aandeelen uit te loten, ten bedrage van hoogstens drie ton. Voor het bedrag dier aandeelen treedt het Gouvernement op als deelhebber in de maatschappij.

9o. Het Gouvernement kan, na 25 jaren, den spoorweg overnemen, tegen uitkeering aan de aandeelhouders van 20 maal het dividend, gedurende de laatste drie jaren genoten.

10o. Voor het vervoer van troepen en om andere dringende redenen kan het Gouvernement altijd den spoorweg bij preferentie gebruiken; het kan ook, om gewigtige staatkundige redenen, het gebruik van den spoorweg tijdelijk schorsen, tegen billijke schadevergoeding.

Dit zijn de grondtrekken van het eenvoudige plan eener koncessie aan partikulieren. 't Komt ons voor, dat het, zonder nu juist over alle onderdeelen een oordeel te vellen, in 't algemeen alle aanbeveling verdient, en voor eene spoedige gunstige beschikking vatbaar is. Het levert toch voor de regering alle voordeelen op van een staatsspoorweg; het verzekert den aanleg van den weg op de spoedigste wijze; en het doet bovendien, binnen een gegeven tijdperk, den weg geheel in handen der regering overgaan.

Er bestaan nog andere middelen, voor het Gouvernement, om zonder *rentegarantie*, het aanleggen van spoorwegen op Java in de hand te werken, als onder anderen: eene vaste subsidie; een belangrijk aandeel in het kapitaal van aanleg van spoorwegen; het aanleggen van groote werken tot den spoorweg behoorende op staatskosten. Maar geen plan schijnt ons voor als nog, wat den Samarangschen spoorweg betreft, eenvoudiger en voor den staat minder kostbaar toe, dan de eenvoudige rentegarantie. Wordt dàt plan gevolgd, dan zal niet alleen in de dringende behoefte van het oogenblik zijn voorzien, maar men zal ook den grond gelegd hebben voor eene ontwikkeling van Java, die aan Nederland in hare gevolgen de rijkste vruchten moet opleveren.

Zoover hadden wij geschreven, toen de treurmare van het verschrikkelijk onheil, dat midden-Java getroffen heeft, ons ter ooren kwam. De vorstenlanden, Banjoemas, Bagelen zijn het tooneel geworden van plotselinge overstroomingen, waarvan de verwoestende uitwerking alle begrip van hen te boven gaat, die de kracht der banjirs niet bij aanschouwing kent.

Dorpen zijn vernietigd geworden en de levens van honderden menschen heeft men te betreuren. Maar wat bovenal ieder beangstigt, zijn de gevolgen, die uit de vernielde hoop op eenen oogst van de te velde staande padi, en uit het verongelukken van den veestapel voortvloeit. Nu reeds is er gebrek aan voedsel en dat gebrek zal klimmende worden en zich maanden lang doen gevoelen.

Hoe zal daarin, bij den ellendigen staat der kommunikatie-middelen, worden voorzien? Was de Samarangsche spoorweg, waarvan de behoefte sedert jaar en dag is aangetoond, nu eindelijk gelegd, de handel zou levensmiddelen aanvoeren, en de prijzen der padi zouden in evenredigheid gebragt worden met die van het overige gedeelte van het eiland. De weldadigheid der ingezetenen van Indië, die zich al aanstonds op zoo treffende wijze openbaarde, en de zorgen van 't Gouvernement, die wij in dit geval dankbaar erkennen, zouden in de gelegenheid zijn om de duizenden ongelukkigen, die honger lijden, te voeden. Thans gaan die menschlievende pogingen met bijna onoverkomelijke moeijelijkheden gepaard.

Mogen dan nu eindelijk de oogen geopend worden. Goede bedoelingen zijn niet meer voldoende. Er moet gehandeld worden. Wij hopen, dat de Minister van Koloniën zal inzien, dat de tijd van advisen in te winnen, te overwegen en te raadplegen voorbij is, en onverwijld een besluit behoort genomen te worden.

De Duitschers in het Indische leger.

In het Tijdschrift *Das Ausland* (1860, no. 52, blz. 1240 enz.) komt een artikel voor, getiteld „*Die Deutschen soldaten in Niederlandisch-Indiën*", waarop wij meenen voor eenige oogenblikken de aandacht te moeten vestigen.

Het laatste dozijn jaren heeft vele veranderingen en verbeteringen in Indië tot stand gebragt. Sedert de drukpers zich het lot onzer overzeesche bezittingen heeft aangetrokken, zijn beklagenswaardige en verachtelijke toestanden en handelingen, vroeger ongestraft gepleegd, langzamerhand onmogelijk geworden. 't Is dus verkeerd, het tegenwoordige Indië te willen beoordeelen naar denzelfden maatstaf van 't geen het was, nu een twaalftal en meer jaren geleden. Aan die verkeerdheid nu heeft zich de schrijver van het artikel in *Das Ausland* in hooge mate schuldig gemaakt, en dat wel op een terrein, waar juist de meeste vooruitgang niet valt te loochenen. Het lot van het Indische leger, ofschoon nog verre van te zijn wat wij verlangen dat het worden moet, is aanzienlijk verbeterd, en toch stelt de schrijver van *Das Ausland* het voor, alsof nu nog waar was wat men, vóór de drukpers hare reinigende kracht had ontwikkeld, zoo dikwijls en te regt betreurde. En hij doet dat op eene hartstogtelijke, opgewonden, hatelijke wijze, de zaken zoo donker mogelijk kleurende en den toestand van den beklagenswaardigsten tijd nog verre overdrijvende.

Wij zullen onzen lezers eenig denkbeeld van dit geschrijf trachten te geven, door hun eenige merkwaardige zinsneden onder de oogen te brengen. Na eene hartroerende klagt over de ondankbaarheid der Nederlanders, die de Duitschers gebruiken, om hunne koloniën te veroveren en te behouden, „maar die de buit niet met hen willen deelen", volgt eene algemeene beschrijving van het lot van den Duitscher, die dienst neemt in het Indische leger, welke aldus luidt.

„De beteekenis van het woord „zielverkooper" erkent de koloniaal eerst dan, wanneer hij naar Indie is gesleept. Hem zweeft slechts eene overeenkomst voor den geest, dat hij tegen een handgeld en een zeker loon zich voor zes jaren als soldaat heeft verbonden en als zoodanig in de kolonie zal dienen; maar welke behandeling hem in dien tijd te beurt valt, kan hij voorzeker niet vermoeden. Van huis uit weet hij slechts, dat men de soldaten in ieder opzigt fatsoenlijk toespreekt en bejegent, dat men niet anders dan met achting van het leger spreekt, dat zelfs een Koning het „mijne voortreffelijke krijgsmagt" noemde. Maar in de Nederlandsche dienst snouwt men hem toe met „jou" en „jij", en noemt hem „een beroerling", „een verdoemeling", „een malenger", „een verdoemde mof". Aan het leger in Indië geeft men den eerenaam van „schuim der Europesche

natiën" en „een invretend en verteerend kapitaal" enz. Kortom, al wat den soldaat adelt en den krijgsstand verheft, wordt hier met voeten getreden, en na een leven vol teleurstelling, ontberingen en gebrek, vol ellende en jammer, keert hij eindelijk, als hij niet door typheuse koortsen of de cholera, of door verraderlijke aanvallen van vijanden, werd weggerukt, of als men hem, na afloop van zijn dienst, niet gedurig bedrogen en vastgehouden heeft, tot hij weder voor een nieuw aantal jaren dienst nam, als uitgeputte invalide naar Europa terug.

„Heeft zulk een koloniaal eenmaal het geluk als Nabob naar zijn land terug te keeren, dan wordt hij met regt als een *rara avis* aangestaard. In de dienst heeft hij echter dien rijkdom zeker niet verkregen.. 't Mag zijn, dat hij als hospitaal-meester of als leverancier bij het leger zich verrijkt heeft, maar nooit als soldaat of als subaltern-officier."

Ziedaar den algemeenen indruk, dien de schrijver van het soldaten-leven van den Duitscher in Indië tracht te geven. Overigens verklaart hij zelf, dat zijne voorstelling reeds zeer oud is, immers hij verhaalt ons: „dat het reeds 25 jaren is geleden, dat hij te Harderwijk kwam midden onder het leven en drijven der kolonialen." En uit andere bijzonderheden blijkt, dat hij officier van gezondheid is geweest. „Mij werd de dienst van garnizoensarts opgedragen", vertelt hij, en wat verder laat hij er op volgen: „ik sloot mij bij mijne landgenooten aan, van welke Dr. JUNGHUHN reeds weinige dagen later met den overste CLEERENS vertrok en thans een in de wetenschap bekende naam is geworden."

Op eene kuriositeit van dit geschrijf stuiten wij, welke vooral door ons niet onopgemerkt mag voorbij worden gegaan. „Een tiental jaren geleden", zegt de schrijver „trachtte ik den toestand van den krijgsman in Nederlandsch Indië in een opstel te schetsen, 't welk ik aan het lid der Kamer baron V. H. aanbood, en dat ten minste deze goede uitwerking had, dat kort daarna een koninklijk besluit werd uitgevaardigd, 't welk een einde maakte aan de straf van slaan bij het leger in Indië, ofschoon latere inlichtingen, die ik inwon, 't berigt bevatten, dat er op de buitenposten nog even wakker op los geslagen werd als vroeger."

Wie is dat lid der Kamer baron V. H., die met het opstel van onzen ex-officier van gezondheid vereerd werd? Er kan moeijelijk iemand anders dan de heer VAN HOËVELL mede bedoeld worden; maar de heer VAN HOËVELL herinnert zich niet, immer zulk een stuk te hebben ontvangen, en moet dus de onderscheiding, die hem hier te beurt valt, van de hand wijzen, alsof aan hem moet worden toegeschreven: „dat een koninklijk besluit werd uitgevaardigd, 't welk een einde maakte aan de straf van slaan bij het leger."

Overigens onthouden wij ons van eene opzettelijke wederlegging van dit artikel; maar toch hebben wij gemeend, het niet onopgemerkt voorbij te mogen gaan, te meer dewijl de strekking schijnt te wezen, om Duitschers af te schrikken, in het leger van Nederlandsch Indië dienst te nemen. Immers de schrijver hoopt: „dat zijne bijdrage eenig nut zal stichten en zijne landgenooten, die in Nederlandsche dienst mogten willen treden, om-

trent hun toekomstig lot zal inlichten, opdat de glinsterende illusies, die hen naar Indië trekken, niet dan eerst verdwijnen als het te laat is." 't Zou voorwaar niet wenschelijk wezen, indien dit doel in die mate bereikt werd, dat geen Duitschers bij ons meer dienst namen. Moge ook in den laatsten tijd eenige schrik zijn ontstaan tegen het vreemde element in de gelederen van het Indische leger; 't geen gebeurd is neemt toch de voortdurende behoefte aan dat element niet weg, zoo het maar met verstand en met mate wordt aangebragt. 't Zou dus te betreuren zijn, indien onze Germaansche naburen, door het artikel van „*das Ausland*" afgeschrikt, voortaan terugbleven. Nu gelooven wij wel niet aan zulk eene krachtige uitwerking, maar 't is toch niet onmogelijk dat velen, en juist de besten, zullen worden teruggehouden, om eene loopbaan te volgen, die met zulke zwarte en afzigtelijke kleuren wordt afgeschilderd.

Ten einde dit te voorkomen hebben wij de aandacht op het bewuste artikel gevestigd; en wij hebben nog meer gedaan, en wij zullen nog meer doen.

In de eerste plaats hebben wij ons gewend tot een der verdienstelijkste officieren van het Indische leger, den kapitein der infanterie STECK, ridder der *derde* klasse van de militaire Willemsorde en door den Koning vereerd met een eeresabel, die evenzeer door zijne kennis en bekwaamheid als door zijne zoo dikwijls beproefde dapperheid een sieraad van dat leger uitmaakt. Zelf Duitscher van geboorte en met de geschiedenis en den tegenwoordigen toestand van het Indische leger volkomen bekend, zal hij voorzeker eene onbevooroordeelde en met kennis van zaken gestelde uitspraak over het bewuste artikel kunnen geven. Daarom hebben wij hem verzocht het te lezen en ons den indruk, dien het op hem gemaakt heeft, mede te deelen. Met de meeste welwillendheid voldeed hij daaraan, en wij laten thans die uitspraak hieronder volgen.

„Ik heb het opstel in No. 52 van „*das Ausland*" over „die deutschen Soldaten in Niederlandisch Indië" gelezen en moet zeggen, dat het eenen walgelijken indruk op mij maakte, en de vraag bij mij oprees: „is zulk geschrijf wel een antwoord waardig?"

Onbegrijpelijk is het mij, hoe „*das Ausland*" zijne kolommen kan openen voor de opname van zulke opstellen, die niet het minste nut kunnen stichten, die geene beschrijving van den toestand der Duitsche soldaten in Indië leveren, die met de grootste partijdigheid geschreven zijn, ja, wat meer is, die bijna tastbare onwaarheden bevatten. Om deze redenen zal ik dan ook slechts eenige van die uitvallen beantwoorden. Den schrijver in zijn Gallimathias regel voor regel te volgen, is mij onmogelijk en is ook onnoodig. Ieder onbevooroordeelde zal die aaneenschakeling van schimpreden, uitvallen en anekdoten (reeds in alle humoristische bladen opgenomen en in bijna alle garnizoensplaatsen stereotyp) ter zijde leggen, en tot zich selven moeten zeggen: „ik had wat anders verwacht."

Had de schrijver zijn opstel den titel gegeven: „De toestand *der solda-*

ten in Nederlandsch Indië, zoo als die was 20 of 30 jaren geleden," dan zou ik zeggen: het is overdreven, maar niet geheel onwaar. Maar de schrijver doet het voorkomen:

1o. als of die toestand nog zoo was;

2o. als of bepaaldelijk *Duitschers zóó* behandeld werden;

en die twee punten wil ik wederleggen.

Het is zeker waar, dat voor omtrent 20 of 30 jaren (de tijd, in welken, volgens mijne gissing, de schrijver van meergenoemd opstel in Nederlandsch Oost-Indië in dienst moet geweest zijn), de toestand van den soldaat in Indië zeer treurig was te noemen, en dat de Indische armée in 't algemeen zeer weinig sympathie bij het Nederlandsche leger — ja, laat ik ronduit zeggen bij het Nederlandsche volk ondervond.

Maar in dien tijd was ook alles goed genoeg, om in die armée ingelijfd te worden. Bedelaars-koloniën, strafdivisiën — ja, zelfs de tuchthuizen leverden hun kontingent, en met de papieren van buitenlanders werd het zoo naauwkeurig niet genomen. Dusdanig (om het zoo te noemen) gespuis vloeide uit aller Heeren landen in Harderwijk te zamen, en daarmede werd het Indische leger voltallig gehouden.

Maar ook juist in dien tijd was het, dat men den duitschen soldaat bij voorkeur gaarne engageerde — omdat bij hem militaire geest van orde en discipline veelal gepaard ging met beschaving en algemeene kennis. En niet eenige, maar honderden namen van Duitschers zouden te noemen zijn, die niet alleen uitstekende diensten in de koloniën bewezen hebben, maar die ook, zoowel in het leger als bij het civiele bestuur, tot de hoogste rangen zijn opgeklommen en thans met goede pensioenen in Europa of Indië leven. Insgelijks hebben velen in dien tijd hun geluk gemaakt, door — na aan hunne militaire verpligtingen voldaan te hebben — als partikulieren (in den handel, op plantages enz.) zich een bestaan te verschaffen, wat hun het vaderland nimmer zoude hebben geboden.

Het was dus *juist in dien tijd* de gulden tijd voor Duitschers, indien zij uitgerust waren met kennis en door goed gedrag en ijver zich zelven wisten te onderscheiden en aan te bevelen. De rest — ja, had zeker een treurig lot, maar deelde het met den geboren Nederlander.

Een vergelijking van het leger van Indië van *toen* met *heden* ligt niet in mijn plan; alleen zij in korte woorden gezegd, dat dit leger in elk opzigt — zoowel wat zijne *physieke* als zijne *morele* waarde aanbelangt — met elk leger in Europa kan wedijveren, en het officier-korps in praktische vaardigheid een der uitmuntendste is, die men kan aanwijzen. De namen der generaals hertog B. VAN SAXEN WEIMAR, jhr. ridder DE STUERS en VAN SWIETEN, — mannen, die er eene eer in stelden het Nederlandsch Indisch leger te kommanderen, zijn hiervoor, geloof ik, zekere borgen.

Dat er nog veel verbeterd kan worden, vooral wat de toekomst van den Indischen soldaat aanbelangt, zal niemand tegenspreken en wordt nergens meer ingezien dan in Nederland zelf, waar zoo menig gepensioneerd Indisch soldaat, als levend bewijs daarvan, gevonden wordt.

Maar met dank moet men ook erkennen hetgeen in den laatsten tijd in dat opzigt gedaan is. De Koning en de vertegenwoordigers der natie gaan nog steeds met ware belangstelling voort, om veranderingen aan te brengen en wetten in het leven te roepen voor het welzijn van den Indischen soldaat.

Het dus te doen voorkomen, als of de toestand van den Indischen soldaat (Duitscher of Nederlander) nog eenige overeenkomst zou hebben met hetgeen in n°. 52 van „*das Ausland*" gezegd wordt, is, op het minst genomen, eene grove vergissing.

Wat het tweede punt aanbelangt, zoo zoude ik kortheidshalve alleen behoeven te wijzen op de namen van die Duitschers, die op dit oogenblik in het Indische leger in alle rangen, van luitenant tot kolonel, en op de lijst der ridders van de Militaire Willemsorde gevonden worden.

Wel is er een tijd geweest, dat het Nederlandsche leger in Europa, in 1838 of daaromtrent, sterk gereduceerd werd, en dientengevolge eene menigte kadetten, vrijwilligers en jongelieden, die in 't moederland op avancement dienden, overging bij het Indische leger. Toen stond het avancement daar (niet alleen voor Duitschers maar voor alle buitenlanders) bijna geheel stil. Maar ik geloof niet, dat men dit als een verwijt kan doen strekken.

Volgens de bestaande wetten en besluiten kan in Indië elke buitenlander, die aan de daaromtrent gegevene voorschriften voldoet en de vereischte kundigheden bezit, officier worden, even als de Nederlander. Eenmaal officier zijnde moet hij zich, om verder te kunnen avanceren, laten naturaliseren, welke bepaling echter eerst sedert verleden jaar bestaat. Dat men thans, nu al meer en meer jonge lieden (geboren Nederlanders) uit de fatsoenlijkste klassen der maatschappij naar Indië gaan, om aldaar in den militairen stand hunne loopbaan te maken, aan buitenlanders van alle natiën gelijke regten van avancement toekent, is zeker een voorregt, hetwelk — voor zooverre mij bekend is — bij geene andere natie gevonden wordt.

Wat dus die grimmige, woedende vervolging der Duitschers aanbelangt, waarvan „*das Ausland*" zulk een donker tafereel ophangt, ook hier is de zaak geheel verdraaid voorgesteld. 't Is onwaar, dat des schrijvers avancement (hij is immers als officier naar Indië getrokken) heeft stilgestaan, om geboren Nederlanders te bevoorregten. Maar ik geloof te bemerken, waar hem de schoen wringt. De schrijver is, volgens mijne gissing, voor 20 of 30 jaren naar Indië vertrokken als officier van gezondheid 3e klasse. In dien tijd werd het met het daartoe vereischte examen zoo zwaar niet genomen; maar bij de avancementen der geneesheeren tot de 2e en 1e klasse was het examen niet alleen zeer moeijelijk, maar werd het ook zeer streng volgens de bestaande voorschriften gehouden. En nu komt het mij voor, dat het niet kunnen afleggen van het examen voor de 2e klasse de oorzaak geweest is, dat des schrijvers avancement stilgestaan heeft, en dat hij nu dáár, waar hij zich zelf de schuld te wijten heeft, die gaarne op de onregtvaardige behandeling, welke hij als Duitscher ondergaan zoude hebben, wenscht te schuiven. Dubbel onregtvaardig, omdat juist, in den tijd waarvan schrijver

spreekt, bij geen tak van het Nederlandsch Indische leger het Duitsche element meer vertegenwoordigd en meer begunstigd werd, dan bij de geneeskundige dienst. In dien tijd waren $^4/_5$ der militaire geneesheeren Duitschers; achtervolgens waren de chefs van de geneeskundige dienst Duitschers, en allen, die zich als kundige, praktische doktoren deden kennen, hebben niet alleen een goed avancement in het leger, maar ook door hunne partikuliere praktijk eene fortuin gemaakt.

Ten slotte zij het nogmaals gezegd: ik heb slechts in korte trekken willen aanwijzen, welk eene onjuiste en verdraaide schets het opstel in „*das Ausland*" van den tegenwoordigen toestand der Nederlandsch Indische armée in 't algemeen en der daarbij dienende Duitsche soldaten in het bijzonder levert. Ik kon en wenschte daarbij niet in nadere bijzonderheden te treden, daar binnen kort een werk van mij in druk verschijnt, dat een waar en trouw beeld van ons Indisch leger zal geven, en dat bepaald geschreven is met het doel om aan jonge lieden, die daar hunne loopbaan in den miltiairen stand wenschen te maken, den weg aan te wijzen, dien zij het best te volgen hebben."

Behalve dit belangrijke opstel van zijne hand, heeft de heer STECK, die zich thans met verlof hier te lande bevindt, ons zijne hulp en medewerking toegezegd, om dit artikel, tegen „*das Ausland*" gerigt, in Duitschland te publiceren. En ziedaar het tweede middel, dat wij ter hand nemen, om de werking van het geschrijf in dat Tijdschrift schadeloos te maken.

Nederland is een klein land, maar heeft groote daden verrigt en heeft in Indië nog altoos eene edele taak en schoone roeping. Het had altoos het begrip en het doorzigt, vreemde krachten tot zich te trekken, en met de talenten, die het van elders verkreeg, te woekeren. Die even liberale als verstandige staatkunde zullen wij blijven volgen, vooral in Indië, waar nog zoo oneindig veel voor ons te doen valt.

Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde.

I. Algemeen Verslag van den staat van het schoolwezen in Nederlandsch Indië. Afgesloten onder ultimo 1858. Batavia 1859.
II. Idem over 1859. Batavia 1860.

De verslagen van den staat van het schoolwezen in Indië moeten natuurlijk aan zeer velen belangstelling inboezemen. Wij hebben dan ook alleen door eene onvoorziene omstandigheid eene leemte in onzen vorigen jaargang van dit *Tijdschrift* moeten laten, toen wij daarin het verslag over 1858 niet hebben besproken. Wij haasten ons daarin te gemoet te komen, nu ons het verslag over 1859 is toegezonden, en wij alzoo de geschiedenis van het onderwijs in Indië gedurende twee jaren kunnen behandelen. Aan den eenen kant is het geene uitlokkende taak, twee dergelijke boekdeeltjes, opgevuld met feiten en cijfers, te analiseren. Maar aan den anderen kant wordt zij aangenamer door het hooge gewigt van het onderwerp, gepaard met het meer en meer duidelijk wordende verschijnsel, van de trapsgewijze toepassing onzer beginselen, en met een niet te miskennen vooruitgang en ontwikkeling, waarvan het geluk, de welvaart ja de geheele toekomstige beschaving van Indië het gevolg moeten zijn. 't Valt evenwel niet te ontkennen, dat die vooruitgang slechts zeer langzaam komt, en dat de prikkel, die eene kritiek van onze zijde en van anderen daarop ten goede heeft kunnen werken, ook voor het vervolg niet mag onthouden worden. Maar wij erkennen ook gaarne, dat onze taak eenigzins ligter is geworden door de aanvulling van eene leemte, waarop wij van jaar tot jaar hebben aangedrongen en die wij thans tot ons genoegen niet meer aantreffen. Ons wordt nu een register gegeven, waarvan de inhoud al dadelijk eenigermate een leiddraad is voor den lezer, die tot kennisneming van het verslag uitgelokt mogt worden.

Het eerste gedeelte van deze verslagen is, als altijd, door de hoofdkommissie opgemaakt, en omvat het onderwijs onder de Europeanen en inlandsche christenen. De indeeling is eenigzins gewijzigd en meer stelselmatig, iets waarop wij steeds hebben aangedrongen. Niet zoo dikwijls als vroeger komen verwijzingen voor. Het verslag over 1858 is voor dit gedeelte, met de staten, 188 bladz. groot; dat over 1859 bevat slechts 148 bladzijden.

In het personeel der hoofdkommissie deed zich het zeldzame en gelukkige verschijnsel voor, dat in het jaar 1858 geene enkele mutatie plaats had.

In 1859 daarentegen zoo veel te meer. Als vice-president werd Jhr. Mr. D. A. JUNIUS VAN HEMERT vervangen door den heer J. C. DE KOCK VAN LEEUWEN, terwijl de heeren J. C. TEENGS en de kolonel C. G. VON DENTSCH eervol ontslag verkregen. Maar eene algeheele verandering volgde in het midden des jaars. De gansche kommissie bood haar ontslag aan en werd vervangen. De reden daarvan wordt ons niet medegedeeld, maar 't is algemeen bekend, dat hetgeen met het gymnasium „Willem III" is gebeurd, de aanleiding tot deze revolutie heeft gegeven.

Het Indisch bestuur meende een afzonderlijk kollegie van kuratoren te moeten benoemen, dat de nieuwe zaak van 't gymnasium zou regelen; daardoor achtte de hoofdkommissie zich gekrenkt en miskend. Over die kwestie willen wij niet oordeelen. Maar wanneer wij van jaar tot jaar hebben betreurd, dat het personeel der hoofdkommissie steeds aan zoo veel afwisselingen onderworpen was, zoodat een lid zich naauwelijks op de hoogte had kunnen stellen, of hij moest weder aftreden, dan zal ieder wel begrijpen, dat het gebeurde ons zeer leed doet. De ontbondene hoofdkommissie had zeer veel ijver en belangstelling voor hare taak aan den dag gelegd; zij deed al het mogelijke, om het onderwijs in Indië met de zoo geringe beschikbare middelen te ontwikkelen, ondanks de groote bezwaren, waarmede zij te kampen had. De afgetreden leden hebben hun pligt op uitstekende wijze vervuld, en juist door den langeren tijd, waarin zij in hunne betrekking gebleven zijn, hadden zij nog meer goed kunnen stichten. Zoo had die kommissie gewezen op de noodzakelijkheid eener herziening van de wetten op het onderwijs, en niemand was beter bevoegd, om daarvoor de grondslagen te leggen, dan de afgetreden leden. Nu ontkennen wij geenszins, dat het verslag over 1859 de sporen draagt, dat ook de nieuwe kommissie met belangstelling en ijver hare taak vervult; dit neemt niet weg, dat het ontslag van de vorige leden allerwegen in Indië een pijnlijken indruk heeft moeten maken, en dat het welligt zeer lang zal duren, bij de vele gewone mutatiën in het personeel, dat op nieuw een kollegie zal gevonden worden, waarbij zoovele elementen van kennis en zoo langdurige ondervinding bestonden. Het doet ons leed, dat de nieuwe hoofdkommissie zelfs met geen enkel woord de oorzaak van het gebeurde heeft vermeld, want dit zou misschien hebben kunnen strekken, om de zaak beter en juister en van alle kanten te beoordeelen. De nieuwe kommissie is nog te kort werkzaam geweest, om over het nieuwe personeel reeds nu in allen deele een even gunstig oordeel te kunnen uitbrengen, als wij tot ons genoegen doen konden omtrent de vroegere leden. Gelukkig is de ijverige sekretaris, de heer J. A. PATTIJN, bij het kollegie gebleven. Hij heeft eenige verligting van zijne taak verkregen door de benoeming van den heer H. PERRISON tot kommies bij de kommissie, op eene bezoldiging van *f* 200 's maands, nadat hij sedert 10 jaren als klerk zijne vrije uren op de sekretarie had doorgebragt.

Het onderwijzend personeel telde, op 't laatst van December 1857, 146 personen, waarvan echter niet minder dan 21 overleden, ontslagen, gepen-

sioneerd of uit de dienst getreden zijn, terwijl 9 nieuwe kweekelingen en één ondermeester in Indië werden aangesteld, zoodat op het einde van 1858, 125 personen in dienst waren. In 1859 werd het personeel op nieuw met 13 personen verzwakt, waartegen 14 op nieuw aangesteld werden en alzoo het werkelijk in dienst zijnde personeel 136 leden telde. Blijkbaar hield het getal onderwijzers geenerlei gelijken tred met de behoeften, want in elk der beide verslagen komen de treurigste mededeelingen voor omtrent steeds toenemend gebrek, waarin niet kan worden voorzien. Bij de minste stoornis, ziekte of verlof van een onderwijzer of wat ook, moeten de scholen gesloten en de kinderen maanden lang aan hun lot overgelaten worden. Het getal van 10 onderwijzers, met verlof in Nederland, bij zulk een klein personeel, is dan ook wezenlijk in het oog vallend, wanneer men daarbij bijna op elke bladzijde leest, dat in de dringendste behoeften niet kan worden voorzien. Nu eens kan eene school niet geopend worden, omdat men op een' onderwijzer uit Nederland wacht; dan weder is het onmogelijk het personeel te versterken, al is het getal kinderen ook veel te groot en daardoor het onderwijs gebrekkig. Zoo is gebrek aan onderwijzers de voornaamste krankte van het onderwijs.

Ons komt dan ook als de belangrijkste mededeeling, onder het III[de] hoofdstuk van deze afdeeling, *Uitbreiding van het onderwijs*, voor hetgeen wij omtrent de uitbreiding van het personeel lezen, in verband met de verbeteringen, die men in het lot der onderwijzers wil trachten te brengen. Op nieuw werd voldaan aan de aanvraag, om in Nederland 6 onderwijzers en 12 kweekelingen te benoemen, »maar", zegt de kommissie, »het »valt evenwel niet te ontkennen, dat bij de uitbreiding, die het lager on»derwijs in de laatste jaren heeft verkregen, herhaaldelijk met moeijelijk»heden, door gebrek aan onderwijzend personeel, te kampen is geweest." Van de opleiding der in Indië geboren en gevormde kweekelingen, zijn tot heden *zeer geringe* uitkomsten verkregen, en de kommissie beroept zich op nieuw op de ongunstige mededeelingen, daaromtrent in 1852 gedaan. Jaarlijks zijn minstens 6 personen noodig, en met het oog op de oprigting van drie rijks-kweekscholen in Nederland, heeft de kommissie aan de regering het volgende voorstel ingediend:

»Ten laste van de koloniale fondsen, aan eene der Rijks-kweekscholen jaarlijks te doen inschrijven: *zes* besturende onderwijzers en *zes* hulp onderwijzers voor de Indische schooldienst; zoodat, na volbragten cursus, telken jare een gelijk getal voor de Oost-Indische dienst kan worden uitgezonden.

Door dezen maatregel zal het voortdurend gebrek aan onderwijzend personeel in Indië ophouden, en zullen alleen bepaalde aanvragen noodig zijn, bij onverwachte uitbreiding of buitengewone mutatiën.

De opleiding van hoofd-onderwijzers aan de kweekschool kan niet anders dan hunne ambtelijke waarde verhoogen en waarborgen geven voor hunne kunde en geschiktheid; zoodanige mannen zijn in Indië noodig, omdat zij dikwerf geheel op zich-zelven moeten staan, en het onderwijs der Europesche jeugd van eene geheele residentie hun wordt toevertrouwd.

De hoofd-kommissie zal dan ook niet meer afhankelijk wezen van de gelegenheden, die zich

van tijd tot tijd in Indië voordoen, tot aanstelling van partikuliere onderwijzers in 's lands dienst, hetgeen tot vele teleurstellingen aanleiding heeft gegeven."

De kommissie wil daarom geenszins de Indische jongelingschap uitsluiten; veeleer is hunne hulp onmisbaar, en daarom heeft zij eene cirkulaire doen uitgaan, waarbij zij krachtig aandringt op eene betere opleiding van onderwijzers in Indië zelf. Ons wordt niet medegedeeld, welk lot deze verrigtingen van de hoofd-kommissie ten deel is gevallen; maar bij de toenemende en tegenwoordig niet te vervullen behoeften, achten wij het van het hoogste belang, dat aan een en ander gevolg worde gegeven. De gestelde eisch is toch wezenlijk matig, en het dierbare „batig slot" kan hier wel geen bezwaar opleveren. Om ook aan de tallooze verplaatsingen, die voor de scholen allernadeeligst zijn, eenigzins te gemoet te komen, wordt het denkbeeld overwogen, om de onderwijzers in rangen te verdeelen, even als de kontroleurs der landelijke inkomsten en kultures, ten einde verhooging in traktement zonder verplaatsing te kunnen toekennen. Wij vinden dit denkbeeld gelukkig, maar wij wenschen dan ook vooral, dat hierbij de billijkheid in het oog worde gehouden en de opklimming, na betrekkelijk korten tijd en zonder gunstbetoon, plaats hebbe. Wij vreezen anders dat BARTHOLO alweder gelegenheid zal hebben, om over dit punt een boekje te schrijven, dat, hoe lief ook voor den lezer, in den grond groote leemten en gebreken doet kennen.

Als werkelijke uitbreiding van het onderwijs zien wij te Padang-Pandjang, Fort de Kock en Tjilatjap (residentie Banjoemas) nieuwe scholen opgerigt. Reeds in het Verslag over 1856 was daarvan sprake; maar die behoefte is eerst twee jaren later vervuld. Te Batavia waren de twee lagere scholen niet meer voldoende voor het groot aantal leerlingen en is eene derde geopend. Ook te Krawang (waar de gemeente dit met aandrang heeft verzocht) en te Wonosobo (residentie Bagelen) is in 1859 eene school geopend. Op het marine-etablissement te Soerabaja is men daartoe insgelijks overgegaan. Te Ambarawa (residentie Samarang) bestaat eene school, waarop 79 kinderen onderwijs ontvangen, maar een 70 of 80 tal kinderen van officieren zijn van onderrigt verstoken, omdat men bezwaar heeft die op de bestaande school te laten gaan. Het voorstel is daarom gedaan, daarin te voorzien ten behoeve dezer meer gegoeden; hetzelfde is te Soerakarta het geval.

Wij herinneren onzen lezers, dat wij, bij het naslaan van het Verslag over 1854, met leedwezen en weërzin het feit hebben geboekt, dat men in dien tijd te Ngawi dringende behoefte aan eene school gevoelde, maar dat het voorstel daartoe twee volle jaren in overweging bleef; zoodat, toen eene gunstige beschikking genomen werd, de resident van Madioen aan de hoofdkommissie verklaarde, dat die zaak als vergeten kon worden beschouwd, want „dat de Christen kinderen, die daar woonden, naar elders waren vertrokken" en het overblijvende getal te gering was. En wat zien wij nu in 1859, nadat natuurlijk de kinderen, waarvan toen sprake was, de kinderschoenen waren ontwassen en een nieuw geslacht aanwezig was? Er

zijn thans weder 42 kinderen te Ngawi, van alle onderwijs verstoken, en de behoefte was zoo dringend, dat het Gouvernement op eenmaal vlug is geworden en het noodige geld toestaat voor traktementen en aanbouw van een schoollokaal. Maar nu is er geen onderwijzer te vinden en men zal „onverwijld" de school openen, zoodra er een uit Nederland komt! Ziedaar het treurige gevolg van den slakkengang der zaken in Indië; men bepaalt zich bij goede bedoelingen en bederft daardoor de beste zaken. De retroakta van het gebeurde te Ngawi kunnen onze lezers in onze beoordeelingen der vroegere Verslagen vinden.

Onder de mededeelingen van algemeenen aard vinden wij nog vele belangrijke punten. In 1859 heeft de hoofd-kommissie, naar aanleiding van de behoefte, die in het vorige jaar met nadruk was aangetoond, eene nieuwe verordening op het lager onderwijs in Nederlandsch Indië geformuleerd. Men kan nagaan, of die noodig was, wanneer wij alleen mededeelen, dat de bestaande reglementen, instruktiën en bepalingen van het jaar 1818 dagteekenen, en dus volstrekt niet meer aan den tegenwoordigen staat van zaken kunnen beantwoorden. In het Verslag over 1858 vinden wij voorts de toekenning vermeld van *f* 4,450 's jaars voor schoolmeubelen en het onderhoud der scholen. Men zal toegeven, dat dit waarlijk geene weelde is, wanneer wij van sommige plaatsen lezen, dat daar de meest noodige voorwerpen, als boekjes en letterkasten, ontbreken, bij voorbeeld in de Molukken, en wanneer wij naast de oprigting van eene nieuwe school te Batavia, lezen, dat de tweede school een gedeelte van zijne nieuwe schoolmeubelen heeft afgestaan, maar intusschen omtrent den toestand van diezelfde tweede school, op de hoofdplaats van Indië en dus onder de oogen van alle regerings-beambten, het navolgende vinden opgeteekend: „Omtrent het schoolgebouw is aan te merken, dat het noodig is, deuren en vensters op nieuw te verwen; dat, zoo niet de geheele school, althans het grootste gedeelte daarvan, van eene houten zoldering worde voorzien" enz. Nu zal men dan toch toegeven, dat, de sommen, daaraan besteed, niet met kwistige hand worden uitgedeeld.

Een ander blijk van liberaliteit van het Gouvernement — en daarvoor zijn wij, wat de zaak betreft, werkelijk dankbaar — is, dat aan de onderwijzers wegens indemniteit voor huishuur voortaan *f* 10,140, bij Gouvernementsbesluit van 12 November 1859, is toegekend. Dit doet ons te meer genoegen, omdat het voorstel daartoe reeds in 1854 was gedaan.

Voortaan zullen alle benoemingen en verplaatsingen van het onderwijzend personeel in de *Javasche Courant* verschijnen.

Wij vinden ook mededeelingen in dit hoofdstuk omtrent eene oude kennis. Reeds in ons Mei-nummer van 1858, bij de beoordeeling van het Verslag over 1856, namen wij de vrijheid te informeren naar het lot van het *Landbouwkundig Vraagboekje*, door wijlen Dr. Fromberg vervaardigd, en waarvan het hooge nut herhaaldelijk in de verslagen der hoofdkommissie uitkomt. Eindelijk heeft men in 1859 daarvan 1000 stuks doen drukken!

In het Verslag over 1858 zien wij nog, dat de hoofd-kommissie een advies heeft uitgebragt op het voorstel van Mr. F. K. A. PRITSCH, te Almelo, om in Neêrlandsch Indië bewaarscholen op te rigten, en dat zij, op grond van vroegere ongunstige ondervinding, te dien opzigte afwijzend moest beschikken en dit aan partikulieren wil overlaten. Maar wanneer men nog overal de klagte hoort, dat de onderwijzers zulke groote moeijelijkheden ondervinden, omdat de kinderen zoo gebrekkig spreken, ten gevolge van den omgang met inlandsche bedienden, dan kunnen wij zoo gaaf weg met die beschikking geen genoegen nemen.

De „*Bintang Oetara*", een te Delft verschijnend blad, is voor het onderwijs op de inlandsche Christen scholen in de Molukken, wegens de Maleische spelling, niet bruikbaar bevonden, hoezeer men het daartoe wilde gebruiken.

Eindelijk moeten wij deze meer algemeene punten met de vermelding van het feit besluiten, dat de gouvernements-lagere school te Kediri, bij resolutie van 9 Januarij 1858 werd gesloten, en de onderwijzer naar Grissee overgeplaatst, omdat die inrigting slechts 4 leerlingen telde en men de daaraan uit te geven *f* 2300 beter meende te kunnen gebruiken. Naar onze wijze van zien, behoort men hoogst voorzigtig te zijn met zulke maatregelen, althans zoo lang er nog eenige hoop op herstel bestaat. Intusschen doet het ons genoegen, dat die inrigting zonder nieuwe autorisatie, wanneer dit noodig is, kan worden heropend.

Het *tweede* hoofdstuk van het Verslag over 1858 (blz. 22—28) bevat de vroeger daarin voorkomende opgaven van de kosten van het onderwijs, terwijl die in het Verslag over 1859 meer uitvoerig in een afzonderlijk hoofdstuk IV (107—125) zijn behandeld. Wij teekenen daaromtrent aan, dat die kosten, in 1858 geraamd op *f* 371,674, werkelijk hebben bedragen *f* 337,550.85, waarvan het Gouvernement *f* 281,481,20 bijdroeg, terwijl voor 1859 is geraamd *f* 381,423, waarvan het Gouvernement *f* 318,859 zou bijdragen. Wij zijn dus al weder eene halve tonne gouds vooruitgegaan. Wij zullen intusschen nog, bij het nagaan van het volgende hoofdstuk, bevinden, dat, in weerwil dezer klimmende sommen, niet te veel wordt gedaan en zelfs nog lang niet wat de behoefte zou vereischen. Zoo is bij voorbeeld bij de oprigting van eene nieuwe tweede school te Padang, slechts gedeeltelijk voldaan aan het verlangen van de sub-kommissie aldaar, in 1858 geuit, betrekkelijk de verbetering der bezoldiging van de onderwijzers, ofschoon de hoofd-kommissie dat voorstel heeft ondersteund.

Hoofdstuk III van het Verslag over 1858, (blz. 28—93) en hoofdstuk II van dat over 1859 (blz. 24—76) bevat het plaatselijk overzigt van den staat van het Gouvernements- en van het partikulier onderwijs van de Europeanen en hunne afstammelingen, getrokken uit de verslagen van onderscheidene sub-kommissiën. Wij kunnen daaromtrent slechts de meest belangrijke punten opteekenen.

Wij zien de scholen te Batavia in bloei. De tweede telde 227 leerlingen en van dit getal gingen 60 naar de derde nieuw-opgerigte school over. De groote mutatiën onder het onderwijzend personeel noodzaken dikwijls

den overblijvenden tot groote krachtsinspanning, terwijl toch nog somtijds stoornis ontstaat. Ook hier wordt, met het oog op de stadsschool, gewezen op de noodzakelijkheid, dat de kinderen, bij het huisselijk verkeer, niet altijd het Maleisch hooren, want dat de taak van den onderwijzer daardoor zooveel zwaarder wordt. De berigten omtrent de school te Meester Cornelis zijn hoogst gunstig, zoowel in 1858 als in 1859. Omtrent het partikulier onderwijs te Batavia vinden wij thans uitvoerige mededeelingen. De school van den heer VERHULP, die in 1859 130 leerlingen telde, „handhaafde haar bloeijenden toestand"; die van mev. KLUSSMAN neemt steeds in bloei toe; die van den heer SNELLEBRAND wordt hoogst gunstig genoemd. Verscheidene andere scholen hadden uitbreiding verkregen. Daarentegen is het opmerkelijk, dat de inrigting van mev. HOOLA VAN NOOTEN, die in 1858 nog in het genot van een subsidie van *f* 1500 's maands was, hetwelk na dien tijd niet meer is verleend, in zeer korte woorden vermeld staat. Het is onzen lezers bekend, dat over het aan die school verleende subsidie veel is voorgevallen, en dat de hoofd-kommissie van onderwijs, in het Verslag over 1857, er een minder gunstig oordeel over velde, althans verklaarde, „dat die school niet aan de verwachting beantwoordde". Ook in de beide jongste Verslagen vinden wij niets, dan de mededeeling, dat het aantal leerlingen 48 bedraagt en dat overeenkomstig het programma onderwijs wordt gegeven. Men onthoudt zich van eenig eigen oordeel, hetgeen voor de overige partikuliere scholen dikwijls gunstig is uitgevallen. Het schijnt dus, dat sekte-scholen in Indië niet best gedijen.

De school te Buitenzorg ondervond in 1858 den invloed van ziekte en mutatiën van het onderwijzend personeel; toch waren de uitkomsten bij het examen voldoende, en over 1859 hebben wij de gunstigste berigten. De kommissie zegt, „dat zoowel onderwijzers als leerlingen hun' tijd goed hadden besteed". Niet minder voldoende zijn de berigten omtrent Krawang en Cheribon, maar wij vinden de opmerking, dat, terwijl de overige vakken van het onderwijs onverbeterlijk waren, waar het op geheugenwerk aankwam, over het onderrigt in de schrijfkunst op de laatste plaats geklaagd werd. Nu achten wij dit een gewigtig punt, waarop zeer behoort gelet te worden bij de toelating tot den onderwijzersstand. Te Tagal kon men in 1858 geen geschikten kweekeling vinden, maar de school „handhaaft zich bij voortduring op haar goed standpunt", dank zij den ijver der onderwijzers. De school te Pakalongan ging steeds in bloei vooruit en men mag wel aan het feit, „dat zij tot de beste op Java gerekend wordt", het verschijnsel toeschrijven, dat hier kinderen van alle standen gevonden worden.

Te Samarang was het getal kinderen aanmerkelijk verminderd en wel op de eerste school met 23 in 1858, en weder met 10 in het volgende jaar, hetwelk ook al aan de ongelukkige onophoudelijke mutatiën moet worden toegeschreven. Omtrent de R. K. Weeshuisschool aldaar, die meer dan 150 leerlingen telt, vindt men betreurenswaardige mededeelin-

gen, zoowel wat de weinige geschiktheid der onderwijzers, als de lusteloosheid en onverschilligheid der kinderen betreft. Het een is intusschen het natuurlijke gevolg van het ander. Wij vinden ook eenige mededeelingen omtrent het partikuliere onderwijs aldaar, die vrij gunstig zijn. Ook omtrent de drie partikuliere scholen te Salatiga worden thans berigten gegeven van allezins voldoenden aard; de kommissie zegt, dat het onderwijs er met veel vrucht wordt gegeven, hetgeen aan konkurrentie wordt toegeschreven, sedert er eene derde school is bijgekomen.

De school te Patti zou beter bezocht worden, indien vele kinderen niet te veraf woonden. Eene partikuliere school voor jongejufvrouwen is intusschen daar opgerigt. De onderwijzer te Rembang verklaarde „niet aan het hoofd eener school te kunnen staan", en werd dien ten gevolge ontslagen. Daardoor is ook het getal kinderen verminderd. De berigten omtrent het onderwijs in Soerabaja, waar alleen ter hoofdplaats en te Grissee scholen bestaan, zoodat van de 1664 kinderen in die residentie slechts 598 dagelijks geregeld onderwijs genoten, zijn zeer belangrijk. Waren de veranderingen in het onderwijzend personeel op de eerste school ruim te noemen, op de tweede lagere school bleef in 1858 geen enkel onderwijzer het geheele jaar in funktie; 11 personen wisselden elkander daar in één jaar af, en het spreekt dan ook van zelf, dat de kommissie dien ten gevolge van de vorderingen der kinderen bij het examen geene groote verwachting koesterde; nogtans had zij „voldoende redenen van tevredenheid". Daar er intusschen 12 partikuliere inrigtingen van allerlei aard in deze residentie gevonden worden, mag men aannemen, dat zeer weinige kinderen van Europeanen geheel van onderwijs verstoken blijven. Het schoollokaal te Sumanap was „vochtig en ongezond"; de meeste leerlingen geven echter blijken van goede vorderingen. Het onderwijs in Pasoeroean had in 1859 gunstiger resultaten dan in het daaraan voorafgaande, weder wegens ziekte en gebrek aan onderwijzers. Van Bazoeki vinden wij deze getuigenis: „Van den ijver, de vlijt en de gehoorzaamheid der meeste leerlingen heeft de ondewijzer het gunstigste getuigenis afgelegd". Jammer, dat ook hier huisselijk verkeer een hinderpaal voor de spoedige ontwikkeling der leerlingen is. Van Djokjokarta vinden wij vermeld, „dat het examen in allen deele de hooggespannen verwachting overtrof". Te Madioen wordt een nieuw schoollokaal zeer langzaam opgebouwd, zoodat het onderwijs nog altijd in een indigo sorteer-pakhuis plaats heeft.

Wij komen thans aan de „*Buitenbezittingen*." De berigten omtrent Padang leveren stof tot tevredenheid, ook omdat in 1859 geene mutatiën plaats hadden onder de onderwijzers. Op den 3den October is een nieuw schoolgebouw aldaar ingewijd. Het getal leerlingen op de eerste school is verminderd, ofschoon daar „met vrucht wordt onderwezen". Het aantal kweekelingen daarentegen is in 1859 tot 145 op de tweede school gestegen. De kinderen te Benkoelen hebben in 1858 aan buikziekte geleden, hetgeen natuurlijk niet ten gunste van het onderwijs was; in 1859 „bezochten vele kinderen de school, ondanks ziekte en regenachtig weder, getrouw".

Zoo als onze lezers weten, is zeer lang op de heropening der school te Riouw aangedrongen. De duidelijkste blijken van vooruitgang waren reeds in 1858 merkbaar; in 1859 heerschten intusschen oogziekten en waterpokken; desniettemin gaf het examen voldoende redenen van tevredenheid. Het onderwijs in Palembang leverde in 1858 zeer gunstige resultaten op. Daarentegen is een groot aantal kinderen in het volgend jaar naar elders vertrokken, en toen ook de onderwijzer verplaatst werd, kon men er niet aan denken een openbaar examen te doen plaats hebben. De kinderen te Bandjarmasin „bezochten de school vrij geregeld en gaarne, en men koesterde de gunstigste verwachtingen voor de toekomst", toen de onderwijzer, wegens ziekte, moest vertrekken. In 1859 moest de tweede lagere school te Makassar afgestaan worden aan de vele zieken der expeditionnaire troepen die tegen Boni geageerd hadden, en de kinderen moesten, na twee maanden tijd, weder om dezelfde reden uit het kerkgebouw verhuizen. Kinderziekten heerschten ook in de maanden October en November. Een dergelijk lot trof de school te Maros, ofschoon de berigten omtrent het onderwijs gunstig zijn. De school te Boelekomba staat onder leiding van den zendeling GOUDSWAARD. De sub-kommissie zegt daaromtrent: „De opkomst der leerlingen was steeds zeer getrouw; hun gedrag gaf nimmer stof tot klagen; terwijl hunne vorderingen alle reden tot tevredenheid gaven". Dit getuigenis geldt voor de beide jaren. Ook te Amboina is het onderwijzend personeel te gering. Op Banda was het getal leerlingen sterk afgenomen, het gevolg van de ziekte van den onderwijzer. De school te Ternate mogt zich „in buitengewonen vooruitgang verheugen", dank zij de kunde van den onderwijzer, dien men daar gelukkig twee jaren achtereen mogt houden. De school te Menado ondervond een groot verlies; de waardige onderwijzer H. C. DIRCKS, die 22 jaren aan het hoofd gestaan had, vertrok met tweejarig verlof naar Nederland; gelukkig heeft zijn opvolger hem op uitstekende wijze vervangen. Hoe nuttig het is, wanneer een onderwijzer gedurende zekeren tijd aan het hoofd der zaken kan staan, zien wij ook op Timor. Het verslag over 1858 zegt: „Het onderwijs „op de school wordt, ten genoege van de ouders en der sub-kommissie, „bij voortduring door den onderwijzer H. LE BRUIJN gegeven, die, sedert 9 „jaren ter hoofdplaats Timor werkzaam, bij de kinderen bemind en bij de „ouders geacht is". Behalve door 26 kinderen van Europesche ouders, werd het onderwijs daar genoten door 5 kinderen van Ambonesche ouders en in 1859 ook door een kind van een Christen Timoreschen fettor.

Wij komen thans aan het hoofstuk IV van het Verslag over 1858 (blz. 93—142) en hoofdstuk III van dat over 1859 (blz. 77—106), betreffende den staat van het schoolwezen onder *de inlandsche christenen*. Wij treffen daarin een groot aantal zeer belangrijke mededeelingen aan. Dit gedeelte van het Verslag is in beide jaren weder vrij uitvoerig. Vooruitgang is in menig opzigt onmiskenbaar, maar tevens vinden wij daarin meer dan een punt, dat ten bewijze strekt, hoe oneindig veel nog op dit gebied te verrigten valt. Wij willen, vóórdat wij tot de bijzonderheden overgaan, alleen hierop

wijzen, dat de verslagen het volgende omtrent Pasoeroean bevatten: „de inlandsche christen kinderen, ten getale van ruim 100 in deze residentie aanwezig, genieten geen onderwijs"; in 1859, bevonden zich daar niet minder dan 159 kinderen!

Te Depok zien wij, wel is waar, niet snelle, maar toch bestendige ontwikkeling der jeugd. De gemeente had het voornemen, in den loop van het jaar 1860 een afzonderlijk steenen schoolgebouw tegenover de kerk op te rigten. De kosten van het onderwijs worden door het zendeling-genootschap bestreden. De gunstige resultaten zijn uitsluitend aan den zendeling GONGGRIJP te danken; want de inlandsche christen onderwijzers zijn weinig bedreven en de leermiddelen gebrekkig. Ook is er nog eene school voor Mohammedaansche kinderen in de kampong Kekoepoe. Van de school te Salatiga van den zendeling HOEZOO worden vrij gunstige berigten medegedeeld. De opkomst der kinderen was echter niet geregeld, omdat sommigen daarin „door arbeid"(!) verhinderd werden. De partikuliere school van den zendeling JANSZ te Japara ging niet vooruit; de kinderen bleven in 1858 weg wegens ziekte en omdat de ouders al weder „arbeid van hen vergden". In sommige maanden stond de school zelfs geheel stil; iets beter was het in 1859. Over het geheel is er nog veel voor het onderwijs onder de inlandsche christenen op Java te doen, waaromtrent deze weinige mededeelingen voorkomen. Er zijn buiten Pasoeroean nog verscheidene andere residentiën, waar volslagen gebrek aan onderwijs bestaat.

Hoogst belangwekkende berigten omtrent het instituut voor inlandsche onderwijzers van den heer ROSKOTT te Amboina, die wij in een paar vorige verslagen moesten missen, treffen wij weder aan. Het getal kweekelingen is daar van 18 op 30 gebragt. Het verslag over 1858 beschrijft, op uitstekende wijze, een vergelijkend examen onder de leerlingen, om tot kweekeling te worden aangesteld, „eene zaak van belang". Plaatsgebrek verhindert ons intusschen de bijzonderheden daarvan op te nemen. Maar over het geheel is de indruk, dien de toestand van het onderwijs in de Molukken op ons maakt, verre van gunstig. Onderscheidene oorzaken worden daarvoor aangegeven, als: 1º. dat er voortdurend toezigt van het Europeesch bestuur noodig is, om te waken, dat de inlandsche onderwijzers niet in hun' ijver verflaauwen; 2º. de veelal weinige ontwikkeling der onderwijzers zelven, waarop men niet altijd bij het doen van keuzen schijnt te letten; 3º. andere oorzaken, namelijk dat de onderwijzer, als hij een kundig man is, hier, en elders nog meer, wel eens in onmin raakt met het hoofd der negeri of te veel invloed wil uitoefenen zoodat hij verplaatst moet worden. Eindelijk hebben in de paar laatste jaren hier en daar kinderziekten geheerscht. Toch is het nog te verwonderen, dat men, in weerwil van dit alles, menig gunstig resultaat kan waarnemen, waar de onderwijzer aan de vereischten voldoet. De scholen liggen toch ook dikwijls op zulk eene plaats, dat de kinderen lange en gevaarlijke togten moeten doen om onderwijs te kunnen genieten. Zoo lezen wij in het verslag over 1858 het volgende ongelukkig voorval, opgeteekend ten aanzien van de Genootschapschool te Poka:

»Dit ongereld schoolgaan moet, wel is waar, althans in de drooge moeson, aan onverschilligheid der ouders worden toegeschreven, doch in den regentijd bestaan er inderdaad wettige beletselen, daar de sterk gezwollen bergstroomen alsdan niet altijd gepasseerd kunnen worden. De maand Junij ll. leverde daarvan nog een treurig bewijs. Een der schoolkinderen, een meisje van omstreeks tien jaar, uit de school naar huis keerende, werd door het anders onbeduidende riviertje, nu evenwel door de hevige plasregens tot een sterken stroom gezwollen, mêegsleept en naar zee gevoerd, waar het verdronk".

Er behoort inderdaad moed toe, daar als onderwijzer op te treden en goede resultaten te verkrijgen, die echter overal verkregen worden, waar de ijver en de kennis van het hoofd der school voldoende zijn. Eene school, zooals te Noessanieve, kan niet vooruit gaan, hoezeer er meer dan 100 van de 244 schoolpligtige kinderen opkomen, want zij moeten soms twee uren ver — zegt het verslag over 1859 — langs onbegaanbare bergpaden naar de school komen. De oude onderwijzer, die, hoezeer kundig en ijverig, sedert 1818 hier geplaatst is, werd ziekelijk en twee kweekelingen, die hem achtereenvolgens ter zijde zouden staan, werden spoedig verplaatst.

Maar eene groote reden van achterlijkheid in het onderwijs in de Molukken is de bittere armoede der ouders, waarvan ons, omtrent de school te Allang, een treurig tafereel wordt opgehangen; zoo lezen wij daar:

»Wegens de mindere bekwaamheid van den ouden onderwijzer MANUPASSA staat de eerste school verre achter bij de tweede school. De opkomst der kinderen was in het afgeloopen jaar tamelijk bevredigend, alhoewel in deze negeri eenige oorzaken bestaan, die het geregeld schoolgaan van een vrij groot getal leerlingen belemmerend in den weg treden. Deze oorzaken zijn gelegen in *min voldoende voedingsmiddelen* der bevolking. Niet toereikende voorzien van sago, het hoofdvoedsel der bevolking in deze gewesten, moet die van elders ingevoerd worden, en daar het bij velen aan het noodige geld mangelt, om zich daarvan te kunnen voorzien, zoo moet de bevolking, vooral in den regentijd, zich behelpen, zoo goed en kwaad het gaan wil. Op een der uithoeken van het eiland gelegen, is ook de zee hier bijna het gansche jaar door in onstuimige beweging, zoodat ook de vischvangst, die voor meer gunstig gelegen negerien een voornaam middel van bestaan geeft, hier al zeer weinig oplevert. Een groot deel der eenigzins opgeschoten kinderen, zoo jongens als meisjes, is dus verpligt, om in de bergen en bosschen rond te zwerven, ten einde aldaar het noodige voedsel op te sporen. Gelukkig zijn dan ook de bosschen in deze streek des eilands rijkelijk voorzien van verschillende boomsoorten, die een min of meer toereikend voedsel opleveren. Immers aan kanarie, tjampada, gajang en doerian is geen gebrek. Is het dus een eenigzins vruchtbaar jaar, dan gaat alles tamelijk wel; doch het gebeurt ook wel eens, dat de bosschen weinig opleveren en dan ziet het er voor deze, gelijk voor eenige andere negerien, treurig genoeg uit. Bij zoodanige gelegenheden wordt de bevolking slecht gevoed of geneert zich van middelen die al te weinig voedende deelen bevatten. Vooral op kinderen, die aan een beter voedsel behoefte hebben, schijnt deze omstandigheid zeer nadeelig te werken. Zij zien er ziekelijk en zwak uit, worden aangetast door slepende koortsen, die niet zelden in de zeer gevreesde boga-boga eindigen. Deze ziekte, die aan bederf in de vochten moet worden toegeschreven, openbaart zich in het opzwellen van sommige ligchaamsdeelen, terwijl anderen geheel en al gerimpeld en mager worden. Weldra ontstaan er dan afzigtelijke builen en wonden, meestal aan de beenen, waaraan de arme kinderen soms jaren lang kunnen kwijnen en lijden, en er soms hun geheele leven lang de nadeelige gevolgen van ondervinden. Bij onderzoek bleek het, dat alleen van de tweede school in deze negeri een 8 tal kinderen, door deze smartelijke kwaal waren aangetast, en ellendig op hunne deggoe-deggoe (rustbank) hun

jeugdig leven verkwijnden, zoodat men inderdaad deze ongelukkigen niet zonder mededoogen kan aanzien.

„Het zou welligt niet voegzaam geacht worden, aangaande dit onderwerp in verdere bijzonderheden te treden, doch volgens het gevoelen van den schoolopziener zouden er wel middelen te vinden zijn, om dezen bedroevenden toestand, die ook zoo bijzonder nadeelig op het onderwijs werkt, met vrucht te bedwingen."

Te dikwijls hebben wij op den verwaarloosden toestand van deze kostbare bezittingen gewezen, om niet met innig leedwezen zulke feiten te moeten nederschrijven. Intusschen vinden wij overal, dat het aantal kinderen zeer groot is, 't welk nog ter schole gaat.

Omtrent de assistent-residentie Saparoea wordt ons medegedeeld, dat daar op de hoofdplaats ruim 300 kinderen zijn, wier opleiding veel gewonnen heeft door de toevoeging van twee kweekelingen aan den onderwijzer. Te Toehata is eene tweede school opgerigt; in elke school waren 107 kinderen aanwezig. Ook te Jhumana bestaan twee scholen, en de nieuwe was zeer goed. Op het eiland Haroekoe bestonden 6 christen scholen met 752 leerlingen in 1858; intusschen is daar gebrek aan leermiddelen. Het eiland Noessa-laut telt 7 scholen; de berigten daaromtrent zijn vrij gunstig. In 1859 genoten er 870 kinderen onderwijs. Op de zuidkust van Ceram (assistent-residentie Hila) bestaan 11 scholen, en voor zoover die kust onder de assistent-residentie Saparoea ressorteert, had men daar 10 scholen, met een vrij groot getal leerlingen. Het is echter geene gemakkelijke taak daar het onderwijs ingang te doen vinden. Men leest in het verslag over 1859:

„De Alfoeren verloochenen hunne natuur niet; een tijd lang mogen zij het aan de stranden uithouden, ras krijgen zij het heimwee naar hunne bosschen en wildernissen en dan houdt hen ook niets tegen. Hebben zij dan naar hartelust eenige weken of maanden in de bosschen rondgezworven, dan komen zij weêr voor een poos aan het strand, en ook de kinderen weêr voor een tijd ter school, doch hebben natuurlijk gedurende hun rondzwerven alles totaal vergeten wat hun vroeger met moeite geleerd was, zoodat het nog heel veel geduld en inspanning zal kosten, alvorens deze kinderen der Alfoeren op de hoogte der goed geordende inlandsche Christen scholen zullen zijn."

De mededeelingen omtrent de Zuid-Wester- en Zuid-Ooster eilanden zijn hoogst opmerkelijk. In 1858 bestond geene gelegenheid om de onderwijzers traktement te doen toekomen of ze te doen aflossen. Van den jeugdigen onderwijzer, die op het eenzaam Korna zit, lezen wij:

„Dat de schoolopziener gedurende den tijd van *drie* jaren taal noch teeken ontving; slechts eenmaal werd bij geruchte vernomen, dat hij voortdurend aan zware koortsen had geleden, en een ander maal, dat bij zekere gelegenheid eenige boosaardige inlanders het op zijn leven hadden toegelegd. Of nu deze geruchten waarheid bevatten, kan niet met zekerheid gezegd worden. In allen gevalle is het duidelijk, dat de schoolmeesters op die eilanden er een alles behalve benijdenswaardig lot hebben."

In 1859 werden eenige onderwijzers eindelijk afgelost, en ontving men hoogst gunstige berigten van het gedrag van sommigen hunner op de Aroe-eilanden, „die zich zoo geliefd bij de bevolking hadden gemaakt, dat alles bij hun vertrek weende en treurde." Maar de gemeente Maykor had zich

onwaardig gemaakt een nieuwen onderwijzer te ontvangen. Het verslag over 1859 zegt, dat de onderwijzer daar „zijn graf vond." Aan het slot van dit gedeelte van haar verslag zegt de kommissie:

„Aangezien de gemeente Maykor, naar het oordeel van den Gouvernements-kommissaris, zich de gunst onwaardig had gemaakt, om een anderen onderwijzer te ontvangen, in plaats van KERMETTY, zoo werd den, voor deze gemeente bestemden, onderwijzer J. C. SEPANIA eene andere bestemming aangewezen te Wangel, mede tot de Aroe-eilanden behoorende."

Wij kunnen niet met genoeg nadruk de regering aanbevelen, eene krachtige hand aan de reglementen op het onderwijs te houden, en alle middelen aan te wenden, die tot verspreiding van beschaving in dit gedeelte van den Archipel moeten strekken.

De berigten omtrent Ternate zijn daarentegen verblijdend. Het verslag over 1858 zegt: „Zoo de Ternatasche inlandsche Christenbevolking zich eenmaal zal opheffen uit het zedelijk verval, waarin zij verzonken is, dan zal men dit te danken hebben aan den weldadigen invloed, dien de school op de vorming van het aankomende geslacht en zelfs, door de kinderen, op de harten der ouders uitoefent".

Omtrent de residentie Menado vinden wij opgeteekend, dat daar niet minder dan 167 scholen zijn, voornamelijk in de Minahassa. Op aanraden van den resident werd geene sub-kommissie daar ingesteld, omdat hij met nadruk opkwam tegen de bewering, „dat de invloed der zendelingen schadelijk en ondoelmatig zou zijn." Het onderwijs is verre van volmaakt, maar, met het oog den aard van het volk en de voorhanden hulpmiddelen, in een bevredigenden en verblijdenden toestand. Uit de staten, achter deze afdeeling gevoegd, blijkt, dat in de Minahassa in 1859 102 inlandsche Christen-genootschapsscholen bestonden, terwijl van de 8.996 aangegeven kinderen 5.281 getrouw opkwamen. Op de 12 inlandsche Gouvernementsscholen kwamen 1049 kinderen op, terwijl 2179 waren aangegeven, en op de 28 negerischolen ontvingen 1009 kinderen op de 1610 ingeschrevenen het noodige onderwijs. Het blijkt, dat de resident met kracht hier het onderwijs in de hand werkt. Ook omtrent het schoolwezen op de Sangir-eilanden „is eenige vooruitgang te bespeuren", en de school te Gorontalo bevindt zich in vrij voldoenden toestand. Op Rosengain had een bekwaam en ijverig onderwijzer, in korten tijd, zoo goede resultaten verkregen, dat de kinderen, die vroeger van Junij 1858 tot April 1859 van onderwijs verstoken waren, goede vorderingen gemaakt hadden. Omtrent Timor wordt ons medegedeeld, dat 8 scholen op Rotti geopend waren op 18, waartoe besloten was. In 1859 waren op nieuw 8 geopend, zoodat er nog altijd 2 onderwijzers ontbreken. De radja's maken met spoed schoollokalen in gereedheid en het is een verblijdend feit, dat de onderwijzers op deze Maleische scholen „voor hunne betrekking geschikt zijn en zich veel moeite geven." Men vindt hier kinderen van Europesche, inlandsche en Chinesche ouders te zamen, die zeer goede vorderingen maken.

Ons bestek heeft niet toegelaten, een tal bijzonderheden op te nemen omtrent deze afdeeling. Men zal intusschen uit het medegedeelde ontwaren,

dat de taak, om het onderwijs in Indië algemeen te maken, zeer veel ijver vordert, en dat het kleine brokje, dat daarvoor aan het „batig slot" wordt ontnomen, volstrekt niet voldoende is, om in de groote behoeften te voorzien. Algemeen en doorgaande is de klagt over gebrek aan onderwijzers en in de Molukken over onvoldoende opleiding. De hoofd-kommissie eindigde in 1858 dan ook haar verslag met op dat feit te wijzen, en ook in 1859 verklaart de nieuwe hoofd-kommissie het volgende: „Zij ontveinst het zich niet, dat nog veel te doen voor haar overblijft, maar bij aanhoudende, strenge inspanning, hoopt zij, onder den zegen der goddelijke voorzienigheid, de regering krachtig te ondersteunen in de bevordering van den bloei en den vooruitgang van het openbaar onderwijs in deze gewesten." Dien wensch zeggen wij de kommissie van harte na, en wij houden ons overtuigd, dat, wanneer de hoofd-kommissie en de sub-kommissiën met dat gevoel bezield zijn, zij dan, maar ook alleen in dat geval, gunstige resultaten mogen verwachten.

De verslagen eindigen met een tal van staten, zooals altijd; wij vinden die in dat over 1858 van blz. 143—188 en in het verslag over 1859 van blz. 107—148. Vóórdat wij dit gedeelte besluiten, moeten wij wijzen op het overzigt, dat de hoofdkommissie van den toestand van het onderwijs in het verslag over 1858 geeft. Zij wijst op het feit, dat van 1817 tot 1820, 7 Gouvernements-lagere scholen in geheel Indië bestonden. Van 1820 tot 1823 waren daarbij 2 gekomen, 1 te Rembang en 1 te Makassar, en 3 jaren later weder 5 op Java en in de Molukken. In 1827 werd, wegens bezuiniging, de post van inspekteur ingetrokken en eene onbezoldigde hoofdkommissie ingesteld, die haar eerste algemeen verslag 1826—1833 deed drukken. In het laatstgenoemde jaar bestonden er 19 scholen; het lands-instituut voor jonge jufvrouwen was in dien tijd ingetrokken, maar er bestond eene militaire kinderschool te Batavia en weeshuis-scholen te Soerabaja en te Samarang. In 1845 waren er in het geheel 23 Gouvernements-lagere en 2 weeshuis-scholen; in 1849 telde men weder 5 meer.

Van toen af ontstaat een tijdperk van ontwikkeling van het onderwijs in Indië, dat wij met voldoening aan den invloed van onze beginselen toeschrijven, want in het uitgebreide verslag over de jaren 1850—52 zien wij eene vermeerdering van 6 scholen, en van toen af jaar op jaar eene onophoudelijke uitbreiding. Van af 1850—58 zijn 22 nieuwe gouvernements-scholen opgerigt en bevolkt. Alsof de hoofd-kommissie in 1858 het voorgevoel had, dat zij niet langer hare taak zou verrigten, gaf zij ons eindelijk eene volledige rekapitulatie. Zij zegt:

„Van 1817 tot 1849 bestonden 30 gouvernements-scholen; in 1858 waren daarbij 27 opgerigt, gezamenlijk bevolkt met 3,262 kinderen; toen bedroeg het getal partikuliere scholen 46 met 1433 kinderen, benevens 247 Christen scholen met 21,795 leerlingen."

Voegt men daarbij, dat in 1859 6 nieuwe scholen zijn opgerigt, dat eene nieuwe te Ngawi op de komst van een onderwijzer wachtte, en dat

de oprigting van eene achtste aan het Gouvernement was voorgesteld, dan is ook dat jaar niet onvruchtbaar geweest. Het is dus een feit, 't welk wij hier met voldoening konstateren, dat in de laatste 9 jaren meer voor het onderwijs in Indië is gedaan, dan sedert de weder-in-bezitname van onze koloniën tot in 1850. Onze tegenstanders mogen dan de beginselen van 1848 nog altijd bestrijden, ieder onbevooroordeelde zal moeten erkennen, dat het juist de invloed van die beginselen is geweest, welke zooveel goeds tot stand heeft weten te brengen; hij zal ook moeten toegeven, dat er oneindig meer zou kunnen en behooren te worden gedaan op het onafzienbare veld, dat overblijft, en bij de steeds grootere behoefte, die zich openbaart. Het is intusschen onmiskenbaar, dat wij alleen door de ontwikkeling van kennis en beschaving in onze overzeesche bezittingen aan het edele doel beantwoorden, 't welk aan ons volk voorbehouden is, en dat de thans reeds gelegde kiemen onuitwischbaar zullen zijn. Wil men inderdaad aan die roeping beantwoorden, dan behoort men met kracht op dien weg voort te gaan en geene middelen te sparen, om onze heerschappij over den Indischen Archipel op die wijze nuttig te doen zijn, waarvan wij zelven in de eerste plaats de vruchten zullen plukken.

Wij mogen eindelijk melding maken van de mededeeling, in het Verslag over 1859, van de oprigting van het Gijmnasium „Willem III" en van hetgeen voor de in werking brengen van die instelling tot 't laatst van December 1859 is verrigt. Wij vinden daarin intusschen geen nieuws.

In een volgend nummer zullen wij het onderwijs *onder de inlanders* bespreken.

Varia.

Het ministerie heeft gesproken! Eindelijk weten wij iets meer, dan dat de heeren VAN ZUIJLEN, LOUDON enz. zich wel met de portefeuilles hebben willen belasten. Wij weten, dat zij in 't bestuur van Nederland liberaal, niet half, niet gematigd, niet flaauw liberaal, maar kortaf en zonder eenig voorbehoud „liberaal" willen zijn; maar in 't bestuur van Indië, in „de rigting door dit kabinet op koloniaal gebied te volgen" zullen zij „behoudend" wezen.

Zij trekken dan ook, in de rede, door den Minister van Buitenlandsche Zaken den 23sten April l. l. in de Tweede Kamer namens het geheele ministerie gehouden, met hevigheid te velde tegen de afbrekers, de sloopers, de Jakobijnen; tegen hen „die het kultuurstelsel willen sloopen en daardoor de markt van tropische produkten hier te lande willen doen vervallen"; tegen de onverlaten, die in Indië eene „omkeering" verlangen; tegen de dwazen, die dáár „de beginselen van vrijheid en gelijkheid willen toepassen."

Toen deze aanval op de sloopers en vernielers van Indië door de leden der Tweede Kamer gehoord werd, zagen zij elkander met groote verbazing aan. „Wie zijn toch die vandalen"? Die vraag lag in aller blikken.

Vooral was dit het geval met de liberalen of de zoogenaamde „Thorbeckianen". Zij hoorden een hunner vrienden en bondgenooten, een van hen die nog onlangs in hunne gelederen stond en op zijne wijze streed, die hunne zamensprekingen en bijeenkomsten had bijgewoond en hunne geheimste gedachten kende; zij hoorden den vurigen kampioen voor het liberalisme, die ook nu nog, wat het Moederland betreft, in die rol wenschte te blijven, deze beschuldiging, van in de Indische politiek Jakobijnen te zijn, aan zijne vroegere medeleden der Tweede Kamer toevoegen. Is het wonder, dat de bevreemding, verwondering, verbazing bij hen ten top steeg?

Sedert vele jaren zijn wij gewoon, dat onze tegenstanders ons op die wijze bejegenen. Men weet tegen 't geen wij voorstellen en verlangen eigenlijk geene afdoende argumenten in te brengen; maar daarom tracht men ons bij de onnadenkende menigte verdacht te maken als onbesuisde afbrekers, die Indië plotseling willen herscheppen in eenen Nederlandschen staat, met zijne vertegenwoordiging en direkte verkiezingen, met zijne „vrijheid en gelijkheid", en die bovenal het aangebeden gouden kalf, „batig slot" genaamd, willen omverwerpen, zoodat het Moederland voortaan in zijne eigen behoeften zou moeten voorzien.

Wie had kunnen vermoeden, dat eene dergelijke taktiek op ons zou worden toegepast, door hem die zoo even onze gelederen verliet en wiens hand nog warm is van den vriendschapsdruk der Thorbeckianen? Aan

zulke voorstellingen, als thans uit den mond van den heer VAN ZUIJLEN voortkwamen, hebben de *Amsterdamsch Courant*, de *'s Gravenhaagsche Nieuwsbode* en de *Neerlandsch Indië* ons gewoon gemaakt, en wij gelooven, dat dit gedeelte zijner „mededeelingen" een waardig artikel voor een dier bladen zou geweest zijn. Lezen wij ze daar, dan maken ze op ons geen den minsten indruk meer; maar gaarne erkennen wij, dat zulke woorden, uit den mond van eenen vroegeren vriend en bondgenoot, ons diep hebben gegriefd.

Wij herinneren ons den tijd, toen de heer VAN ZUIJLEN zelf ondervond, wat het zegt, verdacht gemaakt te worden. Wij herinneren ons, hoe hij dagen lang de Kamer heeft bezig gehouden met eene kwestie, die hem persoonlijk betrof, en die men, van ministeriele zijde, op dezelfde wijze geëxploiteerd had, als hij nu de koloniale oppositie ten toon stelt. Toen hebben zijne vrienden hem getrouw bijgestaan, om de insinuaties, die men hem naar het hoofd slingerde, te ontmaskeren — en thans is zijne eerste daad als minister, zelf dat stelsel van verdachtmaking op diezelfde vrienden toe te passen.

Dat grieft ons; dat doet ons zeer; dat is een nieuwe schok, toegebragt aan ons vertrouwen op politieke eerlijkheid; dat is eene droevige ervaring, die pijnlijke wonden slaat in het gemoed.

Maar voor de zaak, die wij verdedigen, betreuren wij dezen uitval van het nieuwe ministerie in geenen deele. 't Zal die zaak volstrekt geen kwaad dóen, dat de heer VAN ZUIJLEN op die wijze zijne vrienden van gisteren bejegent. Integendeel, 't zal de kracht der beginselen versterken, wanneer de beginselloosheid de waarheid verminkt en vervalscht. En reeds heeft onze oppositie zoodanig gewerkt, reeds heeft zij in de Indische maatschappij zulke krachtige wortelen geschoten, dat geene ministeriële „mededeelingen" in staat zijn ze uit te roeijen of zelfs te schaden in leven en groei. Juist diezelfde „mededeelingen" geven er ons 't bewijs van.

„Indië moet blijven wat het nu is: eene Nederlandsche bezitting", zegt de Minister.

Is er iemand, die er eene vreemde bezitting van wenscht te maken, of die het van het moederland zou willen afscheuren? In dat opzigt zijn wij 't dus volkomen eens met den Minister.

„Hiermede" aldus vervolgt hij, „willen wij niet hebben verstaan, dat Indië uitsluitend ten voordeele van het moederland behoort te worden geëxploiteerd. Ook Indië heeft zijne behoeften en daaraan moet worden voldaan. Het is goed en billijk, dat een gedeelte van den rijkdom, dáar voortgebragt, aan Indië wordt overgelaten. Het is goed en billijk, dat meer en meer gelet worde op hetgeen daar de welvaart en zedelijke verbetering kan doen toenemen, al moesten ook daardoor de uitkeeringen, aan het moederland te doen, verminderen."

Maar, mijnheer de Minister! dat zijn nu juist de eischen van die „sloopers" en vernielers" tegenover het oude koloniale stelsel! Waarom tracht gij ons dan als Jakobijnen te brandmerken, wanneer gij zelf onze leer in bescherming neemt?

„Het is goed en billijk, dat men er zich op toelegge, de voornaamste grieven tegen het kultuurstelsel weg te nemen," zoo gaat de Minister voort. Welnu, wij hebben sedert jaar en dag niet anders gewild! Behoud het kultuurstel, want het heeft al zijne diensten, die 't bewijzen kan, nog niet volbragt, maar zuiver het van zijne gebreken — dat is jaren lang in tijdschriften, in kouranten, in brochures, in de Tweede Kamer, door de koloniale oppositie verkondigd en begeerd. Maar zij voegde er iets bij. Open nevens het kultuurstelsel in ruime mate de gelegenheid aan de partikuliere krachten, aan de vrije ondernemingen en den vrijen arbeid, om zich te ontwikkelen, en de produktie van Java, die thans sedert jaren stationnair is, te vergrooten. En wat laat de Minister onmiddelijk volgen op de laatste periode? „Het is goed en billijk, dat aan de sluimerende krachten, die zich naar vrijen arbeid en vrije industrie uitstrekken, een uitweg worde gegeven."

Ziedaar eenige zinsneden, die bewijzen, hoe de heer VAN ZUIJLEN in de war is en hoezeer zijne „staatsmanskunst" hem tegenover zijne oude vrienden in 't naauw brengt. Ja, nog erger! Er volgt eene periode, gerigt tegen de Jakobijnen, maar die de Jakobijnen juist altoos tegen het oude koloniale stelsel en speciaal tegen den vorigen minister hebben gerigt. „Dat alles kan geschieden, zonder dat de staat, zonder kompensatie, afstand zou behoeven te doen van de voordeelen, die hij nu uit het kultuurstelsel geniet, om die aan partikulieren weg te schenken."

Wij willen de voordeelen, die de staat uit het kultuurstelsel geniet, niet aan partikulieren wegschenken. Daarom hebben wij zoo krachtig den vorigen Minister van Koloniën bestreden, toen hij het suiker-kontrakt Pangka aan de heeren GALLOIS en VAN BRONKHORST ten geschenke gaf. Daarom keuren wij het ten sterkste af, dat, bij voorbeeld, een vorig Gouverneur-Generaal aan zijnen neef een thee-kontrakt ten geschenke gaf, dat hem rijk maakte en de schatkist op eenige tonnen gouds aan verliezen is te staan gekomen. Daarom keuren wij het af, dat de Javaan geëxploiteerd wordt, door den sterken arm der overheid, in 't belang van gunstelingen in 't algemeen en van zekere bevoorregte families in 't bijzonder. Daarom verlangen wij *wettelijke waarborgen* tegen het wegschenken aan partikulieren van de voordeelen die aan den staat toekomen.

Maar er is meer. Wij zijn het, die sedert jaar en dag aandringen, dat een belastingstelsel worde ingevoerd, waaraan de partikuliere ondernemingen onderworpen worden, en waardoor aan den staat zijne regtmatige inkomsten daarvan worden verzekerd en tevens die ondernemingen zelve onder de welwillende hoede en bescherming van de gewestelijke en plaatselijke besturen worden gebragt. Wij zijn het, die den vorigen Minister van Koloniën gedurig en bij herhaling op de noodzakelijkheid daarvan hebben gewezen, en die hebben aangetoond, dat uit een goed geregeld belastingstelsel in dien zin voor den staat inkomsten zullen voortvloeijen, veel rijker en bovenal op vrij wat vaster grondslagen gevestigd, dan het tegenwoordige „batig slot."

Waarom heeft de heer VAN ZUIJLEN zijne vroegere vrienden en bondgenooten, bij zijn optreden als Minister, in zijne „mededeelingen" noodeloos gegriefd? Hoe heeft de heer LOUDON er in kunnen toestemmen, dat daarin zulke uitdrukkingen en valsche voorstellingen werden gebragt? Mij dunkt het laat zich alleen verklaren, wanneer waar is wat men beweert: dat het Ministerie van buiten een ministerie THORBECKE zonder THORBECKE, maar van binnen een Ministerie ROCHUSSEN zonder ROCHUSSEN is.

Wij kunnen geheel en al instemmen met de volgende woorden van het *Bataviaasch Handelsblad*, wanneer het, in zijn nº. 6 van dit jaar, spreekt over de *Overstroomingen op Java en in Nederland.*

„Het valt niet te betwisten, dat de regering van Nederlandsch Indië jegens de bevolking, die door de overstroomingen in Midden-Java al het hare verloren heeft, tot redding en ondersteuning *gehouden* is. In een land, waar aan de nijverheid der ingezetenen haar vrije loop gelaten wordt en de vruchten dier nijverheid hun eigendom blijven, waar het Gouvernement zich bepaalt tot zijn eigenlijken werkkring als handhaver van regt en orde, bestaat zoodanige verpligting niet. Dáár is het de roeping der bijzondere liefdadigheid hulp te verleenen, ook wanneer die hulp ten gevolge van een volksramp in zeer ruime mate benoodigd is. Maar op Java, waar de regering de voogdij uitoefent over eene onmondige natie, en wel op die wijze, dat zij haar *noodzaakt* te arbeiden, zich de vruchten van dien arbeid *toeëigent*, en haar daarvoor een loon uitbetaalt, berekend niet naar de *verdiensten*, maar naar de *behoeften* des arbeiders — daar heeft deze ongetwijfeld het regt te verwachten, dat in die behoeften ten allen tijde worde voorzien, en dat de regering hem behoede voor gebrek en zoo veel mogelijk de schade vergoede, die hij bij rampen als de tegenwoordige mogt hebben geleden. Zij is verpligt hem *het noodige* te waarborgen, omdat het haar stelsel is hem *het overvloedige* niet te doen behouden.

„Wij kunnen dan ook niet geheel instemmen met het *beginsel*, dat ten grondslag ligt aan de circulaire, welke van regeringswege aan de hoofden van gewestelijk bestuur gerigt geworden is, ofschoon haar goede *bedoeling* niet betwijfeld worden kan. Dat bijzondere personen, geheel uit eigen aandrang, tot leniging der rampen hebben bijgedragen, wat in hun vermogen was, is lofwaardig, maar eigenlijk hebben zij daardoor niets anders verrigt, dan der regering te gemoet te komen in de vervulling eener op *haar* rustende verpligting."

Toen eenige heeren, met den hertog VAN SAXEN WEIMAR aan het hoofd, zich te 's Gravenhage als eene kommissie opwierpen, om gelden voor de noodlijdenden door den watersnood op Java te verzamelen, riepen zij een zestig- of zeventig-tal personen, die vroeger in Indië geweest zijn, bijeen, om hun te verzoeken wel, bij eene algemeene inzameling in de hofplaats, te willen kollekteren.

Bij die gelegenheid nam ik de vrijheid op hetzelfde verschil te wijzen, dat in de verpligting van het Gouvernement tot de noodlijdenden in Nederland en op Java bestaat, 't welk nu ook door het *Bataviaasch Handelsblad* is aangewezen. Niet alleen is het Gouvernement op Java *verpligt*, om te hulp te komen, maar het is tevens *'t belang* van de schatkist, om de werktuigen, waardoor men het „batig slot" verkrijgt, in 't leven te houden. Nu gaf ik mijne vrees te kennen, dat het beroep op de weldadigheid der ingezetenen van Nederland zou afstuiten op dit argument: het Gouvernement behoort op Java zelf te hulp te komen en komt werkelijk reeds te hulp. Een

verdienstelijk ambtenaar is naar de geteisterde landstreken gezonden; voorzien van de noodige volmagt en de noodige tonnen gouds. Als wij dus te gemoet komen en bijdragen, dan geven wij eigenlijk ondersteuning en hulp aan de schatkist. Dat is voorwaar geen krachtige prikkel om de mededeelzaamheid op te wekken.

Naar mijne meening, bij die gelegenheid breedvoerig ontwikkeld, blijft er echter voor de partikuliere liefdadigheid, nevens de taak der regering, een ruim veld ter bearbeiding over. Het terrein, waarop beiden zich bewegen, kan zeer goed onderscheiden en gescheiden worden; en wanneer de giften der ingezetenen in dien nood dien wij bedoelen niet voorzien, dan zal er niet in voorzien worden.

De zorg van het Gouvernement mag zich en zal zich alleen uitstrekken tot onmiddellijke hulp in den nood: alleen zoo veel zal de schatkist doen, als noodig is om de bevolking in 't leven te houden en weder aan den arbeid te brengen.

Maar nu is er door velen veel meer verloren, dan 't geen daartoe volstrekt vereischt wordt. Zoo zijn er onder de inlanders, die wat meer dan 't noodige bezaten, in een beter huis, in wat beter huisraad, in wat vee, in een paard; zij, van dat alles nu verstoken, zullen 't voorzeker uit de schatkist niet terug ontvangen; welnu laat daarin de partikuliere liefdadigheid voorzien. Laat zij ook voorzien in het lot van die „inlandsche kinderen", die paria's van de Indische maatschappij, waarvan er ook nu weder velen in deze rampen hebben gedeeld en het weinige dat zij bezaten hebben verloren. Laat zij voorzien in de verliezen geleden door Europeanen, die niet veel bezaten en voor wie dat verlies een totale ondergang is. Zoo werd ons dezer dagen de toestand geschetst van eene weduwe, die, in een der door het water geteisterde plaatsen, voor zich en hare twee kinderen levensonderhoud vond in 't geven van muzijk-lessen. Niet meer dan een sober bestaan leverde deze arbeid haar op. Maar ziet, nu vernietigde het water niet alleen al wat zij bezat, maar ook hare piano, het instrument, waarvan zij en de haren moesten leven. Laat de menschlievendheid van Nederland voor zulke ongelukkigen worden ingeroepen.

Dat is geschied. Wel betreuren wij, dat van den aanvang af, dit onderscheid niet is in acht genomen, en de nood, waarin de weldadigheid moet voorzien, in al zijne droevige grootheid en omvang, maar ook in heldere en scherpe trekken, aan Nederland is voorgesteld. Wel gelooven wij, dat, wanneer zij, die zich aan 't hoofd hebben geplaatst, dadelijk door zulk eene juiste en treffende voorstelling, het mededoogen hadden trachten op te wekken, de uitwerking zich ook meer zou hebben doen gevoelen. Maar toch verheugen wij ons, dat de kommissie in eene tweede advertentie de voorstelling heeft gegeven, gelijk die werkelijk is en door ons werd verlangd. Maar bovenal verheugen wij ons, dat dit beroep op de weldadigheid van Nederland bij deze gelegenheid althans niet geheel vruchteloos schijnt te zullen wezen. Niet alleen hebben zich op verschillende plaatsen kommissiën gevormd, maar ook de sommen die worden ingezameld belooven vrij wat meer te zullen be-

dragen, dan vroeger ooit het geval was. Wij hopen, dat de pogingen van hen, die zich met de schoone taak hebben belast om voortegaan in dit schoone werk en het te leiden en te besturen, met een schitterenden uitslag mogen bekroond worden. Wij zullen later op dit onderwerp terugkomen.

Op de landen van den heer A. in Buitenzorg is thans een Amerikaan gevestigd, die, na vergeefsche pogingen bij vele partikulieren om ondersteuning te hebben aangewend, eindelijk eene firma vond, genegen om hem geldelijk te ondersteunen in eene, vooral in den tegenwoordigen tijd, hoogst gewigtige onderneming, namelijk: het planten van katoen.

't Zal voorzeker overbodig zijn er opmerkzaam op te maken, hoe deze kultuur, die op Java eigenlijk inheemsch is, thans vooral in de handelswereld met den uitstekendsten uitslag zou bekroond worden, nu door de gebeurtenissen in Amerika de produktie aldaar voor de toekomst zeer wordt bedreigd. Naauwelijks heeft dit verschijnsel zich dan ook vertoond, of de partikuliere industrie is er overal in de wereld op bedacht, om in het dreigende gebrek aan katoen op eene andere wijze te voorzien. En ook op Java, waar aan de partikuliere krachten allerlei beletselen en moeijelijkheden worden 'in den weg gelegd, heeft zij, hoe ook belemmerd, hare blikken almede op dit feit gevestigd.

De bedoelde Amerikaan is op de landen van den heer A. aanvankelijk met de gunstigste resultaten werkzaam. De monsters voldoen bij uitnemendheid. Reeds hebben de faktory der Nederlandsche Handelmaatschappij en verschillende kooplieden voorschotten tot *f* 60,000 aangeboden; reeds hebben zij zelfs getracht, den Amerikaan voor hunne rekening te doen werken; maar de firma, die hem ondersteunt, heeft deze aanbiedingen niet aangenomen, en de Amerikaan heeft zich niet laten overhalen. Hij heeft met de firma, die wij bedoelen, een kontrakt gesloten. Met de mail worden nieuwe katoenzaden ontboden; groote machineriën worden uit Amerika besteld; op groote schaal wordt de zaak langzamerhand gedreven; 400 bouws zijn nu reeds beplant, en men twijfelt niet aan eenen goeden uitslag.

Terwijl dit door partikulieren geschiedt, is het Gouvernement nog altoos bezig met het nemen van proeven en met zoeken zonder te vinden.

Ziedaar nu het onderscheid tusschen de krachten van 't Gouvernement en die van partikulieren op het terrein van landbouw en nijverheid!

BATAVIA,
13 Maart 1861. JAN KATOEN.

Men zal reeds sedert lang gemerkt hebben, dat wij van den dwazen strijd over de vraag: „is de vrije tabaks-kultuur in Rembang vrij?" geen notitie meer nemen. Maar nu worden wij verzocht aan 't hieronder volgende opstel, dat reeds in een Indisch blad verscheen, eene plaats in te

ruimen. De naam van den schrijver geniet bij ons zoo veel onderscheiding, dat wij dit verzoek niet willen weigeren.

„Ik ontvang zoo even de Maileditie der *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, dd. 25 Sept. jl., en lees daar niet zonder verbazing, in een uit de *Amsterdamsche Courant* overgenomen artikel van den heer C. H. F. RIESZ, zonder eenig verband of zamenhang met het voorgaande of volgende, deze twee volzinnen:

„Dat de heer ROORDA VAN EIJSINGA, administrateur van de fabriek van den heer DE MOL „VAN OTTERLOO, bij schrijven van 21 Januarij 1856 n°. 1, den resident verzoekt om de met „de bevolking gesloten kontrakten, met spoed te registreren, daar de rijst in prijs stijgt en „dus, door het geven van voorschotten, de inlanders gedwongen worden tabak te planten.

„Dat diezelfde heer ROORDA VAN EIJSINGA den 7den Februarij 1856, n°. 7, schriftelijk meldt: „van bovenstaand verzoek terug te zijn gekomen, aangezien de regent en wedono hem beloofd „hebben, dat de Chinezen hem niet in den weg zullen staan om kooltabak op te koopen (het „monopolieregt werd dus onder den resident BEKKING niet alleen geheim toegestaan, maar zelfs „in diens brieven aan het Europesche bestuur ronduit erkend)."

Zonder nadere aanleiding dan deze twee volzinnen gevoel ik geene behoefte, om mijn beheer van het tabakskontrakt Wiedang in het openbaar te verdedigen. Moge ik al een proces over het aandeel in de winst in laagste en hoogste instantie hebben verloren, ik heb althans de blootlegging van mijne handelingen niet geschroomd. Alleen wensch ik omtrent de twee punten, door den heer RIESZ „het publiek ter overweging aangeboden", dit in het licht te stellen:

Uit het eerste punt schijnt te blijken, dat ik op de behoefte der inlanders aan rijst zoude gespekuleerd hebben, om hen tot het planten van tabak te kunnen dwingen, na hen door voorschotten en geregistreerde kontrakten afhankelijk van mij te hebben gemaakt. Ik moet bekennen mij noch van kontrakten, noch van den brief van 21 Januarij 1856 n°. 1 iets te herinneren, wat na een tijdsverloop van bijna vijf jaren geene verwondering zal wekken. Maar ik durf beweren nooit van der Javanen zorgeloosheid of behoefte in hun nadeel partij te hebben getrokken. Zoo het niet te zeer den schijn hadde van eene oratorische figuur, zoude ik mij beroepen op de achthonderd huisgezinnen, die te Wiedang bij den gedwongen tabaks-aanplant waren ingedeeld; ik zal mij evenmin beroepen op die meer dan honderd Javanen, die met hunne vrouwen en kinderen mij op meer dan tachtig palen afstands van Wiedang naar Toeloeng Agoeng volgden, maar ik durf openlijk een beroep doen op al de Europesche en inlandsche ambtenaren, die mij van Augustus 1855 tot April 1857 in de residentie Rembang hebben gekend; ik durf een openlijk beroep doen op al de tabaks-kontraktanten aldaar; op de leden der regterlijke magt en de pleitbezorgers mijner partij, die omtrent mijn beheer een oordeel kunnen uitbrengen. Men heeft, hetzij teregt, hetzij ten onregte, wel eens beweerd, dat ik ter wille der bevolking mijne instrukties te ligt zoude hebben geacht, maar men zal nimmer kunnen bewijzen, dat ik de belangen der bevolking minder heb behartigd dan mogelijk was.

Men bedenke daarbij, dat op den 21sten Januarij 1856 het bestuur van de residentie Rembang nog aan den heer SCHONCK was toevertrouwd, en niemand, van welke politieke kleur hij ook zij, zal gelooven, dat die hoofd-ambtenaar een' enkelen oogenblik eene ongeoorloofde verhouding tusschen de inlandsche bevolking en een Europeesch partikulier zouden hebben geduld.

De heer BEKKING volgde hem den 31sten Januarij op. Het klinkt zeer vreemd, dat ik reeds den 7den Februarij in een' brief aan den nieuwen resident, met wien ik nog in geene aanraking geweest was, het bestaan van een *door hem gewild* monopolie ronduit zoude hebben erkend. Daarbij schreef ik bijna nooit regtstreeks (althans officiëel) aan den resident, maar, ingevolge een verzoek, door den heer SCHONCK aan alle kontraktanten en administrateurs gedaan, tot spoediger afdoening aan den kontroleur. Zoolang ik dus de twee brieven niet in hun geheel lees ben ik buiten staat ze te verklaren.

Tot toelichting van het tweede punt diene het volgende: Om de pas ontlokene vrije tabakskultuur niet door eene onbeperkte mededinging te smoren, verlangde de resident BEKKING, dat de Europesche fabrikanten zich zouden bepalen tot het opkoopen van kooltabak (ik geloof, dat de geleerden der tabaksmarkt hierdoor verstaan: tabak, van Havanahzaad gewonnen) en de overige soorten aan de Chinesche opkoopers zouden laten. Hierdoor viel het ook gemakkelijker die Javanen te straffen, die hun produkt aan Chinezen verkochten, zonder eerst hunne schuld aan

hunnen Europeschen krediteur te hebben afgelost, en *vice versa*. Eveneens schreven mijne instrukties als administrateur mij voor, uitsluitend kooltabak op te koopen. Staathuishoudkundige theoretici mogen deze zienswijze van den resident BEKKING wraken, ik heb dien heer niet als oekonomist te verdedigen. Maar ik heb het voorregt gehad hem gedurende vijftien maanden als ambtenaar te leeren waarderen, en getuig daarom met voldoening, wat de zedigheid hem zoude verbieden zelf te verklaren, dat hij een weldoener voor de inlandsche bevolking van Rembang is geweest. Het ware te wenschen, dat dit gewest zich nog dikwerf over een' bestuurder van dien stempel konde verblijden. Het is mogelijk, dat zijn vurige geest hem eene enkele maal het initiatief hebbe doen nemen, waar hij welligt onzijdig had kunnen blijven, maar zoo de vrije teelt van tabak onder zijn beheer vermomde dwang is geweest, zouden dan zoovele voorzigtige Hollandsche kooplieden hun geld hebben afhankelijk gemaakt van de inzigten van een tijdelijk hoofd in een gewest, waar een resident nooit langer dan twee jaren wilde blijven? Waarom nam de vrije kultuur dan onder zijne opvolgers steeds hooger en hooger vlugt?

S. E. W. BOORDA VAN EYSINGA.

De wijze, waarop hier over den heer BEKKING gesproken wordt, heeft dunkt mij meer waarde, dan de insinuaties en de lastertaal, waarmede men dien verdienstelijken ambtenaar vervolgd heeft, sedert hij het slagtoffer eener politieke intrige is geworden. Het loon voor al het goede, dat de heer BEKKING heeft gesticht, bestaat in beschuldigingen zonder grond, maar die bij de regering met zoo veel gretigheid zijn ontvangen, dat men hem provisioneel onder de „suspekten" heeft gerekend.

Wij hadden gewenscht, dat de nieuwe Minister van Koloniën reeds een einde aan dit schandaal zou gemaakt hebben. Is de heer BEKKING schuldig, welnu heb den moed hem te straffen; maar laat hem niet in dien dubbelzinnigen toestand, die aan den laster vrij spel geeft. Reeds bij de diskussiën over de begrooting in December l.l. heeft de heer DUIJMAER VAN TWIST daarop aangedrongen; thans zijn wij vijf maanden verder — maar men neemt geene beslissing.

Mijnheer de redakteur. Ik breng de voorschriften, voorkomende in het laatste nommer van uw *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië*, al dadelijk in praktijk, door *via Bombay* naar Batavia te vertrekken. De laatste mail was overvol, zoodat ik de arme passagiers van harte beklaag. Met deze vertrekken slechts 32 personen, zoodat ik de hut ⁸/₉ (voor twee personen bestemd) geheel alleen heb. Dat is een groot komfort voor 't zelfde geld.

Mijn vriend P. heeft mij een stuk gezonden, dat hij van Bombay had ontvangen, over de voortzetting der werken aan de Bhore Gauts. 't Is 't verhaal van een bezoek, door de voornaamste ingezetenen van Bombay aan die werken gebragt. Men arbeidt daar tegenwoordig aan dat ééne werk met 40,000 menschen. 't Zijn allen *vrije menschen* en 't is in den volsten zin van het woord *vrije arbeid*. De heusche behandeling, die zij ondervinden, benevens de goede betaling, hebben de spoorweg-werken tot eene lievelingsbezigheid van de inlanders gemaakt, zoodat er altijd overvloed van werkvolk is.

Nu zal het op Java, naar mijne meening, even zoo gaan, indien de spoorwegen aldaar door partikulieren worden aangelegd. Maar de Hollan-

ders! och die Hollanders! Zullen die goede menschen dan nu, door den watersnood op Java, weer niet een nieuw bewijs ontvangen hebben, hoe noodzakelijk spoorwegen zijn, ook om met spoed naar elke landstreek levensmiddelen te kunnen vervoeren? Daarom wordt in Britsch-Indië nu met zoo buitengewone kracht doorgewerkt. Men ziet er zeer goed in, dat in het noorden van dat groote Indische rijk geen mensch verhongerd zou zijn, indien een der groote lijnen van de kust naar de noord-westelijke provinciën ware voltooid geweest.

'tIs om al die redenen te hopen, dat de onderneming van den spoorweg van Samarang naar de Vorstenlanden nu eindelijk met kracht zal worden doorgezet. Dat zal een schoon begin zijn van een spoorweg-net over Java. In betere kommunikatiën, in spoorwegen, zie ik een nieuw krachtig tijdvak van elke soort van vooruitgang. Wrijving brengt licht; hoe sneller de wrijving, hoe spoodiger en hoe verder de vonken zich verspreiden.

MARSEILLE, N. N.
18 April 1861.

Nederlandsch Indië in 1817.

(*Vervolg en slot van blz.* 300.)

§ 7. *De Moluksche Eilanden.*

Reeds op het einde van het jaar 1816 waren door kommissarissen-generaal voor de overname der Moluksche eilanden tot kommissarissen benoemd de heeren N. ENGELHARD en J. A. VAN MIDDELKOOP. Zij vertrokken in den loop van dit jaar naar hunne bestemming met Z. M. schepen *de Admiraal Evertsen*, *de Nassau* en 't fregat *Maria Reigersberg*, waarmede zij, van de noodige militaire magt en civiele beambten voorzien, op den 8 Maart 1817 te Amboina aankwamen.

Nadat tusschen de Nederlandsche kommissarissen en den Britschen resident de noodige schikkingen waren beraamd, werd het eiland Amboina op den 25 Maart 1817 op eene plegtige wijze weder onder het Nederlandsche bestuur terug gebragt, en alzoo aan de Nederlandsche kommissarissen het gezag overgegeven.

Het eiland Banda werd almede op den 2 April overgenomen, terwijl de expeditiën, tot de overname van Ternate en verdere onderhoorigheden, achtereenvolgend werden afgezonden. Het eiland Banda had zeer veel geleden door de onophoudelijke en zware aardbevingen, die aldaar gedurende eenigen tijd hadden gewoed, en waarvan de voornaamste is geweest op den 14 Oktober 1816. Hoezeer van korten duur rigtte deze aardbeving toch groote verwoestingen aan en kostte aan vele menschen het leven; velen werden gekwetst en van anderen werden de bezittingen vernield.

Niet lang na de berigten van de overname der Molukkos mogten kommissarissen-generaal geruststellende tijdingen van den staat van zaken aldaar ontvangen. Maar dat duurde helaas! niet lang. De residentiën waren nog niet eens volkomen onder het pas gevestigde Nederlandsche bestuur teruggekeerd, of reeds begonnen zich teekenen van ontevredenheid bij vele ingezetenen te openbaren, waarvan wij de oorzaken nader zullen aan den dag brengen.

Op den 16 Mei 1817 kwam de skriba van de residentie Saparoea, genaamd ORNEEK, te Amboina, en gaf aan kommissarissen te kennen, dat de volkeren van Saparoea in opstand waren, dat de resident van die plaats in de negeri Porto was ingesloten, en dat hij skriba, zich derwaarts willende begeven, door eene menigte gewapend volk was aangevallen, en aan

zijne linkerhand gewond. Daarom verzocht hij aan de kommissarissen; die maatregelen te nemen, welke de toestand in dat oogenblik scheen te vorderen.

Wij zullen de mededeelingen van kommissarissen van hunne verrigtingen, bij het bekomen van deze en meer andere berigten, voor een oogenblik ter zijde stellen, en ons bepalen tot het rapport van den luitenant-generaal, kommandant der troepen van den 20 Junij 1817, betrekkelijk den aanvang en den uitslag der expeditiën, door kommissarissen ter beteugeling der muitelingen achtereenvolgend afgezonden.

„Ik heb de eer", zoo schrijft de kommandant der troepen, de luitenant-generaal ANTHING aan kommissarissen-generaal, „uwe excellentien kennis te geven, dat ik een aantal brieven heb ontvangen van den luitenant-kolonel KRAIJENHOFF, provisioneel kommanderende de troepen op de Moluksche eilanden. Daarbij maakt hij rapport, dát hij op den 16 Mei jl., door heeren kommissarissen tot de overname der voormelde eilanden werd geinformeerd, dat er geloofwaardige berigten bij hen waren ingekomen, dat er op het eiland Saparoea een opstand plaats had, hem kommandant derhalven uitnoodigende, om onverwijld, onder kommando van den aldaar met de lokale gesteldheid en den aard der ingezetenen bijzonder bekenden majoor der pionniers BEETJES, een detachement militairen van 150 of 200 man, zoo mogelijk Europeanen, gedeeltelijk uit het garnizoen van Amboina en gedeeltelijk van de in de baai liggende oorlogschepen, over de post Baguala door de binnen-baai, langs Haroekoe, met kleine orangbaais naar Saparoea af te zenden, ten einde aldaar den inlander vrees in te boezemen, en door goed beleid, het zij langs minnelijke wegen of anders door middel van wapenen, de rust te herstellen.

„Dat daarop eene konferentie had plaats gehad tusschen de civiele en militaire autoriteiten der land- en zeemagt, waarin werd overeengekomen, dat men naar Saparoea zoude zenden een detachement van 200 hoofden, te zamengesteld uit 120 man van de linie-schepen, onder hunne officieren, dertig Europesche en vijftig inlandsche militairen.

„Dat hij luitenant-kolonel, om te voldoen aan de begeerte van kommissarissen, den heer majoor BEETJES met het bevel over het voorschrevene detachement had belast en hem van de noodige instruktie had voorzien, zoodat dien ten gevolge meergemelde majoor den 17den Mei is vertrokken.

„Dat vervolgens door hem luitenant-kolonel de noodige dispositiën zijn genomen, om Hilla en de posten van Hitoelama en Liang te versterken, en eindelijk om het kasteel *Victoria* zooveel mogelijk van de landzijde in staat van verdediging te brengen.

„Dat hij luitenant-kolonel, bij alle deze preparatiën, aan de zijde der inlanders gevonden had eene groote onverschilligheid en onwilligheid en geneigdheid voor het voormalige Engelsche gezag.

„Dat hij luitenant-kolonel op den 20sten Mei drie brieven had ontvangen van den majoor BEETJES, geschreven van Passa Baguala, Haroekoe en Pilaam, waaruit blijkt, dat de inwoners van Haroekoe aan den kant van

Saparoea mede in opstand waren; waarom hij majoor noodig had gevonden, aldaar een detachement van 55 man, onder bevel van den 2den luitenant MUSQUETIER, te moeten laten; en dat vervolgens de majoor BEETJES, op den togt van Haroekoe naar Pilaam, een ontmoeting had gehad met vijf Ceramsche praauwen, waarvan er twee prijs zijn gemaakt, waarin twee man gesneuveld en een gekwetst waren, en voorts nog drie Cerammers, die gevangen zijn genomen, en kort daarna zijn gefusilleerd, omdat men hen niet naar Amboina konde zenden.

„Dat hij luitenant-kolonel op den 21sten Mei de droevige tijding ontving, dat de expeditie naar Saparoea een ongelukkigen uitslag had gehad; dat de rebellen aldaar in massa waren opgestaan, allen wel gewapend, en gevolgelijk ons detachement hun het hoofd niet had kunnen bieden; dat daarop de retraite is gevolgd, en de orangbaais, die de troepen hadden overgebragt, dit ziende, grootendeels de vlugt hebben genomen; waardoor het detachement, dat zich toen niet konde redden en volgens de opinie van hem luitenant-kolonel in konfusie moet zijn geweest, bijna geheel is omgekomen. Van de 210 hoofden, die derwaarts zijn vertrokken, zijn er, droevig is het te verhalen, slechts 65 teruggekomen; wij hebben dus te betreuren het verlies van 145 man.

„De majoor BEETJES onder de vermisten zijnde, zoo heeft de luitenant-kolonel KRAIJENHOFF geen behoorlijk rapport van het voorgevallene te Saparoea kunnen bekomen; hij zendt mij alleen over een afschrift van een zeer konfus relaas, gegeven door den 2den luitenant VAN DER BRUGGEN, en den sergeant LOUWKAMP, aan wie het gelukte te ontsnappen.

„Uit dit relaas blijkt, dat de majoor BEETJES, den 19den 's morgens, met elf praauwen de westkust van Saparoea in het gezigt kreeg, en toen langs die kust naar Saparoea is opgevaren; dat men aldaar een groote menigte volk zag marcheren, 'twelk van achter de klippen van tijd tot tijd op de onzen schoot, zonder echter iemand te bereiken; dat tegen elf uren voor den middag de praauwen in de baai van Saparoea aan de linkerzijde van het fort zijn gekomen, alwaar de troepen zijn ontscheept; dat bij het landen door de rebellen sterk wierd gevuurd; dat toen de majoor BEETJES, de kapitein STAALMAN en de luitenant ter zee SCHEIDIUS te zamen met hunne troepen zijn gebleven, en hij luitenant VAN DER BRUGGEN door den kapitein STAALMAN wierd gelast, om met de flankeurs langs den weg, die naar het fort geleidt, in het bosch te dringen, om het te zuiveren; dat zulks door hem luitenant is ten uitvoer gebragt, hij tot aan de eerste kampong marcheerde en toen duidelijk een witte vlag met een rood kruis kon zien waaijen; dat hij toen de verdere troepen hoorde aanmarcheren, waarop door den kapitein STAALMAN bevolen werd, om met het detachement zich weder te vereenigen; dat terugkomende de inlandsche luitenant ABDULMANA met zijn detachement Javanen aan de linker zijde van het fort geattakeerd wierd, en zich sterk heeft verdedigd; dat te gelijker tijd met een sterke magt een aanval op den majoor BEETJES is gedaan; dat deze, zoo wel als zijne onderhebbende officieren en manschappen, zich manmoedig hebben ver-

dedigd, doch voor overmagt moesten wijken en de linker vleugel in het water werd gedreven; dat door dit gezigt onder alle de troepen een schrik ontstond, er geen middel scheen te zijn van zich te kunnen herstellen, en iedereen zijn best deed om een goed heenkomen te zoeken, 't geen maar aan weinigen is gelukt, dewijl de praauwen meerendeels de vlugt namen toen men uit deze vaartuigen de konfusie aan 't strand ontwaarde.

„Dit is alles wat ik uit de verschillende rapporten opzigtelijk deze ongelukkige zaak heb kunnen te weten komen. Het schijnt mij toe, dat, bij de handeling daarvan, vele voor de dienst nadeelige fouten hebben plaats gehad. Vooreerst had de luitenant-kolonel KRAIJENHOFF niet moeten toegeven aan de begeerte van heeren kommissarissen, om het bevel dezer gewigtige expeditie aan den majoor BEETJES op te dragen; want hij had behooren te weten, dat die officier altoos bij het wapen der genie en nog wel hier te lande geëmploijeerd geweest is, en hij evenmin kunde als ervarenis had. Men heeft zeker ondersteld, dat de zaak minder belangrijk was, dan die nader geworden is, en dat die meer door negotiatiën dan militaire operatiën beslist zoude zijn geworden. Maar een kommanderend officier mag zich nimmer door soortgelijke denkbeelden laten wegslepen; de majoor BEETJES schijnt gemanoeuvreerd te hebben, zoo als men verwachten moest dat hij manoeuvreren zoude, zonder plan van attaque en zonder op middelen van retraite bedacht te wezen.

„De wijze, waarop het detachement was zamengesteld, is niet minder vicieus. Het had meer uit geoefende troepen moeten bestaan, en de zeelieden, zeker niet minder dapper maar minder ervaren in de taktiek, had de luitenant-kolonel bij zich in het kasteel behooren te houden.

„Intusschen is het, te midden dezer droevige gebeurtenissen, eene aangename gewaarwording te kunnen bespeuren, dat de majoor BEETJES en zijne onderhoorigen, volgens het relaas van den luitenant VAN DER BRUGGEN, ten minste als dappere lieden hun leven hebben verloren.

„Ik biede hierbij een staat aan, waaruit zal kunnen blijken, hoedanig het detachement van den majoor BEETJES is gekomponeerd geweest, en wat daarvan gebleven is.

„Uit de rapporten van den luitenant-kolonel KRAIJENHOFF blijkt wijders, dat hij, ter versterking van het eiland Haroekoe, den 25 Mei derwaarts had gezonden den kapitein VAN DRIEL met een detachement troepen; dat de rebellen hem op den 30 Mei met vijf à zes honderd man, waaronder honderd gewapend met geweren, hadden aangevallen; doch dat het hun gelukt was hen af te slaan; dat hij den 3 Junij des morgens om 9 uren andermaal is geattakeerd, door een sterke magt, die hij wederom had teruggedreven, waarschijnlijk met groot verlies; dat hij hen de lijken zag weg dragen en den weg als begoten met bloed vond. Na deze herhaalde aanvallen begon het den kapitein VAN DRIEL aan amunitie te ontbreken; hierin is echter door den luitenant-kolonel KRAIJENHOFF voorzien.

„Die officier meldt wijders, dat het hem nog niet gelukt was te kunnen ontdekken, aan welke redenen men dezen onverwachten opstand te

Saparoea moest toeschrijven; dat echter het algemeen gerucht was loopende, dat knevelarijen en mishandelingen de aanleidende oorzaken zijn geweest".

Thans gaan wij over tot de beschouwing der berigten van kommissarissen voor de Molukkos. Wij zullen trachten den hoofdzakelijken inhoud daarvan mede te deelen. Daaruit blijkt al aanstonds, dat de kapitein-luitenant POOL, kommanderende Z. M. korvet *de Iris*, op den 15 Junij, met behulp van negentig gewapende burgers van Amboina, de negeriën Rohamoni en Kabauw in de asch had gelegd. Alle ingezetenen waren echter, bij het naderen van de korvet, boschwaarts gevlugt, zoodat niemand meer in die negeri aanwezig was, toen de onzen zich er binnen begaven.

Een getrouw radja of regent van de negeri Aboro, bij de zeventig jaren oud, had zich uit verknochtheid aan het Gouvernement, dat hij te voren zoo vele jaren had gediend, en dewijl zijne zwakheid het gaan verhinderde, op een stoel naar de in opstand verkeerende negeri Oma begeven, ten einde de ingezetenen aldaar tot rede en onderwerping te brengen. Maar ook deze oude inlander, benevens een bode van Haroekoe en zes personen van zijn gevolg, werden door de muitelingen op eene verraderlijke wijze om het leven gebragt.

Den 4 Junij had er een derde aanval op Haroekoe van de zijde der muitelingen plaats, welke echter door den moedigen tegenstand der burgers van Amboina en der ingezetenen van Haroekoe vruchteloos werd gemaakt. De Amboinesche burgers, door een detachement militairen ondersteund, deden daarna een aanval op het oproerige Oma, hetgeen in zooverre gelukte, dat de geheele negeri verwoest werd. Daar de ingezetenen reeds bij de aankomst der onzen gevlugt waren, werden niet meer dan vijf van de muitelingen gevangen gemaakt.

Toen al deze berigten achtereenvolgend te Batavia kwamen, en nog eene menigte andere bijzonderheden ter kennis van kommissarissen-generaal aldaar werden gebragt, zagen zij zich weldra in staat, om de handelingen van de kommissarissen voor de Molukkos te kennen en te beoordeelen, en nategaan, in hoe verre de verrigtingen van dezen, in verband met den staat van zaken, als doeltreffend konden worden beschouwd. Zij kwamen tot de overtuiging, dat in het algemeen door die kommissarissen weinig of geene moeite was aangewend geworden tot het opsporen der oorzaken of tot het voorkomen der kwade gevolgen van de ontevredenheid, welke zij, volgens hun eigen vroeger schrijven van den 18 April, wisten, dat bij een gedeelte der ingezetenen bestond. Integendeel hadden zich, volgens geloofwaardige berigten, gestaaft door een gedeelte der officiële korrespondentie, sommigen der Nederlandsche ambtenaren aan kwellingen en verkeerde bejegeningen der ingezetenen schuldig gemaakt. Zij waren van oordeel, dat de handelingen van kommissarissen en de maatregelen door hen genomen, niet dat beleid te kennen gaven, door 't welk alleen zoodanige ongelukken konden worden verhoed. Volgens geloofwaardige berigten scheen al verder de eensgezindheid tusschen beide kommissarissen veel te wenschen over te laten, 't welk op de belangen en het lot dezer bezittingen van eenen hoogst

nadeeligen invloed zoude hebben kunnen zijn. Daarom meenden kommissarissen-generaal, dat het dringende pligt was, om ernstige maatregelen tot onderzoek en goede beheering der zaken te nemen; en zoo wierd besloten:

„den schout bij nacht, kommissaris-generaal BUYSKES, ten gevolge zijner welwillende aanneming, te magtigen, om zich naar Amboina te begeven, en aldaar alle zoodanige magt te oefenen als kommissarissen-generaal, zelve tegenwoordig zijnde, zouden kunnen oefenen, en bijzonder om of de regering (desgeraden vindende) zelf geheel op zich te nemen, of die door de kommissarissen, zich daar bevindende, naar zijne bevelen te doen voeren, of in hunne plaats zoodanige andere persoon of personen tot beheer der zaken, hetzij te Ambon of elders, te benoemen en aantestellen, als hij kommissaris-generaal zal bevinden te behooren."

Bovendien werd aan de kommissarissen voor de Molukkos de volgende brief geschreven, waarin hun mededeeling werd gedaan van dit besluit.

„De ongunstige tijdingen, welke wij door u en langs andere wegen, nopens den staat der zaken in de Molukkos, ontvangen hebben, en de niet volbragte en onvoldoende maatregelen, door u zoo het schijnt tot opsporing der oorzaken en het voorkomen der gevolgen van de reeds voor lang bekende ontevredenheid der ingezetenen genomen, noodzaken ons tot krachtige voorzieningen.

„Wij hebben daarom onzen ambtgenoot, den schout bij nacht en kommissaris-generaal BUYSKES, verzocht en gekommitteerd, om zich in persoon naar Amboina te begeven, en aldaar uit onzen naam al het souvereine gegezag uit te oefenen, hetwelk wij, tegenwoordig zijnde, zouden kunnen doen, en gelasten u dientengevolge zijne bevelen als de onze te gehoorzamen of te doen gehoorzamen."

Met den schout bij nacht, kommissaris-generaal, werd eene militaire expeditie van 2 kompagniën Europeanen en 1 kompagnie inlanders, met het pas uit Nederland aangekomen schip van oorlog de *Prins Frederik*, naar de Molukkos afgezonden.

Terwijl wij nu deze expeditie hare reize laten vervolgen, zullen wij den voortgang der militaire operatiën, tegen de muitelingen in het werk gesteld, leeren kennen uit het volgende berigt van den luitenant-generaal, kommandant der troepen, van den 21sten Julij 1817.

„Ingevolge eene missive van den luitenant-kolonel KRAIJENHOFF, kommanderende Z. M. troepen te Amboina van den 3den dezer nº. 379, heb ik de eer te berigten, dat Z. M. fregat de *Maria Reigersberg* den volgenden dag zoude kunnen zeilen, om zich naar zijn bestemde post te begeven.

„De luitenant DE BREE, kommanderende te Waai, had aan den luitenant-kolonel voornoemd rapport gemaakt, dat de rebellen den 1sten Julij des morgens ten 5 uren Liang geattakeerd hadden, en de luitenant WONDERLING, welke aldaar kommandeerde, met een officier en 40 man, had deze post moeten verlaten, omdat de ingezetenen aldaar zich met de rebellen trachtten te vereenigen. De opstandelingen hebben echter, zoo aan dooden als gekwetsten, 35 à 40 man verloren, benevens hunnen aanvoerder, die

gesneuveld en naar Waai getransporteerd is, alwaar zijn hoofd, tot voorbeeld voor anderen, is opgehangen en ten toon gesteld.

„Van den luitenant WONDERLING was nog geen rapport ingekomen; waarvan de reden den luitenant-kolonel voornoemd onbekend is, maar waardoor hij belet wordt een vollediger verslag te doen.

„De kapitein LISSNET is gelast, zich dadelijk naar Waai te begeven, ten einde de post van Liang met voorzigtigheid en beleid weder te doen bezetten door 51 man, de officieren daaronder begrepen, en wanneer zulks niet voldoende mogt zijn, een gedeelte van het detachement van de post Baguala daarbij te voegen. Een barkas met draaibassen, welke mede bestemd was voor de expeditie op Saparoea, is mede derwaarts gezonden.

„Ook op Tioe rebelleren de ingezetenen, waarom aldaar een post bezet is geworden met 1 sergeant, 1 korporaal en 11 man, ten einde te zorgen, dat de kommunikatie tusschen Haroekoe, Liang, Waai en Tuilehoe met de post Baguala niet afgesneden worde. Deze noodzakelijke bezettingen verzwakken echter van dag tot dag het garnizoen van de hoofdplaats. Van Hila en Haroekoe zijn nog geene berigten omtrent de rebellen ingekomen."

Inmiddels kwam de schout bij nacht en kommissaris-generaal BUIJSKES den 1sten September te Ternate, waar zich alles in rust bevond. Na aldaar eenige toebereidselen tot het bewapenen der vaartuigen, welke tegen de muitelingen bestemd waren, te hebben gemaakt, vertrok hij naar Amboina, dat hij den 30 September bereikte. Dadelijk werden nu krachtdadige middelen in 't werk gesteld. Hij nam tot dat einde het bestuur in handen en gaf daarvan, bij de volgende proklamatie, den 30 October kennis.

„Door mijne ambtgenooten, hunne excellentiën de kommissarissen-generaal over Nederlandsch Indië te Batavia, verzocht en gekommitteerd zijnde, mij in persoon naar herwaarts te begeven, ten einde alhier al het souvereine gezag te oefenen, het welk hunne excellentiën voornoemd, tegenwoordig zijnde, zouden kunnen doen; zoo is het, dat ik hebbe noodig geoordeeld, het gezag en bestier over het Gouvernement der gansche Molukkos op mij te moeten nemen, en mitsdien van de uitoefening en waarneming derzelve te ontslaan de thans bestaande autoriteiten, zijnde de kommissarissen tot de overname van de Moluksche eilanden, de heeren NICOLAAS ENGELHARD en JACOBUS ALBERTUS VAN MIDDELKOOP, de laatstgemelde almede als gouverneur der Molukkos, ontslagen, zoo als dezelve ontslagen en verklaard worden te hebben gedefungeerd bij deze."

Toen nu de Ternataansche flotille vervolgens aangekomen was, maakte de heer BUIJSKES zich gereed tot eenen algemeenen aanval tegen de muitelingen, die op den 16 Oktober werd bepaald. Drie divisiën sloepen, Ambonesche orangbaais en Tidoresche korra-korras, verzamelden zich te Larike, terwijl van den kant van Hila eene divisie militairen marcheerde, bijgestaan door negerivolken. Een sterk detachement troepen, Ambonesche burgers en Tidoresche Alfoeren, trok bij Laha dwars over het gebergte, om de legerplaats dier muitelingen in den rug te vallen. Het bevel over de geheele expeditie was aan den majoor MEIJER opgedragen.

Alvorens echter tot vijandelijkheden over te gaan, en om aan de muite-

lingen de gelegenheid te verschaffen om zich te onderwerpen, zonder dat er bloed werd gestort, vaardigde de schout bij nacht kommissaris-generaal de volgende proklamatie uit aan de ingezetenen van de negeriën Lima, Leith, Assiloeloe, Oering, Larike en Wakkasina.

„Met het grootste ongenoegen vernomen hebbende, dat velen uwer, vergetende de trouw en gehoorzaamheid die zij aan het Nederlandsche Gouvernement verschuldigd zijn, en die hunlieder voorvaders bezworen en steeds onderhouden hebben, aan de oproerige aanhitsingen van die van Saparoea hebben gehoor gegeven, en zelfs tot zulke uitersten zijn overgegaan, om tegen de wettige souvereine autoriteit de wapenen op te vatten; zoo is het, dat, daar het oogmerk mijner overkomst van Batavia naar herwaarts is, om de rust op de Ambonsche eilanden weder te herstellen, ik uliedcn bij deze serieuselijk aanmane en aanbevele, om de wapens neder te leggen en als vreedzame ingezetenen, een iegelijk weder naar zijne negeri ofte inwoninge, terug te keeren, en niet alleen aan de wettige autoriteiten, als in vorige gelukkige tijden van vrede en rust, zich te submitteren, maar ook diegenen, die ongeacht deze vermaning nog halstarrig hunne dwalingen blijven aankleven, te keer te gaan; alzoo het mijn zeker voornemen is, om dezulken, die zoo onberaden zijn van zich met de wapenen te willen verdedigen, als rebellen en oproermakers te beschouwen, en zoodanig zonder genade met den dood te doen straffen; terwijl ik aan den anderen kant alle protektie aanbiede aan dezulken, die zich aan het Nederlandsch Gouvernement zullen onderwerpen, aan de welken ook door deze de krachtigste belofte gegeven wordt, van alle zekerheid zoo voor hunne personen als eigendommen."

Deze proklamatie maakte bij de ingezetenen der negerien zoodanigen indruk, dat bij de komst van den majoor MEIJER te Larike, op den 15 Oktober, hij reeds berigt ontving, dat de volken van Oering en Assiloeloe zich hadden onderworpen en de bescherming van het Gouvernement verzochten. De overige negeriën volgden den 16 October dit voorbeeld, en heschen witte vlaggen, en de ingezetenen, die vlugtende of verscholen waren, keerden met vertrouwen naar hunne woningen terug, zonder dat het noodig werd een oogenblik gebruik te maken van de gewapende magt, welke bijeengebragt was.

Na het ontslag aan de kommissarissen en den gouverneur der Molukkos gegeven, werd door kommissarissen-generaal te Batavia het bestuur over de Moluksche eilanden opgedragen aan den generaal-majoor DE KOCK, chef van den algemeenen staf van het leger. Terwijl deze zijne bestemming volgde, zette de schout bij nacht kommissaris-generaal BUIJSKES zijne operatiën voort, die spoedig met eenen gewenschten en roemvollen uitslag ten einde liepen.

De beweegbare reguliere magt, bestemd om Haroekoe en Saparoea ten onder te brengen, bestond uit ongeveer drie honderd manschappen, bijgestaan door eenige Alfoersche hulpbenden en gewapende Ambonesche burgers, en was verdeeld in drie divisiën, onder de bevelen van den majoor MEIJER. Zij was ingescheept op eenige orangbaaijen, kora-koras en andere kleine vaartuigen, en werd ondersteund door Z. M. schepen *Evertsen*, *Nassau* en *Maria Reigersberg*, de koloniale korvetten *Iris* en de *Zwaluw* en het gehuurde schip *the Dispatch*. Deze vaartuigen waren op verschillende plaatsen gestationeerd, om de ladingen te dekken en des noods ook met de equipagiën deel te nemen aan de operatiën. Z. M. schepen *Evertsen* en

Nassau lagen in de baai van Saparoea; het fregat *Maria Reigersberg* moest Porto en Haria in bedwang houden; de korvet *Iris* lag, met eenige kleine vaartuigen, voor Hatoewana, en de korvet *de Zwaluw* voor Noesa-laut; en eindelijk was *the Dispatch* ter dispositie van den kommanderenden officier van Z. M. fregat *Maria Reigersberg* gesteld, om naar omstandigheden te handelen.

De eerste bewegingen waren gerigt tegen de negeriën Kailolo en Pelauw op Haroeko, welke op den 2den en 3den November ingenomen en vernield werden. Aan allen, die zich onderwierpen, werd vergiffenis geschonken, doch een twintigtal opperhoofden en bekende belhamels werd dadelijk gefussilleerd. Den 6den ondergingen de negeriën Hollatoea en Aboro hetzelfde lot. Toen hierdoor de herstelling der rust op het eiland Haroekoe verzekerd was, stak de expeditie, op den 8sten daaraanvolgenden, naar het eiland Saparoea over.

Den 9den November landde de majoor MEIJER te Porto (op Saparoea) en viel de aldaar en te Haria verschanste muitelingen aan, terwijl terzelfder tijd door de bezetting van het fort *Duurstede*, aangevoerd door den kapitein LISNET, een uitval werd gedaan op hen, die zich in de nabijheid van die plaats hadden versterkt.

De uitslag van deze vereenigde bewegingen, ondersteund door het vuur der schepen, was eene volkomen overwinning op de muitelingen. Alle hunne verschansingen werden, in weerwil van eenen hardnekkigen tegenstand, stormenderhand veroverd, en de majoor MEIJER volbragt zijne vereeniging met het fort *Duurstede*, alles vernielende wat tusschen die plaats en Porto eenigen tegenstand bood.

Bij deze gelegenheid verloren wij eenigen der onzen, onder den luitenant FRISSART, van het bataillon infanterie no. 26, die zelf zoodanig werd gekwetst, dat hij kort daarna overleed. Onder de gekwetsten bevond zich ook de luitenant JENNIE, van hetzelfde bataillon.

De negeri Booi, was het punt, waarop zich vervolgens de bewegingen rigtten. Hier ontving de majoor MEIJER op den 11den berigt, dat de muitelingen zich bij Oelat en Ouw sterk verschanst en in grooten getale verzameld hadden. Hij stelde zich dadelijk aan het hoofd van de zich bij hem bevindende troepen, ter sterkte van ongeveer 140 manschappen. Bij de negeri Oelat begon het gevecht, en 't duurde met veel hevigheid voort tot bij Ouw, waar de muitelingen stand hielden in de zeer sterke verschansingen, welke zij aldaar hadden opgeworpen. Niets echter was tegen de dapperheid der onzen bestand; de vijand werd gestadig teruggedrongen, toen, bij het bestormen der zevende borstwering, de majoor MEIJER door een kogel in de keel werd gewond. De kapitein GEZELSCHAP, van het 2de bataillon 5de regiment infanterie, nam dadelijk het bevel op zich en voltooide de nederlaag der muitelingen, die omstreeks ten 10 uren des avonds in verwarring de vlugt namen. Onder de gesneuvelden aan onze zijde bevond zich de luitenant RICHEMONT, en onder de gewonden de kapitein KRIEGER, beide van het evengemelde korps.

Korten tijd daarna vielen de voornaamste hoofden der muitelingen, THOMAS MATULESIE, ANTONIE REEBOK en de pati van Tiouw, in de handen der onzen, en daar intusschen Noesa-laut zich mede had onderworpen, voltooide dit de herstelling der rust in deze streken.

Na deze verrigtingen werd Z. M. schip *Maria Reigersbergen*, benevens de korvetten *Venus* en *Iris* en de flotille Ternataansche kora-koras, naar Loehoe gezonden, om die plaats te hernemen en de inwoners van Ceram te straffen, voor het deel, hetwelk zij in den opstand hadden genomen. Het bevel over deze expeditie was opgedragen aan den kapitein ter zee GROOT en het detachement infanterie, hetwelk moest medewerken, werd aangevoerd door den majoor VAN DRIEL.

Den 1sten December werd Loehoe, na eenigen tegenstand, hernomen, en na dit te hebben volbragt, zeilde de flotille langs de kusten van Ceram en lei alle oproerige negerien, waarvan eenige met steenen muren verschanst waren en veel tegenweer boden, in de asch. De Ternataansche hoofden, welke deze expeditie vergezelden, bewezen vele diensten, en niet minder werd het gedrag der Ambonesche burgers en der Alfoersche hulpbenden geprezen.

Zoo werd de rust van de Molukkos weder hersteld, eer nog aldaar waren aangekomen de latere versterkingen, welke met Z. M. schepen *Wilhelmina* en *Venus* en het transportschip *de Baron van der Capellen* waren afgezonden.

Wij kunnen nog bij dit alles voegen, dat, volgens echte berigten, de moed en het beleid van den majoor VAN DRIEL, die een klein plekje gronds op Haroekoe verdedigde, en het wederinnemen van het fort op Saparoea door den kapitein GROOT, kommanderende Z. M. fregat *Maria Reigersbergen*, met zijne equipage en eenige burgers, de muitelingen tot de komst van den schout bij nacht BUIJSKES had opgehouden.

Daarna hadden de geschikte manoeuvres door kapitein GROOT, met het gemelde fregat gemaakt, veel tot den goeden uitslag der latere ondernemingen toegebragt; voor Loehoe en Porto was dit hoofdzakelijk gebleken.

§ 8. *Makassar en onderhoorigheden.*

Het Gouvernement van Makassar en onderhoorigheden werd, in den aanvang van 1817, door den daartoe benoemden Nederlandschen kommissaris den heer P. F. CHASSÉ uit handen van het Britsche bestuur overgenomen. De gouverneur van dat établissement, de heer TILENIUS KRUYTHOFF, werd in deze zijne bediening bevestigd.

Men kan den staat van zaken aldaar, gedurende den loop van 1817, het best leeren kennen uit de volgende uittreksels uit brieven van den gouverneur van Makassar, kort na de overname van het établissement, aan kommissarissen-generaal geschreven en uit het antwoord daarop gegeven.

In eenen brief van den heer H. TILENIUS KRUYTHOFF, „gouverneur van het établissement Makassar en onderhoorigheden", geschreven den 31sten Maart 1817, komt het volgende voor:

„De koning van Boni is nog niet opgekomen, om de oude vriendschap te herstellen, in weerwil mijner uitnoodigingen daartoe. Die vorst blijft bij aanhoudendheid betuigen, dat hij genegen is naar herwaards op te komen, maar daar hij naar zijn gevoelen geen koning is, zoo als zijne voorvaderen, maar afhangt van de rijksraden, waarvan de „tomilalang" of rijksbestierder door de Engelschen te Batavia is aangehouden en van daar in ballingschap verzonden, staat het niet in zijne magt, om eenige verandering te maken in den tegenwoordigen staat van zaken. Daarom, zegt hij, kan hij ook het gewapend volk niet doen terugtrekken, dat nog onder AROE TJINA om de zuid, en onder kraing TJINRAPOLI om de noord, op gouvernements grond aanwezig is. Hij verzekert daarentegen, dat zij zonder noodweer niets zullen bedrijven.

„Evenwel komt 's vorsten onmagt zeer verdacht voor. Zoo zijne gevoelens opregt waren, zoude men, in stede van den afwezigen rijksbestierder, een ander kies- of raadsheer kunnen benoemen, en daardoor deze zaak ten beste regelen; maar uit zijn schrijven, en uit den toon waarin hij zich uitdrukt, kan men duidelijk opmaken, dat hij begeert, dat het Gouvernement de eerste zal zijn, om hem in het bezit te stellen van die voorregten, die zijne voorvaderen allezins willekeurig en door eene onvergeeflijke toegevenheid hebben genoten, namelijk: het regt om zich te bemoeijen met de zaken der overige bondgenooten, en die naar welgevallen en willekeur te beslissen, en om zich op 's Gouvernements grond, in de onderscheidene distrikten, een regt van eigendom aan te matigen, terwijl hem die grond slechts in leen en dus tot wederopzeggens was afgestaan. Indien men hieraan maar wilde toegeven, zou die rijksbestierder of tomilalang al zeer spoedig vergeten zijn. 't Zou echter dezelfde gevolgen na zich slepen, waarover men reeds in vroegere jaren, of van de oudste tijden af, geklaagd heeft, doch die men niet heeft kunnen weeren, en die men zelfs door onmagt heeft moeten zien vermeerderen; zoodat men hun inbreuk maken op de oude kontrakten en hunne pretentiën stilzwijgend moest aanzien en verdragen.

„Van Boelekomba wierd mij bekend gemaakt, dat een praauw van Saleijer, voorzien van een Gouvernementspas, en den wil hebbende om naar Boelekomba te stevenen, in de rivier Lembang was komen te vervallen, en door de Bonieren prijs gemaakt. Ik heb den koning daarvan onderrigt, en de genomen praauw gereklameerd, maar zonder eenig gevolg.

„Dit bedrijf is geschied onder het oog en met goedkeuring van AROE TJINA, oom der konings, die de meeste zaken regelt en bestuurt en in 't zuiden het gezag voert, en aan wien ik geloof dat de uitvlugten moeten worden toegeschreven, die in 's konings brieven voorkomen. Deze vorst heeft zeer veel invloed op den koning, die zonder zijnen raad niets verrigt; en daar hij over het vruchtbaarste gedeelte van het land des konings gebied voert is het zijn belang, dat gebied zoo lang mogelijk te behouden. Zoo verzamelen de koning van Tanette en kraing TJINRAPOLI zich door hunne knevelarijen, terwijl de staat van zaken op deze wijze slepende

blijft, in 't noorden aanzienlijke schatten en maken, hoewel zij daarvan de stelligste verzekeringen hebben gegeven, nog geene aanstalten hoegenaamd, om het land te ruimen.

„Hoe zeer 't nu ook te wenschen was, dat de zaken in der minne konden worden geschikt, en het Gouvernement weder in 't bezit werd gesteld van die landen, die aan Nederland behooren, is er toch weinig kans, dat dit geschieden zal, zonder ernstige maatregelen te nemen, en de Boniërs uit die streken te verdrijven. Dit zal het beste middel zijn, om de waardigheid van het Gouvernement, en den verschuldigden eerbied te verzekeren, dien het in allen gevalle, en als eerste bondgenoot, volgens de kontrakten kan eischen. Doet men dit niet, dan zal er geen ander middel zijn, dan aan de trotsche eischen van het Bonische hof te voldoen, en op den ouden voet te dulden, dat de Boniërs 't in hun magt hebben, ieder oogenblik als meesters te handelen en ons te beleedigen.

„Door middel van de andere bondgenooten iets tegen hen te ondernemen, zou geene gewenschte uitwerking hebben, omdat de koning van Tanette huichelt en in hem geen vertrouwen te stellen is. Ook zou dit weinig ontzag en geen groot denkbeeld van onze magt aan de bondgenooten inboezemen, en dezen zouden in den voorspoed dezelfde rol spelen als thans Boni doet, en zich de overwonnen landen toeëigenen, ten minste het beste deel daarvan begeren, voor den verleenden bijstand.

„Zijn dierhalven de tegenwoordige tijdsomstandigheden nog ongunstig om iets te kunnen ondernemen, door eigen magt, dan zal 't beste zijn, de zaken op den tegenwoordigen voet maar zoo wat gaande te houden. Men kan zich vleijen, dat dan alles in dien staat van rust zal blijven, dien wij sedert onze terugkomst er mogten behouden. De Boniers en hun vorst zelve zijn te wel bekend met de verpligting, die zijne voorvaderen aan het Hollandsch Gouvernement verschuldigd zijn, dan dat zij het initiatief zouden nemen en iets van hunne zijde ondernemen, wanneer hun daartoe geene aanleiding wordt gegeven.

„De Makassaren houden zich stil en vreedzaam; wij leven met den koning in de beste verstandhouding. Door een misverstand is een van zijne vaartuigen, den wil hebbende naar Sumbawa, door de koloniale schoeners aangezien voor een rooversvaartuig; het werd overmeesterd en herwaarts opgebragt, bij welke gelegenheid twee Makassaren zijn dood geschoten. Daar echter bij onderzoek bleek, dat het werkelijk een handelsvaartuig van den koning was, en deze het reklameerde, is het weder vrijgegeven. Ten gevolge dezer gebeurtenis, die veroorzaakt was door het niet behoorlijk bijdraaijen, toen de koloniale vaartuigen het vaartuig praaiden, is den vorst aanbevolen, om, ter voorkoming van diergelijke onaangename voorvallen zijne onderdanen te waarschuwen, om in den vervolge terstond bij te draaijen bij ontmoeting van 's konings vaartuigen, en om, volgens de bestaande verpligting, alhier een pas te nemen, als zij zich van de kust verwijderen en naar elders ten handel willen varen. Hiermede is deze zaak ten genoege afgeloopen, die zeker, wanneer het de andere vorsten ware

overkomen, meer zwarigheden zou hebben ontmoet; doch de tegenwoordige koning van Goa (Makassar) is een vorst, die zich meer aan ons gehecht toont, een braaf mensch, op wiens trouw wij ons gerustelijk verlaten.

„Een geheel ander karakter dan zijn vader, heeft 's konings zoon en troonsopvolger, thans koning van Tello. Zijne zucht tot verkwistingen doet hem alle middelen zoeken, hoe verachtelijk die ook mogen wezen, om daaraan te voldoen. Onder het Engelsche bestuur was hem vergund, om te Jongaja, op 's Gouvernements grondgebied, nabij de kampong Baroe, een vischhuis aan 't strand te mogen oprigten. Maar daaruit waren vele onheilen te verwachten. Weldra ontaarde dit vischhuis in een dobbelhuis en amfioenkit, dat, buiten 't bereik van toevoorzigt, Chinezen en zelfs inlanders van den laagsten stand van hier lokte, om aldaar ongestoord door spel en opium uitgeplunderd te worden. Ik heb dit kwaad echter doen uitroeijen, en een paar Chinezen laten opligten, met kennisgave aan den koning, dat dergelijke bedrijven niet geoorloofd waren, en dat, zoo ze nogmaals mogten plaats grijpen, ik aan zijnen zoon die lustplaats zoude moeten ontzeggen. Dit had ten gevolge, dat niet alleen alle gebouwen maar ook het lusthuis zelf is afgebroken.

„De vorst van Tanette was niet opregt in zijne gegeven verklaring van vriendschap, bij de verschijning zijner afgezanten alhier. Zijne brieven zijn beleedigend en doen duidelijk zien, dat hij het gezag begeert over die regenten, die van wege het Gouvernement aan zijn rijkje grenzen. Hij is met Boni in de beste verstandhouding, en een vriend van den roover kraing TJINRAPOLI.

„DAING POUOLING was de zoon van AROE PENTJANA, een man, die het Gouvernement altoos een goed hart toedroeg en daarvan zelfs op het eiland Java in vroeger jaren blijken heeft gegeven. Zijn zoon DAING POUOLING had zich mede de bescherming van het Gouvernement niet onwaardig gemaakt; zoodat hij dan ook, met toestemming van de regering, eertijds zijn verblijf op Sageri hield, maar, door afgunst en haat van Tanette's vorst en de toegevendheid van den toenmaligen kommandant WIKKERMAN, door dien vorst van daar is verjaagd. Naderhand is hij echter door het Engelsch Gouvernement tot hoofd van Sageri benoemd, van waar hem de oorlog weder heeft verdreven. Kort na de herstelling van het Nederlandsche gezag, vervoegde hij zich bij de Nederlandsche autoriteiten, om te verzoeken, als weleer hunne bescherming weder te mogen genieten. Men aarzelde niet, hem tot den eed van trouw aan het Nederlandsch Gouvernement toe te laten en droeg hem op, om zich weder naar Sageri te begeven, en daar, gelijk voorheen, het beheer en bestuur der zaken in handen te nemen.

„Den vorst van Tanette werd van deze beschikking kennis gegeven, onder mededeeling, dat men niet twijfelde, of hij zoude DAING POUOLING behulpzaam zijn, en hem zoodanigen bijstand verleenen, als hij noodig zou hebben, tegen allen die zich daartegen zouden durven verzetten, ten einde dit land op die wijze weder onder de gehoorzaamheid van het Gouvernement terug te brengen. Maar wel verre dat de vorst van Tanette aan deze aanbeve-

ling beantwoordde, beklaagde hij zich en verzocht, dat DAING POUOLING niet weder op Sageri mogt worden geplaatst.

„Hem werd geantwoord, dat men geene berigten hoe ook genaamd aangaande DAING POUOLING had ontvangen, en dat de vorst in het oog diende te houden, dat degene, die door het Nederlandsche Gouvernement tot hoofd van Sageri werd gekozen, als zoodanig moest worden erkend, en 's vorsten bemoeijenis met deze schikkingen nimmer konde worden gedoogd, omdat Sageri Gouvernements grondgebied is, en niemand anders dus daarover heeft te beschikken.

„Hierop werd door dien vorst, op een trotschen toon, erkend, dat DAING POUOLING door zijn moeder en den toenmaligen koning van Boni van Sageri was verwijderd, en tevens verlangd dat, wanneer hij weder op Sageri moest geplaatst worden, daaromtrent eerst met den koning van Boni behoorde overeen te worden gekomen, dewijl Sageri niet alleen een eigendom van het Gouvernement, maar ook van Boni en Tanette was.

„Uit deze bijzonderheid blijkt genoegzaam, dat de vorst van Tanette alles behalve vriendschappelijk gezind is. Sageri is werkelijk een eigendom van het Gouvernement; hij eigent zich daarvan nu een gedeelte toe, en een ander gedeelte beweert hij aan Boni te behooren, zeker uit hoofde van den in 1795 plaats gehad hebbenden oorlog tusschen die twee vorsten, op dat grondgebied. Tanette's vorst blijft Boni aanhangen, en onder den schijn van vriendschap voor het Gouvernement is hij de raadsman van dien vorst.

„Van de overige vorsten en bondgenooten, zal ik kortheidshalve alleen vermelden, dat de vorst van Sopping mij geklaagd heeft, door Boni's volk ontrust te worden, zoodat hij mij verzocht hem met kruid bij te staan tot zijne verdediging.

„Ik heb van dien vorst een slavin ten geschenke ontvangen. Deze heb ik voor rekening van het Gouvernement laten rekompenseren, op dezelfde wijze als dit bij dergelijke ontvangen geschenken van den koning van Tanette aan den heer kommissaris CHASSÉ is geschied, namelijk met een geschenk van fijn wit linnen en een rol gebloemde stof, ten bedrage van 86 ropijen. Ik verzoek uwe excellentiën te mogen worden geïnformeerd, hoedanig deze menschen beschouwd en daarmede moet worden gehandeld.

„Sidenreeng is rustig en op zijne vriendschap kan men staat stellen. Van de overige rijken heb ik niets te zeggen; zij zijn met en onder Goa's vorst. Van Boeton of Bima heb ik geene narigten.

„Van de Gouvernements onderdanen, zoo om de noord als zuid, hebben de hoofden den eed van trouw en gehoorzaamheid afgelegd. Zelfs de hoofden van Teerattea hebben zich bij mij vervoegd en den eed van gehoorzaamheid gedaan. Dit volk behoort niet tot onze onderdanen, was voormaals op zich zelf onafhankelijk, werd door Boni naderhand onderdrukt, doch heeft zich van hem afgescheurd en zich nu aan de gehoorzaamheid van het Gouvernement onderworpen, ofschoon zij geene diensten doen of aan eenige schatting onderworpen zijn, maar als dit verlangd wordt assistentie ten

oorlog zullen verleenen. Ik maak staat op hunne trouw, daar zij van de Boniërs veel leeds hebben moeten verdragen.

„Een voorval te Boelekomba en Bonthain op den 4den dezer deed mij vreezen voor de gevolgen. De kommanderende officier DE RAET, die iemand van het gevolg van kraeng GANTARANG, het eerste Gouvernements hoofd, bij de paardestal aan de residents woning zag, gebood hem van daar te vertrekken. Toen deze dit niet spoedig genoeg deed werd dit bevel sterker aangedrongen. De inlander trok daarop zijn kris, doch de officier ontweek hem, nam eën geladen geweer en schoot hem ter neder.

„Dit voorval heeft zoowel kraeng GANTARANG als de onderhoofden van Bonthain doen besluiten naar herwaarts te komen, en mij hun beklag te doen. Daar ik het inmiddels vernomen had en beducht was voor de veiligheid van den kommandant, den luitenant DE RAET, stelde ik den kommandant BISCHOFF voor, om hem door een ander officier te doen vervangen. Dit geschiedde, en toen ik kraeng GANTARANG en de hoofden van Bonthain bij hunne komst van deze mijne dispositie kennis gaf, wierd dit door hen dankbaar vernomen, zoodat zij tevreden wederom naar hunne negeri vertrokken.

„In de maand December l.l. heb ik een togt naar Maros gedaan, alwaar alles in goeden staat was; doch ik moest er met leedwezen ooggetuige zijn, van de ontvolking en ledigheid van verscheidene negerien, en het braak liggen der landen, die voormaals zoo vruchtbaar waren. Sedert is daarin eenige verbetering gekomen.

„Van Saleijer heb ik geene nadeelige narigten, eenige plaats gehad hebbende zeerooverijen uitgezonderd. De regenten zijn in Januarij l.l. met den provisioneel fungerenden resident weder derwaarts vertrokken, en hebben op mijn verzoek een getal van 210 koppen alhier achter gelaten, zijnde 180 koppen boven de verpligting, tot adsistentie bij de werkzaamheden aan Gouvernements fortifikatie-werken en gebouwen, zoo hier als op Maros. Overigens hebben zij de gewone tributen van grove kleeden en land voldaan, terwijl ik van hen heb aangenomen de gewone geschenken van kleeden, mij als gouverneur aangeboden, die ik bij publieke vendutie ten voordeele van den lande heb laten verkoopen, en waar voor geene kontra geschenken werden gegeven.

„De vaart en handel zijn, sedert het vertrek der Engelschen, toegenomen, en de belangrijke som van ruim dertig duizend ropijen, die de pachten in dit jaar meer dan in het voorgaande hebben opgebragt, doet zien, dat de vooruitzigten op eene vermeerdering van den handel allergunstigst zijn. De ingezetenen hebben echter op zee vele schade geleden, door het verongelukken van vaartuigen aan de Noord- en Zuidkust van dit eiland. Dit, en de aanhoudende zeerooverijen op de kust van Java, Bali en Sumbawa, beneemt velen den moed tot ondernemingen, die zij anders zouden ten uitvoer brengen.

„Van den landbouw kan ik geen voordeelig berigt geven. Evenwel bespeurt men in den omtrek van Makassar, dat hij toeneemt. Verscheiden

stukken lands, die sedert eenige jaren braak gelegen hebben, zijn thans gekultiveerd; doch deze zijn gering in vergelijking van de nog onbebouwde. Het gebrek aan volk is hiervan de oorzaak. Ik laat echter geene gelegenheid voorbij gaan, om de hoofden aan te sporen en de rijstkultuur aan te moedigen. Zoo heb ik in December l.l., wanneer een vijf en twintigtal ongelukkige door den hongernood van Sumbawa gevlugte menschen alhier wierd aangebragt, dezen personen een stuk grond aangewezen, door de Engelschen vroeger aan den oppertolk geschonken en door dezen daartoe afgestaan, alwaar zij, onder zijn opzigt, ten mijnen koste, van buffels en benoodigdheden zijn voorzien. Een en twintig stukken gronds, die anders braak hadden moeten blijven liggen, zijn op die wijze door hen bebouwd. Te wenschen ware het geweest, dat de Engelschen destijds hetzelfde hadden gedaan, toen een aantal van bij de vijfhonderd personen achtereenvolgend alhier werd aangebragt. Doch dezen hebben die menschen onder de ingezetenen verdeeld, die van hen alleen voor huisdiensten gebruik maakten, waardoor velen, hiertoe ongeschikt, zich door de vlugt naar elders hebben begeven."

Den 12den Mei 1817 schreef de gouverneur H. TILENIUS KRUIJTHOFF op nieuw eenen brief aan kommissarissen-generaal, waaruit wij het volgende overnemen:

„Den 17den April l.l. ontving ik een brief van den koning van Boni. Daaruit blijkt, dat bij aanhoudendheid de afwezigheid van den tomilalang of rijksbestierder, die door het Engelsche gouvernement naar Banda werd verzonden, de hinderpaal is, om alles met dat rijk te kunnen schikken. Dat men hieraan wel geloof mag slaan schijnt nu zeker te zijn. Zoo is onder anderen Boni's koning nog niet in die waardigheid voorgesteld of gehuldigd, en zijn de bewijzen van zijne bevestiging nog niet aan hem gegeven, gelijk de gewoonte mede brengt en met de vorige koningen, bij hunne komst op den troon van Boni, altoos heeft plaats gehad. En dit is, naar 't beweren van den vorst, alleen toe te schrijven aan de voortdurende afwezigheid van den rijksbestierder. Wanneer deze dus kon worden teruggezonden, zouden de zaken veelligt eene betere en gunstiger wending nemen, ten minsten, men zoude ze dan spoediger beslist zien. En ik zie tegen zijne terugkomst geen de minste zwarigheid. Zoo lang hij verwijderd blijft zal men altoos met dezelfde klagten komen en zullen wij geen stap vorderen. Ik acht het te meer noodzakelijk, omdat men den koning volgens gerugten heeft diets gemaakt, dat de Hollanders en Engelschen in zoodanig verband staan, dat het voorgevallene met de laatsten door ons op den koning zal worden gewroken.

„Dit verkeerde denkbeeld zou door de wederkomst van den rijksbestierder worden weggenomen.

„De koning is, volgens alle berigten, een zeer onbedreven jong mensch, die zich gevolgelijk laat wegslepen door zijne verkeerde raadslieden. En dat hierin de koning of datoea van Tanette een groote rol speelt, blijkt daaruit, dat de brieven, tot heden van Boni's vorst ontvangen, mij door den

zendeling van Tanette zijn geworden, op wiens advies en dat van ABOE TJINA, oom van den koning van Boni, alle antwoorden werden gegeven.

„Van den koning van Sidenreeng ontving ik den 1sten April l.l. een brief, waarin hij mij mededeelde, dat een zendeling van den koning van Tanette bij hem was gekomen, en hem voorgesteld had, dat de Tanetters en Sidenreengers weder als voorheen in vriendschap zouden leven. De koning van Sidenreeng berigtte mij echter tevens niet te weten, of deze zendeling de waarheid sprak, doch ten antwoord te hebben gegeven, dat hij mij daarover eerst zoude onderhouden. Maar mijn antwoord luidde, dat het mij aangenaam zijn zou, indien zulk eene vriendschap plaats vond en de koning van Tanette te gelijk den haat tegen de andere bondgenooten aflegde; maar dat, vermits hij nog altoos 's gouvernementslanden om de noord in bezit hield, en de regenten volgens hunne schriftelijke verzekering nog altoos door hem belet worden, om herwaarts op te komen, ten einde den eed van gehoorzaamheid af te leggen, de vriendschap niet duurzaam kan zijn, zoo lang hij door geen daden toont, dat zijne gegeven verzekering van vriendschap opregt is.

„Ik twijfel geenzins aan het verlangen van Tanette's vorst, om met Sidenreeng verbonden te zijn, omdat de vorst van dat rijk hem in magt en rijkdom een geduchte steun zou zijn; doch ik zou mij zeer bedriegen, indien de koning van Sidenreeng, na deze mijne verklaringen, aan zijne zijdelingsche voorslagen gehoor gaf. Immers de gehechtheid van dezen vorst aan de Hollanders is te groot, om, zonder goedkeuring van het Gouvernement, iets te doen of tot stand te brengen.

„De koning van Goa, die mij nu en dan een bezoek brengt, gaf mij onlangs te kennen, dat hij voornemens was, om op te trekken tegen zekeren ABOE BAKAR, bekend onder den naam van kraeng DATA, die zich uitgeeft een zoon te zijn van den, in den jare 1780 en vroeger zoo veel gerugt en beroerte op Celebes veroorzaakt hebbenden, rebel SANKILANG. Die rebel gaf zich op zijne beurt uit voor den, naar Ceijlon verbannen, koning van Goa OESMAN. Dat die ABOE BAKAR den koning thans veel moeite veroorzaakt, lijdt geen twijfel, te meer dewijl hij door Boni's volk ondersteund wordt in zijne rooverijen. Ik gaf dan ook mijne goedkeuring aan zijn voornemen, en moedigde hem aan, dien roover spoedig te overmeesteren, hem vragende: wanneer hij dit dacht te ondernemen. Maar hierop ontving ik tot mijne verwondering ten antwoord, dat hij vooraf nog eene reeds begonnen doorgraving voor eene waterleiding en daarna het herstellen van een kerk wilde voleindigen, en dan in persoon tegen den rebel wilde optrekken. Uit dat antwoord kan men afleiden, met welk een haast deze vorsten verongelijkingen te keer gaan, en hoeveel staat dus op hunne ondersteuning in geval van nood te maken is.

„Van den resident van Bima ontving ik een brief van den 24sten Maart, waarin hij mij voordraagt, het verzoek van de vorsten van Bima, Dompo, en Sanger in te willigen, om, uithoofde van den ellendigen toestand van Sambawa, in dit jaar vrijgesteld te mogen worden van het zenden naar

herwaarts van afgezanten, om de kontrakten te vernieuwen; een verzoek dat mij ook door den koning van Bima afzonderlijk in geschrift is gedaan.

„De toestand van Sumbawa, waardoor de inboorlingen verstrooid zijn geraakt, uithoofde van het daar heerschend gebrek, is inderdaad betreurenswaardig en vereischt eenige inschikkelijkheid. Ik heb dan ook in 't verzoek toegestemd.

„De berigten, van Sumbawa gegeven, zijn verschrikkelijk. De geraamten van menschen, die door den honger zijn omgekomen, blijven onbegraven aan het strand liggen. Bijna geen klapperboom heeft een kruin meer; ze zijn allen steelsgewijze afgenomen, om tot voedsel te dienen; de ellende moet niet te beschrijven zijn.

„Volgens schrijven van den resident van Bima is een vaartuig van Soerabaja, den wil hebbende naar Amboina, bij de baai van Sumbawa aan 't strand van het eiland Majong gebleven. Op dat vaartuig bevonden zich de vrouw van den burger BEEKHUISEN, en eenige slaven van den gouverneur van Amboina VAN MIDDELKOOP. Onmiddelijk na het ontvangen van die tijding zijn er vaartuigen van Bima afgezonden, om die menschen te redden; doch deze zijn teruggekeerd, met het droevig narigt, dat op die plaats niets meer te vinden was, en zij dus waarschijnlijk door de zeeroovers zijn weggevoerd".

Uit het antwoord, dat de kommissarissen-generaal op de bovenstaande brieven gaven, verdienen de volgende bijzonderheden eenige opmerking.

„Uit beide brieven blijkt, dat door den koning van Boni zeer wordt aangedrongen op de uitlevering van den rijksbestierder, die door de Britsche magt is vervoerd, en gij zijt van oordeel, dat de terugkomst van dien ambtenaar voor de belangen der Nederlandsche regering nuttig zijn zou.

„Door den kommissaris CHASSÉ in der tijd van dit verlangen des konings van Boni onderrigt, hebben wij reeds aan de kommissarissen, ter overname der Molukkos benoemd, de noodige bevelen gegeven, om des rijksbestierders verblijf op te sporen, als men hem vond hem behoorlijk te behandelen, en te zorgen, dat hij weder naar zijne woning terugkeere.

„Wij geven u daarom bij deze last, om uit onzen naam aan den koning van Boni te melden, dat, bij de overname van Banda uit handen der Engelschen, is gebleken, dat de rijksbestierder zich aldaar bevond; dat wij onze kommissarissen in de Molukkos de noodige bevelen hebben gegeven, om hem dadelijk eene veel betere behandeling te doen ondergaan, dan hem tot dien tijd was aangedaan; dat zij de eerste geschikte gelegenheid zouden aangrijpen, om hem naar Batavia te vervoeren, ten einde hij zich weder bij zijnen koning zal kunnen vervoegen. Dit is onze vaste wil en begeerte omdat wij veronderstellen, dat dit den koning van Boni een overtuigend bewijs zijn zal van onze goede gezindheid jegens hem. Wij verwachten, dat hij daarvoor zijne erkentelijkheid aan den dag zal leggen, door een vriendschappelijk gedrag en eene redelijke voldoening aan de verlangen van het Nederlandsche Gouvernement".

De rijksbestierder van Boni, onder het Engelsch bestuur naar de Mo-

lakkos verbannen, kwam werkelijk in dit jaar van daar op Java terug; alwaar de regering het voornemen had hem naar zijnen vorst terug te zenden. Vooraf werd hij in de vergadering van kommissarissen-generaal binnen geleid, en daar werd hem, bij monde van den eersten kommissaris-generaal Mr. C. T. ELOUT, onder vertolking, voorgehouden:

Dat kommissarissen-generaal hem naar herwaarts hadden doen komen, met het oogmerk om aan het verlangen van zijnen vorst, den koning van Boni te voldoen, en hem naar Makasser te doen terugkeeren.

Dat zij nu verwachtten, dat hij, aldaar gekomen, zijnen invloed zoude aanwenden, om den koning van Boni aan zijn woord en belofte gestand te doen blijven, kunnende kommissarissen-generaal niet verbergen, dat hij tot dusverre het alleen bij beloften had laten berusten; dat hij rijksbestierder zich wel op zijne reize had kunnen verzekeren, dat het dit gouvernement aan geen magt ontbrak, om hem tot de nakoming van zijne verpligtingen te noodzaken, doch dat kommissarissen-generaal hoopten, dat het tot geene uitersten zoude behoeven te komen.

Door den rijksbestierder werd hierop geantwoord: dat hij ten uiterste erkentelijk was voor de gunst door kommissarissen-generaal hem bewezen, en in allen deele zoude trachten te voldoen aan hunne wenschen; dat hij zich verzekerd hield dat de koning van Boni met de Nederlandsche natie in vriendschap wenscht te leven, daar sinds twee eeuwen de naauwste betrekkingen tusschen zijnen vorst en het Nederlandsche Gouvernement bestonden.

§ 9. *De westkust van Borneo.*

Op de Westkust van Borneo behoorden eertijds tot het grondgebied der Nederlanders: de landen van Pontiak, Sambas en Bandjermasin, met onderhoorigheden, op welke plaatsen het bestuur, onder de bescherming der Indische regering, in handen van eenen sulthan was opgedragen.

De etablissementen Pontianak en Sambas zijn later verlaten, en het Engelsche tusschenbestuur heeft ook geene moeite aangewend, om aldaar weder als bewoner faktorijen aanteleggen. Bandjermasin was alzoo voor het tegenwoordige de eenige zetel op dit eiland, waar eene Europesche mogendheid het opperbestuur in handen had. Tot de overname van Bandjermasin, uit handen van het Britsch bestuur, was benoemd de heer J. VAN BOECKHOLTZ, die dan ook in den loop van 1817 zijne kommissie voleindigde.

Op den 2den Januarij werd, in tegenwoordigheid der prinsen en hofgrooten van het vorstenhuis te Bandjermasin, benevens alle de ingezetenen van die plaats, en onder een salvo van drie schoten uit het handgeweer van het bijeengekomen garnizoen, de Nederlandsche vlag op nieuw geheschen.

Maar geen geringe moeijelijkheid ondervond de regering van de overblijfselen van het Britsche tusschenbestuur, die zij hier aantrof, vooral van 't geen ten opzigte van den heer A. HARE, over wien wij reeds meermalen gesproken hebben, plaats vond.

Tot betere kennis van deze aangelegenheid, die niet zonder gewigt is,

laten wij hieronder volgen 't geen de kommissaris VAN BOECKHOLZ daaromtrent aan kommissarissen-generaal heeft berigt.

„In 1809, nadat het Hollandsch Gouvernement Bandjermasin verlaten had, werd de sulthan door eenige naburige volken zoo zeer gekweld, dat hij weder naar een nieuw Europeesch etablissement te Bandjermasin uitzag, en tot dat einde ginds en herwaarts gezanten zond. Een dezer gezanten kwam te Malakka aan, om aldaar de protektie van het Engelsche Gouvernement te verzoeken, doch men kon toen in zijn verzoek niet bewilligen.

„Te dier plaatse woonde de heer A. HARE, een man van veel geldvermogen, die eenen uitgestrekten handel dreef, en omringd was van een groot aantal mannelijke, doch van nog meer vrouwelijke huisgenooten, en die misschien uit dien hoofde een afzonderlijk verblijf en een meer zeker en onafhankelijk bestaan zocht. Hij liet toen het oog op Bandjermasin vallen, wel wetende, dat aldaar tevens een ruim veld voor handel en andere ondernemingen open was; doch het was voor hem te dier tijd onmogelijk, zijn oogmerk te bereiken. Twee vaartuigen, die hij in 1810 derwaarts zond, keerden vruchteloos en niet dan met onbeduidende beloften terug. Bij de komst te Malakka van den heer RAFFLES, die hem zeer toegenegen was, en die eenen uitgestrekten invloed bezat op den Gouverneur-Geraal lord MINTO, verkreeg hij de toezegging, dat RAFFLES hem met alle magt zoude ondersteunen in zijne voornemens, om zich een onafhankelijk bestaan te Bandjermasin te bezorgen.

„Op die verzekeringen verliet de heer HARE zijne handelspekulatiën te Malakka, en lei hij zich alleen er op toe, om zijn geliefd plan te volbrengen. Nadat hij, na den overgang van Java, zijnen vriend den heer RAFFLES zijne stellige beloften herinnerd had, wierd er te Bandjermasin een Engelsch etablissement gevestigd, waarover de heer HARE tot resident benoemd wierd. Bij het sluiten van het kontrakt met eenen sulthan, die een paar jaren lang om vreemde hulp had gesmeekt, viel het hem niet moeijelijk, om eerst het gebruik en daarna het bezit te krijgen van de provincie Molukko, welke hem het best geschikt scheen tot zijn doel. En ofschoon de sulthan nu daarvan onwetendheid voorwendt, en zich zeer over den heer HARE beklaagt, schijnt het mij toe, dat het land aan hem geschonken is, niet alleen in vollen eigendom, zoo als de partikuliere landen op Java bezeten worden, maar met veel uitgestrekter voorregten, zoo als men uit de akte van afstand, die in handen van den heer HARE te Batavia is, kan ontwaren.

„Ik zal met een paar weinige woorden een denkbeeld trachten te geven van dit land, en op welk eene wijze de heer HARE gepoogd heeft, het voor hem zoo belangrijk te maken.

„Het landschap Molukko ligt in het zuidelijke schiereiland van Borneo, ten noorden grenzende aan 's sulthans landen, en ten zuiden, oosten en westen bijna aan de zee. Volgens ingewonnen berigten heeft het eene oppervlakte van ruim honderd vierkante mijlen van twintig minuten gaans, waarin de beste gronden gevonden worden voor de peperteelt. Op vele plaatsen kan koffij worden aangeplant, terwijl allerlei soorten van vrucht-

boomen en moeskruiden er in menigte zijn en welig opgroeijen. De streken, die ik doorgereden heb, hebben zeer veel gelijkenis met sommige streken van Java, waar men uitgestrekte vlakten afgewisseld ziet door langzaam rijzende heuvelen en hooge bergen, en waar het lage hout opgevuld is met herten en ander nuttig wild. Ook het hoornvee en de paarden vinden hier een voedzaam gras, zoo dat zij een uitmuntend voorkomen hebben, zonder dat men hun eenig ander voedsel geeft, dan 't geen zij in de weide vinden. De Plajari, ten zuiden van de hoofdnegeri gelegen, zijn goudmijnen, en in andere gedeelten van het land diamantmijnen te vinden, waarvan echter de waarde en uitgebreidheid niet bepaald zijn. De bosschen, die men hier in menigte aantreft, kunnen hout, ofschoon niet zoo deugdzaam als het „kajoe djati", opleveren voor den bouw van middelmatige vaartuigen, terwijl het land verder doorsneden is met schoone en diepe rivieren, die tot op een verren afstand landwaarts in bevaarbaar zijn, en alle vervoer van produkten gemakkelijk kunnen maken. Doch het land heeft volstrekt geene bevolking, waardoor alle de voornoemde voordeelen van zelf vervallen.

„Om dit beletsel uit den weg te nemen, was de heer HARE met den heer RAFFLES overeengekomen, om er een aantal Javaansche ingezetenen over te brengen. Inderdaad zijn meer dan vijf duizend menschen, zoo mannen, vrouwen als kinderen, hetzij onder den naam van bannelingen of onder dien van vrijwilligers, tot dat einde van Java verzonden. Een gedeelte daarvan heeft echter de vaartuigen, die hen moesten overvoeren, afgeloopen, en een ander gedeelte is gedeserteerd, zoodat het grootste aantal Javanen er zelden hooger geweest is dan drie duizend, zonder de Chinezen daaronder te rekenen.

„Voor het vervoer dezer menschen, 't geen meestal door eigen schepen van den heer HARE geschiedde, betaalde het Gouvernement in den beginne 25 ropijen 's maands voor onderhoud; doch deze betalingen zijn naderhand verminderd en eindelijk geheel opgehouden. Deze lieden werden op Poeloe Lampé geplaatst en gebezigd, om ieder voor zich zelven een huis te bouwen en daarachter een tuin aan te leggen. Zij wierden afgedeeld in kampongs, en over de gansche bevolking had de heer HARE een hoofd aangesteld onder den naam van „toemenggong", terwijl elke kampong bestierd werd door eenen demang. Daarna zijn uit hun midden gewapende korpsen opgerigt van djajang-sekar's, piekeniers en Chinezen, ten naasten bij van 150 man. De overige inwoners wierden gebruikt, om verschansingen van palissaden en huizen voor den landheer te bouwen, of om proeven te nemen met de rijstkultuur, waarvoor de grond in het Kurrowsche zeer geschikt is; in de nabijheid van Poeloe Lampé heeft men ook plaatsen die daarvoor vatbaar zijn, wanneer men een paar jaren lang de herten, die er in onnoemelijk getal gevonden worden, daarvan kon afweren, vermits de mest dezer dieren te heet is, en daardoor de rijstplant te hoog opschiet en geene airen geeft.

„Hoe groot de voordeelen zijn, die de heer HARE uit zulk een veel belovend land, en met zulk eene populatie, zoude hebben kunnen trekken, is

moeijelijk te berekenen. Doch verkeerd beleid en zijn te veelvuldig aanwezen te Batavia waren, naar mijne meening, oorzaak, dat, in weerwil van de groote opofferingen, die het Gouvernement onder den heer RAFFLES ten behoeve van den heer HARE zich getroostte, deze daarvan geene schatten heeft overgehouden. In stede van dadelijk te beproeven, om de harten der ingezetenen te winnen, en om uit den rijken grond de vruchten te trekken waarvoor hij vatbaar was, heeft hij, door te weinig zorg voor hun voedsel en kleeding te dragen, velen hunner misnoegd gemaakt en dikwijls te veel volk bezig gehouden aan allerlei noodeloozen arbeid. Men ziet, bij voorbeeld, hier het geraamte staan van een huis, dat zich boven den kruin der hoogste boomen verheft, voor 's landheers verblijf bestemd, en staande op één duizend vijf-en-zestig palen, dertig voeten boven den grond. Twintig maanden lang hebben meer dan honderd Javanen dagelijks daaraan gewerkt. Niet verre van daar staat een ander huis, omringd van een zeer hoogen pagger, waarin wederom kleine woningen zijn, tot verblijf dienende van de huisgenooten der vrouwelijke kunne.

„De rivier Molukko afvarende, had de heer HARE te Kurrow, met de handen der bannelingen en vrije lieden, eene verschansing van palissaden en een kampong opgerigt, naast een groot bosch, waaruit men nog bezig is, hout te kappen en een schip van ruim vier honderd tonnen voor hem te bouwen. Het hier gevonden wordende hout is „ingas", „sono", „sasafras", „rasamala", en ijzerhout. Dat gebruikt de gemagtigde van den heer HARE voor het schip, en de pinang en areengboomen gebruikt hij voor het bouwen der huizen, terwijl de menigte van wilde rottan, bamboe en atappen, die hier langs de oevers der rivier groeijen, hem tot alle deze einden zeer nuttig is.

„Te Plajari, waar de goudmijnen zijn, heeft de heer HARE almede een etablissement opgerigt, doch uit Chinezen bestaande, die van Pontianak ontboden zijn, om aldaar goud te graven, waarin zij tamelijke vorderingen hebben gemaakt. Hun getal is thans op 10 verminderd, doch zal weder toenemen, omdat men nieuwe bezendingen te wachten heeft.

„Op andere plaatsen heeft men diamantmijnen geopend; doch men heeft het daarmede nog niet ver gebragt.

„De heer HARE had intusschen zijn oogmerk bereikt, bezat een kostbaar land, alwaar hij een afgezonderd en onafhankelijk verblijf had, en het gemis aan bevolking vergoed wierd door een aanzienlijk aantal Javaansche ingezetenen, die hem zijn toegevende beschermer en vriend, de heer RAFFLES, op kosten van het Gouvernement, toezond en onderhield; terwijl door de oogluiking van den resident, welke betrekking hij zelf vervulde, de landheer van Molukko de vrijheid had, om zonder eenige tolbetaling handel te drijven, en ongestoord te monopoliseren in zout, welk artikel in den oosthoek van Java, misschien alleen ten zijnen believe, op zulke lage prijzen is gehouden.

„Maar na het vertrek van lord MINTO, verminderde en verviel eindelijk de invloed van den heer RAFFLES, en daarmede ook de hulp die de heer HARE

van dezen tot dus verre had genoten. De geldelijke onderstanden wierden gekort, en hij werd genoodzaakt naar nieuwe middelen uit te zien, tot onderhoud der groote hoeveelheid menschen, die op zijn land waren, en nog niet geleerd hadden uit den grond hun bestaan te zoeken.

„Hij ging toen tot eene daad over, waartoe hij zich als souverein van het land geregtigd achtte, rigtte namelijk een koper- en tin-munt op, en liet duiten slaan, die minder in waarde waren, dan de oude Kompagnies en Javasche duiten, en die hem veel voordeel en gerief hebben gegeven in de betaling van het volk, doch die thans gedaald zijn tot op 10 pCt. verlies, en te Banjermasin nog dagelijks in waarde verminderen, doordien de dwang waaronder men lag, om dat valsche geld voor goede munt aan te nemen, sedert de vestiging van het Nederlandsche bestuur is weggenomen.

„Na het vertrek van den heer RAFFLES, begon men te Batavia meer aandacht te vestigen op de gedragingen van den heer HARE, en de zending van de Engelsche kommissarissen had mede ten doel, om naar het gebeurde en den toestand een streng onderzoek te doen.

„Uit het bovenstaande kan men zien, van welke belangrijkheid dit land, wat zijnen grond betreft, voor zijn bezitter is. De waarde daarvan is echter nu weggenomen, doordien de populatie van daar is vervoerd geworden.

„Buiten hare geschikte ligging voor den handel, heeft deze provincie nog het voordeel, dat men er beter den invloed van den sulthan uit kan weeren, als grenzende maar aan eene zijde aan zijne landen.

„Het is derhalve ontwijfelbaar waar, dat het bezit van dit land voor de regering van belang kan worden, indien zij het oogmerk mogt hebben, om aldaar volk te zenden en derwaarts te lokken; peper aan te planten, die hier van betere kwaliteit is, dan op andere plaatsen in 's sulthans landen; goud en diamantmijnen te openen — en Tabanjauw zoo wel tot de stapelplaats der produkten van Molukko als van die, welke uit de andere provinciën voortkomen, te maken, — waartoe hare nabijheid aan de zee en hare betere reede haar zeer geschikt maken. Doch tot dat einde zullen vele kosten moeten besteed, en een ruim uitzet gedaan worden, om het werk eerst aan den gang te brengen, zonder dat men daarvan in vier of vijf jaren eenige winsten zal kunnen verwachten, terwijl de veiligheid van hare kusten dan nog de aanhouding van ten minste één kanonneerboot zal vorderen. Daarbij komt in aanmerking of niet de eene of andere der aan het Gouvernement afgestane provinciën, die nog zeer onbekend zijn, gelijke voordeelen heeft, en of het bezit van Molukko daarom voor het Gouvernement wel als van zulk een gewigt beschouwd kan worden.

„De heer HARE is van denkbeeld dat, hoe grooter onze bezittingen hier zijn, hoe beter zulks is, omdat het politiek belang vordert, onzen invloed zooveel mogelijk uit te strekken. Doch daar onze bezetting alhier gering is, en de regtvaardigheid het echter medebrengt, om alle de ingezetenen van de landen, onder de gehoorzaamheid van het Gouvernement behoorende, eene gelijke bejegening te doen ondergaan, zou het den inlander in de verafgelegen distrikten niet een denkbeeld van onze zwakheid kunnen geven,

wanneer hij tegen de hem aangedane onregtvaardigheden niet dezelfde bescherming konde erlangen als zijne meer nabij zijnde mede-onderdanen? En het is daarom, dat zoo lang de wensch van uwe excellentiën, met de aanhouding van Banjermasin, zich niet verder zal uitstrekken, dan om voor te komen, dat deze plaats een zeerooversnest worde, en om daardoor den handelaar een veilige haven meer te verschaffen, dat ik (onder verbetering) van gedachten ben, dat het bezit van meerdere landen, dan nu reeds door het Gouvernement verkregen zijn, niet noodzakelijk is. Hoe grooter zij zijn, des te moeijelijker zal het wezen, om met de tegenwoordige administratie ze wel te beheeren. En mogt het Gouvernement naderhand van voornemen veranderen, zoo zal het nimmer veel moeite kosten de landen zoo verre uit te breiden, als men zulks noodig zal oordeelen.

„Bij eenige onderhandeling nopens de overdragt van dit land aan het Gouvernement, zullen alle deze omstandigheden noodwendig de aanspraken beperken, die de heer HARE ten aanzien van eene schadeloosstelling mogt vormen; doch de sulthan is begeerig het land terug te hebben, en daar hij vermeent daartoe het regt te hebben, is het wel waarschijnlijk, dat de heer HARE, tenzij hij een schriftelijk schuldbewijs van den sulthan voor den afkoop van zijn regt van eigendom heeft verkregen, de voldoening daarvan niet dan met moeijelijkheid zal gepaard zien gaan.

„En daar het echter noodzakelijk zal wezen, dat dit land niet blijve in handen van den tegenwoordigen bezitter, den heer HARE, die daarop een souverein regt vermeent verkregen te hebben, vermits daaruit onophoudelijke twisten en verschillen zullen ontstaan, zoo gebruik ik de vrijheid in overweging te geven, of dit land niet aan den sulthan zoude kunnen worden teruggegeven, en den resident aanbevolen zorg te dragen, dat de vorst de bedongen schadeloosstelling rigtig voldeed; dan of het niet voor rekening van het Gouvernement zoude kunnen worden overgenomen, tegen een equivalent, berekend naar de waarde in de tegenwoordige omstandigheid.

„In de onderhandeling, waarin de gemagtigde van den heer HARE met mij heeft willen treden, is het alleen die aanspraak op eenige souvereine magt, waarom wij beiden ten aanzien van de bescherming, die hij, in afwachting van de finale beschikking over dit land, van mij vroeg, niet zijn kunnen overeenkomen. Ik had hem aangeboden, om het land onder de protektie van het Nederlandsche bestuur te nemen, te zorgen, zoo veel in mijn vermogen was, dat het noch door binnenlandsche, noch door buitenlandsche magt beleedigd of ongelijk aangedaan wierde, even als alle partikuliere landerijen op Java beschermd worden, zonder dat zij daarom de administratie van justitie, de aanstelling van autoriteiten en het heffen van tollen op in- en uitgaande goederen hadden. Maar alle deze regten wil de gemelde gemagtigde en de broeder van den heer HARE, welke zich thans hier nog ophoudt, zich voorbehouden; zoodat zelfs de heer HARE eene independente haven verlangt te hebben aan de rivier Molukko, en bevrijd te blijven van tolbetalingen der goederen, die men aldaar voor hem mogt in- en uitvoeren.

„Zonder dat ik hem daarom in eenige ongelegenheid zal laten, heb ik den gemagtigde van den heer HARE medegedeeld, dat het mij leed deed hem in de voorschreven regten niet te kunnen erkennen, en dus in zijn voorstel niet te kunnen treden, zonder deswegens vooraf de bevelen van kommissarissen-generaal te hebben ontvangen, waarmede uiterlijk twee maanden verloopen konden."

Kommissarissen-generaal gaven hierop, in een antwoord aan den kommissaris voor Banjermasin, hunne meening en bevelen te kennen, bij eene missive van 31 Mei 1817, waaruit wij het volgende mededeelen.

„Het kan wel aan geen de minste bedenking onderheving zijn, dat de heer HARE, of wie anders dan een erkend Gouvernement, geene souvereine of territoriale regten bezit of bezitten kan; en dit ontwrikbaar beginsel moet dus door u nooit en in geen geval worden uit het oog verloren; trouwens gij zelf hebt reeds in dien zin den gemagtigde geantwoord. Onder goedkeuring hiervan gelasten wij u, om alzoo voort te gaan en over Zijner Majesteits regten niet in de minste onderhandelingen te treden met den bezitter dier landen of iemand van zijnentwege, maar integendeel die regten gaaf en ongeschonden te bewaren en te doen gelden tegen wie het ook zij.

„Ten overvloede voegen wij hier nog bij, dat de beschikking der Britsche kommissarissen, met betrekking tot deze landen, ten klaarste doet zien, dat ook bij de Britsche regering die voorgewende regten van geen de minste waarde gerekend zijn.

„Maar verder schijnt het niet uitgemaakt, of in waarheid de heer HARE eigenaar van die landen is. Trouwens de sulthan ontkent zulks naar uw schrijven, en beweert, dat hij alleenlijk die landen aan den resident, dat is aan den ambtenaar, niet aan den persoon, die dat ambt bekleedde, tot een lustplaats uitgegeven heeft.

„En is dit zoo, dan vervalt alle regt, van welken aard ook, voor den heer HARE; ja, dan zou het als van zelf volgen, dat nu het Nederlandsch Gouvernement op die landen eenige aanspraak zou kunnen maken, en dat de billijkheid alleenlijk vorderen zoude, den heer HARE eenigzins te vergoeden de onkosten, welke hij ten nutte van zijn etablissement had aangewend. Maar ook deze vergoeding zou, na de geheele uiteenrukking van alles op last der Britsche kommissarissen, van weinig belang kunnen zijn.

„Intusschen is, zoo wij uwe meening wel begrijpen, het belang dat de Nederlandsche regering in het bezit dier landen zou kunnen hebben, nog eenigzins twijfelachtig, vooral uit gebrek aan bevolking. Het valt ons dus zeer moeijelijk, hieromtrent stelligen last te geven, veel minder te bepalen welke geldelijke waarde daarvoor aan den heer HARE (in de onderstelling dat hij waarlijk eigenaar is) zoude behooren gegeven te worden. Ook heeft de heer HARE zich deswegens tot ons niet vervoegd, hoezeer zulks wordt gezegd het geval te zijn in den aanhef van het kontrakt door zijnen gemagtigde aan u ter teekening voorgesteld.

„De eenige reden, die voor het in eigendom nemen dier landen pleit, schijnt naar uwe opgave deze te zijn, dat men, daardoor digt aan den sulthan

grenzende, hem gemakkelijker in bedwang kan houden, en ook den smokkelhandel tegengaan. Daarentegen schijnt naar uw inzien de geringe magt, die wij daar hebben kunnen, niet genoegzaam voor eene rigtige beheering en bescherming der ingezetenen. Nemen wij daarbij in overweging, dat de sulthan die streken gaarne terug had; dat naar uwe verzekering ook naderhand, wanneer wij zulks meer geschikt oordeelen zullen, eene uitbreiding van territoir ligtelijk te verkrijgen is; dat tegen den smokkelhandel andere krachtige maatregelen kunnen gevonden worden, dan zouden wij liefst overhellen tot het andere voorstel door u gedaan, om namelijk het daar heen te bestieren, dat het land aan den sulthan weder wierd teruggegeven; in welk geval wij ook wel gaarne zouden zien, dat aan den heer HARE zekere schadeloosstelling wierd geschonken. Dan daar dit geheel afhangt van het regt dat hij bezit, zoo zal het moeijelijk zijn daarin ons dadelijk te mengen, tenzij door dien heer daartoe aangevraagd.

„Na overweging van alle deze bedenkingen is het ons nog al bedenkelijk voorgekomen, of het niet best ware den sulthan te kennen te geven, dat het Nederlandsche Gouvernement gaarne lijden mag, dat de bewuste landen weder in het bezit van hem sulthan komen, doch dat het hem in overweging geeft, den tegenwoordigen bezitter voor het gemis zijner bezittingen eenigzins te gemoet te komen; terwijl gij verder aan hem zoudt kunnen mededeelen, dat het voor de Nederlandsche regering belangrijk en noodig is, dat hij tevens voor den sluikhandel en de oefening eener goede justitie zoodanige maatregelen ook in die landen neme, als vereischt zullen worden.

„Eene gelijke kennisgeving, als het eerste gedeelte der vorige zinsnede bedoelt, zou ook aan den heer HARE kunnen gedaan worden en hem gezegd, zich met den sulthan deswegens te verstaan. Daar intusschen in de zaak geene voorbarige beslissing behoeft genomen te worden, en welligt nadere ingekomen berigten u zouden kunnen leiden tot de gedachte, dat het beter ware voor de Nederlandsche regering zelve tot dien eigendom te geraken, zult gij nog eenigen tijd kunnen wachten met eene dadelijke en stellige verklaring. Wij wachten dan die nadere berigten met uwe konsideratiën gaarne af. Bij het eindigen herinneren wij u nogmaals, dat aan den heer HARE niet het geringst souverein of territoriaal regt moet of kan worden toegelaten".

Inmiddels matigde zich de heer J. C. ROSS, gemagtigde van den heer HARE op Kurrow, zoodanig gezag aldaar aan, dat hij zelfs niet schroomde, om tegen het onderzoeken van een vaartuig door een van Z. M. kanonneerbooten, een vaartuig dat van Kurrow uitgerust, en alzoo zonder pas of papieren van Banjermasin voorzien, naar Java wilde stevenen, voor zich een protest te doen passeren door den djoeragan van het aangehouden vaartuig.

Kommissarissen-generaal achtten het echter, na de reeds genoemde maatregelen, niet noodzakelijk, om meer in deze zaak te doen, dan alleen den kommissaris van Banjermasin te kennen te geven, om den heer HARE aan te zeggen, zijnen gemagtigde den heer ROSS te gelasten, zich in allen

opzigte te gedragen met alle betamelijke onderwerping aan het Nederlandsch bestuur te Banjermasin gevestigd, en om zich voorts zorgvuldig te onthouden van alle handelingen of daden van gezag, welke alleen in naam van de wettige overheid konden worden uitgevoerd.

Terwijl nu het Banjermasinsche rijk, na de vestiging van het Nederlandsch bestuur aldaar, meer en meer toenam in welvaart en voorspoed, waren de vorsten van Pontianak en Sambas sedert een aantal jaren in eene merkelijke armoede vervallen, ja zelfs in gevaar gebragt, om zoo niet door hunne naburen, door hunne eigene onderdanen te worden aangevallen.

De herstelling van het Nederlandsch bestuur was hun dan ook naauwlijks bekend geworden, of hij stelden dadelijk middelen in 't werk, om wederom als weleer, onder de bescherming van het Nederlandsch Oost-Indisch Gouvernement, in de handhaving van hun gezag te worden ondersteund.

Er verscheen al spoedig, en wel in de maand April van het jaar 1817, een zendeling van den sulthan van Sambas voor het Gouvernement te Batavia, namens zijnen vorst te kennen gevende, dat de sulthan zeer verlangend was, weder in eenige betrekking met het Hollandsch Gouvernement te komen; alzoo het land van Sambas van tijd tot tijd zoodanig in de bevolking van Chinezen was toegenomen, dat thans een aantal van meer dan 20,000 personen van die natie in zijn land aanwezig waren, die zoo wel den sulthan zelven, als zijne onderdanen dreigden te verjagen. De zendeling had tevens een brief van zijnen vorst, aan den resident van Samarang gerigt, medegebragt, luidende aldus:

Padoeka sri sulthan MOCHAMAD ALI SAPIEDEN, vorst van Sambas, aan zijnen vriend, den edelen heer en gebieder van Samarang op het eiland Java, hem toewenschende een lang leven, gezondheid en welvaart, en eene voortdurende gelukkige regering, gedurende vele dagen.

Ik laat deze alleen dienen om mijnen vriend een bewijs te geven van mijne welmeenendheid en opdat deze mijne letteren mogen strekken, even als of wij elkander persoonlijk ontmoeteden. Zij behelzen een verzoek van mijnentwege, en wel over en ter zake van den ellendigen en beklagenswaardigen toestand van een land, hetwelk sedert lang geruïneerd is.

En aangezien wij tot nog toe van alle hulp van de Nederlanders verstoken zijn gebleven, zoo is het dat wij mitsdien, uit een zuiver en opregt hart, u onzen vriend om assistentie in deze verzoeken, opdat dit land en de daaronder behoorende dessa's en landerijen eindelijk op een goeden en geregelden voet kunnen bestuurd en geregeerd worden, daar dit land nimmer goed en wel kan bestuurd worden, indien gij mijn vriend ons niet assisteert, en zulks uit gebrek aan magt en gezag.

Geschreven op Donderdag den 17den dag van de maand Rabiolakir, des jaars 1232 (of den 4den Maart 1817).

Op dezelfde wijze werd, eenigen tijd daarna, door kommissarissen-generaal ontvangen de volgende missive van padoeka sri sulthan SAID SHERIFF KASIEM, koning van het rijk van Pontianak.

(Na de gewone groete.) Wijders communicere ik aan mijne vrienden, den gouverneur en kommissarissen-generaal, dat ik zeer verblijd ben en Gode dank, te vernemen, dat de Hollanders, mijne broederlijke vrienden, weder bezit genomen hebben van het eiland Java en diens onderhoorigheden. Ik verzoek derhalve met mijne vrienden vriendschap te mogen houden, gelijk bevorens, dewijl ik nog niet vergeten ben alle de weldaden, die ik van de Hollanders genoten heb, en dat mijne vrienden alzoo niet van mij loslaten, maar mij bewaren en behoeden

willen, gelijk als ten tijde van mijn vader, tevens dat mijne vrienden deze brief beantwoorden willen.

Hebbe niets ten teeken van leven onder deze regels te voegen, dan eerlijk mijne eerbiedige en opregte groete aan mijne vrienden de kommissarissen-generaal, mitsgaders de toebidding van een lang leven en voortdurende gezondheid.

Geschreven te Pontianak den 27sten van de maand Kaidan in 't jaar 1232 (of den 7den October 1817.)

Nadat kommissarissen-generaal de vorsten van Pontianak en Sambas, in antwoord op bovenstaande missives, hadden doen te kennen geven, dat weldra een persoon van hunnentwege derwaarts zoude worden afgezonden, om, overeenkomstig het verlangen der vorsten, hen onder de bescherming van het Nederlandsche bestuur te nemen, wierden de maatregelen tot het afzenden eener expeditie derwaarts tot het volgend jaar verschoven.

§ 10. *De eilanden Sumatra, Banka en Billiton.*

Tot de Nederlandsche bezittingen op het eiland, of liever langs de kust van het eiland Sumatra behoorden: het ons in dien tijd door het Britsche bestuur betwiste rijk van Palembang, de residentie Padang en onderhoorigheden, benevens de Lampongsche provinciën. Het eiland Banka, dat bij de konventie van den 13den Augustus 1814 aan het Nederlandsch Gouvernement was te beurt gevallen, zullen wij hier te gelijk behandelen. Het is door een straat, welke den naam van dit eiland voert, van de Palembangsche kust gescheiden, en de hoofdplaats Muntok is slechts eenige weinige mijlen van Palembang gelegen. Daarom hadden ook kommissarissen-generaal het bestuur over het eiland Banka en over de Palembangsche landen aan éénen resident opgedragen. Daar de residentie Padang in dit jaar nog niet aan het Nederlandsch Gouvernement teruggegeven was, zullen wij ons voor het tegenwoordige alleen moeten bepalen tot de residentiën Banka en Palembang, het eiland Billiton daaronder begrepen. Wij beginnen met de residentie Banka en Palembang.

De voornaamste tak van inkomsten van de eilanden Banka en Billiton, bestaat in de tinmijnen, die daar in eene aanzienlijke hoeveelheid gevonden worden, en toen uitsluitend voor rekening van het Gouvernement bewerkt werden door Chinezen, die zich tot dat einde uit hun land derwaarts begeven.

Wat nu verder het eiland Banka betreft, verdienen eenige moeijelijkheden en onlusten, die daar in 1817 plaats grepen, wel onze opmerking.

In het district Marawang was als inspekteur over de tinmijnen gesteld de heer H. L. K. Zijne handelingen, ten opzigte van de Chinesche mijnwerkers en anderen, veroorzaakten, dat vier Chinezen, welke zich tegen hem verzet hadden, van daar naar Muntok werden opgezonden om te worden te regt gesteld. Zij namen echter deze gelegenheid waar, om hunne grieven ter kennis van den resident te brengen. Nadat zij te Muntok aangekomen waren en hunne verklaringen voor den resident afgelegd hadden, besloot deze laatste, of wel de op dat oogenblik te Muntok aanwezige kommissarissen, om deze Chinezen weder naar Marawang te doen terugkeeren, en den heer K. nader op de door hen opgegeven bezwaren te hooren.

Maar zoodra zij te Marawang terug waren, werden ze dadelijk door den inspekteur K. in verzekerde bewaring gesteld. Dit gaf aanleiding tot grootere ongeregeldheden. De gezamenlijke mijnwerkers, niet voldaan over de hun aangedane grieven, eischten van den inspekteur het in vrijheid stellen der van Muntok aangekomen Chinezen. Maar niettemin bleef deze weigeren. Toen besloten de baldadige Chinezen van Marawang, om zich gezamenlijk op den heer K. te wreken.

Naauwelijks had zich de inspekteur naar de mijnen begeven, ten einde daar oproer en geweld tegen te gaan, of de menigte verzamelde zich binnen een oogenblik en viel hem eenparig aan. Hij was slechts door een sergeant en twee militairen gedekt. Men overlaadde hem met mishandelingen. Uit een aantal wonden bloedende, zeeg hij neder en weldra blies hij den laatsten adem uit. Ook de sergeant en de twee militairen waren op onderscheidene plaatsen gewond. Toen de Chinezen zich op die wijze op den heer K. gewroken hadden, keerden zij rustig naar hunne mijnen terug, zonder iets verder te ondernemen.

Het blijkt, dat de klagten tegen den inspekteur K. hoofdzakelijk hierin bestonden: dat de gezamenlijke mijnwerkers door hem genoodzaakt waren geworden, om onderscheidene goederen uit 's lands pakhuizen, als tabak, piering's (borden) en kommen, benevens andere behoeften, te koopen tegen veel hooger prijzen, dan waarvoor die goederen te Marawang bij anderen waren te verkrijgen. Voorts zouden zij voor het door hen geleverde tin, duiten in betaling ontvangen hebben, niettegenstaande zij zeer wel wisten, dat van Muntok spaansche matten werden gezonden, die echter door den inspekteur tegen duiten werden ingewisseld. Hij verkreeg voor iedere spaansche mat 150 duiten, terwijl de Chinezen verpligt waren, zich de spaansche mat tegen 132 zulke duiten te zien aanrekenen; de inspekteur won alzoo op iedere spaansche mat 18 duiten. Eindelijk zou de inspekteur K. in 't algemeen zeer stroef van aard zijn geweest, waarom hij dikwijls, ter zake van eene kleinigheid, iemand deed slaan en op andere wijze mishandelen.

Wanneer men nu in aanmerking neemt, dat de Chinezen van Marawang in stede van voor de hun aangedane behandeling voldoening te erlangen, moesten gedogen, dat hunne makkers, welke naar Muntok waren opgezonden, ter zake van hunne bezwaren, bij hunne terugkomst te Marawang in gevangenschap werden gesteld, en alle hunne smekingen om vergiffenis, zoo zij zich misschien onwetend hadden te buiten gegaan, vruchteloos waren; dan zullen wij moeten erkennen, dat, hoedanig de baldadige aard der Marawangsche mijnwerkers ook moge geweest zijn, en hoe ongelukkig het lot van den inspekteur K. voor zijne familie was, deze echter waarschijnlijk niet het slagtoffer zijner verkeerde handelingen zou zijn geworden, had hij, gelijk wij reeds meermalen bij vorige gelegenheden hebben aangetoond, het regt van den geringen man, en zijne verhouding tot dezen, beter in acht weten te nemen.

Hoezeer nu ook de inwendige staat van het eiland Banka, met uitzondering der hier vermelde ongeregeldheden, in 't algemeen in vrede en kalmte zich

bevond, verontrustten echter de zeeroovers van Linga en andere naburige plaatsen onophoudelijk de kusten. Onder hunne voornaamste ondernemingen, welke zij in dit jaar waagden, mag men tellen, het landen in het distrikt Toboali, in de oosthoek van het eiland Banka gelegen, op den 6den December 1817.

Des morgens ten half zes ure vertoonden zich een aantal van zes-en-dertig rooverspraauwen voor de reede van Toboali, welke zeer nabij de wal ten anker lagen, en die door den zich nabij de woning van den op post staanden schildwacht niet waren bemerkt. Zij hadden toch het voorkomen der klippen, die in menigte in de nabijheid van Toboali gelegen zijn, waarvan zij niet eer dan bij het doorbreken van den morgen konden worden onderscheiden.

De aldaar aanwezige inspekteur ABRAHAMI DE MELVERDA, van dit alles onderrigt geworden zijnde, beraamde dadelijk middelen van verdediging. Een detachement van twintig militairen, waarvan vier buiten staat waren om dienst te doen, ondersteund door eenige weinige stukken geschut, was alles wat men tegen de roovers, die ten getale van 900 of 1000 koppen de wal naderden, konde aanvoeren. Toen de roovers onder 't bereik van het geschut gekomen waren, had er een wederkerig vuren plaats. De roovers begonnen eenen zeer geregelden aanval; zestien of zeventien rooversvaartuigen maakten de voorhoede uit, terwijl de overigen hen, in eene wel geschaarde linie, volgden. Drie vaartuigen van de voorhoede verloren, door het vuur der onzen, hunne batterijen, en nog zoude de geheele magt zijn teruggeslagen, ware het niet dat de soldaten meestal voor de dienst bij het geschut onbekwaam waren en de inspekteur en de sergeant zelven en alléén het kanon hadden moeten besturen. Nu roeiden de roovers sterker voort, en het was niet mogelijk, om langer eene zoo gedugte magt met zoo weinig militairen het hoofd te bieden. De inspekteur verliet zijne positie, en ook de soldaten werden weldra genoodzaakt, zich door de vlugt te redden. De roovers, alzoo aan wal gekomen, vernielden alles wat slechs in hun bezit stond, brandden de kazernen en de kampong benevens alle gebouwen af, na daaruit alles te hebben weggesleept en aan boord hunner vaartuigen te hebben gebragt. De inspekteur zoo wel als het Gouvernement en de ingezetenen in de nabijheid raakten op die wijze alle hunne goederen kwijt, door de overhaaste retraite, die hun echter het leven redde. Daarna vertrokken de roovers. En nu werd de inspektie te Toboali opgedragen aan eenen officier, tevens militairen kommandant, uit hoofde het distrikt Toboali gestadig door de zeeroovers verontrust werd. Om diezelfde reden voegde men ook aan het garnizoen eenige meerdere versterking toe.

Het eiland Billiton, tot Banka behoorende, en dat bestemd was om op dezelfde wijze als dit laatste te worden overgenomen uit handen van het Britsche bestuur, leverde nieuwe diskussiën tusschen kommissarissen-generaal en het afgetreden Britsche Gouvernement op. Het laatste beweerde namelijk, dat, niettegenstaande het eiland Banka bij de konventie van den

13den Augustus 1814 aan het Nederlandsch Gouvernement was afgestaan, het daaronder sorterende eiland Billiton immer het eigendom van Engeland bleef, en het Nederlandsch bestuur alzoo op de bezitneming daarvan geen regt had. Kommissarissen-Generaal bleven desniettemin bij hunne eens geuite voornemens volharden, en onze regten op het eiland Billiton handhaven; zij stelden alzoo de vertoogen van het Britsch Gouvernement, dienaangaande gedaan, ter zijde, en in hunne gevoelens volhardende, verklaarden zij, bij besluit van den 7den April 1817: dat van het eiland Billiton in naam en van wege Z. M. den Koning der Nederlanden bezit zoude worden genomen, en voorts het beheer der zaken aldaar zoude zijn opgedragen aan eenen ambtenaar, onder den titel van assistent-resident, ondergeschikt aan den resident van Banka en Palembang, na het Britsch Gouvernement van deze dispositie bij de volgende missive te hebben geinformeerd:

„Monsieur le Gouverneur.

„Nous avons l'honneur d'accuser la recepte de la lettre de votre Excellence en son conseil du 21 de ce mois, en reponse de la notre du 15 relative a l'occupation de l'Isle de Billiton.

„Sans entrer dans des nouvelles discussions sur notre refus de guarantir les autorités Brittanniques et le Sultan de Palembang, et sur les effets de ce refus, nous consentons pour ce qui concerne la possession des dependances de Banka, a en réferer aux Gouvernements Européens.

„Nous croyons cependant devoir persister dans notre resolution d'occuper Billiton, d'autant plus que l'interet general demande que cette isle soit occupée par une puissance Européenne, et que cette accupation est necessaire même pour réprimer les pirateries de ses habitants, qui d'apres des avis reçus récemment s'étendent jusque sur les côtes de Java. En consequence nous avons l'honneur de communiquer à votre Excellence et son conseil que ces ordres seront données à ces effet.

Nous avons l'honneur enz.

Het eiland Billiton nu is verdeeld in vier distrikten, als: Tjirotjok, waar de adipati, het hoofd van het geheele eiland, woont, en dat een aantal van ongeveer 1000 zielen bevat. Vervolgens, op een afstand van twaalf uren gaans van Tjirotjok, het tweede distrikt, Sedjok, waar een ingebei aan het hoofd is, en hetwelk een aantal van ongeveer 800 zielen bevat. Op een afstand van bijna een etmaal gaans van Sidjok komt men te Belanko waar insgelijks een ingebei het bestuur heeft, en 't welk 500 zielen telt. En bijna op een gelijken afstand als van het vorig distrikt vindt men het vierde distrikt genaamd Boedin, een aantal van 300 zielen bevattende, en waar al mede een ingebei het bestuur in handen heeft.

Behalve deze distrikten heeft men de strandbewoners, die men op 400 rekent, en welke zich meest allen door middel van zeerooverij een bestaan verschaffen. Over deze menschen is geen hoofd gesteld; zij zijn niet onder het gebied der voormelde distrikten begrepen *).

Het getal der op Java te huis behoorende vaartuigen, welke door deze zeeroovers achtereenvolgend genomen werden, was jaarlijks vier of vijf, en het getal menschen, daar mede geroofd, gewoonlijk veertig of vijftig. Deze vaartuigen en de zich daarop bevindende personen werden met voorkennis

*) Zie over hen de vorige aflevering van dit Tijdschrift blz. 288.

en onder medewerking van den adipati en zijne ingebei's in de distrikten verkocht, hoezeer de menschen meestal door de volkeren van Borneo wierden gekocht en derwaarts gevoerd.

Op het eiland Billiton meende men, dat wel een weinig tin werd gevonden; maar bovenal was er een aantal ijzermijnen. Thans weet men dat beter, en is het juist in tin een rijke bron van welvaart voor partikulieren geworden.

Wat Palembang betreft, het voornaamste van 't geen er in 1817 voorviel, zal 't best gekend worden uit eenen brief van den resident K. HEIJNIS van 18 December 1817 aan kommissarissen-generaal. Daarin komen ook nog eenige bijzonderheden voor omtrent den moord aan de Hollanders aldaar in 1811 gepleegd, en waaromtrent men de Engelschen van medepligtigheid beschuldigt.

„Na den 14den December des morgens te Muntok aan boord gekomen te zijn, wierd het anker geligt. Wij stevenden naar de kust van Sumatra. De wind was niet zeer in ons voordeel, en de stroomen werkten tegen ons; daardoor werd het onmogelijk de ware monding der Palembangsche rivier, Soensang genaamd, te bereiken, maar kwamen wij niet ver van de wal ten anker, voor een der monden van de rivier Oepang genaamd.

„Van hier zond ik oogenblikkelijk een zeilvaartuig, dat ik bij mij had, en mijne roeiboot naar de Soensang, om de inlandsche hoofden, die daar op mij wachtten, om mij en de voor den sulthan bestemde geschenken van boord te halen, naar onze ankerplaats te ontbieden, ten einde met hunne kleine vaartuigen de Soensang binnen te komen.

„Onderscheidene pangerans en andere hoofden kwamen nu den volgenden dag aan boord, op de plaats waar wij geankerd waren. Nadat de geschenken in de door hem medegebragte vaartuigen overgeladen waren, begaf ik mij, met den kommandant van Z. M. fregat *Maria Reigersbergen*, en eenige van zijne officieren, aan boord dezer vaartuigen. Na een togt van drie uren bereikten wij den mond der Soensang, waar de roeijers, tot het opvaren der rivier bestemd, zich bevonden.

„Met deze booten kwamen wij den 16den dezer voor Palembang.

„Behalve de officiële receptie, had ik met den sulthan eene afzonderlijke bijeenkomst. Den 17den begaf ik mij daartoe, ten tien ure, geheel alleen naar zijn paleis, en ik bleef er tot bijna een uur na den middag. Bij het begin wees de sulthan op het geluk, hem en zijn volk wedervaren, door den terugkeer van het Nederlandsche Gouvernement, aan hetwelk zijne voorvaders, als een gevolg der aan hen door het Hollandsch Gouvernement in eenen onderlingen inlandschen oorlog verleende hulp, den troon van Palembang te danken hadden. Dit gaf mij eene gepaste gelegenheid, om den sulthan te doen opmerken, hoe veel grooter derhalve de blijken van ondankbaarheid geweest waren, jegens die natie betoond, in het zoo schandelijk vermoorden van diegenen, die, nu bijna zes jaren geleden, de laatste vertegenwoordigers van dit anders bij hen als zoo braaf erkend volk geweest waren. Ik gaf hem te kennen, dat ik voor mij zelven gaarne zoo veel

mogelijk met de ware toedragt der zaak wenschte bekend te zijn, en verzocht hem daarom, mij eens een verhaal te doen, van het voorgevallene, zoo wel als van hetgeen hiertoe had aanleiding gegeven. Dit verhaal kwam hoofdzakelijk hierop neder. De oude sulthan was in dien tijd, en reeds eenigen tijd te voren, door Engelsche brieven aangespoord, tot het verdrijven der Hollanders van Palembang. Hierin was voornamelijk zekere pageran MOHAMAD hoofdbewerker geweest. De tegenwoordige sulthan leefde in dien tijd, als pangeran-adipatti, in onmin met zijnen broeder den ouden sulthan, en werd weinig door hem gekend in dergelijke zaken van aanbelang. In den namiddag van dien dag, toen de resident WOORTMAN met een vaartuig in de rivier lag, vroeg de oude sulthan aan hem pangeran-adipati: wat men met deze menschen doen zoude? Daarop gaf hij als zijn gevoelen te kennen, dat het hem best voorkwam, hun een geschikt vaartuig te geven, ten einde zij daar mede zouden kunnen gaan, werwaarts zij mogten verkiezen. Zekere pangeran WINA DI NATTA, die in dien tijd een groote rol aan het Palembangsche hof speelde, raadde aan, hen naar Batavia aan de Engelschen te zenden.

„Of nu de oude sulthan order tot den gepleegden moord gegeven had, daarover liet de sulthan zich niet uit. Omtrent alle zaken van aanbelang, wendde hij zekere onwetendheid voor."

Tot zoover loopt dat gedeelte van het, ter algemeene sekretarie te Batavia opgemaakte, verslag van den toestand van Nederlandsch Indië in 1817, 't welk wij geschikt rekenen onder de oogen onzer lezers gebragt te worden. Wij twijfelen geen oogenblik, of men zal, na er kennis van genomen te hebben, instemmen in het oordeel, dat wij in onze inleiding over dezen arbeid hebben geveld.

Java in 1858 en 1859.

FRAGMENTEN EENER KORRESPONDENTIE.

Voor eenigen tijd werd mij inzage verleend van eenige brieven uit en over Nederlandsch Indië geschreven, met verlof en uitnoodiging zelfs om daaruit, op de wijze die mij het best dacht, mede te deelen wat ik in het belang onzer Oost-Indische bezittingen en van het moederland nuttig zou achten. Die stukken, toen reeds eenigzins verouderd, hebben nog meer van hunne aktualiteit verloren, doordien ik geruimen tijd door drukke bezigheden verhinderd werd, daaruit, overeenkomstig het voornemen al dadelijk door mij opgevat, eenige uittreksels voor het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* te verzamelen. Ik had het plan reeds bijna geheel uit het oog verloren, toen door bijzondere omstandigheden mijne aandacht weder bij die stukken bepaald werd. Het is bij den grooten afstand van Java, waarop wij ons in Nederland bevinden, en de daaruit voortvloeijende mindere bekendheid met den aktuëlen toestand van zaken aldaar, hoogst moeijelijk te bepalen, welke der door den schrijver vermelde feiten en vooropgezette beschouwingen, thans nog op mededeeling aan het publiek mogen aanspraak maken. Intusschen zal er stellig wel niet zooveel op Java veranderd zijn, dat zij thans alle aktualiteit zouden missen en blijven zij in ieder geval eene historische waarde bezitten. In de mededeeling dezer stukken werd ik bezield door den ernstigen wensch, om tot eene juistere kennis en grondige bespreking onzer Indische belangen bij te dragen; maar zij geschiedt niet in het belang eener bijzondere zienswijze of partij. Het is er verre van af, dat ik altijd met den schrijver eenstemmig zou denken, en ik wil volstrekt niet geacht worden aan zijne meeningen mijn zegel te hechten. En wat de door hem vermelde feiten betreft, — hoe veel vertrouwen ik ook in den persoon des schrijvers stellen mag, het spreekt van zelf dat ik voor de volkomen naauwkeurigheid niet kan instaan. Aan den redakteur van het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* is meermalen het verwijt gedaan, dat hij feiten heeft medegedeeld, die later bleken vergroot of in een verkeerd daglicht gesteld te zijn. Aan het gevaar dier berisping stel ik nu ook mij zelven bloot. Maar te willen, dat geene handelingen in Indië gepleegd in het openbaar worden besproken, dan de zoodanige waarvan alle omstandigheden met volkomene juistheid en volledigheid bekend zijn, zou hetzelfde zijn als aan alle handelingen, hoe onstaatkundig en verkeerd ook, bij de publieke opinie een vrijbrief te verleenen. Zelfs bij hetgeen onder onze oogen in het moederland plaats heeft, is het niet mogelijk, ook door de zorgvuldigste nasporingen, een volledige kennis van alle drijfveeren en omstandigheden te erlangen, en veel wat voor den tijdgenoot

duister is, wordt eerst allengs voor het nageslacht opgeklaard; maar nog veel meer moet dit noodwendig het geval zijn ten aanzien van hetgeen op zoo grooten afstand van ons plaats heeft, en waarbij wij geheel van de zienswijze en opvatting onzer korrespondenten afhankelijk zijn. Al te groote schroomvalligheid, vrees om iets te publiceren dat welligt den toets niet geheel kan doorstaan, zou hier dus leiden tot eene groote en zeker niet wenschelijke beperking der publiciteit in Indische aangelegenheden, en die zucht naar geheimhouding en verbloeming in de hand werken, die nog altijd als de kanker onzer Indische administratie moet beschouwd worden. Indien in Indië de publiciteit door de bestaande drukpersverordening wordt aan banden gelegd, *) laat ons dan althans zorgen haar in Nederland te handhaven, opdat niet de doorschijnende ruiten, die thans hier en daar in het gebouw der koloniale politiek zijn geplaatst, weder voor de matte glazen beruchter gedachtenis plaats maken; die matte glazen, die alle misbruiken voor het oog der natie verborgen, en waarachter alle ongeregtigheid ongestraft kon gepleegd worden.

P. J. V.

EERSTE FRAGMENT.

De woorden en daden der regering tegenover de inlandsche ambtenaren.

Wij regeren, geloof ik, in Indië, door vier krachten.

1o. De sympathie der groote volksmassa, of, wat men gelieft te noemen: onzen zedelijken invloed. Deze kracht is van weinig beteekenis. De weldaad, die wij den inboorling bewijzen, is geene volstrekte, maar eene betrekkelijke, men zoude bijna kunnen zeggen eene negative weldaad. Hij heeft het onder ons beter dan onder de vroegere regeringen van oostersche vorsten. Hij geniet meer bescherming van persoon en eigendom. Maar meer geven wij hem niet. Zoo wij ons bestuur toetsen aan dat onzer voorgangers, is het te prijzen; zoo wij het toetsen aan de onwraakbare beginselen van zedelijkheid en van menschenliefde, is het te veroordeelen.

De inlander is ons dan ook niet zeer dankbaar. Zijn weinig ontwikkelde toestand is hiervan ook oorzaak. Een enkele hadji, een dweepziek regent, een DHIPO NEGORO of KJAHI MODJO is in staat hem tot afval en opstand te brengen.

2o. Den onderlingen naijver der regenten. Wij passen hier zoo ruim mogelijk het stelsel toe: verdeel en heersch; een stelsel, waarin LODEWIJK XI, een der slechtste koningen die Frankrijk ooit gehad heeft, een meester was. Prachtig model, dat wij ons kiezen! Wij verdienen het oordeel dat GUIZOT over zijne tegenstanders uitsprak: „*Vous préférez la petite „politique à la grande.*"

*) Ziehier eene bijzonderheid door mijn briefschrijver in het voorbijgaan medegedeeld: „Volgens een voorschrift van den heer DUYMAER VAN TWIST dienen de residenten — gelijk u „bekend is — jaarlijks een politiek verslag in, waarin zij eenige vooraf gestelde vragen moeten „beantwoorden. Eene van die luidt: Bestaat er ook zucht om door de pers zijne gevoelens te „openbaren? Een der residenten, of juister de sekretaris, vulde daarop in: „Deze zucht is „door de bestaande drukpersverordening zeer getemperd." Wat zal de heer PAHUD zich bij die „uitkomst met welgevallen over zijn buik hebben gestreken!"

3o. De kracht onzer kanonnen en onze Europesche wijze van oorlogvoeren. Die kracht beduidt meer. Enkelen ergeren zich aan het woord: *wingewest*, en wijzen op traktaten, met de inlandsche vorsten gesloten; op het testament van den in 1749 overleden keizer van Mataram, enz. Wij gelooven, dat die traktaten ons alleen een' waarborg geven tegen ontrooving onzer overzeesche bezittingen door andere Europesche natiën, maar dat zij door den inboorling als scheurpapier zouden beschouwd worden, zoo hij lust gevoelde en magt bezat om zich vrij te vechten. — Een inlandsch hoofd op Sumatra zeide zeer openhartig: „Zoo wij het met praten tegen ulieden moesten winnen, zouden wij ons wel redden; maar die kanonnen, die telkens van Batavia aangevoerd worden — die zijn lastig."

Laat ons opregt zijn: wij regeren op Java door het regt, of liever door het onregt, van den sterkste. Onze heerschappij *pêche par la base.* En vraagt gij mij nu, of ik met BARNAVE uitroep: „*Périssent plutôt les colonies qu'un seul principe!*" dan antwoord ik volmondig: ja! Maar ik versta ook als een beginsel, wat BARNAVE niet deed: de eerbiediging van een' eeuwenheugenden toestand, dien men zelf heeft geschapen, en dien men niet met ruwe hand mag afbreken. Ik wenschte, dat wij door beschaving, niet door afrigting, van den Javaan onze onregtvaardigheid zooveel mogelijk verzachtten. Ik wenschte de kracht onzer kanonnen te steunen door werkelijken zedelijken invloed, gelijk onze gewaande zedelijke invloed aan den steun der kanonnen behoefte heeft.

4o. Den invloed der inlandsche hoofden op den kleinen man. Bij dit onderwerp ben ik voornemens mij hoofdzakelijk te bepalen.

Het is in het oog van velen een te teeder onderwerp. Ik geloof, dat de regering te teêrgevoelig is, misschien, omdat zij zich groote misslagen te verwijten heeft. Naïve staatkunde! Wanneer zij door onvoorzigtige maatregelen kwaad sticht, roept zij uit: „Spreek niet over die maatregelen, want dat sticht kwaad."

Het is overbodig hier te onderzoeken, of hare zienswijze omtrent de inlandsche hoofden juist is; het komt er voornamelijk op aan om te wikken, of zij jegens hen de beginselen in toepassing brengt, die zij zelve in de Tweede Kamer bij de invoering van het regeringsreglement heeft verkondigd. Wij lezen in de *Handelingen* daarover (uitgave van KEMINK EN ZOON) in het 2de deel, bl. 15 (Memorie van Toelichting 1851):

„De Oost-Indische Kompagnie wilde door het beginsel van erfopvolging „de regenten in een gunstiger toestand plaatsen dan aan hen onder het „oostersch vorstenbestuur was ten deel gevallen. Eene praktijk van an„derhalve eeuw heeft op dat beginsel het zegel gedrukt."

En bl. 261. (Memorie van Toelichting 1853):

„Hetgeen aan eenen regent vooral invloed geeft, is, behalve de hoedanig„heden van zijnen persoon, de omstandigheid, dat zijne voorouders gedu„rende eene reeks van jaren onafgebroken het regentschap, aan zijne zorg „toevertrouwd, hebben bestuurd. Daardoor heeft in dat regentschap het „geslacht, waartoe de regent behoort, wortel gevat. Door huwelijken heeft

„het zijne vertakkingen gekregen onder de distrikts- en andere hoofden, die „mitsdien den regent niet blootelijk *gehoorzamen* als den over hen gestelden „gezagvoerder, maar hem ook *eerbiedigen* als hoofd der familie, waarvan „ook zij verwijderde leden zijn. Daarom vooral is het verheffen in eenig „regentschap van iemand, niet tot het aloude regenten-geslacht van die af-„deeling behoorende, schadelijk voor de belangen van het Gouvernement." Op pag. 260 lezen wij dan ook de verklaring: „De regering beschouwt „het beginsel, waarvan hier sprake is, als de *conditio sine qua non* van een „vreedzaam en krachtig bestuur."

Op bladz. 263 vinden wij onder anderen de volgende woorden van den minister VAN DEN BOSCH aangehaald: „Aan den alzoo ingeslagen weg (het „handhaven van de praerogativen der regenten, is het te danken geweest) „dat de rust op Java zoo spoedig is hersteld en gehandhaafd heeft kunnen „worden, terwijl het anderzins niet mogelijk zou zijn geweest het stelsel „van kultures in te voeren."

En op deze aanhaling laat weder de regering zelve volgen:

„De staatsman wien na den graaf VAN DEN BOSCH het departement van koloniën werd toebetrouwd, trad in het jaar 1845 in briefwisseling met den Gouverneur-Generaal over het daarstellen op Java van opvoedings-inrigtingen voor de zonen der Javasche hoofden. Om het gewigt van dien maatregel aan te dringen, wees hij onder anderen op het gemis van eene ehoorlijke opleiding bij vele inlandsche hoofden, al meer en meer geroepen om bij het inwendig bestuur pligten te vervullen, waartoe zekere bekwaamheden volstrekte vereischten zijn. „Het ongerief" (dus vervolgde hij) „daaruit ontstaan is te grooter, omdat het Nederlandsch belang medebrengt, „dat het beginsel van *erfopvolging* zooveel doenlijk in het inlandsch bestuur „worde nageleefd; zeer dikwijls wordt dit thans bezwaarlijk ja onuitvoer-„lijk, omdat de zonen der inlandsche hoofden de gelegenheid niet heb-„ben tot het verkrijgen van de voor den inlandschen ambtenaar onmisbare „kundigheden. Zij groeijen niet zelden op in vadsigheid en onkunde, en „wanneer de tijd daar is, om ze onder de ambtenaren op te nemen, ziet „de regering zich niet zelden geplaatst tusschen het alternatief om eenen „onbruikbaren dienaar te benoemen, of om van een heilzaam beginsel af „te gaan."

„Toen in het jaar 1835 het overlijden van een der regenten van Bagelen den resident van die provincie aanleiding gaf om eene minder kostbare indeeling in regentschappen in te voeren, werd dat voorstel, hoezeer uit een administratief en finantiëel oogpunt voordeelig, afgewezen, hoofdzakelijk „omdat bij de regeling in der tijd van de overgenomen vorstenlanden, „namens het Gouvernement aan de inlandsche hoofden *de plegtige belofte* was „gedaan, dat hunne zonen, wanneer zij daartoe geschikt zullen bevonden „worden, hen in hunne ambten zouden opvolgen."

...... „De toen aan de regenten gegeven toezeggingen hebben het karakter aangenomen van eene stellige verpligting, aan wier nakoming de regering zich niet mag onttrekken, omdat de voorwaarde, die van regerings-

wege daaraan verbonden was, door de andere partij met getrouwheid is nagekomen."

Ik zou deze aanhalingen met vele andere kunnen vermeerderen en uit de discussiën in de Tweede Kamer aantoonen, dat de heeren J. C. BAUD en ROCHUSSEN geheel met de zienswijze der regering instemden; maar ik meen genoeg te hebben aangehaald om de regeringsbeginselen ten aanzien der regenten te doen kennen. Letten wij nu op de feiten.

Vóór eenigen tijd heb ik uit den mond van een uitstekend regent (het was onder het tegenwoordige opperbestuur en onderbestuur) de volgende klagten opgeteekend:

1e. „Inlandsche hoofden uit de berglanden worden naar de stranden en van de stranden naar de berglanden verplaatst, tot groot nadeel van koffij- en rijst-kultuur." Men vergelijke hiermede de woorden van den Gouverneur HARTINGH, aangehaald door den heer ROCHUSSEN (*Handelingen*, D. III, bl. 633): „Het is zeker, dat sedert de vorst (van de Mattaram) van die „staatsmaxime is afgeweken, principaal toen DANOREDJA rijksbestuurder was, „en bovenlandsche hoofden aan de stranden stelde, zij de klem hunner re„gering zijn kwijtgeraakt; ja zelfs joeg men dezelve weg, zoo als te Tagal „geschied is, gelijk mede te Soerabaja in den jare 1752."

2e. „De adviezen der regenten voor de benoeming hunner ondergeschikte inlandsche ambtenaren worden door de residenten wel ingewonnen, maar te dikwijls in den wind geslagen."

3e. „De Europesche ambtenaren (bepaaldelijk assistent-residenten), op 40 à 50 palen afstands van de hoofdplaats der residentie gevestigd, plegen nog ergerlijke misbruiken."

4e. „De inlandsche politie is slecht of in het geheel niet bezoldigd. Toch moeten de misdadigers worden opgespoord. Maar de speurhonden krijgen geen voeder. Uit vrees voor den toorn van den assistent-resident en voor ontslag worden valsche getuigen door beloften omgekocht en onschuldigen aangeklaagd."

5e. „Zoo men de kolonie wil behouden, eere men de groote familiën. Men kweekt duizenden van vijanden, maar heeft geene voldoende magt om daartegen over te stellen. Men verklaart de regenten erfelijk, en stelt hen daardoor als het ware boven de wet, maar bij ieder verzuim of misdrijf, in hun regentschap gepleegd, stelt men hen gelijk door konfrontatie met koelis en dessa-bewoners, door *korèkken* (in het geheim anderen uithooren), ja zelfs door gevangenzetting onder één dak met sluipmoordenaars, valsche munters, enz. Hun invloed op den zinnelijken kleinen man gaat daardoor verloren. Al de regenten zijn *maloe* en *sakit hati* (beschaamd en in hun hart gekwetst), door de behandeling, den ontslagen regent van K. aangedaan, wiens zoon zich uit schaamte heeft doodgeschoten."

Ziedaar de klagten! Ziedaar de gevolgen van een karakterloos bestuur! Toen de heer BAUD minister was, waren de daden althans in overeenstemming met de woorden. De liberalen mogten klagen, maar zijne handelingen, zijn moedig weêrstaan van den aandrang zijner tegenstanders, zijne gelijk-

heid aan zich zelven dwongen toch hunne hoogachting af. Maar nu? Een glimlach van medelijden plooit zich bij die vraag om de lippen van den zachtmoedigsten beoordeelaar.

Wij zullen de geschiedenis van den regent van K. hier ophalen.

In December 1856 werd nabij de hoofdplaats K. de heer M., Europeesch administrateur eener suikerfabriek, vermoord. Wij zullen hem niet schetsen, dewijl hij zich niet meer verdedigen kan, maar enkel mededeelen, dat de inlandsche hoofden hem haatten, dewijl zij zich in hunnen rang en adeltrots door zijne manieren en uitdrukkingen beleedigd waanden.

Men zegt, dat hij eenige dagen vóór zijnen dood eene grove schriftelijke klagt (die echter zeer gegrond was, en alleen in den vorm te wenschen overliet) aan den sedert gepensioneerden resident L. rigtte over het gebrek aan politie, en dat de resident die ruwe klagt, woordelijk vertaald, aan den regent zond, met een even krenkend apostil. De klagt eindigde aldus: „Er is hier geene politie, en als kontraktant met het Gouvernement vorder ik politie."

Men verhaalt nog, dat de regent in den middag na de ontvangst van dat stuk, tot twee Europesche bezoekers zoude gezegd hebben, misschien quasi doelende op het ligchaamsgestel van den administrateur: „Die heer M. zal, geloof ik, niet lang hier leven." Zeker is het, dat de heer M. eenige dagen later vermoord werd.

Vier Javanen, waaronder een zijner bedienden, stonden op post om elkander te ondersteunen, zoo de eerste hem niet doodelijk trof. Het was den regent spoedig bekend, dat twee zijner broeders, de pateh van K. en de wedhono van M., de ontwerpers der misdaad waren. Om den naam van zijn geslacht te redden (zijn vader was pangeran en zijne moei — naar men zegt — keizerin van Soerakarta geweest, en hij zelf was geen Brutus) kocht hij twee dansmeiden om, die dan ook de valsche getuigenis aflegden, dat de machinist der fabrijk, de heer X. IJ. Z., de dader was. Wat hieraan schijn van waarheid gaf, was de omstandigheid, dat de machinist, die altijd in onmin met den administrateur geleefd had, eenige uren na zijn' dood de fabrijk had verlaten.

Ingevolge deze valsche getuigenis werd een even valsch proces-verbaal opgemaakt. Alleen de hoofddjaksa van K., een braaf inlander, had den moed zijne handteekening te weigeren.

Zonder de scherpzinnigheid van den officier van justitie te Soerabaja, ware de machinist welligt tot de galg veroordeeld. Een naauwgezet onderzoek werd door dezen ambtenaar, een der uitstekendste mannen van hoofd en hart, die Indië bezit, ingesteld. De nieuw benoemde resident van K. de heer P., een braaf eerlijk, maar bekrompen, onoordeelkundig, ijdel ambtenaar, volgde als hulpofficier van justitie, het stelsel der regering: „verdeel en heersch", dat onder zijnen voorganger reeds het leven aan een Europeaan had gekost.

De regent van N., die den rang van toemenggong had, en van mindere geboorte was dan de regent-adhipatti van K., had sinds lang aan-

zoek voor zijnen zoon gedaan om de hand eener dochter van den laatste. Maar zie! daar spiegelt hem de resident bevordering in rang, vermeerdering van inkomsten voor, zoo hij de schuldigen aan den moord ontdekt. Hij ziet onmiddellijk van het begeerde huwelijk af, denkt slechts om den val van den adhipatti, wiens schuld hij wel vermoed had, gaat aan het „korèkken" in het regentschap K., en vat een der moordenaren.

Langzamerhand lekt alles uit; de regent van K. en zes zijner ondergeschikte ambtenaren worden op éénen en denzelfden dag (Junij, 1858) ontslagen; er werden zeven nieuwe betrekkingen begeven, maar wie ook bevorderd werd, de brave hoofddjaksa die zijn' pligt hooger had gesteld dan zijnen lastgever, werd niet bèloond. Krachtige aanmoediging tot pligtsbetrachting!

De regent-toemenggong van N. werd bevorderd tot adhipatti van K., met eene vermeerdering van inkomsten van *f* 6000 's jaars. De zoon van den ontslagen bopati werd regent-toemenggong van N.

Wij zullen, alvorens verder te gaan, den nieuwen adhipatti nader doen kennen, en daarna mededeelen, hoe de resident zich bij de uitvoering van het Gouvernements-besluit gedroeg.

Deze inlander was van zijn achtste tot zijn achttiende jaar *magang* (volgeling) van eenen vroegeren resident van K. geweest. Hij had daar al de nederige diensten van huisjongen verrigt, maar tevens den resident op alle togten door de residentie en over Java gevolgd, ja zelfs in die schuilplaatsen, waar bezoekers doorgaans zonder gevolg komen. Hij had gebrekkig hollandsch leeren spreken maar beter verstaan, en wist de *honneurs* eener tafel waar te nemen. Hij gaf zijnen zwakken chefs, wat men hier noemt: „koopjes." Zoo maakte hij eens zijn' assistent-resident wijs, eene dubbele muis te hebben gevonden, hield zich, alsof hij zich met weêrzin van die zeldzaamheid ontdeed, en toen hij *avec un air de mauvaise humeur* had toegegeven, nam de assistent-resident het merkwaardige specimen mede naar huis — en ontdekte daar twee aaneengelijmde muizen.

Op het garebeg-feest van Mei 1858, door dezen regent in zijn dhalem te N. gevierd, heeft hij op mij, op mijne vrienden en op allen, die het feest bijwoonden, eenen zonderlingen indruk gemaakt. Ik zal de bijzonderheden, van 't geen toen gebeurd is, hier niet verhalen, maar zeker is het, dat wij allen verbaasd waren, toen wij eene maand later vernamen, dat deze regent tot adhipatti van K. was bevorderd.

Wist de resident dan niet van het gedrag van den nieuw benoemde adhipatti bij die gelegenheid? Dat is bijna niet aan te nemen, want bij iedereen was het bekend.

Toen die zelfde resident den adhipatti, in wiens plaats deze regent benoemd werd, zijn ontslag moest aanzeggen, deed hij eerst door den notaris zijn testament opmaken, en gaf toen den sekretaris en een' oud-kontroleur het denkbeeld in overweging, te K. het dragen van krissen te verbieden, waarvan zij hem gelukkiglijk terugbragten. Om de pil voor den adhipatti te vergulden, ontbood hij eerst zijnen zoon om dezen kennis te geven van

zijne benoeming tot toemenggong van N.; maar hierdoor nog niet geheel gerustgesteld, liet hij de deur van zijn bureau op een giertje staan, en verborg daarachter een' magang uit S., een' kok en andere bedienden, die hem zeventien jaren gediend hadden, gewapend met krissen, om bij onraad voor den dag te komen. Deze voorzorgen bleven voor niemand een geheim.

Secret de deux,
Secret de Dieu.
Secret de trois,
Secret de tous.

Welk een' weldadigen indruk dit betoon van moed op den nieuwen regent heeft uitgeoefend, laat zich zonder sterke verbeelding begrijpen.

De officier van justitie stuitte, na een streng onderzoek, op een' doolhof van euveldaden! Het bleek onder anderen, dat vele dessahoofden hunne betrekking verworven hadden als belooning van op last volbragte sluipmoorden. Hij stelde tot tweemalen voor, de zaak bij politieken maatregel af te doen. Maar een der regeringsleden, *plus légal que la loi*, wilde, dat het regt zijn' loop zoude volgen. De heer PAHUD volgde dien onverstandigen raad. De regent werd te Soerabaja in de gevangenis gezet, onder één dak met het uitvaagsel des menschdoms.

Het geregtelijk onderzoek ging voort en duurde nog een jaar. Toen schrikte de regering zelve van de moeijelijkheden, die zij zich geschapen had; het bleek, dat het elfjarig bestuur van den pas vervangen resident een schromelijk wanbestuur geweest was. Zoo men het regt zijn loop liet, had men minstens 50 of 60 personen in staat van beschuldiging moeten stellen. Toen deed de heer PAHUD datgene, waarmede hij had moeten beginnen: hij verleende abolitie van regtsingang en verbande de zeven hoofden naar Menado. Onder een' ander resident zoude de vroeger zoo geachte adhipatti nooit zoo zijn ontaard. Hij had, als ridmeester, ons in den Javaanschen oorlog met den meesten lof gediend. Ieder roemde vroeger zijne ridderlijke inborst. Sinds den dag van den moord bragt het berouw hem aan den drank.

Maar intusschen had een treurig voorval plaats gegrepen. De zoon van den ontslagen adhipatti had zich uit schaamte een' kogel door het hart gejaagd. Zie hier de toedragt der zaak. Hij was een der edelste, moedigste, beschaafdste, beminnelijkste inlanders, die ik ooit ontmoet heb. Hij was een HEKTOR onder de Javanen. Na den val van zijn' vader, was hij naar ligchaam en ziel geknakt, en bleef maanden lang te T. A., de hoofdplaats van zijn nieuw regentschap, ziek. De resident gaf hem den onmenschkundigen raad (of last, wat in den mond van een' resident tot een' inlander van gelijke beteekenis is *)) naar K. te komen, om daar geneeskundige behandeling te kunnen genieten. Hij, die twintig jaren lang

*) (Onlangs heeft het Hoog Geregtshof in een arrest als beginsel gesteld, dat eene handeling van een' inlander niet geacht kan worden vrijwillig te zijn, zoo hij slechts verklaart: „Sahaja toeroet toewan besaar poenja soeka".)

te K. gevierd was als radhen bagoes, als troonsopvolger; die zich gevleid had eenmaal de plaats in te nemen, die door zoo vele zijner voorvaderen daar was vervuld geworden; moest nu naar diezelfde plaats terugkeeren om er den man in grootheid gezeteld te zien, die den val van zijn' vader had verhaast, en om er slechts blikken te ontmoeten van medelijden met zijn lot of verachting voor zijn geslacht of helsche vreugde over gevallen grootheid!

Misschien vreesde hij ook wel een' valstrik. Althans zijn vader, die na zijne ongenade te T. A. bij den zoon was gaan wonen, had eenige weken vroeger eveneens den last ontvangen om naar K. te reizen, waar hij hoopte een antwoord te hooren op zijn verzoek om geldelijken onderstand, maar waar hij bevel ontving zijn' kris af te geven, en in den wagen te stappen, die gereed stond om hem naar de gevangenis te S. te voeren.

Hoe het zij, de twintigjarige jongeling nam den schijn aan, alsof hij naar de hoofdplaats wilde vertrekken; de wagen en paarden stonden voor; zijne kindertjes hadden er reeds plaats in genomen; onder eenig voorwendsel keerde hij terug naar zijne slaapkamer. Men hoorde een schot. Zijne ongelukkige moeder schoot toe en omklemde in hare armen het lijk van haren eenigen zoon.

De edele jongeling werd in zijne waardigheid opgevolgd door den zoon van den regent van K.!!

Verwondert het nog iemand, dat de regenten op Java zich in hun hart gekwetst gevoelen?

De Gouverneur-Generaal deed toen wel eene reis om hen te sussen, en deelde overal geschenken uit. Maar een karpet en een koppel pistolen konden aan den verdoofden glans hunner waardigheid den vroegeren luister niet hergeven.

Zien wij nog, hoe de heer PAHUD elders te werk ging.

Vóór een paar jaren stierf de regent te P. Hij liet vijf zonen na, die allen in meer of min hooge landsbedieningen geplaatst waren: onderkollekteur, wedhono, bekel. De resident stelde voor een ander geslacht met de opene betrekkingen te begiftigen, met voorbijgang der vijf zonen, die allen ongeschikt werden verklaard. Nemen wij deze vreemdklinkende bewering voor een oogenblik aan, zoo rijst toch de vraag, of er onder de naastbestaanden geen waardig kandidaat was. Men leest immers in de aangehaalde *Handelingen over het regerings-reglement*, dat ook deze den voorrang hebben boven vreemden. De overleden regent stamde in regte lijn af van BROWIDJOJO, vorst van Modjopahit. Veertien geslachten hadden sinds dien vorst elkander opgevolgd. Zoo de Javanen eene schildleus voerden, zouden de vijf zonen met de BRUCE's hebben kunnen zeggen: „Ook wij zijn koningen geweest."

De regering herinnerde den resident art. 69 van het reglement op het beleid der regering. Deze hoofdambtenaar dreigde met zijn ontslag, zoo men hem niet toegaf, en de heer PAHUD gaf toe. Een regent uit K. werd naar P. geplaatst, en een wedhono uit den oosthoek tot regent van

K. verheven. De vijf zonen deden door een' Europeesch gepensioneerd ambtenaar een verzoekschrift aan het Gouvernement opstellen, dat in het Maleisch moest geschreven zijn, dus in eene taal die de hunne niet was en waarin zij zich beriepen op art. 69. De gepensioneerde ambtenaar werd uit P. verbannen, en de vijf zonen op éénen en denzelfden dag, wegens oneerbiedigheid, uit hunne betrekkingen ontslagen. Maar wat beduiden dan de woorden van den heer PAHUD (*Handel.* II, p. 261): „Daar„om vooral is het verheffen in eenig regentschap van iemand, niet tot het „aloude regenten-geslacht van die afdeeeling behoorende, *schadelijk voor de „belangen van het Gouvernement?*" Werd hier dus aan onze belangen door den Gouverneur-Generaal schade toegebragt?

Maar wij zijn nog niet aan het eind. Te J. hadden negen regenten van denzelfden stam elkander opgevolgd; zij waren verwant aan het regentengeslacht van den trouwen adhipatti T. S., te T., een' der trouwste dienaren, waarop het Gouvernement kan bogen, die in 1856 zijn regentschap redde van een' door een' dweeper ontworpen opstand. De radhen bagoes van J., de vermoedelijke erfgenaam van de waardigheid zijns vaders, was in het huwelijk getreden met eene der dochters van den uitstekenden regent van B. N., een' der ijverigste en schranderste inlanders, die men zich denken kan, en die, bij het geven van de hand zijner dochter, zich ook wel gevleid zal hebben, dat het gouvernement trouw zoude zijn aan art. 69 van het regerings-reglement. Het tegendeel is gebeurd. De regenten-familie van J. is vervallen verklaard, en een pateh uit K. heeft de plaats ingenomen, die de radhen bagoes voor zich gedroomd had. — Een oud geslacht werd alzoo in het niet geslingerd en twee trouwe bondgenooten gekrenkt. Het is opmerkelijk, dat de vervallen-verklaringen van regenten het menigvuldigst plaats grijpen, sinds de erfelijkverklaring in de wet werd opgenomen.

Ik heb boven aangehaald wat in de *Handelingen*, Deel II, 263, de opvolger van den graaf VAN DEN BOSCH aangaande opvoedings-inrigtingen voor de zonen der Javaansche hoofden aan het Gouvernement heeft voorgesteld. Wat is er tot heden van die opvoedings-inrigtingen gekomen? Wij tellen binnen weinige weken 1860. Is er in al die 15 jaren geen geld te vinden geweest voor zoodanige instelling?

Waarom spreekt de troonrede nimmer van het onderwijzen, opvoeden, beschaven van Javanen? Omdat de grondwet zegt, dat alleen zulke onderwerpen bij de wet worden geregeld, aan welker wettelijke regeling behoefte blijkt te bestaan? Wij bezitten Indië sinds twee en eene halve eeuw, en nog blijkt de behoefte niet om de ongelukkige bewoners te beschaven, die in één enkel jaar ruim honderd twintig millioen gulden in het zweet huns aanschijns opbrengen om spoorweg-speculatiën te bevorderen, en een' minister, die geen ander levensdoel kent, dan populariteit onder hen, in wier midden hij zich beweegt — eerst Indië, daarna Nederland — in staat te stellen dat verheven oogmerk te bereiken!

Letten wij nu een oogenblik op de mindere inlandsche ambtenaren. De

dessa-hoofden genieten geene bezoldiging. Alleen hebben zij wat rijstveld meer dan hunne onderhoorigen. Maar zoo zij knoeijen en knevelen worden zij ontslagen.

De mantri's hebben *f* 25, de wedhono's *f* 65 à *f* 80 traktement 's maands. In de residentie Rembang, in de regentschappen Sidajoe, Grissee, Lamongan worden die inkomsten niet bijgerond door kultuurprocenten. Menige mandoer, ja koeli, heeft alzoo meer geld dan zijn hoofd.

De djaksa's genieten *f* 25 tot *f* 100, en zijn door hunne betrekking van openbaar aanklager aan de zwaarste verzoekingen blootgesteld. Zoo hunne eerlijkheid daartegen niet bestand is, worden zij ontslagen. Ik weet uit goede bron, dat de residenten eene geheime aanschrijving hebben, om het onderwerp der bezoldigingen niet meer aan te roeren.

Ik meen genoeg over de inlandsche ambtenaren gezegd te hebben, om de tegenstrijdigheid der regering in woorden en daden te hunnen aanzien te doen uitkomen.

Een nieuwe vorm van behoud.

Het koloniaal behoud is vruchtbaar in gedaanteverwisselingen. In minder dan een jaar, hebben wij het zoogenaamd gematigd-liberalisme in volslagen reaktie, en die reaktie in anoniem behoud, door liberale magtspreuken, zien overgaan. Thans zijn wij eene nieuwe phase van de koloniale behoudspolitiek binnen getreden. Het karakter, de aard van die politiek, blijkt omstandig uit het programma, onlangs door het ministerie bekend gemaakt, uit de memorie van beantwoording op het voorloopig verslag over de begrooting van koloniën voor 1861 en uit de jongste openbare beraadslagingen in de Tweede Kamer der Staten-Generaal. Het is eene staatkunde in duidelijke woorden geformuleerd, maar duister en onbestemd in hare beginselen; eene staatkunde, die de denkbeelden der reaktionaire partij aan de wenschen, althans aan sommige wenschen, der vooruitgaande rigting koppelt; eene staatkunde gegrond op het oppervlakkig begrip van toestanden van het oogenblik, en die met deze toestanden in transaktie treedt en bereid is daaraan opofferingen te doen.

Eene eerste omstandigheid, die bij het aannemen van deze politiek schijnt gesteld en overwogen te zijn, is de feitelijke onmogelijkheid, om thans nog naar het oude stelsel van autokratisch welbehagen terug te keeren. Wel blijkt daarvoor eene zekere voorliefde te bestaan; maar de ondervinding, in den laatsten tijd opgedaan, heeft ook bij eene regering, die zich voorstelt behoudend te zijn, de overtuiging gevestigd, dat het een ijdel streven is aan deze voorliefde bot te vieren. Men verstout zich niet meer de regtmatige invloed der Staten-Generaal op de koloniale aangelegenheden te ontkennen; men erkent, dat, bij bestuurs-handelingen, het reglement op het beleid der regering van Nederlandsch Indië niet uit het oog mag verloren worden; men toont zich geneigd wettelijke waarborgen in het leven te roepen tegen enkele handelingen (toekenning van pensioenen en de wijze van uitgifte van kultuur-kontrakten) die aanstoot hebben gegeven; men zal de regeling der Indische komptabiliteit niet langer afhankelijk maken van de herziening der Nederlandsche komptabiliteits-wetten; men zal wetsvoorstellen voordragen tot herziening der tarieven van in- en uitvoer en tot regeling der koloniale pensioenen; men verwerpt het stuitend denkbeeld, dat Indië uitsluitend ten voordeele van het moederland behoort te worden geëxploiteerd en men beloofd ook aan de behoeften der koloniën te voldoen en haar het genot van een gedeelte van den rijkdom, die zij voortbrengen, te laten; men acht het goed en billijk, dat men er zich op toelegge de voornaamste grieven tegen het kultuurstelsel weg te nemen, en dat aan de sluimerende krachten, die zich naar vrije industrie uitstrekken, een uitweg worde gegeven.

Deze beloften en verklaringen zijn echter niet de uitdrukking van eene bepaalde rigting; integendeel, zij strekken ter naauwernood tot verzachting van tegenovergestelde ontboezemingen, waarin met klem en nadruk gewezen wordt op het behoud van het bestaande en meer bijzonder van het kultuurstelsel. Het zijn eenvoudige koncessiën aan de, in menig opzigte gewijzigde, omstandigheden, aan den onweerstaanbaren invloed der openbare meening. Het ministerie zoekt zijn eigenlijk steunpunt in het behoud; het opent slechts aan de meer vrijzinnige denkwijze eenige beperkte vooruitzigten, die vroegere overdreven partij-regeringen dwaselijk genoeg wilden gesloten houden, in weerwil van al hetgeen haar tot meer gewilligheid had moeten stemmen. Het plaatst zich op het terrein, waarop zich vroegere besturen verloren hebben door te sterke overhelling naar reaktie en te weinig toegevendheid aan den tijdgeest, en op datzelfde terrein denkt het blijkbaar, met vermijding van de grove feilen door voorgangers begaan, eene betere uitkomst te bereiken.

Wij hebben thans niet te onderzoeken, of de omstandigheden, op die wijze, door het ministerie al dan niet goed gewogen en geteld zijn. De toekomst zal ons leeren, of het standpunt, dat vroegere besturen zich hadden kunnen kiezen, maar zich niet gekozen hebben, thans nog openstaat voor de tegenwoordige regering; of behoud, met broksgewijze koncessiën aan vooruitgang en met vermijding van reaktiewoede, nu even zeer bevredigen zal, als dit vroeger waarschijnlijk het geval zou zijn geweest; dan wel of het kabinet zich niet ten onregte heeft geplaatst *a posteriori* van eenen toestand, die reeds doorgeworsteld is en plaats heeft gemaakt voor eenen anderen toestand, voor eischen en behoeften, die nu blijken grooter en dringender te zijn, en waaraan geene bevrediging kan gegeven worden met de middelen, welke misschien vroeger voldoende zouden zijn geweest.

Buitendien, is eene staatkunde, die tusschen twee tegenstrijdige beginselen dobbert, gebleken in de praktijk ook voor een Nederlandsch publiek onmogelijk te zijn. Het eklektisme moge in den aanvang minder aanstoot geven; allengs brengt het al meer en meer verwijdering te weeg; het laat beide rigtingen, die het zich ten taak stelt te verzoenen, onbevredigd, tot dat het eindelijk, onder de vijandelijke slagen van allen, bewusteloos en onmagtig ter neder zijgt. Ditmaal heeft het ministerie zelfs het middel gevonden om al dadelijk door zijn programma iedereen onaangenaam te zijn, om alle rigtingen te grieven en, bij alle mannen van opregte overtuiging, wantrouwen op te wekken. En dat wantrouwen en die achterdocht zijn niet geheel door de zachter ingekleede „Memorie van beantwoording" verdwenen. Zij, die dieper doordenken en zich niet door woorden en beloften oppervlakkig laten medeslepen, om het even of zij tot de eene of tot de andere rigting behooren, zullen de koloniale staatkunde van het ministerie steeds met de uiterste omzigtigheid gade slaan.

De echte behoudslieden moeten hunne goedkeuring blijven weigeren aan menig voorgewende bedoeling van het kabinet. Met hunne beginselen strijden de koncessiën, die men zich voorstelt aan de wetgevende magt te doen. Het stellen van wettelijke regels voor de Indische pensioenen en de

kultuur-kontrakten is, in hun oog, niet minder verwerpelijk. Eindelijk, kunnen zij zich bezwaarlijk verzoenen met het denkbeeld eener eerlijke en trouwe bescherming van de partikuliere nijverheid. De behoudslieden verlangen het eeuwigdurend voortbestaan van het stelsel van dwangarbeid. Daarom kampen zij te regt, van hun standpunt, tegen vrijen arbeid en bijzondere industrie. Nu reeds toch kunnen in geen enkel opzigt de dwangkultures de vergelijking met de vrije kultures doorstaan. Hoe zal het dan met het kultuurstelsel uitzien, wanneer een onbelemmerde uitweg aan den bijzonderen ondernemingsgeest geopend wordt, en een steeds in bloei toenemende partikuliere landbouw, nijverheid en handel zelfs voor de meest bevooroordeelden de betrekkelijk hoogere verdiensten van een stelsel van vrije bedrijvigheid boven dwangarbeid en monopolie overtuigend zullen bewijzen? Is daarvan niet met zekerheid de oplossing van het geheele kultuurstelsel te wachten? Was het niet de ontluikende partikuliere tabakskultuur, die het gouvernements noopte om het kontrakten- en dwang-stelsel daarbij los te laten? Zijn het thans niet de partikuliere indigo-inrigtingen, die den minister van koloniën op het oogenblik, dat hij met klem drukt op het behoud van het kultuurstelsel, in briefwisseling doet treden met den gouverneur-generaal omtrent de vraag, of deze tak der dwang-kultures niet geheel losgelaten moet worden? En wanneer nu ook partikulieren vrij en onbelemmerd suiker voortbrengen en koffij teelen op groote schaal; wanneer zij het praktisch bewijs gaan leveren, dat, ook ten aanzien van die produkten, ongedwongen arbeid en bijzondere nijverheid de bevolking welvarender maakt, de handel oneindig meer voedsel geeft, het gouvernement ontslaat van lastige beslommeringen en de schatkist ruimere en zekere inkomsten verzekert, zal dan niet het laatste uur van het stelsel van dwang en monopolie geslagen zijn? van dat stelsel, waarin de echte behoudsman zijn ideaal ziet, en waarvan deze regering zelf getuigt: „dat het de heerschappij van het moeder„land schraagt, de rust en veiligheid in Indië waarborgt en bovendien aan „het moederland groote direkte en indirekte voordeelen oplevert?"

Wat de vooruitgaande rigting betreft, zij heeft nog meerdere reden om de aangekondigde staatkunde van het kabinet te mistrouwen. In de eerste plaats moet het haar reeds verdacht voorkomen, dat sommige harer denkbeelden slechts uit naam eener tegenovergestelde rigting, uit naam van het behoud, genade bij dit ministerie vinden. Terwijl zij voorts het bewustzijn bezit, dat zij een geheel stelsel van regeren, eene betere koloniale staatkunde, die den geheelen Indischen toestand omvat, vertegenwoordigt, mag zij geen vrede hebben met eenige brokstukken, eenige onderdeelen die welligt in haren geest gewijzigd worden en die men dan nog zoo veel mogelijk in overeenstemming tracht te brengen, niet met de beginselen welke zich daarbij natuurlijk aansluiten, maar met de oude en vermolmde traditiën van het behoud. Buitendien is er voor 's hands maar sprake van *voornemens* en van wetsontwerpen die voorgedragen *zullen* worden. Wat thans nog bedoelingen en beloften waard zijn, willen wij liefst niet doen uitkomen; wij bepalen ons dus met met de opmerking, dat het vooral de

vraag zal zijn, hoedanig men de aangekondigde bedoelingen zal verwezenken, wat er in de beloofde wetsontwerpen voorgesteld zal worden?

Omtrent de Indische komptabiliteitswet weten wij nu reeds, door eene openhartige verklaring van den Minister van Koloniën, dat de wetgevende magt niet geroepen zal worden, om de Indische begrootingen vast te stellen; voor alle andere onderwerpen, laat men het veld der gissingen ruim opengesteld. Welke bepalingen zullen voorgedragen worden met betrekking tot de kultuur-kontrakten, en welk verband zal men tusschen die zaak en de voorschriften van het regeringsreglement, zoomede de partikuliere nijverheid, trachten te brengen? De regering belooft, het oog te zullen houden op het regeringsreglement, maar welke uitlegging zal zij aan de daarin nedergelegde beginselen geven? Volgens dat reglement is het uitgeven van nieuwe kontrakten, waarbij de regering zich verbindt, door dwangarbeid verkregen grondstoffen aan de kontraktanten te leveren tegen een te bedingen equivalent, — bepaald verboden. Het regeringsreglement schrijft vermindering van dwang bij kultuur- en heerendiensten voor. Zal desniettemin eene wettelijke poging gewaagd worden, om den dwangarbeid uit te breiden, door middel van nieuw uit te geven kontrakten? Welke grieven tegen het kultuurstelsel heeft men voorts het voornemen op te heffen en aan welke voorwaarden zal de partikuliere ondernemingsgeest gebonden zijn, om het onafzienbare Indisch gebied produktief voor de inlandsche bevolking en voor het moederland te maken?

Het wordt zelfs moeijelijk daaromtrent eenig vermoeden te konstateren. Vooral omtrent het kultuurstelsel en de partikuliere nijverheid zijn de verklaringen der regeringen duister en ingewikkeld. Men zou bijna tot de slotsom geraken, dat zij geen helderen blik in de zaak bezit en zich daarom tracht met enkele gemeenplaatsen er van af te maken. Is toch het doel onbepaald behoud van het kultuurstelsel, dan begrijpen wij niet regt, hoe men de voornaamste grieven tegen dat stelsel zal wegnemen, en hoe men niet tevens zal vervallen in de oude hinderlagen, welke steeds de met dat stelsel konkurrerende partikuliere industrie werden in den weg gelegd. Alleen dan wanneer men, overeenkomstig art. 56 van het regeringsreglement, streeft naar eenen toestand, waarbij de tusschenkomst des bestuurs kan ontbeerd worden, zal men zich eene reeks van doeltreffende maatregelen voor den geest roepen, die de strekking hebben, om het stelsel geleidelijk te wijzigen en het gebied der partikuliere industrie uit te breiden. Behoud van het kultuurstelsel sluit in zich behoud van de natuurlijke gevolgen van het stelsel: willekeurige beschikking over de velden en den arbeid der bevolking, slechte belooning der arbeiders, verspillen van arbeidskrachten, tegenwerking of belemmering in meerderen of minderen graad van de bijzondere industrie, enz.; terwijl het streven naar ontwikkeling der bijzondere nijverheid aangeeft, om de Javanen, vrijwillig, tegen een billijk loon, den veld-arbeid te laten verrigten, en den staat door belastingen in geld ruimschoots het gemis te vergoeden van de inkomsten, die hij thans uit den koop en verkoop van produkten trekt.

Maar wat vooral de zoogenaamde koloniale behoudspolitiek van het ministerie in een minder gunstig daglicht doet voorkomen, is de niet getelde en gewogen omstandigheid, dat Indië thans eene dringende behoefte gevoelt aan eene goede stelselmatige rigting van bestuur, aan een gouvernement dat, bij, eene hoogere opvatting der volksbehoeften en volksontwikkeling, zich niet bepaalt aan te geven wat het *niet* wil, maar wat het wil; aan eene *affirmatieve* leiding, die deugdelijke grondslagen weet in te voeren en op die grondslagen kan voortbouwen. Het is waar, zoo men de omstandigheden, waarin wij met betrekking tot de koloniën verkeeren, uit een alledaagsch oogpunt beschouwt, dan schijnt er wel iets handigs in een staatkundig bestek, dat op behoud van het bestaande aandringt en tevens eenige voldoening wil schenken aan de niet-behoudenden. Maar de oekonomische, maatschappelijke en staatkundige ontwikkelingsperioden der volken kunnen bezwaarlijk met de levensduur van regeringen, vooral van parlementaire regeringen, afgemeten worden. Er zijn ook behoeften en eischen die op bevrediging blijven wachten, terwijl de eene bewindhebber de andere in het gezag verdringt.

Wie zal b. v. ontkennen, dat van 1830 tot 1848 het stelsel van kultures door VAN DEN BOSCH ingevoerd en de autokratische regeringsvorm, door J. C. BAUD met eene zeldzame veerkracht vastgehouden, eene onbetwistbare heerschappij over Indië voerden. Sedert zijn beide, de dwangkultures en de onbegrensde oppermagt, feitelijk nog meer dan regtens, aanmerkelijk gewijzigd. Al meer en meer is het stelsel van kultures gesloopt, de autokratie beperkt geworden. Reeds heeft, sedert 1848, de vijfde minister het bestuur der koloniën aanvaard; allen waren schier even geneigd om de overlevering van het koloniaal gezag en het kultuurstelsel in stand te houden, en allen hebben het kultuurstelsel helpen sloopen, de autokratische magt stuksgewijze prijs gegeven. Het oude koloniaal regeringsstelsel bestaat niet meer; de eene minister voor, de andere na, is zelfs tot de erkenning moeten komen, dat het onbestaanbaar is geworden. Maar nog geen enkel staatsman trad op, om een nieuw stelsel, geschoeid op den gewijzigden toestand van Nederlandsch Indië, in te voeren, om eene wijzere staatkunde toe te passen op eene meer ontwikkelde bevolking, waarin vroeger ongekende of algemeen miskende elementen tot eene levenskracht zijn aangegroeid en als zoodanig moeten erkend worden; — eene staatkunde, waarbij de regering aan het hoofd van den vooruitgang staat, den breeden stroom der beschaving leidt, en daarin hare voldoening vindt. Tegen het vooropgezette doel, werd steeds gesloopt, niet opgebouwd, en thans zien wij nogmaals hetzelfde doel vooropzetten, om tot dezelfde uitkomsten te geraken. In naam van het behoud, is het inderdaad de sloopende rigting, die steeds zegeviert, eene rigting waartoe niemand wil behooren en waaraan evenwel slechts weinigen weerstand bieden.

G. H. VAN SOEST.

Eenige opmerkingen over het onderwijs in Nederlandsch Indië.

(FRAGMENT VAN EEN BRIEF.)

.... In 1858 werd ik benoemd tot Gouvenements-onderwijzer te P. op een maandelijksch traktement van ƒ 100, voorts ƒ 30 huishuur en eenige kleine emolumenten. Eenigen tijd later werd mij nog eene toelage van ƒ 30 's maands toegelegd voor het geven van godsdienstig onderwijs. Daar ik zeven kostleerlingen van mijne vroegere partikuliere school te T. had medegebragt, was mijne positie, ofschoon niet zoo voordeelig als eertijds, echter vrij wel, en voorzeker beter dan die van menig ander mijner ambtgenooten. Maar die gelukkige toestand is vrij wat veranderd. Sedert de oprigting van het gymnasium *Willem III* te Batavia, heb ik zes mijner kostleerlingen verloren, welke tot die inrigting zijn overgegaan, zonder dat zij nog door anderen zijn vervangen. En op dit laatste heb ik weinig hoop. Zelfs al had ik het geluk, mijn verlies door andere leerlingen te zien aangevuld, dan kan ik niet verwachten, hen langer te behouden dan tot hun tiende jaar, of zoo lang tot zij tot het afleggen van het toelatings-examen op het gymnasium in staat zijn. Wanneer de bolster is afgenomen van kinderen, die men, als zij op school komen, nog moet leeren denken en praten, dan worden zij ons onderwijzers ontnomen, om onder bekwamere handen een meer wetenschappelijk onderwijs te ontvangen! 't Is maar waar, sedert het Gouvernement zelf met de kostschoolhouders, als ondernemer van een kostschool, in konkurrentie is getreden, kunnen wij tegen zulk een konkurrent het niet meer volhouden. Zoo goedkoop kunnen wij het niet doen. En is het te verwonderen? Al kost deze inrigting aan den staat ook eenige duizenden of tienduizenden, de schatkist is er goed voor. Ondertusschen is deze instelling voordeeliger voor de rijken en aanzienlijken, die nu hunne kinderen zeer goedkoop en gedeeltelijk op 's lands kosten laten opvoeden, dan voor ons arme onderwijzers, die op eigen krachten moeten steunen! Wij hebben ons moeten bekwaam maken voor den 2den rang; wij hebben ons op vreemde talen op wiskunde en algebra, op teekenen en muzijk toegelegd — en dat alles om kinderen op te brengen tot de onbeduidende vereischten van een toelating-examen op het gymnasium. Dat dit de ambitie bij velen mijner ambtgenooten niet zal opwekken, vereischt voorzeker geen betoog; te meer dewijl het Gouvernement, bij de oprigting van het gymnasium, er niet op bedacht is geweest, om ter vergoeding voor het verlies, dat de Gouvernements-onderwijzers daardoor noodwendig moesten ondergaan, tevens hun lot te

verbeteren, door hun reeds zoo bekrompen inkomen te verhoogen en hen alzoo eenigzins schadeloos te stellen.

't Is waar, men leest heden in het *Algemeen verslag van den staat van den staat van het schoolwezen in Nederlandsch Indië* 1859 het volgende:

„In het algemeen verslag van het schoolwezen over 1858 werd door de hoofdkommissie op verschillende plaatsen gewezen op het groote nadeel, voortspruitende uit het veelvuldig verplaatsen der onderwijzers, zoo voor dezen zelven, als voor het onderwijs in het algemeen.

„Het Gouvernement heeft dit volkomen beaamd, „„vermits het van belang is, dat de on„derwijzers bekend zijn en blijven met den aard en inborst hunner leerlingen en de vorderin„gen die zij maken; en omgekeerd, dat de leerlingen gewoon zijn aan hunne onderwijzers; ter„wijl veelvuldige verplaatsingen, gepaard met eene zeer geringe traktements-verhooging, hoogst „kostbaar zijn voor de verplaatst wordende onderwijzers"".

„In dat gewigtig bezwaar zou, volgens de meening der regering, welligt kunnen worden voorzien, door de bevorderingen der onderwijzers niet langer afhankelijk te maken van de standplaatsen der onderwijzers, of wel der scholen, waarbij zij geplaatst zijn of zullen worden, maar de onderwijzers te verdeelen in rangen, als bij voorbeeld de kontroleurs bij de landelijke inkomsten en kultures, zoodat eene verhooging in traktement niet noodwendig eene verplaatsing behoefde ten gevolge te hebben.

„De hoofdkommissie werd mitsdien verzocht, om over dit denkbeeld hare beschouwingen mede te deelen en ter zake te willen dienen van konsideratie en advies".

Bij Gouvernements besluit van 26 Februarij 1859 n°. 17, werd der hoofdkommissie van onderwijs in Nederlandsch Indië opgedragen, eene nieuwe „algemeene verordening op het lager onderwijs in Nederlandsch Indië" te ontwerpen. Om aan dit besluit gevolg te geven werd door de hoofdkommissie van onderwijs aan haren sekretaris, den heer J. A. PATTIJN, opgedragen een koncept van zulk eene verordening te maken. De door dezen ambtenaar ingediende ontwerpen zijn bereids der regering aangeboden.

Maar hoe lang zal het nog duren eer hierop eene beschikking volgt? En zal er, in geval er eene klassifikatie der onderwijzers plaats heeft, gelet worden op hunne reeds verkregen rangen en kundigheden? of zal alleen de ancienniteit in aanmerking komen? Doet men dit laatste, dan handelt men zeer onbillijk. Er zouden op die wijze gevallen voorkomen, dat een onderwijzer van minderen rang in eene hoogere klasse wordt opgenomen, boven een ander, die, hoewel niet zoo veel dienstjaren hebbende, zich echter in zijn vak, in partikuliere betrekking, zeer verdienstelijk heeft gemaakt en bij het onderwijs grijs is geworden.

Hoe wenschelijk eene lotsverbetering voor den onderwijzer is, zal u uit de onderstaande opgave blijken. Ik neem hierbij tot voorbeeld een besturend onderwijzer van den 2den rang, die zijne vijfjarige verhooging nog niet heeft genoten, en nog niet bevorderd is. Op zijne standplaats is een schoolgebouw met onderwijzerswoning aanwezig.

Maandel. traktem. . .	*f* 100		voor pens. wed. en wezenf. 10 pCt.	= *f* 10,00
Voor een oppasser . .	5	hier gaat af:	10 pCt. wegens *f* 5 emolumenten .	= 0,50
1/10 der schoolg. ad 50 Gl.	5		voor zijn borgtogt ad *f* 500 . . .	= 10,00
	110		1/12 voor een maand traktement . .	= 8,83
korting . .	36,83		aan een oppasser	= 8,00
	f 73,17		korting . .	*f* 36,83

Er blijft dus een zuiver overschot van *f* 73,17 waarvan de man, als hij gehuwd is, vrouw en kinderen onderhouden, zijne dienstboden betalen en in al het noodige moet voorzien. Heeft hij echter, bij zijne benoeming, geld opgenomen, bijv. *f* 400, om zijne reiskosten enz. goed te maken, om zijne nieuwe standplaats te bereiken, dan ondergaat hij, zoo hij gehuwd is, eene korting van 1/4 en ongehuwd zijnde van 1/3 zijner bezoldiging, en ontvangt, in het eerste geval maandelijks *f* 48,17, en in het tweede geval *f* 39,83².

Treft de Gouvernement-onderwijzer eene standplaats, waar geene Gouvernementswoning voor den onderwijzer aanwezig is, dan ontvangt hij *f* 30 's maands indemniteit voor huishuur. Doch er kunnen gevallen voorkomen, waarin deze schadeloosstelling niet toereikend is, en dan zal hij verpligt zijn er van het rampzalig overschot zijner bezoldiging nog bij te voegen, of zich te vergenoegen met eene inlandsche woning in de kampong. De indemniteit voor huishuur wordt thans berekend naar de meerdere of mindere belangrijkheid der plaats of naar de klasse der school, en bedraagt van *f* 30 tot *f* 80 's maands. Men heeft echter niet in aanmerking genomen, dat op kleine plaatsen de Europesche woningen veelal schaarsch zijn. De maatstaf tot heden gevolgd is: hoe grooter plaats, des te hooger de huur, hoe meer traktement de onderwijzer geniet, hoe meer schadeloosstelling voor huishuur hem toekomt. Volgens Gouvernements besluit van 12 November 1859 n°. 68, is eene verhooging van *f* 10,140 in 't jaar, om daarmede den onderwijzers in hunne huishuur te gemoet te komen. Gelukkig diegenen, aan wie een deel van deze som is te beurt gevallen; maar velen moeten zich nog met *f* 30 behelpen!

Dat rang noch bekwaamheid bij de tegenwoordige traktements-bedeeling in aanmerking komen, blijkt daaruit, dat een kweekeling-onderwijzer, dien wij echter zijne weelde volstrekt niet benijden, een maandelijksch traktement van *f* 75 en een onderwijzer van den 2den of van den 3den rang, zonder onderscheid, *f* 100 's maands geniet. Welke verhouding is hier in acht genomen? En met deze karige bezoldiging blijven zij voorttobben, tot het geluk hun, na eenige jaren, eene bevordering doet erlangen van *f* 25 's maands! Daar de reiskosten echter, bij traktements verhooging, voor eigen rekening zijn, is hij verpligt een voorschot op te nemen en komt hij arm en berooid op zijne nieuwe standplaats, om weldra, ter aanzuivering der opgenomen gelden, eene korting op zijn traktement te ondergaan. Hij moet zich echter nog van andere meubelen voorzien, omdat hij die, welke hij op zijne vorige standplaats bezat, met groote schade heeft moeten verkoopen. Het overige kan men hieruit afleiden.

De bepaling in het „*nieuwe ontwerp van wet op het onderwijs*": „dat de „onderwijzers hunne bevordering zoo veel mogelijk op hunne standplaats „zullen genieten", schijnt in bovengenoemde gebreken te voorzien; doch zij zal slechts voordeelig werken op diegenen, welke aanvankelijk eene gunstige standplaats hebben gekregen, waar zij nog eenige buitengewone verdiensten hebben; maar wat zal het lot zijn van hem, wien dat geluk niet is te

beurt gevallen? Zijn ijver, zijne bekwaamheden; zullen hem niet baten; hij is en blijft een tobber; terwijl anderen zijner, welligt minder verdienstelijke ambtsbroeders in eene betere positie zijn dan hij.

Het kwaad ware, mijns inziens, beter te verhelpen, wanneer onder het oog van een' bekwamen en regtvaardigen inspekteur of opziener der scholen, rang, ijver, bekwaamheid en gedrag tot maatstaf der bevordering werden genomen *) en den bevorderden, bij verandering van standplaats, vrije reiskosten werden verleend.

Er zijn betrekkingen op Java, bij welke de vereischte kundigheden niet gelijk staan met die van een' onderwijzer, en die echter ruimer bezoldigd worden en minder hoofdbreken eischen.

Nemen wij slechts ééne, die der telegraphie, tot voorbeeld.

1 leerl. telegraph. ontv.	*f* 80	[1]) een kweekeling onderwijzer . . .	*f* 75	's maands	[1]) soms *f* 100
1 telegraph. 3de kl. „	- 125	[2]) een bestur. onderw. 2den of 3den rang	- 100	„	[2]) soms - 150
1 „ 2de „ „	- 200	1ste verhooging.	- 125	„	
1 „ 1ste „ „	- 300	2de „	- 150	„	

Wij behoeven niet hooger op te klimmen, het onderscheid valt terstond in het oog. De indemniteit voor huishuur is onbekrompen; zij ontvangen bureaukosten en tegemoetkomingen voor een' oppasser naar evenredigheid.

Bij het in overweging nemen der nieuwe „*algemeene verordeningen op het lager onderwijs in N. I.*" is het mede te wenschen, dat er gelet worde op een doelmatiger toezigt over de scholen, dan thans op vele plaatsen het geval is. Ofschoon er natuurlijk gunstige uitzonderingen bestaan, laat zulks hier en daar, vooral op kleine plaatsen, veel te wenschen over. Vele leden der sub-schoolkommissiën zijn niet op de hoogte, om de bekwaamheid van den onderwijzer of den gang van zijn onderwijs te beoordeelen. Uit gebrek aan beter, worden vele dier leden gekozen uit personen, welke zelve nog onderwijs behoeven, en dezen worden geroepen, om den onderwijzer te beoordeelen, de verslagen der examens te helpen opmaken en den gang van het onderwijs te leiden!!

Het ware doelmatiger, dat men schoolopzieners of inspekteurs aanstelde, gekozen uit ervaren onderwijzers, welke met het toezigt belast werden, in eene of meer residenties, naar gelang van het aantal scholen daar aanwezig.

Deze personen zouden van tijd tot tijd de scholen moeten inspekteren en van hunne bevinding verslag indienen bij de hoofd-kommissie. Het plaatselijk toezigt over eene school kon worden opgedragen aan het hoofd des bestuurs of een ander deskundigen ambtenaar ter plaatse aanwezig. Doch de sub-kommissiën, zoo als die thans bestaan, zijn allezins ondoelmatig; bovendien is het eene lastpost, en aan vele leden ontbreekt of tijd of lust of kennis.

Een ander gebrek, dat evenzeer herziening vereischt is: de ondoelmatigheid der leermiddelen, zoowel boeken als kaarten enz., welke de onderwijzers

*) De ancienniteit zou slechts bij gelijken rang en kapaciteit in aanmerking moeten komen.

gehouden zijn te gebruiken; als zijnde de katalogus daarvan opgemaakt onder de goedkeuring der hoofd-kommissie van onderwijs en in overeenkomst met het Gouvernement van N. I., en uitsluitend door tusschenkomst der sub-kommissie en door deze aan de hoofd-kommissie aan te vragen, en verkrijgbaar gesteld bij de boekhandelaren G. KOLFF EN Co. te Batavia.

Als men deze boekenlijst gadeslaat, moet men vragen, of men daarmede ten doel heeft gehad, eene *opruiming* van in Nederland *niet meer gebruikt wordende schoolboeken?* en men haalt onwillekeurig de schouders op, over de keuze van schoolboeken voor de Indische jeugd, gedaan door den man, welke door de vorige hoofd-kommissie van onderwijs met de zamenstelling der katalogus is belast geweest.

Wij treffen daarin boeken aan, welke, ofschoon reeds door anderen vervangen, in Nederland de eer van verscheidene herdrukken hebben genoten en aldaar nog op vele scholen in gebruik zijn; doch wat in Nederland als doelmatig geacht wordt, is zulks niet altijd in Indië. En hij, die de O. I. levenswijze, omgeving en denkbeelden der aldaar geboren kinderen kent, zal velen dezer werkjes voor Indië zeer ondoelmatig noemen.

Wij geven hier slechts tot voorbeeld: de werkjes van ANSLIJN: zijn *brave Hendrik* en *brave Maria;* zijn *Kunstmatig leesboek.* PRINSEN, *gemakkelijk* en *belangrijk leesboek.* HULSHOFF, *gesch. van Jozef.* GOUVERNEUR, *oom Willem* enz. enz. Even zoo is het gesteld met vele andere boeken, over de verschillende vakken van onderwijs. Zoo is het ook met de landkaarten, onder anderen de kaart van Java, door V. D. VELDE; die der werelddeelen, door V. WIJCK RZ., kaarten, die op zich zelve beschouwd voor privaat gebruik zoo kwaad niet zijn, maar voor klassikaal onderwijs minder geschikt moeten worden geacht dan andere, welke voorhanden zijn.

Op vele scholen bedient men zich nog van, en maakt men zelfs bij de oprigting daarvan aan: dubbele tafels met losse banken, zonder inachtneming van helling of hoogte, voor alle kinderen op dezelfde maat, zoodat sommige kleinen met de kin aan den rand der tafel komen, wanneer zij zitten en, als zij bij het schrijven inkt willen nemen, op hunne knieën op de bank moeten kruipen. De kinderen zitten in eene gedwongen houding, hetwelk nadeelig voor de gezondheid is, en het tegenover elkander zitten der leerlingen veroorzaakt wanorde en is ondoelmatig, bij klassikaal onderwijs, ook voor het gezigt op de borden en kaarten.

Wat overigens de instruktiën, wetten en besluiten enz. betreft. Men kan zien, dat velen daarvan geen uitvloeisel zijn van mannen met de schoolwereld bekend.

Er valt dus nog veel, zeer veel te hervormen, om het onderwijs in N. I. op een goeden voet te brengen, en wenschelijk ware het, dat de bestaande behoeften en gebreken, zoowel wat het lot van den onderwijzer als den goeden gang van het onderwijs betreft, in Nederland bekend waren en daar warme belangstelling tot verbetering vonden...... N. N.

Maandelijksch overzigt der Indische letterkunde.

I. Algemeen Verslag van den toestand van het schoolwezen in Nederlandsch Indië. Afgesloten onder 1858. Batavia 1859.
II. Idem over 1859. Batavia 1860.

In een vorig nummer hebben wij den toestand van het onderwijs in Indië nagegaan, voor zoover de kinderen van Europeanen, hunne afstammelingen en die van Christen inlanders betreft. Thans hebben wij ons bezig te houden met de bijzonderheden van het schoolwezen voor den inlander. Het verslag over 1858 is vrij uitvoerig en loopt over 96 bladzijden. Dat over het laatste jaar daarentegen is in een 59tal bladzijden zamengevat. Nu hebben wij niets tegen kortheid, mits zij aan degelijkheid gepaard zij. Maar in dat opzigt hebben wij nog minder te roemen dan over een der vorige verslagen. Wij vinden toch hier en daar slechts uitvoerige opgaven; op vele plaatsen daarentegen worden wij op eenige weinige regels onthaald, een paar drooge woorden bevattende, en verder naar het verslag over 1858 teruggewezen, zonder meer. Het is alsof de steller zich kort en goed van de zaak heeft willen afmaken, zonder zich meer moeite te geven dan volstrekt noodig was. Dit bevordert intusschen de volledigheid in geenen deele en steekt zeer ongunstig af bij de zorg, waarmede vroeger dergelijke stukken werden opgemaakt, en bij den belangrijken arbeid van de hoofd-commissie en de sub-commissiën, wat het onderwijs voor Europeanen betreft. Deze wijze van handelen stelt ons buitendien niet in de gelegenheid, om, zonder vorige verslagen na te gaan, het laatste verslag te lezen. Voor ons, die twee verslagen naast elkander wenschen te bearbeiden, ligt daarin geen bezwaar. Maar daartegen komen wij met nadruk op, met het oog op den lezer in het algemeen. Een verslag over het onderwijs, in welk land ter wereld ook, is natuurlijk vol cijfers en feiten, en vereischt de wezenlijke belangstelling van den lezer, indien hij zulke stukken wil doorbladeren. Nu bevordert men de kennis van de zaak in geenen deele, als men de lektuur zoo droog mogelijk maakt, en daarbij uit het oog verliest, dat vooral in Indië ieder, die daar het verslag over een jaar ontvangt, niet altijd het vorige bij de hand heeft of het zich kan aanschaffen.

Wij mogen geen mindere belangstelling onderstellen, maar het laatste verslag draagt meer en meer de sporen van een' geest, dien wij met bitter leedwezen voor het eerst in het verslag over 1857 opmerkten en die alles behalve bevredigend voorkomt. Er is dan ook eene plaats in het verslag;

waar men wel niet naar een vorig verslag verwijst, maar waar men toch letterlijk schijnt te hebben overgeschreven. Van de school te Patti (Japara) sprekende, zegt het verslag over 1858: „De leerlingen komen geregeld ter school; onder hen heerscht de gewone orde, welke men steeds in de inlandsche scholen aantreft." Hetzelfde staat letterlijk op bl. 167 van het verslag over 1859, waar van dezelfde school sprake is. Als het een toeval is, dan wenschen wij de school te Patti geluk met de uitstekende orde, die daar van jaar tot jaar heerscht en daár juist eene bijzondere vermelding waardig schijnt uit de pen van een' verslaggever, die in het laatste jaar zoozeer kortheid betracht!

Als wij de beide verslagen te zamen nemen, dan mogen wij niet ontveinzen, dat de toestand over het algemeen niet zoo gunstig is, als wij dien bij het onderwijs onder de Europeanen aantroffen. Deze verklaring hebben wij met leedwezen als resultaat opgeteekend; maar wij gevoelen ons verpligt ze op te teekenen, want het is ons om de waarheid te doen en niet om, door gekleurde voorstelling, de goede gezindheid van den Javaan voor het onderwijs te doen uitkomen. In de 75 bladzijden van het verslag over 1858, in de 87 van dat over 1859, aan het onderwijs op Java gewijd, vinden wij dikwijls de meest gunstige getuigenissen, die het bewijs leveren, dat men prijs stelt op het onderwijs, en het nut daarvan begrijpt, dank zij de krachtige aansporing van Europesche en inlandsche hoofden; de vleijendste verklaringen worden omtrent de resultaten van het genoten onderrigt afgelegd. Maar daarentegen staan op vele plaatsen mededeelingen omtrent achteruitgang, tegenover dat goede, waarvoor verschillende redenen worden opgegeven, die niet altijd geheel met elkander overeenkomen. Uitbreiding is slechts op enkele plaatsen merkbaar. Nu zal men toch toegeven, dat het onderwijs op Java eene dringende behoefte is. De verslagen leveren de bewijzen op, dat de invloed van eene onwetende priesterschaar door het onderwijs vermindert, en dat het gouvernement beter en kundiger ambtenaren verkrijgt. Ziedaar zoovele redenen voor de regering, om het te bevorderen. Maar ook de partikuliere nijverheid zal haar voordeel vinden, wanneer de Javaan door onderrigt ontwikkeld wordt. Wij laten alle andere beschouwingen ter zijde, alsof het niet een pligt ware, den Javaan op te heffen, te ontwikkelen en vooruit te brengen in beschaving. Zeker is het echter, dat het onderwijs in Indië voor geene uitbreiding vatbaar is, wanneer men het aan zijn lot overlaat en niet krachtige aansporing geeft. Het onderwijs onder den inlander is nog eene teedere plant; zij moet gekweekt worden. Men giet niet op eenmaal den lust tot onderwijs in menschen, die het nooit genoten hebben en daarvan het nut voor hunne kindèren niet beseffen. Er behoort eene verstandige leiding, een voortdurend toezigt toe, om het zoover te brengen, dat de Javaan uit eigen beweging zijne kinderen ter schole zendt. Waar dat toezigt dan ook met kracht wordt uitgeoefend, vinden wij gunstige resultaten opgeteekend. In het algemeen zijn de resultaten van het genoten onderrigt lang niet gering en is een overzigt van het schoolwezen in Indië in dat opzigt eene aangename zaak.

Maar wil men zulke vruchten, dan moet ook het onderwijs goed zijn. En nu is er niet alleen gebrek aan scholen, gelijk vroeger, maar hebben wij in de laatste verslagen de bewijzen, dat groote gebreken en leemten in het onderwijzend personeel bestaan, 't geen het Gouvernement met meer kracht behoorde te verbeteren dan thans geschiedt. Wij laten nog daar, dat onder de oogen van de regering, in Batavia, Buitenzorg en Banjoewangi, geene enkele school bestaat, hoe onverklaarbaar 't ook zijn moge, maar er is een ander punt, waarop wij bovenal de aandacht vestigen.

De Verslagen deelen ons al dadelijk mede, dat eene der grootste moeijelijkheden, om geschikte onderwijzers te vormen, daarin gelegen is, dat in het westelijke gedeelte van Java, niet eigenlijk Javaansch, maar de Soendasche taal gesproken wordt. De poging, om kweekelingen uit die streken te Soerakarta aan de kweekschool op te leiden, faalde; een onderwijzer werd wel aan de kweekschool verbonden, maar de zaak schijnt niet te willen vlotten. Het Verslag over 1858 zegt daaromtrent het volgende:

„Terwijl deze omstandigheid van den eenen kant het verkrijgen van geschikte inlandsche jongelingen die zich aan het onderwijs wenschen te wijden in den weg stond, leerde daarenboven de ondervinding, dat de enkele kweekelingen van de school te Soerakarta, die, niet uit de Soendalanden afkomstig, daar als onderwijzers werden aangesteld, voor die taak niet berekend waren, daar zij het eerste vereischte voor onderwijzers in die streken misten, namelijk de kennis der landtaal. Van daar dan ook, dat de resultaten van dat onderwijs zeer weinig bevredigend waren, en de school te Cheribon aanvankelijk genoegzaam verlaten werd en daarna geheel stil stond, uit gebrek aan eenen geschikten onderwijzer. En ook te Serang (Bantam), Krawang en Tjandjoer (Preanger-Regentschappen) waren de bewijzen voor het bovenstaande voorhanden."

Ten gevolge van de onmiskenbaar gebleken behoefte, werd aan het bestuur het voorstel gedaan, eene kweekschool voor onderwijzers in het midden der Soenda-bevolking op te rigten; dat voorstel geschiedde in 1858. Stemt het bestuur daarin toe, of acht men het niet noodig? Zal men daarmede wachten, totdat de nadeelige gevolgen, die reeds ondervonden zijn, alle lust voor het onderwijs in een gedeelte van Java hebben uitgedoofd? Het feit is, dat het bestuur noch in 1858 noch in 1859 den tijd schijnt gehad te hebben, om aan die zaak te denken, want er werd geenerlei beslissing genomen. Het Verslag over 1859 doet intusschen zien, dat de behoefte hoe langer, des te grooter wordt en dat de leemte, waarop de aandacht van de regering gevestigd is, de nadeeligste gevolgen heeft.

Wij missen al dadelijk de onder-afdeeling „uitbreiding van het onderwijs." Uit de verslagen zien wij intusschen, dat hier en daar eene enkele nieuwe school geopend is. Wij vinden tot ons genoegen thans weder uitvoerige mededeelingen over de kweekschool te Soerakarta, altijd onder leiding van Dr. W. PALMER VAN DEN BROEK. Het getal kweekelingen is in 1859 tot 32 gebragt, in afwachting dat de beschikbare ruimte der gebouwen toelaat 36 kweekelingen te bergen. De leermiddelen zijn vermeerderd door de ontvangst van het 2de deel van WINTERS *Javaansche zamenspraken*, GONGGRIJP's *Maleische tjeritera*. Ook werd eene in 1857 door den hoofdonderwijzer aangeboden *Handleiding voor de landmeetkunde* in het Javaansch door het Gouvernement goedgekeurd en het drukken daarvan op 's lands

drukkerij bevolen. In de maand September 1859 bood de hoofdonderwijzer een *Rekenboekje over de geheele en gebroken getallen* in het Javaansch aan het Gouvernement ter goedkeuring aan.

De berigten omtrent de uitkomsten van het onderwijs en het gedrag der kweekelingen luiden gunstig.

Onder het hoofdstuk *Provinciale scholen* vinden wij vervolgens hoogst belanrijke en zeer uiteenloopende berigten. Van Bantam hebben wij reeds melding gemaakt. De regent van Serang toont steeds belangstelling en maakt eene gunstige uitzondering op andere hoofden. Omtrent Krawang wordt ons medegedeeld, dat het getal leerlingen op de school te Poerwakárta in 1858 verminderd was, zonder dat de reden bekend is. Het schoollokaal is te klein. Nogtans is het getal in 1859 weder van 23 tot 32 geklommen, en het Verslag zegt:

„De vermeerdering gedurende 1859 van het getal leerlingen met 9 moet worden toegeschreven aan de ondervinding der ouders omtrent het groote nut der inlandsche school.

„Het onderwijs bepaalde zich tot de Javanesche, Soendanesche en Maleische talen met Latijnsche karakters, en de rekenkunst.

„De meeste leerlingen hebben blijken gegeven, zoowel van vorderingen in het lezen, schrijven en rekenen, als van vooruitgang wat betreft hunne verstandsontwikkeling. In het algemeen was hun schrift zeer goed; van sommigen zelfs vlug en schoon. De rekenkunst werd beoefend: door de leerlingen der 1ste en 2de klasse tot aan den regel van drieën met breuken; door die van de 3de klasse tot en met de deeling.”

Omtrent de Preanger-Regentschappen kon het Verslag om de reden, die wij hier boven opgaven, gebrek aan onderwijzers die de landstaal verstaan, wel niet gunstig zijn. Wij lezen in dat over 1858:

„De oorzaak dat jonge lieden het schoolonderwijs komen ontvangen, moet voornamelijk gezocht worden in de voortdurende aansporing daartoe van de zijde van de regenten, die, het nut daarvan begrijpende, er veel prijs op stellen, dat de kinderen van hoofden en voornamen, die voor dienstbetrekkingen in aanmerking kunnen komen, de daartoe vereischte bekwaamheden, zooveel mogelijk, in hunne jeugd op de inlandsche scholen ontvangen; zonder die aansporing zouden er zeker weinige leerlingen ter school komen, daar de ouders over het algemeen meer geneigd zijn, hunne zoons bij zich te houden, ten einde deze hen, zoodra zij daartoe in staat geraken, in schrijf- of andere werkzaamheden behulpzaam zijn.

„Het is dan ook hoofdzakelijk door tusschenkomst der regenten van Bandong, Soemedang, Soekapoera en Limbangan, dat de scholen van eerst- en laatstgemelde plaats in 1858 zijn vooruitgegaan, en die te Soemedang en Manondjaja zich stationair hebben gehouden.

„De school te Tjandjoer daarentegen leverde het bewijs, dat zij zonder die aansporing en bescherming onvermijdelijk achteruitgaan moest.

„De reden, dat de regent haar zijne ondersteuning ontzegde, bleek al spoedig na de opening der school, bestaande hoofdzakelijk daarin, dat de nieuw benoemde onderwijzer een Javaan was; want, alhoewel een kweekeling van de school te Soerakarta, verstond hij noch maleisch, noch soendaasch, terwijl hij daarbij van eene ziekte eene doofheid had overgehouden, die hem uiterst hinderlijk was in het geven van onderwijs aan kinderen, volgens hunne adat aan zacht spreken tegen hunne meerderen gewoon.”

Een ander bezwaar schijnt in het gebrek aan voldoende hulpmiddelen voor het onderwijs te zijn gelegen. Wij lezen toch het volgende:

„Het schoollokaal te Manondjaja vereischte geheele vernieuwing. De overigen waren in goeden staat.

»De regent van Bandong kwam eenigzins te gemoet aan de behoeften der beide onderwijzers te dier plaatse, wier tractement (f 4 33½ 's maands voor ieder) te gering is en welke ook geene toelage uit de schoolgelden konden erlangen. Eveneens heeft de regent van Soekapoera door geldelijke bijdragen en verstrekkingen de school te Manondjaja bijgestaan."

In Cheribon moest het onderwijs stilstaan, omdat er geen geschikte onderwijzer was. De gunstigste berigten lezen wij daarentegen omtrent Tagal. In 1857 zijn te Brebes en te Pamalang nieuwe scholen opgerigt. Op de eerstgenoemde plaats werden de vorderingen der leerlingen belemmerd door de weinige ontwikkeling van den onderwijzer; voor de twee overige scholen vond men geschikte onderwijzers en bij een goed toezigt was er derhalve vooruitgang. De vorderingen der kinderen zijn over het algemeen voldoende er bevredigend. De school te Pakalongan ging, wat het getal leerlingen betreft, steeds vooruit, ten gevolge van de aansporingen van de zijde van het bestuur en van de voornaamste inlandsche hoofden; maar het onderwijs leverde in het laatste jaar minder bevredigende uitkomsten op dan vroeger. De reden daarvan deelt ons het verslag niet mede. Nemen wij intusschen in aanmerking, dat de onderwijzer BAGOES ADMOROGO in Maart 1859 tot onderwijzer aan de kweekschool te Soerakarta werd benoemd en vervangen moest worden, dan kan de nieuwe onderwijzer misschien wel eenigzins daarvan de schuld dragen. Ook mag het feit niet onopgemerkt blijven, dat geen enkel der leerlingen, die de school verliet, in dienst van het gouvernement kon overgaan, »omdat zij te jong waren," zegt het verslag, hoezeer eenige regels hooger de leeftijd van 13 tot 20 jaren wordt gesteld, 't geen dus in volslagen tegenspraak met dit beweren is. Nu blijkt het overal, dat de regering zorg moet dragen, dat de waan geen ingang vinde, dat de Javaan, die onderwijs genoten heeft, *regt* heeft op eene plaatsing in 's lands dienst, dewijl dit veelal de eigenlijke reden is, waarom de hoofden hunne kinderen eenige opvoeding laten geven. De mindere standen willen nog niet veel van 't onderwijs weten. Maar nu kan natuurlijk de omstandigheid der niet-plaatsing van 17 jongelieden wel eenigen invloed gehad hebben op de uitkomsten van het onderwijs.

Van de school te Samarang wordt ons weder een ongunstig verslag gegeven. Het getal kinderen vermindert. Hier treffen wij het ook in Europa bekende feit aan, dat de ouders hunne kinderen van de school nemen, omdat zij hen in hun beroep moeten helpen. Luiheid van enkelen wordt als eene andere oorzaak genoemd, terwijl in het laatste verslag weder van den invloed der hadji's in deze residentie wordt gewaagd. Intusschen spreekt men ook van de mindere geschiktheid van een onderwijzer, en het zou ons niet verwonderen, als dit de eigenlijke oorzaak was, gelijk zij in het verslag over 1858 wordt geschilderd; dit is wel niet het geval in het volgende verslag maar daar wordt er bijgevoegd, dat hij weinig omgang heeft met de inlandsche hoofden van deze plaats, waar hij een vreemdeling is. Nu treft ons bovendien de achteruitgang van de school, die de Christen zendeling W. HOEZOO te Samarang onderhoudt, wat het getal leerlingen betreft, wier opkomst en vorderingen over het meerendeel bevredigend waren.

Opmerkelijk is dan de verklaring in het verslag over 1858, waarom zoovelen de school verlieten. De steller van het verslag kan slechts gissen, maar in de eerste plaats noemt hij: „dat sommigen verhinderd worden door arbeid." De achteruitgang van deze school is des te meer te betreuren, omdat, bij de opening in September 1856 van de Gouvernementsschool, de uitzigten zoo gunstig waren.

Het verdient ook opmerking, dat de school te Salatiga, volgens het verslag over 1859, tot wier oprigting besloten was, niet werd geopend. Bij de kortheid van dit verslag, was het zeker ook al weder te veel gevergd van den steller, dat hij ons de reden daarvan mededeelde!

In Japara mogen wij ons over vooruitgang verheugen; hier werd een schoolgeld ingevoerd, en toch zijn er meer leerlingen. 't Zijn meestal kinderen van mindere beambten. Van den onderwijzer en van de leerlingen vinden wij de meest gunstige mededeelingen. Van de laatste zegt het verslag over 1859: „In het algemeen munten zij bijzonder uit in het schrijven van Latijnsche karakters en het teekenen van landkaarten, waartoe zij buitengewonen aanleg hebben." Te Pati is het getal kinderen verminderd. In Rembang is de toestand der vier scholen gunstig en de behoefte aan onderwijs steeds toenemende. Wij lezen:

„Het aantal leerlingen bedroeg gedurende 1859: te Rembang 17; te Toeban 68; te Blora 50; te Bodjonegoro 66.

„De vorderingen der leerlingen waren, volgens het rapport der commissie van onderzoek, voldoende.

„Verscheidene vroegere scholieren zijn reeds als mantri's en inlandsche schrijvers in Gouvernementsdienst geplaatst. Fabrikanten en ondernemers nemen hen gaarne aan als mandoors en schrijvers, doch scholieren van zekeren rang en stand laten zich daarvoor niet vinden. De suikerfabrikant STAVERS heeft voor zijne rekening twee kinderen op de school geplaatst, welke hij later voor zijne onderneming wil opleiden.

„Vele ouders worden nog afgeschrikt hunne kinderen ter school te zenden door den grooten afstand, waarop de thans bestaande scholen van hunne woningen verwijderd zijn. Eene vermeerdering der scholen is alzoo wenschelijk."

Omtrent Soerabaja kunnen wij tot ons leedwezen dergelijke gunstige mededeelingen niet doen. De Christen Chinees, die daar aan het hoofd staat van de school, door de maatschappij *Tot nut van 't Agemeen*" in het leven geroepen, vervult zijn' taak goed en wordt tegenwoordig door zijn' zoon bijgestaan. Reeds in het verslag over 1857 werd intusschen medegedeeld, dat de middelen van de afdeeling der maatschappij niet toelieten de school te onderhouden, en dat zij de hulp van het Gouvernement had ingeroepen tot instandhouding eener inrigting, waarop toen 100 kinderen onderwijs ontvingen. In 1858 was dit getal tot 80 gedaald, en ons wordt in het verslag medegedeeld, „dat bij uitgebreider middelen, deze school ongetwijfeld belangrijker zou worden. De afdeeleeling doet wat zij vermag. Hare school zou, zonder 's Gouvernements ondersteuning, met ultimo December 1858 zijn gesloten geworden." Dit heeft nu wel niet plaats gehad, maar in 1859 wordt ons, in een paar regels en met verwijzing naar het vorig jaar, het feit berigt, dat het getal leerlingen tot 70 was gedaald, die zeer ongeregeld opkomen, zonder meer. Niemand kan uit die paar re-

gels den toestand van het onderwijs in die residentie en de onbekende oorzaken van achteruitgang leeren kennen, noch de reden waarom die oorzaken niet wegenomen zijn.

Eene nieuwe school is te Madura, in de laatste maanden van het jaar 1859, geopend, „*zoodat slechts weinig daarvan te vermelden valt*," zegt het verslag.

Er was een tijd, toen wij met waar genoegen de krachtige ontwikkeling van het onderwijs in Pasoeroean konstateerden, dank zij de medewerking van het Europeesch bestuur en den voortreffelijken inhoud en aard van het onderwijs. Maar die goede dagen zijn niet meer; de scholen gaan er achteruit, zoo sterk als zij vroeger in getal vooruit gingen. Voorliefde voor de distrikts-scholen, die vroeger nooit bemerkt werd, onwil of onverschilligheid worden ons als oorzaken genoemd. Zou de toestand op ééenmaal zoo veranderd zijn, indien dezelfde resident het bestuur in handen had gehouden? Wij betwijfelen het. Maar nu is het gemakkelijk de kinderen van luiheid te beschuldigen en allerlei dergelijke oorzaken op te geven. De ware oorzaak zal men wel verzwijgen.

De school te Bazoeki bloeit; de ouders werken mede, en bij het jaarlijksch examen bleek, dat de kinderen „*bij uitstek*" partij hadden getrokken van het onderwijs. Ook omtrent Kadoe wordt het meest gunstige getuigenis afgelegd; de vorderingen der kinderen waren bezonder groot. In Banjoemas is de school, die in 1855 op dezelfde hoogte bleef, in het volgende jaar weder vooruitgegaan. Het onderwijs op de hoofdplaats bleek echter veel te machinaal te worden gegeven. Onderscheiden kinderen werden, ten dienste van de topografische opnemingen, in 's lands dienst geplaatst.

In Bagelen te Poerworedjo is het getal leerlingen, dat in de drie vorige jaren 44 bedroeg, in 1858 tot 118 geklommen en in 1859 op 106 gebleven. Het verslag over 1858 zegt daaromtrent het volgende:

„De oorzaak der vermeerdering van het getal leerlingen gedurende 1858 moet vooral worden toegeschreven aan het voorloopig tarief van schoolgelden, vastgesteld bij 's Gouvern. besluit dd. 12 November 1857, n°. 29, hetwelk alhier in vrijgevigen zin is toegepast. Voorts heeft het voortdurend aansporen er veel toe bijgedragen.

„Bij deze school wordt onderwijs gegeven in het lezen van Javaansch en Maleisch, in het rekenen, namelijk de vier hoofdregels met geheele en gebroken getallen, de regel van drieën, het oplossen van vraagstukken, die zich bij de inning der landrenten, de zoutpakhuis- en koffijpakhuis-administratie voòrdoen en het berekenen der vlaktemaat van driehoeken enz. Voorts in het schrijven met Javaansche en Romeinsche karakters en de beginselen der aardrijkskunde van Nederlandsch Indië.

„Daartoe wordt gebruik gemaakt van de volgende boeken:
Javaansch leesboek en Ngoko van WINTER.
Idem in Krămă.
Een 57 tal fabelen in het Javaansch vertaald.
De aardrijkskunde in het Maleisch.
Maleisch leesboek, 1ste stuk.
Idem 2de stuk.
Praktisch rekenboekje, over de evenredigheden.
De Javaansche spraakleer van WILKENS,
en van eene kaart van Java (Itenerairs kaart van COCHIUS).

„Ook werden gelithographeerde voorbeelden van schoonschrift met Romeinsche letters gebezigd.

„Het examen, dat op den 2den April 1858 plaats had, getuigde dat de leerlingen waren vooruitgegaan.

„Het schrift der meeste leerlingen liet alleen te wenschen over.

„De bestemming der leerlingen die de school verlaten is zeer verschillend.

„Sommigen worden ambtenaren, anderen zijn bestemd om op de kweekschool te Soerakarta tot onderwijzer te worden opgeleid, terwijl er ook zijn, die na eenigen tijd de school te hebben bezocht, naar hunne dessa's terugkeeren. Het is reeds voorgekomen dat zoodanigen tot dessahoofden werden verkozen.

„De schoollokalen beantwoorden aan de vereischten en laten niets te wenschen over.

„De schoolgelden zijn zeer laag gesteld: deze worden gebezigd tot betaling van alle onkosten, behalve van het traktement van den onderwijzer, die te Soerakarta is opgeleid en *f* 25 's maands van het Gouvernement ontvangt.

„Overigens ontvangt deze school geene subsidie van het Gouvernement."

De steller van het Verslag over 1859 geeft het meest gunstige getuigenis van de vorderingen der leerlingen, maar verrast ons door de mededeeling, dat vroegere leerlingen, zonen van dessa-hoofden, als zij hunne ouders niet opvolgen, ledigloopers worden. Het feit is te opmerkelijk om niet de aandacht van het bestuur in hooge mate te trekken. De school te Ambal ging achteruit, even als die te Keboemen. Het schoolgebouw op de eerste plaats was niet meer bruikbaar; omtrent de laatstgenoemde school redeneert de verslaggever niet en geeft slechts de feiten en de cijfers terug. Het is inderdaad ook wat lastig zooveel te moeten vertellen! en in het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* neemt hij, die daarin een overzigt van het onderwijs in Indië schrijft, wel eens de vrijheid de gegevens te onderzoeken! hoe minder men dus mededeelt, des te minder heeft men te verantwoorden!

Prins MANGKOE NEGORO heeft uit eigen middelen eene school opgerigt, en een' onderwijzer aangesteld. Dit geschiedde ten gevolge van het besluit van 1853. Met lof wordt van die school gesproken, even als van den onderwijzer, vroeger schrijver in dienst van den heer F. W. WINTER. Intusschen bestaan daar ook gebreken; de kinderen van hooge geboorte schijnen wel eens minder gehoorzaam aan den onderwijzer, die van geringe afkomst is; en hij alleen moet alles verrigten, zoodat de school bij ziekte stilstaat. De prins doet echter wat in zijn vermogen is, om de zaken gaande te houden.

In Madioen vinden wij van 1859 gunstiger berigten dan van het jaar te voren, en omtrent de school te Toelong-Agong in Kediri zijn de berigten allergunstigst. Het verslag zegt: „Bij het examen, in de maand December gehouden, hebben alle leerlingen blijken gegeven van gemaakte vorderingen, terwijl op hun gedrag niets was aan te merken." De onderwijzer is dan ook een ijverig en geschikt persoon. De behoefte aan onderwijs in die residentie is ondertusschen nog altoos zeer groot, want wij vinden de mededeeling, dat op de hoofdplaats en te Blitar, bij gebrek aan onderwijzers, geene scholen konden worden geopend.

De afdeeling *Buitenbezittingen* bestaat, in het verslag over 1858, uit 15 of 16 bladzijden; in dat over 1859, uit 10 bladzijden. Omtrent de normaal-school voor inlandsche onderwijzers te Fort de Kock (Sumatra's Westkust) wordt medegedeeld, dat het getal onderwijzers, op 10 bepaald,

gemakkelijk voltallig gehouden wordt; enkele kweekelingen, die minder aanleg of geneigdheid voor het onderwijs bezitten, zullen er toe bijdragen om meer ontwikkelde inlandsche ambtenaren te verkrijgen. Over het algemeen maakten de kweekelingen goede vorderingen.

Buiten de kweekschool bestaan in dit Gouvernement de navolgende scholen: 11 in de residentie Padang; 4 in de Padangsche bovenlanden; 7 in de residentie Tapanoli. Het getal leerlingen bedroeg; in 1855, 339; 1856 399; 1857, 508; 1850, 682. Het verslag zegt:

„Gedeeltelijk is deze gestadige belangrijke vermeerdering toe te schrijven aan het streven der hoofden en gegoede Maleijers en andere personen uit de inlandsche bevolking, om hunne kinderen en aanverwanten in 's lands dienst geplaatst te krijgen, maar voornamelijk is zij een gevolg van de onophoudelijke bemoeijing en aansporing van de zijde van het bestuur, zonder welke deze scholen in het algemeen van luttel beteekenis zouden wezen.

„Het onderwijs dat gegeven wordt bepaalt zich tot:

1°. het lezen en schrijven der Maleische taal met Romeinsche en Arabische karakters.

2°. de vier hoofdregelen der rekenkunde. (Op enkele scholen strekt zich dit uit tot den regel van drieën.)

3°. een weinig aardrijkskunde, doch dit laatste is zoo luttel, dat het op de meeste scholen naauwelijks eenige vermelding waardig is.

„Bovendien wordt op de scholen in de residentie Tapanoli ook, en wel in de meeste hoofdzakelijk, onderwijs gegeven in het lezen en schrijven der Battasche taal, met Battasche, Romeinsche en Arabische karakters".

De vorderingen der leerlingen zijn, in aanmerking nemende het gebrekkige der hulpmiddelen, vrij bevredigend te noemen.

In 1859 zijn nog de volgende scholen geopend, namelijk: twee in de Padangsche bovenlanden en één in Tapanoli. De scholen werden bezocht door 787 leerlingen.

„Deze vermeerdering is, behalve aan de vroeger reeds opgegevene redenen, ook toe te schrijven aan toenemende belangstelling in het algemeen en der hoofden in het bijzonder, aan toenemende zucht tot het drijven van handel, waarvoor men meer en meer ondervindt, dat lezen, schrijven en rekenen schier onmisbare vereischten zijn; aan de oprigting van meerdere scholen en de vereeniging van de school te Padang Sidempoean met de nieuwelings opgerigte te Oetarim Bahroe, waardoor groote afstanden zijn verkort; eindelijk aan meerdere geschiktheid der onderwijzers. In de Padangsche bovenlanden zijn echter nog vele ouders gesteld op onderwijs hunner kinderen door priesters in Maleische bedehuizen."

In de residentie Benkoelen bestond eene inlandsche school te Talloo en te Mokko-Mokko; beide zijn verloopen. Het verslag over 1858 sprak nog van het voornemen, om eene school op de hoofdplaats op te rigten, maar in het volgend jaar schijnt men dat te hebben vergeten. De verslaggever in het laatste jaar geeft ons, op zijne gewone wijze, de redenen van een en ander op: de onderwijzer is ongeschikt; de kinderen zijn lusteloos; ouders en hoofden onverschillig. Maar in 1858 werd ons nog eene andere reden medegedeeld, niet enkel afhankelijk van de bevolking, namelijk *armoede*. Treurig is het kontrast van dit gedeelte van Sumatra met de Westkust. De school begon in 1857 te verloopen; omdat men aanvankelijk in 1856 had bepaald, dat aan de leerlingen onderwijs zou worden gegeven in het lezen en beoefenen van den *Koran*. Later poogde men die leerlingen tot

gouvernements-ambtenaren en tot „doctor-djawa" op te leiden. Het schijnt, dat men hiermede te vlug wilde zijn, want de kinderen bleven weg en men moest tot een meer dementair onderwijs terugkeeren. Toen begon het beter te worden. In 1859 wordt intusschen over het niet geregeld schoolbezoek geklaagd, ofschoon de school genoegzaam voldeed. Vooral de Chinezen toonen het meest lust en opgewektheid.

Op Celebes ontvangen te Makasser eenige kinderen onderwijs, terwijl ook te Maros een twintigtal leerlingen in eene school vereenigd zijn. Op de laatste plaats heeft de oorlog in Boni nadeelige gevolgen gehad op het onderwijs, daar de bevolking in groote spanning verkeerde. Overigens zijn de resultaten bevredigend. De kinderen zijn meest afkomstig van de hoogere standen en worden tot gouvernements-ambtenaren opgeleid, of volgen hunne ouders in hunne betrekkingen op.

De derde afdeeling van dit verslag omvat de lijst der schoolboeken. Hun getal is in 1859 met verscheidene' Maleische en Javaansche werkjes vermeerderd. Het uitloven eener premie van *f* 1000 en van eene belooning, bestaande in eene goude medaille, schijnt gunstig te hebben gewerkt. Ook is een behoedzaam gebruik van uittreksels uit Javaansche en Maleische geschriften toegestaan.

Uit de tabellen, die overgelegd zijn, blijkt dat het getal gebruikte schoolboeken steeds vermeerdert.

Het verslag over 1857 was bij den heer BRUINING gedrukt. Dat over 1858 is bij de heeren LANGE en C°. van de pers gekomen. Waarom het Gouvernement vervolgens heeft afgezien van uitbesteding van dit verslag aan partikulieren, is ons niet bekend. Wij zien alleen, dat het laatste verslag weder ter landsdrukkerij is vervaardigd. Zou de reden ook kunnen gelegen zijn in de eenige, zegge ééne drukfout, die wij in het verslag over 1858 opgemerkt hebben?

Aan het einde van onze taak gekomen, is het resultaat, naar onze wijze van zien, dat het onderwijs in Indië, wat de kinderen van Europesche ouders en inlandsche Christenen betreft, wezenlijk vooruitgaat. Maar voor oneindige uitbreiding vatbaar, is er toch nog altoos veel gebrekkigs en blijft er nog onbegrijpelijk veel te doen over. Ondertusschen zijn wij op een' goeden weg, en daar het begrip bij de hoofdcommissie schijnt te bestaan, dat de toestand van het onderwijs en van het onderwijzend personeel veel onvolkomens in zich bevat, durven wij ons met de hoop vleijen, dat daarin wel langzaam, maar dan toch van jaar tot jaar, zal worden te gemoet gekomen.

Treurig is het daarentegen gesteld met het onderwijs onder de inlanders, waarvoor de belangstelling sterk schijnt te verflaauwen. Al wat men ons daaromtrent mededeelt, bewijst meer en meer, hoe nuttig het onderwijs onder de inlanders werkt; maar naast vele verblijdende teekenen van voortdurenden bloei, staan ook hoogst treurige verschijnselen. In het algemeen schijnt de reaktionaire stormwind in de laatste jaren ongelukkig op het onderwijs onder de inlanders te hebben teruggewerkt; de krachtige aan-

spoting ontbreekt, die vroeger noodig was er ook nu nog vereischt wordt om het nut van 't onderwijs te doen beseffen. In de behoefte wordt slechts karig voorzien, en nu is het gemakkelijk de schuld op de ouders te werpen. Men vergeet, dat deze geen onderwijs genoten hebben, of het moest zijn, hetgeen men dien naam gaf, toen het priesterdom alleen zijne kennis of liever zijne onkunde aan de bevolking van Java mededeelde. Wij vestigen met nadruk de aandacht op de door ons ontwikkelde feiten; wij zien niet in, waarom de toestand in de twee laatste jaren zooveel slechter behoeft te zijn, dan in vroegere tijden. Wij wijzen bovenal op het nut van het onderwijs, in het belang van het Gouvernement en van het moederland, dat door onkundige inlandsche ambtenaren slecht gediend wordt. In het laatste verslag, dat wij ontvingen, straalt vooral een geest door, dien wij niet mogen goedkeuren, en wij hebben het regt hiervoor de regering aansprakelijk te stellen; want het is niet de hoofd-commissie, die dat stuk opstelt, maar het wordt opgemaakt ter algemeene sekretarie te Batavia, volgens de bescheiden, verstrekt door de leden der sub-commissiën, waarvan ambtenaren meestal uitsluitend deel uitmaken. Zoo het ooit waar is, dan geldt voor dit gedeelte van het veslag, ook hier, dat men aan de vrucht den boom kent. Wij wenschen van harte, dat zich krachtige stemmen mogen verheffen tot verheffing van het onderwijs onder de Javanen, opdat wij in volgende jaren niet weder klagten daarover zullen moeten aanheffen. Bovenal wenschen wij, dat de regering in dezen spoedig handele en met kracht te werk ga, want waar onder de inlanders scholen verloopen of gesloten worden, is het misschien voor een menschengeslacht bedorven en zal het voorzeker zoo gemakkelijk niet vallen weder de lust voor het onderwijs op te wekken.

(*Ingezonden.*)

Varia.

Wij maken geen zwarigheid het hieronder volgende opstel, dat ons, onder het opschrift van „Hulp in nood", uit Batavia werd toegezonden, in ons Tijdschrift op te nemen. Wij laten echter zoo wel de beschouwingen als de mededeelingen voor rekening van den schrijver.

„Een verschrikkelijke ramp heeft midden-Java getroffen. Overstroomingen en aardstortingen, waarvan geen voorbeeld in de geschiedenis is aangeteekend, hebben duizende menschen het leven doen verliezen. Kinderen zijn onder het oog hunner ouders door den stroom medegevoerd; echtgenoten hebben elkander verloren of weezen achtergelaten. Zij, die het leven er van afbragten, na soms in 36 uren niets genuttigd te hebben, zijn tot den bedelstaf gebragt. Alléén in de residentie Bagelen zijn 20,000 *huisgezinnen* noodlijdenden, en van hoevele duizende huisgezinnen in elk der residentiën Soerakarta, Djokjokarta, Madioen, Banjoemas en Kadoe kan niet hetzelfde gezegd worden! Van honderden kampongs bestaat toch letterlijk niets meer. De hoofdplaats Kerto-Ardjo is verdwenen, millioenen schats zijn verloren; en naakt en beroofd dolen, op het oogenblik dat wij dit schrijven, duizenden nog rond. Het Gouvernement is, in 't verleenen van hulp, lofwaardig voorgegaan; het, zoowel door zijne kundigheden als om zijn karakter, algemeen geacht lid van den raad van Indië, de heer Jhr. Mr. H. C. VAN DER WIJCK, is naar het terrein van het ongeluk gespoed als kommissaris van het Gouvernement, met volle magt om te handelen, en aan hem zijn voorloopig acht ton ter beschikking gesteld *). Is die som gering, in verhouding tot den grooten nood en de ellende, de spoed, waarmede die beschikbaarstelling is geschied, verdient allen lof. Trouwens wij verwachten dan ook, dat het Gouvernement een diepe greep zal doen in het „batig slot". Schepen met levensmiddelen vertrekken naar de geteisterde plaatsen; jammer dat hun vertrek vertraagd wordt door de langzame belading, waarvan de oorzaak gelegen is in het ondiepe kanaal, dat naar zee leidt; hierin wordt nogthans verbetering aangebragt; maar toch met elke vertraging kan helaas! een menschenleven gemoeid zijn; daarbij komt nog, dat de transportmiddelen op Java, door verlies van paarden en buffels, duchtig hebben geleden.

*) Een resident, vernemende dat in zijne residentie de kommissaris VAN DER WIJCK zoude komen, telegrafeerde, dat zulks onnoodig was, daar hij als resident de zaken wel zelf zoude regelen. Als of een resident dezelfde maatregelen kan treffen, die een gouverneur-generaal of zijn kommissaris kan nemen. Maar onze resident verkeert, ten gevolge van de geweldige sprongen door hem in den laatsten tijd gemaakt, thans in eene opgewondene stemming. Kalmerende middelen, bijvoorbeeld een tweejarig verlof naar Nederland, tot herstel van gezondheid, zouden voor hem zeer doelmatig zijn.

De ingezetenen van Batavia hebben weder bewezen, met onbekrompen hand te kunnen schenken. Heeft het rijke en magtige Amsterdam met zijne millioenairs, bij den jongsten watersnood in Holland, eenige tienduizenden bijeengebragt, hier te Batavia werd, op de ontvangst der eerste treurige telegrammen van Java, *in een paar uren* al dadelijk voor *f* 31,000 ingeschreven, welk bedrag na een paar dagen klom tot *f* 41,000; grootendeels werd dit geld door den handelstand gegeven en hoofdzakelijk bestemd voor verarmde Europeanen en hunne afstammelingen. Dat geld is den heer VAN DER WIJCK ter verdeeling aangeboden.

Men is bij de inteekening uitgegaan van het denkbeeld, dat het Gouvernement de ambtenaren en inlandsche bevolking zonde te gemoet komen. Van alle zijden is bijgedragen; vele inteekenings-lijsten cirkuleren nog; de vrijmetselaars-loges hebben het woord „menschenliefde" ook hier weder in ruimen zin opgevat. De Gouverneur-Generaal schonk *f* 2500. Ook in natura is ontvangen. De Chinees BE BIAUW TJOAN, kapitein titulair te Samarang, gaf, niettegenstaande zijne groote verliezen op Midden-Java, 2000 pikols rijst.

Zelfs geringe ambtenaren onttrokken zich niet; doch zij moesten de voorwaarde bedingen, om het bedrag hunner inteekening eerst te mogen afdragen bij ontvangst van traktement, dus ongeveer 14 dagen later, daar toch van het, met zooveel moeite afgepaste, sobere huishouden geld over de loopende maand moeijelijk iets kon afgezonderd worden. De volgende maand zullen zij zich dus nog meer moeten inkrimpen, dan gewoonlijk; maar het bewustzijn, van iets te hebben mogen bijdragen tot leeniging van rampen, zal hen die opoffering en ontbering met genoegen doen dragen. Is hunne gift gering geweest, de waarde moet dubbeld aangerekend worden. Eene kollekte zal nu nog bovendien door geheel Nederlandsch Indië worden gedaan; Chinezen en andere vreemde Oosterlingen hebben reeds een milde hand geopend, en bij den resident van Batavia ongeveer *f* 20,000 gestort.

Wat een verschil tusschen de belangstelling, nu algemeen bewezen, en die, welke in den laatsten tijd gewoonlijk betoond wordt, wanneer het Holland geldt. Men zendt nu en dan van dáár uit inteekenings-lijsten naar de koloniën. Soms geheel oningevuld, soms met de eenvoudige daarop gestelde woorden „Demak en Grobogan", soms ook wel voorzien met het bedrag van een paar gulden, keeren die lijsten tegenwoordig terug. Vroeger was dat anders; vroeger gaf men ook voor rampen in het Moederland veel en gaarne. Het stille verwijt is duidelijk en welsprekend. Dragen de rijke ingezetenen van Holland niets bij, ter opbeuring van ellende en hongersnood, zoo als te Demak en Grobogan plaats vond; dragen zij niets bij ter oprigting van monumenten voor in den strijd gevallenen, zoo als MICHIELS en zijne braven, eervol gesneuveld om „de kurk, waarop Nederland drijft", te behouden; geven zij niets ten beste tot opbeuring en aankweeking der Indische belangen, — welnu, zij mogen zich dan overtuigen, hoe gering, wederkeerig, de Indische vrijwillige bijdragen steeds zullen zijn.

Verlangden wij hierboven, dat het Gouvernement eene diepe greep doe in het „batig slot", dan verwachten wij dat daaronder zal verstaan worden,

dat zoo noodig het geheele batig slot zal aangewend worden, ten behoeve van Java. Trouwens het aanstaande batig slot, waarover het ministerie in zijne wijsheid nu reeds beschikt heeft, zal zoo niet geheel geabsorbeerd zijn, althans een aanmerkelijk verschil opleveren met dat van vroegere jaren. Bruggen en wegen moeten hersteld worden, en de gouvernements gebouwen moeten òf kapitale reparatiën ondergaan, of geheel afgebroken en opgebouwd worden. De verpachtingen zullen aanzienlijk minder opbrengen; de landrenten kunnen in de geteisterde gewesten vooreerst niet geheven worden; de bevolking bezit niets; integendeel ze moet geholpen worden, alvorens zij iets kan opbrengen. VAN HALL's weelderige staatsspoorwegen mogen er onder lijden, maar het lijden van de verarmde Europeanen en de nog in ellendigen toestand verkeerende Javanen vereischt, ook om staatkundige redenen, hulp en nog eens hulp.

In de ernstigste gevallen wordt soms een glimlach afgedwongen. Zoo cirkuleerde eene inteekenings-lijst onder de ambtenaren. Nadat een hoofd-ambtenaar voor een ruim bedrag had ingeschreven, volgden onmiddelijk daarop de namen van hoofd- en andere kommiezen en klerken. Eerst daarnà werd de lijst aangeboden aan een tweeden hoofdambtenaar, die, bij veelzijdige kennis en praktischen blik, beschaafde vormen en menschenkennis paart. Deze heer „exkuseerde zich, als hebbende zijn offer reeds elders gebragt; ware „dit niet het geval dan zoude hij gaarne zijne handteekening *onder de ov„rigen stellen;* niettemin dankte hij minzaam voor de beleefdheid die men „had gehad, hem in de gelegenheid gesteld te hebben, om ook op deze „lijst in te schrijven". Eindelijk werd de lijst den derden hoofdambtenaar aangeboden, een onverbeterlijke oudgàst, oudgast pur-sang, welligt extrakt van oudgasterij. Hij zette al dadelijk een gezigt, alsof hij pachter van de azijn was; hij kon zich maar niet begrijpen, hoe men ondergeschikten had laten vóórgaan: „dàt was buiten allen regel, zonder antecedent, nooit ge„hoord, afschuwelijk; dàt was de ambtenaars-hierarchie in de war helpen; „wáár moest dat heen? de koloniën worden verspeeld, de boel gaat naar „de maan, wáár is de policie"? onder deze en dergelijke woorden gaf hij de lijst oningevuld terug. Hij verlangde afzonderlijke lijsten: afzonderlijke lijsten van inschrijving voor de regering; afzonderlijke lijsten voor hoofdambtenaren; afzonderlijke lijsten voor de mindere ambtenaren; afzonderlijke lijsten van klerken; alles afzonderlijk, en afzonderlijk gedrukt bij LANGE & Co.

Alzoo om menschlievend te willen zijn en spoedig te helpen moet men, volgens dat gevoelen, eerst eene maand wachten, tot dat men geklassificeerd is of een nummer is geworden van een katalogus.

En toch heeft deze zelfde hoofdambtenaar later voor eene goede som ingeschreven, maar — op eene afzonderlijke lijst.".

Waarde Tobie! Gij verlangt van mij wat te weten van den toestand van Java? Wat zal ik u schrijven? Zie hier wat mij het meest in 't oog valt.

De adem van het gelijkmaken zweeft over Java; de tijdgeest sleurt ons mede. Wat kort geleden nog werd aangebeden ligt thans reeds geveld, om nimmer weer op het voetstuk te worden geplaatst, waar het werd ten toon gesteld aan de algemeene vergoding.

'T Is reeds opgemerkt door *„de Oostpost"* van Soerabaja, dat de pers thans druk bezig is, om de residenten uit te kleeden, ten einde hen in al hunne naaktheid aan het publiek te vertoonen — en zulks in weerwil van het gewrocht der duisternis van Mr. P. MIJER. 't Moet wel waarheid zijn wat de pers vermeldt — hoe zouden anders al die bijzonderheden nagenoeg in alle couranten van Java worden gepublicoerd, zonder dat iemand tegen de feiten opkomt. Zoo blijkt daar dan uit, dat die heeren geheel volgen de inblazingen van hunne nukken, grillen, tingka's, driften enz., niet getemperd door eenigen breidel. Denk maar eens aan de vlaggestok van Tagal, die toch nu reeds in Nederland ook al wel vermaard zal geworden zijn.

Dezen toestand van zaken nu, meende *„de Oostpost"*, had men te danken aan de stelselloosheid van het opperbestuur, en vooral aan de reaktionaire ideën van den laatsten tijd op het plein te 's Gravenhage. Wij voor ons zijn van oordeel, dat, behalve de genoemde oorzaken, insgelijks de volgende redenen hiertoe hebben medegewerkt.

De betrekking van resident op Java werd vroeger immer als een goed baantje beschouwd voor de bovendrijvende partij, of liever voor de leden en vrienden der familiën, die Java regeren. Doch nooit was dit misbruik erger dan in de laatste vier jaren. Er werd niet gelet op verdiensten; de hoofdrol speelde protektionisme, favoritisme, nepotisme. Zoo kwamen van lieverlede aan 't hoofd der provinciën sommige personen, die er nooit hadden moeten wezen. In den gewonen loop van zaken, zou dat kwaad nog zulke erge gevolgen niet hebben gehad als nu, omdat er de stelselloosheid in 't beheer van Indië bijkomt, en vooral om de eigenaardigheid der persoonlijkheid van den direkteur van kultures, die thans te Batavia zijn zetel heeft gevestigd.

Hij, van wien men zegt, dat hij zich beroemt, een Indische METTERNICH te wezen, rukt het zamenstel van ons beheer uit een, door zijn verlangen en streven, om het centraliseren van 't bestuur tot de uiterste grenzen te drijven. Alvorens dit doel te kunnen bereiken, moesten de residenten werktuigen worden in zijne hand. Hun moest maar een begrip worden ingeprent in merg en bloed, dat zij eigenlijk alleen aan den direkteur van kultures verantwoordelijk waren, en dat op zijne hulp en ondersteuning ten volle mogt worden gerekend, zoo zij maar ageren in zijnen geest — hun in dat geval vooruit verleenende absolutie bij misgrepen.

Nu zijn er, die aan dezen Indischen METTERNICH, den moordenaar van den veel belovenden jongeling *„vrije arbeid"* genaamd, geheel den ongelukkigen toestand wijten waarin Java verkeert. Sommigen zijn er zelfs, die hem den toeleg toeschrijven van ALBERONI in Spanje, zoodanig namelijk het Gouvernement in moeijelijkheden te wikkelen, dat hij onmisbaar wordt en daardoor alvermogend kan heerschen.

Wij kunnen dat moeijelijk geloven; maar zeker is het, dat de residenten tegenwoordig, nog vrij wat meer dan te voren, als echte Oostersche despoten straffeloos kunnen doen wat zij verkiezen, zoo ze maar zorgen met METTERNICH op een goeden voet te blijven. En dat zij van die vrijheid een ruim gebruik maken ondervindt de goede gemeente.

Iedereen op Java is dan ook ontevreden; de industrieel, door ondervonden tegenwerking; de lagere civiele ambtenaar, door ondervonden verguising en terugstelling; alleen de gunstelingen, die zich in de zon koesteren, zijn te vreden!

Ziedaar, waarde TOBIE, den toestand van Java!

MAGELAN,
1 Maart 1861. N. L.

Wij vernemen, dat er vele klagten worden aangeheven over de wijze, waarop de „algemeene grondslagen der suiker-kultuur" van den afgetreden Minister van Koloniën worden ten uitvoer gelegd.

't Verwondert ons niet, want behalve alle andere gebreken, die wij bij meer dan eene gelegenheid hebben aangewezen, wordt deze nieuwe regeling ook door deze eigenschap ontsierd, dat zij, in de toepassing, hoogst voordeelig is voor die kontraktanten, welke nu reeds goede zaken maakten, maar betrekkelijk nadeelig voor hen, die minder goede gronden bezitten.

't Spreekt echter van zelf, dat men al deze gevolgen niet aan ons moet wijten, die van den beginne af deze regeling zoo krachtig mogelijk hebben bestreden.

Maar ééne bijzonderheid meldt men ons, die ons genoegen doet. „Men kan het den kontraktanten aanzien," zoo luidt het in een ons geschreven brief, „dat zij bang zijn voor de toekomst. Niet voor hun genoegen gaan de heeren V. D. B. en M. Samarang verlaten en zich vestigen op hunne fabrijken."

Dat verheugt ons! Indien dit de uitwerking mogt zijn van de nieuwe regeling, dat een fabrijkant, wil hij goede zaken maken, volstrekt zelf op zijne fabrijk moet wonen en die besturen, dan zou zij althans ééne goede zijde hebben. Een fabrijkant behoort op zijne fabrijk te zijn, niet in prachtige woningen in de hoofdsteden van Java of in 't Willemspark te 's Gravenhage! Maar wij betwijfelen of dit de algemeene uitwerking der regeling zal zijn. 't Moge voor enkele kontraktanten, die in bijzondere omstandigheden verkeeren, het geval zijn, over 't algemeen zal men wel blijven zien wat men nu reeds zoo lang heeft gezien: dat de fabrijk verhuurd of door een ander beheerd wordt, en de kontraktant eenvoudig jaarlijks zijne wissels ontvangt!

In onze vorige aflevering hebben wij eenige uitkomsten van het tegenwoordige regeringsstelsel, over het jaar 1858, blijkens officiële bescheiden, opgenomen. Wij bespraken onder anderen het toenemend verbruik van

opium in onze koloniën. Wij hebben aangetoond, dat het verbruik in 7 jaren tijds gestegen is, in eene verhouding als 100 : 203 ruim, terwijl de inkomsten slechts met ongeveer 50 pCt. zijn vermeerderd. Wij hebben aanleiding genomen, uit officiële cijfers over eene reeks van jaren, om aan te toonen, dat de maatregel, in 1854 door het Indisch bestuur genomen, om de siram tegen den handelsprijs te leveren, de ongelukkigste uitkomsten had, omdat op wettige wijze daardoor meer gifstof aan den inlander wordt verstrekt tegen lageren prijs. Wanneer men toch pachtschat, tiban en siram, dus de geheele opbrengst van het middel, te zamen neemt, dan is de inkoopsprijs van de opium ontzettend gedaald. Deze was in 1852 gemiddeld *f* 122 per kati, terwijl de Chinesche pachters in 1857 ruim *f* 93 per kati betaalden. De verlaging van den prijs was geschied met het doel, om de wezenlijke kennis van het verbruik te verkrijgen, ten einde later tot eene prijsverhooging over te gaan; maar deze is achterwege gebleven; zoodat nu een stelsel bestaat, 'twelk op wettige wijze de gelegenheid verschaft, om de beste krachten van de bevolking te ondermijnen.

Op bl. 170 treffen wij in ons opstel eene druk- of schrijffout aan. Van de uitkomsten over het jaar 1858 sprekende, lezen wij daar:

„De opbrengst op Java steeg tot de ontzettend hooge som van *f* 9.844.296; maar verdeelt men die over 91.300 kati's, dan nog is de prijs niet hooger dan *f* 170.71$^{1}/_{3}$ en dus nog veel lager dan in 1852, toen de handelsprijs van de opium oneindig lager was".

Eene eenvoudige vergelijking van de cijfers doet zien, dat hier eene fout is ingeslopen; want eene opbrengst van *f* 9.844.296, verdeeld over 91.300, geeft *niet* *f* 170.71$^{1}/_{3}$, maar *f* 107.71$^{1}/_{3}$. Ons betoog, dat de inkoopsprijs van de opium in 1858 oneindig lager was dan in 1852, toen hij *f* 122 bedroeg, zou anders onjuist zijn geweest. Wij meenen dit te moeten herstellen.

Aangenomen intusschen, dat de uitkomst aantoonde, dat de opium op Java op wettige wijze te verkrijgen is geweest voor *f* 122 en in 1858 voor *f* 170, dan nog zou onze stelling in het algemeen juist blijven, dat men tegenwoordig den Javaan de gelegenheid verschaft, om zich goedkooper te vergiftigen dan vroeger. Het klinkt zonderling; toch is het waar, en dus à fortiori bij een' leveringsprijs van *f* 107.71$^{1}/_{3}$ per katie. Wij kunnen dit gemakkelijk bewijzen.

Toen de regering in 1854 vaststelde, dat buiten den pachtschat aan den hoogst-inschrijvenden pachter de tiban zou worden geleverd tegen *f* 100 per kati, en hetgeen hij daarenboven zou aanvragen tegen *f* 12, reserveerde het Gouvernement zich het regt, om de siram te verkoopen, indien de handelsprijs steeg. Nu is de prijs in 1858 van *f* 12 op *f* 18 gebragt en dus met 50 pCt. vermeerderd, niet om het verbruik te beperken of om op het besluit van 1854 terug te komen, maar wegens de stijging van den handelsprijs door den invloed der toenmalige gebeurtenissen in Britsch-Indië.

Wilde men nu tot het stelsel van vóór 1848 terugkomen en de gemid-

delden prijs van 1852 tot grondslag nemen, dan had men in berekening behooren te brengen, dat de prijs ook met 50 pCt. was gestegen, en dat dus een middenprijs van f 122 + 50 pCt. van die som = 183 tot grondslag behoorde te worden genomen. Verkocht het Gouvernement de opium dan tegen f 170 ruim, dan nog blijft onze stelling waar, dat de gifstof in de laatste jaren goedkooper verstrekt werd dan vroeger.

Op dien grondslag zien wij dat de opium, die in 1852 tegen f 122 per kati verkocht werd, in 1857 tegen 24 pCt. lager werd geleverd, en betrekkelijk in 1858 aan de Chinezen 41 pCt. goedkooper dan 6 jaren te voren werd verstrekt. Het spreekt van zelf, dat dit het verbruik op ontzaggelijke wijze moet vermeerderen, zonder dat men door de belasting het doel bereikt om, door stijving van de schatkist, het verbruik tegen te gaan. Waar zulke cijfers overigens spreken, behoeven wij niet te redeneren.

